TOPLUM VE SOSYAL HİZMET
Journal of Society & Social Work

DANIŞMA KURULU / ADVISORY BOARD

Sinan AKÇAY, Doç. Dr.
(Selçuk Üniversitesi)
Betül ALTUNTAŞ, Prof. Dr.
(Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
Theda BORDE, Prof. Dr.
(Alice Salomon Hoschschule)
Sema BUZ, Prof. Dr.
(Emekli, Hacettepe Üniversitesi)
Seher CESUR KILIÇARSLAN, Prof. Dr.
(İstanbul Arel Üniversitesi)
Gizem ÇELİK ÖZKAN, Doç. Dr.
(Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi)
Melahat DEMİRBİLEK, Prof. Dr.
(Ankara Üniversitesi)
Veli DUYAN, Prof. Dr.
(Ankara Üniversitesi)
Ronald A. FELDMAN, Prof. Dr.
(Columbia Üniversitesi)
Rıza GÖKLER, Prof. Dr.
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Kasım KARATAŞ, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
Aliye MAVİLİ, Prof. Dr.
(Anadolu Üniversitesi)
Semra SARUÇ, Prof. Dr.
(Anadolu Üniversitesi)
Fatih ŞAHİN, Prof. Dr.
(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)
Horst UNBEHAUN, Prof. Dr.
(Technische Hoschschule)

Kamil ALPTEKİN, Prof. Dr.
(KTO Karatay Üniversitesi)
Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
F. Işıl BULUT, Prof. Dr.
(Başkent Üniversitesi)
Özlem CANKURTARAN, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
Ali ÇAĞLAR, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)
Serap DAŞBAŞ, Prof. Dr.
(Selçuk Üniversitesi)
David R. DUPPER, Prof. Dr.
(Tennessee Üniversitesi)
Lambert ENGELBRECHT, Prof. Dr.
(Stellenbosch Üniversitesi)
Brian GERRARD, Prof. Dr.
(Emeritus, San Francisco Üniversitesi)
Vedat IŞIKHAN, Prof. Dr.
(Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı)
Renate KLEIN, Doç. Dr.
(Maine Üniversitesi)
Cengiz ÖZBESLER, Prof. Dr.
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Haluk SOYDAN, Prof. Dr.
(Southern California Üniversitesi)
İlhan TOMANBAY, Prof. Dr.
(İstinye Üniversitesi)
İsmet Galip YOLCUOĞLU, Prof. Dr.
(İstanbul Gelişim Üniversitesi)

BU SAYININ HAKEMLERİ / REVIEWERS OF THIS ISSUE

Veysi AKA, Dr. Öğr. Üyesi
(Bingöl Üniversitesi)

Gizem AKOĞLU DEMİREL, Dr.
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Vehbi BAYHAN, Prof. Dr.
(Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi)

Türken ÇAĞLAR, Doç. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Mehmet Serkan DEMİRCİ, Dr. Öğr. Üyesi
(Kapadokya Üniversitesi)

Ercem ERKUL, Dr. Öğr. Üyesi
(Hacettepe Üniversitesi)

Zeynep Gülru GÖKER, Doç. Dr.
(Sabancı Üniversitesi)

Meryem GÜL, Dr.
(Uşak Üniversitesi)

Behçet KALDIK, Doç. Dr.
(Bingöl Üniversitesi)

Safiye Elif KIYAK, Dr.
(Bağımsız Araştırmacı)

Fethi Anıl MAYDA, Dr.
(Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi)

Mukadder ÖZKAN BARDAKCI, Dr. Öğr. Üyesi
(Selçuk Üniversitesi)

Ece PARLAK ÜNLÜ, Dr. Öğr. Üyesi
(Bartın Üniversitesi)

Aziz ŞEKER, Doç. Dr.
(Amasya Üniversitesi)

İpen İlknur ÜNLÜ KARATAŞ, Dr. Öğr. Üyesi

Rumeysa AKGÜN, Doç. Dr.
(Kırıkkale Üniversitesi)

Emrah APAK, Dr. Öğr. Üyesi
(Bingöl Üniversitesi)

Yüksel BAYKARA ACAR, Emekli Öğr. Üyesi
(Kocaeli Üniversitesi)

Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr.
(Giresun Üniversitesi)

Merve ERCAN, Dr. Öğr. Üyesi
(Muş Alparslan Üniversitesi)

Münevver ERYALÇIN, Dr.
(Ankara Üniversitesi)

Özlem GÖZEN, Dr.
(Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi)

Sunay İL, Prof. Dr.
(Hacettepe Üniversitesi)

Lütfiye KARAASLAN, Dr.
(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)

Şükran KOLAY ÇEPNİ, Dr. Öğr. Üyesi
(Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Meltem ORAL, Doç. Dr.
(Atatürk Üniversitesi)

Ali Osman ÖZPOLAT, Doç. Dr.
(Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı)

Ozan SELÇUK, Doç. Dr.
(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Zeynep ŞİMŞEK, Prof. Dr.
(İstanbul Bilgi Üniversitesi)

Gamze YÜKSEL, Dr. Öğr. Üyesi
(Amasya Üniversitesi)

(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)

Melek ZUBAROĞLU YANARDAĞ,
Prof. Dr.
(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)

TOPLUM VE SOSYAL HİZMET

Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Sosyal Hizmet Bölümü Dergisi

JOURNAL OF SOCIETY & SOCIAL WORK

Publication of Social Work Department
Faculty of Economics and Administrative Sciences
Hacettepe University

Hakemli Dergidir / Blind Peer Reviewed Journal

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi adına
On Behalf of Hacettepe University Faculty of Economics and Administrative Science

SAHİBİ / OWNER
Prof. Dr. Yonca İLDEŞ, Prof. Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / EDITING AUTHORITY
Birgül AYDIN, Dr. Öğr. Üyesi *(Hacettepe Üniversitesi)*

YAYIN KURULU BAŞKANI / CHIEF EDITOR
Yasemin ÖZKAN, Prof. Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*

YAYIN KURULU BAŞKAN YARDIMCISI / VICE EDITOR
Tarık TUNCAY, Prof. Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD
Meliha Funda AFYONOĞLU, Doç. Dr. *(Selçuk Üniversitesi)*
Hande ALBAYRAK, Doç. Dr. *(Kocaeli Üniversitesi)*
Hakan BAYDUR, Prof. Dr. *(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)*
Nurullah ÇALIŞ, Doç. Dr. *(Giresun Üniversitesi)*
Nurdan DUMAN, Prof. Dr. *(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)*
Tahir Emre GENCER, Doç. Dr. *(Anadolu Üniversitesi)*
Bekir GÜZEL, Doç. Dr. *(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)*
Nur Feyzal KESEN, Prof. Dr. *(Selçuk Üniversitesi)*
Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*
Meltem ORAL, Doç. Dr. *(Atatürk Üniversitesi)*
Figen PASLI, Doç. Dr. *(Kocaeli Üniversitesi)*
Eda PURUTÇUOĞLU, Prof. Dr. *(Sağlık Bilimleri Üniversitesi)*
Ozan SELÇUK, Doç. Dr. *(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)*
Umut YANARDAĞ, Prof. Dr. *(Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi)*
Buğra YILDIRIM, Doç. Dr. *(Manisa Celal Bayar Üniversitesi)*
Oğuzhan ZENGİN, Prof. Dr. *(Karabük Üniversitesi)*

SEKRETERYA/SECRETARIAT
Hakan SAKARYA, Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*

İNGİLİZCE EDİTÖR / ENGLISH EDITOR
Burcu HATİBOĞLU KISAT, Doç. Dr. *(Hacettepe Üniversitesi)*
Ozan SELÇUK, Doç. Dr. *(Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)*

Cilt/Volume: 37 **Sayı/**Number: 3 **Ay/**Month: Temmuz/July **Yıl/**Year: 2026

Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, *EBSCO HOST* ve *INDEX COPERNICUS* uluslararası, *TÜBİTAK ULAKBİM Sosyal Bilimler* ve *Türkiye Atıf Dizini* ulusal bilimsel veri tabanları içerisinde yer almaktadır.

The journal is indexed into the international scientific databases of both *EBSCO HOST* and *INDEX COPERNICUS* and also *TUBITAK ULAKBIM* and *Türkiye Atıf Dizini* in which the national scientific databases of social sciences.

e-ISSN
2602-280X

YAYIN TÜRÜ / TYPE OF PUBLICATION
YEREL - SÜRELİ YAYIN / LOCAL - PERIODICAL PUBLICATION

YAYIN DİLİ / LANGUAGE
TÜRKÇE, İNGİLİZCE, ALMANCA / TURKISH, ENGLISH, GERMAN

YAYINLANMA BİÇİMİ / PERIOD of PUBLICATION
ÜÇ AYDA BİR / QUARTERLY JOURNAL

YAYIN TARİHİ / PUBLICATION DATE
29.07.2026

YAYIN YÖNETİM YERİ / ADMINISTRATION OFFICE OF PUBLICATION
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Beytepe/Ankara
Tel: (0312) 297 68 30

İLETİŞİM ADRESİ / CONTACT ADDRESS
Birgül AYDIN, Dr. Öğr. Üyesi
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Aile ve Tüketici Bilimleri Bölümü
Beytepe/ANKARA-TÜRKİYE
Tel: +90 312 297 63 50
Faks: +90 312 297 63 53
http://www.tsh.hacettepe.edu.tr
http://www.dergipark.org.tr/tsh
E-posta: toplumvesosyalhizmet@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makaleleri / Research Articles

737-763	***Türkiye'de Klinik Sosyal Hizmetin Üç Sesi: Öğrencilerin, Akademisyenlerin ve Uzmanların Deneyimleri*** *The Three Voices of Clinical Social Work in Turkey: Experiences of Students, Academicians, and Practitioners*	*Yasemin ÖZKAN* *Ecem Naz NAZLIER MAYDA* *Sude MELEK* *Beyza VAROL* *Çisem BAYRAM*
765-788	***Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitiminin Sınırları: Karma Yöntemle Bir Tutum Analizi*** *The Limits of Gender Equality Education in Higher Education: A Mixed Method Attitude Analysis*	*Havva KAFES* *Doğa DOĞAN* *Ecem Güneş GÜMÜŞER* *Neşe ŞAHİN TAŞĞIN* *Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU*
789-808	***Exploring Young People's Social Media Engagement and Digital Resilience*** *Gençlerin Sosyal Medya Etkileşimi ve Dijital Dayanıklılığının İncelenmesi*	*Zeynep TURHAN* *Sudenaz ARSLAN*
809-832	***Afet ve Acil Durum Alanında Örgütsel Stres: İlişkisel Bir Araştırma*** *Organizational Stress in Disaster and Emergency Management: A Relational Study*	*Serkan ERİNCİK* *Mustafa Kemal ÖKTEM*
833-853	***Ergenlerde Aile Aidiyet Duygusu ile İntihar Eğilimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*** *Examining the Relationship Between the Sense of Family Belonging and Suicide Tendency in Adolescents*	*Burcu BUDAK* *Miraç Burak GÖNÜLTAŞ*
855-878	***Sosyal Yardım ve İstihdam İlişkisi Ölçeğinin Geliştirilmesi*** *Development of the Social Assistance and Employment Relationship Scale*	*Ammar SEVGİLİ* *Bedrettin KESGİN*
879-902	***Kuşaklar Arası Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar: Emekli Bireyler ve Z Kuşağı Üzerine Bir Analiz*** *Causal Attributions of Poverty Across Generations: An Analysis of Retirees and Generation Z*	*Duygu ÖZYILMAZ MİSİCAN*
903-927	***Türkiye'de Gazete Haberlerinde Çocuk Cinsel İstismarı: 2016-2021 Dönemine İlişkin Haber Temelli Vaka Profili*** *Child Sexual Abuse in Turkish Newspaper Reports: A News-Based Case Profile for the 2016–2021 Period*	*Gülçin GÜVEN* *Elif YILMAZ İLTER* *Fatma Merve ŞİMŞEK*

929-948	***Kamusal Bir Hak Olarak Ruh Sağlığı Hizmetlerine Erişim: Türkiye'de Toplum Temelli Ruh Sağlığı Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi*** *Access to Mental Health Services as a Public Right: A Comparative Analysis of Community-Based Mental Health Policies in Türkiye*	*Canan BUDAK* *Sergender SEZER*
949-968	***Pregnancy and caregiving experiences of mothers with disabilities*** *Engelli annelerin gebelik ve bakım verme deneyimleri*	*Azime ALTINOVA* *Doğa BAŞER*
969-994	***Türkiye İçin Geragojik Temelli Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı Modeli: DACH Ülkeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Model Önerisi*** *Geragogical Wise Aging Counseling Model for Türkiye: A Comparative Modal Proposal Based on DACH Countries*	*Emine ATAMAN*
995-1022	***Gündelik Etkileşimlerden Yapısal Mekanizmalara Engelliliğin Yeniden Üretimi: Özel Eğitim Meslek Okulundaki Hafif Zihinsel Engelli Bireyler*** *The Social Reproduction of Disability from Everyday Interactions to Structural Mechanisms: Individuals with Mild Intellectual Disabilities in a Special Education Vocational School*	*Büşra CANCAN* *Berivan BİNAY*
1023-1048	***The Experience of Distance Social Work Education: A SWOT Analysis*** *Uzaktan Sosyal Hizmet Eğitimi Deneyimi: Bir SWOT Analizi*	*Mehmet KIRLIOĞLU* *Demet AKARÇAY ULUTAŞ* *Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ*

<u>Derleme Makaleler / Review Articles</u>

1049-1072	***Suça Sürüklenen Çocukların Topluma Entegrasyon Süreci: Kurum Bakımına Güncel Bir Bakış ve Öneriler*** *The Social Integration of Children in Conflict with the Law: A Contemporary Perspective on Institutional Care and Policy Recommendations*	*Burak Can KORKMAZ*
1073-1092	***Antik Çağda Sosyal Politika Örnekleri: Mezopotamya'dan Roma'ya*** *Social Regulation Practices in Antiquity: From Mesopotamia to Rome*	*Yaşar TINAR*

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Türkiye'de Klinik Sosyal Hizmetin Üç Sesi: Öğrencilerin, Akademisyenlerin ve Uzmanların Deneyimleri

The Three Voices of Clinical Social Work in Turkey: Experiences of Students, Academicians, and Practitioners

Yasemin ÖZKAN[1], Ecem Naz NAZLIER MAYDA[2], Sude MELEK[3], Beyza VAROL[4], Çisem BAYRAM[5]

[1] Prof. Dr. Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü, yaseminozkan@hacettepe.edu.tr ORCID: 0000-0002-2968-363X

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Zübeyde Hanım S.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü, ecemnazlier@gmail.com ORCID: 0000-0003-3864-4867

[3] Sosyal Hizmet Lisans Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, İ.İ.B.F., Sosyal Hizmet Bölümü sudemelekx@gmail.com ORCID: 0009-0003-7074-2122

[4] Sosyal Hizmet Uzmanı, beyza.vrl.69@icloud.com ORCID: 0009-0009-5212-6266

[5] Sosyal Hizmet Uzmanı, cisembyrm5@gmail.com ORCID: 0009-0002-6365-4952

Başvuru: 10.12.2025
Kabul: 01.03.2026

Atıf: Özkan, Y., Nazlıer Mayda, E. N., Melek, S., Varol, B. & Bayram, Ç. (2026). Türkiye'de klinik sosyal hizmetin üç sesi: Öğrencilerin, akademisyenlerin ve uzmanların deneyimleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 737-763. DOI: 10.33417/tsh.1839666

ÖZ

Bu çalışmada, klinik sosyal hizmetin Türkiye örnekleminde; sosyal hizmet öğrencileri, sosyal hizmet akademisyenleri ve sosyal hizmet uzmanlarının deneyimleri üzerinden incelenmesi ve bu doğrultuda alanın mevcut durumu ile uygulama ve eğitimde karşılaşılan güçlüklerin bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konulması amaçlanmıştır. Bu doğrultuda nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, öznelere kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılmış ve fenomenolojik yaklaşım çerçevesinde derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; klinik sosyal hizmete ilişkin uygulama ve eğitim alanında eksikliklerin olduğu bulgusuna ulaşılmış, yapısal eksikliklerin, eğitimdeki yetersizliklerin ve süpervizyon desteğinin kısıtlı olmasının klinik sosyal hizmet disiplinindeki işleyişi güçleştirdiği görülmüştür. Türkiye bağlamında klinik sosyal hizmet alanının ilk kez birden fazla paydaş perspektifinden değerlendirilmesi ve alanın yapısal, kuramsal ve uygulamaya dönük gereksinimlerinin sistematik bir şekilde ortaya konulması araştırmanın özgün değerini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda, uygulamaya yönelik somut adımların atılması, eğitim müfredatının ve süpervizyon desteğinin güçlendirilmesi, yasal mevzuatın geliştirilmesi ile toplumsal farkındalığın artırılması önerilmektedir.

Anahtar kelimeler: *Klinik sosyal hizmet, Sosyal hizmet eğitimi ve uygulaması, Sosyal hizmet uzmanı, Sosyal hizmet akademisyenleri, Sosyal hizmet öğrencileri*

ABSTRACT

This study aims to examine clinical social work in the context of Turkey through the experiences of social work students, academics, and practitioners, and to present a comprehensive perspective on the current state of the field, as well as the challenges encountered in practice and education. To this end, a qualitative research design was adopted. Participants were reached through snowball sampling, and in-depth interviews were conducted within the framework of a phenomenological approach. The findings indicate significant shortcomings in both the practice and educational dimensions of clinical social work in Turkey. Structural deficiencies, inadequate educational content, and limited supervision support were found to hinder the effective functioning of the discipline. This study contributes uniquely to the literature by being the first to examine clinical social work in the Turkish context through the perspectives of multiple stakeholder groups, while systematically identifying the field's structural, theoretical, and practice-based needs. Accordingly, it is recommended that concrete steps be taken toward practical implementation, that the educational curriculum and supervision support be strengthened, that the legal framework be improved, and that public awareness. be increased..

Keywords: *Clinical social work, Social work education and practice, Social worker, Social work academics, Social work students*

GİRİŞ

Klinik sosyal hizmet, ruhsal bozukluklar ile duygusal ve diğer davranışsal sorunların değerlendirilmesi, tanılanması, müdahalesi ve önlenmesine odaklanan bir sosyal hizmet uzmanlık alanıdır (National Association of Social Workers (NASW), 2025). Birey, aile ve grup düzeyinde gerçekleştirilen uygulamalar aracılığıyla danışanların psikososyal sorunlarını ele alan; aynı zamanda önleyici stratejiler ve toplum temelli hizmet modelleri yoluyla onların yaşam kalitesini artırmayı amaçlayan ve müdahale sürecinde danışanları mikro, mezzo ve makro düzeylerde bütüncül bir yaklaşımla değerlendiren bir yaklaşıma sahiptir (Ali, 2024; Lynn vd., 2023; Zabek vd., 2023).

Klinik alanda çalışmayan sosyal hizmet uzmanları -literatürde sıklıkla makro sosyal hizmet uygulamaları olarak da adlandırılmaktadır– bireyleri, grupları ve toplulukları etkileyen yapısal sistemler, sosyal hizmet mekanizmaları ve kamusal politikalar kapsamında dönüşüm yaratmayı hedefleyen stratejik müdahalelerde bulunmaktadır (Simmons School of Social Work, 2025). Buna karşılık klinik sosyal hizmet uzmanları, danışanlarla ve küçük gruplarla birebir etkileşim içinde çalışarak onların psikososyal iyilik hallerini ve yaşam kalitelerini artırmayı amaçlamaktadır. Bu uzmanlar, çoğu durumda savunuculuk yaklaşımını uygulamalarına entegre etmekte; kendilerini yalnızca klinik uygulayıcılar değil, aynı zamanda toplumsal adaletin gerçekleştirilmesinde rol oynayan aktivistler olarak tanımlamaktadır (González ve Gelman, 2015; Simmons School of Social Work, 2025). Bu çerçevede savunuculuk, vaka yöneticiliği, kısa ve uzun süreli danışmanlık, konsültasyon ve değerlendirme klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının faaliyet gösterdiği sorumluluk alanlarından bazılarıdır (Dziegielewski ve Holliman, 2013).

NASW'ın belirlediği klinik sosyal hizmet standartları, uygulayıcıların mesleki sorumluluklarını etik, teorik, kültürel ve teknik boyutlarda tanımlayan kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Klinik sosyal hizmet uzmanları uygulama süreçlerinde birey, çift, aile ve gruplarla çalışırken sosyal hizmet kuramlarına ve bilişsel-davranışçı terapi, psikodinamik teknikler, çözüm odaklı stratejiler ve krize müdahale dahil olmak üzere çeşitli yöntemlere başvurur ve birey-çevre etkileşimi için çok boyutlu kuramsal yaklaşımlara dayalı profesyonel beceriler kullanırlar (Dziegielewski ve Holliman, 2013; NASW, 2005). Uzmanlar; danışanları uygun toplum kaynaklarına yönlendirme, hizmetin sürekliliğini sağlama ve gizlilik ilkelerine bağlı kalma sorumluluğunu taşımalıdır. Mesleki uygulama süreçleri etik ilkelere uygun biçimde belgelenmeli, yazılı prosedürler doğrultusunda yürütülmeli ve süpervizyon eşliğinde sürdürülmelidir. Uygulayıcılar, kültürel yeterlik çerçevesinde sosyo-kültürel farklılıklara duyarlı olmalı; mesleki gelişimlerini sürekli kılmalı ve dijital teknolojileri etik ilkelere uygun şekilde kullanmalıdır. Tüm bu standartlar, klinik sosyal hizmeti yalnızca bireysel terapi ile sınırlamamakta; aynı zamanda yapısal, kültürel ve sistemsel duyarlılıkla yürütülmesi gereken çok katmanlı bir profesyonel uygulama alanı olarak tanımlamaktadır (NASW, 2005).

Klinik sosyal hizmetin yıllar içindeki dönüşümü incelendiğinde, klinik uygulamanın 2000'li yıllardan itibaren bireyin iç dünyasına odaklanan klasik terapötik modellerin ötesine geçerek, yapısal eşitsizlikleri odağına alan daha eleştirel ve özgürleştirici yönelimlerle yeniden şekillenmeye başladığı görülmektedir. Bu dönüşüm, bireysel iyilik halini sosyal, kültürel ve politik bağlamdan bağımsız düşünmeyen bir anlayışın yükselişiyle birlikte ele alınmaktadır (Hare, 2004). Özellikle baskı karşıtı uygulamalar, feminist sosyal hizmet, güçlenme odaklı müdahaleler ve ayrımcılık karşıtı yaklaşımlar, klinik pratiğin çerçevesini yeniden tanımlamıştır. Bu yaklaşımlar, klinik sosyal hizmet uzmanını yalnızca bireylerin duygusal ya da davranışsal sorunlarına müdahale eden bir terapist olarak değil, aynı zamanda sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde aktif rol alan bir politik özne olarak konumlandırır (Dietz, 2000; East ve Roll, 2015; Turner ve Maschi, 2014).

Bu yeni yönelim, klinik sosyal hizmetin epistemolojik temellerini de dönüştürmektedir. Geleneksel olarak bireyin patolojisine odaklanan tıbbi modelin yerine eleştirel kuram, postmodern düşünce ve sosyal inşacılık gibi çerçevelerle şekillenen bir anlayış gelmektedir. Bu anlayış, sorunların "kişisel" değil, sıklıkla "politik" olduğunu savunmakta; bireyin yaşadığı duygusal sorunları, toplumsal yapıların ve normların bir çıktısı olarak değerlendirmektedir. Böylece klinik sosyal hizmet pratiği, 21. yüzyılla birlikte yalnızca bireysel iyileşmeye değil, aynı zamanda toplumsal dönüşümün bir aracı olarak da yeniden konumlandırılmıştır. Bu çerçevede, özgürleştirici yaklaşımlar yalnızca alternatif bir yöntem değil, mesleki etiğin ve sosyal hizmetin tarihsel misyonunun güncel bir yorumu olarak karşımıza

çıkmaktadır. Dolayısıyla, klinik sosyal hizmet uzmanı; hem etik bir sorumluluk taşıyan hem de toplumsal eşitsizliklere karşı duyarlı, çok düzeyli bir profesyonel rol üstlenmektedir (Ballantyne, 2024; Dietz, 2000).

Öte yandan klinik sosyal hizmetin uygulama alanlarına ilişkin üzerinde fikir birliği sağlanmış bir açıklamanın bulunmaması, bu alana yönelik yeterli ve kapsamlı bir eğitimin sunulmasını da güçleştirmektedir. Ayrıca, bu açıklama eksikliği; sosyal hizmet uzmanlarının üstlenmeyi hedeflediği rolleri kamuoyuna, diğer meslek gruplarına ve fon sağlayıcı kurumlara tutarlı ve anlaşılır biçimde ifade etmelerini de zorlaştırmaktadır (Lynn vd., 2023; Maschi vd., 2011). Bu bağlam, klinik sosyal hizmetin gelişimi için alanın anlaşılmasının önemine işaret etmektedir. Amerikan Klinik Sosyal Hizmet Kurulu verilerine göre ABD'de, aktif olarak uygulama yürüten 620 bin sosyal hizmet uzmanından 110 bin uzmanın ruh sağlığı alanında çalıştığı görülmektedir. Ruh sağlığı alanında çalışan klinik sosyal hizmet uzmanları, alandaki uygulayıcıların büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır ve bu alanda 250.000'den fazla klinik sosyal hizmet uzmanı görev yapmaktadır (ABCSW, 2022; Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (IFSW), 2025).

Türkiye özelinde güncel sosyal hizmet uzmanı sayısı ise net olarak bilinmemekle birlikte, Topuz ve Öz'ün (2014) araştırmasında 2012 yılı itibariyle çeşitli alanlarda istihdam edilen 2206 sosyal hizmet uzmanının 605'inin sağlık alanında çalışmaya devam ettiği görülmüştür. Bu bilgiden hareketle Türkiye'de özellikle klinik sosyal hizmet uzmanı sayısının düşük olduğu söylenebilir. Nitekim DSÖ'nün 2005 yılı verileri incelendiğinde de; Türkiye'de her 100.000 kişiye düşen sosyal hizmet uzman sayısı 1 iken bu sayı Yunanistan için 56, Hollanda için 176 ve Almanya için 477 olarak bildirilmiştir (Oral ve Tuncay, 2012; Ulaş, 2008). Dolayısıyla, bu veriler Türkiye'de klinik sosyal hizmet alanının tarihsel gelişimi ve istihdam boyutunda belirgin kısıtlılıklar içerdiğine işaret etmektedir.

Bu durumun sebepleri arasında; mevzuat altyapısındaki eksikliklere bağlı olarak kurumsal yapının oluşamaması, klinik alanda hizmet veren kurum ve kuruluşlarda sosyal hizmet uzmanı sayısının yetersiz olması ve sosyal hizmet eğitim müfredatında genelci bir eğitimin benimsenmiş olması ve tematik alanların olmaması sebebiyle klinik alanda nitelikli sosyal hizmet uzmanın yetişememesi gibi gerekçeler gösterilmektedir (Güzel ve Zubaroğlu Yanardağ, 2020; Kaymakcı, 2025; Koçyiğit, 2025; Toptaş & Kalaycı Kırlıoğlu, 2021; Zengin vd., 2022).

Bu gerekçelerin bir nedeni de Türkiye'de klinik sosyal hizmet çalışmalarının yakın bir tarihe dayanmasıdır. Türkiye'de sosyal hizmet ilk olarak sağlık alanında örgütlenmeye başlamış, 1960'lı yıllarda psikiyatri alanında yürütülen gelişmeler ile beraber klinik sosyal hizmet kavramı önem kazansa da psikiyatri alanında çalışacak sosyal hizmet uzmanları için istihdam alanı yeterli düzeye ulaşamamıştır (Derin, 2024; Kaymakcı, 2025; Keleşoğlu ve diğerleri, 2022; Toptaş Böcü ve Kalaycı Kırlıoğlu, 2021; Tuncay, 2018). 1967 yılında Ruh Sağlığı Şube Müdürlüğü ve 1983 yılında Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü'nün kurulması olumlu bazı gelişmeler olarak nitelendirilebilir. Nitekim, Türkiye'de 2006 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından yayımlanan Toplum Ruh Sağlığı Politikası metninde, ruh sağlığı hizmetlerinin toplum odaklı gerçekleştirilmesi, genel sağlık sistemine geçilmesi, sosyal hizmet uzmanlarının birincil sağlık hizmetlerinde yer alması ve ruh sağlığı hizmet kalitesinin iyileştirilmesi gibi unsurların vurgulanması, bu alandaki gelişimi destekleyecek önemli adımlar arasında yer almaktadır. Alandaki önemli bir düzenleme ise, 2011 yılında Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlanan ve yürürlüğe giren "Tıbbi Sosyal Hizmet Uygulama Yönergesi" olmuştur. 2011 yılının şubat ayında ise 2011-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı hazırlanmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2014).

Diğer taraftan toplum ruh sağlığı merkezlerine ilişkin düzenlemeler, sosyal hizmetin klinik düzeydeki rollerini doğrudan etkilemiştir (Sağlık Bakanlığı, 2014). Bu gelişme ile ruh sağlığı kavramı, bireysel bir nitelikten çıkarılarak toplumsal temeller üzerine oturtulmuş ve rehabilitasyon çalışmaları önem kazanmıştır. Bugün de Türkiye'de henüz yürürlüğe girmemiş olmasına rağmen, toplum ruh sağlığı yasası kapsamında çeşitli yasa taslakları ve öneriler geliştirilmiş durumdadır. Bu taslaklar, bireylerin ruh sağlığının korunması, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin örgütlenmesi ile önleyici ve koruyucu hizmetlerin etkinleştirilmesi gibi temel hususları içermektedir (Türkiye Psikiyatri Derneği, 2024).

Ruh Sağlığı Yasası Taslağı'nda sosyal hizmet uzmanları ekip üyesi olarak yer almasına rağmen, klinik sosyal hizmet kavramının açıkça tanımlanmamış olması ise dikkat çekicidir. Bu durum, öncelikle yasanın psikiyatrik tedaviye odaklanan tıbbi modeli merkeze alması ve multidisipliner yaklaşımda sosyal hizmetin psikososyal müdahale boyutunun ikincil düzeyde konumlandırılmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu yasada sosyal hizmet yalnızca tedavi ve rehabilitasyon süreçlerine destek sağlayan bir yardımcı meslek grubu olarak çerçevelenmiştir. Dolayısıyla, yasanın sosyal boyutunun güçlendirilmesi, sosyal hizmetin ruh sağlığı alanındaki özgün katkılarının tanınması ve klinik sosyal hizmetin yasal bir statüye kavuşturulması, ruh sağlığı hizmetlerinde bütüncül ve multidisipliner bir yaklaşımın geliştirilmesi açısından gerekli olarak görülmektedir.

Tüm bu bilgiler doğrultusunda, Türkiye'de klinik sosyal hizmetin gerek uygulama alanlarında gerekse eğitim boyutunda arzu edilen gelişmişlik düzeyine ulaşamadığı söylenebilir. Buna karşın son yıllarda yaşanan savaşlar, zorunlu göçler, salgın hastalıklar, afetler ve kitlesel kayıplar, bireylerin ruhsal sağlığını olumsuz yönde etkileyerek psikososyal destek ihtiyacını artırmıştır. Türkiye'de özellikle COVID-19 pandemisi ve afetler, toplumsal düzeyde travma sonrası stres ve uyum sorunlarını görünür kılmıştır. Bu durum, multidisipliner ekip içinde klinik sosyal hizmet uzmanlarının önemini vurgulamakta; literatür de klinik sosyal hizmetin akademik olarak güçlendirilmesi ve sahadaki etkinliğinin artırılmasının, afet sonrası iyileşme ve bütüncül ruh sağlığı hizmetleri açısından zorunlu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle hem dünyada hem de Türkiye'de klinik sosyal hizmet alanında yetkin öğrencilerin yetiştirilmesine, bu alandaki bilgi ve becerileri eğitim süreçlerine aktaran akademisyenlere ve edindikleri bilgileri sahada uygulayan sosyal hizmet uzmanlarına duyulan ihtiyaç giderek artmaktadır. Bu durum, klinik sosyal hizmet alanında yürütülecek akademik çalışmaların önemini her geçen gün daha belirgin hale getirmektedir.

Bu bilgiler ışığında bu araştırmanın problemi; klinik sosyal hizmet alanının Türkiye'deki mevcut durumu, bu alanda karşılaşılan güçlükler ve bunlara yönelik çözüm önerileri bağlamında güncel çalışmaların sınırlı sayıda olmasıdır (Erkan ve Erbay, 2020; Güzel ve Zubaroğlu Yanardağ, 2020; Kaymakcı, 2025; Özkan ve Selcik, 2016; Tapan, 2022; Toptaş ve Kalaycı Kırlıoğlu, 2021; Zengin Taş ve Duman, 2019). Ayrıca klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının, sosyal hizmet akademisyenlerinin ve sosyal hizmet öğrencilerinin konuya ilişkin görüşlerine dair literatürde belirgin bir bilgi eksikliği bulunmaktadır.

Bu bağlamda bu araştırma ile klinik sosyal hizmet alanının Türkiye'deki görünümünün sosyal hizmet öğrencileri, sosyal hizmet bölümü akademisyenleri ve sosyal hizmet uzmanları olmak üzere üç farklı özne grubu üzerinden araştırılmasının sosyal hizmet disiplinine bütüncül bir bilgi sunacağı düşünülmektedir. Bu bilgiler ışığında; klinik sosyal hizmetin mevcut durumunun, uygulama ve eğitimde karşılaşılan güçlüklerin ve önerilerin sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet akademisyenleri ve sosyal hizmet öğrencilerinin deneyimlerinden hareketle aktarılması bu araştırmanın temel amacıdır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, öznelerin klinik sosyal hizmet alanına ilişkin deneyimlerinin ve bu deneyimlere yükledikleri anlamların derinlemesine incelenmesi amaçlanmıştır. Literatürde Türkiye bağlamında çok paydaşlı bir değerlendirmeye dayalı çalışmaların sınırlı olması, konunun nitel bir yaklaşımla ele alınmasını gerekli kılmıştır. Bu doğrultuda, araştırma öznelerinin yaşantılarının özünü ortaya koymayı hedefleyen fenomenolojik yaklaşım benimsenmiştir (Creswell, 2018). Bu bilgilerden hareketle bu araştırmanın fenomeni, sosyal hizmet öğrencilerinin, akademisyenlerin ve sosyal hizmet uzmanlarının klinik sosyal hizmet alanını deneyimleme ve anlamlandırma biçimleridir.

Araştırmacının/araştırmacıların Konumsallığı ve Öz-düşünümsellik (Araştırmacının kendi konumunun, varsayımlarının ve deneyimlerinin araştırma sürecine olası etkilerini bilinçli biçimde değerlendirmesi):

Araştırmacıların klinik sosyal hizmet alanında mesleki deneyimleri bulunmaktadır ve araştırmacılar travma odaklı müdahaleler, bilişsel davranışçı yaklaşımlar ve yas çalışmaları gibi çeşitli klinik

eğitimler almıştır. Bu deneyim, araştırmacıların alana ilişkin kuramsal ve uygulamalı bilgiye sahip olmalarını sağlamış ve araştırma sürecine dair motivasyonlarını güçlendirmiştir. Bununla birlikte, araştırmacılar sahip oldukları mesleki bilgi ve deneyimin veri toplama ve analiz süreçlerinde yorumlayıcı bir etki yaratabileceğinin farkında olarak, kendi önkabullerini ve alanla ilgili varsayımlarını düzenli biçimde sorgulamıştır. Görüşmeler öncesinde araştırmacılar, öznelerle güven ilişkisi kurmak amacıyla hazırlık süreci yürütmüş; etik ilkeler, profesyonel sınırlar ve güç dengeleri üzerine yansıtıcı değerlendirmeler yapmıştır. Ayrıca görüşme sürecinde araştırmacının mesleki kimliğinin katılımcı ifadelerini yönlendirme veya belirli temaları ön plana çıkarma olasılığı göz önünde bulundurulmuş, bu nedenle açık uçlu sorular tercih edilerek yönlendirici müdahalelerden kaçınılmıştır.

Araştırma Sahası/Ortamı:

Araştırma görüşmeleri, öznelerin uygun oldukları zamanlarda ve tercih ettikleri mekânlarda gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler ağırlıklı olarak üç farklı bağlamda yürütülmüştür: Akademisyenlerle yapılan görüşmeler çoğunlukla üniversite yerleşkelerinde gerçekleşmiş; klinik sosyal hizmet uzmanlarıyla gerçekleştirilen görüşmeler kurum ortamlarında yürütülmüş; sosyal hizmet öğrencileriyle yapılan görüşmeler ise üniversite kampüs alanlarında ya da kampüse yakın uygun ortamlarda gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmelerin süresi 41 ila 68 dakika arasında değişmekte olup, ortalama görüşme süresi 55 dakikadır. Tüm görüşmeler 2025 yılı içinde, sessiz, gizliliği sağlayan ve öznelerin kendilerini rahatça ifade verebilecekleri alanlarda yapılmış olup, görüşme biçimi ve yeri özne konforu esas alınarak belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan tüm özneler Ankara ilinde öğrenim görmekte veya görev yapmaktadır. Üniversiteler ve kurumlar, araştırmacıların erişilebilirlik olanakları doğrultusunda belirlenmiştir. Bununla birlikte, veri toplama süreci sırasında temaların tekrar etmeye başlaması ve veri doygunluğuna ulaşılması nedeniyle farklı iller veya kurumlara yönelme ya da online görüşme yapma gereksinimi doğmamıştır.

Araştırmanın özneleri (çalışmaya katılan bireyler) ve seçimi:

Araştırma özneleri belirlenirken amaçlı örneklem yöntemi kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırma probleminin derinlemesine incelenmesine olanak sağlayacak bilgi açısından zengin bireylere ulaşmayı hedeflemektedir. Çalışmanın amacı doğrultusunda aşağıdaki kriterler dâhil etme ölçütü olarak belirlenmiştir:

- Klinik sosyal hizmet uygulama alanlarında en az üç yıl deneyime sahip sosyal hizmet uzmanları,
- Üniversitelerin sosyal hizmet bölümlerinde çalışan sosyal hizmet akademisyenleri,
- Sosyal hizmet bölümünde öğrenimine devam eden 3. ve 4. sınıf öğrencileri.

Araştırmada öznelerin belirlenmesinin ardından kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak bireylere ulaşılmıştır. Bu yöntem, klinik sosyal hizmet alanında deneyime sahip ve erişimi görece sınırlı olan bireylere ulaşmak amacıyla tercih edilmiştir. İlk temas kurulan özneler aracılığıyla diğer potansiyel katılımcılara ulaşılmıştır. Örneklem büyüklüğü, veri doygunluğu ilkesi doğrultusunda belirlenmiştir. Görüşmeler ilerledikçe yeni tema ve alt temaların ortaya çıkmaması ve mevcut temaların tekrar etmeye başlaması üzerine veri toplama süreci sonlandırılmıştır. Araştırmaya davet edilen bireyler araştırmaya gönüllü olarak katılmış, araştırmadan çekilen herhangi bir özne olmamış ve öznelerin görüşme öncesinde bilgilendirilmiş onamları alınmıştır.

Araştırma kapsamında; 18 öğrenci, 10 akademisyen ve 13 uzman olmak üzere toplamda 41 özne ile görüşülmüştür. Araştırmaya katılım gösteren öğrencilerin yaşları 21-24 aralığında, uzmanların yaşları 25-52 aralığında ve akademisyenlerin yaşları 27-57 aralığındadır. Araştırmanın özneleri olan öğrenciler Hacettepe ve Yıldırım Beyazıt Üniversitesi'nde öğrenim görmekte olup 3. ve 4. sınıfa

devam etmektedir. Araştırma kapsamında görüşme yapılan akademisyenler ise Hacettepe Üniversitesi ile Başkent Üniversitesi'nde çalışmakta olup sosyal hizmet anabilim dalındaki çalışma süreleri 4-37 yıl arasında değişmektedir. Araştırmada görüşlerine yer verilen 13 uzmanın 11 tanesi hastanelerde, 2 tanesi toplum ruh sağlığı merkezlerinde istihdam edilmektedir ve deneyim süreleri 3-15 yıl aralığında değişmektedir (Tablo 1).

Tablo 1: Araştırma öznelerine ilişkin tanıtıcı bilgiler

Takma isimler	Yaş	Cinsiyet	Özne Grubu	Çalışılan Kurum	Deneyim Süresi / Sınıf Düzeyi
Açelya	30	Erkek	Uzman	Hastane	8 Yıl
Begonvil	38	Kadın	Uzman	Hastane	13 Yıl
Çiğdem	29	Kadın	Uzman	Hastane	4 yıl
Defne	52	Erkek	Uzman	TRSM	12 yıl
Gül	32	Kadın	Uzman	Hastane	3 yıl
Hanımeli	32	Erkek	Uzman	Hastane	9 Yıl
Karanfil	55	Kadın	Uzman	TRSM	10 Yıl
Kasımpatı	40	Kadın	Uzman	Hastane	12 Yıl
Lale	30	Kadın	Uzman	Hastane	8 Yıl
Leylak	25	Kadın	Uzman	Hastane	3 Yıl
Menekşe	40	Kadın	Uzman	Hastane	15 Yıl
Mimoza	40	Kadın	Uzman	Hastane	6 Yıl
Papatya	47	Kadın	Uzman	Hastane	13 Yıl
Kayın	37	Erkek	Uzman	Hastane	15 Yıl
Kavak	57	Erkek	Akademisyen	Üniversite	37 yıl
Servi	29	Kadın	Akademisyen	Üniversite	4 yıl
Meşe	37	Kadın	Akademisyen	Üniversite	15 yıl
Zeytin	33	Kadın	Akademisyen	Üniversite	8 yıl
Gürgen	40	Kadın	Akademisyen	Üniversite	12 yıl
Çınar	34	Erkek	Akademisyen	Üniversite	10 yıl
Huş	27	Kadın	Akademisyen	Üniversite	5 yıl
Sığla	34	Kadın	Akademisyen	Üniversite	3 Yıl
Çam	32	Kadın	Akademisyen	Üniversite	9 Yıl
Elma	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Armut	22	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Şeftali	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Kayısı	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Muz	24	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Erik	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Ayva	22	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4. sınıf
Kiraz	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Limon	22	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Portakal	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	Mezun
Nar	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Kivi	22	Kadın	Öğrenci	Üniversite	4.sınıf
Böğürtlen	23	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Kavun	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Karpuz	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Üzüm	24	Erkek	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf
Ananas	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3. sınıf
Çağla	21	Kadın	Öğrenci	Üniversite	3.sınıf

Veri oluşturma/üretme araçları ve yöntemleri

Bu araştırmada, sosyal hizmet uzmanları, akademisyenleri ve öğrencileri için üç ayrı görüşme formu hazırlanmıştır. Formlar, öznelerin sosyodemografik bilgileri ile klinik sosyal hizmetin mevcut durumu, uygulama ve eğitimdeki güçlükler ile değerlendirmelere dair bilgileri ve yarı yapılandırılmış soruları içeren toplam iki bölümden oluşmaktadır. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerden önce 1 öğrenci, 1 akademisyen ve 1 uzman olmak üzere toplam 3 özneyle bilgilendirilmiş onamları alınarak pilot görüşmeler yapılmış olup pilot görüşmeler sonucunda soru formunda herhangi bir değişikliğe gidilmesine gerek duyulmamıştır. Görüşmeler ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir.

Veri analizi

Araştırmanın nitel verilerinin analizi aşamasında; araştırma özneleri ile yapılan derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları ve gözlem notlarından yararlanılmıştır. Görüşme kayıtları araştırmacılar tarafından kelimesi kelimesine yazıya aktarılmış ve analiz süreci bu dökümler üzerinden yürütülmüştür. Çalışmada, Strauss ve Corbin'in (1990) tümevarımsal yaklaşımına dayanan kodlama paradigması esas alınmıştır. Analiz süreci üç aşamada gerçekleştirilmiştir. İlk aşamada açık kodlama yapılarak veriler satır satır incelenmiş ve anlamlı ifadeler kavramsal kodlara dönüştürülmüştür. Bu aşamada hem özne ifadelerine dayalı kodlar hem de literatürle ilişkili kavramsal kodlar oluşturulmuştur. İkinci aşamada benzer kodlar bir araya getirilerek alt temalar oluşturulmuş ve kodlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Son okumada ise seçici kodlama yoluyla ana temalar ortaya çıkarılmıştır. Verilerin analizinde tematik analiz kullanılmış olup, veriler araştırmacıların daha önce eğitimini aldığı MAXQDA 2020 nitel veri analiz programı kullanılarak çözümlenmiştir.

Güvenduyulabilirlik

Veri toplama ve analiz sürecinde birden fazla araştırmacının yer alması, yorumların tek bir bakış açısıyla sınırlanmamasını sağlayarak araştırmacı üçgenlemesine olanak tanımıştır. Görüşme formunun geliştirilme sürecinde ise alanda çalışan sosyal hizmet uzmanları ve ilgili konuda akademik çalışma yürüten araştırmacılardan geri bildirim alınmış ve böylece veri toplama aracının içerik geçerliliği güçlendirilmiştir (Creswell & Miller, 2000). Ayrıca verilerin sistematik olarak işlenebilmesi ve analiz sürecinin izlenebilirliğinin sağlanması için MAXQDA 2020 programı kullanılmıştır; bu uygulama aynı zamanda kodlama sürecinin şeffaflığını artırmıştır

BULGULAR

Araştırma kapsamında öznelerle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin analizi temelde iki ana temada yoğunlaşmıştır. İlk ana tema, klinik sosyal hizmet uygulama alanında karşılaşılan güçlükler ve gereksinimlerdir. Bu tema altında ulaşılan alt temalardan ilki, klinik sosyal hizmet eğitimindeki eksiklikler ve gereksinimler; diğeri ise klinik sosyal hizmet uygulamalarındaki eksiklikler ve gereksinimler olmuştur. İkinci ana tema ise klinik sosyal hizmet alanının gelişimine yönelik öneriler başlığı altında toplanmıştır. Bu tema altında yer alan alt temalar ise sırasıyla; klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik öneriler ve klinik sosyal hizmet uygulamasına yönelik öneriler şeklindedir. Yapılan analiz sonucunda, toplam 2 ana tema, 4 alt tema ve bu temaları destekleyen 11 kod belirlenmiştir. Belirlenen 11 kod, özne gruplarının tamamında tekrar eden ifadeler doğrultusunda oluşturulmuş olup, temalar arası tutarlılık gözlenmiştir.

Klinik sosyal hizmet uygulama alanında karşılaşılan güçlükler ve gereksinimler

Analiz sonucunda klinik sosyal hizmet uygulama alanında karşılaşılan güçlükler ve gereksinimler temasına ulaşılmıştır. Bu tema, öznelerin mesleki deneyimlerinde sıklıkla tekrar eden yapısal, eğitsel ve uygulamaya ilişkin sorun alanlarını bütüncül biçimde yansıtmaktadır. Bu tema altında ulaşılan alt temalar; klinik sosyal hizmet eğitimindeki eksiklikler ve gereksinimler ile klinik sosyal hizmet

uygulamalarındaki eksiklikler ve gereksinimler olmuştur. Şekil 1; tema, alt tema ve kodlara ilişkin bilgileri içermektedir.

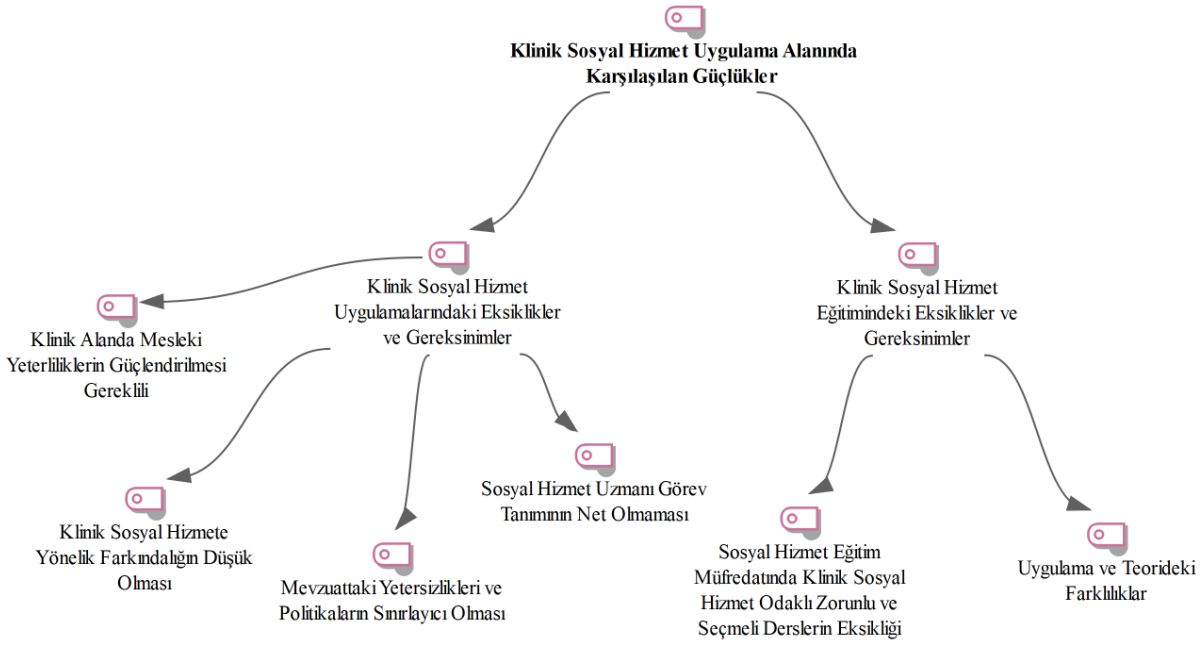

Şekil 1: Tema, alt tema ve kodlar

Klinik sosyal hizmet eğitimindeki eksiklikler ve gereksinimler

Araştırmanın analizi sonucunda elde edilen bulgular, sosyal hizmet müfredatında klinik odaklı eğitimlerin, klinik sosyal hizmet müdahaleleri için yetersiz kaldığını göstermektedir. Ayrıca, teorik bilginin uygulamayla yeterince bütünleştirilememesi hem sosyal hizmet uzmanları hem de uygulama sürecindeki öğrenciler açısından mesleki yeterlik ve işleyiş konusunda çeşitli zorluklara yol açmaktadır. Bu doğrultuda; klinik sosyal hizmet alanında karşılaşılan güçlükler ve gereksinimler ana teması altında, klinik sosyal hizmet eğitimindeki eksiklikler ve gereksinimler alt teması oluşturulmuş; bu alt tema kapsamında ise iki kod belirlenmiştir: (1) Sosyal hizmet eğitim müfredatında klinik sosyal hizmet odaklı zorunlu ve seçmeli derslerin eksikliği, (2) uygulama ve teorideki farklılıklar. Bu kodlar birlikte değerlendirildiğinde, klinik sosyal hizmet eğitiminde hem içerik eksikliği hem de içerik–uygulama uyumsuzluğunun yapısal bir sorun olarak algılandığı görülmektedir.

Sosyal hizmet eğitim müfredatında klinik sosyal hizmet odaklı zorunlu ve seçmeli derslerin eksikliği: “Amiral gemisi olarak bilinir!”

Eğitim müfredatındaki gereksinimlere bakıldığında akademisyenlerin, uzmanların ve öğrencilerin klinik sosyal hizmet odaklı derslerin yetersiz olduğunu temel bir eksiklik olarak nitelendirdikleri görülmüştür. Kuramsal bilgi ve psikiyatrik bozukluklara ilişkin tanı bilgisine sahip olmanın, yalnızca klinik alanda çalışmayı hedefleyenler için değil, tüm sosyal hizmet uzmanları için gerekli olduğu vurgulanmakta; ancak bu konuda önemli eksikliklerin bulunduğu ifade edilmektedir.

> “*Hacettepe Üniversitesi sosyal hizmet bölümünde okuyorum ve burası bölümler arasında ‘amiral gemisi’ olarak bilinir. En kapsamlı eğitimi burada almamız beklenirken, bu konuda ciddi bir yetersizlik olduğunu görüyorum…” (Elma, 22, Öğrenci)*

Elma'nın "amiral gemisi" ifadesi, Türkiye'de öncü kabul edilen bir bölümde dahi klinik odaklı eğitimin yetersiz algılandığını göstermesi açısından dikkat çekicidir. Bu ifade, beklenti ile deneyim arasındaki farkı görünür kılmaktadır.

Benzer biçimde akademisyenler de klinik odaklı derslerin eksikliğinden söz etmektedir.

> *"Türkiye'de klinik sosyal hizmet, gelişim aşamasında bir disiplin olarak bile tanımlanamaz. Bu alan hiçbir zaman ön planda olmadı. Oysa klinik sosyal hizmet, ne kadar çalışılsa da tükenmeyecek bir bilgi havuzu. Ancak Türk eğitim sistemi bu alanda uzman yetiştirmeye öncelik vermiyor." (Kavak, 57, Akademisyen)*

Kavak'ın değerlendirmesi, klinik sosyal hizmetin yalnızca ders düzeyinde değil, akademik önceliklendirme düzeyinde de geri planda kaldığına işaret etmektedir.

> *"Mesela şimdi düşünüyorum lisanstaki dersleri klinik sosyal hizmet ile lisans düzeyinde hangi derste karşılaştım diye düşünüyorum. Açıkçası yok… Psikiyatrik sosyal hizmet dersi zorunlu olarak bütün öğrencilere verilebilir ama o bile seçmeli ders." (Servi, 29, Akademisyen)*

Servi'nin önerisi, klinik içeriklerin seçmeli derslerle sınırlı kalmasının yeterli olmadığını; zorunlu dersler aracılığıyla tüm öğrencilerin klinik bilgi ve beceriyle donatılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Uygulama ve teorideki farklılıklar: "Ben hastayı on beş dakika görüp çözüm bulmak zorundayım!"

Araştırma bulguları, uygulama ile teori arasındaki uyumsuzluğun özneleri mesleki açıdan çeşitli güçlüklerle karşı karşıya bıraktığını göstermektedir. Özneler eğitim sürecinde aktarılan kuramsal çerçevelerin sahadaki zaman, kaynak ve kurumsal sınırlılıklar nedeniyle çoğu zaman uygulanabilir olmadığını ifade etmiştir.

> *"Hocaların vaka yönetiminde çok başarılı olduklarını düşünmüyorum. Teoride gerçekten çok iyiler; bilgileri ve donanımları saygı duyulacak düzeyde. Ama günlük hayattaki kaynaklar ve imkânlar o anlatıldığı gibi değil. 'Güven ortamı oluşturayım, ikinci, üçüncü görüşme yapayım' diye bir şey yok. Ben hastayı on beş dakikada görüp çözüm bulmak zorundayım" (Begonvil, 38, Uzman).*

Begonvil'in "on beş dakikada çözüm bulmak zorundayım" ifadesi, kuramsal olarak önerilen çok oturumlu ve ilişki temelli müdahale modellerinin, sağlık sistemi içerisindeki pratik gerçekliklerle örtüşmediğini göstermektedir. Bu durum, mezuniyet sonrası ilk yıllarda mesleki bocalama ve rol karmaşasına yol açabilmektedir.

> *"Teori ve uygulamanın birbirinden ayrıldığı durumlar olduğunu ve zaman zaman ikilemlerin yaşandığını düşünüyorum." (Ayva, 22, Öğrenci).*

Ayva'nın vurguladığı "ikilem" deneyimi, uygulama sırasında etik ve mesleki karar alma süreçlerinde kuramsal ilkeler ile kurumsal beklentiler arasında gerilim yaşandığını düşündürmektedir.

> *"Uygulamayla bütünleştirilmediği sürece kuramsal eğitimin tek başına yeterli kalacağını düşünmüyorum. Klinik alanda birçok hastalığın semptomları birbirine benzerlik gösterebiliyor. Bu nedenle vakalar arasında ayırt edici değerlendirme yapabilmek için uygulama temelli bir yeterlilik kazanmak gerekiyor." (Sığla, 32, Akademisyen).*

Sığla'nın değerlendirmesi ise, kuramsal bilginin uygulamayla bütünleştirilmemesi durumunda klinik muhakeme becerilerinin gelişemeyeceğini ve bu durumun özellikle tanı farklılaştırma gibi kritik alanlarda mesleki yeterliliği sınırlandırdığını göstermektedir.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, uygulama–teori ayrışmasının yalnızca bireysel deneyim düzeyinde değil, yapısal ve sistemik bir sorun olarak algılandığı; zaman baskısı, kurumsal sınırlılıklar ve uygulama olanaklarının yetersizliği nedeniyle kuramsal bilginin sahada tam anlamıyla karşılık bulamadığı anlaşılmaktadır.

Klinik sosyal hizmet uygulamasındaki eksiklikler

Klinik sosyal hizmet uygulamasındaki eksiklikler alt temasına ilişkin elde edilen bulgular, Türkiye'de ruh sağlığı yasası gibi temel yasal düzenlemelerin bulunmaması, mevzuatın yetersizliği, sınırlayıcı politikalar, sosyal hizmetin tanımı ve sınırlarına ilişkin belirsizlikler, görev tanımlarının netlik kazanmamış olması ve mesleki yetkinlik alanlarındaki karmaşanın; sosyal hizmetin bütüncül bir mesleki çerçevede tanımlanmasını engellediğini göstermektedir. Bu durum, sosyal hizmet disiplininin kapsamlı bir mesleki kimlikten ziyade sosyal yardım odaklı bir yaklaşımla sınırlandırılmasına neden olmaktadır. Bu sınırlılıklardan hareketle ortaya çıkan alt tema altında; mevzuattaki yetersizlikler ve politikaların sınırlayıcı olması, sosyal hizmet uzmanı görev tanımının net olmaması, klinik sosyal hizmete yönelik mesleki ve toplumsal farkındalığın düşük olması ve klinik alanda mesleki yeterliliklerin güçlendirilmesi gerekliliği kodlarına ulaşılmıştır.

Mevzuattaki yetersizlikler ve politikaların sınırlayıcı olması

Türkiye'deki yasal düzenlemelerin klinik sosyal hizmetin gelişimi için yetersiz olması, bu alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki yetkinliklerini sınırlandırmakta ve çalışmalarında ciddi handikaplara yol açmaktadır. Araştırma bulguları, mevzuat eksikliğinin yalnızca mesleki kimlik belirsizliği yaratmakla kalmadığını; aynı zamanda vaka yönetimi, yönlendirme ve müdahale süreçlerini doğrudan etkilediğini göstermektedir.

> *"Aslında bir yönergemiz var ama ben, bulunduğum kurum da dâhil, on üç yıldır idareye hâlâ yönergeyi, görevlerimi ve sosyal hizmetin ne olduğunu anlatıyorum… Mevzuatımız daha güçlü olsa, çıkar ve net bir şekilde 'Görev tanımımız budur' deriz." (Begonvil, 38, Uzman).*

Begonvil'in ifadesine göre; mevzuatın uygulamada bağlayıcı ve koruyucu bir güce sahip olmaması, uzmanların mesleki rollerini yeniden tanımlama ve açıklama gereksinimi duyduklarını ortaya koymaktadır.

> *"Mevzuatın çok yetersiz olduğunu düşünüyorum. Bizim hastanemizde yatan dört kişi var mesela ve kuruma yerleştirilmeyi bekliyorlar… Hastanın gidecek yeri olmadığı için yoğun bakımdan çıkaramıyoruz." (Çiğdem, 29, Uzman).*

Çiğdem'in örneği, mevzuat yetersizliğinin doğrudan hizmet alan bireylerin yaşam koşullarını etkilediğini ve sistemsel tıkanmalara yol açtığını ortaya koymaktadır.

Bunun yanı sıra, klinik sosyal hizmetin yasal çerçevesinin netleşmemiş olması meslekler arası alan çatışmalarına da zemin hazırlamaktadır.

> *"Böyle bir eğitimin çerçevesinin Türkiye'de çizilmemiş olması ciddi problem. Örneğin bir klinik psikolog gibi doğrudan bir tanımı yok… Önce bir yasal engelle karşılaşıyoruz çünkü alan kavgaları var." (Zeytin, 33, Akademisyen).*

Zeytin'in değerlendirmesi, klinik sosyal hizmetin tanımsal ve hukuki belirsizliğinin meslekler arası yetki tartışmalarını derinleştirdiğini ve alanın kurumsallaşmasını güçleştirdiğini ortaya koymaktadır.

Mevzuat eksikliğinin devamı olarak klinik sosyal hizmet alanında sürdürülen çalışmalarda politikaların sınırlayıcı olması vakanın yönetilmesi ve yönlendirilmesi aşamasında belirsizliklerin oluşmasına sebebiyet verebilmektedir.

> *"Teorik eğitim, benim gibi sosyal hizmet öğrencileri tarafından öğretildiği üzere benimseniyor ve meslek yaşamına da bu şekilde devam edilmek isteniyor ancak uygulama kısmı uzmanların elini kolunu bağlıyor. Çünkü sosyal hizmet yasal ve yükümlülükler dahilinde sürdürülmesi gereken bir iş, uzmanlara uygulamada sınırlılıklar olduğu söyleniyor. Bu da, yasal sınırlar dışında kalan işleri yapmayı neredeyse imkânsız hale getiriyor." (Elma, 22, Öğrenci).*

> *"Belediyelere yönlendiriyoruz ama belediyeler 'Bana niye bunu gönderdiniz?' diyor… Bununla ilgili o kadar çok geri dönüş aldık ki." (Limon, 22, Öğrenci).*

Bu ifadeler, kurumsal koordinasyon eksikliğinin ve politika düzeyindeki belirsizliklerin saha uygulamalarında yönlendirme zincirini kırdığını ve hizmet bütünlüğünü zedelediğini göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, mevzuattaki yetersizlikler ve politikaların sınırlayıcı yapısı; klinik sosyal hizmetin mesleki sınırlarını belirsizleştirmekte, hizmet alanların haklara erişimini zorlaştırmakta ve uzmanların müdahale kapasitesini yapısal düzeyde sınırlamaktadır.

Sosyal hizmet uzmanı görev tanımının net olmaması

Gerekli yasal düzenlemelerin yetersizliği ve mevcut mevzuatta görev tanımlarının açık biçimde belirlenmemiş olması, mesleki uygulamalarda çeşitli aksaklıklara yol açmaktadır. Bu belirsizlik, sosyal hizmet uzmanlarının diğer meslek gruplarıyla işbirliği süreçlerinde mesleki sınırlarını netleştirmelerini güçleştirmekte ve yapısal bir sorun alanı ortaya çıkarmaktadır.

> *"Aslında akademide de tam olarak nerede duracağımızı bilmiyoruz; biz bu ruh sağlığı çalışmalarının neresindeyiz? Ne kadarını üstlenmeliyiz, ne kadarını yapabiliriz, ne kadarını yapmamız mümkün değil? İşte tam da bu sorular tartışılıyor." (Çam, 32, Akademisyen).*

Çam'ın ifadesi, görev tanımına ilişkin belirsizliğin yalnızca saha uygulamalarıyla sınırlı olmadığını; akademik düzeyde de mesleğin konumlanışına dair tartışmaların sürdüğünü göstermektedir. Bu durum, klinik sosyal hizmetin kuramsal ve mesleki sınırlarının henüz netleşmemiş olduğuna işaret etmektedir.

> *"Ben 15 yıl önce hasta haklarında çalışarak başlamıştım. Ondan öncesinde staj döneminde bir arkadaşım fizik tedaviye gelen hastalara yatış için randevu veriyor, diğeri diyaliz alanında çalışıyordu; sosyal çalışmacıların görevi bu olarak biliniyordu... Çalışma alanımı ben kendim yapılandırdım… Çünkü çalışırken de kimse ne olduğunu bilmiyordu. Kimsenin benden bir beklentisi yoktu yani." (Defne, 52, Uzman).*

Defne'nin deneyimi ise görev tanımındaki belirsizliğin tarihsel bir sürekliliğe sahip olduğunu ve uygulamada sosyal hizmet uzmanlarının çoğu zaman rollerini kendilerinin tanımlamak zorunda kaldıklarını ortaya koymaktadır. "Çalışma alanımı ben kendim yapılandırdım" ifadesi, kurumsal beklenti eksikliğini ve mesleki sınırların belirsizliğini açık biçimde yansıtmaktadır.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, görev tanımının net olmamasının mesleki özerkliği zayıflattığı, rol çatışmalarına zemin hazırladığı ve sosyal hizmet uzmanlarını kurumsal yapı içinde konumlarını sürekli olarak yeniden tanımlamak zorunda bıraktığını göstermektedir.

Klinik sosyal hizmete yönelik mesleki ve toplumsal farkındalığın düşük olması

Toplum genelinde sosyal hizmet mesleğine yönelik farkındalık ve bilinç düzeyinin düşüklüğü, sosyal hizmetin alt alanlarından biri olan klinik sosyal hizmet için de benzer biçimde geçerlidir. Toplumda sosyal hizmet uygulamalarına ilişkin algının, çoğu zaman yalnızca sosyal yardım faaliyetleriyle özdeşleştirildiği dikkat çekmektedir.

> *"Örneğin en önemli eksikliğimiz sosyal hizmet dediğimiz zaman herkes bizi sanıyor ki biz burada maaş bağlar, yardım yapar, kömür dağıtırız gibi bunlardan ibaretiz. Oysa bu işin aslında bununla hiç alakası yok." (Hanımeli, 32, Uzman).*

> *"…Sosyal hizmet denildiğinde halen kömür yardımından ibaret olduğumuzu düşünenler var." (Menekşe, 40, Uzman).*

Bu ifadeler, sosyal hizmetin kamusal algısının sosyal yardım faaliyetleriyle sınırlandırıldığını ve klinik sosyal hizmetin müdahale, savunuculuk ve koruyucu rolünün görünmez kaldığını göstermektedir.

> *"Savunuculuk, eğiticilik gibi görevlerimiz varken, sosyal hizmetin sadece 'yardım dağıtmak' olarak görülmesi, özellikle hastanelerde sıkça karşılaştığımız üzücü bir gerçek." (Kivi, 22, Öğrenci).*

Kivi'nin vurgusu, klinik sosyal hizmetin yalnızca toplum tarafından değil, sağlık kurumları içinde de dar bir çerçevede algılandığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, klinik sosyal hizmetin görev tanımları ve sınırlarına ilişkin farkındalık eksikliğinin yalnızca toplumla sınırlı kalmadığını, aynı zamanda birlikte çalışılan diğer meslek elemanları arasında da görülebildiğini ortaya çıkarmaktadır.

> *"…'Sosyal hizmet biriminden geldim' dedim. Oradaki çalışan 'bizim hastanede sosyal hizmet birimi mi var?' dedi…" (Armut, 22, Öğrenci).*

> *"Sağlık Bakanlığı yönetim kadrosunun sosyal hizmet alanına ilişkin yeterli bilgiye sahip olmaması önemli bir sorun. Sosyal hizmet çoğu zaman gereksiz bir birim olarak görülüyor ve genellikle yalnızca kriz ya da sıkışma anlarında "Yetişin" diye göreve çağrılıyor". (Açelya, 30, Uzman).*

Açelya ve Armut'un ifadesi, yönetim düzeyinde sosyal hizmetin sistematik bir hizmet alanı olarak değil, kriz anlarında başvurulan ikincil bir destek mekanizması olarak konumlandırıldığını ve kurumsal yapı içinde dahi sosyal hizmet birimlerinin görünürlüğünün düşük olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, klinik sosyal hizmetin hem mesleki kimlik hem de toplumsal tanınırlık açısından ikincil ve görünmez bir konumda algılandığı anlaşılmaktadır. Bu görünmezlik, mesleğin müdahale kapasitesini sınırlandırmakta ve ekip çalışması içinde eşit bir konum elde edilmesini güçleştirmektedir.

Klinik alanda mesleki yeterliliklerin güçlendirilmesi gerekliliği

Klinik sosyal hizmet alanında çalışan meslek elemanlarının eleştirdikleri noktalardan biri de örgün lisans eğitimi almayan diğer meslek gruplarının sosyal hizmet uzmanları ile aynı alanlarda, aynı unvan ile görev yapması ve buna bağlı olarak sosyal hizmet uygulamalarının niteliğinin olumsuz yönde etkilenmesi olmuştur.

> *"Hastanede sağlık çalışanlarının neredeyse yüzde kırkı sosyal hizmet okuyor lisans tamamlamak için çünkü hemşireler çok mutsuz, geçebilecekleri en kolay alan onlara göre sosyal hizmet. Okuyorlar, unvan değişikliği ile geçiyorlar, mesleki bilgi sıfır. Hem mezunların atanmasının önünü kapatıyorlar hem de mesleği değersizleştiriyorlar…" (Begonvil, 38, Uzman).*

Begonvil'in ifadesi, unvan eşitliğinin mesleki yeterlilik eşitliği anlamına gelmediği yönündeki kaygıyı yansıtmaktadır. Bu durum, klinik uygulamalarda standartlaşma ve kalite kontrol açısından risk oluşturabilecek bir yapısal sorun olarak algılanmaktadır.

Bunun yanı sıra lisans eğitimini sosyal hizmet alanında tamamlamış sosyal hizmet uzmanlarının klinik alanda yetersiz olabildiği, klinik alanda yeterli eğitimi alamama durumlarında ise başka servislere yönlendirildikleri ve bu durumun tecrübeli meslek elemanlarının iş yükünü arttırdığı gözlemlenmiştir.

> *"Bizim hastanemizde hiç klinik eğitim almadan sosyal hizmet mezunu olan çalışmacılarımız var; ancak bu arkadaşların klinik alanda çalışmasını çok doğru bulmuyorum ve genelde de kendileri de görüşmelere katılmak istemiyorlar kendilerini yetersiz hissettikleri için." (Hanımeli,32, Uzman).*

Hanımeli'nin değerlendirmesi, klinik alanda yeterli uygulama deneyimi ve kuramsal derinlik olmadan görev yapmanın hem bireysel özgüven hem de mesleki etkinlik açısından sorun yaratabildiğini göstermektedir.

Klinik sosyal hizmetin gelişimine yönelik öneriler

Araştırmada ulaşılan diğer bir ana tema; klinik sosyal hizmetin gelişimine yönelik öneriler olmuştur ve bu ana tema altında klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik öneriler ve klinik sosyal hizmet uygulamasına yönelik öneriler alt temalarına ulaşılmıştır. Şekil 2; tema, alt tema ve kodları göstermektedir.

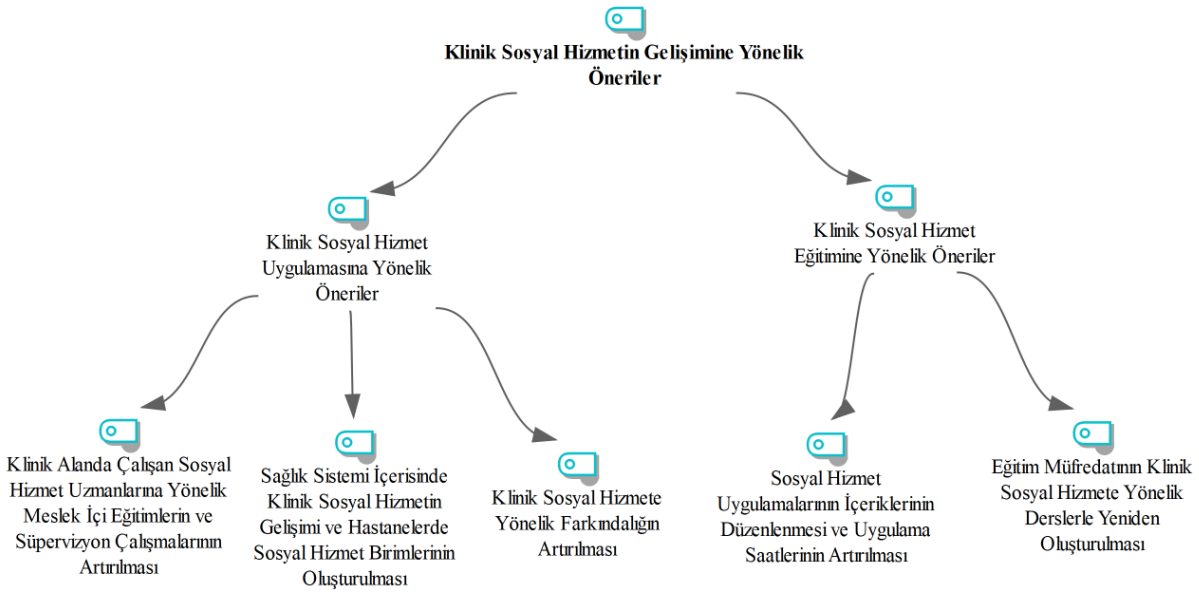

Şekil 2: Tema, alt tema ve kodlar

Klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik öneriler

Araştırma öznelerinden alınan geri dönüşler sonucunda klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik önerilerde önceki bulgulara paralel olarak uygulamanın önemi ve sosyal hizmet eğitiminde klinik odaklı derslerin gerekliliği göze çarpmaktadır. Bu doğrultuda, araştırma bulguları arasında; uygulamaların içeriklerinin yeniden yapılandırılması ve uygulama saatlerinin artırılması yönündeki çözüm odaklı öneriler öne çıkmaktadır.

Eğitim müfredatının klinik sosyal hizmete yönelik derslerle yeniden oluşturulması

Bu araştırmada, sosyal hizmet müfredatında yer alan derslerin içeriğinin daha detaylı ele alınması ve ders saatlerinin artırılması yönünde alınan geri bildirimler, klinik odaklı eğitimin ve derslerin önemini açıkça ortaya koymaktadır. Özneler, klinik sosyal hizmetin yalnızca seçmeli dersler

aracılığıyla değil, yapılandırılmış ve zorunlu içerikler aracılığıyla sistematik biçimde ele alınması gerektiğini vurgulamıştır.

> *"Seçmeli derslerde artış olabilir; özellikle kuramların detaylı anlatıldığı dersler açılmalı. Mesela 'BDT ve sosyal hizmet' ya da 'aile danışmanlığı' gibi. Ailelerle sosyal hizmet zaten var ama uygulamaya daha fazla yönelik olabilir. Stajlarımız da mikro, mezzo ve makro düzeyde üç ayrı döneme ayrılabilir.' (Çam, 32, Akademisyen)*

> *"...Psikiyatrik sosyal hizmet dersi altında klinik sosyal hizmet işlenebilir. Seçmeli değil de zorunlu olarak bütün öğrencilere verilebilir. O noktada da öğrencilerin klinik bilgi ve becerileri arttırılabilir." (Servi, 29, Akademisyen).*

Bu değerlendirmeler, klinik sosyal hizmetin seçmeli derslerle sınırlı kalmasının yeterli görülmediğini; kuramsal derinlik ve uygulama entegrasyonu sağlayacak zorunlu ders yapısına ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir.

> *"...Klinik sosyal hizmet eğitiminin daha erken yıllarda verilmesi gerekiyor. Eğitim, içi doldurularak ve alandaki uzman kişilerden yararlanılarak öğrencilere aktarılmalı." (Kayısı, 21, Öğrenci)*

Kayısı'nın vurgusu, klinik sosyal hizmet eğitiminin yalnızca içerik bakımından değil, zamanlama bakımından da yeniden yapılandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Klinik alanla geç karşılaşmanın öğrencilerin mesleki yönelimini ve farkındalığını geciktirdiği anlaşılmaktadır.

Araştırmanın özneleri özellikle psikopatoloji dersinin içerik bakımından klinik sosyal hizmeti destekleyeceğini ve uygulamalarda teorik bilgi sağlayacağını ifade etmiştir.

> *"Psikopatoloji benim için mesela çok önemli. Psikopatoloji ile ilgili hiçbir bilginin olmaması, ben burada neredeyse 3 ay boyunca arkadaşlara şizofreni ve bipolar bozukluğun farkını anlatıyorum." (Karanfil,55, Uzman).*

> *"Bence kesinlikle psikopatoloji eğitiminin olması gerekiyor… Biz müracaatçıyı mikro düzeyde değerlendiriyoruz ve patolojisi var mı bunu kestirmemiz lazım." (Çam, 32, Akademisyen)*

Bu ifadeler, psikopatoloji bilgisinin yalnızca teorik bir ders içeriği değil; klinik değerlendirme ve müdahale süreçlerinde temel bir yeterlilik alanı olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. Özneler, klinik muhakeme becerisinin geliştirilmesi için biyopsikososyal değerlendirme bilgisinin müfredatta daha güçlü biçimde yer alması gerektiğini vurgulamıştır.

Genel olarak değerlendirildiğinde, klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik öneriler yalnızca ders sayısının artırılmasına değil; içerik derinliği, zorunluluk düzeyi, uygulama entegrasyonu ve uzmanlaşma perspektifiyle yeniden yapılandırılmış bir müfredat ihtiyacına işaret etmektedir.

Sosyal hizmet uygulamalarının içeriklerinin düzenlenmesi ve uygulama saatlerinin artırılması

Klinik sosyal hizmetin temellerinin kavranabilmesi için sosyal hizmet uygulamalarının taşıdığı öneme özneler tarafından sıklıkla vurgu yapılmıştır. Bu doğrultuda elde edilen geri bildirimler, teorik eğitimin tek başına yeterli olmadığını; uygulamalı eğitimin içeriklerinin yeniden yapılandırılmasının ve uygulama saatlerinin artırılmasının mesleki yeterliliğin geliştirilmesi açısından kritik bir gereklilik olduğunu ortaya koymuştur.

> *"Mesele sadece sosyal hizmet eğitimi almak değil, asıl önemli olan stajda gerçekten deneyimleyebilmek. Çünkü teorik eğitim çoğu zaman havada kalıyor. Stajda bir şey görmediysen, aslında hiçbir şey bilmiyorsun. Bizim zamanımızda stajlar çok verimliydi, çünkü az kişiydik; bir kuruma iki kişi gidiyorduk. Şimdi ise sekiz, on kişi geliyor, kimseye*

yeterince imkan sağlanamıyor. Hatta çoğu sosyal hizmet uzmanının odasında bile doğru düzgün fiziki alan yok…" (Açelya, 30, Uzman).

Açelya'nın ifadesi, uygulama süreçlerinde niceliksel artışın niteliksel bir kayba yol açtığını göstermektedir. Artan öğrenci sayısına karşın saha kapasitesinin aynı oranda genişlememesi, klinik beceri gelişimini sınırlayan yapısal bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Öğrenciler ise uygulamanın yalnızca süre açısından değil, içerik ve çeşitlilik açısından da yeniden düzenlenmesi gerektiğini vurgulamıştır.

"Stajda tek bir alanı seçip o alanda staj yapmak saçma bence… Diğer alanlar hakkında hiçbir bilgisi olmadan atandığında eksik kalmış oluyor. Bence azar azar bütün alanlardan staj görmemiz gerekiyor." (Nar, 23, Öğrenci)

"Zorunlu stajın, gönüllü stajların, sahaya inmenin çok önemli olduğunu düşünüyorum… 2 ya da 3. sınıftan itibaren sağlansa öğrencinin hem alan deneyimi olacak hem de mezun olmadan ilgi duyduğu alana yönelmesini kolaylaştıracak." (Portakal, 23, Öğrenci)

Bu ifadeler, uygulama eğitiminin yalnızca son sınıfa sıkıştırılmasının öğrencilerin mesleki yönelim ve klinik özgüven gelişimini sınırladığını göstermektedir. Özneler, uygulamanın erken sınıflara yayılması ve alan çeşitliliğinin artırılması gerektiğini belirtmiştir.

"Üniversiteler arasında uygulama eğitiminin süresi ve kapsamı bakımından farklılıklar var. Bu farklılıkların giderilerek staj saatlerinin ve uygulama dönemlerinin standartlaştırılması, klinik sosyal hizmet alanında mezunlar arasında yeterlilik eşitsizliklerini azaltabilir." (Çam, 32, Akademisyen)

Bu değerlendirme, klinik sosyal hizmet uygulama eğitiminde kurumsal standartlaşma ihtiyacına işaret etmektedir. Üniversiteler arasında staj süresi ve içeriğine ilişkin farklılıkların bulunması, mezunlar arasında klinik yeterlilik açısından eşitsizlik yaratabilmektedir.

Klinik sosyal hizmet uygulamasına ilişkin öneriler

Yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda, "klinik sosyal hizmet uygulamasına ilişkin öneriler" alt teması kapsamında çeşitli kodlar belirlenmiştir. Bu kodlar arasında; (1) sağlık sistemi içerisinde klinik sosyal hizmetin gelişimi ve hastanelerde sosyal hizmet birimlerinin oluşturulması, (2) klinik sosyal hizmete yönelik farkındalığın artırılması ve (3) klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik meslek içi eğitimlerin ve süpervizyon çalışmalarının artırılması bulunmaktadır.

Sağlık sistemi içerisinde klinik sosyal hizmetin gelişimi ve hastanelerde sosyal hizmet birimlerinin oluşturulması: "Acil servislerde bir sosyal hizmet uzmanı bulundurulsa.."

Klinik odaklı sosyal hizmet uygulamaları genellikle hastanelerde ya da toplum ruh sağlığı merkezlerinde gerçekleşmektedir. Bu bilgiden hareketle sağlık sistemi içerisinde klinik sosyal hizmetin gelişimi için hastanelerdeki sosyal hizmet birimlerinin sayıca arttırılması ve görünürlük kazanması önerilmiştir.

Öğrencilerden biri, klinik sosyal hizmetin koruyucu ve önleyici sağlık sistemi içinde daha merkezi bir konuma yerleştirilmesi gerektiğini şu şekilde ifade etmiştir:

"Türkiye'de aşamalı sağlık sistemi kurulsa, koruyucu sağlık hekimliği ve koruyucu halk sağlığına önem verilse bu aşamada sosyal hizmet uzmanları, klinik sosyal hizmet uzmanları ve tıbbi sosyal hizmet uzmanları alanda çok daha fazla yer alabilir." (Elma, 22, Öğrenci).

Bu ifade, klinik sosyal hizmetin yalnızca müdahale edici değil, aynı zamanda önleyici bir rol üstlenebileceğine dair yapısal bir beklentiyi yansıtmaktadır. Özellikle acil servisler gibi yüksek riskli ve yoğun başvuru alanlarında sosyal hizmet uzmanlarının varlığının kritik olduğu vurgulanmıştır:

> *"…Hastanelerin acil alanları 7/24 açık olan alanlar. Acil servislerinde bir sosyal hizmet uzmanı bulundurulursa, gelen hastaların sayıları ve ihtiyaçları tespit edilirse, doğru yönlendirmeler yapılırsa iyi olabilir." (Erik, 23, Öğrenci).*

Benzer biçimde Limon, hastane içinde fiziksel ve kurumsal alan tahsisinin önemine dikkat çekmiştir:

> *"Hastane bazında özellikle acil birimlerde sosyal hizmet alanları oluşturulsa, müracaatçılara daha bütüncül bakılabilir. Çoğu zaman anlatacak çok şeyleri var ama sistem buna alan açmıyor." (Limon, 22, Öğrenci)*

Bu alıntılar, klinik sosyal hizmetin yalnızca varlık düzeyinde değil, mekânsal ve kurumsal olarak da sistem içinde yapılandırılması gerektiğini göstermektedir. Genel olarak bu bulgular, klinik sosyal hizmetin sağlık sistemi içinde ikincil ya da destekleyici bir birim olmaktan çıkarılarak, kurumsal olarak tanımlanmış, uzmanlaşmış ve sürekli hizmet üreten bir yapı haline getirilmesi gerektiğini işaret etmektedir.

Klinik sosyal hizmete yönelik farkındalığın artırılması: "Görünmez olduğumuzu düşünüyorum!"

Araştırma öznelerinden elde edilen bulgular; uygulama temelli bir meslek ve akademik disiplin olan sosyal hizmetin mesleki tanımının ve uygulama alanlarının hem yöneticiler hem de toplum tarafından daha iyi anlaşılmasının ve bu doğrultuda farkındalığın artırılmasının, klinik sosyal hizmet uygulamalarının daha sistemli, etkin ve sürdürülebilir biçimde yürütülmesine katkı sağlayabileceğine işaret etmiştir.

Bir uzman, klinik sosyal hizmetin ekip içindeki konumuna ilişkin görünmezlik algısını şu sözlerle dile getirmiştir:

> *"Klinik sosyal hizmetin gelişmesi için önce 'Biz buradayız, bu ekibin ayrılmaz bir parçasıyız ve sağlık sadece fiziksel sağlıktan ibaret değil' mesajını vermeliyiz… Yani kendimizi iyi reklam edemediğimizi ve bu yüzden görünmez olduğumuzu düşünüyorum. Kendimizi tanıtmalıyız." (Begonvil, 38, Uzman).*

Bu ifade, klinik sosyal hizmetin sağlık sisteminde ikincil bir rol değil, bütüncül sağlık anlayışının asli bir bileşeni olarak konumlandırılması gerektiğine işaret etmektedir. Benzer biçimde bazı özneler, görünürlük sorumluluğunun yalnızca yöneticilere değil, meslek elemanlarına da ait olduğunu vurgulamıştır:

> *"Biz sosyal hizmeti tanıtmalıyız. 'Ben maaşımı alır giderim' dersen gelişmez. Çalışan da yönetim de sahip çıkmazsa kimse sosyal hizmet diye bir birimin olduğunu bilmez." (Armut, 22, Öğrenci)*

Bu vurgu, mesleki savunuculuğun ve örgütlenmenin klinik sosyal hizmetin gelişiminde kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Toplumsal düzeyde ise klinik sosyal hizmetin yeterince tanınmadığı ve çoğu zaman farklı alt alanlarla karıştırıldığı ifade edilmiştir:

> *"Klinik sosyal hizmet tıbbi sosyal hizmetin alt dalı olarak biliniyor ama bence daha derinlemesine ele alınması gereken bağımsız bir alan." (Kavun, 21, Öğrenci)*

Bu alıntı, klinik sosyal hizmetin kavramsal sınırlarının dahi netleşmediğine ve alanın epistemolojik görünürlüğe ihtiyaç duyduğuna işaret etmektedir.

Özneler, görünürlüğün artırılmasına yönelik somut öneriler de sunmuştur. Özellikle kurumlar arası iş birliği ve bilgilendirme faaliyetleri ön plana çıkmıştır:

> *"İnsanlara ulaşmak için farklı yöntemler mutlaka kullanılmalı. Sağlık kuruluşları ve okullar gibi kurumlarla işbirliği artırılırsa, destekle birlikte bilgilendirme etkinlikleri düzenlenerek halkın klinik sosyal hizmet hakkında bilinçlenmesi sağlanabilir." (Üzüm, 24, Öğrenci).*

Genel olarak bu bulgular, klinik sosyal hizmetin yalnızca yapısal düzenlemelerle değil; meslek içi savunuculuk, kurumsal konumlanma ve toplumsal bilinçlendirme süreçleriyle birlikte güçlendirilebileceğini ortaya koymaktadır. Özneler tarafından dile getirilen "görünmezlik" metaforu, alanın hem sembolik hem de kurumsal düzeyde tanınma ihtiyacını yansıtan merkezi bir bulgu olarak değerlendirilebilir.

Klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik meslek içi eğitimlerin ve süpervizyon çalışmalarının artırılması

Klinik alanda kendini geliştirmek isteyen ve bu alana ilgi duyan sosyal hizmet uzmanlarının alanla ilgili yetkinliğe ulaşmak için meslek içi eğitimlere ve süpervizyona ihtiyaç duydukları görülmüş ve bu ihtiyaçtan hareketle özneler tarafından meslek içi eğitimlerin ve süpervizyon desteğinin artırılması önerilmiştir.

> *"Süpervizyon sürecine baktığımız zaman eksik işte… Mutlaka eğitimler ve süpervizyon destekleri artırılmalı." (Sığla, 34, Akademisyen).*

Bu eksiklik yalnızca niceliksel değil, aynı zamanda yapısal bir sorun olarak da değerlendirilmiştir. Klinik sosyal hizmetin doğası gereği uygulamaya dayalı olduğunu vurgulayan bir başka akademisyen şöyle söylemiştir:

> *"Klinik sosyal hizmet eğitimi sadece teorik bir eğitim değildir. Uygulamaya hâkim olmayı gerektirir ve uygulama süreçlerinde iyi bir süpervizyon ve meslek içi eğitim zorunludur." (Gürgen, 40, Akademisyen)*

Özneler, yalnızca kısa süreli eğitimler ya da sertifikaların klinik yetkinlik için yeterli olmadığını; sürecin denetim ve etik boyutunun güçlendirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda süpervizyon eksikliği, mesleğin etik ilkeleriyle ilişkilendirilmiştir:

> *"Bir sınavdan geçip sertifika almak bu mesleği uygulayabileceğimiz anlamına gelmiyor. Sürecin denetimsiz olduğunu düşünüyorum ve bu durum sosyal hizmetin zarar vermeme ilkesiyle çelişiyor." (Sığla, 34, Akademisyen)*

Bu ifade, süpervizyon yetersizliğinin yalnızca mesleki gelişim değil, etik sorumluluk bağlamında da risk oluşturduğunu göstermektedir. Ayrıca meslek içi eğitimlerin içeriğine ilişkin olarak ise güncel ve spesifik alanlara odaklanılması gerektiği belirtilmiştir:

> *"Meslek içi eğitimler, sosyal hizmette güncel konulara odaklanmalı; toplumsal cinsiyet, kültürel farkındalık, travma sonrası stres bozukluğu gibi. Ayrıca eğitim ve süpervizyon sonrası geri bildirim mekanizmaları oluşturulmalı ki programların etkisi değerlendirilebilsin ve iyileştirmeler yapılsın. Bizde süpervizyon gerçekten çok eksik." (Leylak, 25, Uzman).*

Bu vurgu, yalnızca eğitim sayısının artırılmasını değil, aynı zamanda programların etkililiğinin değerlendirilmesini ve geri bildirim temelli iyileştirme süreçlerinin kurulmasını önermektedir. Genel olarak bu bulgular, klinik sosyal hizmet alanında mesleki yeterliliğin bireysel çabaya bırakılmaması; yapılandırılmış süpervizyon, denetimli uygulama ve sürekli mesleki gelişim mekanizmalarıyla desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın bulguları klinik sosyal hizmetin tanınırlığı, eğitim süreçleri ve mevzuat altyapısındaki yetersizliklerin, alanın gelişimini ve uygulama etkinliğini olumsuz yönde etkilediğini ortaya koymaktadır. Son dönemde araştırmalar, Türkiye'de sosyal hizmet eğitimine ilişkin önemli yapısal zorluklara işaret etmektedir. Bu bağlamda, üniversitelerde teorik dersleri destekleyecek aktif çalışan klinik uygulama merkezlerinin bulunmaması, alanında yetkin akademik personel sayısının yetersizliği, öğretim elemanlarının ağır iş yükü ve üniversitelerin klinik sosyal hizmet araştırmalarına ve ilgili müfredat çalışmalarına yeterli bütçe ayıramaması gibi yapısal sorunlar alanın gelişimini engellemektedir (Güzel ve Zubaroğlu Yanardağ, 2020; Kaymakcı, 2025; Taşğın, 2019; Toptaş ve Kırlıoğlu, 2021; Zengin vd., 2022). Bunun yanı sıra, klinik yüksek lisans programlarının sınırlı sayıda üniversitede olması ve nitelikli süpervizyona erişimde yaşanan güçlükler, meslek elemanlarının klinik sosyal hizmet alanında uzmanlaşma süreçlerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır (Mitchell, 2012; Toptaş Böcü ve Kalaycı Kırlıoğlu, 2021).

Uluslararası literatürde de, klinik sosyal hizmet eğitiminin yapılandırılması konusunda ortak bir müfredat anlayışına ulaşmanın önemi vurgulanmakta; özellikle klinik odaklı içeriklerin eğitim programlarına dahil edilmesi gerekliliği dile getirilmektedir (Goldstein, 2007). Araştırmalar, öğrencileri nitelikli klinik uygulamaya hazırlamada sosyal hizmet eğitiminin yetersizliği konusunda artan bir endişe olduğunu göstermektedir (Liddell ve Lass, 2019; Mitchell, 2012). Özellikle klinik sosyal hizmet alanında lisansüstü düzeyde uzmanlaşmak isteyen meslek elemanları için mevcut program seçeneklerinin son derece sınırlı olması, mesleğin kurumsal ve akademik gelişimi açısından önemli bir engel oluşturmaktadır (Mitchell, 2012). Araştırmanın öne çıkan bulgularından biri, sosyal hizmet müfredatında klinik sosyal hizmet alanına yönelik zorunlu ve seçmeli derslerin nicelik ve içerik bakımından yetersiz olmasıdır. Bu durum, klinik alanda uzmanlaşmak isteyen öğrenciler açısından bilgi ve beceri gelişimini sınırlandırmakta ve mesleki yetkinlik kazanma sürecinde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, Türkiye'deki sosyal hizmet bölümlerinin müfredatları incelendiğinde, klinik alanda verilen derslerin çoğunlukla seçmeli ders statüsünde olduğu ve bu derslerin içeriğinin öğrencilerin klinik yeterliliklerini geliştirmede yetersiz kaldığı anlaşılmaktadır. Klinik sosyal hizmete yönelik güçlü ve sürdürülebilir bir bilimsel araştırma ortamının bulunmamasının, alanın hem kuramsal bilgi üretimi hem de uygulama temelli gelişimi üzerinde olumsuz etkiler yarattığı düşünülmektedir.

Diğer taraftan sosyal hizmet disiplininde uygulama ve teori arasındaki bağlantının zayıflığı, bu bağlantıyı kurmaya yönelik girişimlerin karmaşık sonuçlar vermesi nedeniyle varlığını korumaktadır. Sosyal hizmette kanıta dayalı uygulama (KDU) giderek önem kazanmakla birlikte, kurumlarda KDU'nun hayata geçirilmesi çeşitli güçlükler içermeye devam etmektedir (Maynard, 2010). Literatürde bu soruna yönelik olarak teorisyen ve uygulamacı arasındaki iş birliğini güçlendirecek yapılar oluşturulması gibi öneriler öne çıkmaktadır (Anastas, 2014; Denvall ve Skillmark, 2020). Ancak günümüzde hala uygulama ve teori arasındaki bağlantının istenilen düzeyde kurulamadığı görülmektedir ve bu bulgu bu araştırmanın da en dikkat çekici sonuçlarındandır. Alan uygulamaları sosyal hizmet eğitiminin ayrılmaz bir parçasıdır; ancak politik eksiklikler, sosyal hizmet uzmanlarının farklı alanlardaki sorumlulukları ve bilgi eksikliği gibi faktörler teorinin uygulamaya yansımasını zorlaştırmaktadır (Kol, 2009). Kuramsal bilginin uygulamaya yansımadığı bir akademik disiplin ise ulusal ve uluslararası düzeyde belirli standartlara ulaşamamaktadır ve dahası bu akademik disiplinden gelmek geleceğin uzmanları olacak öğrencilerin kendilerini mesleki yaşama hazır hissetmemelerine yol açmaktadır (Erbay ve Sevin, 2013). Bu araştırmada da, mevcut literatürle paralel olarak, teorik bilgi birikiminin uygulama süreçlerinde çoğu zaman yetersiz kaldığı; teoride öğrenilenlerin saha koşullarına her zaman doğrudan uyarlanamadığı ve bu durumun sosyal hizmet uzmanlarının etkili baş etme stratejileri geliştirmelerini zorlaştırdığı görülmüştür.

Klinik sosyal hizmet alanında kanıta dayalı uygulamaların istenilen düzeyde olmaması, iyi uygulamalar için daha fazla akademik araştırmaya da ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir (Pescheny vd., 2018) ve bu alanda çeşitli güçlüklerle karşılaşılmaya devam edilmektedir. Bir yandan Türkiye'de ruh sağlığı yasasının bulunmaması, klinik sosyal hizmetin mesleki rol ve sorumluluklarının net bir şekilde tanımlanmasını engellemektedir. Bu durum, sosyal hizmet uzmanlarının diğer meslek elemanlarıyla sistematik bir iş birliği içinde çalışmalarını zorlaştırmaktadır (Holdsworth vd., 2019). Ayrıca, kanıta dayalı ve tutarlı bir uygulama sisteminin olmaması, meslek

elemanlarının görev tanımları konusunda çatışmalar yaşamasına neden olmaktadır. Literatür, klinik sosyal hizmet uzmanlarının ruh sağlığı alanında bilgi ve becerilere sahip olarak mezun olmalarına rağmen, görev tanımındaki eksiklikler nedeniyle zamanlarının büyük bir kısmını dokümantasyon ve raporlama gibi bürokratik işlere ayırdıklarını (Crichton vd., 2024; Marc, 2025) ve kimi durumlarda üst yöneticilerle iletişime geçtiklerinde farklı ve birbiriyle çelişen yanıtlar alabildiklerini göstermektedir. Bu durum ise vakaların mevzuata uygun ve etkili biçimde yönetilmesini zorlaştırmaktadır (Aydın ve Yaman, 2021).

Bu bulgu, sistemin mevcut uzmanlık bilgisinden yeterince yararlanmadığını veya uzmanlara tutarlı bilgi sunma kapasitesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Ortaya çıkan bürokratik engeller, kaynaklara erişimin gecikmesine, kurumsal güvenin zedelenmesine ve hem sosyal hizmet uzmanları hem de danışanlar açısından olumsuz sonuçlar doğurmasına yol açabilmektedir (Marc, 2025). Nitekim bu araştırmaya dahil olan özneler de mevzuat ve politikaların sınırlayıcı etkileri nedeniyle mesleki rollerini etkin biçimde yerine getirmekte güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir.

Diğer önemli bir mesele klinik sosyal hizmetin görev tanımının bugün hala net bir biçimde ortaya konamamış olmasıdır. Son çalışmalar, sağlık ekiplerindeki sosyal hizmet uzmanları için rol belirsizliği ve çatışmaların devam ettiğini vurgulamaktadır ve bu da tükenmişliğe ve iş tatminsizliğine yol açmaktadır (Li, 2022; Zhang ve He, 2022). Klinik sosyal hizmetin çok disiplinli yapısı, farklı kurumlar ve meslek gruplarıyla iş birliği içerisinde yürütülmesi ve yasal bir mevzuat çerçevesinin bulunmaması, net bir görev tanımının yapılmasını güçleştirmektedir (Reamer, 2013). Görev tanımındaki bu belirsizlik, sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerini net biçimde kavramalarını zorlaştırmakta ve görevlerini etkin şekilde yerine getirmelerinin önünde engel oluşturmaktadır (Li, 2022; Reamer, 2013; Zhang ve He, 2022).

Bu bulgular, sosyal hizmet uzmanlarının çeşitli bağlamlarda karşılaştıkları zorlukları ele almak için daha iyi rol tanımlamalarına ve destek sistemlerine ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın bulguları da literatürle uyumlu biçimde, görev tanımındaki belirsizliğin diğer meslek gruplarıyla rol karmaşasına yol açtığını; bunun ise mesleki uygulamalarda aksamalara neden olarak çalışma etkililiğini ve verimliliğini olumsuz yönde etkilediğini göstermektedir.

Araştırma bulgularına göre, Türkiye'de klinik sosyal hizmete yönelik toplumsal farkındalık düzeyinin oldukça düşük olduğu görülmüştür. Klinik sosyal hizmet, diğer disiplinlerle karşılaştırıldığında yeterince tanınmamakta; kamuoyunda ve politika düzeyinde genellikle yalnızca sosyal yardım temelli rollerle sınırlandırılmakta, medyadaki dar temsiller nedeniyle de alanın görünürlüğü sınırlı kalmaktadır (Erkan ve Erbay, 2020). Bu farkındalık eksikliği, müfredat, saha uygulamaları ve akreditasyon ihtiyacı gibi sosyal hizmet eğitimindeki zorluklarla daha da derinleştirmektedir (Toptaş ve Kalaycı Kırlıoğlu, 2021; Zengin vd., 2022). Aynı zamanda örgütlenmenin zayıf, sosyal hizmet disiplini hakkındaki bilginin ve fonlama yollarının yetersiz olması klinik alanda bilgi üretmeyi ve tanınır olmayı güçleştiren faktörler arasındadır. Bu araştırmanın bulguları da, klinik sosyal hizmet uygulamalarının etkili bir biçimde sürdürülebilmesi için hem toplum hem de ilgili paydaşlar nezdinde farkındalık düzeyinin artırılmasının önemli bir gereklilik olduğunu ortaya koymuştur.

Öte yandan klinik sosyal hizmet alanında çalışan uzmanların niteliksel yönden yeterliliğinin de önemli olduğu bu araştırmanın işaret ettiği önemli bir diğer meseledir. Sosyal hizmet uzmanlarına sınırlı süre içerisinde vaka veya dosya yürütme sorumluluğu yüklenmesi, danışan yoğunluğu, fon ve bütçe yetersizlikleri ile mesleki müdahaleler dışında gerçekleştirilmesi beklenen ve görev tanımıyla örtüşmeyen iş yükleri, klinik sosyal hizmet uygulamalarının niteliğini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu yapısal ve kurumsal sınırlılıklar, sosyal hizmet uzmanlarının etkili, bütüncül ve uygulamaya dayalı profesyonel uygulamalar gerçekleştirmesinin önünde önemli engeller olarak değerlendirilmektedir (Crichton vd., 2024; Marc, 2025).

Tüm bu güçlüklerden hareketle araştırmanın ikinci odak noktası olan klinik sosyal hizmetin gelişimine yönelik öneriler ise iki ana başlıkta öne çıkmıştır. Bunlardan ilki klinik sosyal hizmet eğitimine yönelik önerileri işaret etmektedir. Eğitim müfredatının klinik sosyal hizmete yönelik derslerle yeniden ve daha kapsamlı biçimde güncellenmesi gerekliliği araştırmanın en öne çıkan sonuçlarından biridir.

Goldstein (2007), sosyal hizmet eğitim müfredatında klinik odaklı içeriğin artırılması gerektiğini ve klinik sosyal hizmet uzmanı yetiştirmeye yönelik yüksek lisans ve doktora düzeyinde programların açılmasının önemini vurgulamaktadır. Benzer şekilde Simpson ve Segal (2007) yürüttükleri araştırmada, psikopatoloji ve klinik alanla ilgili bilgiyi klinik sosyal hizmetin temel bileşenleri olarak değerlendirmektedir. Bu araştırmada da özneler özellikle 'psikopatoloji' dersinin içerik ve kapsam açısından klinik sosyal hizmet alanını güçlendirecek nitelikte olduğunu ifade etmişlerdir.

Diğer taraftan öne çıkan önemli bir diğer sonuç, sosyal hizmet uygulamalarının içeriklerinin düzenlenmesi ve uygulama saatlerinin artırılması yönündedir. Berzoff ve Drisko (2015), klinik yeterliliğin geliştirilmesi açısından teorik eğitimin uygulamalarla doğrudan ilişkilendirilmesinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Araştırmalarında, farklı müdahale modellerine ilişkin kuramsal bilgi edinmenin ve bu bilgilerin saha uygulamalarıyla pekiştirilmesinin, öğrencilerin değerlendirme ve analiz yetilerini anlamlı ölçüde geliştirdiği belirtilmiştir. Benzer şekilde, Doğan ve Duyan (2015), sosyal hizmet öğrencilerinin kuramsal eğitimin ardından öğrendiklerini pratikte uygulayabilmelerine olanak tanıyan yapılandırılmış uygulamaların, mesleki yeterlilik açısından temel bir rol oynadığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, uygulama süresinin artırılması ve çeşitli hizmet alanlarında deneyim fırsatlarının sunulması, öğrencilerin profesyonel becerilerini geliştirmelerine katkı sağlayacaktır.

Araştırmada klinik sosyal hizmetin sağlık sistemi içerisindeki yerinin güçlendirilmesi ve hastanelerde sosyal hizmet birimlerinin kurumsal bir yapıya kavuşturulması gerekliliği ön plana çıkmıştır. Bu doğrultuda, Erdemir ve Seyran (2023) tarafından yürütülen çalışmada mevcut örgütsel sınırlılıkların aşılabilmesi için hastanelerdeki sosyal hizmet birimlerinin sosyal hizmet koordinatörlüklerine dönüştürülmesi önerilmiş; bu yapıların başhekime bağlı olarak, geniş yetkilerle donatılmış bir organizasyon şeması içerisinde konumlandırılmasının, klinik sosyal hizmet uygulamalarının daha etkin ve bütüncül bir şekilde yürütülmesine katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bu katkılar görünürlüğü artıracağı için de önemlidir.

Bir diğer kritik mesele ise klinik sosyal hizmete yönelik toplumsal farkındalığın artırılmasıdır. Yapılan literatür incelemesinde medya kampanyaları ve kamu spotları yolu ile bilgilendirmeler yapmanın, toplumsal farkındalığın geliştirilmesine yönelik eğitim ve seminerler düzenlemenin ve multidisipliner ekipler ile işbirliği içinde çalışmanın toplumsal farkındalığı güçlendireceği öngörülmüştür (Erkan ve Erbay, 2020). Mevcut araştırmanın özneleri de literatür ile ortak bir görüş birliği sergilemiş ve klinik sosyal hizmete yönelik farkındalığın artmasının önemi vurgulanmıştır.

Klinik sosyal hizmetin gelişimi söz konusu olduğunda klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarına yönelik meslek içi eğitimlerin ve süpervizyon çalışmalarının artırılması da bu araştırmada öne çıkan önemli bir sonuçtur. Nitekim süpervizyon, mesleki yeterlilik ve kimlik geliştirmek için esastır ve uzman ve danışan arasındaki terapötik ittifak, uzmanların aldığı klinik süpervizyondan doğrudan etkilenmektedir (Fleischer Ni, 2021). Araştırmalar süpervizyon desteğinin; vaka çalışmalarının etkililiğini artırmakla birlikte, sosyal hizmet uzmanlarının bütüncül bir bakış açısı geliştirmelerine ve mesleki sürdürülebilirliklerini sağlamalarına katkı sunduğunu işaret etmektedir (Tapan, 2022). Dahası iyi klinik uygulamalar için kültüre duyarlı süpervizyon öne çıkmaktadır (Sorby vd., 2025) ve süpervizyonun yetkin, kültüre duyarlı ve etkili klinik sosyal hizmet uygulamasını geliştirmedeki önemi vurgulanmaktadır. Bu bağlamda, araştırma bulguları da mevcut literatürü destekler nitelikte olup; özneler, özellikle klinik alanda çalışan sosyal hizmet uzmanlarının mesleki gelişimlerinin desteklenmesi açısından düzenli süpervizyon ve meslek içi eğitimlerin artırılması gerektiğini vurgulamışlardır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu araştırma, Türkiye'de klinik sosyal hizmetin mevcut durumunu üç ana aktör (öğrenci-akademisyen-uzman) perspektiflerinden inceleyerek alana özgün ve kapsamlı bir katkı sağlamaktadır. Bulgular, klinik sosyal hizmet alanında eğitim programlarının lisans ve lisansüstü düzeyde yetersiz olduğunu; bunun deneyimli meslek elemanlarının iş yükünü artırarak hizmet kalitesini dolaylı yoldan olumsuz etkilediğini göstermektedir. Ayrıca, klinik sosyal hizmet yüksek lisans programlarının sınırlı sayıda üniversitede sunulması ve nitelikli süpervizyon imkânlarının eksikliği, mesleki gelişim süreçlerini önemli ölçüde kısıtlamaktadır. Eğitim ve süpervizyon

kaynaklarındaki bu yetersizliklerin yanı sıra, Türkiye'de ruh sağlığı alanına ilişkin kapsamlı bir yasal mevzuatın bulunmaması ve mevcut düzenlemelerin etkililik açısından yetersiz kalması, sosyal hizmet uzmanlarının görev sınırlarını net olarak belirleyememelerine ve rol karmaşasına neden olmaktadır. Ayrıca, klinik sosyal hizmete yönelik toplumsal farkındalığın düşük olması, mesleki rollerin yeterince anlaşılmamasına ve alana yönelik talebin sınırlı kalmasına zemin hazırlamaktadır. Bu çok boyutlu ve yapısal sorunlar, klinik sosyal hizmetin kurumsal kapasitesinin ve hizmet etkinliğinin artırılmasında temel engeller olarak öne çıkmaktadır.

Tüm bu bilgiler ışığında araştırma bulguları, klinik sosyal hizmet alanında hem eğitim hem de uygulama alanı düzeylerinde çeşitli sorun ve ihtiyaçların varlığını ortaya koymaktadır. Özellikle süpervizyon yetersizliği, rol belirsizliği ve eğitim içeriklerinin uygulama ile bütünleşememesi gibi temalar, önerilerin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Bu bulgulardan hareketle, alandaki mevcut eksikliklerin giderilmesi ve klinik sosyal hizmetin hem kuramsal temelinin hem de uygulamasının güçlendirilmesine yönelik olarak sosyal hizmet eğitim ve araştırmacılarına, uygulayıcılara ve politika yapıcılara ilişkin bazı öneriler aşağıda sunulmuştur.

Sosyal hizmet eğitim ve araştırmacılarına yönelik öneriler: Klinik sosyal hizmet alanındaki eğitim programlarının güncellenmesi ve zenginleştirilmesi öncelikli bir gerekliliktir. Özellikle baskı karşıtı uygulamalar, feminist sosyal hizmet, güçlenme odaklı müdahaleler ve ayrımcılık karşıtı yaklaşımlar sosyal hizmet eğitim müfredatında daha çok görünür hale getirilmeli ve eğitimin temelini oluşturmalıdır. Bu içeriklerin yalnızca kuramsal düzeyde değil, vaka analizleri, rol oynama uygulamaları ve saha temelli atölye çalışmaları ile desteklenmesi, öğrencilerin klinik muhakeme becerilerini geliştirecektir.

Genelci eğitimin çeşitli avantajları bulunmakla birlikte, lisansüstü eğitimin anabilim dalları temelinde yapılandırılmamış olması mesleki uygulamanın etkililik düzeyini sınırlayan önemli bir dezavantaj oluşturmaktadır. Bu bağlamda klinik sosyal hizmete özgü uzmanlaşma programlarının ve sertifikalı eğitim modüllerinin geliştirilmesi, alanın profesyonel standartlarının güçlendirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu katkı; kuramsal bilginin derinleştirilmesine ve güçlendirilmesine, uygulama süreçlerinin aydınlanmasına, uzmanların mesleki rollerini daha sağlam biçimde tanımlamasına ve mesleki yol haritalarının netleşmesine olanak tanıyacaktır.

Bunlara ek olarak, lisans ve lisansüstü müfredatlarda klinik sosyal hizmete yönelik zorunlu ve seçmeli derslerin artırılması; uygulamaya dayalı öğrenme fırsatlarının ve nitelikli süpervizyon mekanizmalarının güçlendirilmesi, öğrencilerin ve uzmanların mesleki yeterliklerini artıracaktır. Ayrıca, alana özgü bilimsel araştırmaların teşvik edilmesi, bilgi birikiminin derinleşmesine ve uygulama temelli çözüm önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacaktır. Bu doğrultuda üniversite–uygulama alanı iş birliklerinin artırılması ve saha temelli araştırmaların desteklenmesi önem taşımaktadır.

Buna ek olarak sosyal hizmet öğrencilerinin mesleki yeterliliklerini artırmak için teorik eğitimin yanında uygulama saatlerinin arttırılması ile öğrencilerin alandaki zorluklara yönelik pratik becerileri kazanmaları sağlanmalıdır. Uygulama süreçlerinde yapılandırılmış geri bildirim mekanizmalarının kurulması ve süpervizyon oturumlarının sistematik biçimde izlenmesi de bu süreci güçlendirecektir.

Uygulayıcılar: Sosyal hizmet uzmanlarının; klinik müdahalelerinin, NASW Etik İlkeleri ve mesleki değerler doğrultusunda etkili bir şekilde yürütebilmeleri için nitelikli süpervizyon desteğine ihtiyaç duydukları açıktır. Bu çerçevede, süpervizyon hizmetlerinin hem niceliksel hem de niteliksel açıdan geliştirilerek kurumsal ve sürekli bir yapıya kavuşturulması, sosyal hizmet uygulamalarının etkinliğini ve mesleki standartlarını önemli ölçüde artıracaktır. Süpervizyon süreçlerinin yalnızca vaka tartışmalarıyla sınırlı kalmaması, etik ikilemler, rol çatışmaları ve tükenmişlik riskine ilişkin düzenli değerlendirmeleri de içermesi önerilmektedir.

Ayrıca, disiplinlerarası iş birliği ve rol paylaşımının netleştirilmesi için aktif iletişim ve koordinasyon mekanizmalarının kurulması, rol karmaşasını azaltarak hizmet etkinliğini artıracaktır. Bu kapsamda

kurum içi görev tanımlarının yazılı ve şeffaf biçimde belirlenmesi ve meslekler arası düzenli toplantıların yapılması önerilmektedir.

Politika yapıcılar: Klinik sosyal hizmet alanında kapsamlı ve net görev tanımlarını içeren yasal düzenlemelerin ivedilikle hazırlanması ve uygulanması gerekmektedir. Ruh sağlığı yasası ve ilgili mevzuatın güçlendirilmesi, meslek elemanlarının yetki ve sorumluluklarının belirginleşmesini sağlayacak; bürokratik engelleri azaltacaktır. Ayrıca klinik sosyal hizmet uzmanlarının istihdam alanlarının artırılması ve kamu kurumlarında kadro tanımlarının netleştirilmesi, mesleki uygulamanın sürdürülebilirliğini destekleyecektir.

Bunun yanı sıra, klinik sosyal hizmetin toplumsal farkındalığını artırmaya yönelik bilinçlendirme kampanyaları ve destek programları, alanın görünürlüğünü yükselterek hizmet talebinin artmasına katkıda bulunacaktır. Bu süreçte meslek örgütlerinin ve akademik kurumların politika geliştirme süreçlerine aktif katılımının sağlanması önem taşımaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırmanın veri toplama aşamasına geçmeden önce araştırmacılar; Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Etik Kurulu'na başvuru yapmıştır. Kurula sunulan bilgilendirilmiş onam formunda; katılımın tamamıyla gönüllülük esasına dayalı olduğu ve öznelerin araştırmanın herhangi bir aşamasında hiçbir yaptırım uygulanmaksızın araştırmadan çekilme haklarını kullanabilecekleri bilgisi yer almaktadır. Araştırmaya katılmayı gönüllü olarak kabul eden öznelerle derinlemesine görüşmeler yapılmış, bu görüşmeler ses kayıt cihazı ile kaydedilmiştir. Araştırma kapsamında bulgular analiz edilirken bireylerin kimlik bilgilerinin saklı tutulması adına uzmanlar çiçek isimleriyle, akademisyenler ağaç isimleriyle ve öğrenciler meyve isimleriyle metaforlaştırılmıştır. Sosyal hizmetin bilgi temelini oluşturan akademisyenlere ağaç isimleri, uzmanlara bu ağaçlar bünyesinde yetişen çiçekler olduğu düşünüldüğü için çiçek isimleri, öğrencilere ise akademi ve uygulamanın ortak emeği sonucu ortaya çıkan bir grup olduğu için meyve isimleri verilmesinin uygun olacağını düşünülmüştür.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET/EXTENDED ABSTRACT

Clinical social work has increasingly gained relevance globally as mental health needs expand, interdisciplinary collaboration becomes more central, and the psychosocial consequences of structural inequalities deepen. While clinical social work is well established in countries such as the United States, Canada, and parts of Europe, it remains an emerging and developing sub-discipline in Turkey. The absence of a clear legal framework, limited visibility, and restricted employment opportunities have led to conceptual ambiguity and implementation challenges in the field. In this context, this study aimed to explore how clinical social work is perceived, experienced, and practiced in Turkey by three key stakeholder groups: social work students, academics, and practitioners. By capturing diverse stakeholder perspectives, the study sought to provide a holistic understanding of existing challenges and needs across micro, mezzo, and macro levels, while also identifying recommendations for strengthening the field.

The main purpose of this research was to examine the current landscape of clinical social work in Turkey through the experiences of social work students, academics, and practitioners, focusing on the challenges encountered in both education and practice. The study further aimed to identify structural, educational, professional, and legal dimensions affecting the development of the discipline. The research holds particular significance as it is among the first studies in Turkey to examine the field through a multi-actor perspective, positioning clinical social work within a broader

practice, education, and policy framework. In doing so, it contributes original evidence to the literature by uncovering gaps and identifying pathways for building a more structured and sustainable clinical social work infrastructure in Turkey.

A qualitative research design was adopted, reflecting the exploratory and interpretive nature of the research questions. Phenomenology was selected as the methodological framework to capture how individuals experience, interpret, and assign meaning to clinical social work. Participants were identified using purposive and snowball sampling methods. The sample included 41 participants: 18 social work students, 10 academics, and 13 practicing social workers working primarily in hospitals and community mental health centers. Semi-structured interview forms were tailored separately for each group and piloted with three individuals before data collection.

Interviews were conducted face-to-face in locations chosen by participants, most commonly university campuses (students and academics) and institutional settings (practitioners). All interviews were audio-recorded with informed consent. Data were analyzed using thematic analysis guided by Strauss and Corbin's coding paradigm. MAXQDA 2020 software supported the coding and organization process.

Analysis of the data yielded two overarching themes and four subthemes. The first theme focused on the challenges and needs associated with clinical social work practice in Turkey. Participants consistently identified significant shortcomings in clinical social work education, including the absence of compulsory clinical courses, limited theoretical depth, inadequate opportunities to integrate knowledge with practice, and insufficient supervised clinical field placements. Students and practitioners expressed that educational content remained overly theoretical and disconnected from real service environments. Academics also acknowledged that existing curricula lack a structured clinical focus and often fail to prepare future practitioners for complex psychosocial work in mental health settings.

The findings further revealed systemic barriers affecting clinical practice. Across participant groups, there was consensus that the lack of clear legal definitions, absence of a national mental health law, fragmented institutional policies, and unclear role expectations hinder the development and recognition of clinical social work as a distinct practice domain. Practitioners reported experiencing role ambiguity, inconsistent expectations among multidisciplinary teams, and limited authority in case decision-making processes. Participants also emphasized that public and institutional perceptions of social work remain largely associated with charity-oriented welfare rather than therapeutic, prevention-focused, or evidence-based psychosocial practice. This perception gap contributes to low visibility of clinical social work and restricts its integration into broader health systems.

The second theme focused on recommendations for strengthening clinical social work in Turkey. The findings highlight the need for comprehensive curriculum reform to embed clinical competence as a core educational outcome. Participants recommended integrating compulsory clinical courses, expanding practice-based learning, increasing exposure to intervention models such as cognitive-behavioral approaches, trauma-informed practice, crisis intervention, and family-based therapies, and establishing structured paths for postgraduate specialization. Supervision was identified as a critical element missing from current education and professional practice structures. Participants emphasized that systematic, ongoing, and high-quality clinical supervision—rather than informal or voluntary mentoring—would significantly strengthen practitioner competence, confidence, and professional identity.

In addition to educational improvements, the findings demonstrate the necessity of institutional development within health and community settings. Participants suggested establishing dedicated clinical social work units in hospitals and mental health institutions, improving access to multidisciplinary collaboration, and aligning institutional procedures with ethical and cultural standards of clinical social work. Increasing public awareness and visibility—through national

campaigns, professional advocacy, and cross-sector partnerships—was also identified as essential for strengthening the legitimacy and recognition of the field within society and policy frameworks.

Overall, the findings reveal that clinical social work in Turkey is positioned at a formative stage, marked by increasing interest and growing demand but limited by systemic, educational, and professional constraints. Strengthening the field requires coordinated investment in education, supervision, legal regulation, institutional structuring, and professional advocacy. By documenting the perspectives of students, academics, and practitioners, this study offers one of the first multi-stakeholder assessments of clinical social work in Turkey and contributes original empirical evidence to the national literature. It underscores the need for a strategic and multi-layered approach to building a sustainable clinical social work framework that is aligned with international standards while remaining responsive to local social, cultural, and institutional realities.

In conclusion, the study demonstrates that advancing clinical social work in Turkey depends not only on curriculum reform or increased training opportunities, but also on the development of legal recognition, professional identity, interdisciplinary collaboration, public visibility, and a culture of supervision. The results point to an urgent need for policy reform and academic leadership to establish clear educational pathways, strengthen institutional integration, and promote evidence-based, culturally responsive clinical practice. As such, the study provides a foundation for future research and serves as a roadmap for developing clinical social work as a fully recognized and effective component of Turkey's health and social service systems.

KAYNAKÇA

Ali, A. (2024). Evidence-based practices in social work: Opportunities and challenges. *Indian Journal of Psychiatric Social Work* ,*15* (1), 1–3. https://doi.org/10.29120/ijpsw.2024.v15.i1.613.

American Board of Clinical Social Work. (2022). *What is clinical social work?* Erişim tarihi: 18.06.2025, https://www.abcsw.org/what-is-clinical-social-work.

Anastas, J. W. (2014). The science of social work and its relationship to social work practice. *Research on Social Work Practice, 24*(5), 571-580. https://doi.org/10.1177/1049731513511335

Aydın, B., & Yaman, Ö. M. (2021). Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki rollerini sahaya aktarma sürecinde yaşadıkları zorluklara yönelik bir araştırma. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 23*(41), 390–403.

Ballantyne, N. (2024). Emancipatory social work: An anticapitalist perspective. *Aotearoa New Zealand Social Work, 36*(4), 31-45. https://doi.org/10.11157/anzswj-vol36iss4id1203

Berzoff, J., & Drisko, J. (2015).What clinical social workers need to know: Bio-psycho-social knowledge and skills for the twenty first century. *Clinical Social Work Journal*, *43*(3), 263–273. https://doi.org/10.1007/s10615-015-0544-3

Creswell, J. W. (2018). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Creswell, J. W., & Miller, D. L. (2000). Determining validity in qualitative inquiry. *Theory into practice,* 39(3), 124-130. https://doi.org/10.1207/s15430421tip3903_2

Crichton, N., Smith, R., & Jones, L. (2024). Clinical social workers' time allocation: A study of documentation and reporting tasks. *Journal of Social Work Practice*, *38*(2), 145–160.

Denvall, V., & Skillmark, M. (2021). Bridge over troubled water—closing the research–practice gap in social work. *The British Journal of Social Work, 51*(7), 2722-2739. https://doi.org/10.1093/bjsw/bcaa055

Derin, M., (2024). Tıbbi sosyal hizmet müdahalelerinin önemi ve sosyal hizmet uzmanlarının sosyal rol ve işlevleri. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, *12*(24), 136-149. https://doi.org/10.46218/tshd.1560780

Dietz, C. A. (2000) Reshaping clinical practice for the new millennium, *Journal of Social Work Education, 36*(3), 503-520, https://doi.org/10.1080/10437797.2000.10779025

Doğan, İ., & Duyan, V. (2015). Sosyal hizmet öğrencilerinin yaz uygulamasının sosyal hizmet uygulamasının amaçları açısından değerlendirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *26*(2), 105-126.

Dziegielewski, S. F. & Holliman, D. C. (2013). *The changing face of health care social work: opportunities and challenges for professional practice* (4.Bsm). Springer Publishing Company. https://doi.org/10.1891/9780826119438

East, J. F., & Roll, S. J. (2015). Women, poverty, and trauma: An empowerment practice approach. *Social Work, 60*(4), 279–286. https://doi.org/10.1093/sw/swv030

Erbay, E., & Sevin, Ç. (2013). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Hizmet 4. sınıf öğrencilerinin eğitim süreçlerine ve gelecekteki meslek yaşamlarına ilişkin görüşleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *24*(2), 25–40

Erdemir, A., & Seyran, F. (2023). Üniversite hastanelerinde tıbbi sosyal hizmet yönetiminin etkinleştirilmesi: Tıbbi sosyal çalışmacılara yönelik nitel bir çalışma ve örgütsel bir model önerisi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 27(*2), 359-376.

Erkan, S., & Erbay, E. (2020). Klinik sosyal hizmetin sağlık sistemindeki yeri ve önemi. *Sosyal Hizmet Dergisi*, *34*(2), 145–160.

Fleischer, N. I. (2021). The influence of clinical supervision of therapists in the therapeutic alliance between patient and therapist. *Journal of Psychological Science and Research*, *1*(4), 1–4. https://doi.org/10.53902/JPSSR.2021.01.000518

Goldstein, E. (2007). Social work education and clinical learning: Yesterday, today and tomorrow. *Clinical Social Work Journal*, *35*(1), 15–23. https://doi.org/10.1007/s10615-006-0067-z

González, M. J., &Gelman, C. R. (2015). Clinical Social Work Practice in the twenty-first century: A changing landscape. *Clinical Social Work Journal*, *43*, 257-262. https://doi.org/10.1007/s10615-015-0550-5

Güzel, S., & Zubaroğlu Yanardağ, M. (2020). Çevresel ve sosyal faktörler ile ruh sağlığı üzerine bir inceleme: Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet mesleğinin önemi. *Celal Bayar Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 8*(1), 142–150. https://doi.org/10.34087/cbusbed.721875

Hare, I. (2004). Defining social work for the 21st century: The International Federation of Social Workers' revised definition of social work. *International Social Work, 47*(3), 407-424. https://doi.org/10.1177/0020872804043973

Holdsworth, L. M., Zionts, D., Wang, S., Veruttipong, D., Brown-Johnson, C., Asch, S. M., ... & Winget, M. (2020). Negotiating lay and clinical issues: implementing a lay navigation program in cancer care. *JCO Oncology Practice, 16*(1), 84-91. https://doi.org/10.1200/JOP.19.00339

IFSW (2025). Anayasa/Yönetim – Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu. Erişim tarihi: 17.06.2025, www.ifsw.org.

Koçyiğit, Z. S. (2025). Türkiye'de ruh sağlığında sosyal hizmetin rolü: Ortaya çıkan bir disiplinin sessiz gücü. *Türkiye Uygulamalı Sosyal Hizmet Dergisi, 8*(1), 25-42. https://doi.org/10.54467/trjasw.1691021

Kol, E. (2009). *Türkiye'de sağlık işletmelerinde sosyal hizmet uygulamaları* (Yüksek lisans tezi, Anadolu Üniversitesi). YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Li, D. (2022). On role conflict and role ambiguity：The case of Social Workers in healthcare teams. *International Healthcare Review* (online). https://doi.org/10.56226/40

Liddell, J. L. & Lass, K. (2019) Where's the community practice? Gaps in community practice education in a clinical-community *social work program. Journal of Teaching in Social Work, 39*(1), 42-59, https://doi.org/10.1080/08841233.2018.1548408

Lynn, S. J., Olatunji, B. O., & Lilienfeld, S. O. (2023). *Essentials of abnormal psychology* (9. Baskı). Pearson.

Marc, C. (2025). Covered in paperwork- social workers' perspectives on bureaucracy. bulletin of the transilvania university of braşov. series vii: Social Sciences. *Law,* 147-154. https://doi.org/10.31926/but.ssl.2025.18.67.1.16.

Maschi, T., Baer, J., & Turner, S. G. (2011). The psychological goods on clinical social work: a content analysis of the clinical social work and social justice literature. *Journal of Social Work Practice, 25*(02), 233–253. https://doi.org/10.1080/02650533.2010.544847

Maynard, B. R. (2010). Social service organizations in the era of evidence-based practice: The learning organization as a guiding framework for bridging science to service. *Journal of Social Work, 10*(3), 301-316. https://doi.org/10.1177/1468017309342520

Mitchell, J. A. (2012) Integrating education on addressing health disparities into the graduate social work curriculum. *Journal of Teaching in Social Work, 32*(5), 471-486. https://doi.org/10.1080/08841233.2012.725458

National Association of Social Workers (2005). *NASW Standards for clinical social work in social work practice.* Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2025. https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=YOg4qdefLBE%3d&portalid=0

National Association of Social Workers (2025, 6 Ağustos). *Clinical social work.* Erişim Tarihi: 10 Ağustos 2025. https://www.socialworkers.org/practice/clinical-social-work.

Oral, M., ve Tuncay, T., (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 23*(2), 93-114.

Özkan, Y., ve Selcik, O., (2016). Klinik çalışmadan sosyal politikaya: Okul sosyal hizmet uzmanlarının rolleri ve sorumlulukları. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 9*(46), 431-437.

Pescheny, J. V., Pappas, Y., & Randhawa, G. (2018). Facilitators and barriers of implementing and delivering social prescribing services: A systematic review. *BMC Health Services Research, 18*, 86. https://doi.org/10.1186/s12913-018-2893-4

Reamer, F. G., (2013). *Social work ethics: Professional issues and standards*. Columbia University Press.

Sağlık Bakanlığı. (2014). *Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Hakkında Yönerge*. Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı.

Simmons School of Social Work (2025, 6 Ağustos). *Differences between clinical and non-clinical social work.* Erişim Tarihi: 2 Ağustos 2025. https://online.simmons.edu/blog/differences-clinical-non-clinical-social-work/#:~:text=Clinical%20Social%20Worker,areas%2C%20depending%20on%20the%20population.

Simpson, W., & Segal, D., (2007). Psychopathology and etiology: Core components of clinical social work knowledge. *Journal of Social Work Education*, *43*(2), 235–248

Sorby, J., McKenzie, C., Regan-Coe, R., Zufferey, C., & Moulding, N. (2025). Supervision on country: Enhancing culturally safe social work supervision through first nations knowledges. *Australian Social Work,* 1–16. https://doi.org/10.1080/0312407X.2025.2462304

Strauss, A., & Corbin, J. M. (1990). *Basics of qualitative research: Grounded theory procedures and techniques*. Sage Publications, Inc.

Tapan, M. G., (2022). Bağımlılık tedavisi alanında klinik sosyal hizmet süpervizyonu: Mesleki gelişim, yeterlilikler ve süpervizyonun önemi. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi*, (20), 112-133. https://doi.org/10.46218/tshd.1136869

Taşğın, N. Ş. (2019). Sosyal hizmet süpervizyonu ve Türkiye için öneriler. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(3), 1005-1032. https://doi.org/10.33417/tsh.622595

Toptaş, T., ve Kalaycı Kırlıoğlu, H. İ. (2021). Klinik sosyal hizmet ve eğitimine ilişkin bir değerlendirme. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi, (18*), 179-193. https://doi.org/10.46218/tshd.98550

Topuz, S., & Öz, M. (2014). Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının istihdam durumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 25*(1), 149-158.

Tuncay, T. (2018). Psikiyatrik sosyal hizmete giriş. A. İçağasıoğlu Çoban & S. Attepe Özden (Ed.), *Psikiyatrik sosyal hizmet* (ss. 3–17). Nobel Akademik Yayıncılık.

Turner, S. G., & Maschi, T. M. (2014). Feminist and empowerment theory and social work practice. *Journal of Social Work Practice, 29*(2), 151–162. https://doi.org/10.1080/02650533.2014.941282

Türkiye Psikiyatri Derneği (2024). *Ruh Sağlığı Yasası Taslağı.* Erişim Tarihi: 28 Temmuz 2025. https://psikiyatri.org.tr/uploadfiles/2811201717434-ruh-sagligi-yasa-taslagi.pdf

Ulaş, H. (2008). Batı Avrupa Ülkelerinde ve Türkiye'de Psikiyatrik Hizmetler. *Türkiye Psikiyatri Derneği Bülteni, 11*(2), 2-12.

Zabek, F., Lyons, M. D., Alwani, N., Taylor, J. V., Brown-Meredith, E., Cruz, M. A., Southall, V. H. (2023). Roles and functions of school mental health professional swithin comprehensive school mental health systems. *School Mental Health*, *15(*1), 1-18. https://doi.org/10.1007/s12310-022-09535-0

Zengin Taş, E., & Duman, N. (2019). Yetişkin hükümlülere yönelik klinik sosyal hizmet uygulamaları. *Journal of Human Sciences, 16*(2), 620-634. https://doi.org/10.14687/jhs.v16i2.5685

Zengin, O., Alptekin, K., & Topuz, S. (2022). The current situation, bottlenecks, and expectations for the social work education: a pilot study. *Social Work Education, 42*(1), 65–79. https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2050202

Zhang, N., & He, X. (2022). Role stress, job autonomy, and burnout: The mediating effect of job satisfaction among social workers in China. *Journal of Social Service Research, 48*(3), 365–375. https://doi.org/10.1080/01488376.2022.2048289

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Karma Araştırma Makalesi / Mixed Method Article

Yükseköğretimde Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eğitiminin Sınırları: Karma Yöntemle Bir Tutum Analizi

The Limits of Gender Equality Education in Higher Education: A Mixed Method Attitude Analysis

Havva KAFES [1], Doğa DOĞAN[2], Ecem Güneş GÜMÜŞER[3], Neşe ŞAHİN TAŞĞIN[4], Reyhan ATASÜ TOPÇUOĞLU[5]

[1] Arş. Gör., Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, havvakafes@maltepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-7408-1072

[2] Yüksek Lisans Öğrencisi, Maltepe Üniversitesi, Disiplinlerarası İnsan Hakları Anabilim Dalı, İnsan Hakları Yüksek Lisans Programı, dogadogan@gmail.com
ORCID: 0009-0007-3488-9791

[3] Arş. Gör., İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ecem.gumuser@iuc.edu.tr
ORCID: 0009-0001-6800-752X

[4] Doç. Dr., Maltepe Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, nesetasgin@maltepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3116-8805

[5] Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ratasu@hacettepe.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9635-7578

Başvuru: 08.11.2025

Kabul: 16.03.2026

ÖZ

Bu araştırma, üniversite öğrencilerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarını incelemeyi ve elde edilen bulguları, Maltepe Üniversitesinde geçmişte ya da halen görev yapan, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan akademisyenlerin görüşleriyle derinleştirmeyi amaçlayan bir karma yöntem çalışmasıdır. Çalışma duruş noktası (standpoint) teorisini kuramsal çerçeve olarak benimsemektedir. Araştırma kapsamında, Maltepe Üniversitesinde ön lisans ve lisans düzeyinde öğrenim gören 401 öğrenciye Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği uygulanmış; ayrıca bu alanda çalışan beş akademisyenle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Ardışık açıklayıcı desen ile tasarlanan araştırmada elde edilen nicel bulgular, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla daha geleneksel tutumlar sergilediğini ve bu farkın yüksek düzeyde etki büyüklüğüne sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Üniversite eğitiminin ilk yıllarında tutumların daha geleneksel bir çerçevede şekillendiği gözlenmiş; ancak toplumsal cinsiyet dersi alma durumu ile tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Nitel bulgular, toplumsal cinsiyet derslerinin içeriğinin eleştirel ve diyalojik yaklaşımdan yoksun olmasının, öğrencilerin başlangıç dönemlerindeki geleneksel cinsiyet algılarını yeniden üreten bir mekanizma olarak işlev görebildiğini ifade etmektedir. Literatürde de belirtildiği üzere, toplumsal cinsiyet eşitliği yalnızca sayısal temsiliyetle değil, içerik ve pedagojik uygulamalarla birlikte değerlendirilmelidir. Araştırma, üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının yalnızca kurumsal belgelerle sınırlı kalmaması, aynı zamanda eleştirel pedagojik yaklaşımlar ve bütüncül dönüşüm stratejileriyle desteklenmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: *Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rolleri, Feminist Teori, Karma Yöntem Araştırması, Yükseköğretim, Cinsiyet Eşitliği.*

ABSTRACT

This study is a mixed-methods research aiming to examine university students' attitudes toward traditional gender roles and to deepen the findings by incorporating the views of academics who have previously worked or are currently working in the field of gender equality at Maltepe University. The study adopts standpoint theory as its theoretical framework. Within the scope of the research, the Gender Roles Attitude Scale was administered to 401 associate and undergraduate students studying at Maltepe University, and semi-structured in-depth interviews were conducted with five academics working in this field. Employing an explanatory sequential design, the study's quantitative findings reveal that male students display more traditional attitudes than female students,

Atıf: Kafes, H., Doğan, D., Gümüşer, E. G., Şahin Taşğın, N. & Atasü Topçuoğlu, R. (2026). Yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği eğitiminin sınırları: Karma yöntemle bir tutum analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 765-788 DOI: 10.33417/tsh.1820241

and that this difference has a large effect size. Attitudes were observed to be shaped within a more traditional framework during the early years of university education; however, no statistically significant relationship was found between taking a gender studies course and students' attitudes qualitative findings indicate that the lack of critical and dialogical approaches in the content of gender courses may function as a mechanism that reproduces students' initially traditional gender perceptions. As also noted in the literature, gender equality should be evaluated not only in terms of numerical representation but also in relation to curricular content and pedagogical practices. The study demonstrates that gender equality policies in universities should not remain limited to institutional documents but should also be supported by critical pedagogical approaches and holistic transformation strategies.

Keywords: *Traditional Gender Roles, Feminist Theory, Mixed Method Research, Higher Education, Gender Equality.*

GİRİŞ

Üniversiteler, toplumları hem bilimsel üretim yoluyla hem de kültürel ve düşünsel dönüşüm süreçleri aracılığıyla ileriye taşıyan kurumlardır. Ortega y Gasset'e (1997: 80–81) göre, üniversitenin temel görevi kişilere mesleki bilgi kazandırmanın ötesinde onları çağlarının düşünsel seviyesine uygun biçimde donatarak toplumun yönünü belirleyecek bir bilinç geliştirmektir. Bu bağlamda yükseköğretim kurumları, eşitlik ilkesi ve insan haklarının temel bir boyutunu oluşturan toplumsal cinsiyet eşitliğinin hem akademide hem de toplumda yaygınlaştırılmasında önemli bir misyona sahiptir. Bu gelişim sürecinin dönüm noktalarından biri, Türkiye'nin imzacısı olduğu 1995 tarihli Dördüncü Dünya Kadın Konferansı'nda kabul edilen Pekin Deklarasyonu'dur. 2015'te YÖK'ün "Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Tutum Belgesi"ni üniversitelere göndermesi, yükseköğretimde toplumsal cinsiyet politikalarının kurumsallaşmasında önemli bir adım olmuştur (Özcan Elçi, 2025). Bu yönelim, Avrupa Birliği adaylık sürecinin beraberinde getirdiği yapısal uyum beklentileriyle yakından ilişkilidir. Özellikle 2002/73/EC sayılı Avrupa Birliği Direktifi, toplumsal cinsiyet eşitliği ilkesini aday ülkeler için bağlayıcı hale getirerek Türkiye'nin yükseköğretim alanında bu doğrultuda kurumsal uyum süreçlerini başlatmasına zemin hazırlamıştır (Werner, 2010). 2022 itibarıyla Avrupa Birliği araştırma ve inovasyon fonlarına başvuracak üniversitelerin Toplumsal Cinsiyet Eylem Planı (GEP) hazırlamasının zorunlu tutulmasıyla bu yönelim devam etmektedir (O'Neil, 2023). O'Neil (2023) bu zorunluluğun Türkiye'deki üniversitelerde bir teşvik mekanizması olarak işlev gördüğünü belirtmekte ve yaptığı çalışmada birçok kurumun GEP hazırladığını, ancak çoğunun yalnızca biçimsel uyum sağlamakla yetindiğini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede, Maltepe Üniversitesi'nin Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı (MAU-CEP) da Türkiye'deki yükseköğretim kurumlarının Avrupa Birliği tarafından tanımlanan yapısal dönüşüm kriterlerine uyum sağlama çabalarının somut örneğini teşkil etmektedir. MAU-CEP, yalnızca sembolik düzeyde bir belge olmaktan öteye geçerek; akademik kadroda toplumsal cinsiyet dengesi, cinsel tacizle mücadele mekanizmalarının oluşturulması, toplumsal cinsiyet odaklı eğitim içeriklerinin yaygınlaştırılması ve kurumsal karar alma süreçlerinde eşit temsil gibi çok boyutlu hedefler içermektedir (Maltepe Üniversitesi, 2024). Planın bu yönleri, O'Neil'in (2023) vurguladığı biçimde yalnızca biçimsel uygunluktan öte, kurumsal kültürü dönüştürme kapasitesini hedefleyen yapısal bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Bu araştırma, söz konusu plan kapsamında yürütülen toplumsal cinsiyet eşitliği derslerinin öğrencilerin algıları üzerindeki etkisini ve bu süreçte rol oynayan faktörleri karma yöntem deseniyle incelemeyi amaçlamaktadır.

Üniversiteler, yalnızca bilimsel bilgi üretim mekanizmaları değil; aynı zamanda öğrencilerin temsili demokrasi, yurttaşlık ve katılım gibi değerlere ilişkin bilgi ve kimlik inşa ettikleri topluluklar olarak kamusal bir işlev görmektedir (Yang & Kinchin, 2022). Bu rol, üniversiteleri toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında önemli kurumsal aktörler haline getirmektedir. Ancak üniversitelerin bu rolü etkili biçimde sürdürebilmesi, yalnızca bilgi üretimiyle sınırlı kalmayan; üyelik, tanınma ve aidiyet gibi unsurları içeren akademik yurttaşlık pratiklerine bağlıdır (Sümer, O'Connor & Le Feuvre, 2020). Bu bağlamda akademik yurttaşlık kavramı, bireylerin üniversite topluluğu içindeki katılım biçimlerini, kurumsal aidiyet deneyimlerini ve tanınma süreçlerini analiz etmeyi mümkün kılan kuramsal bir çerçeve sunmaktadır (Sümer, O'Connor & Le Feuvre, 2020). Ancak akademik yurttaşlığın bu bütüncül yapısı, neoliberal yönetim anlayışı ve bireyci rekabet koşullarının egemen olduğu yükseköğretim ortamlarında tehdit altındadır. Bu nedenle, üniversitelerin toplumsal cinsiyet eşitliği konusundaki sorumluluğu kurumsal ölçekte ve sürdürülebilir biçimde üstlenebilmesi, büyük ölçüde içinde yer aldıkları sosyokültürel ve ekonomik bağlamlar tarafından şekillenmektedir. Bu durum, üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği konusunda yürütülen çalışmaların bireysel çabalarla ve/veya seçmeli dersler aracılığıyla sınırlı kalmasına yol açabilmekte ve dolayısıyla üniversitelerde bütüncül politikaların yerleşmesini sınırlayabilmektedir (Burkinshaw & White, 2017). Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet algılarına yönelik tutumlarının incelenmesi, hem akademik bilgi üretimine katkı sunmakta hem de toplumsal cinsiyet eşitliği temelli eğitim politikalarının geliştirilmesinde, müfredat içeriklerinin yapılandırılmasında ve bu programları uygulayan akademisyenlerin farkındalıklarının artırılmasında da işlevsel bir araç niteliği taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hedefi, ancak toplumsal cinsiyete dayalı eşitsizliklere karşı sosyopolitik dönüşümü içeren bir çerçevede uygulanabilir olmaktadır. Dolayısıyla, öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin

tutumları değerlendirilirken yalnızca bireysel özellikler değil, içinde bulundukları toplumsal bağlamın normatif çerçevesi de göz önünde bulundurulmalıdır.

Toplumsal cinsiyet eşitliği üzerine yapılan çalışmalar, yalnızca akademik programlarla sınırlı kalmamalı; üniversite içindeki kültürel yapılar, sosyal ilişkiler ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden de dönüştürücü bir etki yaratmalıdır. Özellikle üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair tutumları, gündelik yaşamda karşılaştıkları cinsiyete dayalı ayrımcılıklar aracılığıyla da şekillenmektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet farkındalığının deneyimsel ve ilişkisel düzeyde de üretildiğini göstermektedir (Lüküslü, 2023). Bu bağlamda, üniversite öğrencilerinin cinsiyete dayalı ayrımcılıklara karşı geliştirdikleri farkındalık ve stratejiler hem eğitim politikalarını hem de toplumsal cinsiyet eşitliği hedeflerinin gerçekçiliğini etkileyen unsurlar olarak ele alınmalıdır. Bu farkındalığın desteklenebilmesi, yalnızca öğrencilerin bireysel çabalarıyla değil; üniversitelerin eleştirel yetişkin eğitimi verme ve kurumsal sorumluluklarıyla birlikte düşünülmelidir.

Kurumsal belgelerin ötesinde ise, öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair bilinçlenmelerini, eşitsizliği yeniden üreten kurumsal yapıların dönüşümünde aktif rol alma becerilerinin güçlenmesini hedefleyen pedagojik süreçler de dönüşümün parçasıdır. Nitekim, Özcan, Karataş ve Seviğ'in (2017) yaptığı araştırmada, üniversite öğrencilerine yönelik geliştirilen 12 haftalık toplumsal cinsiyet eğitimi programının, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarında istatistiksel olarak anlamlı bir değişim yarattığı görülmüştür. Eğitim öncesinde daha geleneksel tutumlara sahip olan öğrencilerin, eğitim sonrasında eşitlikçi yaklaşımları benimsediği tespit edilmiştir. Bu bulgu, üniversitelerde uygulanacak kapsamlı ve yapılandırılmış toplumsal cinsiyet eğitimlerinin, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rolleri kabullerinde dönüşüm yaratabileceğini göstermektedir. Özellikle eğitim sürecinin interaktif, katılımcı ve deneyime dayalı olması, bu eğitimlerin amacının sağlanması açısından önem arz etmektedir (Özcan vd., 2017).

Hinton-Smith ve arkadaşları (2021), üniversitelerde toplumsal cinsiyet eşitliği söyleminin kurumsal belgelerde yer bulmasına rağmen, bu sorumluluğun akademisyenler tarafından çoğunlukla başka aktörlere atfedildiğini ve müfredatlarda bu konuda gerçek bir sahiplenmenin eksik kaldığını belirtmektedir. Subrahmanian (2005), toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca sayısal temsiliyetle değerlendirilemeyeceğini; eğitimin içeriği, süreçleri ve çıktıları açısından da cinsiyet duyarlılığı taşıması gerektiğini savunmaktadır. Bu bağlamda eşitlik, yalnızca eğitime erişimle değil, eğitim yoluyla dönüşen toplumsal ilişkiler aracılığıyla da anlam kazanmalıdır. Khan ve Gabriel (2022), neoliberal politikaların yansıtıldığı yükseköğretim politikalarının yarattığı ikili yapıya karşılık, eleştirel pedagoji ile şekillenen sınıf içi uygulamaların öğrencilerin etik farkındalıklarını geliştirmelerine, kendi değerlerini ifade etmelerine ve grup içi dayanışmayla bilgi üretmelerine olanak sunduğunu göstermektedir. Benzer biçimde, Pikhart, Al-Obaydi ve Tawafak (2022) da eleştirel pedagojinin yükseköğretimde dijital dil eğitimi bağlamında uygulanabilirliğini ortaya koyarak, özellikle yetişkin öğrencilerin katılımını önceleyen pedagojik yaklaşımların, öğrencilerin yalnızca bilgi edinmekle kalmayıp öğrenme süreçlerine daha etkin, sorgulayıcı ve anlam kurucu biçimde dahil olabildiklerini göstermektedir. Bu bulgular ışığında, toplumsal cinsiyet eşitliğini odağına alan üniversite eğitiminin, yalnızca seçmeli derslerin varlığıyla değil, bütüncül bir dönüşümün pedagojik zemine yerleştirilmesiyle mümkün olabileceğini söylemek mümkündür.

Yükseköğretim bağlamında öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutumlarını inceleyen çalışmalar, bu tutumların yalnızca bireysel özelliklerle değil, öğrencilerin karşılaştıkları pedagojik ortamlar ve kurumsal bağlamlarla da şekillendiğini göstermektedir. Bununla birlikte alanyazında iki eğilim öne çıkmaktadır: Bir yanda öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin tutum düzeylerini ölçmeye odaklanan nicel çalışmalar, diğer yanda ise toplumsal cinsiyet derslerinin ya da eşitlik politikalarının eğitimsel etkilerini tartışan araştırmalar bulunmaktadır. Bu iki yaklaşım çoğu zaman birbirinden ayrı ele alınmakta; öğrencilerin geliştirdikleri tutumların derslerin pedagojik niteliği, üniversitenin kurumsal kültürü ve akademik kadronun yaklaşımıyla nasıl ilişkilendiği yeterince bütünlüklü biçimde analiz edilmemektedir. Bu çalışma söz konusu boşluğu dikkate alarak, öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik tutumlarını yalnızca nicel göstergeler üzerinden değerlendirmekle yetinmeyip, aynı kurumsal bağlamda görev yapan akademisyenlerin deneyim ve gözlemleriyle birlikte ele almaktadır. Böylece araştırma, yükseköğretimde toplumsal cinsiyet eşitliği

derslerinin öğrenciler üzerindeki etkisini pedagojik pratikler ve kurumsal dinamikler çerçevesinde yorumlayarak alanyazındaki tartışmaya bütüncül bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Bu araştırma, söz konusu normatif çerçevenin öğrenci tutumları üzerindeki etkisini anlamayı amaçlamaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik öğrenci tutumlarının derinlemesine analiz edilmesi, bu rollerin ne ölçüde içselleştirildiğini ortaya koyma açısından önemlidir. Buna ek olarak, toplumsal cinsiyet alanında çalışan akademisyenlerin görüşlerinin alınması, üniversitenin eşitlikçi bir yapıya ne ölçüde sahip olduğuna dair mikro düzeyde bir durum analizi yapılmasına olanak tanımaktadır. Böylelikle, Acar ve Altunok'un (2013) Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının muhafazakar ve bireyci bir çerçeveye sıkıştırılarak yeniden yapılandırıldığını ortaya koyan makro düzeydeki çözümlemesi, üniversite kurumuna içkin pedagojik ve kültürel pratiklerle birlikte okunabilir hale gelmektedir.

YÖNTEM

Bu araştırma, karma yöntem yaklaşımıyla yapılandırılmıştır. Amaç, Maltepe Üniversitesi'nde ön lisans ve lisans öğrenimi gören öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarını belirlemek ve bu bulguları, üniversitede toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan akademisyenlerin değerlendirmeleriyle derinleştirmektir. Araştırma şu temel sorulara odaklanmaktadır: "Yükseköğretimde eğitim gören öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları, eğitim sürecinde nasıl şekillenmektedir? Toplumsal cinsiyet eğitimi almak bu tutumlarda anlamlı bir fark yaratmakta mıdır? Üniversitelerin toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarını uzman akademisyenler nasıl değerlendirmektedir?"

Bu sorulara yanıt aramak amacıyla süreç, ardışık açıklayıcı desen (Creswell, 2009) doğrultusunda yürütülmüştür. Bu desen, araştırmayı iki aşamada yapılandırır: İlk aşamada öğrencilerin tutumları nicel verilerle belirlenmiş; ikinci aşamada bu örüntülerin ardındaki pedagojik, kültürel ve kurumsal dinamikler, nitel verilerle açıklanmıştır. Bu yöntemsel tercih zamansal ve mekansal bağlamda genellenebilir nicel bulgular sunmakta hem de toplumsal cinsiyet eşitliğine dair farkındalığı çok boyutlu biçimde kavramayı mümkün kılmaktadır.
Araştırmanın ikinci aşamasında, toplumsal cinsiyet eğitimi veren veya bu alanda çalışan akademisyenlerle yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşme formu, araştırmanın nicel bulgularına dayalı olarak geliştirilen sorularla desteklenmiştir Sorular şu temaları kapsamaktadır:

- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin eğitim ortamlarına etkisi,
- Öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının gözlemi,
- Cinsiyet, eğitim düzeyi ve akademik sınıf düzeyine göre gözlemlenen farklar,
- Toplumsal cinsiyet derslerinin pedagojik etkisi ve dönüşüm potansiyeli,
- Mevcut ders içeriklerinin yeterliliği ve iyileştirme önerileri,
- Öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitsizliğiyle mücadele yolları ve güçlenme ihtiyaçları,
- Üniversitenin kurumsal olarak örnek oluşturma sorumluluğu.

Görüşmecilerin kurumla olan profesyonel bağlarının ifadelerini etkileyebileceği dikkate alınarak, yöntemsel çeşitliliğe önem verilmiştir. Bu kapsamda yalnızca halen Maltepe Üniversitesi'nde görev yapan değil, daha önce bu kurumda çalışmış akademisyenlerle de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu tercih, literatürde *desirability bias* olarak tanımlanan, bireylerin daha olumlu yanıtlar verme eğilimine (Fisher, 1993) karşı önlem niteliğindedir ve görüşlerin daha eleştirel biçimde ifade edilmesini sağlamayı amaçlamıştır. Ayrıca, görüşmelerin görüşülen kişilerle önceden tanışıklığı bulunmayan araştırmacılar tarafından yürütülmesi, katılımcıların kurumsal ilişkilerden veya kişisel bağlardan kaynaklanabilecek çekincelerini azaltmayı ve veri üretim sürecinde daha rahat ifade alanı oluşmasını desteklemeyi hedeflemiştir. Bu yöntemsel yaklaşım, nitel verilerin güvenilirliğini artırmıştır.

Veri bütünleştirme stratejisi, ardışık açıklayıcı desenin ilkeleri doğrultusunda, nitel verilerin nicel bulguları anlamlandıracak şekilde yorumlanmasına dayanmaktadır. Nicel analizlerle ortaya çıkan eğilimler, akademisyenlerin gözlem ve değerlendirmeleriyle bağlamsallaştırılmış; böylece

üniversitelerde verilen toplumsal cinsiyet eğitiminin pedagojik etkisi, kültürel sınırlılıkları ve kurumsal dönüşüm potansiyeli bütüncül biçimde ortaya konmuştur.

Araştırmanın katılımcıları:

Araştırmanın nicel verileri, 10.03-2025- 14.04-2025 tarihleri arasında Maltepe Üniversitesi'nde farklı fakültelerde ve yüksekokulda öğrenim gören 401 üniversite öğrencisinden elde edilmiştir. Evreni, üniversite bünyesindeki toplam 6614 öğrenci (Maltepe Üniversitesi, 2024) oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğü, %95 güven düzeyi ve %5 hata payı esas alınarak Krejcie ve Morgan'ın (1970) örneklem belirleme tablosuna göre hesaplanmış; olası veri kayıpları dikkate alınarak hedef sayı 400 olarak belirlenmiştir.

Veri toplama süreci

Veriler, kotalı örnekleme yöntemiyle toplanmıştır. Bu yöntemde evren, araştırma amacına uygun değişkenlere (örneğin yaş, eğitim düzeyi, cinsiyet) göre sınıflandırılarak homojen alt gruplara ayrılır ve her gruptan evrendeki temsil oranına uygun sayıda katılımcı seçilir (Bayram, 2009: 22). Araştırmacılar, üniversitenin fakülte ve yüksekokullarında yürütülen saha uygulamaları sırasında, belirlenen kotalar doğrultusunda farklı bölümlerde öğrenim gören öğrencilere basılı anket formları aracılığıyla yüz yüze ulaşmıştır. Toplam 51 bölümden öğrenci katılmıştır. Bu durum, örneklemde çeşitliliği artırmakla birlikte, katılımcı seçimi olasılıklı değil, belirlenen kotalar dâhilinde gönüllülüğe dayalı olarak gerçekleşmiştir.

Nitel veriler, Maltepe Üniversitesi'nde görev yapmış veya görev yapmakta olan, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında ders vermiş ya da akademik çalışmaları olan beş akademisyenden elde edilmiştir. Google Meet üzerinden gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış olup, görüşmeler ortalama 60 dakika sürmüştür. Katılımcılar, amaçlı örnekleme stratejisiyle, araştırma sorularına anlamlı katkı sunabilecek kişiler arasından seçilmiştir.

Nicel aşamada kullanılan Demografik Bilgi Formu; yaş, cinsiyet, akademik sınıf düzeyi, bölüm türü, aile yapısı ve toplumsal cinsiyet eğitimi alıp almama gibi değişkenleri ölçmeye yönelik hazırlanmıştır. Bu veriler analizlerde kontrol değişkeni olarak değerlendirilmiştir.

Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği, Tarhan, Ünal ve Çürükvelioğlu Köksal (2024) tarafından geliştirilen, geçerlik ve güvenirliği test edilmiş 14 maddelik beşli Likert tipi bir ölçektir. İç tutarlılık katsayısı .887'dir. Araştırmada ölçek kullanımı için yazar(lar)dan e-posta yoluyla izin alınmış; maddeler ve metodolojik açıklamalar sağlanmıştır. Bu ölçeğin tercih edilmesinin temel nedeni, toplumsal cinsiyet kalıp yargılarını doğrudan ölçmeye yönelik olarak geliştirilmiş, kısa ve tek boyutlu bir yapıya sahip olmasıdır. Alanyazında yer alan bazı ölçme araçlarının çok boyutlu yapıları, yüksek madde sayıları veya belirli gruplara odaklanmaları uygulama ve yorumlama açısından sınırlılıklar yaratabilmektedir. Kullanılan bu ölçek ise, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini doğrudan ölçmesi ve uygulanmasının pratik olması nedeniyle araştırmanın amacıyla uyumlu bulunmuştur.

Nitel aşamada kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, araştırmanın alt amaçları ve ilgili literatür doğrultusunda hazırlanmıştır. Form; üniversitenin toplumsal cinsiyet politikalarına, öğretim uygulamalarına ve kurumsal ihtiyaçlara odaklanmakta; nicel bulguların akademisyen görüşleriyle desteklenmesini amaçlamaktadır.

Veri analizi

Araştırmanın nicel verileri, IBM SPSS Statistics 25.0 yazılımıyla analiz edilmiştir. İlk olarak, katılımcıların demografik özellikleri betimleyici istatistiklerle (frekans, yüzde, ortalama, standart sapma) tanımlanmıştır. Ölçme aracının iç tutarlılığı Cronbach's Alpha katsayısı ile değerlendirilmiş ve yüksek düzeyde güvenilirlik ($\alpha = .888$) elde edilmiştir. Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Ölçeği, tek boyutlu bir yapıya sahiptir ve toplam puan üzerinden değerlendirilir (Tarhan, Ünal ve Çürükvelioğlu Köksal, 2024). Ölçek puanlarının dağılımı Kolmogorov-Smirnov testi ile incelenmiş;

normal dağılım varsayımı sağlanmadığından parametrik olmayan testler kullanılmıştır. İki grup karşılaştırmalarında Mann-Whitney U, üç ve daha fazla grup için Kruskal-Wallis H testi uygulanmıştır. Ayrıca, cinsiyet, akademik sınıf düzeyi ve toplumsal cinsiyet dersi alma durumu gibi kategorik değişkenler arası ilişkiler için Ki-kare testi kullanılmıştır. Anlamlı farklar için etki büyüklüğü r katsayısı ile hesaplanmış ve Cohen'in (1988) sınıflamasına göre yorumlanmıştır. Bu analizlerle, öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarının sosyo-demografik değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir.

Nitel veriler, Maltepe Üniversitesi'nde toplumsal cinsiyet eşitliği alanında çalışan beş akademisyenle yapılan yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmış ve yansıtıcı tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Yansıtıcı tematik analiz, temaların veride hazır biçimde bulunan kategoriler olarak değil, araştırmacının veriye tekrar tekrar dönerek yürüttüğü yorumlayıcı ve refleksif süreç içinde üretilen anlam örüntüleri olarak ele alınmasına dayanmaktadır. Bu doğrultuda veriler öncelikle ayrıntılı biçimde okunmuş, anlamlı veri parçaları kodlanmış ve benzer kodlar temalar altında birleştirilmiştir. Kodlama süreci iki araştırmacı tarafından yürütülmüş, bulgular karşılaştırılarak analitik tutarlılık güçlendirilmiştir. Temalar, akademisyenlerin üniversitedeki toplumsal cinsiyet politikalarına, müfredata, kurumsal yapıya ve öğrencilerin cinsiyet rolleriyle ilgili gözlemlerine dayanmaktadır. Tematik yapı, doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Nitel veri seti, toplumsal cinsiyet eşitliği alanında geçmişte veya halen Maltepe Üniversitesi'nde çalışan beş akademisyenle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Görüşmeler, Braun ve Clarke'ın (2019) yansıtıcı tematik analiz yöntemiyle çözümlenmiş; kodlamaların sistematik bir biçimde incelenmesi sonucunda üç ana tema ve beş alt tema ortaya çıkarılmıştır. Temalar, katılımcıların toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimine yönelik gözlemlerine ve deneyimlerine, bu sürece dair öğrencilerden ve kurumlardan gelen tepkileri, pedagojik uygulamaların etkilerini ve kurumsal mücadele biçimlerini kapsamaktadır. Şekil 1. Ana tema haritasında, elde edilen temaların yapısı ve birbirleriyle ilişkisi bütüncül biçimde sunulmuştur. Ardından gelen bölümlerde, nicel bulgular istatistiksel analizler ışığında sunulurken; bu verileri tamamlayıcı nitel veriler alıntılar şeklinde eklenerek bütüncül biçimde yapılandırılmıştır.

Şekil 1: Ana Tema Haritası

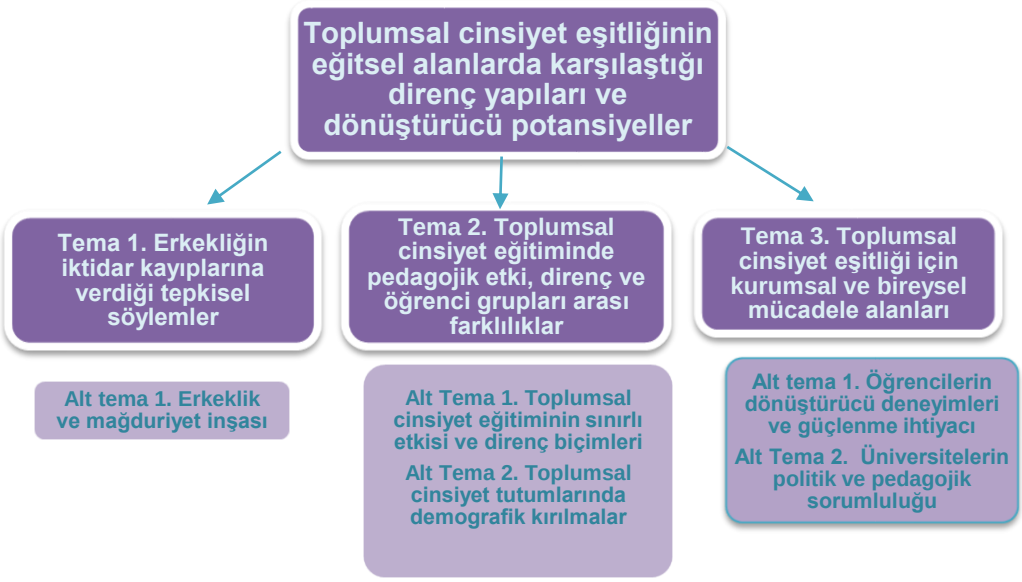

3.1 Katılımcıların Demografik Özellikleri

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Sayısal Değerler

Demografik Değişken	Grup	Örneklem Sayısı (n)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	223	55,6
	Erkek	178	44,4
	Toplam	**401**	**100**
Yaş	17–20	115	28,7
	21–23	209	52,1
	24 ve üzeri	77	19,2
	Toplam	**401**	**100**
Eğitim Düzeyi	Önlisans	57	14,2
	Lisans	344	85,8
	Toplam	**401**	**100**
Sınıf Düzeyi	Alt Sınıflar (1.-2. Sınıf)	190	47,4
	Üst Sınıflar (3.-4.-5. Sınıf)	211	52,6

Tablo 1: Öğrencilerin Sosyo-Demografik Özelliklerine İlişkin Sayısal Değerler (devamı)

	Toplam	**401**	**100**
Akademik Alan	Sosyal ve Beşeri Bilimler	163	40,6
	Sağlık Bilimleri	92	22,9
	Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik	146	36,4
	Toplam	**401**	**100**
Aile Yapısı	Çekirdek Aile	331	82,5
	Geniş Aile	39	9,7
	Tek Ebeveynli Aile	26	6,5
	Diğer	3	0,7
	Toplam	**401**	**100**
Toplumsal Cinsiyet Dersi Alma Durumu	Aldım	166	41,4
	Almadım	235	58,6
	Toplam	**401**	**100**

Araştırmaya Maltepe Üniversitesi'nden 401 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların %55,6'sı kadın (n=223), %44,4'ü erkektir (n=178). Örneklem, evrendeki demografik dağılımlar gözetilerek kotalı örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Ancak erkek öğrencilerin daha az gönüllü olması nedeniyle erkek kotası tamamlanamamış, eksiklik diğer gruplarla dengelenmiştir. Bu durum, örneklemin her iki cinsiyetin toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarını anlamak için yeterli temsil gücüne sahip olmasını engellememiştir.

Katılımcıların yaşları 17-56 arasında değişmekte, yaş ortalaması 22,29'dur (SS = 4,14). Yaş değişkeni, 17-20 (%28,7; n=115), 21-23 (%52,1; n=209) ve 24+ (%19,2; n=77) olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplama, üniversite deneyimine bağlı farklılıkları dikkate almak amacıyla yapılmıştır.

Katılımcıların %14,2'si ön lisans (n=57), %85,8'i lisans programında (n=344) öğrenim görmektedir. Öğrenciler, Sosyal ve Beşeri Bilimler (%40,6; n=163), Sağlık Bilimleri (%22,9; n=92) ve Uygulamalı Bilimler-Mühendislik (%36,4; n=146) olarak üç grupta sınıflandırılmıştır. Bu sınıflama, 51 farklı bölümden gelen katılımcılarla yapılan çalışmada analiz kolaylığı sağlamıştır. Benzer disiplinler birleştirilerek gruplar arası karşılaştırmalar yapılabilmiştir. Başlangıçta her fakülte ve bölüm için hedef sayılar belirlense de, bazı bölümlerde yeterli sayıya ulaşılamamış, gönüllülüğe dayalı veri toplama süreci nedeniyle planlanan kotalar tam karşılanamamıştır. Buna rağmen 51 bölümden katılım, örneklemin heterojenliğini artırmış ve çok boyutlu analiz olanağı sağlamıştır.

Sınıf dağılımı şu şekildedir: 1. sınıf (n=108), 2. sınıf (n=82), 3. sınıf (n=106), 4. sınıf (n=96), 5. sınıf (n=9). Tıp Fakültesi öğrencileri nedeniyle 5. sınıf verisi dahil edilmiştir. Sayıca düşük ve dağılım dengesizliği nedeniyle sınıflar iki gruba indirgenmiştir: Alt Sınıflar (1-2. sınıflar; n=190), Üst Sınıflar (3-5. sınıflar; n=211). Cinsiyet dağılımı alt sınıflarda 101 kadın, 89 erkek; üst sınıflarda 122 kadın, 89 erkek şeklindedir.

Katılımcıların %82,5'i çekirdek (n=331), %9,7'si geniş (n=39), %6,5'i tek ebeveynli (n=26), %0,7'si (n=3) diğer aile yapılarında yaşamaktadır. "Diğer" kategorisinde "anneanne-dede-anne", "baba-eş-kendisi" ve "tek başına" gibi ifadeler yer almıştır.

Ayrıca, Maltepe Üniversitesi'nin beş farklı fakültesinden beş kadın akademisyenle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Yaşları 37-67 arasında değişmekte, yaş ortalaması 50,4'tür.

Tablo 2: Toplumsal Cinsiyet Eğitimi Alan Katılımcıların Eğitimi Aldıkları Düzeye Göre Dağılımı

EĞİTİM DÜZEYİ	Örneklem Sayısı (n)	Yüzde (%)
İlkokul	21	12,7
Ortaokul	27	16,4
Lise	47	28,5
Üniversite	70	42,4
Toplam	165	100,0

Anket formunda yer alan "Eğitim yaşamınızda toplumsal cinsiyete dair ders aldınız mı?" sorusuna "Evet" yanıtı veren katılımcılara, bu dersi hangi eğitim kademesinde aldıkları sorulmuştur (Tablo 2). Bu soruya yanıt veren 165 katılımcının %42,4'ü (n = 70) dersi üniversite düzeyinde aldığını belirtmiştir. Lise düzeyinde alanların oranı %28,5 (n = 47), ortaokul düzeyinde alanların oranı %16,4 (n = 27) ve ilkokul düzeyinde alanların oranı ise %12,7 (n = 21) olarak belirlenmiştir. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet temalı eğitimin büyük ölçüde yükseköğretim kademesinde verildiğini; ilkokul ve ortaokul düzeylerinde ise görece sınırlı yer bulduğunu göstermektedir.

3.2 Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yönelik Genel Tutumlar

Tablo 3: Öğrencilerin Toplumsal Cinsiyet Rollerine Yönelik Genel Tutumları

	Örneklem Sayısı (n)	Minimum	Maksimum	Ortalama	Standart sapma
Genel Tutum	401	1,00	5,00	2,0873	0,77806

Katılımcıların geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin genel tutum puan ortalaması 2,09 (SD = 0,78) olarak bulunmuştur. Ölçekte puanların düşük olması geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinden uzak bir düşünsel yapıya işaret ederken, ölçek puanlarının yüksek olması ise geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine göre yaşamın anlamlandırıldığını ifade etmektedir. Elde edilen ortalama puan, öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini büyük ölçüde içselleştirmediklerini, ancak aynı zamanda bu normlardan tam anlamıyla ayrışmadıklarını göstermektedir. Puanların 1,00 ile 5,00 arasında değişmesi, örneklem içerisinde hem geleneksel cinsiyet rollerini sürdüren hem de bu rollere eleştirel yaklaşan öğrencilerin bulunduğunu işaret etmektedir.

3.3. Cinsiyet Değişkenine Göre Tutum Farklılıkları

Tablo 4: Cinsiyet Değişkenine Göre Toplumsal Cinsiyet Rolleri Tutum Puanlarının Karşılaştırılması

Cinsiyet	Ortalama Sıra Puanı
Kadın (n = 223)	141,11
Erkek (n = 178)	276,03
Mann-Whitney U	6492,500
p	< .001
Etki Büyüklüğü (r)	0,58

Analiz sonuçları, erkek öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri konusundaki tutumlarının kadınlara kıyasla daha geleneksel olduğunu göstermiştir. Mann-Whitney U testi sonucunda cinsiyetler arasında anlamlı fark bulunmuş (U = 6492,500, p < .001); erkek öğrencilerin tutum puanları (Mean Rank = 276,03), kadınlardan (Mean Rank = 141,11) belirgin şekilde yüksek çıkmıştır (Tablo 4). Hesaplanan etki büyüklüğü katsayısı (r = 0,58), cinsiyet grupları arasında yüksek düzeyde bir farklılaşma olduğunu göstermektedir. Bu fark yalnızca istatistiksel olarak değil, pratik düzeyde de anlamlıdır. Bulgular, toplumsal cinsiyet normlarının üniversite öğrencileri arasında yeniden üretiminde cinsiyetin belirleyici bir faktör olduğunu göstermektedir.

Bu genel farklılığın ötesine geçmek amacıyla, ölçekteki her bir madde için Mann-Whitney U testi uygulanmış; cinsiyetler arası farklılıklar, etki büyüklüğü ve ortalama sıra puanları üzerinden analiz edilmiştir. Sonuçlara göre, 14 maddenin tamamında erkek öğrenciler kadınlara kıyasla daha geleneksel tutumlar sergilemiştir. Ancak farkın büyüklüğü maddelere göre değişmektedir. Özellikle "Kadınlar yarı zamanlı çalışmalıdır" (r = .20), "Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşta evlenmelidir" (r = .24) ve "Kadının doğum yapması iş hayatını olumsuz etkiler" (r = .26) gibi ifadelerde cinsiyet farkı daha düşük düzeydedir.

Connell ve Messerschmidt (2005), erkekliğin sabit ve evrensel bir kimlik değil, toplumsal olarak sürekli yeniden inşa edilen pratikler bütünü olduğunu ileri sürmektedir. Hegemonik erkeklik, yalnızca kadınlara karşı değil, aynı zamanda diğer erkeklik biçimlerine karşı da üstünlük kuran; kültürel olarak onaylanmış, kurumsal yapılar tarafından desteklenen ve iktidar ilişkileri içinde sürekliliği sağlanan bir toplumsal konumlanmadır. Bu yapı, erkekliğin doğuştan gelen bir özellik değil, sosyokültürel ve tarihsel bağlamlara göre biçimlenen bir iktidar stratejisi olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kuramsal çerçeve, araştırmanın nicel bulgularında erkek öğrencilerin kadınlara kıyasla anlamlı düzeyde daha geleneksel tutumlar sergilemesini ve bu farkın yüksek etki büyüklüğüyle (r = .58) desteklenmesini anlamlandırmak açısından önemli bir referanstır. Bu bulgu, nitel analizde ortaya çıkan "Erkekliğin iktidar kayıplarına verdiği tepkisel söylemler" temasıyla örtüşmektedir. Akademisyenler, erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemleri tehdit olarak algıladıklarını ve mağduriyet dili üzerinden yeni bir iktidar söylemi ürettiklerini aktarmıştır:

> *"Erkekler de aynı şekilde mağdur olduklarını söylüyorlar erkek oldukları için. (...) Mesela işte diyor ki: 'şiddetten dolayı beyan esastır deniliyor hocam. İşte işyerinde veya herhangi bir ortamda tacizde bulunuyor veya şiddete bulundu denildiği anda bizim itibarımız zedeleniyor. Gerçek olup olmadığına bakılmıyor'." (K2)*

> *"Hiç unutmuyorum dersin ilk başlarında hocam biz kadınlara seçme seçilme hakkı vermişiz. Bunlar daha bizden ne istiyorlar demişti." (K3)*

> *"Derslerde soruyorum: 'Neden hep kadınlar aile planlamasında üstleniyor her şeyi? Aslında erkekler de yapabilir. Siz yaptırır mıydınız vazektomi?' deyince erkek öğrencilerimizin yine toplumun genelinde olduğu gibi yaptırmayız diyorlar." (K2)*

Nitel veriler, erkek öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliği söylemlerini kendi toplumsal konumlarına yönelik bir tehdit olarak algıladıklarını ve bu tehdide karşı savunucu, tepkisel bir dil geliştirdiklerini göstermektedir. Erkeklik konumunun "elde tutulması gereken" kırılgan bir iktidar pozisyonu olarak deneyimlenmesi, Connell'in hegemonik erkeklik kavramıyla örtüşmektedir. Benzer biçimde Vandello ve Bosson'un (2013) kırılgan erkeklik hipotezi açıklayıcı bir çerçeve sunmaktadır. Yazarlar, erkekliğin doğuştan gelen ve kalıcı bir kimlikten ziyade, sosyal etkileşimlerle kazanılan ve kolayca kaybedilebilen bir statü olduğunu öne sürmektedir. Buna göre erkeklik, sürekli tehdit altında olan ve kamusal alanda yeniden kanıtlanması gereken bir konumdur. Bu çerçevede eşitlik söylemlerinin tehdit olarak algılanması, erkek öğrencilerin bu kırılgan statüyü koruma çabasının bir yansımasıdır.

Yılmaz ve arkadaşları (2009), erkek öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini benimsemelerini, bu rollerin çıkarlarına hizmet etmesi ve toplumun destekleyici yapısıyla ilişkilendirmektedir. Bu bulgu, Scambor, Wojnicka ve Bergmann'ın (2014) Avrupa bağlamındaki çalışmasıyla da örtüşmektedir. Toplumsal cinsiyet eşitliğini anaakımlaştırmayı hedefleyen politikalar,

bazı erkeklerce geleneksel erkeklik rollerinin değersizleştirilmesi olarak algılanmakta ve bu durum çeşitli direnç biçimlerine yol açmaktadır. Özellikle sosyoekonomik olarak dezavantajlı erkeklerin bu politikaları kendilerine yönelik dışlayıcı uygulamalar olarak gördükleri ifade edilmektedir.

Her ne kadar bu araştırma üniversite öğrencileriyle gerçekleştirilmiş olsa da, gözlemlenen tepkisel söylemler, erkekliğin yeniden tanımlanma sürecinde gelişen direnç biçimlerinin nasıl yeniden üretildiğine dair önemli bir ipucu sunmaktadır.

3.4.Öğrenim Düzeyine Göre Tutum Farklılıkları

Tablo 5: Öğrenim Düzeyine Göre Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Genel Tutum Puanlarının Karşılaştırılması

ÖĞRENİM DÜZEYİ		Örneklem sayısı (n)	Ortalama sıra puanı	Sıra toplamı
GENEL TUTUM	Önlisans	57	264,25	15062,50
	Lisans	344	190,52	65538,50
	Toplam	**401**		

Araştırma örneklemini oluşturan 401 öğrencinin %85,8'i (n = 344) lisans, %14,2'si (n = 57) ise ön lisans düzeyinde öğrenim görmektedir. Anket katılımcılarının eğitim düzeyindeki bu sayısal dengesizlik elde edilen bulguların özellikle lisans öğrencilerinin tutumlarını daha güçlü biçimde yansıtacağına işaret etmektedir. Cinsiyet değişkeninin ardından, öğrencilerin öğrenim düzeyine (ön lisans- lisans) göre geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin genel tutum puanlarında anlamlı bir farklılık olup olmadığı incelenmiştir (Tablo 5). Mann-Whitney U testi sonuçlarına göre, ön lisans öğrencilerinin toplam tutum puanları lisans öğrencilerine kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksek bulunmuştur ($U = 6198,500$, $p < .001$). Ortalama sıra puanları incelendiğinde, ön lisans grubunun (Mean Rank = 264,25) lisans grubuna (Mean Rank = 190,52) göre daha geleneksel tutumlar sergilediği görülmektedir. Bu farkın etki büyüklüğü $r = .22$ olarak hesaplanmış ve bu değer, küçük-orta düzeyde pratik bir etkiye işaret etmektedir. Bu sonuç, öğrenim düzeyi azaldıkça geleneksel tutumların artabileceğini düşündürmektedir. Bu nicel bulgu, nitel görüşmelerden elde edilen verilerle de örtüşmektedir. Katılımcı K2, ders verdiği öğrenci grupları arasında bilgi düzeyi ve önyargı biçimleri açısından gözlemlediği farklılığı şu ifadelerle aktarmıştır:

> *"Fark bir miktar var. Hani bu büyük bir büyük bir makas değil. Yani bilgi seviyesi olarak. Mesela işte verdiğim derste daha çok tıp okuyanlar, psikoloji okuyanlar vardı. Dolayısıyla zaten daha fazla bilgili olan gruptu. O bilginin getirdiği bir fark var aralarında. Mesela aile planlaması nedir dediğimde bunu biliyorlar gibi (...) Mesela verdiğim ödevlere bakacak olursak işte mesela lgbti bireylere karşı çok önyargılı böyle açıkçası işte tiksiniyorum gibi aşağılayıcı cümleler filan mesela lisans öğrencilerinden kuran olmadı ama var ön lisans öğrencilerinde bunu gördüm." (K2)*

Benzer biçimde, Çiçek ve Çopur'un (2018) bireylerin eğitim düzeyleriyle toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, ön lisans mezunlarının lisans ve lisansüstü mezunlara kıyasla daha geleneksel tutumlar sergilediği saptanmıştır. Çiçek ve Çopur'un (2018) bu bulgusu verilerimizde gözlenen öğrenim düzeyi ile tutum farklılığına paralel niteliktedir.

Tablo 6: Öğrenim Düzeyine Göre Tutum Maddelerinin Ortalama Sıra Puanları

EĞİTİM		Örneklem Sayısı (n)	Ortalama Sıra Puanı	Sıra Toplamı
Kadın, eşinin kararlarına uymalıdır.	Önlisans	57	231,01	13167,50
	Lisans	342	194,83	66632,50
	Toplam	**399**		
Kadın öncelikli olarak evin sorumluluğunu alıp çocuk yetiştirmelidir.	Önlisans	57	244,46	13934,00
	Lisans	344	193,80	66667,00

Tablo 6: Öğrenim Düzeyine Göre Tutum Maddelerinin Ortalama Sıra Puanları (devamı)

	Toplam	**401**		
Liderlik erkeklerin genlerinde vardır.	Önlisans	57	255,37	14556,00
	Lisans	343	191,38	65644,00
	Toplam	**400**		
Erkeğin temel görevi evin geçimini sağlamaktır.	Önlisans	57	243,40	13874,00
	Lisans	343	193,37	66326,00
	Toplam	**400**		
Erkekler duygularını kontrol edebildikleri için daha sağlıklı karar verebilirler.	Önlisans	57	234,28	13354,00
	Lisans	343	194,89	66846,00
	Toplam	**400**		
Erkek aslında duygusaldır fakat güçlü görünmek zorundadır.	Önlisans	57	227,73	12980,50
	Lisans	343	195,98	67219,50
	Toplam	**400**		
Erkeğin, annesinin, eşinin ve kardeşinin giyimine karışmaya hakkı vardır.	Önlisans	57	239,33	13642,00
	Lisans	343	194,05	66558,00
	Toplam	**400**		
Evde son kararı veren erkek olmalıdır.	Önlisans	57	243,97	13906,50
	Lisans	344	193,88	66694,50
	Toplam	**401**		
Kadınlar ev işi, çocuk vb. işlerle çok yoğun olarak uğraştıkları için işe alımlarda erkekler öncelikli olmalıdır.	Önlisans	57	242,89	13845,00
	Lisans	343	193,45	66355,00
	Toplam	**400**		
Çalışan kadın çocuğuna yeterince zaman ayıramaz.	Önlisans	57	249,62	14228,50
	Lisans	343	192,34	65971,50
	Toplam	**400**		
Kadınlar yarı zamanlı/yarım günlük işlerde çalışmalıdır.	Önlisans	57	241,20	13748,50
	Lisans	343	193,74	66451,50
	Toplam	**400**		
Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşta evlenmelidir.	Önlisans	57	209,87	11962,50
	Lisans	343	198,94	68237,50
	Toplam	**400**		
Doğum kontrol yöntemini kullanmak kadının sorumluluğundadır.	Önlisans	57	245,62	14000,50
	Lisans	344	193,61	66600,50
	Toplam	**401**		
Kadının doğum yapması iş hayatını olumsuz etkiler.	Önlisans	57	232,44	13249,00
	Lisans	344	195,79	67352,00
	Toplam	**401**		

Öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarının eğitim düzeyine göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla ön lisans ve lisans öğrencileri arasında karşılaştırmalı analizler yapılmıştır (Tablo 6). Mann-Whitney U testi ile yürütülen analizde, her iki grubun tutum maddelerine verdikleri yanıtların sıralama ortalamaları karşılaştırılmıştır. Bulgular, birçok maddede ön lisans öğrencilerinin sıralama ortalamalarının lisans öğrencilerinden daha yüksek olduğunu göstermektedir. Örneğin, “Kadın öncelikli olarak evin sorumluluğunu alıp çocuk yetiştirmelidir” maddesinde ön lisans öğrencilerinin ortalaması 244,46 iken, lisans öğrencilerinde bu değer 193,80’dir. “Liderlik erkeklerin genlerinde vardır” ifadesinde ise sırasıyla 255,37 ve 191,38 olarak bulunmuştur. Bu farklar, ön lisans öğrencilerinin daha geleneksel tutumlar sergilediğini göstermektedir.

Test sonuçlarına göre bu farklılıklar istatistiksel olarak anlamlıdır; ancak etki büyüklüğü katsayılarının r = 0,10–0,20 aralığında olması, farkların pratik düzeyde sınırlı etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Öte yandan bazı maddelerde gruplar arasında belirgin bir fark gözlenmemiştir. Örneğin, "Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşta evlenmelidir" maddesinde her iki grubun sıralama ortalamaları birbirine oldukça yakındır. Bu durum, eğitim düzeyinin toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini dönüştürme kapasitesinin yapısal sınırlılıklarına işaret etmektedir.

3.5 Akademik Sınıf Düzeyine Göre Tutum Farklılıkları

Öğrencilerin sınıf düzeyine göre genel tutum puanları karşılaştırıldığında da anlamlı bir farklılık saptanmıştır (p = .034). Ortalama sıra puanları, alt sınıf öğrencilerinin (1. ve 2. sınıf; Mean Rank = 213,95), üst sınıf öğrencilerine (3., 4. ve 5. sınıf; Mean Rank = 189,34) kıyasla daha geleneksel tutumlara sahip olduğunu göstermektedir. Bu farkın etki büyüklüğü (r = .008) olarak hesaplanmış olup, çok küçük düzeyde pratik bir etki düzeyine işaret etmektedir. Ancak bu nicel farklılık, hem akademik sınıf düzeyine bağlı gelişimsel bir ilerleme hem de müfredatın yapısal düzenlenişine dair bazı sınırlılıklara da işaret edebilir. Nitel veriler, toplumsal cinsiyet eğitimlerinin hangi sınıf düzeylerinde verildiğine ilişkin farklı deneyimlere dikkat çekmektedir. Örneğin, K1'in sınıf içi gözlemi, bu derslerin daha çok üst sınıf öğrencileriyle yapıldığını düşündürmektedir:

> *"Dersimde pek ikinci sınıf öğrencisini hatırlamıyorum. Çoğunlukla üç ve dört vardı. Mesela normalde birden dörde kadar bakacak olursam bu konuda bir ayrım söyleyemem. Yani birlerde böyle dörtlerde böyle gibi yani üniversiteye geldikten sonra bu değişmiyor aslında bence. Bu aslında kendi aile yapısında oluyor bitiyor." (K1)*

Bu ifade, eğitimin geç verilmesinin bazı öğrenciler açısından dönüştürücü potansiyelini sınırlayabileceğine dair bir izlenim sunmaktadır. K1'in deneyimi, üniversiteye gelene kadar öğrencilerin toplumsal cinsiyet tutumlarının aile yapısı içinde şekillendiği ve yükseköğretimde sunulan sınırlı müdahalelerin bu yapıları dönüştürmede her zaman yeterli olmayabileceği fikrini gündeme getirmektedir. Öte yandan, K4, özellikle üst sınıf öğrencilerde zamanla gelişen farkındalığa ve pedagojik içeriğin dönüştürücü gücüne dikkat çekmektedir. K4'ün deneyimi, toplumsal cinsiyet eğitiminin sistematik biçimde belirli derslerle ilişkilendirilmesinin öğrencilerin düşünsel gelişimine katkı sunduğunu göstermektedir:

> *"Bence evet dördüncü sınıflar, üçüncü dördüncü sınıfa geldiklerinde onlarda da değişiklik oluyor ama kadın öğrenciler çok çabuk. (…) Neden? Çünkü bütün derslerde şimdi oyun inceliyoruz biz ya da bir oyun çıkartıyoruz. Onları incelerken, analiz ederken aslında bu toplumsal cinsiyet rollerini göz önüne alarak bir şey yapıyorsunuz. Bir süre sonra çocuklarda böyle bir kas gelişiyor. Bir düşünme kası. Yani toplumsal cinsiyete daha duyarlı yaklaşıyorlar". (K4)*

Bu ifade, pedagojik sürecin salt bilgi aktarımına indirgenemeyeceğini; öğrencilerde eleştirel düşünme becerilerinin gelişimini de hedeflediğini ortaya koymaktadır. K4'ün gözlemi, özellikle uygulamalı içeriklerin ve analiz süreçlerinin öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin farkındalıklarını artırmada etkili olabildiğini düşündürmektedir. Bu çerçevede, farklı katılımcıların deneyimleri, toplumsal cinsiyet eğitiminin etkisini tek bir boyuta indirgemektense, dersin yapısı, akademik sınıf düzeyi ve öğrencilerin öncül deneyimleri gibi çoklu belirleyenler ekseninde ele almayı gerektirmektedir.

Tablo 7: Akademik Sınıf Düzeyine Göre Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Maddelerinin Karşılaştırılması

Madde	Mann-Whitney U	Wilcoxon W	Z değeri	Asymp. Sig. (2-tailed)
Kadın eşinin kararlarına uymalıdır.	18117,000	40483,000	-1,545	0,122

Tablo 7: Akademik Sınıf Düzeyine Göre Geleneksel Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutum Maddelerinin Karşılaştırılması (devamı)

Kadın öncelikli olarak evin sorumluluğunu alıp çocuk yetiştirmelidir.	18714,000	41080,000	-1,272	0,203
Liderlik erkeklerin genlerinde vardır.	17170,000	39325,000	-2,501	0,012
Erkeğin temel görevi evin geçimini sağlamaktır.	17808,500	39963,500	-1,895	0,058
Erkekler duygularını kontrol edebildikleri için daha sağlıklı karar verebilirler.	19065,500	41431,500	-0,800	0,424
Erkek aslında duygusaldır fakat güçlü görünmek zorundadır.	18659,500	40814,500	-1,143	0,253
Erkeğin, annesinin, eşinin ve kardeşinin giyimine karışmaya hakkı vardır.	18799,500	41165,500	-1,224	0,221
Evde son kararı veren erkek olmalıdır.	18807,500	41173,500	-1,354	0,176
Kadınlar çocuk, yaşlı işleri gibi çok yoğun olarak uğraştıkları için iş alımlarında erkekler öncelikli olmalıdır.	17976,500	40342,500	-2,120	0,034
Çalışan kadın çocuğuna yeterince zaman ayıramaz.	18708,000	41074,000	-1,103	0,270
Kadınlar yarı zamanlı/yarım günlük işlerde çalışmalıdır.	17798,000	39953,000	-2,146	0,032
Kadınlar erkeklere göre daha genç yaşta evlenmelidir.	19799,000	41954,000	-0,191	0,848
Doğum kontrol yöntemini kullanmak kadının sorumluluğundadır.	17504,500	39870,500	-2,471	0,013
Kadının doğum yapması iş hayatını olumsuz etkiler.	19667,000	37812,000	-0,337	0,736

Öğrencilerin sınıf düzeyine (1-2. sınıf: Alt, 3-4-5. sınıf: Üst) göre toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumları Mann-Whitney U testiyle analiz edilmiştir (Tablo 7). 14 maddeden 4'ünde sınıf düzeyine bağlı istatistiksel olarak anlamlı fark saptanmıştır ($p < .05$): "Liderlik erkeklerin genlerinde vardır" ($p = .012$), "Kadınlar ev işi ve çocuklarla çok uğraştığı için işe alımlarda erkekler öncelikli olmalıdır" ($p = .034$), "Kadınlar yarı zamanlı işlerde çalışmalıdır" ($p = .032$), "Doğum kontrol yöntemini kullanmak kadının sorumluluğundadır" ($p = .014$). Bu maddelerde alt sınıf öğrencilerinin sıra puanları, üst sınıflardan yüksektir; bu da alt sınıfların daha geleneksel tutumlara sahip olduğunu göstermektedir.

Akademik sınıf düzeyi ile toplumsal cinsiyet dersi alma durumu arasındaki olası etkileşimi değerlendirmek için ek analiz yapılmıştır. Bu amaçla oluşturulan dört grup (Alt-Ders alan, Alt-Ders almayan, Üst-Ders alan, Üst-Ders almayan) arasında tutum farklarını incelemek üzere Kruskal-Wallis testi uygulanmıştır. Sonuçlar, 14 maddenin hiçbirinde gruplar arasında anlamlı fark bulunmadığını göstermiştir ($p > .05$).

Ayrıca, sınıf düzeyi ile toplumsal cinsiyet dersi alma oranları karşılaştırılmış; alt sınıf öğrencilerinin %42'si, üst sınıfların ise %40'ı bu dersi aldığını belirtmiştir. Bu oranlar, sınıf düzeyine göre dersi alma durumunun anlamlı biçimde farklılaşmadığını göstermektedir.

3.6 Akademik Alanlara Göre Tutum Farklılıkları

Tablo 8: Bölüm Temelli Grup Sınıflaması

	CİNSİYET		Toplam
	Kadın	Erkek	
Sosyal ve Beşeri Bilimler	101	62	163
Sağlık Bilimleri	63	29	92
Uygulamalı Bilimler ve Mühendislik	59	87	146
Toplam	223	178	401

Öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rolleri tutumlarını daha anlamlı biçimde inceleyebilmek için, öğrenim gördükleri bölümler tematik benzerliklere göre üç ana gruba ayrılmıştır: Sosyal ve Beşeri Bilimler, Sağlık Bilimleri ve Uygulamalı Bilimler-Mühendislik (Tablo 8). Sınıflandırma sürecinde bölümlerin eğitim içerikleri ve mesleki odakları esas alınmıştır. Bu yöntem, 51 farklı bölümden gelen öğrencileri daha homojen alt gruplar altında toplayarak istatistiksel analizlerin sağlıklı biçimde yapılmasını ve gruplar arası ortalama farkların anlamlı şekilde değerlendirilmesini sağlamıştır. Böylece, yalnızca bölüm adları üzerinden dağınık bir karşılaştırma yapılmasının önüne geçilmiştir.

Grupların cinsiyet dağılımına bakıldığında, Sosyal ve Beşeri Bilimlerde 101 kadın ve 62 erkek, Sağlık Bilimlerinde 63 kadın ve 29 erkek, Uygulamalı Bilimler-Mühendislikte ise 59 kadın ve 87 erkek öğrenci yer almaktadır. Bu dağılım, farklı disiplinlerin toplumsal cinsiyet rolleriyle ilişkilenme biçimlerinde cinsiyet temelli dengesizliklerin varlığına işaret etmektedir.

3.7. Akademik Sınıf Düzeyi ve Toplumsal Cinsiyet Eğitimi Etkileşimi

Tablo 9: Akademik Sınıf Düzeyine Göre Toplumsal Cinsiyet Dersi Alma Durumu

Sınıf Düzeyi	Dersi Aldı (n)	Dersi Almadı (n)	Toplam
Alt Sınıf (1-2)	81 (42.6%)	109 (57.4%)	190
Üst Sınıf (3-4-5)	85 (40.3%)	126 (59.7%)	211
Toplam	166 (41.4%)	235 (58.6%)	401

Not. p = .634

Öğrencilerin toplumsal cinsiyet dersi alma durumlarının, toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarıyla nasıl bir ilişki taşıdığı ise Ki-kare testi ile analiz edilmiştir. Yapılan analizlerde, 14 tutum maddesinin tamamında ders alma durumuna bağlı olarak istatistiksel açıdan anlamlı bir farklılık tespit edilmemiştir ($p > .05$). Elde edilen sonuçlar, ders alan ve almayan öğrencilerin toplumsal cinsiyete dair tutumlarının benzer dağılımlar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, mevcut toplumsal cinsiyet dersi içeriklerinin öğrencilerin toplumsal cinsiyet algısını değiştirme noktasında etkili olmadığını düşündürmektedir. Ayrıca, öğrencilerin toplumsal cinsiyet dersi alıp almama durumuna göre toplam tutum puanları da Mann-Whitney U testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucunda, gruplar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark bulunmamıştır ($U = 18713{,}500$, $p = .488$). Dersi alan öğrencilerin ortalama sıra puanı (Mean Rank = 205,77), almayanlara göre (Mean Rank = 197,63) daha yüksek olmakla birlikte bu fark anlamlı düzeyde değildir. Etki büyüklüğü $r = .035$ olarak hesaplanmış ve farkın pratik düzeyde de oldukça düşük olduğu görülmüştür. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet dersi almanın tutum puanları üzerinde anlamlı bir fark yaratmadığını göstermektedir. Nicel bulgular, toplumsal cinsiyet dersi almanın öğrencilerin toplumsal cinsiyete dair tutumlarını anlamlı düzeyde dönüştürmediğini ortaya koyarken; nitel veriler, bu durumun ardındaki pedagojik süreçlere ve öğrenci grupları arası farklılıklara ışık tutmaktadır. “Toplumsal cinsiyet eğitiminde pedagojik etki, direnç ve öğrenci grupları arası farklılıklar” başlığı altında toplanan veriler, derslerin yalnızca içerik sunumu ile sınırlı kaldığında öğrencilerin toplumsal cinsiyet eşitliğine dair söylemlerini dönüştürmede yetersiz kaldığını, bazı durumlarda ise mevcut önyargıların yeniden üretildiğini göstermektedir.

> *“LGBTİ bireylere karşı önyargılılar. Yani bu toplumumuzun genç veya yaşlı olmasına bakmaksızın ben öğrencilerde bu önyargıyı çok görüyorum. Aslında derste de mesela onlara ödevler veriyorum işte mesela Danimarkalı Kız filmi var, belki biliyorsunuzdur. Film ödevlerinde o var mesela birazcık empati kazanmaları açısından ama bazıları çok katı görüşlü ve ne kadar derste hani içten gelen bir durum olduğunu, kişilerin dikkat çekmek için yapmadığını ya da bulaşıcı olmadığını, hani biz işte lezbiyen ya da gey birini gördüğümüzde bunun bir özentiyle başlamayacağını yani içinde yoksa olamayacağını anlatıyorum. Bu kadar konuşmamıza rağmen mesela ödevlerde ben gene görüyorum: “Ben tiksiniyorum” “Bana ilginç geliyor bu kişiler” gibi yazanlar oluyor. Mesela işte şey “Böyle bir şey olamaz. İşte, birisi tavuksa, tavuk cinsiyet değiştirip horoz mu olsun? Böyle bir şey olamaz, doğaya aykırı” gibi yorumlar yapanlar çıkıyor.” (K2)*

K2'nin bu paylaşımı, öğrencilerin toplumsal normları yeniden ürettiklerini ve derste işlenen içeriklerin kimi zaman içselleştirilmeden geçiştirildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, öğrencilerin içselleştirilmiş geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini sorgulama sürecinin karmaşıklığına dikkat çeken bir K3 şu ifadeyi kullanmıştır:

> *"Bell Hooks'un Feminizm Herkes İçindir kitabında şey vardır yani: Benim en büyük düşmanım içimdeki annemin sesidir. Yani bu her zaman böyledir aslında ama işte bunu kırmak… Bunu derste bir dersle iki dersle kırabilmek çok mümkün mü? Ondan emin değilim."* (K3)

Bu ifade, öğrencilerin iç dünyalarında taşıdıkları toplumsal normların sadece akademik bilgiyle değil, uzun soluklu ve çok katmanlı bir pedagojik süreçle dönüşebileceğine işaret etmektedir. Katılımcı, belleğin ve içselleştirilmiş kültürel kodların, sınıf içi öğrenme süreçlerine direnç biçiminde yansıdığını ve kısa süreli derslerle bu yapıların kırılmasının güç olduğunu belirtmiştir. Bu bağlamda, öğrencilerin toplumsal cinsiyet dersine ilişkin dönüşüm süreçlerinde yaşadıkları duygusal dirençlerin yanı sıra, dersin seçilme biçimleri de içselleştirmeyi sınırlayan bir başka etken olarak ortaya çıkmaktadır. K1, öğrencilerin ders tercihlerini çoğunlukla içerikten ziyade, tanıdıkları öğretim elemanına ya da ders saatinin programlarına uygunluğuna göre yaptığını ifade etmiştir:

> *"Öğrenciler diğer derslerden tanıdıkları için burada da hani hocayı seçiyor gibi de seçiyorlar. Yani çok ders odaklı seçmemişlerdi çoğunluk. Biraz ders programına uyuyor diye biraz hocayı tanıyor diye ona göre seçim yapıyorlar." (K1)*

Bu durum, dersin seçilme gerekçesinin pedagojik hedeflerden uzaklaşmasına neden olmakta; öğrencilerin dersi kolay geçilecek bir içerik olarak görmelerine yol açabilmektedir. İçerik odaklı olmayan bu tercih, derste sunulan eşitlikçi söylemlerin anlamlı biçimde karşılık bulmasını zorlaştırmakta; dolayısıyla dönüşümün yalnızca içerikle değil, öğrencinin derse yönelik tutum ve niyetiyle de doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, üniversite öğrencilerinin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının cinsiyet, eğitim almakta olduğu sınıf vb. bazı demografik değişkenler doğrultusunda anlamlı biçimde farklılaştığı saptanmıştır. Özellikle cinsiyet değişkeni bağlamında, erkek öğrencilerin kadın öğrencilere kıyasla daha geleneksel tutumlar benimsediği; bu farkın yüksek düzeyde etki büyüklüğüyle ($r = .58$) istatistiksel olarak da anlamlı biçimde desteklendiği görülmüştür. Bu bulgu, üniversite düzeyinde dahi toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin düşünsel yapıların cinsiyet temelinde belirgin bir biçimde ayrıştığını ve toplumsal cinsiyetin bireylerin algısal çerçevesini biçimlendirmeye devam ettiğini göstermektedir. Alanyazında da benzer biçimde, kadın öğrencilerin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin daha eşitlikçi tutumlara sahip olduğu yönünde bulgulara rastlanmaktadır (Dinç & Çalışkan, 2016; İncedal Sonkaya & Balcı, 2020). Nicel bulgular nitel verilerle birlikte değerlendirildiğinde daha derinlikli bir anlam kazanmaktadır. Toplumsal cinsiyet eğitimi verilen derslerde kadın öğrencilerin içerikle daha güçlü bir özdeşleşme kurdukları ve derslerin sunduğu eleştirel bakış açılarını kişisel deneyimleri üzerinden anlamlandırdıkları görülmektedir. Nitekim katılımcılardan K3, özellikle kadın öğrencilerin derslerde ele alınan kavramları kendi yaşam deneyimleriyle ilişkilendirme eğiliminde olduklarını; yakın ilişkiler, aile içi dinamikler ve gündelik yaşam pratikleri üzerinden bu bilgiyi anlamlandırmaya çalıştıklarını belirtmiştir. Aynı katılımcı, erkek öğrencilerin bu tür ders içeriklerini kişisel deneyimleriyle ilişkilendirme konusunda görece daha mesafeli kalabildiklerini ifade etmiştir. Bu bulgu, toplumsal cinsiyet eğitimlerinin öğrenciler tarafından nasıl içselleştirildiğinin cinsiyet temelli deneyim farklılıklarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. . Söz konusu bulgu, feminist metodolojide önemli bir yere sahip olan "konumlanmış bilgi" yaklaşımıyla da örtüşmektedir. Harding'e (1991) göre bilgi, bireylerin içinde bulundukları toplumsal ve tarihsel konumlar aracılığıyla deneyimlenen dünyayı anlamlandırma süreçlerinde üretilmektedir. Bu çerçevede kadın öğrencilerin ders içeriklerini kendi yaşam deneyimleri üzerinden yorumlamaları, pedagojik sürecin deneyim temelli bilgi üretimini mümkün kılan bir öğrenme alanı olarak işlediğini göstermektedir.

Eğitim düzeyi açısından, ön lisans öğrencilerinin lisans öğrencilerine kıyasla daha geleneksel tutumlara sahip olduğu istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte, bu farkın pratik düzeyde sınırlı bir etki büyüklüğüne sahip olduğu görülmektedir (r = 0.10–0.20). Bu durumun yalnızca akademik düzey farklılığıyla açıklanamayacağı; öğrencilerin öğrenme ortamlarında nasıl konumlandıkları ve pedagojik süreçlere ne ölçüde dahil edildikleriyle de ilişkili olabileceği düşünülmektedir. Nitekim Acai ve arkadaşları (2019), öğrencilerin öğrenme sürecine ortak aktörler olarak dahil edildiği pedagojik yaklaşımların toplumsal cinsiyet eşitliği açısından dönüştürücü etkiler yaratabileceğini ortaya koymaktadır. Benzer biçimde, sınıf düzeyinin yükselmesiyle birlikte (3., 4. ve 5. sınıf öğrencilerinde) daha eşitlikçi tutumların sınırlı da olsa güçlendiği gözlemlenmiş; özellikle "kadınlar yarı zamanlı çalışmalıdır" ve "kadınlar doğum kontrol yönteminden sorumludur" ifadelerine verilen yanıtlarda anlamlı farklılıklar saptanmıştır. Bu bulgu, eğitim süreci ilerledikçe öğrencilerin toplumsal cinsiyet normlarına yönelik eleştirel farkındalık geliştirebildiğini ortaya koyan literatürle örtüşmektedir.

Bununla birlikte, araştırma kapsamında toplumsal cinsiyet dersi almış olmak ile toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlar arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık gözlemlenmemiştir. Bu bulgu, yükseköğretim kurumlarında sunulan toplumsal cinsiyet odaklı derslerin, salt varlıklarıyla tutumsal dönüşüm yaratmada yetersiz kalabileceğine işaret etmektedir. Nitekim Condron, Power ve O'Neill (2023), yükseköğretimdeki toplumsal cinsiyet eğitimlerinin çoğunlukla kısa süreli ve öğrenci katılımını sınırlayan yapılarla sunulduğuna dikkat çekmektedir. Araştırmacılara göre bu tür programların etkili olabilmesi, içerik aktarımının ötesine geçen katılımcı ve eleştirel pedagojik yaklaşımlar gerektirmektedir. Bu bağlamda, INASP (Uluslararası Bilim ve Politika Geliştirme Ağı) tarafından geliştirilen cinsiyet duyarlı pedagojik çerçeve, öğretim üyelerinin kendi önyargılarının farkına varmalarını ve kapsayıcı öğrenme ortamları oluşturmalarını bu sürecin temel koşullarından biri olarak tanımlamaktadır (Chapin vd., 2021). Ancak mevcut bulgular, bu tür yaklaşımların kurumsal bağlam içinde yeterince yerleşmediği durumlarda etkilerinin sınırlı kalabildiğini göstermektedir. Nitekim katılımcılardan K5, toplumsal cinsiyet derslerinin üniversite genelinde daha yaygın ve sistematik biçimde yapılandırılmasının önemine dikkat çekmiş, ancak açık bir pedagojik amaç doğrultusunda tasarlanmadıklarında etkilerinin sınırlı kalabildiğini vurgulamıştır. Benzer şekilde K3, bazı akademisyenlerin bu dersleri "gereksiz" olarak nitelendirdiğini hatırlatarak ataerkil akademik normların kurum içinde yeniden üretilebildiğine işaret etmiştir. Bu bulgular, toplumsal cinsiyet eğitimlerinin etkisinin yalnızca ders içeriğiyle değil, dersin pedagojik tasarımı ve kurumsal bağlamıyla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Nitekim Mukagiahana, Sibomana ve Ndiritu'nun (2024) Ruanda'da yürüttüğü araştırma, cinsiyet eşitliği eğitimlerinin uygun pedagojik yaklaşımlarla yürütüldüğünde hem bilgi düzeyini hem de sınıf içi uygulamaları dönüştürebildiğini ortaya koymaktadır.

Acai, Mercer-Mapstone ve Guitman'ın (2019) çalışmasında, öğrenciler ders içeriğinin hem alıcısı hem de üreticisi olarak sürece katıldıkları öğrenme modellerinin, özellikle kadın öğrencilerde öz-yeterlik ve eşitlikçi tutumlarda anlamlı artış sağladığı vurgulanmaktadır. Benzer bir görüş, bu araştırma kapsamında görüşülen katılımcılardan K4 tarafından da dile getirilmiştir. K4, güncel eğitim pratiklerinin hala tek yönlü bilgi aktarımına dayandığını belirterek, öğrenci katılımını önceleyen yöntemlerin önemini aktarmıştır: *"eğitim sisteminde en büyük eksikliğimiz diyalog yolunun kapalı olması. Hala eski yöntemlerle aktarıyoruz. Anlatıyoruz ama şimdiki öğrencinin algısı öyle çalışmıyor. Görsel malzeme göstermeniz gerekiyor. Hands on çalışacak yani kendi yapacak. O yüzden bir filmi verip filmdeki toplumsal cinsiyet rollerinin ele alınış biçimini tartışın sonra tam aksi filmi verip buradakini tartışın, karşılaştırın. Böyle şeyleri güzel yapıyorlar. Dolayısıyla uygulama yaptırmak lazım diye düşünüyorum*." Bu anlatı, öğrenme sürecine aktif katılımın, öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine karşı eleştirel mesafe geliştirmelerinde önemli olduğunu göstermektedir. Araştırmanın nicel bulgularında da görüldüğü üzere, akademik sınıf düzeyi yükseldikçe öğrencilerin eşitlikçi tutumlarında artış gözlemlenmektedir; bu durum, üst sınıf öğrencilerin daha fazla etkileşimli içerikle karşılaşmaları ve pedagojik olarak daha katılımcı ders yapılarına dahil olmalarıyla ilişkili olabilir. Özellikle iş yaşamı, doğurganlık ve evlilik yaşı gibi temalarda erkek öğrencilerin geleneksel eğilimleri sürdürmesine karşın, kadın öğrencilerle aralarındaki mesafenin diğer maddelere kıyasla daha dar olduğu görülmektedir.

Butler'ın (1990) toplumsal cinsiyetin performatif doğasına ilişkin kuramsal yaklaşımı, öğrencilerin geleneksel toplumsal cinsiyet rollerine yönelik tutumlarını yalnızca bireysel eğilimler olarak değil; tekrar eden pratikler, söylemler ve kurumsal normlar içinde üretilen toplumsal bir süreç olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Bu perspektif, toplumsal cinsiyetin sabit bir kimlikten ziyade belirli bağlamlarda yeniden üretilen ve kurumsal alanlarda biçim kazanan bir oluş süreci olduğunu vurgular. Bu araştırmanın bulguları da öğrencilerin farklı toplumsal alanlara ilişkin geliştirdikleri tutumların yalnızca bireysel özelliklerden değil, içinde yer aldıkları sosyokültürel bağlamlardan etkilendiğini göstermektedir. Özellikle iş yaşamı, doğurganlık ve evlilik yaşı gibi temalarda gözlemlenen görece düşük etki büyüklükleri, bu alanlardaki toplumsal cinsiyet normlarının belirli ölçülerde esneklik gösterebildiğine işaret etmektedir.

Literatür de toplumsal cinsiyet rollerinin dönüşümünün yalnızca bireysel tutum değişimleriyle değil, yapısal ve kültürel dinamiklerle birlikte şekillendiğini ortaya koymaktadır. Lapatinas, Litina ve Zanaj (2024), ekonomik karmaşıklığın artmasının kadınların kamusal alandaki rollerine ilişkin normların daha esnek hale gelmesine katkı sağladığını belirtmektedir. Benzer biçimde Malik, Nadeem ve Jamil (2018), üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumlarının sosyoekonomik arka plan ve eğitim düzeyi gibi faktörlerden etkilendiğini göstermektedir. Türkiye bağlamında Yılmaz ve arkadaşlarının (2009) Hacettepe Üniversitesi son sınıf öğrencileriyle yürüttüğü araştırma da üniversite düzeyindeki eğitime rağmen geleneksel toplumsal cinsiyet tutumlarının varlığını sürdürdüğünü ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yükseköğretim kurumlarının yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı kalmayan; eleştirel düşünceyi ve toplumsal dönüşümü önceleyen pedagojik yaklaşımlar geliştirmesinin önemine işaret etmektedir. Bu bulguların yorumlanmasında dikkate alınması gereken sınırlılıklar bulunmaktadır. Araştırma, yalnızca Maltepe Üniversitesi öğrencilerinden oluşan bir örnekleme dayanmaktadır. Örneklem, evrenin belirli demografik özelliklerini yansıtacak biçimde kotalı örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Ancak veri toplama sürecinde gönüllülük esasının korunması ve bazı gruplarda hedeflenen kotaya ulaşılamaması, örneklemin temsiliyetinde sınırlılıklara yol açmıştır. Bulgular bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Bu çalışma göstermektedir ki üniversite düzeyinde yalnızca bilgi aktarımına dayalı yaklaşımlar yerine; eleştirel düşünmeyi, karşılıklı öğrenmeyi ve pedagojik sorumluluğu merkeze alan bütüncül eğitim modelleri benimsenmelidir. Toplumsal cinsiyet derslerinin bazı bağlamlarda sınırlı etki üretmesi, bu derslerin işlevsiz olduğu anlamına gelmemekte; aksine derslerin sunum biçimlerinin, yürütücülerinin pedagojik formasyonunun ve öğrencilerin deneyim dünyalarıyla kurulan ilişkinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyet eğitimi veren öğretim elemanlarının kendi pedagojik kapasitelerini kolektif biçimde güçlendirebilecekleri alanların açılması bir ihtiyaçtır. Nitekim katılımcılardan K3, bu tür derslerin etkili yürütülebilmesi için öğretim elemanlarının pedagojik formasyonlarının desteklenmesi, deneyim paylaşımına dayalı atölye ve çalıştayların düzenlenmesi ve ders içeriklerinin kolektif biçimde tartışılabileceği ortamların oluşturulmasının önemli olduğunu vurgulamıştır. Bu bulgu, yalnızca öğrencilerin değil, bu alanda çalışan akademisyenlerin de öğrenmeye açık, karşılıklı deneyim paylaşımına dayanan kolektif pratiklerle desteklenmesinin güçlenme ve dayanışma ağları kurma açısından gerekli olduğunu göstermektedir. Bu durum, toplumsal cinsiyet eğitimini bireysel yeterlilik düzeyinin ötesine taşıyarak kurumsal ölçekte dönüşüm yaratma potansiyelini güçlendirebilir.

Sonuç olarak bu çalışma, toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik dönüşümün bireysel farkındalık düzeyinin yanı sıra kurumsal ve toplumsal düzeyde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Sosyal hizmet literatüründe de vurgulandığı üzere, birey ve çevre arasındaki etkileşim, sosyal sorunların anlaşılmasında ve değişim süreçlerinin geliştirilmesinde merkezi bir öneme sahiptir (Payne, 2020, s. 241). Bu bağlamda üniversiteler, yalnızca bilgi aktaran kurumlar değil; eleştirel pedagojik yaklaşımlar aracılığıyla öğrencilerin eşitsizlikleri sorgulama ve dönüştürme kapasitesini geliştirebilecek kamusal aktörlerdir. Toplumsal cinsiyet eşitliği eğitimlerinin etkili olabilmesi, kurumsal kültürle ve toplumsal alandaki dönüşüm hedefleriyle ilişkilendirilmesiyle mümkündür. Dolayısıyla üniversiteler, eleştirel pedagojik pratikleri güçlendirerek yalnızca bireysel farkındalık üretmekle kalmayıp, toplumsal değişim süreçlerine de katkı sunabilecek önemli kurumsal alanlar olarak değerlendirilmelidir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma, Maltepe Üniversitesi Etik Kurulu tarafından onaylanmıştır (Karar No: 2024/24-09, Tarih: 26.12.2024). Tüm katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve yazılı olarak bilgilendirilmiş onam alınmıştır. Veriler gönüllülük esasına göre toplanmış ve anonim olarak analiz edilmiştir. Katılımcı haklarının korunmasına ve etik ilkelerin gözetilmesine araştırma sürecinin her aşamasında dikkat edilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Gender equality education in higher education has become an increasingly significant topic within both international and national policy frameworks. Since the 1995 Beijing Declaration, gender equality policies in Turkish higher education have been progressively strengthened through the European Union (EU) harmonization process. The publication of the *Gender Equality Attitude Document* by the Turkish Council of Higher Education (YÖK) in 2015 encouraged universities to implement institutional reforms promoting gender-sensitive practices. Furthermore, the EU's requirement—effective since 2022—that universities applying for research and innovation funding prepare a *Gender Equality Plan (GEP)* has rendered this alignment a formal obligation within higher education governance. Within this policy and institutional framework, the *Maltepe University Gender Equality Action Plan (MAU-CEP)* exemplifies a multidimensional institutional effort toward gender mainstreaming. The plan encompasses objectives such as promoting gender balance among academic staff, establishing mechanisms to prevent sexual harassment, and integrating gender-focused education into curricula. These developments illustrate a shift in higher education from representational equality toward transformative approaches that prioritize institutional culture, inclusivity, and pedagogical reform. Grounded in feminist standpoint theory, this study positions knowledge production as inherently relational and situated, conceptualizing gender not as an individual belief or characteristic but as a socially constructed and institutionally embedded system. From this theoretical perspective, gender equality education should be evaluated not only in terms of numerical representation but also in relation to its critical pedagogical content and institutional transformation capacity. Building upon this context, the research seeks to explore university students' attitudes toward traditional gender roles, identify the factors shaping these attitudes, and enrich the quantitative results with the perspectives of academics specializing in gender equality. In doing so, the study aims to reveal the practical boundaries and transformative potential of gender equality education in higher education institutions.

Methodology

The study adopted a sequential explanatory mixed-method design (Creswell, 2009). In the quantitative phase, the *Gender Roles Attitude Scale* (Tarhan, Ünal & Çürükvelioğlu Köksal, 2020) was administered to 401 students enrolled in different faculties and vocational schools at Maltepe University. The Cronbach's Alpha coefficient of the scale was calculated as .888, indicating high internal reliability. Data were analyzed using non-parametric statistical tests (Mann-Whitney U, Kruskal-Wallis H, and Chi-square tests). The sample was determined through quota sampling, ensuring representation from 51 different academic departments.

In the qualitative phase, five academics who had previously or currently worked at Maltepe University and specialized in gender equality were interviewed using a semi-structured interview form. The qualitative data were analyzed using thematic analysis (Braun & Clarke, 2019). Three main themes and five subthemes were identified through systematic coding. Quantitative and qualitative findings were integrated sequentially, allowing the statistical tendencies to be contextualized through the pedagogical, cultural, and institutional dynamics highlighted in the interviews.

Quantitative Findings

The quantitative findings indicate that students generally hold moderately egalitarian attitudes but have not completely detached themselves from traditional gender norms. The mean attitude score was 2.09 (SD = 0.78), suggesting that while students maintain a critical distance from traditional roles, they do not entirely reject them.

The analysis by gender revealed that male students displayed significantly more traditional attitudes than female students ($U = 6492.500$, $p < .001$, $r = .58$). The large effect size indicates that gender is a strong determinant of students' attitudes toward traditional gender roles.

In terms of educational level, associate degree students exhibited more traditional attitudes than undergraduate students ($p < .001$, $r = .22$). When compared by class level, lower-year students (first and second year) held more traditional views than upper-year students (third to fifth year) ($p = .034$). This finding suggests that exposure to university education over time may increase gender sensitivity.

However, no difference was found regarding whether students had taken a gender course ($p = .488$). Although students who took such courses had slightly lower (i.e., more egalitarian) attitude scores, the difference was not statistically significant. This result suggests that in the absence of a critical and dialogic pedagogical approach, the transformative potential of gender equality courses remains limited.

Qualitative Findings

The qualitative analysis produced three main themes:

1. Positioning of the Female Body within the Normative Gender Regime
2. Reactive Discourses of Masculinity and the Fear of Losing Power
3. Pedagogical Impact, Resistance, and Differences among Student Groups in Gender Education

The first theme reveals that female students reinterpret their experiences through the normative roles imposed by family, society, and the university, demonstrating the empowering potential of education in redefining gendered identities.

The second theme shows male students perceive gender equality discourses as a "threat to masculinity" and develop defensive and reactive narratives in response. This finding is consistent with Connell's (2005) theory of hegemonic masculinity and Vandello and Bosson's (2013) "precarious manhood" hypothesis. Male students' statements—such as "men are unfairly accused" or "women have already been given enough rights"—reflect how gender equality is interpreted as a potential loss of status.

The third theme focuses on the pedagogical limitations of gender education and the diversity of its effects on different student groups. Nevertheless, interactive and critical learning practices—such as class discussions, performance analyses, and reflective activities—were observed to foster what one participant described as a "gender sensitivity muscle" among students. This finding reinforces the role of critical pedagogy as a transformative force within higher education.

Discussion

The findings reveal gender equality education in higher education remains insufficient to create transformation when confined to institutional documentation and elective courses. While the inclusion of gender courses in curricula represents an important step forward, the lack of critical pedagogical content limits their potential to challenge structural inequalities. The forms of resistance observed in this study can be explained by the tendency of male students to perceive gender equality discourses as a threat to their social positions. This resonates with Scambor, Wojnicka, and Bergmann's (2014) findings in the European context, where gender mainstreaming policies were sometimes perceived by men as exclusionary or diminishing their value. Consequently, gender equality in higher education requires a comprehensive pedagogical strategy that addresses the affective and ideological dimensions of resistance alongside curricular reform.

Conclusion and Recommendations

The study concludes that university students' attitudes toward traditional gender roles significantly differ by gender, educational level, and class year, while gender course participation does not yield statistically significant differences. This suggests that achieving gender equality in higher education requires pedagogical transformation beyond formal policy commitments. (deiştirelim. Pliitk amaç olan tc e ulamak iin, aslında daha özgün peagıjik yaklaımlar aihtiyaç avr. Bu da sosyal hizmetaçısndna bakarsak, bilig ve bilinç artırımı iel tutum değşikliği sağlama önemlidir. Burada gençlerle kurulacak pedagjik yöntenelr sosya hizmetin çeşitli grup çalışamlaır, üniveristelerde gemşler arsında soh gelişimi . bu bir hat, bir değier hat ise, tc= adı üstünde tolumsal. Sh birey ve toplumsun etkişleşiine bakıyor. Oz man tc= tutum değişikilği dsaedce bireye verilecek eğiitmle sağlanamaz. Toplusma dğzeydede Toplumsal düzeyde de daha makro bağlamalı çok daha geniş toplumsal mecralara uzayan toplumsal cinsiyet eşitliği dönüştürücü politikalarına ve çalışmalarına ihtiyaç vardır bu da yine sosyal hizmet açısından baktığımızda mahalle çalışmalarından tutunda aile çalışmalarına öö refah rejimi uygulamalarına kadar pek çok alanın aslında alandaki toplumsal düzeyde eşitliği politikalarının aslında birbiriyle bağlanması gerektiğini bize hatırlatmaktadır. (Bu toplum sosyal hizmet değişim filan gibi meseleleri de 12 tane klasik işte paynenedan thamsopn ver.

Based on the findings, the following recommendations are proposed:

- Gender courses should not remain elective; they should be mandatory and interdisciplinary, ensuring exposure for all students.
- Course content should be reconstructed around critical pedagogy, emphasizing dialogic, experience-based, and participatory learning approaches.
- Universities' Gender Equality Action Plans should be transformed from symbolic policy documents into operational strategies supported by institutional awareness programs targeting faculty, students, and administrative staff.

In conclusion, gender equality education is not merely a process of knowledge transmission but a holistic endeavor aimed at transforming institutional culture and challenging normative structures. Universities, therefore, bear the responsibility of embedding gender equality into their academic culture through inclusive, sustainable, and critically informed pedagogical strategies.

KAYNAKÇA

Acai, A., Mercer-Mapstone, L., & Guitman, R. (2019). Mind the (gender) gap: Engaging students as partners to promote gender equity in higher education. Teaching in Higher Education, 27(1), 18–38. https://doi.org/10.1080/13562517.2019.1696296

Acar, F., & Altunok, G. (2013). The politics of gender equality in Turkey: Neoliberalism, conservatism and the state. South European Society and Politics, 18(4), 523–538. http://dx.doi.org/10.1016/j.wsif.2012.10.001

Bayram, N. (2009). Sosyal bilimlerde SPSS ile veri analizi (2. baskı). Ezgi Kitabevi Yayıncılık.

Braun, V., & Clarke, V. (2019). Reflecting on reflexive thematic analysis. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, *11*(4), 589–597. https://doi.org/10.1080/2159676X.2019.1628806

Burkinshaw, P., & White, K. (2017). Fixing the Women or Fixing Universities: Women in HE Leadership. Administrative Sciences, 7(3), 30. https://doi.org/10.3390/admsci7030030

Butler, J. (1990). Gender trouble: Feminism and the subversion of identity. New York: Routledge.

Chapin, J., Skovgaard, M., & Warne, V. (2021). Gender responsive pedagogy in higher education: A framework. International Network for Advancing Science and Policy (INASP).

Condron, C., Power, M., & O'Neill, M. (2023). Gender equality training for students in higher education: Protocol for a scoping review. JMIR Research Protocols, 12, e44584. https://doi.org/10.2196/44584

Cohen, J. (1988). Statistical power analysis for the behavioral sciences (2. baskı). Lawrence Erlbaum Associates.

Connell, R. W., & Messerschmidt, J. W. (2005). Hegemonic masculinity: Rethinking the concept. Gender & Society, 19(6), 829–859. https://doi.org/10.1177/0891243205278639

Creswell, J. W. (2009). Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches (3rd ed.). SAGE Publications.

Çiçek, B., & Çopur, Z. (2018). Bireylerin Kadınların Çalışmasına ve Toplumsal Cinsiyet Rollerine İlişkin Tutumları. International Journal of Eurasian Education and Culture, 3(4), 1-21.

Dinç, A., & Çalışkan, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin bakış açıları. Journal of Human Sciences, 13(3), 3671-3683.

Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. Journal of Consumer Research, 20(2), 303–315. https://doi.org/10.1086/209351

Harding, S. (1991). Whose science? Whose knowledge? Thinking from women's lives. Cornell University Press.

Hinton-Smith, T., Marvell, R., Morris, C., & Brayson, K. (2021). 'It's not something that we think about with regard to curriculum': Exploring gender and equality awareness in higher education curriculum and pedagogy. Gender and Education. https://doi.org/10.1080/09540253.2021.1947472

İncedal Sonkaya, Z., & Balcı, E. (2020). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin tutumları ve etkileyen faktörler: Amasya Üniversitesi örneği. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi. 13(70), 1233–1242.

Khan, A., & Gabriel, J. (2022). Resisting the binary divide in higher education: The role of critical pedagogy. London Metropolitan University.

Krejcie, R. V., & Morgan, D. W. (1970). Determining sample size for research activities. Educational and Psychological Measurement, 30(3), 607-610.

Lapatinas, A., Litina, A., & Zanaj, S. (2024). The relationship between knowledge accumulation and gender norms. Humanities and Social Sciences Communications, 11(608).

Le Feuvre, N., Sümer, S., & O'Connor, P. (2020). The contours of gendered academic citizenship. In S. Sümer (Ed.), Citizenship, gender and diversity (pp. 1–36). Palgrave Macmillan, Londra.

Lüküslü, D. (2023). Becoming a young woman through a feminist lens: young feminist women in Turkey. Journal of Gender Studies, 33(5), 634–644. https://doi.org/10.1080/09589236.2023.2172556

Malik, S., Nadeem, M., & Jamil, F. (2018). Gender Differences in University Students' Attitude Towards Gender Roles. Pakistan Journal of Gender Studies, 17(1), 279-298. https://doi.org/10.46568/pjgs.v17i1.20

Maltepe Üniversitesi. (2024). 11 19, 2024 tarihinde https://www.maltepe.edu.tr/ adresinden erişildi.

Maltepe Üniversitesi. (2024). Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Eylem Planı (MAU-CEP). [PDF dosyası]. 11 19, 2024 tarihinde https://www.maltepe.edu.tr/Content/Media/CkEditor/21112024113501008-22072024082852589-Maltepe%20%C3%9Cniversitesi%20Toplumsal%20Cinsiyet%20E%C5%9Fitli%C4%9Fi%20Eylem%20Plan%C4%B1%20(MAU-CEP).pdf adresinden erişildi.

Mukagiahana, J., Sibomana, A., & Ndiritu, J. (2024). Teachers' understanding of gender responsive pedagogy and its application in teaching process: Case after teacher training program interventions in Rwanda. Journal of Pedagogical Research, 8(1), 280–293.

O'Neil, M. L. (2023). Gender equality plans at universities in Turkey. AG AboutGender – International Journal of Gender Studies, 12(24), 1–29.

Ortega y Gasset, J. (1997). Üniversitenin misyonu (B. Üçpınar, Çev.). İstanbul: Birleşik Yayıncılık.

Özcan, A., Karataş, N., & Seviğ, E. Ü. (2017). Toplumsal cinsiyet eğitiminin üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rol tutumları üzerine etkisi. Researcher: Social Science Studies, 5(IV), 53-67.

Özcan Elçi, D. (2025). Akademide Kadın Çalışmalarının Kurumsallaşma Serüveni: Araştırma Merkezleri, Akademik Dergiler ve Lisansüstü Programlar Üzerinden Bir Değerlendirme. Kadın/Woman 2000, 26(1), 159-188. https://doi.org/10.33831/jws.v26i1.521

Payne, M. (2020). Modern sosyal hizmet kuramı (K. Karataş, Çev. Ed.). Nika Yayınevi.

Pikhart, M., Al-Obaydi, L. H., & Tawafak, R. M. (2022). The implementation of critical pedagogy in digital second language acquisition in higher education: Age and gender differences. Computer-Assisted Language Learning Electronic Journal, 23(2), 56–75.

Scambor, E., Bergmann, N., Wojnicka, K., Belghiti-Mahut, S., Hearn, J., Holter, Ø. G., … White, A. (2014). Men and Gender Equality. Men and Masculinities, 17(5), 552–577. https://doi.org/10.1177/1097184X14558239

Subrahmanian, R. (2005). Gender equality in education: Definitions and measurements. International Journal of Educational Development, 25(4), 395–407. https://doi.org/10.1016/j.ijedudev.2005.04.003

Tarhan, S., Ünal, F., & Çürükvelioğlu Köksal, E. (2024). Toplumsal Cinsiyet Kalıp Yargıları Ölçeği Geliştirme Çalışması. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 353-367.

Vandello, J. A., & Bosson, J. K. (2013). Hard won and easily lost: A review and synthesis of theory and research on precarious manhood. Psychology of Men & Masculinity, 14(2), 101–113. https://doi.org/10.1037/a0029826

Yang, J., & Kinchin, G. (2022). University as a site to learn citizenship from the perspectives of students in the UK. Sustainability, 14(3), 1939. https://doi.org/10.3390/su14031939

Yılmaz, D., Zeyneloğlu, S., Kocaöz, S., Kısa, S., Taşkın, L. ve Eroğlu, K. (2009). Üniversite öğrencilerinin toplumsal cinsiyet rollerine ilişkin görüşleri. Uluslararası İnsan Bilim Dergisi, 6(1), 775–792.

Werner, S. (2010). EU gender equality principles in EU accession: A case study of the current EU candidate countries Turkey and Croatia.

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Exploring Young People's Social Media Engagement and Digital Resilience

Gençlerin Sosyal Medya Etkileşimi ve Dijital Dayanıklılığının İncelenmesi

Zeynep TURHAN[1], Sudenaz ARSLAN[2]

[1] Doç. Dr., Bartın Üniversitesi, zynp18030387@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5343-9442

[2] sudenazarslan2515@gmail.com ORCID: 0009-0002-1796-0406

Başvuru: 04.11.2025

Kabul: 24.03.2026

Atıf: Turhan, Z. & Arslan, S. (2026). Exploring Young People's Social Media Engagement and Digital Resilience. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 789-808. DOI: 10.33417/tsh.1817205

ABSTRACT

Young people's use of social media platforms has both positive and negative effects on their identity development and preferences. This study examines how young people navigate social media risks and engagement, focusing on the development of resilience in relation to identity formation and emotional well-being. Semi-structured interviews were conducted with 40 young people (22 women and 18 men), and the data were analyzed using thematic analysis. The results identified three main themes: (a) recognizing the effects of social media, (b) navigating emotional and relational challenges and (c) coping with digital harassment and seeking emotional validation. The results show that while young people benefit from social media in their relationships, their emotional development can fluctuate depending on feelings of acceptance or exclusion. To address the diverse impacts of social media, policymakers must implement safety measures to help young people build digital resilience.

Keywords: *Digital resilience, gratifications, social media, youths, preferences*

ÖZ

Gençlerin sosyal medya platformlarını kullanımı, kimlik gelişimleri ve tercihler üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkilere sahiptir. Bu çalışma, gençlerin sosyal medyadaki riskleri ve etkileşimleri nasıl yönettiklerini incelemekte; özellikle kimlik oluşumu ve duygusal iyi oluşla ilişkili olarak dayanıklılık geliştirme süreçlerine odaklanmaktadır. Bu kapsamda, 22'si kadın ve 18'i erkek olmak üzere toplam 40 gençle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmış ve veriler tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Araştırma sonuçları üç ana tema ortaya koymuştur: (a) sosyal medyanın etkilerini fark etme, (b) duygusal ve ilişkisel zorluklarla başa çıkma ve (c) dijital tacizle baş etme ve duygusal onay arayışı. Bulgular, gençlerin sosyal medyadan ilişkilerinde yarar sağlarken, kabul edilme veya dışlanma duygularına bağlı olarak duygusal gelişimlerinin dalgalanabildiğini göstermektedir. Sosyal medyanın çeşitli etkileriyle başa çıkmak için politika yapıcıların, gençlerin dijital dayanıklılık becerilerini geliştirmelerine yardımcı olacak güvenlik önlemlerini uygulamaları gerekmektedir.

Anahtar kelimeler: *Dijital dayanıklılık, doyumlar, sosyal medya, gençler, tercihler*

INTRODUCTION

Social media has become an integral part of daily life for billions of people around the world. A 2021 meta-analysis conducted across 32 countries found that the average prevalence of social media addiction was 24% (Cheng et al., 2021). By 2022, 4.62 billion people—over half of the global population of 7.91 billion—were actively using social media (Kemp, 2022). The Digital 2022 Global Overview Report also showed that, on average, individuals spend 2 hours and 27 minutes per day on social media platforms. Social media has a profound impact on young people, influencing various aspects of their mental health, social behavior, and self-perception. For example, a study by Keles et al., (2020) highlights the link between prolonged social media use and heightened levels of anxiety and depression in youth. Additionally, the pressure to present an idealized self-image online can negatively affect self-esteem, as noted by Fardouly et al., (2015), who found that comparing oneself to others on social media platforms often leads to body dissatisfaction. On the other hand, social media can also provide young people with a sense of belonging and support through online communities, as discussed by Best et al., (2014). While social media offers opportunities for connection, its potential harms warrant careful consideration, especially for younger users.
Social media can fulfill young people's needs for social interaction, information seeking, entertainment, and validation (Turel & Serenko, 2012). Social media also offers opportunities for sharing content, with personal photos and selfies being among the most frequently shared (Meier & Gray, 2014). While social media offers benefits such as information access, new friendships, socialization, and educational opportunities, it also has the potential to alter young people's thoughts and values (Şener & Yiğit, 2021). It also poses risks such as addiction and body image concerns (Caner et al., 2022; Çimke & Yıldırım Gürkan, 2023). Research shows that increased exposure to body images on social media enhances social interaction, which can lead to appearance concerns for users (Arroyo & Brunner, 2016; Boursier et al., 2020; Chae, 2017; Meier & Gray, 2014). The visually-driven content shared on social media platforms has been associated with poor body image (Chua & Chang, 2016; Saiphoo & Vahedi, 2019). These studies reveal that the relationship between social media addiction, social media anxiety related to appearance, and body image significantly affects the well-being of adolescents. Moreover, Davis (2013) found that digital media technologies have created new social contexts for today's youth, influencing their identity development. Interpersonal relationships and digital media play a crucial role in adolescents' sense of identity, with social media interactions significantly affecting their development. High social media use also correlates with body comparisons and depressive symptoms, especially among young adults and adolescents (Choukas-Bradley et al., 2020). Adolescents who compare themselves to others on social media are more likely to experience social appearance anxiety (Caner et al., 2022). There is a positive relationship between social appearance anxiety and problematic internet use, social media addiction, and nomophobia (Ayar et al., 2018).

A significant concern is the link between extensive social media use and addiction (Balcı & Baloğlu, 2018). Social media addiction is a psychological issue characterized by disturbances in cognition, emotion, and behavior (Sun & Zhang, 2021). This addiction leads to various problems in daily life, including preoccupation with social media, difficulties in regulating mood, repetitive behaviors, and conflicts in personal and professional relationships (Monacis et al., 2017). Disadvantages of social media include privacy violations, identity problems, and hindrances in fulfilling daily responsibilities (Binark & Günseli, 2013). Excessive social media use can lead to inactivity, health issues, and conflicts between real and online identities (Şener & Yiğit, 2021). The constant sharing of personal photos and the resulting feedback can lead to anxiety and a desire to alter one's appearance (Arroyo & Brunner, 2016; Boursier et al., 2020; Chae, 2017; Meier & Gray, 2014).

In Türkiye, social media use among young people has risen significantly, influencing various aspects of their daily lives. Kırık et al. (2015) found that the level of social media addiction among Turkish youth is notably high, with a survey conducted among 13-19-year-olds revealing a strong correlation between time spent online and the likelihood of addiction. The study found that as teenagers grow older, their social media use increases, peaking around age 17 before slightly declining at age 18. Moreover, higher addiction levels correlate with frequent visits to social media profiles. Furthermore, the cross-sectional study by Çimke and Yıldırım Gürkan, (2023) in Türkiye identified key factors influencing adolescents' scores on the Appearance Related Social Media Consciousness, Social

Media Addiction, and Body Image scales. The results showed that being female, spending more time online, frequently sharing photos, using filters, and discomfort with unfiltered images were significant predictors of heightened social media consciousness, body image concerns, and addiction. These findings highlight the dual impact of social media: fostering connectivity but also posing mental health risks for youth. This study, therefore, examines how young people navigate social media risks and engage with these platforms.

Theoretical Approaches

This study applies the Digital Resilience Framework and the Uses and Gratifications Theory (Katz et al., 1973) to examine how young people engage with social media and safeguard themselves from its potential risks. The Uses and Gratifications Theory explains how young people use social media to fulfill their emotional, social, and informational needs, while the Digital Resilience Framework helps to contextualize how they manage and adapt to the challenges these platforms present. The Digital Resilience Framework, which comprises four key domains—"learn, understand, know, and recover" (UKCIS, 2020)—serves as a foundation for investigating how digital resilience develops through youths' interactions with social media. The analysis centers on how young people seek specific gratifications from social media, driven by their individual needs and motivations, which in turn shape their resilience.

Katz et al., (1973) highlight a shift from media effects to how individuals actively use media to satisfy specific needs. The authors discuss how people use media for different gratifications, such as diversion, personal relationships, personal identity, and surveillance. The research rests on five core assumptions: (a) the audience is active and goal-driven, (b) individuals link their needs to media choices, (c) media compete with other need-fulfillment sources, (d) people are aware of their motives, and (e) media should be evaluated based on audience perspectives, not external values. They also emphasize the importance of understanding how media fulfill psychological and sociological needs and suggests future directions for connecting audience gratifications with media effects. Therefore, this study applies the Uses and Gratifications Theory to explore how young people navigate social media and its impact on their identity development and preferences.

According to the Uses and Gratifications Theory, individuals actively use media to fulfill specific needs, such as social interaction, emotional support, and self-expression. In the context of social media, young people seek out these platforms not only for entertainment but also for communication, self-presentation, and emotional validation. By focusing on the motivations behind social media use, the study examines how young people manage both the positive and negative effects of these platforms on their personal growth. The theory helps explain why certain gratifications—such as the desire for social validation or connection—drive their engagement with social media, shaping their emotional development and resilience to the associated risks. This framework reveals how digital environments contribute to identity formation and emotional well-being.

According to the Digital Resilience Framework, resilience involves a cyclical process that helps young people manage online risks while creating opportunities for growth (Vissenberg & D'Haenens, 2020). There is a growing need to examine youth risk exposure from a lifespan perspective (Hammond et al., 2023), while also emphasizing the importance of building digital resilience. Developing this resilience requires addressing underlying psychological concerns that affect how young people respond to digital challenges. Digital literacy encompasses the ability to understand and use digital technologies effectively and ethically. In contrast, digital resilience focuses on the ability to identify and mitigate risks, recover from challenges with support, and apply lessons learned to future experiences. It also includes understanding manipulative online behaviors and techniques (Sun et al., 2022). Ultimately, digital resilience equips young people with the skills to recognize when they are at risk online, seek appropriate help, learn from their experiences, and build the self-efficacy to navigate future challenges.

The integration of the Uses and Gratifications Theory with the Digital Resilience Framework provides a more holistic understanding of young people's social media experiences. The Uses and Gratifications Theory highlights the motivations behind their social media use, such as seeking social interaction, self-presentation, or information, while the Digital Resilience Framework addresses how

they adapt to and recover from digital stressors. Together, these theories illustrate the dynamic interaction between individual agency and external societal influences.

METHOD

This study used a qualitative research design to flexibly incorporate the Digital Resilience Framework and Uses and Gratifications Theory, enabling a nuanced interpretation of the data. Participants were actively involved in the research process to enrich the findings.

Participant selection was conducted in April 2024 with approval from the Bartın University Committee for Ethics in Social and Human Sciences (29.01.2024, Protocol No. 2024-SBB-0103). All procedures adhered to the principles of the 1964 Helsinki Declaration and its subsequent revisions. Ethical considerations were prioritized throughout the study, including safeguarding confidentiality, minimizing potential harm, and ensuring participant comfort. Before data collection, individuals relevant to the research area were contacted, and the study's purpose was clearly explained. During data collection, the scope of the research was communicated transparently, and all data were processed in accordance with ethical standards.

Researchers' Positionality and Reflexivity

Reflexivity, as proposed by Bloomberg and Volpe (2008), was applied throughout the research. In this technique, researchers continuously questioned their biases, made critical observations, and took personal notes, fostering more open and honest attitudes. Reflexive notes were maintained to monitor the researchers' subjective perspectives and potential biases. This reflexivity helped reduce power imbalances between researchers and participants and facilitated positive relationships (Barry et al., 1999; Britten, 1995). By critically examining how factors like cultural identity, education, gender, and religion influenced the researchers' interactions with participants, biases were minimized. In this context, triangulation involved verbatim transcription of interviews, establishing a theoretical foundation, and utilizing reflexivity. This multi-perspective approach increased the accuracy and depth of the data (Neuman, 2014)..

The interviews were conducted face-to-face by female researchers, and reflective notes were taken after each session. Reflexivity revealed important themes throughout the research. For instance, the shared gender and academic background between researchers and participants fostered more comfortable and trusting communication, particularly enhancing the sensitivity of female researchers. This shared identity-facilitated empathy and helped balance power dynamics. However, challenges arose during interviews with participants of different genders, which occasionally led to participants not fully opening up.

The researchers were struck by participants' varied attitudes toward social media use, especially concerning addictive behaviors and the habit of sharing photos across multiple accounts. Participants who used social media responsibly inspired them, while those who expressed dissatisfaction surprised them. Additionally, the researchers noted participants' difficulties with phone conversations, the confidence gained through virtual friendships, and the occasional blending of researcher and therapist roles. Ultimately, the trust built through shared identity, particularly gender, contributed significantly to the success of the interviews.

Research Setting/Environment

The study was conducted in various urban locations to capture the everyday social media experiences of young people in their natural environments. Data collection took place over three months, primarily in settings where participants felt comfortable and safe, such as university campuses, dormitories, cafés, and public parks. These environments were chosen deliberately to promote openness and authenticity during the interviews, allowing participants to reflect freely on their digital habits and emotional experiences. The diversity of the settings also provided contextual richness, as participants' surroundings influenced their perceptions of social media use and interpersonal interactions.

Participant Selection and Access

The study's selection criteria included: (a) being a young adult between the ages of 18 and 25, and (b) actively using at least one social media or digital platform. A diverse group of 40 participants was recruited through university networks and personal contacts. To ensure inclusivity, non-discriminatory language was employed during the selection process, and participants were asked to commit a significant amount of time to the research.

The study included 40 participants, with a nearly even gender split: 21 females (52.5%) and 19 males (47.5%). The majority of participants were between the ages of 21 and 23 (60%), while 27.5% were aged 18 to 20, and 12.5% were 24 to 25. Most participants were university students, with 45% in their second year and 37.5% in their third year. A significant portion of participants (80%) lived in dormitories, while 15% lived with family and 5% in their own homes. Only 10% of participants reported being employed. Regarding social media use, 50% of participants spent 6-10+ hours per day on Instagram, and 47.5% spent 10+ hours per day on WhatsApp. Additionally, the majority had 1-4 close friends (62.5%), and 42.5% engaged in family activities three times a month. Social activities varied, with 35% engaging socially 1-2 days a week, and 20% socializing daily (see Table 1).

Table 1: Demographic and Social Media Usage Information of Participants (n=40)

Characteristic	n	%	Characteristic	n	%
Age			**Instagram Usage Frequency**		
18-20	11	27.5	1-3 hours per day	10	25.0
21-23	24	60.0	4-5 hours per day	10	25.0
24-25	5	12.5	6-10+ hours per day	20	50.0
Gender			**WhatsApp Usage Frequency**		
Female	21	52.5	1-3 hours per day	13	32.5
Male	19	47.5	3-5 hours per day	2	5.0
Education Level			6-8 hours per day	6	15.0
First-year university student	2	5.0	10+ hours per day	19	47.5
Second-year university student	18	45.0	**Number of Close Friends**		
Third-year university student	15	37.5	1-4	25	62.5
Fourth-year university student	5	12.5	5-9	10	25.0
Place of Residence			10-15	3	7.5
Dormitory	32	80.0	15+	2	5.0
Own Home	2	5.0	**Employment Status**		
Family	6	15.0	Yes	4	10.0
Number of Family Activities			No	26	90.0
Once a week	1	2.5	**Frequency of Social Activities**		
Twice a week	11	27.5	Daily/frequently	8	20.0
3 times a month	17	42.5	1-2 days a week	14	35.0
Never	3	7.5	2-3 days a week	8	20.0
Once a month	8	20.0	4-5 days a week	6	15.0
			1-3 times a month	4	10.0

Data collection process

Semi-structured interviews were conducted, with audio recordings made after obtaining participants' consent. All interviews were conducted face-to-face, recorded, and promptly transcribed. During

transcription, all data were pseudonymized to protect participant identity. The interview protocol was designed to capture participants' responses and included details such as start time, key outcomes, notes on the interview's conclusion, and expressions of gratitude to the participants (Creswell, 2012). The procedure followed established guidelines, such as allowing pauses between questions and maintaining minimal eye contact to ensure participant comfort. After each interview, reflexivity notes were added, highlighting significant findings and key observations from the data collection process.

The semi-structured interviews explored participants' experiences and perspectives on their social media interactions. The interview questions were organized into four stages: (a) how participants use social media and their usage frequency, (b) participants' experiences on social media, (c) the impact of social media on identity formation and its harmful effects, and (d) resilience and recovery strategies.

Analysis of qualitative data

Thematic analysis was conducted using NVivo20 software for Windows. In this method, researchers played an active role throughout the process, focusing on understanding participants' narratives and perspectives based on their experiences. The research design involved identifying and analyzing themes within the data sets, with the goal of organizing meaningful patterns. The primary objective was to examine and evaluate commonalities, differences, and relationships in the data. The flexibility of thematic analysis provided researchers with freedom during the data analysis process.

The analysis followed Braun and Clarke's (2006) six-phase model: familiarization with the data, generating initial codes, searching for themes, reviewing potential themes, defining and naming themes, and reporting findings. At least two researchers conducted 'line-by-line' coding to ensure reliability, engaging in ongoing consultations until all team members reached a consensus on the themes. Additionally, an external evaluation was conducted by a lead author with expertise in qualitative research design to ensure reliability.

Reliability and Trustworthiness

To ensure the validity and reliability of the research results, qualitative data were compared using triangulation methods (Bloomberg & Volpe, 2014). Peer debriefing was employed to enhance the trustworthiness of the analyses, with one researcher reviewing field notes and suggesting alternative interpretations of the data (Bloomberg & Volpe, 2014; Robson, 1993). The findings were verified by analyzing them against multiple theoretical frameworks, such as the Digital Resilience Framework and the Uses and Gratifications Theory, to support the validity of the data. The interview transcripts, combined with these theoretical models, strengthened the reliability of the study (Maxwell, 2013).

Strengths and Limitations of the Study

One of the main strengths of this study is its qualitative design, which provides an in-depth understanding of young people's lived experiences with social media. The use of semi-structured interviews allowed participants to express their thoughts openly, offering rich and diverse insights. However, the study also has limitations, such as the limited sample size and reliance on self-reported data, which may introduce bias. Additionally, since the research was conducted within a specific cultural context, the findings may not be fully generalizable to other populations.

RESULTS

We analyzed the interviews using the Digital Resilience Framework and the Uses and Gratifications Theory to examine how participants recognize, manage, and recover from the negative impacts of social media. Additionally, we focused on how young people define social media's effects and protect themselves in their relationships. Three main themes and nine sub-themes emerged from the analysis (see Table-2).

Table 2. Themes and subthemes

Themes	Subthemes

Recognizing the Effects of Social Media	▪ The role of Media Figures in Social Modeling ▪ Indirect Influence of Social Media on Personal Preferences ▪ Diminished Communication and Socialization Quality ▪ Social Exclusion and Digital Isolation
Navigating Emotional and Relational Challenges	▪ Struggles with Time Management and Digital Dependency ▪ Navigating Social Pressure and Group Dynamics
Coping with Digital Harassment and Seeking Emotional Validation	▪ Coping with Harassment and Harm on Social Media ▪ Emotional Fulfillment through Social Approval

Recognizing the Effects of Social Media

Usage patterns across various social media platforms revealed participants' online engagement preferences, which influenced their identities and relationships. The study highlights the impact of social media on friendships, showing how peers shaped each other's sharing behaviors. While social media expanded communication networks and altered friendship dynamics, it also limited face-to-face interactions and confined socialization to digital spaces. Four key subthemes emerged: (a) the role of media figures in social modeling, (b) indirect influence of social media on personal preferences, (c) diminished communication and socialization quality, (d) social exclusion and digital isolation.

The Role of Media Figures in Social Modeling. Half of the participants noted the influence of media figures in social modeling. For instance, Memo explained:

"I follow TV personalities like Acun Ilıcalı and Hande Erçel. They definitely have an impact. A single post can change our thoughts entirely, so the people we follow shape our sense of self." (Male, social media usage: 1-3 hours per day)

Sıla also described how superstars could affect her moods:

"I think it affects because, for example, any influencer can be aggressive in a story at that moment, and if I follow that person continuously, I can be influenced by their mood or feelings. … I watched and looked at something all the time. For example, if she posted a story and was very happy or laughing or in any good mood, I would feel good because, without realizing it, we reflect someone we don't know and probably never see in real life into our lives daily." (Female, WhatsApp: 3 hours per day, Instagram: 10 hours per day)

Indirect Influence of Social Media on Personal Preferences. Although most participants claimed that social media did not directly shape their identities, they acknowledged its influence on specific preferences such as clothing, politics, fashion, and relationships. Their social media usage—ranging from communication, news consumption, and entertainment to photo sharing, education, and commerce—demonstrated how these areas affected their daily lives. For example, while Hilal noted no direct impact on her identity, Şeyma highlighted social media's role in influencing her clothing choices.

"I try to ensure that social media does not affect my identity and personality. I'm unsure how possible it is, but I know it shouldn't direct me. However, we often live different lives than we show on social media; our online lives are somewhat fake, which negatively affects our sense of self. I clearly adhere to my family and cultural values and am not influenced in these matters. (Female, social media usage: 6-10+ hours per day)

"For example, regarding clothing, I think this color wouldn't suit me, but if it looks good on a girl on social media, I buy similar clothes. I add pieces to my wardrobe based on the trending colors, so I am greatly influenced by social media." (Female, social media usage: 6-10+ hours per day)

Diminished Communication and Socialization Quality. Many participants discussed how social media use disrupted their social interactions and weakened communication quality. Beysu described her difficulty engaging in conversations due to constant social media distractions:

"For instance, I have a close friend who uses social media a lot. When I try to socialize, our conversations suffer because they spend more time on their phone. Instead of talking with friends, I end up scrolling through social media, leaving conversations unfinished. I might start chatting on WhatsApp, then switch to TikTok, and our discussion just fades away." (Female, social media usage: 6-10+ hours per day/frequently)

Some participants noted that social media also strained romantic relationships. Tuğçe expressed frustration over her boyfriend's constant gaming, which negatively affected their interactions:

"It has a big impact, causing problems in both romantic and platonic relationships. When we gather, everyone is glued to their phones—there's no conversation, no communication, no real interaction. When I think of the past, I wish I had lived back then. People used to meet, chat, play games, and talk. I think things were better." (Female, Whatsapp usage: 1-3 hours per day; Instagram usage: 12 hours per day)

Social Exclusion and Digital Isolation. Many participants reported choosing not to use certain apps, which led to feelings of being out of the loop or disconnected from their social circles. This feeling of exclusion often stemmed from the fear of missing out on shared online experiences. Tuğçe described how this affected her:

"When my friends started using Instagram and I didn't, I felt somewhat excluded. They were constantly sharing videos and photos with each other; while we used to spend time, together playing games. Instagram created a distance between us." (Female, Whatsapp usage: 1-3 hours per day; Instagram usage: 12 hours per day)

Alos, Zeynep and Fatih highlighted a broader issue of "othering" on social media:

"When I wasn't using Instagram at all, my friends had already started using it. They became really close through it. Normally, three of us would always hang out together, playing games and spending time. But when Instagram came into their lives, they distanced themselves from me a little. I felt somewhat excluded, like I was being 'othered,' because they were constantly sending each other videos, sharing photos, and posting stories. That's when I first felt it." (Female, social media usage: 1-3 hours per day)

"I downloaded Snapchat and used it for a while, but then it started to feel pointless because we were sharing every moment of our lives. When I deleted it, I experienced a bit of exclusion. Later, I explained myself, and they understood. " (Male, WhatsApp: 20 hours/day, Instagram: 1 hour/day)

Navigating Emotional and Relational Challenges

Many participants discussed how they became aware of social media's impact on personal, interpersonal, and societal levels. Some actively sought to manage their time and reduce digital dependence, addressing psychosocial stress and the pressures of social commitment and group dynamics. These efforts reflect a growing recognition of the emotional and relational tolls of excessive social media use and the need for balance in navigating online interactions.

Struggles with Time Management and Digital Dependency. Participants highlighted their difficulties in setting boundaries with social media, often using it to pass time but later regretting the wasted hours. Deniz shared how this dependence disrupted his ability to engage in more meaningful activities:

"I waste time aimlessly, just killing time. For instance, I could clean or read a book, but social media eats up my time unnecessarily, and it really annoys me. I wasn't always this dependent on my phone—I used to forget about it, but now that's changed." (Male, social media usage: 1-3 hours per day)

Many participants echoed similar sentiments, explaining that they turned to social media when feeling lonely or bored, only to regret how much time it consumed. Kadir reflected on the potential for more productive use of his time:

"The downside is that it takes up a lot of time—you don't realize how quickly time passes. You do pick up passing information, but it's not deep." (Male, social media usage: 1-3 hours per day)

Social Pressure and Group Dynamics. Some participants described feeling pressured by friends to engage with social media, even when they preferred not to. Şeyma shared her experience of being urged to post content by a friend:

"I have a friend who sometimes forces us to do things just for the sake of sharing. They are very active and use social media constantly." (Female, social media usage: 6-10+ hours per day)

Deniz explained how social media use in close relationships influenced his behavior, particularly in staying connected with his girlfriend:

"For instance, my friends use Snapchat a lot, so I installed it on my phone, but I don't use it much myself. I check my partner's posts or see what my girlfriend shares. I mostly use this platform to follow my girlfriend." (Male, social media usage: 1-3 hours per day)

Coping with Digital Harassment vs. Seeking Emotional Validation

This theme highlights how many participants managed online harassment while also finding emotional fulfillment through social media validation and approval.

Coping with Harassment and Harm on Social Media. Some participants faced harm or damaging experiences through social media, particularly female participants who encountered sexist behavior and harassment. Zeynep described how her photo was misused in an online game:

"I posted a picture in a game I was playing, and later, someone took it and used it on different accounts, trying to interact with the opposite gender using my image. Because of that, I stopped sharing pictures and now limit who I share them with." (Female, social media usage: 1-3 hours per day)

Sıla shared her experience of being blackmailed on Snapchat:

"One day, someone messaged me on Snapchat. I didn't know them, and they didn't know me, but they claimed to have my photos. They said if I didn't engage in sexual conversation or send photos, they would spread my pictures online. I told them, 'I don't know you, and you don't know me—how can you threaten me with something that doesn't exist?' They kept pushing, and I eventually blocked them. But then they created a new account to threaten me again. It was really upsetting, and I felt like I was being punished for something that wasn't even real." (Female, WhatsApp: 3 hours/day, Instagram: 10 hours/day)

Male participants, such as Memo, also faced harassment and dealt with it similarly:

"I've been harassed a lot by fake accounts. I responded by blocking and ignoring them." (Male, social media usage: 1-3 hours per day)

Some participants, like Fatih, took steps to limit distractions during exam periods, even switching to simpler phones:

"During the YKS exam period, I was attending a prep course with my friends. We were torn between studying or scrolling through Instagram. To avoid distractions, we decided to switch from smartphones to basic phones with buttons." (Male, WhatsApp: 20 hours/day, Instagram: 1 hour/day)

This theme highlights how participants, particularly women, navigate harassment on social media and the various strategies they use—such as blocking and ignoring offenders—to manage these negative experiences. Some even took more drastic steps, like switching to less distracting devices during critical times.

Emotional Fulfillment through Social Approval. Drawing from the recovery domain of digital resilience theory, many participants highlighted how social media helps them meet emotional needs for approval, validation, and visibility. They use platforms to feel liked and appreciated, often seeking recognition from both known and unknown audiences.

"I like having an open account so people who don't know me can see what I post. I enjoy socializing through that, having people notice where I go and what I do." (Female, social media usage: 6-10+ hours per day/frequently)

"I post actively because I like the attention—seeing people follow, like, and notice me gives me a sense of satisfaction." (Female, social media usage: 6-10+ hours per day/frequently)

Abuzettin also noted that receiving positive feedback on his posts, such as likes, boosts his mood and fosters emotional recovery.

"For example, when I go somewhere, I always think about taking a good photo for social media. If I can't post one, it bothers me. But when I get a good photo and people like it, it makes me happy and lifts my spirits." (Male, WhatsApp: 1-3 hours per day, Instagram: 4-5 hours per day)

Seeing others post content also creates a sense of social connection, motivating individuals to engage more. For example Melis shared that:

"I used to never post stories, but seeing others do it made me want to as well. Maybe it's about wanting others to notice me." (Female, social media usage: 1-3 hours per day)

This subtheme emphasizes how social media plays a role in emotional recovery and resilience, offering participants a way to seek approval and improve their mood through digital interactions.

DISCUSSION

By exploring, the gratifications sought from social media, such as emotional validation, social interaction, and personal identity formation, this study highlights the varied impacts of these platforms on young individuals' well-being. The role of media figures, such as influencers and celebrities, emerged as central to shaping young people's preferences and behaviors, demonstrating how social media acts as a bridge between societal influences and personal identity formation. The participants indicated that these digital interactions influenced their choices in areas such as fashion, lifestyle, and politics, revealing the powerful role of social media in facilitating cultural transmission and social modeling. Social media platforms, as noted by previous scholars, operate as cultural agents, continuously exposing users to evolving trends, ideologies, and behaviors (Caner et al., 2022; Chae, 2017). However, these influences come with significant consequences. For instance, participants in this current study expressed concerns about the decline in communication quality and socialization due to social media, with many reporting experiences of social exclusion and digital isolation. While these platforms broaden social networks, they can simultaneously erode in-person interactions, weakening deeper emotional bonds. This shift toward online engagement highlights the risk of social fragmentation, where relationships become transactional, and those not active on social platforms may feel marginalized. Scholars have warned that such effects could have lasting psychological impacts on young people, underscoring the need for awareness and intervention to prevent further harm (Çimke & Yıldırım Gürkan, 2023; Dutt, 2023; Fardouly et al., 2015; Kırık et al., 2015).

Participants in the study also struggled with time management and digital dependency, which added to the emotional and relational challenges created by social media use. The Digital Resilience Framework emphasizes the importance of recognizing and learning from digital stressors to build resilience. Many participants showed resilience by acknowledging their overuse of social media and attempting to set boundaries, though the constant connectivity and fear of missing out often made it difficult to maintain balance. These findings reflect the emotional tensions introduced by social media, where young people are caught between the need for connection and the negative impacts on productivity and well-being. Similarly, Alt, (2015) discovered that the positive relationship between social media engagement and two motivational factors—extrinsic motivation and a lack of motivation for learning—are more likely to be influenced by fear of missing out. Moreover, Świątek et al., (2021)

found that the higher trait anxiety is linked to greater cognitive, behavioral, emotional, and overall online fatigue. Fear of missing out also contributes to social media fatigue and mediates the relationship between trait anxiety and all fatigue dimensions.

A recurring theme in this study was coping with digital harassment—including cyberbullying and unsolicited sexual advances—alongside the pursuit of emotional validation through social media. From the perspective of Uses and Gratifications Theory, these findings indicate that users actively seek affective and social gratifications; however, our results highlight the ambivalence of these outcomes. While social media facilitates self-presentation, belonging, and validation, it also increases exposure to social risks and evaluative pressures (Nadkarni and Hofmann, 2012; Kross et al., 2013). Extending Lin et al., (2014), who found that larger networks promote emotional disclosure through impression management, our findings suggest a more complex mechanism in which increased visibility simultaneously amplifies both expressive opportunities and vulnerability to harmful interactions. This aligns with research on self-presentation theory, showing that strategic emotional disclosure aimed at maintaining engagement may heighten susceptibility to cyberbullying and unwanted advances (Marwick and Boyd, 2011; Vogel et al., 2014). Moreover, platform dynamics that reward emotionally salient content further intensify this tension by encouraging disclosure while insufficiently mitigating risk (Cinelli et al., 2021). Overall, our findings suggest that emotional disclosure on social media emerges from the interplay between user motivations, network structures, and platform affordances, producing both gratification and vulnerability.

Coping strategies such as blocking harassers or limiting interactions indicate users' efforts to regain control and protect their emotional well-being. While prior studies have largely framed these behaviors as indicators of digital resilience, our findings go further by showing that such strategies do not fully mitigate the emotional burden associated with social media use. Participants not only managed risks but also experienced ongoing pressure to conform to peer norms, even when this conflicted with their comfort. This reveals a critical gap in the literature: coping on social media is not solely a matter of individual resilience but is shaped by persistent social expectations and emotional dependencies. Therefore, this study contributes uniquely by demonstrating that social media use involves a continuous tension between control and conformity, where protective strategies coexist with unresolved psychosocial strain.

IMPLICATIONS FOR FUTURE STUDIES

This study highlights several areas ripe for further exploration, particularly concerning the complexities of social media use and its impact on young individuals' well-being. Future studies should investigate the long-term psychological effects of social media, especially regarding emotional validation, dependency, and social isolation. More research is also needed to explore the nuances of cultural transmission and social modeling, especially how influencers and celebrities shape identity formation, lifestyle choices, and political views. Given the pervasive influence of media figures, future studies could examine the comparative influence of different types of online figures (e.g., influencers vs. traditional celebrities) on youth behavior and decision-making.

Another avenue for exploration is the impact of social media on offline relationships. Since participants in this study reported a decline in communication quality and face-to-face socialization, future research should further investigate how online engagement affects the depth and quality of real-world interactions. The tension between the need for digital connectivity and the risk of social fragmentation requires more robust empirical examination. Additionally, studies could examine how youth perceive and manage the balance between online and offline relationships, especially in terms of building emotional bonds. Furthermore, the role of digital resilience in coping with social media challenges, such as harassment and emotional dependency, warrants further study. While this study touched on coping mechanisms like blocking or limiting interactions, future research should focus on the effectiveness of these strategies over time and how they can be bolstered through interventions.

Suggestions for Social Work Practice

The findings of this study highlight how social media shapes young people's identity development, emotional well-being, and relationships. At the micro level, social workers can support young people

in developing critical awareness of how social media influences emotions, self-perceptions, and interpersonal relationships. The findings indicate that young people often underestimate the indirect effects of curated content, influencers, and social comparison on body image and self-worth. Individual and group interventions can therefore emphasize reflective digital practices, helping young people recognize algorithmic influences and the emotional consequences of online validation-seeking (Fardouly et al., 2015; Katz et al., 1973). Integrating digital reflection into counseling and psychosocial services may enhance self-awareness and promote more intentional online engagement, consistent with strengths-based and empowerment-oriented social work practice.

Although participants reported coping strategies such as blocking harmful users or limiting content sharing, these responses were often informal and unsupported. Social workers can strengthen these efforts through psychoeducation and skills-based interventions focused on emotional regulation, boundary setting, and help seeking. Group-based programs in schools, youth centers, and universities may be particularly effective in addressing digital stressors such as harassment, exclusion, and fear of missing out, thereby reducing vulnerability to online harm (Hammond et al., 2023; Sun et al., 2022).

The findings also reveal that digital harassment disproportionately affects young women, highlighting the need for trauma-informed and gender-sensitive practice. Social workers should validate young people's experiences, reduce self-blame, and provide guidance on reporting mechanisms, digital safety tools, and legal protections. At the mezzo level, collaboration with educational institutions and community organizations is essential to establish safe reporting pathways and preventive interventions that promote digital consent, respectful communication, and bystander responsibility (Çimke & Yıldırım Gürkan, 2023).

Finally, at the macro level, social workers have a critical advocacy role in promoting youth-centered digital policies and inclusive digital literacy initiatives. Strengthening platform accountability, age-appropriate safety measures, and accessible mental health supports is essential to reducing online risks. Incorporating digital literacy and resilience training into social work education and professional development can further equip practitioners to address emerging digital challenges and promote young people's well-being in both online and offline contexts (Best et al., 2014; Dutt, 2023).

LIMITATIONS

There are several limitations to this study that should be acknowledged. First, the reliance on self-reported data from participants introduces the potential for bias, as individuals may underreport their social media habits and experiences due to social desirability or memory recall issues. Additionally, the sample size may not fully represent the diversity of young people's experiences with social media, particularly across different socioeconomic, cultural, and geographic backgrounds. Future research should aim to include a more diverse participant pool to capture a broader range of perspectives.

Longitudinal studies are needed to explore how young individuals' well-being and coping strategies evolve over time with continued social media exposure. Furthermore, while this study emphasizes the role of influencers and celebrities in shaping identity, it does not deeply explore the content types or platforms most influential in these processes. Future studies should differentiate between various platforms (e.g., Instagram vs. TikTok) and content categories (e.g., fashion vs. political content) to understand their specific impacts on youth behavior.

Lastly, while the study identified digital harassment and emotional validation as key issues, it did not delve into the intersectionality of these challenges. Factors such as gender, race, and sexual orientation likely influence individuals' experiences with online harassment and their strategies for seeking emotional validation. Future research should explore how these intersecting identities affect young people's vulnerabilities and coping mechanisms in the digital sphere.

CONCLUSION AND SUGGESTIONS

The Digital Resilience Framework offers insights into how young people develop coping strategies to manage the emotional and psychological demands of digital life. The findings show that while some participants demonstrated adaptive strategies, such as blocking harmful users and setting

boundaries, others continued to struggle with the pressures of social media. This underscores the importance of building digital resilience to balance the benefits of social media with its psychosocial stressors. Young people continuously negotiate these tensions, striving to build resilience in a digital landscape shaped by both their individual choices and broader societal forces. These insights can inform strategies for fostering digital resilience, such as promoting healthy social media habits, enhancing digital literacy, and creating supportive online environments that mitigate the risks of harassment and exclusion.

COMPLIANCE OF ETHICAL STANDARD STATEMENT

Ethical approval was obtained from the Bartın University Committee for Ethics in Social and Human Sciences (29.01.2024, Protocol No. 2024-SBB-0103). The study was conducted in accordance with the university's ethical principles and the Ethical Standards of the 1964 Declaration of Helsinki.

AUTHOR CONTRIBUTION STATEMENT

The authors contributed equally to this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT

There are no potential conflicts of interest in this study.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Bu çalışma, sosyal medyanın gençlerin kimlik gelişimi, duygusal iyilik hâli ve dayanıklılık becerileri üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle genç bireylerin sosyal medyadaki risklerle nasıl başa çıktıkları, duygusal ilişkilerini ve benlik algılarını nasıl şekillendirdikleri araştırılmıştır. Çalışma, gençlerin sosyal medyayı sadece iletişim aracı olarak değil, aynı zamanda kimlik inşası ve sosyal kabul aracı olarak nasıl kullandıklarını anlamaya odaklanmaktadır.

Araştırmada iki kuramsal yaklaşım bir arada kullanılmıştır: Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı (Uses and Gratifications Theory) ve Dijital Dayanıklılık Çerçevesi (Digital Resilience Framework). Birincisi bireylerin medyayı hangi psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını gidermek için kullandığını açıklarken, ikincisi bireylerin dijital risklerle nasıl başa çıktığını ve bu süreçte nasıl güçlendiğini açıklamaktadır. Böylece çalışma, sosyal medya kullanımını hem güdüsel (ihtiyaç temelli) hem de baş etme (dayanıklılık temelli) boyutlarda değerlendirmektedir.

Kuramsal Çerçeve

Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı, bireylerin medyayı aktif biçimde seçtiğini, belirli ihtiyaçlarını (iletişim, aidiyet, eğlence, özdeşleşme, gözetim vb.) tatmin etmek amacıyla kullandığını öne sürer. Gençler açısından sosyal medya; sosyal destek bulma, kendini ifade etme ve kimlik inşası için temel bir araç hâline gelmiştir. Bu bağlamda, araştırma gençlerin neden belirli platformları tercih ettiğini ve bu tercihlerin onların duygusal doyum ve kimlik gelişimlerini nasıl etkilediğini analiz etmiştir.

Dijital Dayanıklılık Çerçevesi ise bireylerin çevrim içi tehditlere karşı nasıl savunma ve iyileşme stratejileri geliştirdiğini açıklar. Bu model dört ana boyuttan oluşur: "öğrenmek, anlamak, bilmek ve toparlanmak." Araştırmada, gençlerin sosyal medya ortamlarında karşılaştıkları riskleri fark etme, deneyimlerinden ders çıkarma ve gelecekte benzer durumlara karşı daha güçlü stratejiler geliştirme biçimleri incelenmiştir. Böylelikle, sosyal medya kullanımının yalnızca risk üretmediği, aynı zamanda dijital dayanıklılığın da gelişmesine katkı sağlayabileceği ortaya konmuştur.

YÖNTEM

Araştırma nitel bir tasarımla yürütülmüş olup, veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılar 18–25 yaş aralığında, aktif olarak en az bir sosyal medya platformunu kullanan 40 genç bireyden oluşmaktadır (22 kadın, 18 erkek). Çoğunluğu üniversite öğrencisidir ve günlük sosyal medya kullanım süreleri 6–10 saat arasında değişmektedir. Görüşmeler yüz yüze gerçekleştirilmiş, ses kaydı alınmış ve veriler anonimleştirilmiştir.

Veriler Braun ve Clarke (2006)'nın altı aşamalı tematik analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Kodlama işlemi iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak yapılmış, ardından temalar üzerinde fikir birliği sağlanmıştır. Güvenirlik için üçleme (triangülasyon), akran denetimi ve yansıtıcılık (refleksivite) tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırmacılar, kendi önyargılarını ve kimlik konumlarını sorgulayarak veri yorumunda nesnelliği güçlendirmiştir.

Katılımcı Profili

Katılımcıların %60'ı 21–23 yaş aralığında, %80'i yurtlarda yaşamaktadır. Günde ortalama 6–10 saat arası Instagram, 10 saatten fazla WhatsApp kullanımı bildirilmiştir. Katılımcıların büyük bölümü sosyal medya üzerinden duygusal destek aradıklarını, beğeni ve takipçi sayısına önem verdiklerini belirtmiştir. Bu durum, dijital ortamların duygusal tatmin kaynağı hâline geldiğini göstermektedir.

BULGULAR

Araştırma kapsamında gerçekleştirilen içerik ve tematik analiz sonucunda katılımcıların sosyal medya deneyimlerine ilişkin üç ana tema ve dokuz alt tema belirlenmiştir. Bu temalar, bireylerin sosyal medya ile kurdukları ilişkiyi, bu ilişkiden doğan psikolojik ve sosyal etkileri, ayrıca dijital ortamda karşılaşılan olumsuzluklarla baş etme biçimlerini çok boyutlu bir biçimde ortaya koymaktadır.

1. Sosyal Medyanın Etkilerini Fark Etme

Katılımcıların çoğu, sosyal medya fenomenleri ve ünlülerin davranışlarının kendi tutumlarını ve yaşam tarzlarını etkilediğini belirtmiştir. Moda, siyaset, ilişkiler ve kişisel değerlerde sosyal medyanın dolaylı yönlendirici bir etkisi vardır. Bununla birlikte, gençler genellikle "etkilenmediklerini" söyleseler de, örnek aldıkları figürlerin giyim veya yaşam biçimlerini bilinçsizce içselleştirdiklerini kabul etmişlerdir. Ayrıca sosyal medyanın yüz yüze iletişimi zayıflattığı, arkadaşlık ilişkilerini yüzeyselleştirdiği vurgulanmıştır.

(1) Medya Figürlerinin Rol Model Olarak Etkisi:

Katılımcıların büyük çoğunluğu, sosyal medyada sıklıkla karşılaşılan ünlü, influencer veya fenomenlerin kendi davranış ve düşünce kalıplarını etkilediğini belirtmiştir. Özellikle genç bireyler, bu figürlerin görünüm, tüketim alışkanlığı ve yaşam tarzına ilişkin paylaşımlarını "başarı" veya "mutluluk göstergesi" olarak yorumlamaktadır. Bu durum, bireylerde hem taklit davranışını hem de kendini yetersiz hissetme eğilimini artırmaktadır.

(2) Kişisel Tercihler Üzerindeki Dolaylı Etkiler:

Sosyal medyada yoğun biçimde karşılaşılan içerikler, bireylerin alışveriş, giyim, beslenme ve hatta boş zaman değerlendirme tercihlerinde farkında olmadan yönlendirici bir rol oynamaktadır.

Katılımcılar, kendi kararlarını verdiklerini düşünseler de gerçekte algoritmaların ve popüler eğilimlerin bu kararlar üzerinde belirleyici etkisi olduğunu dile getirmiştir.

(3) İletişim Kalitesinin Azalması:

Yüz yüze iletişimin yerini dijital etkileşime bırakmasıyla, bireylerin ilişkilerinde yüzeysellik, yanlış anlaşılma ve empati eksikliği gibi sorunların arttığı gözlemlenmiştir. Katılımcılar, çevrim içi iletişimin kolaylaştırıcı yönüne rağmen duygusal derinliği zayıflattığını ve ilişkilerde kalıcılığı azalttığını vurgulamıştır.

(4) Dijital İzolasyon ve Sosyal Dışlanma:

Sosyal medyada aktif olamama ya da yeterli etkileşim alamama, bireylerde dışlanmışlık hissi yaratmaktadır. Bazı katılımcılar, platformlarda yer almamanın sosyal çevrede "görünmez" hale gelmek anlamına geldiğini, bu durumun ise yalnızlık ve izolasyon duygusunu artırdığını ifade etmiştir.

2. Duygusal ve İlişkisel Zorluklarla Başa Çıkma

Katılımcılar, zaman yönetimi ve dijital bağımlılık konusunda zorluk yaşadıklarını, çoğu zaman "boş vakti öldürmek" için sosyal medyaya yöneldiklerini ifade etmiştir. Bu durum üretkenliği azaltmakta, sosyal baskıyı artırmakta ve "gelişmeleri kaçırma korkusu (FOMO)" duygusunu güçlendirmektedir. Ayrıca grup içi dinamiklerde, arkadaşların paylaşıma zorlaması gibi baskıların psikolojik stres yarattığı belirlenmiştir.

(1) Zaman Yönetimi ve Dijital Bağımlılıkla Mücadele:

Katılımcıların önemli bir bölümü sosyal medya kullanım sürelerini kontrol etmekte zorlandıklarını belirtmiştir. Bildirimler, algoritmik akışlar ve sürekli güncellenen içerikler, bireylerin zaman algısını bozmakta ve gündelik yaşam düzenini olumsuz etkilemektedir. Bazı katılımcılar farkındalık ve dijital detoks uygulamalarıyla bu bağımlılığı azaltmaya çalıştıklarını dile getirmiştir.

(2) Sosyal Baskı ve Grup Dinamikleri:

Sosyal medya, bireylerin belirli grup normlarına uyması yönünde dolaylı bir baskı oluşturmakta; özellikle genç katılımcılar, çevrim içi toplulukların beklentilerine uygun davranmadıklarında dışlanma korkusu yaşadıklarını ifade etmiştir. Bu durum, bireysel kimliğin korunmasıyla sosyal kabul arasında sürekli bir gerilim yaratmaktadır.

3. Dijital Tacizle Başa Çıkma ve Duygusal Onay Arayışı

Kadın katılımcıların önemli bir kısmı çevrim içi tacize uğradıklarını (fotoğraf kötüye kullanımı, tehdit, şantaj vb.) ifade etmiştir. Erkek katılımcılar da sahte hesaplardan gelen rahatsız edici mesajlarla karşılaşmıştır. Tacize karşı en yaygın stratejiler: engelleme, şikâyet etme veya hesabı kapatma olmuştur. Bunun yanında, sosyal medyada beğeni almak, takipçi artışı görmek ve görünür olmak gençler için güçlü bir duygusal onay ve "görülme" ihtiyacını tatmin eden bir mekanizma işlevi görmektedir.

(1) Sosyal Medyada Taciz ve Zarar Deneyimleri:

Katılımcıların bir kısmı, hakaret, alay, ifşa veya istenmeyen mesaj gibi dijital taciz biçimleriyle karşılaştıklarını belirtmiştir. Bu deneyimler bireylerde öfke, utanç, kaygı ve güven kaybı gibi duygusal tepkilere neden olmuştur. Bazı katılımcılar, bu tür olaylardan sonra hesaplarını kapatma veya kimliklerini gizleme eğilimi göstermiştir.

(2) Beğeni ve Görülme Yoluyla Duygusal Doyum:

Sosyal medya etkileşimleri, bireylerin özsaygı ve aidiyet duygusunu geçici olarak güçlendirmektedir. "Beğenilme" ve "görülme" ihtiyacı, dijital dünyada bir tür duygusal onay mekanizması haline gelmiştir. Katılımcılar, beğeni sayısının düşük olması durumunda hayal kırıklığı ve yetersizlik duygusu yaşadıklarını, bu nedenle paylaşım davranışlarını stratejik biçimde planladıklarını ifade etmiştir.

Sonuç olarak, analiz bulguları sosyal medyanın bireyler üzerinde çok katmanlı etkiler yarattığını; hem kimlik inşası hem de duygusal denge açısından karmaşık bir alan oluşturduğunu göstermektedir. Katılımcıların farkındalık düzeylerinin artmasına rağmen, dijital platformların sosyal normlar, aidiyet ve özdeğer üzerindeki güçlü etkisi devam etmektedir.

TARTIŞMA

Araştırma bulguları, sosyal medyanın gençlerin duygusal yaşamı üzerinde çift yönlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bir yandan aidiyet ve sosyal destek hissi yaratırken, diğer yandan bağımlılık, anksiyete ve dışlanma gibi olumsuz sonuçlara yol açmaktadır. Sosyal medya, kimlik gelişimi sürecinde kültürel ve sembolik modeller sunarak gençlerin değerlerini yeniden şekillendirmektedir.

Çalışma, özellikle beğeni kültürünün duygusal onay arayışını güçlendirdiğini, bunun da dijital benlik algısında dalgalanmalara neden olduğunu göstermektedir. Kullanımlar ve Doyumlar Kuramı açısından, bireylerin sosyal medya kullanım güdüleri (onay, görünürlük, aidiyet) doyum sağlarken; Dijital Dayanıklılık Çerçevesi açısından, gençler çevrim içi taciz veya izolasyonla karşılaştıklarında baş etme mekanizmaları geliştirmektedir. Bu iki yaklaşımın birleşimi, sosyal medya deneyimini doyum ve direnç döngüsü olarak açıklamaktadır.

Bulgular, sosyal medyanın kimlik gelişimi, duygusal iyi oluş ve ilişkiler üzerindeki etkilerine yönelik olarak gençlerin eleştirel farkındalık geliştirmelerinde sosyal hizmet uzmanlarının destekleyici rolünün önemini ortaya koymaktadır (Fardouly ve ark., 2015; Katz ve ark., 1973). Sosyal hizmet müdahaleleri; duygusal düzenleme, sınır koyma ve taciz ile dışlanma gibi çevrim içi stresörlerle başa çıkmaya odaklanan psiko-eğitim ve beceri temelli destekler aracılığıyla dijital dayanıklılığı güçlendirmelidir (Hammond ve ark., 2023; Sun ve ark., 2022). Dijital tacizin toplumsal cinsiyet temelli doğası göz önünde bulundurulduğunda, dijital güvenliği, başvuru ve bildirim yollarını ve kapsayıcı dijital okuryazarlık girişimlerini desteklemek amacıyla travma bilgisine dayalı, toplumsal cinsiyete duyarlı uygulamalar ile eğitim ve toplum temelli kurumlarla iş birliği büyük önem taşımaktadır.

Engelleyici davranışlar ve etkileşimi sınırlama gibi başa çıkma stratejileri, kullanıcıların kontrolü yeniden kazanma ve duygusal iyi oluşlarını koruma çabasını göstermektedir. Ancak bulgularımız, bu stratejilerin duygusal yükü tamamen ortadan kaldırmadığını ortaya koymaktadır. Katılımcılar riskleri yönetirken aynı zamanda akran baskısına uyum sağlama zorunluluğu hissetmiştir. Bu durum, sosyal medyada başa çıkmanın yalnızca bireysel dayanıklılıkla değil, sosyal beklentilerle de şekillendiğini göstermektedir. Sosyal medya kullanımının kontrol ve uyum arasında süregelen bir gerilim içerdiği bulgusu çalışmanın özgün katkısını ortaya koymaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışma, gençlerin dijital ortamda hem risklere maruz kaldığını hem de bu risklerden öğrenerek dayanıklılık geliştirdiğini göstermektedir. Ancak dijital farkındalık ve sınır koyma becerileri hâlen zayıftır. Bu nedenle: Eğitim kurumları ve politika yapıcılar dijital okuryazarlık ve dijital dayanıklılık programları geliştirmelidir. Gençlerin sosyal medya kullanımını dengelemeye yönelik psikososyal destek ve farkındalık eğitimleri artırılmalıdır. Sosyal medya platformları, özellikle genç kullanıcılar için gizlilik ve güvenlik önlemlerini güçlendirmelidir. İlerleyen araştırmalarda, platform bazlı karşılaştırmalı analizler (Instagram vs. TikTok) yapılmalı ve uzun dönemli psikolojik etkiler incelenmelidir. Bu bulgular, sosyal medya çağında gençlerin kimlik gelişimi, duygusal iyilik ve sosyal bağlılık arasında denge kurabilmesi için dijital dayanıklılığın hayati bir beceri olduğunu göstermektedir.

REFERENCES

Alt, D. (2015). College students' academic motivation, media engagement and fear of missing out. Computers in Human Behavior, 49, 111–119. https://doi.org/10.1016/j.chb.2015.02.057

Arroyo, A., & Brunner, S. R. (2016). Negative body talk as an outcome of friends' fitness posts on social networking sites: Body surveillance and social comparison as potential moderators 44(3),. *Journal of Applied Communication Research*, *44*(3), 216–235.

Ayar, D., Gerçeker, G. O., Ozdemir, E. Z., & Bektaş, M. (2018). The effect of problematic internet use, social appearance anxiety, and social media use on nursing students' nomophobia levels. *CIN: Computers, Informatics, Nursing*, *36*(12), 589–595.

Balcı, Ş., & Baloğlu, E. (2018). Sosyal Medya Bağımlılığı ile Depresyon Arasındaki İlişki: "Üniversite Gençliği Üzerine Bir Saha Araştırması." *Galatasaray Üniversitesi İletişim Dergisi*. https://doi.org/10.16878/gsuilet.500860

Barry, C., Britten, N., Barber, N., Bradley, C., & Stevenson, F. (1999). Using reflexivity to optimize teamwork in qualitative research. *Qualitative Health Research*, *9*(1), 26–44. https://doi.org/10.1177/104973299129121677

Best, P., Manktelow, R., & Taylor, B. (2014). Online communication, social media and adolescent wellbeing: A systematic narrative review. *Children and Youth Services Review*, *41*, 27–36. https://doi.org/10.1016/J.CHILDYOUTH.2014.03.001

Binark, M., & Günseli, B. (2013). *Yeni Medya ve Etik*. Kalkedon Yayıncılık.

Bloomberg, L. D., & Volpe, M. (2014). Presenting methodology and research approach. In *Completing your qualitative dissertation: A roadmap from beginning to end*. SAGE Publications.

Boursier, V., Gioia, F., & Griffiths, M. D. (2020). Do selfie-expectancies and social appearance anxiety predict adolescents' problematic social media use? *Computers in Human Behavior*, *110*.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, *3*(2), 77–101.

Britten, N. (1995). Qualitative interviews in medical research. *BMJ (Clinical Research Ed.)*, *311*(6999), 251–253. https://doi.org/10.1136/bmj.311.6999.251

Caner, N., Efe, Y. S., & Başdaş, Ö. (2022). The contribution of social media addiction to adolescent LIFE: Social appearance anxiety. *Current Psychology*, 1–10.

Chae, J. (2017). Virtual makeover: Selfie-taking and social media use increase selfieediting frequency through social comparison. *Computers in Human Behavior*, *66*, 370–376.

Cheng, C., Lau, Y. C., Chan, L., & Luk, J. W. (2021). Prevalence of social media addiction across 32 nations: Meta-analysis with subgroup analysis of classification schemes and and cultural values. *Addictive Behaviors*, *117*.

Choukas-Bradley, S., Nesi, J., Widman, L., & Galla, B. M. (2020). The appearance-related social media consciousness scale: Development and validation with adolescents. *Body Image*, *33*, 164–174.

Chua, T. H. H., & Chang, L. (2016). Follow me and like my beautiful selfies: Singapore teenage girls' engagement in self-presentation and peer comparison on social media 55,. *Computers in Human Behavior*, *55*, 190–197.

Cinelli, M., De Francisci Morales, G., Galeazzi, A., Quattrociocchi, W., & Starnini, M. (2021). The echo chamber effect on social media. *Proceedings of the national academy of sciences,* 118(9), e2023301118. https://doi.org/10.1073/pnas.2023301118

Çimke, S., & Yıldırım Gürkan, D. (2023). Factors affecting body image perception, social media addiction, and social media consciousness regarding physical appearance in adolescents. *Journal of Pediatric Nursing*, *73*, e197–e203. https://doi.org/10.1016/j.pedn.2023.09.010

Creswell, J. W. (2012). *Qualitative inquiry and research design: Choosing among five approaches*. SAGE Publications.

Davis, K. (2013). Young people's digital lives: The impact of interpersonal relationships and digital media use on adolescents' sense of identity. *Computers in Human Behavior*, *29*(6), 2281–2293. https://doi.org/10.1016/j.chb.2013.05.022

Dutt, B. (2023). Social media wellbeing: Perceived wellbeing amidst social media use in Norway. *Social Sciences and Humanities Open*, *7*(1), 100436. https://doi.org/10.1016/j.ssaho.2023.100436

Fardouly, J., Diedrichs, P. C., Vartanian, L. R., & Halliwell, E. (2015). Social comparisons on social media: The impact of Facebook on young women's body image concerns and mood. *Body Image*, *13*, 38–45. https://doi.org/10.1016/J.BODYIM.2014.12.002

Hammond, S. P., Polizzi, G., & Bartholomew, K. J. (2023). Using a socio-ecological framework to understand how 8–12-year-olds build and show digital resilience: A multi- perspective and multimethod qualitative study. *Education and Information Technologies*, *28*, 3681–3709.

Katz, E., Blumler, J. G., & Gurevitch, M. (1973). Uses and Gratifications Research. *The Public Opinion Quarterly*, *37*(4), 509–523. https://doi.org/10.5771/9783845263557

Keles, B., McCrae, N., & Grealish, A. (2020). A systematic review: the influence of social media on

depression, anxiety and psychological distress in adolescents. *International Journal of Adolescence and Youth*, *25*(1), 79–93. https://doi.org/10.1080/02673843.2019.1590851

Kemp, S. (2022). *Digital 2022: Global overview report*. https://datareportal.com/repo rts/digital-2022-global-overview-report

Kırık, A., Arslan, A., Çetinkaya, A., & Gül, M. (2015). A Quantitative Research on the Level of Social Media Addiction among Young People in Turkey. *International Journal of Sport Culture and Science*, *3*(3), 108–122. https://doi.org/10.14486/IntJSCS444

Kross, E., Verduyn, P., Demiralp, E., Park, J., Lee, D. S., Lin, N., … Ybarra, O. (2013). Facebook use predicts declines in subjective well-being in young adults. *PLOS ONE,* 8(8), e69841. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0069841

Lin, H., Tov, W., & Qiu, L. (2014). Institutional Knowledge at Singapore Management University Emotional disclosure on social networking sites : The role of network structure and psychological needs Computers in Human Behavior Emotional disclosure on social networking sites : The role of ne. *N Computers in Human Behavior*, *41*, 342–350.

Marwick, A. E., & boyd, d. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society,* 13(1), 114–133. https://doi.org/10.1177/1461444810365313

Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative research design: An interactive approach* (4th ed.). SAGE Publications.

Meier, E. P., & Gray, J. (2014). Facebook photo activity associated with body image disturbance in adolescent girls. *Cyberpsychology, Behavior and Social Networking*, *17*(4), 199–206.

Monacis, L., de Palo, V., Griffiths, M. D., & Sinatra, M. (2017). Social networking addiction, attachment style, and validation of the Italian version of the Bergen Social Media Addiction Scale. *Journal of Behavioral Addictions*, *6*(2), 178–186.

Nadkarni, A., & Hofmann, S. G. (2012). Why do people use Facebook? *Personality and Individual Differences,* 52(3), 243–249. https://doi.org/10.1016/j.paid.2011.11.007

Neuman, W. L. (2014). *Social research methods: Qualitative and quantitive approaches* ((7th Editi). Pearson Education Limited.

Saiphoo, A. N., & Vahedi, Z. (2019). A meta-analytic review of the relationship between social media use and body image disturbance. *Computers in Human Behavior*, *101*, 259–275.

Şener, S., & Yiğit, B. N. (2021). Sosyal Medyanin Gençlerin Düşünce ve Değerlerin Etkisi. *Academic Platform*, *5*(3), 529–553.

Sun, H., Yuan, C., Qian, Q., He, S., & Luo, Q. (2022). Digital Resilience Among Individuals in School Education Settings: A Concept Analysis Based on a Scoping Review. *Frontiers in Psychiatry*, *13*. https://doi.org/https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.858515

Sun, Y., & Zhang, Y. (2021). A review of theories and models applied in studies of social media addiction and implications for future research. *Addictive Behaviors*, *114*. https://doi.org/10.1016/j.addbeh.2020.106699

Świątek, A. H., Szcześniak, M., & Bielecka, G. (2021). Trait Anxiety and Social Media Fatigue: Fear of Missing Out as a Mediator. *Psychology Research and Behavior Management*, *14*, 1499. https://doi.org/10.2147/PRBM.S319379

Turel, O., & Serenko, A. (2012). The benefits and dangers of enjoyment with social networking websites. *European Journal of Information Systems*, *21*(5), 512–528. https://doi.org/10.1057/ejis.2012.1.

UKCIS (UK Council for Internet Safety). (2020). *Digital Resilience Framework: A framework and tool for organisations, communities and groups to help people build resilience in their digital life*. London,UK:UKCIS. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/ file/831217/UKCIS_Digital_Resilience_Framework.pdf

Vissenberg, J., & D'Haenens, L. (2020). Protecting Youths' Wellbeing Online: Studying the Associations between Opportunities, Risks, and Resilience. *Media and Communication*, *8*(2), 175–184.

Vogel, E. A., Rose, J. P., Roberts, L. R., & Eckles, K. (2014). Social comparison, social media, and self-esteem. *Psychology of Popular Media Culture,* 3(4), 206–222. https://doi.org/10.1037/ppm0000047

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Afet ve Acil Durum Alanında Örgütsel Stres: İlişkisel Bir Araştırma

Organizational Stress in Disaster and Emergency Management: A Relational Study

Serkan ERİNCİK[1], Mustafa Kemal ÖKTEM[2]

[1] Uzm.Sosyal Çalışmacı, AFAD; Doktora öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Kamu Yönetimi A.B.D., serkan.erincik@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0001-8512-5504

[2] Prof.Dr., Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, kemalok@hacettepe.edu.tr

ORCID: 0000-0002-2040-426X

Başvuru: 24.12.2025

Kabul: 26.03.2026

Atıf: Erincik, S. & Öktem, M. K. (2026). Afet ve acil durum alanında örgütsel stres: İlişkisel bir araştırma *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 809-832. DOI: 10.33417/tsh.1848641

ÖZ

Bu araştırma, afet ve acil durum alanında görev yapan çalışanların algıladıkları örgütsel stres düzeylerini ve stresin alt boyutlarını belirlemeyi; stres düzeylerinin sosyodemografik ve mesleki değişkenlere göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma nicel yöntemle, ilişkisel tarama deseni kullanılarak yürütülmüş; çalışma grubunu Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) merkez ve taşra birimlerinde görev yapan 463 çalışan oluşturmuştur. Veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen ve geçerlilik–güvenirlik analizleri yapılan Örgütsel Stres Ölçeği ile toplanmıştır. Ölçek; görev ve iş yükü kaynaklı stres, örgütsel yapı ve yönetim kaynaklı stres, operasyonel kaynak yetersizliği stresi ile dış paydaş ve afetzede etkileşimi kaynaklı stres olmak üzere dört alt boyuttan oluşmaktadır. Bulgular, genel stres düzeyinin orta–yüksek aralıkta seyrettiğini; stres düzeylerinin yaş, görev süresi, mesleği seçme gerekçesi ve hizmet sınıfına göre anlamlı biçimde farklılaştığını, cinsiyete göre ise genel stres düzeyinde anlamlı fark bulunmadığını göstermektedir. Bulgular, örgütsel ve mesleki koşulların afet çalışanlarının stres deneyimlerinde belirleyici bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Afet ve acil durum alanına özgü standartlaştırılmış ölçme araçlarının sınırlılığı dikkate alındığında, bu çalışmanın alanyazındaki boşluğa katkı sunacağı, ilgili politika ve uygulamalara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Afet ve acil durumlar, afet ve acil durum yönetimi, AFAD, örgütsel stres*

ABSTRACT

This study aims to identify the perceived organizational stress levels and stress sub-dimensions of employees working in disaster and emergency management and to examine whether these levels differ according to sociodemographic and occupational variables. The research was conducted using a quantitative method with a relational survey design. The study group consisted of 463 employees working in the central and provincial units of the Disaster and Emergency Management Authority (AFAD). Data were collected using the Organizational Stress Scale developed by the researchers, whose validity and reliability were established. The scale comprises four sub-dimensions: task and workload-related stress, organizational structure and management-related stress, stress arising from operational resource inadequacy, and stress related to interactions with external stakeholders and disaster victims. The findings showed that overall organizational stress levels were moderate to high. Stress levels differed significantly according to age, length of service, reason for choosing the profession, and service class, while no significant differences were found based on gender. The results indicate that organizational and occupational conditions play a key role in the stress experiences of disaster and emergency staff.

Keywords: *Disaster and emergency, disaster and emergency management, AFAD, organizational stress*

GİRİŞ

Günümüz toplumlarında yaşanan teknolojik, sosyoekonomik ve kültürel dönüşümler, çalışma yaşamını giderek daha karmaşık ve baskılayıcı hale getirmekte, sürekli değişim ve rekabet ortamı, çalışanları uyum sağlamaya zorlayarak psikolojik baskıyı artırmakta ve stresi kaçınılmaz kılmaktadır. Bu nedenle örgütsel stres olgusu, modern çalışma yaşamında bireysel ve kurumsal boyutlarıyla önemli bir araştırma ve değerlendirme alanı haline gelmiştir. Günümüzde yaygın bir psikososyal sorun olarak değerlendirilen stres, çoğunlukla gerginlik, üzüntü ve yoğun kaygı gibi psikolojik durumlarla ilişkilendirilmektedir. Stres, bireyin çevresel değişim ve taleplerle baş etme kapasitesinin zorlanması ya da yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkan bilişsel, duygusal ve davranışsal tepkiler bütünü olarak tanımlanmaktadır (Akgemci, 2010).

İnsan hayatının önemli bir zamanı iş yerlerinde geçmekte, çalışanlar, iş süreçlerinden kaynaklı ve iş yerlerine özgü birçok stres baskısına maruz kalmaktadır. Zamanla kanıksanan stres olgusu insan hayatının normal bir parçası haline gelmekte, iş ve stres olgusu eş değer kavramlar olarak zihinlerde yer edinmektedir. Kaldı ki yapılan araştırmalar, algılanan stres kaynağının sosyodemografik değişkenlerle beraber çoğunlukla yapılan iş ve iş yerleri ile ilgili olduğu sonucunu ortaya koymaktadır (Özcan, 2021). Çağdaş örgütlerde örgütsel stresin artmasında, bireysel ve işle ilişkili çok sayıda etmenin etkili olduğu görülmektedir. Çalışanların rol ve sorumlulukları, yöneticiler ve çalışma arkadaşlarıyla kurulan ilişkiler, işin yapısı, bireysel özellikler ve örgüt dışı çevresel faktörler stresin temel kaynakları arasında yer almakta; bu durum hem çalışanları hem de örgütleri stresle başa çıkmaya yönelik çeşitli strateji ve uygulamalar geliştirmeye yöneltmektedir (Gümüştekin ve Gültekin, 2015).

Günümüzde yüksek stresli çalışma koşullarının yoğun olarak yaşandığı alanlardan biri de afet ve acil durum sektörüdür. Nitekim Fullerton ve diğ. (2004) tarafından afet müdahale personeli üzerinde yapılan çalışmada, çalışanların yüksek düzeyde travmatik stres belirtileri gösterdiği tespit edilmiştir. Bu alanda görev yapan çalışanlar, arama-kurtarma ve koordinasyon faaliyetleri, geçici barınma ve beslenme hizmetleri, psikososyal destek, ayni yardım, enkaz kaldırma, hasar tespiti ve hak sahipliği çalışmaları yürütmektedir. Afet yönetiminde, arama ve kurtarma personelleri, afet ve acil durum yöneticileri, itfaiyeciler, mühendisler, teknikerler, kimyasal biyolojik radyolojik nükleer tehditler (KBRN) uzmanları, kolluk kuvvetleri, sağlık ve psikososyal destek çalışanları ile afet gönüllüleri başlıca insan kaynağını oluşturmaktadır (Güre, 2022).

Afet ve acil durum görevlileri, sel, yangın, deprem ve trafik kazası gibi olaylara müdahale sürecinde sakatlanma, yaralanma ve hayati risk içeren kaotik ve yoğun stresli koşullara sıklıkla maruz kalmaktadır. Özellikle yaşam kurtarmada doğrudan sorumluluk üstlenen ilk müdahale personelleri, arama ve kurtarma ekipleri, kolluk kuvvetleri ve itfaiyeciler, stresin olumsuz etkilerine karşı en savunmasız ve risk altındaki meslek grupları arasında yer almaktadır (Figley ve Kleber, 1995; Carson ve diğ., 2000; Malek ve diğ., 2016; Gündüz, 2020). Sürekli belirsizliğe hazırlıklı olma, olağanüstü krizlerle mücadele etme ve afet sahasının yıkıcı etkilerine maruz kalma, afet çalışanlarının temel travmatik deneyimleri arasında yer almaktadır. Bu bağlamda, ilk müdahale ve arama kurtarma personelleri afet sahasındaki stresten en fazla etkilenen meslek grupları arasında gösterilmektedir (Fullerton ve diğ., 2004).

Afet ve acil durumlarda görev yapan personeller, mesleki sorumlulukları ve özverileri nedeniyle kendi güvenliklerini ikinci plana atabilmekte ve farkında olmadan artan düzeylerde travmatik stresin etkisi altında kalabilmektedir (Hendel, 2021). Sahada bireysel gereksinimleri yeterince karşılanamayan çalışanların uyum ve motivasyon düzeyleri azalırken; afetzedelerin beklentilerinin karşılanamaması, sürekli mağdur teması, kurtarma faaliyetlerindeki zaman baskısı ve yetersiz dinlenme olanakları stresi daha da artırmaktadır (Malek ve diğ., 2016; Işıkhan, 2021; Güre, 2022).

Türkiye'de son yıllarda afetlerin yol açtığı can ve mal kayıpları ile çevresel tahribatların artması, afet yönetiminin önemini daha da artırmıştır. Ülke genelinde afetlere müdahale ve afet yönetiminden sorumlu temel kurum Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD)'dır (Yıldız ve Duruel, 2022).

AFAD, Türkiye'de afet öncesi, sırası ve sonrasında risk azaltma, müdahale ve iyileştirme süreçlerini yürüten çatı kurum olup, bu süreçlerdeki faaliyetlerin temel insan kaynağını AFAD personeli oluşturmaktadır. Kurum bünyesinde arama-kurtarma personeli, mühendisler, enformasyon görevlileri, idari personel, eğitim, sosyal hizmet ve sağlık çalışanları gibi farklı meslek grupları görev yapmaktadır. Bu çok disiplinli yapı kapsamında operasyonel müdahale, koordinasyon, lojistik, planlama, eğitim ve psikososyal destek faaliyetleri yürütülmektedir. AFAD yönetim sistemi içinde görev yapan personeller, işin doğası gereği stres ve olumsuzluk içeren süreçlere sürekli olarak maruz kalmaktadır. Afet anı ve sonrasında hayati görevleri üstlenen arama-kurtarma, ilk müdahale ve iyileştirme ekipleri, her an operasyona hazır olma zorunluluğu, krizlere hızlı yanıt verme gerekliliği ve saha çalışmalarının ağır koşulları nedeniyle bilişsel, fiziksel ve ruhsal açıdan yoğun bir yük taşımaktadır. Mesleğe idealist motivasyonlarla başlayan AFAD personelleri, zamanla zorlayıcı çalışma koşulları, yüksek sorumluluk gerektiren karar süreçleri, belirsiz rol ve görev tanımları ile kurumsal yapıya ilişkin eksiklikler nedeniyle motivasyon kaybı, duygusal tükenme ve travmatik stres belirtileri yaşayabilmektedir (Karacaoğlu ve Çetin, 2015). Buna ek olarak, yüksek iş temposu, belirsiz ve uzun çalışma süreleri ile aşırı iş yükü, AFAD çalışanlarının yoğun stres altında kalmasına neden olmaktadır. Bu koşullar, çalışma ortamı ve iş şartlarının çalışanlar üzerinde ciddi bir ruhsal baskı oluşturduğunu göstermektedir (Pala ve diğ., 2021).

Bu araştırmada ele alınan problem, afet ve acil durum çalışanlarınca algılanan stres düzeyinin ve alt boyutlarının belirlenerek mesleki ve sosyodemografik değişkenlere göre incelenmesidir. Bu kapsamda araştırmanın amacı, stres kaynaklarını bireysel ve örgütsel etmenler çerçevesinde ortaya koymak ve elde edilen bulgular doğrultusunda olumlu değişimi desteklemeye yönelik düzeltici ve önleyici müdahale önerileri geliştirmektir. Araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmaktadır:

- Afet ve acil durum çalışanlarının algıladıkları işe bağlı stres düzeyleri nedir?
- Afet ve acil durum çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri stresin alt boyutları açısından nasıl bir dağılım göstermektedir?
- Afet ve acil durum çalışanlarının algıladıkları işe bağlı stres düzeyleri ile yaş, cinsiyet, hizmet süresi, hizmet sınıfı ve mesleği seçme gerekçesi gibi mesleki ve sosyodemografik özellikleri arasında anlamlı bir farklılık var mıdır?

Literatürde yapılan incelemeler, afet ve acil durum alanında mesleki stres faktörlerini ve bu stresin kaynaklarını ele alan çalışmaların sınırlı düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu araştırma, afet ve acil durum çalışanlarınca algılanan stres olgusunu kapsamlı biçimde inceleyerek literatürdeki bu boşluğun giderilmesine ve alana özgü bilimsel bilgi birikiminin güçlendirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Araştırmadan elde edilecek bulguların, bu alanda çalışan personellere yönelik psikososyal destek hizmetlerinin planlanması, çalışan refahını merkeze alan sosyal hizmet müdahalelerinin geliştirilmesi ve kurumsal düzeyde önleyici sosyal politika önerilerinin oluşturulmasına katkı sağlayarak sosyal hizmet mesleğinin afet yönetimi alanındaki rolünü güçlendirmesi; bununla birlikte, elde edilen bulguların, bu alanda yapılacak yeni araştırmalara ve afet çalışanlarının stres düzeylerini ve stres kaynaklarını belirlemeye yönelik çalışmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir.

YÖNTEM

Bu çalışma, nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde yapılandırılmış olup, nicel araştırma desenlerinden biri olan tarama deseni kullanılarak yürütülmüştür (Gürbüz ve Şahin, 2017). Tarama deseni, mevcut bir durumu olduğu haliyle ortaya koymayı amaçlayan ve geniş örneklemler üzerinden veri toplanmasına olanak sağlayan bir yaklaşım olup, özellikle bireylerin tutum, algı ve davranışlarının belirlenmesine yönelik çalışmalarda yaygın olarak tercih edilmektedir (Karasar, 2012; Büyüköztürk ve diğ., 2018). Çalışanlarının stres düzeyleri ile mesleki ve demografik değişkenler arasındaki etkileşim "ilişkisel tarama" yöntemiyle analiz edilmiştir. Araştırmada yaş, cinsiyet ve mesleği seçme gerekçesi olguları sosyodemografik bağımsız değişken; görev süresi ile hizmet sınıfı da mesleki bağımsız değişken olarak ele alınmıştır. Algılanan stres ise bağımlı değişken olarak tanımlanmıştır. Araştırmada ilişkisel tarama yönteminin kavramsal modeli Şekil 1' de sunulmuştur:

Şekil 1: Araştırmanın modeli

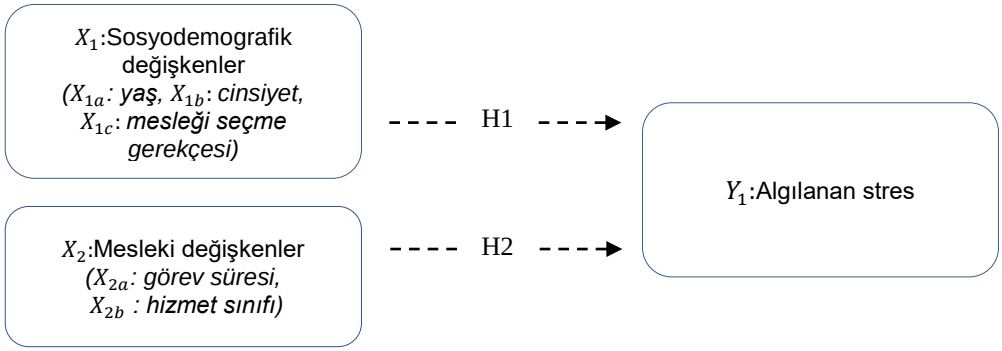

Araştırmanın modeli ve değişkenler temelinde aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir:

Hipotez 1 (H1): Afet çalışanlarının sosyodemografik özelliklerine göre algıladıkları stres düzeyleri anlamlı farklılık göstermektedir.
H1a: Afet çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri yaşa göre farklılık göstermektedir.
H1b: Afet çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermektedir.
H1c: Afet çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri mesleği seçme gerekçesine göre farklılık göstermektedir.
Hipotez 2 (H2): Afet çalışanlarının mesleki özelliklerine göre algıladıkları stres düzeyleri anlamlı farklılık göstermektedir.
H2a: Afet çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri görev süresine göre farklılık göstermektedir.
H2b: Afet çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri hizmet sınıfına göre farklılık göstermektedir.

Evren ve Örneklem:

Bu araştırmanın evrenini Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) merkez ve taşra birimlerinde görev yapan 6.946 çalışan oluşturmaktadır. Türkiye' de afetlerle mücadelede önemli aktörlerin başında AFAD gelmektedir. Bulguların evrene yüksek düzeyde genellenebilirliğini sağlamak amacıyla basit rastgele örnekleme yöntemi kullanılmıştır. E-posta yoluyla ulaşılan çalışanlardan 470 geri dönüş alınmış, çalışmaya katılmak istemediğini bildiren 7 kişi çıkarılarak %95 güven düzeyi ve %5 örnekleme hatası esas alınarak hesaplanan örneklem büyüklüğüne uygun biçimde 463 gönüllü katılımcıdan elde edilen veriler analiz edilmiştir:

$$\boldsymbol{n} = \frac{\mathrm{N}t^2pq}{d^2(N-1)+t^2pq}$$

Ana kütle büyüklüğünün bilindiği benzer çoğu araştırmada kullanılan formülde p (gerçekleşme olasılığı) ve q (gerçekleşememe olasılığı) değerleri 0,5 olarak alınmıştır. Örneklem anlamlılık düzeyi (t) 0,05 için 1,96; örnekleme hatası (d) ise 0,05 olarak alınmıştır (Ayazlar-Arslan ve Akbulut, 2024). Bu formüle göre evreni temsil eden asgari örneklem sayısı $\mathrm{n} \cong 364$' dir. Bu bilgiler doğrultusunda ulaşılan örneklemin yeterli ve evreni temsil edebilir olduğu değerlendirilmektedir.

Veri toplama araçları

Araştırma verilerinin toplanmasında nicel araştırmalarda en çok kullanılan yöntemlerden olan anket tekniğinden yararlanılmıştır. Anket çalışması dijital ortamda hazırlanarak veri toplama materyali oluşturulmuştur. Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırma Etik Kurulu ile AFAD Başkanlığından alınan araştırma izinleri neticesinde dijital anket formu, AFAD birimlerinde görevli personellere e-posta aracılığıyla iletilmiştir. Veriler, mesleki-demografik özelliklere ilişkin soru formu ile örgütsel stres ölçeğinin katılımcılar tarafından çevrimiçi doldurulması suretiyle toplanmıştır.

Örgütsel Stres Ölçeği: Afet ve acil durum alanına özgü stres faktörlerini ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir psikometrik araca duyulan gereksinim doğrultusunda, çalışmada kullanılan ölçek araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme sürecinde keşfedici desen yöntemi benimsenmiştir. Keşfedici desen, bir alanda mevcut ölçme araçlarının yetersiz kaldığı durumlarda, öncelikle sınırlı sayıda katılımcıdan elde edilen nitel verilerden hareketle nicel bulgular üretilmesini ve bu bulguların daha geniş örneklemlere genellenmesini amaçlayan bir yöntemdir. Bu yaklaşım, afet alanında çalışanların afetlere verdikleri tepkileri belirlemek amacıyla ölçek geliştiren Bulling (2005) tarafından da kullanılmıştır. Söz konusu çalışmada araştırmacı, ilk aşamada altı afet uzmanı ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirerek ölçülmesi hedeflenen temel boyutları belirlemiş; madde havuzunun oluşturulmasında ise afet uzmanları ile ruh sağlığı ve davranış bilimleri alanındaki uzmanlardan görüş almıştır. Son aşamada, uzman değerlendirmeleri doğrultusunda maddeler biçimsel ve içerik açısından gözden geçirilerek ölçeğe nihai hali verilmiştir (Creswell ve Clark, 2015). Bu araştırmada ölçek geliştirme süreci, literatürde önerilen aşamalar doğrultusunda yürütülmüştür (Creswell ve Clark, 2015; Özen, 2022):

Öncelikle örgütsel stres faktörlerine ilişkin ölçek geliştirme çalışmaları ile afet ve acil durum alanında stres konularını ele alan araştırmalar incelenerek kuramsal çerçeve oluşturulmuştur. Ardından maksimum çeşitlilik örnekleme yöntemiyle farklı şehir, unvan ve demografik özelliklere sahip 10 afet ve acil durum uzmanı ile yarı yapılandırılmış, yüz yüze görüşmeler gerçekleştirilmiş; rutin dönem, müdahale ve iyileştirme süreçlerinde deneyimlenen stres algıları ortaya konulmuştur. Katılımcıların bilgilendirilmiş onamı alınarak ortalama otuz dakika süren görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Daha sonra literatürden ve benzer araştırmalarda kullanılan, geçerliliği sağlanmış ölçeklerden (Naudé ve Rothmann, 2003; Beaton ve Murphy, 1993; Okutan ve Tengilimoğlu, 2002; Kimbrel ve diğ., 2011; NIOSH, 12 Nisan 2025) yararlanılarak aday madde havuzu oluşturulmuş; kullanılan ölçekler için araştırmacılardan e-posta yoluyla izinler alınmıştır.

İkinci aşamada, yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen alan notları ve ses kayıtlarının transkriptleri MAXQDA Analytics Pro. programı kullanılarak içerik analizine tabi tutulmuştur. Araştırma problemi doğrultusunda yalnızca katılımcıların algıladıkları stres kaynaklarına ilişkin ifadeler kodlanmış; bu kodlar ve literatürdeki bulgular temel alınarak taslak maddeler oluşturulmuştur. Bir önceki aşamadaki ölçeklerden yararlanılan maddelerle birlikte, görüşme analizinden elde edilen taslak maddeler birlikte derlenerek 36 maddelik aday madde havuzuna nihai şekli verilmiştir. Anlaşılırlığın değerlendirilmesi amacıyla madde havuzu dört afet çalışanına uygulanmış, ardından Türkçe eğitimi ile ölçme-değerlendirme alanlarından uzman görüşleri alınarak gerekli dil ve biçimsel düzenlemeler yapılmıştır. Kapsam geçerliliğinin sağlanması amacıyla Lawshe yöntemi (Lawshe, 1975) kullanılmış ve 36 maddeden oluşan aday madde havuzu, afet ve acil durum, davranış bilimleri ve yönetim bilimleri alanlarından toplam sekiz uzmanın değerlendirmesine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda hesaplanan kapsam geçerlilik oranı (KGO) değerleri incelenmiş; kritik değerin (0,75) altında kalan 6 madde ölçekten çıkarılmıştır. Kalan 30 madde ile çalışmaya devam edilmiş (Özen, 2022) ve madde havuzunun kapsam geçerlilik indeksi (KGİ) değeri 0,93 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu değer, ölçeğin kapsam geçerliliğinin istatistiksel olarak yeterli düzeyde olduğunu göstermektedir (Kotan ve Uyar, 2025). Bu şekilde örgütsel stres soru formu geçerlilik ve güvenirlik analizine hazır hale getirilmiştir.

Veri analizi

Araştırma kapsamında elde edilen verilerin analizinde SPSS 30.0 ve AMOS 24.0 yazılımlarından yararlanılmıştır. Bulguların ortaya konulmasında ilk aşamada veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistikler hesaplanmıştır. Analize göre, araştırma verilerinin normal dağılımdan anlamlı bir sapma göstermediği görülmüştür. Ölçeğin psikometrik özelliklerini değerlendirmek amacıyla Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanmıştır. Elde edilen faktör yapısı DFA ile sınanmış; χ^2/df, Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (Comparative Fit Index -CFI), Tucker-Lewis Uyum İndeksi (Tucker-Lewis Index-TLI), Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation- RMSEA) ve Standartlaştırılmış Ortalama Hata Karekökü (Standardized Root Mean Square Residual-SRMR) uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeylerde olduğu ve kuramsal

temele dayalı sınırlı modifikasyonlarla model uyumunun iyileştirildiği görülmüştür. Yapı geçerliliğini değerlendirmek üzere Bileşik Güvenirlik (Composite Reliability-CR), Açıklanan Ortalama Varyans (Average Variance Extracted-AVE), Maksimum Paylaşılan Varyans (Maximum Shared Variance-MSV) ve Ortalama Paylaşılan Varyans (Average Shared Variance-ASV) değerleri incelenmiş; CR ve AVE değerlerinin yeterli olması yakınsak geçerliliği, MSV ve ASV değerlerinin AVE'yi aşmaması ise ayrışan geçerliliğin sağlandığını göstermiştir. Ölçeğin güvenirliği Cronbach Alfa ve McDonald Omega katsayıları ile değerlendirilmiş ve her iki katsayının da yüksek düzeyde iç tutarlılığa işaret ettiği belirlenmiştir. Elde edilen bulgular, ölçeğin faktör yapısının geçerli ve güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Sosyodemografik ve mesleki değişkenlere göre stres puanlarının karşılaştırılmasında, cinsiyet değişkeni için Bağımsız Örneklemler t-testi, yaş, görev süresi, mesleği seçme gerekçesi ve hizmet sınıfı değişkenleri için ise Tek Yönlü ANOVA uygulanmıştır. Anlamlı farklılıkların kaynağını belirlemek amacıyla uygun post-hoc analizlerden yararlanılmıştır.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma, AFAD' da farklı unvanlarda görev yapan ve çalışmaya gönüllü olarak katılmayı beyan eden meslek elemanlarının görüşleri ile sınırlıdır. Araştırmanın örneklemi AFAD' da görev yapan meslek elemanlarından oluşmaktadır. Afet ve acil durumlarda profesyonel, yarı profesyonel, gönüllü ya da farklı sektörlerden kısmı süreli birçok kişi görev almakta (Görgen ve Küçükkent, 2023) ve her bir grubun ayrı amacı, beklentisi ve iş motivasyonu bulunmaktadır. Bu nedenle araştırma sonuçları, afet ve acil durum sektörünün farklı alanlarında destek sağlayan gönüllü organizasyonlara ya da afetlerde kısmı süreli görev alan diğer kuruluşlara genellenememektedir.

BULGULAR

Geçerlilik ve Güvenirlik Analizleri

Ölçeğe ait örneklem yeterliliği, faktör analizine uygunluk ve açıklanan toplam varyans değerleri Tablo 1'de sunulmuştur:

Tablo 1: Ölçeğin KMO, Barlett Testi, Öz Değer (Döndürme Sonrası) ve Varyans sonuçları

Ölçek ve faktörleri	*KMO*	*Bartlett's Testi*			*Döndürme sonrası*	
		χ^2	*df*	*p*	*Öz değerler*	*Varyans (%)*
Örgütsel Stres Ölçeği	0,939	6730,67	276	**0,000****	-	63,8
Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres					5,63	23,5
Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres					4,87	20,3
Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi					2,50	10,4
Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres					2,32	9,6

**p<0,05; **p<0,01, KMO: Kaiser-Meyer-Olkin*

Örgütsel Stres Ölçeği'ne ilişkin yapılan faktör analizi öncesinde örneklem yeterliliği KMO katsayısı ile değerlendirilmiş ve elde edilen 0,939 değeri, verilerin faktör analizine son derece uygun olduğunu göstermiştir. Bartlett küresellik testinin anlamlı bulunması (χ^2=6730,67; p<0,01), değişkenler arasında faktör analizini gerektirecek düzeyde anlamlı korelasyonların bulunduğunu ortaya koymaktadır. Varimax döndürme tekniği sonrasında ölçeğin dört faktörlü bir yapı sergilediği belirlenmiştir. Bu faktörler; Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres (%23,5), Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres (%20,3), Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi (%10,4) ve Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres (%9,6) olarak adlandırılmış olup, söz konusu yapı toplam varyansın %63,8'ini açıklamaktadır.

Örgütsel Stres Ölçeğine ait faktör yapısı, maddelerin faktör yükleri, madde-toplam korelasyonları ve güvenirlik katsayıları Tablo 2'de ayrıntılı biçimde sunulmuştur:

Tablo 2: Ölçeğe ait madde faktör yükleri, güvenirlilik ve madde-toplam korelasyonu analizi sonuçları

No	Ölçeğe ait maddeler	Faktör yükleri	Madde-toplam korelasyon	Cronbach alpha
	Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres			**0,917**
1	16. Mesleki yetki ve sorumlulukların açıkça belirlenmemiş olması	0,689	0,701	
2	17. Mesleki kariyer gelişimi imkanlarının kolay olmaması	0,688	0,642	
3	18. Çalışmaların ve emeklerin karşılığını alamama düşüncesi	0,688	0,661	
4	19. İş ortamındaki huzursuzluk ve çatışmaların varlığı	0,763	0,767	
5	20. Çalışanlar arasında adil olmayan iş dağılımı	0,808	0,792	
6	21. Karar alma süreçlerine katılamama ve önerilerin dikkate alınmaması	0,761	0,715	
7	22. Mesleki olarak değersiz görülme	0,741	0,746	
8	23. Çalışma ortamının katı kurallara sahip olması	0,519	0,631	
9	24. Zorlu görevlere karşı yönetici ya da iş arkadaşlarının yetersiz desteği	0,666	0,717	
	Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres			**0,903**
10	1. İş yapısı gereği görevlerin riskli olması ve tehlikeli çalışma koşulları	0,684	0,576	
11	3. Görevlerle ilgili alınacak bireysel kararların kritik nitelik taşıması	0,742	0,688	
12	4. Saha görevlendirmelerinin süresinin belirsizliği	0,582	0,608	
13	5. Sahadaki görevlerde fiziki ve zihinsel olarak yeterince dinlenememe	0,696	0,755	
14	7. Verilen görevler ve yapılan işlerin yüksek sorumluluk gerektirmesi	0,819	0,745	
15	8. Görev itibariyle 7/24 sürekli ulaşılabilir/erişilebilir olma beklentisi	0,750	0,712	
16	11. Aynı anda birden fazla işle uğraşılması gerekliliği	0,655	0,686	
17	12. Beklenen işlerin kısa sürede bitirilmesi zorunluluğu	0,663	0,716	
18	14. Görevlerle ilgili personel sayısının yetersizliği	0,517	0,583	
	Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi			**0,843**
19	25. Saha görevlerindeki kişisel-koruyucu ekipman ve destek malzemesi eksikliği	0,651	0,588	
20	26. Saha görevlerindeki beslenmeyle ilgili yetersizlikler	0,813	0,790	
21	27. Saha görevlerindeki barınmayla ilgili yetersizlikler	0,808	0,758	
	Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres			**0,745**
22	28. Özel hayatta çözülememiş sorunların varlığı	0,699	0,469	
23	29. Saha görevlerinde afetzedelerin karşılanması zor beklenti ve talepleri	0,711	0,653	
24	30. Vatandaşların-afetzedelerin olumsuz tutum ve yargıları	0,694	0,605	
	Örgütsel Stres Ölçeği			**0,948**

Ölçek dört alt boyuttan oluşmakta olup, tüm faktörlere ait Cronbach Alpha katsayılarının yüksek olması, ölçeğin güçlü bir iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. “Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres” boyutu dokuz maddeden oluşmakta; faktör yükleri 0,519-0,808, madde-toplam korelasyonları 0,631-0,792 aralığında değişmekte ve α=0,917 değeri çok yüksek güvenirliğe işaret etmektedir. “Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres” boyutu sekiz maddeden oluşmakta olup, faktör yükleri 0,517-0,819, madde-toplam korelasyonları 0,576-0,755 arasında yer almakta ve α=0,903 değeri yüksek iç tutarlılığı göstermektedir. “Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi” üç maddeden oluşmakta ve faktör yükleri 0,651-0,813, madde-toplam korelasyonları 0,588-0,790 aralığında bulunmakta olup α=0,843 olarak hesaplanmıştır. “Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres” boyutu üç maddeden oluşmakta olup, faktör yükleri 0,694-0,711, madde-toplam korelasyonları 0,469-0,653 düzeyinde ve güvenirlik katsayısı α=0,745 ile kabul edilebilir düzeydedir. Ölçeğin toplam Cronbach Alpha katsayısı 0,948 olup, bu sonuç Örgütsel Stres Ölçeği’nin genel olarak çok yüksek bir güvenirliğe sahip olduğunu göstermektedir.

AFA ile elde edilen yapının doğrulanması amacıyla Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yapılmıştır. Örgütsel Stres Ölçeği’ne (ÖSÖ) ait DFA sonuçlarını gösteren yol diyagramı Şekil 2’de sunulmaktadır.

Şekil 2: Örgütsel Stres Ölçeği 'ne ilişkin DFA sonuçları ile modelin parametre değerlerini gösteren yol diyagramı

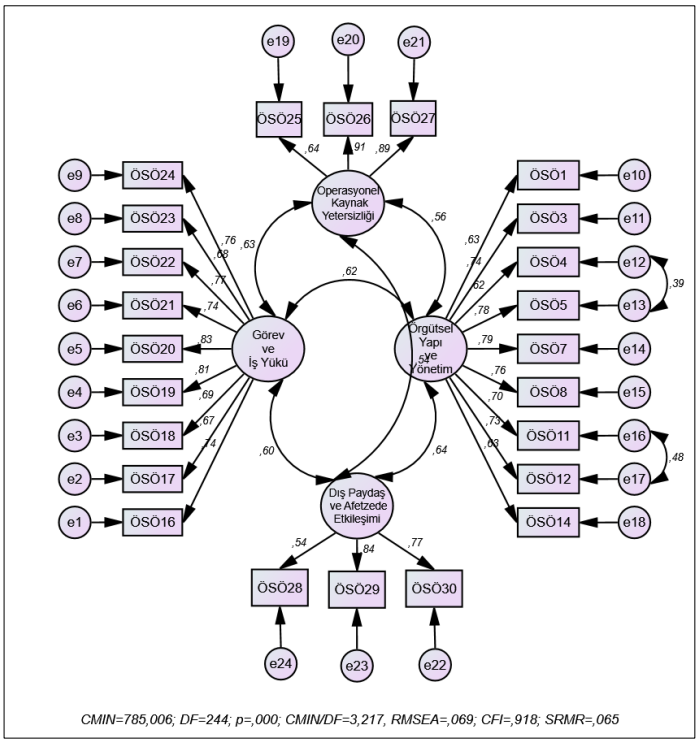

DFA sonuçları, Örgütsel Stres Ölçeği'nin dört faktörlü yapısını doğrulamıştır. Faktör yükleri sırasıyla Görev ve İş Stresi için 0,666-0,829; Örgütsel Yapı ve Yönetim için 0,615-0,794; Operasyonel Kaynak Yetersizliği için 0,637-0,911; Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi için ise 0,542-0,837 aralığında değişmektedir. Tüm yüklerin 0,50'nin üzerinde olması, yapı geçerliliğinin yüksek olduğunu göstermektedir. Ölçüm modelinde e16-e17 ve e12-e13 arasında modifikasyonlar yapılmış; elde edilen uyum iyiliği değerleri (χ^2=785,01; sd=244; CMIN/df=3,217; RMSEA=0,069; CFI=0,918; SRMR=0,065) modelin veriyle iyi düzeyde uyum sağladığını ortaya koymuştur. Bu bulgular, dört faktörlü yapının geçerli bir ölçüm modeli olduğunu desteklemektedir.

Ölçeğin Birleşim ve Ayrışım Geçerliliği

DFA temelli güvenirlik değerlendirmesinde CR katsayısı, cronbach alfa değerine kıyasla daha elverişli kabul edilmektedir. Bu bağlamda AVE>0,50 ve CR>0,70 değerleri birleşim geçerliliği ve güvenirliği desteklerken, MSV ve ASV değerlerinin AVE'den düşük olması ayrışım geçerliliğini göstermektedir. Tablo 3' te sunulan bulgular, yakınsak geçerlilik koşullarının büyük ölçüde sağlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 3: Ölçeğe ilişkin CR, AVE, MSV ve ASV değerleri

Ölçek	Faktörler	AVE	CR	MSV	ASV
ÖSÖ	Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres	0,556	0,918	0,403	0,362
	Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres	0,504	0,901	0,413	0,362
	Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi	0,674	0,858	0,403	0,362
	Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres	0,528	0,765	0,413	0,362

Ölçek Puanlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

Ölçeğe ilişkin ortalama, standart sapma, minimum-maksimum, çarpıklık (skewness) ve baskınlık (kurtosis) değerleri Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4: Ölçek puanlarına ilişkin tanımlayıcı istatistikler

Ölçek ve alt faktörler	*Ort. ± S. S*	*Min.- Max.*	*Skewness ± S.H*	*Kurtosis ± S.H*
Örgütsel Stres Ölçeği	3,55 ± 0,78	1,11- 5	-0,49 ± 0,11	-0,16 ± 0,23
Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres	3,68 ± 0,93	1- 5	-0,69 ± 0,11	-0,24 ± 0,23
Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres	3,77 ± 0,84	1,11- 5	-0,71 ± 0,11	0,27 ± 0,23
Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi	3,47 ± 1,13	1- 5	-0,36 ± 0,11	-0,83 ± 0,23
Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres	3,29 ± 0,97	1- 5	-0,17 ± 0,11	-0,6 ± 0,23

Ort.: Ortalama, S.S.: Standart Sapma, Min.: Minimum, Max.: Maximum; S.H.: Standart Hata

Örgütsel Stres Ölçeği' nden elde edilen genel puan ortalaması (Ort.=3,55), katılımcıların örgütsel stres düzeylerinin **orta-yüksek** aralıkta seyrettiğini göstermektedir. Alt boyutlar incelendiğinde, en yüksek ortalama değerlerin Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres (Ort.=3,77) ile Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres (Ort.=3,68) boyutlarında toplandığı görülmektedir. Bu boyutları sırasıyla Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi (Ort.=3,47) ve Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres (Ort.=3,29) izlemektedir. Elde edilen bulgular, çalışanların stres deneyimlerinin ağırlıklı olarak görev ve iş yükü düzenlemeleri, yönetimsel uygulamalar ile operasyonel ve saha temelli koşullardan kaynaklandığını ortaya koymaktadır.

Sosyodemografik Özellikler ve Mesleki Değişkenlerin Örgütsel Stres Ölçeği ve Alt Boyutlarına Göre Analizi

Afet ve acil durum çalışanlarının Örgütsel Stres Ölçeği ile Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres alt boyutu puanlarının çeşitli demografik ve mesleki özelliklere göre analizi Tablo 6' da sunulmuştur.

Tablo 6: Örgütsel Stres Ölçeği ile Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres alt boyutuna ilişkin puanların analizi

Değişken	*Grup*	*Örgütsel Stres Ölçeği (ÖSÖ)*	*Test istatistiği*		*Görev ve İş Yükü Kaynaklı Stres*	*Test istatistiği*	
		Ort.±S.S.	*t/F*	*p*	*Ort.±S.S.*	*t/F*	*p*
Cinsiyet	Kadın	3,6 ± 0,78	0,97	0,335	3,81 ± 0,91	1,96	**0,050***
	Erkek	3,53 ± 0,79			3,62 ± 0,94		
Yaş	18-24	3,21 ± 1,02a	2,83	**0,024***	3,13 ± 1,13a	4,81	**0,001****
	25-34	3,49 ± 0,84b			3,57 ± 1,03b		
	35-44	3,66 ± 0,70c			3,86 ± 0,82c		
	45-54	3,54 ± 0,82b			3,62 ± 0,96b		
	55 ve üstü	3,22 ± 0,64a			3,28 ± 0,83a		
Afet ve acil durum sektöründe görev süresi (yıl)	3 yıldan az	3,33 ± 0,85a	3,09	**0,016***	3,38 ± 1,10a	5,47	**0,000****
	3-10 yıl arası	3,62 ± 0,86b			3,87 ± 0,92b		
	11-15 yıl arası	3,66 ± 0,68b			3,85 ± 0,79b		
	16-20 yıl arası	3,53 ± 0,85b			3,53 ± 0,90ab		
	20 yıldan fazla	3,54 ± 0,83b			3,58 ± 0,97ab		
Mesleği seçme gerekçesi	Kendi isteğimle ve bilerek	3,42 ± 0,79a	6,75	**0,000****	3,50 ± 0,97a	8,17	**0,000****
	Zorunlu nedenlerle	3,87 ± 0,72b			4,05 ± 0,82b		
	Çevrenin isteği ve yönlendirmesiyle	3,66 ± 0,76ab			3,79 ± 0,93ab		

	Rastlantı/Tesadüf	3,62 ± 0,76ab			3,82 ± 0,84ab		
Hizmet sınıfı	Arama ve kurtarma hizmetleri	3,41 ± 0,86a	2,42	**0,035***	3,44 ± 1,05a	6,87	**0,000****
	Genel idari hizmetler	3,54 ± 0,79ab			3,70 ± 0,94ab		
	Sağlık hizmetleri	3,73 ± 0,67ab			4,02 ± 0,70b		
	Teknik hizmetler	3,67 ± 0,72ab			3,91 ± 0,81ab		
	Yardımcı hizmetler	4,01 ± 0,67b			4,11 ± 0,69b		
	Yönetici	3,40 ± 0,77a			3,23 ± 0,86a		

*Not: p<0,05, *p<0,01. İki gruplu karşılaştırmalarda t: Independent Samples T-Testi, üç veya daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise F: One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. Harflendirmeler, gruplar arası anlamlı farklılıkları göstermektedir.*

Afet ve acil durum çalışanlarının Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres ile Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi alt boyut puanlarının çeşitli demografik ve mesleki özelliklere göre analizi Tablo 7' de sunulmuştur.

Tablo 7: Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres ile Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi alt boyutlarına ilişkin puanların analizi

Değişken	*Grup*	*Örgütsel Yapı ve Yönetim Kaynaklı Stres*	*Test istatistiği*		*Operasyonel Kaynak Yetersizliği Stresi*	*Test istatistiği*	
		Ort.±S.S.	*t/F*	*p*	*Ort.±S.S.*	*t/F*	*p*
Cinsiyet	Kadın	3,8 ± 0,79	0,45	0,651	3,44 ± 1,2	-0,29	0,769
	Erkek	3,76 ± 0,86			3,48 ± 1,09		
Yaş	18-24	3,47 ± 1,04	1,85	0,118	3,13 ± 1,09	2,35	0,053
	25-34	3,72 ± 0,89			3,34 ± 1,25		
	35-44	3,87 ± 0,75			3,62 ± 1,04		
	45-54	3,74 ± 0,9			3,43 ± 1,15		
	55 ve üstü	3,5 ± 0,68			3,08 ± 0,93		
Afet ve acil durum sektöründe görev süresi (yıl)	3 yıldan az	3,55 ± 0,91a	2,62	**0,034***	3,20 ± 1,23a	2,50	**0,042***
	3-10 yıl arası	3,77 ± 0,89b			3,44 ± 1,17b		
	11-15 yıl arası	3,87 ± 0,73b			3,62 ± 1,04b		
	16-20 yıl arası	3,75 ± 0,85b			3,58 ± 1,23b		
	20 yıldan fazla	3,80 ± 0,91b			3,40 ± 1,09b		
Mesleği seçme gerekçesi	Kendi isteğimle ve bilerek	3,63 ± 0,85a	7,01	**0,000****	3,31 ± 1,13a	4,21	**0,006****
	Zorunlu nedenlerle	4,09 ± 0,75b			3,79 ± 1,1b		
	Çevrenin isteği ve yönlendirmesiyle	3,99 ± 0,66ab			3,69 ± 1,02ab		
	Rastlantı/Tesadüf	3,86 ± 0,81ab			3,57 ± 1,1ab		
Hizmet sınıfı	Arama ve kurtarma hizmetleri	3,69 ± 0,93a	2,47	**0,032***	3,31 ± 1,07	1,28	0,270
	Genel idari hizmetler	3,63 ± 0,83a			3,5 ± 1,13		
	Sağlık hizmetleri	3,73 ± 0,67a			3,73 ± 1,1		
	Teknik hizmetler	3,94 ± 0,77a			3,54 ± 1,19		
	Yardımcı hizmetler	4,20 ± 0,80b			3,6 ± 1,3		
	Yönetici	3,87 ± 0,88a			3,27 ± 1,06		

*Not: p<0,05, *p<0,01. İki gruplu karşılaştırmalarda t: Independent Samples T-Testi, üç veya daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise F: One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. Harflendirmeler, gruplar arası anlamlı farklılıkları göstermektedir.*

Afet ve acil durum çalışanlarının Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres alt boyutu puanlarının çeşitli demografik ve mesleki özelliklere göre analizi Tablo 8' de sunulmuştur.

Tablo 8: Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres alt boyutuna ilişkin puanların analizi.

Değişken	*Grup*	*Dış Paydaş ve Afetzede Etkileşimi Kaynaklı Stres*	*Test istatistiği*	
		Ort.±S.S.	*t/F*	*p*
Cinsiyet	Kadın	3,37 ± 0,93	1,19	0,236
	Erkek	3,25 ± 0,98		

Yaş	18-24	3,09 ± 1,35	0,79	0,530
	25-34	3,31 ± 0,97		
	35-44	3,27 ± 0,94		
	45-54	3,37 ± 1		
	55 ve üstü	3,02 ± 0,72		
Afet ve acil durum sektöründe görev süresi (yıl)	3 yıldan az	3,19 ± 1,03	0,58	0,675
	3-10 yıl arası	3,4 ± 1,04		
	11-15 yıl arası	3,28 ± 0,91		
	16-20 yıl arası	3,27 ± 1,05		
	20 yıldan fazla	3,38 ± 0,97		
Mesleği seçme gerekçesi	Kendi isteğimle ve bilerek	3,26 ± 0,95	2,17	0,091
	Zorunlu nedenlerle	3,55 ± 0,93		
	Çevrenin isteği ve yönlendirmesiyle	3,15 ± 1,17		
	Rastlantı/Tesadüf	3,21 ± 0,99		
Hizmet sınıfı	Arama ve kurtarma hizmetleri	3,19 ± 1,04	1,24	0,288
	Genel idari hizmetler	3,32 ± 0,98		
	Sağlık hizmetleri	3,43 ± 0,87		
	Teknik hizmetler	3,28 ± 0,92		
	Yardımcı hizmetler	4,13 ± 0,45		
	Yönetici	3,23 ± 1,01		

*Not: p<0,05, *p<0,01. İki gruplu karşılaştırmalarda t: Independent Samples T-Testi, üç veya daha fazla gruplu karşılaştırmalarda ise F: One-Way ANOVA testi kullanılmıştır. Harflendirmeler, gruplar arası anlamlı farklılıkları göstermektedir*

Elde edilen bulgular bir bütün olarak değerlendirildiğinde, afet yönetimi alanında görev yapan çalışanların örgütsel stres düzeylerinin orta-yüksek düzeyde olduğu görülmektedir. Afet çalışanlarının sosyodemografik ve mesleki özelliklerine göre örgütsel stres düzeylerinde anlamlı farklılıkların bulunup bulunmadığını belirlemek amacıyla test edilen hipotezlerin sonuçları incelendiğinde, sosyodemografik değişkenler kapsamında yaş (H1a, p<0,05) ve mesleği seçme gerekçesi (H1c, p<0,05) değişkenlerine göre örgütsel stres düzeylerinde anlamlı farklılıklar saptanmış; cinsiyet değişkenine göre ise anlamlı bir farklılık bulunmamıştır (H1b, p>0,05). Bu doğrultuda H1 hipotezi kısmen desteklenmiştir. Mesleki değişkenler açısından değerlendirildiğinde, görev süresi (H2a, p<0,05) ve hizmet sınıfı (H2b, p<0,05) değişkenlerinin örgütsel stres puanlarını anlamlı biçimde farklılaştırdığı görülmüş; bu bulgular doğrultusunda H2 hipotezi kabul edilmiştir. Elde edilen sonuçlar, mesleki faktörlerin afet çalışanlarının örgütsel stres düzeyleri üzerinde belirleyici bir rol oynadığını, sosyodemografik değişkenlerin ise bu etkiyi belirli boyutlarda şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgular ışığında hipotezler ve hipotezlerin desteklenme durumları Tablo 9' da sunulmuştur.

Tablo 9: Hipotezler ve desteklenme durumları

Hipotezler	**Sonuç**
H1: Afet çalışanlarının sosyodemografik özelliklerine göre algılanan stres düzeyleri anlamlı farklılık göstermektedir.	Kısmen Kabul
H1a: Afet çalışanlarınca algılanan stres düzeyi yaşa göre farklılık göstermektedir. $X_{1a} \dashrightarrow Y_1$: *p<0,05*	Kabul
H1b: Afet çalışanlarınca algılanan stres düzeyi cinsiyete göre farklılık göstermektedir. $X_{1b} \dashrightarrow Y_1$: *p>0,05*	Ret
H1c: Afet çalışanlarınca algılanan stres düzeyi mesleği seçme gerekçesine göre farklılık göstermektedir. $X_{1c} \dashrightarrow Y_1$: *p<0,05*	Kabul
H2: Afet çalışanlarının mesleki özelliklerine göre algılanan stres düzeyleri anlamlı farklılık göstermektedir.	Kabul

H2a: Afet çalışanlarınca algılanan stres düzeyleri görev süresine göre farklılık göstermektedir. X_{2a} - · → Y_1: *p<0,05*	Kabul
H2b: Afet çalışanlarınca algılanan stres düzeyleri hizmet sınıfına göre farklılık göstermektedir. X_{2b} - · → Y_1: *p<0,05*	Kabul

TARTIŞMA

İşe bağlı stresin yoğun olarak yaşandığı çalışma alanlarından biri afet ve acil durum sektörüdür. Görevlerin doğası gereği maruz kalınan zorlayıcı koşulların, çalışanlarda kronik stres tepkilerinin ortaya çıkmasına zemin hazırladığı literatürde sıklıkla vurgulanmaktadır. Afet ve acil durum çalışanlarının kriz ortamlarına uyum sağlayabilen ve yüksek baş etme kapasitesine sahip bireyler olduklarına yönelik yaygın bir algı bulunmakla birlikte, ampirik bulgular bu grubun görevleri sırasında maruz kaldığı stresörlerin psikolojik iyilik hali ve mesleki performans üzerinde olumsuz etkiler yaratabildiğini göstermektedir (Işıkhan, 2021; Pala, 2021; Papazoglou, 2023; Najafi ve Fathi, 2024; Mundi, 2025).

Alanyazında stres ve buna bağlı olarak tükenmişlik düzeylerinin; yaş, cinsiyet, çalışma süresi, mesleki kıdem, hizmet sınıfı ve unvan gibi sosyodemografik ve mesleki özelliklere göre farklılık gösterebildiğini ortaya koyan çok sayıda araştırma bulunmaktadır. Söz konusu çalışmalar, sosyal ve bireysel özelliklerle birlikte iş ortamında karşılaşılan stresörlerin bu farklılaşmada etkili olabildiğine işaret etmektedir (Ekinci ve Ekici, 2003; Basım ve Şeşen, 2006; Arabacı ve Akar, 2010; Çevik ve diğ., 2016; Demir ve diğ., 2015; Öztürk ve diğ., 2020; Çevik ve Özbalcı, 2020; Schneider-Matyka ve diğ., 2023; Kaliniene ve diğ., 2024; Mendez ve diğ., 2024).

Algılanan Stres Faktörlerine İlişkin Değerlendirme

Araştırma bulguları afet yönetimi alanında görev yapan çalışanların örgütsel stres düzeylerinin **"orta-yüksek"** düzey aralığında olduğunu ortaya koymakta; çalışanların stres deneyimlerinin ağırlıklı olarak görev ve iş yükü düzenlemeleri, yönetimsel uygulamalar ile operasyonel ve saha temelli koşullardan kaynaklandığı sonucunu ortaya çıkarmaktadır. Alanyazında, ilk müdahale, acil servis hizmetleri, afet ve acil durum gibi farklı sektörlerde görev yapan çalışanların yoğun iş temposu, uzun çalışma süreleri, görev tanımlarındaki belirsizlikler ve artan sorumluluklar nedeniyle yüksek düzeyde iş yükü algıladıkları sıklıkla vurgulanmaktadır (Fullerton ve diğ., 2004; Benedek ve diğ., 2007; Çevik ve diğ., 2016; Pala ve diğ., 2021; Öztürk ve diğ., 2020; Papazoglou, 2023). Karacaoğlu ve Çetin' in (2015) afet çalışanları ile yaptığı çalışmada da görev sürelerinin belirsizliği, aşırı iş yükü, aşırı sorumluluk alma gibi stres unsurlarının uzun vadede tükenmişliğe neden olduğunun altı çizilmektedir. Görev taleplerindeki artış ve iş yükünün süreklilik göstermesi, çalışanların bilişsel ve duygusal kapasitelerini zorlayarak stres düzeylerinin yükselmesine yol açabilmektedir. Bu doğrultuda elde edilen bulgular, afet çalışanlarının yaşadıkları stresin önemli ölçüde görev yoğunluğu ve işin yapısal özelliklerinden kaynaklandığını ortaya koyan önceki araştırmalarla paralellik göstermektedir.

Araştırma bulguları, örgütsel yapı ve yönetimden kaynaklanan stresin çalışanlar tarafından yüksek düzeyde algılandığını göstermektedir. Alanyazında afet ve acil durumlar, sağlık ve eğitim gibi farklı alanlarda yapılan araştırmalarda, hiyerarşik örgütlenme biçimi, karar alma süreçlerine sınırlı katılım, rol belirsizliği ve yönetsel desteğin yetersizliği gibi unsurların çalışanlar açısından önemli stres kaynakları arasında yer aldığı belirtilmektedir (Naude ve Rothmann, 2003; Aker, 2006; Yüksel, 2014; Arabacı ve Akar, 2010; Karacaoğlu ve Çetin, 2015; Chiu ve diğ., 2017; Işıkhan, 2021). Saijo ve diğ.' nin (2012) ilk müdahale çalışmalarında bulunan itfaiyecilerle yaptığı araştırma sonuçları rol belirsizliğinin iş stresi boyutunda anlamlı bir risk oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Afet çalışanları, arama-kurtarma, infaz ve itfaiye personeliyle yürütülen farklı çalışmalar, karar süreçlerine katılımın sınırlı olması ve katı hiyerarşik örgütlenmenin, çalışanların psikolojik zorlanma düzeylerini artıran önemli örgütsel stres faktörleri olduğunu göstermektedir (Saijo ve diğ., 2007; Brough ve Williams,

2007; Regehr ve LeBlanc, 2011). Afet yönetimi gibi merkeziyetçi ve koordinasyonun tek elde toplandığı belirgin olduğu örgütlerde, yönetim süreçlerine ilişkin algıların çalışanların stres düzeyleri üzerinde doğrudan etkili olabildiği görülmektedir. Bu bağlamda elde edilen sonuçlar, örgütsel işleyiş ve yönetim uygulamalarının çalışanların stres algısını şekillendirdiğini ortaya koyan önceki araştırmalarla uyum göstermektedir.

Operasyonel kaynak yetersizliğine bağlı stresin, hizmet süresi (çalışılan yıl) uzadıkça daha belirgin hâle geldiği görülmektedir. Alanyazında ekipman eksikliği, personel yetersizliği, lojistik aksaklıklar ile barınma ve beslenme olanaklarının sınırlı olması ve fiziki çalışma koşullarının elverişsizliği, afet, acil durum ve sağlık sektörü gibi alanlarda çalışanlar açısından temel stres kaynakları arasında gösterilmektedir (Benedek ve diğ., 2007; Işıkhan, 2021; Schneider-Matyka vd., 2023). Raymond ve Ursano (2020) da afet ve acil durum çalışanlarının yaşadıkları stres faktörleri arasında olumsuz fiziki şartlar ile barınma ve beslenme yetersizliklerine vurgu yapmaktadır (Güre, 2022). Aker (2006)' in ilk müdahale ve afet ve acil durum çalışanları ile ilgili yaptığı araştırma sonuçlarında da benzer şekilde fiziki koşulların elverişsizliği ve ekipman eksikliğinin altı çizilmektedir. Chiu ve diğ. (2017), Marcum ve Rappin (2019), Duran ve diğ.' nin (2019) itfaiyecilerle yaptığı farklı çalışma sonuçlarına göre özellikle personel yetersizliğinin iş yükünü artırması nedeniyle algılanan stresin önemli bir nedeni olarak görülmektedir. Alanyazında ekipman eksikliği, personel yetersizliği, lojistik aksaklıklar ile barınma ve beslenme olanaklarının sınırlı olması, çalışanların görevlerini güvenli ve etkili biçimde yerine getirmelerini güçleştiren temel sorunlar arasında yer almaktadır. Bu tür koşullar altında çalışmak zorunda kalmak, çalışanlarda süreklilik gösteren bir yetersizlik ve güvensizlik duygusuna yol açabilmekte ve stres düzeylerini artırabilmektedir. Bu bağlamda elde edilen bulgular, afet, acil durum alanında stresin önemli bir bölümünün, kurumsal altyapı ve operasyonel kapasiteye ilişkin yapısal sorunlarla ilişkili olduğunu ortaya koyan önceki çalışmalarla uyumludur.

Dış paydaşlar ve afetzedelerle kurulan etkileşimden kaynaklanan stres, diğer alt boyutlara kıyasla daha düşük düzeyde olmakla birlikte dikkate değer bir stres kaynağı olarak öne çıkmaktadır. Alanyazında, afetzedelerin yoğun duygusal tepkileri, yüksek beklentiler, iletişim güçlükleri ve zaman zaman ortaya çıkan çatışmaların ilk müdahale personeli üzerinde stres yaratabildiği belirtilmektedir (Naude ve Rothmann, 2003; Işıkhan, 2021; Güre, 2022; Najafi ve Fathi, 2024; Doğan ve diğ., 2021). Chiu ve diğ. (2017)' nin ilk müdahale personelleriyle, Sofuoğlu ve Cankardaş'ın (2022) ise itfaiyecilerle yaptığı araştırmalarda acil müdahale süreçlerinde, mağdurların müdahale sonrasında saldırgan davranışlar sergilemesi ve ilk müdahale personeline yönelik fiziksel tehdit oluşturması, çalışanlar açısından önemli bir stres kaynağı olarak belirlenmiştir. Bu çalışmada söz konusu stres türünün görece daha düşük algılanması, afet çalışanlarının sahada kriz durumlarıyla baş etme konusunda zaman içinde deneyim ve uyum geliştirmiş olmalarıyla ilişkili olabilir. Bununla birlikte, bu tür etkileşimlerin stres oluşturma potansiyelini koruduğu ve özellikle 6 Şubat depremlerinde olduğu gibi yoğun ve uzun süreli afet dönemlerinde daha belirgin hâle gelebildiği göz ardı edilmemelidir.

Sosyodemografik ve Mesleki Değişkenlere İlişkin Değerlendirme

Stres puanları incelendiğinde; cinsiyete göre stres puanlarında anlamlı düzeyde bir fark bulunmazken, yaş grupları, görev süresi, mesleği seçme gerekçesi ve hizmet sınıfları arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Görgen ve Küçükkent' in (2023) afet sahasında görev alan personellerle yaptığı çalışma bulguları stres ile yaş, hizmet süresi, unvan gibi sosyodemografik ve mesleki değişkenler arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Yazdi ve diğ.'nin (2023) afet ve acil durum merkezi çalışanları ile yaptığı araştırmada ise stres seviyesi ile katılımcıların, yaş, çalışma süresi, yapılan iş gibi değişkenler arasında anlamlı ilişki olduğu vurgulanmaktadır.

Türkiye'de afetlere müdahale hizmetleri ağırlıklı olarak AFAD tarafından yürütülürken, birçok ülkede bu görev benzer çalışma koşulları ve stresörlere maruz kalan itfaiye teşkilatları tarafından üstlenilmektedir (Mullins, 2004). Literatürde itfaiyeciler ve afet müdahale personeli üzerinde yapılan çalışmalarda, yaş ve hizmet süresinin psikolojik stres üzerinde etkili olduğu; özellikle genç yaş grubundaki çalışanların daha yüksek stres düzeyine sahip olduğu ve yaş ile algılanan stres arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu ortaya konulmuştur (Goh ve diğ., 2021; Cheng ve diğ., 2023; Erdener, 2019; Fullerton ve diğ., 2004). Buna karşın, bu araştırmada genç yaş grubundaki

çalışanların daha düşük stres düzeyine sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte bazı çalışmalar, hizmet süresi arttıkça stres düzeyinin de artabileceğini ortaya koymakta olup (Regehr ve LeBlanc, 2011; Wagner ve diğ., 2010), bu bulgu araştırma sonuçlarıyla örtüşmektedir. Araştırmamızda yaş bulguları incelendiğinde genç ve ileriki yaştaki afet çalışanlarının stres düzeylerinin daha düşük; orta yaştakilerin ise daha yüksek olduğu dikkat çekicidir. Kısa ve uzun süreli çalışanların orta süreli çalışanlara kıyasla daha düşük stres düzeyine sahip olmaları, mesleğe yeni başlayanların yoğun kriz maruziyetlerinin ve travmatik deneyimlerinin henüz sınırlı olması; uzun süreli çalışanların ise zamanla deneyim kazanarak baş etme stratejileri geliştirmiş olmalarıyla ilişkili olabilir. Buna karşılık orta düzey deneyime sahip bireylerde kariyer baskıları ve genel yaşam şartları stres algılarını yükseltebilir. Yani yaşa bağlı deneyim mesleki strese karşı koruyucu olabilmektedir.

Literatürde, afet ve ilk müdahale alanlarında görev yapan kadın çalışanların erkeklere kıyasla daha yüksek stres belirtileri gösterdiği; bu durumun empatik yükün fazlalığı, ikincil travmatik strese yatkınlık ve iş-yaşam çatışması gibi yapısal faktörlerle ilişkili olabileceğine yönelik bazı değerlendirmeler mevcuttur (Cieslak ve diğ., 2014; Brooks ve diğ., 2016; Carleton ve diğ., 2020; Erdener, 2019; Greenberg ve diğ., 2020; Demir ve diğ., 2021). Söz konusu araştırmalardan farklı şekilde çalışmamızda ise stres ve cinsiyet arasında anlamlı bir fark bulunmamıştır. Literatürde afet ve acil durum alanında görev yapan çalışanlarla yürütülen birçok çalışmada, bu araştırmanın bulgularıyla benzer şekilde stres düzeylerinin cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmadığı; stresin cinsiyetten ziyade görev yükü, maruziyet ve örgütsel faktörlerle ilişkili olduğu bildirilmektedir (Brown ve diğ., 2002; Fullerton ve diğ., 2004; Wagner ve diğ., 2010; Atan ve Tekingündüz, 2014; Petrie ve diğ., 2018; Dapolonia, 2021).

Huang ve diğ. (2022) tarafından ilk müdahale personelleri üzerinde gerçekleştirilen çalışmada, bireylerin stres düzeylerinin görev türü ve hizmet alanına göre anlamlı biçimde farklılaştığı; özellikle mağdurlarla doğrudan temas halinde çalışan meslek gruplarının daha yüksek stres düzeylerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Sofuoğlu ve Cankardaş (2022) ile Baştuğ ve diğ.'nin (2019) itfaiyecilerle yaptığı çalışmalarda da itfaiyecilerin neredeyse yarısının stres yaşadığı ve psikolojik olarak yüksek risk altında olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Buna karşın, mevcut araştırmamızın bulguları, mağdurlarla doğrudan çalışan arama ve kurtarma personelinin diğer hizmet gruplarına kıyasla en düşük stres puanına sahip olduğunu göstermekte ve bu yönüyle ilgili çalışmalardan ayrışmaktadır. Bu farklılığın, arama ve kurtarma personelinin mesleki hazırlık düzeyi ile kriz ortamlarında tekrarlayan çalışma deneyimleri sayesinde stresle baş etme becerilerini zaman içinde geliştirmiş olmaları gibi faktörlerle ilişkili olabileceği değerlendirilebilir. Erdener' in (2019) afet sahasında göre yapan farklı hizmet sınıfındaki meslek elemanlarıyla yaptığı araştırma sonuçları ise mevcut araştırmamızla benzer bulguları ortaya koymakta, sağlık hizmetleri sınıfı yüksek travmatik stres puanına sahipken, afet müdahale çalışanlarının nispeten daha düşük stres puanına sahip olduğu görülmektedir. Carleton ve diğ. (2020) ile Soravia ve diğ.'nin (2020) yaptığı çalışmalar da ilk müdahale personeli olarak itfaiyecilerin diğer meslek gruplarına göre daha düşük stres düzeyine sahip olduğu bildirilmekte ve araştırmamızla benzerlik göstermektedir. Acil durum çalışanları, itfaiyeciler ve kolluk personelleriyle yürütülen farklı çalışmalarda da araştırmamızın bulgularıyla benzer şekilde yönetici pozisyonunda işe bağlı stresin görece daha düşük olduğu, buna karşılık ofis çalışanları, enformasyon-çağrı ve yardımcı hizmet rollerindeki merkez çalışanlarının ise stres düzeylerinin daha yüksek seyrettiği anlaşılmaktadır (Carleton ve diğ., 2020; Meyer ve diğ., 2012; Regehr ve diğ., 2013). Yönetici pozisyonunda bulunanlar ile arama-kurtarma hizmetlerinde görev yapan personelin stres düzeylerinin diğer hizmet gruplarına kıyasla daha düşük bulunması dikkat çekici bir bulgu olarak değerlendirilebilir. Bu durum, yüksek sorumluluk ve yoğun çalışma koşullarının zaman içerisinde psikolojik dayanıklılık ve mesleki uyum geliştirilmesine katkı sağlamasıyla açıklanabilir. Bunun yanı sıra, üniformalı iş gücünde baskın olan mesleki kültürün stres belirtilerinin bir kırılganlık göstergesi olarak algılanması nedeniyle, çalışanların mesleki stres belirtilerini ifade etmekten kaçınmalarına yol açabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Mevcut bulgulara göre yapılan işlerin ve hizmet sınıfının stres üzerinde belirleyici bir değişken olduğu değerlendirilmesi yapılabilir.

Bu araştırmada mesleğini bilerek ve isteyerek seçen çalışanların stres düzeylerinin daha düşük olduğu belirlenmiş; ancak alanyazında mesleği seçme gerekçesi ile stres düzeyi arasındaki ilişkiyi

doğrudan ele alan çalışmalara çok rastlanmadığından, bulguların literatürle doğrudan karşılaştırılması sınırlı düzeyde kalmıştır. Baltacı ve İşeri' nin (2022) ilk müdahale personelleri olarak itfaiyecilerle yaptığı araştırmada mesleğini bilerek ve isteyerek seçenlerin stres risklerinin daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Bununla birlikte elde edilen sonuçlar, mesleği seçme gerekçesine bağlı farklılıkların motivasyon temelli ayrışmalarla ilişkili olabileceğini ve gönüllülük ile bilinç düzeyi arttıkça işe bağlı stresin azaldığını, buna paralel olarak mesleki uyumun güçlendiğini düşündürmektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, afet ve acil durum alanlarında stresin demografik değişkenler, hizmet süresi ve görev türüne göre farklılaştığını ortaya koyan literatür bulgularının homojen bir yapı sergilemediği görülmektedir. Sonuç olarak, afet ve acil durum alanında stresin tekil değişkenlerle açıklanamayacağı; sosyodemografik ve mesleki değişkenler ile örgütsel bağlamın etkileşimi içerisinde şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğu değerlendirilmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Afet ve acil durum sektörü, yoğun iş stresi ve sürekli krizlerle iç içe yürütülen meslek alanlarından biridir. Bu süreçte görev alanlar, zamanla psikososyal açıdan görünmeyen risklerle karşı karşıya kalabilmekte ve destek gereksinimleri artmaktadır. Bu nedenle, örgütsel desteği güçlendiren ve çalışanların mesleki uyumlarını sürdürebilmelerini hedefleyen yapılandırılmış psikososyal destek programlarının geliştirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda, çalışanların karşılaştıkları stres kaynaklarını azaltmaya yönelik somut ve uygulanabilir bir takım öneri sunulabilir:

- Çalışanların, iş ortamında strese yol açan durumlar ve bu durumlarla baş etme yollarına ilişkin farkındalıklarının çoğu zaman sınırlı olduğu görülmektedir. Çalışanların stres nedenleri ve mücadelede kaynaklarına dair öz farkındalıklarının artmasını sağlayacak örgütsel teşhis yöntemleri ve baş etme stratejileri geliştirilebilir. Bu yaklaşım örgütsel stres yönetimi gibi koruyucu ve önleyici metotları içermektedir.
- Çalışanların öz bakım farkındalıklarını artırmaya ve bu becerileri günlük yaşamlarına entegre etmelerine rehberlik edecek yapılandırılmış destek programları geliştirilebilir.
- Görevlerin çalışanların mesleki beceri, sorumluluk ve rollerine uygunluğunu belirlemek ve yeterlilikleriyle örtüşen görev dağılımını sağlamak amacıyla rol analizleri yapılabilir.
- Afet yönetimi farklı meslek gruplarının birlikte çalıştığı çok disiplinli bir alan olup, rol çatışmalarının azaltılabilmesi için örgütsel yapıların gözden geçirilmesi, iş zenginleştirme uygulamaları ile rol netliğini artıran düzenlemeler yapılabilir.
- Afet ve acil durum alanında personel seçiminde, saha koşullarına psikolojik uyum ve mesleki motivasyonu değerlendiren psikoteknik yöntemler uygulanabilir.
- Psikoeğitimler ve çalışana destek eğitim programları yoluyla, personelin kendine yeterlilik algısının güçlendirilmesi ve stresle baş etme becerilerinin desteklenmesi sağlanabilir.

Bu araştırmanın sonuçları, afet ve acil durum çalışanlarının algıladıkları stres düzeyleri ve alt boyutları ile sosyodemografik ve mesleki özellikleri arasındaki ilişkisel bulgularla sınırlıdır. Elde edilen bulguların, stresin etkilerini ele alacak çok boyutlu gelecek çalışmalara kaynaklık etmesi beklenmektedir. Afet ve acil durum alanına özgü, standartlaştırılmış ve psikometrik açıdan yeterli ölçme araçlarının sınırlı olması, bu alanda yürütülecek araştırmaların önemini açık biçimde ortaya koymaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen bulguların, alanyazındaki söz konusu boşluğun giderilmesine katkı sunacağı; ayrıca afet ve acil durum alanında görev yapan çalışanların psikososyal iyilik hâlinin desteklenmesine yönelik politika ve uygulamalara ışık tutacağı değerlendirilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırma için Hacettepe Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Etik Kurulu'ndan 25/03/2025 tarihli ve 2025/06 sayılı toplantı kararı ile izin alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. Bu çalışma, ilk yazarın ikinci yazar danışmanlığında yürüttüğü "Afet Yönetiminde Örgütsel Stres-Personel Performansı ve Verimlilik" adlı doktora tez çalışmasından faydalanılarak hazırlanmıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

Disaster and emergency management is widely recognized as one of the most demanding occupational fields due to its exposure to uncertainty, time pressure, physical danger, and intense emotional strain. Employees working in this field are required to make rapid and critical decisions in life-threatening situations while simultaneously interacting with disaster victims, their relatives, and multiple institutional actors. Such working conditions transform stress from a temporary reaction into a persistent organizational phenomenon. Organizational stress in disaster and emergency management emerges not only from the nature of emergency response activities but also from workload intensity, organizational structure, managerial practices, limited resources, and role ambiguity.

In Türkiye, the increasing frequency and impact of disasters in recent years have intensified the responsibilities placed on disaster and emergency personnel. The Disaster and Emergency Management Authority (AFAD), which constitutes the primary institutional actor responsible for disaster response and coordination, operates under continuous operational pressure. Although stress-related outcomes such as burnout, secondary traumatic stress, and psychological distress have been extensively discussed in the literature, empirical studies focusing specifically on organizational stress in the disaster and emergency management field remain limited. Moreover, the absence of standardized, field-specific, and psychometrically validated measurement tools restricts systematic assessment and evidence-based organizational interventions.

Aim of the Study

This study aims to determine the perceived organizational stress levels and stress sub-dimensions of employees working in disaster and emergency management and to examine whether these levels differ according to sociodemographic and occupational variables. In addition, the study seeks to contribute methodologically by developing and validating a new Organizational Stress Scale specifically designed for the disaster and emergency management context.

Methodology

The research was conducted using a quantitative approach with a relational survey design. The study group consisted of 463 employees working in the central and provincial units of AFAD. Participants were selected through simple random sampling and participated in the study voluntarily. Data were collected via an online questionnaire that included a sociodemographic information form and the Organizational Stress Scale developed by the researchers.
The scale development process followed a systematic, multi-stage procedure. First, an extensive literature review was conducted to establish a theoretical framework and identify stress factors

relevant to disaster and emergency work. This was followed by semi-structured interviews with disaster and emergency professionals to capture field-specific stress experiences. Based on qualitative findings and existing measurement instruments, an initial item pool was created. Content validity was ensured through expert evaluations using the Lawshe method. Exploratory Factor Analysis (EFA) was performed to identify the factor structure, and Confirmatory Factor Analysis (CFA) was conducted to test model fit. Reliability was assessed using Cronbach's alpha and McDonald's omega coefficients.

Findings

Psychometric analyses demonstrated that the Organizational Stress Scale has strong validity and reliability. The final scale consists of four sub-dimensions: task and workload-related stress, organizational structure and management-related stress, operational resource inadequacy stress, and stress arising from interactions with external stakeholders and disaster victims. The scale explained a substantial proportion of total variance and exhibited high internal consistency, indicating its suitability for assessing organizational stress in disaster and emergency management settings.

Descriptive findings revealed that the overall organizational stress levels of disaster and emergency employees were within the moderate to high range. Among the sub-dimensions, organizational structure and management-related stress and task and workload-related stress were the most prominent. These results indicate that stress experiences are shaped primarily by organizational and structural conditions rather than solely by exposure to hazardous or traumatic events.

Inferential analyses showed that organizational stress levels differed significantly according to age, length of service, reason for choosing the profession, and service class. Employees with longer service duration reported higher stress levels, suggesting a cumulative effect of prolonged exposure to demanding working conditions. Stress levels also varied across service classes, indicating that occupational roles and responsibilities play a determining role in stress experiences. In contrast, individuals who reported choosing the profession willingly and consciously exhibited lower stress levels, suggesting that intrinsic motivation and professional meaning may function as protective factors. No significant difference was found in overall organizational stress levels based on gender.

Discussion

The findings highlight that organizational stress in disaster and emergency management is a multidimensional phenomenon shaped by the interaction of individual characteristics and organizational conditions. Structural and managerial factors such as workload distribution, role clarity, decision-making processes, and resource availability significantly contribute to stress experiences. These results are consistent with previous studies emphasizing the central role of organizational context in high-risk occupations.

The prominence of workload- and management-related stress underscores the limitations of stress management approaches that focus exclusively on individual resilience. Without addressing organizational and structural factors, such approaches may remain insufficient in reducing stress levels and improving employee well-being.

Conclusion and Implications

One of the main contributions of this study is the development of a standardized and field-specific Organizational Stress Scale for disaster and emergency management. Given the limited availability of psychometrically adequate measurement tools in this area, the scale provides a valuable resource for future research, institutional assessments, and policy development.

The findings also offer important implications for practice. Organizational interventions such as regulating workload, clarifying roles and responsibilities, implementing experience-sensitive task allocation, promoting participatory management practices, and strengthening psychosocial support services may help reduce stress levels and enhance employee well-being. Supporting the psychosocial well-being of disaster and emergency personnel is essential not only for individual health but also for the sustainability and effectiveness of disaster response systems.

Despite its contributions, the study is limited to AFAD employees and may not fully represent other disaster response actors such as volunteers or non-governmental organizations. Future research may benefit from comparative, longitudinal, and mixed-method designs to better capture stress dynamics across different institutional settings.

In conclusion, this study contributes to the literature by providing empirical evidence on organizational stress in disaster and emergency management and by introducing a validated, field-specific measurement tool. The findings offer a solid foundation for evidence-based interventions aimed at improving organizational conditions and strengthening the psychosocial well-being of disaster and emergency workers.

KAYNAKÇA

Aker, A. T. (2006). 1999 Marmara Depremleri: Epidemiyolojik bulgular ve toplum ruh sağlığı uygulamaları üzerine bir gözden geçirme. *Türk Psikiyatri Dergisi, 17(3),* 204-212

Akgemci, T. (2010). Örgütlerde stres ve yönetimi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 15,* 301-309.

Arabacı, İ., Bakır, A., Akar, H. (2010). Eğitim müfettişlerinin bazı sosyal, demografik ve mesleki özelliklerine göre mesleki tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, (15), 78-91.

Atan, M., Tekingündüz, S. (2014). Ambulans çalışanlarının (112) tükenmişlik, algılanan iş stresi ve iş tatminlerinin kişisel özelliklere göre incelenmesi. *Social Sciences, 9(3),* 54-69. https://doi.org/10.12739/NWSA.2014.9.3.3C0121

Ayazlar-Arslan, R., Akbulut, G. (2024). Turizm öğrencilerinin çevre okuryazarlık düzeylerini belirlemeye yönelik bir araştırma. *Geographies, Planning & Tourism, 4(2),* 107-121. https://doi.org/10.5505/gpts.2024.08769

Baltacı, R., İşeri, A. (2024). Türk itfaiyecilerde bir mesleki psikolojik hastalık olarak travma sonrası stres. *Ergonomi,* 7(2), 186-196. https://doi.org/10.33439/ergonomi.1422118

Basım, H. N., Şeşen, H. (2006). Mesleki tükenmişlikte bazı demografik değişkenlerin etkisi: Kamu'da bir araştırma. *Ege Akademik Bakış, 6*(2), 15-23.

Baştuğ, G., Ergul-Topçu, A., Özel Kızıl, E., Ergün, O. F. (2019). Secondary traumatization and related psychological outcomes in firefighters*. Journal of Loss & Trauma*, 24(2), 143-158. DOI: 10.1080/15325024.2018.1560898

Beaton, R.D., Murphy, S., A. (1993). Sources of occupational stress among firefighter/EMTs and Firefighter/Paramedics and correlations with job-related outcomes. *Prehospital and Disaster Medicine;8(2),* 140-150. DOI: 10.1017/s1049023x00040218

Benedek, D.M., Fullerton, C., Ursano, R.J. (2007). First responders: mental health consequences of natural and human-made disasters for public health and public safety workers. *Annu Rev Public Health*; 28, 55-68.

Berninger, A., Webber, M.P., Niles, J.K., Gustave, J., Lee, R., Cohen, H.W., Kelly, K., Corrigan, M., Prezant, D.J. (2010). Longitudinal study of probable post-traumatic stress disorder in

firefighters exposed to the world trade center disaster. *American Journal of Industrial Medicine, 53(12)*, 1177-1185. DOI: 10.1002/ajim.20894

Brooks, S.K., Dunn, R., Amlôt, R., Greenberg, N., Rubin, G.J. (2016). Social and occupational factors associated with psychological distress and disorder among disaster responders: A systematic review. *BMC Psychol.* 26. doi: 10.1186/s40359-016-0120-9.

Brough, P., Williams, J. (2007). Managing occupational stress in a high-risk industry: Measuring the job demands of correctional officers. Criminal Justice and Behavior, 34(4) 555-567. DOI:10.1177/0093854806294147

Brown, J., Mulhern, G., Joseph, S. (2002). Incident-related stressors, locus of control, coping, and psychological distress among firefighters in Northern Ireland. *J Trauma Stress.* 15(2), 161-8. doi: 10.1023/A:1014816309959.

Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (24. baskı). Pegem Akademi

Büyüköztürk, Ş. (2020). *Sosyal bilimler için veri analiz el kitabı* (27. Baskı). Ankara: PEGEM Yayınları.

Carleton, R. N., Afifi, T. O., Turner, S., Taillieu, T., Duranceau, S., LeBouthillier, D. M., … Asmundson, G. J. G. (2020). Mental disorder symptoms among public safety personnel in Canada. *The Canadian Journal of Psychiatry,* 63(1), 54-64. https://doi.org/10.1177/0706743717723825

Carson, A.J., MacHale, S., Allen, K., Lawrie, S.M., Dennis, M., House, A. (2000). Depression after stroke and lesion location: A systematic review. *Lancet,* 8(356), 122-126. DOI: 10.1016/S0140-6736(00)02448-X

Chang, E.M., Daly, J., Hancock, K.M., Bidewell, J.W., Johnson, A., Lambert, V.A. Lambert, C.E. (2006). The relationships among workplace stressors, coping methods, demographic characteristics, and health in Australian nurses. *Journal of Professional Nursing,* Vol:22, No:1, 30-38. DOI: 10.1016/j.profnurs.2005.12.002

Cheng, C.Y., Sun, J.T., Chang, H.P., Chen, Y.L., Pei, D. Liang, Y.J. (2023). Investigation of psychological stress and sleep quality of emergency medical technicians in taiwan fire department during the Covid-19 pandemic*. Int. J. Environ. Res. Public Health,* 20, 137. https://doi.org/ 10.3390/ijerph20010137

Chiu, S., Douglas, M. R., Wiegand, D. M. (2017). *Evaluation of Fire Fighters' Mental Health Symptoms and Exposure to Traumatic Events, Job Stress, and Bloodborne Pathogens* (NIOSH HHE 2017-0021-3293).

Cieslak, R., Shoji, K., Douglas, A., Melville, E., Luszczynska, A., Benight, C. C. (2014). A meta-analysis of the relationship between job burnout and secondary traumatic stress among workers with indirect exposure to trauma. *Psychological Services,* 11(1), 75-86. https://doi.org/10.1037/a0033798

Çat, S. (2014). *Acil yardım, kurtarma ve müdahale çalışanlarının ruhsal zeka ve tükenmişlik düzeylerinin belirlenmesi: Gümüşhane ili örneği* [Yüksek lisans tezi] Gümüşhane Üniversitesi.

Çevik, M., Çevik, Y., Tengilimoğlu, D., Daş, M. (2016). İş yerinde oluşan stresin çalışanlar üzerindeki etkileri. *Acil Servis Hizmetleri Kapsamında Bir Uygulama. Akademik Araştırma Tıp Dergisi, 1(1),* 24-34.

Çevik, O., Özbalcı, A. A. (2020). Sağlık çalışanlarının tükenmişlik düzeyleri ile demografik özellikleri arasındaki ilişki. Samsun İli Örneği. *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 9(3), 1773-1787. https://doi.org/10.33206/mjss.664811

Creswell, J.W., Clark, V. L. (2015). *Karma yöntem araştırmaları tasarımı ve yürütülmesi.* Yüksel Dede, Selçuk Beşir Demir (Çev. Ed.). Ankara: Anı.

Dapolinia, E. (2021). *Self-compassion, occupational stress, perceived stress and burnout in structure firefighters: a moderated mediation model* [Unpublished doctoral dissertation] Clinical Psychology, Pacific University.

Demir, R., Türkmen, E., Doğan, A. (2015). Examination of burnout level of academics in terms of demographic variables. *International Journal of Social Sciences and Education Research, 1*(4), 986-1008. https://doi.org/10.24289/ijsser.279111

Demir, Y., Oruç, P., Kılınç Aydın, Z., Özpınar, S. (2021). The perceived stress and its effects on satisfaction with life: Emergency department staff during the COVID-19 pandemic. *Fenerbahçe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(3), 256-268.

Duran, F., Woodhams, J., Bishopp, D. (2018). An Interview Study of the Experiences of Firefighters in Regard to Psychological Contract and Stressors*. Employee Responsibilities and Rights Journal, 30*, 203–226.

Ekinci, H., Ekici, S. (2003). İşletmelerde örgütsel stres yönetim stratejisi olarak sosyal desteğin rolüne ilişkin olarak görgül bir araştırma. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.27, S.1*, Sivas, 109-120.

Erdener, M. (2019). *Afet alanında çalışan profesyonellerin psikolojik dayanıklılık ve ikincil travmatik stres düzeylerinin incelenmesi.* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Figley, C. R., Kleber, R. J. (1995). Beyond the "victim": Secondary traumatic stress. In R. J. Kleber, C. R. Figley, & B. P. R. Gersons (Eds.), *Beyond trauma: Cultural and societal Dynamics*, 75-98. https://doi.org/10.1007/978-1-4757-9421-2_5

Fullerton, C. S., Ursano, R. J., Wang, L. (2004). Acute stress disorder, posttraumatic stress disorder and depression in disaster or rescue workers. *American Journal of Psychiatry, 161 (8)*, 1370-1376. DOI: 10.1176/appi.ajp.161.8.1370

Goh, K.K, Jou, S, Lu, M.L, Yeh, L.C, Kao, Y.F, Liu, C.M, Kan B.L. (2021). Younger, more senior, and most vulnerable? Interaction effects of age and job seniority on psychological distress

and quality of life among firefighters. *Psychol Trauma.*Jan;13(1):56-65. doi: 10.1037/tra0000662.

Görgen, M.V.S., Küçükkent, N. (2023). Afet sahası çalışanlarının stres düzeyi ve motivasyon verimliliği ile ilişkili bir araştırma: Ankara ili itfaiyesi örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi,* 12(4), 1543-1552. https://doi.org/10.37989/gumussagbil.1366628

Greenberg, N., Docherty, M., Gnanapragasam, S., Wessely, S. (2020). Managing mental health challenges faced by healthcare workers during COVID-19 pandemic. *BMJ,* 368, m1211. https://doi.org/10.1136/bmj.m1211

Gündüz, B. (2020). Meslek elemanlarının yaşadıkları ikincil travmatik stres. *İstanbul Kent Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 1(1), 1-14.

Gümüştekin, G. E., Gültekin, F. (2015). Stres kaynaklarının kariyer yönetimine etkileri. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), 147-158.

Gürbüz, S., Şahin, F. (2018). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. (5.Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.

Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi, temel ilkeler ve uygulamalı analizler,* 2. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Güre, M.D.P. (2022). Yardım edenlere nasıl yardım edilecek? Afetlerde çalışan profesyonellerle bütünleyici grup terapisi uygulamaları. *Sosyal Çalışma Dergisi, Cilt:6*, 29-40.

Hendel, D. (2021). Emotional trauma and the risk Of PTSD among healthcare workers. *Journal of the American College of Clinical Pharmacy, 4(7),* 778-781. https://doi.org/10.1002/jac5.1438

Huang, G., Chu, H., Chen R., Liu, D., Banda K.J., O'Brien A.P., Hen, H., Chiang, K., Chiou, J., Chou, K. (2022). Prevalence of depression, anxiety, and stress among first responders for medical emergencies during COVID-19 pandemic: A meta-analysis. *J Glob Health.* doi: 10.7189/jogh.12.05028.

Işıkhan, V. (2021). Afetlere müdahale eden yardım personelini güçlendirme. *Doğal Afetler Ve Çevre Dergisi, 7(2),* 399-406. Doi: 10.21324/dacd.893075

Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatiksel teknikler* (6. Baskı). Ankara: Asil Yayın Dağıtım.

Kalinienė, G., Ustinavičienė, R., Lukšienė, D., Žutautienė, R., Kirvaitienė, J. and Vaičiulis, V. (2024). Does the level of burnout differ between occupational groups in Lithuania? Front. *Public Health*. doi: 10.3389/fpubh.2024.1364886

Karacaoğlu, K., Çetin, İ. (2015). İş yükü ve rol belirsizliğinin çalışanların tükenmişlik düzeyleri üzerine etkisi: AFAD Örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 5(1),* 46-69.

Karasar, N. (2012). *Bilimsel araştırma yöntemi* (24. baskı). Nobel Akademik Yayıncılık.

Kimbrel, N. A., Steffen, L. E., Meyer, E. C., Kruse, M. I., Knight, J. A., Zimering, R. T., Gulliver, S. B. (2011). A revised measure of occupational stress for firefighters: psychometric properties and relationship to posttraumatic stress disorder, depression, and substance abuse. *Psychological Services, 8(4),* 294-306. https://doi.org/10.1037/a0025845

Kotan, M., Uyar, A. (2025). Spor kulüplerinin finansal ürünlerine yönelik tüketici tercihlerinin belirlenmesi: Lawshe tekniği ile ölçek geliştirme çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 24(2),* 910-924. https://doi.org/10.17755/esosder.1586828

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology, 28(4),* 563-575. https://doi.org/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x

Meyer, E. C., Zimering, R., Daly, E., Knight, J., Kamholz, B. W., Gulliver, S. B. (2012). Predictors of posttraumatic stress disorder and other psychological symptoms in trauma-exposed firefighters. *Psychological Services,* 9(1), 1-15. https://doi.org/10.1037/a0026414

Mullins, G. (2004). Urban search and rescue-developing Australia's capability. The Australian Journal of Emergency Management, 19(1), 6-9.

Najafi, M., Fathi, S. (2024). Examining the relationship between burnout and personality traits in accidents and disasters' rescuers. *Health in Emergencies and Disasters Quarterly.* 9(3), 173-182.DOI: 10.32598/hdq.9.3.89.2

Naudé, J.L.P., Rothmann, S. (2003). Occupational stress of emergency workers in Gauteng. *SA Journal of Industrial Psychology,* 29 (4), 92-100. DOI: 10.4102/sajip.v29i4.126

Okutan, M., Tengilimoğlu, D. (2002). İş ortamında stres ve stresle başa çıkma yöntemleri: bir alan uygulaması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 4(3),* 15-42.

Özcan, Ş. (2021). *Mülki idarede stres ve yönetimi.* Ankara: İKSAD Yayınevi.

Özen, E. (2022). Sosyal bilimlerinde güncel tartışmalar. Z. Karacagil ve M. Bulut (Ed.), *Sosyal bilimlerde karma araştırma yöntemiyle ölçek geliştirme süreci: Keşfedici sıralı desen*. (s. 887-902). Bilgin Kültür Sanat Yayınları.

Öztürk, Z., Çelik, G., Örs, E. (2020). Sağlık çalışanlarında tükenmişlik ve iş doyumu ilişkisi: Bir kamu hastanesi örneği. *Uluslararası Sağlık Yönetimi ve Stratejileri Araştırma Dergisi,* 6(2), 328-349.

Pala, İ. T., Topal, M. H., Demirbağ, O. (2021). İş doyumunun tükenmişlik düzeyine etkisinde örgütsel sessizliğin aracılık rolü: TRC1 AFAD çalışanları örneği. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 10 (2).* https://doi.org/10.37989/gumussagbil.907868

Papazoglou, K. (2023). Stress, prevention, and resilience among first responders. *Int. J. Environ Res Public Health.* 20, 7174. https://doi.org/10.3390/ijerph20247174

Petrie, K., Milligan-Saville, J., Gayed, A., Deady, M., Phelps, A., Dell L., Forbes D., Bryant R.A., Calvo, R.A., Glozier, N., Harvey, S.B. (2018). Prevalence of PTSD and common mental disorders amongst ambulance personnel: a systematic review and meta-analysis. *Soc Psychiatry Psychiatr Epidemiol*. 53(9), 897-909. doi: 10.1007/s00127-018-1539-5

Raymond, E.J., Ursano, R. J. (2020). Integrative group therapy with disaster workers. In group treatments for post-traumatic stress disorder. *New York: Routledge,* 51-74. DOI: 10.4324/9780203778166-4

Regehr, C., LeBlanc, V. (2011). Stress and trauma in the emergency services. In J. Langan-Fox & C. L. Cooper (Eds.), *Handbook of stress in the occupations* (pp. 201-217). Edward Elgar Publishing.

Regehr, C., LeBlanc, V. R., Barath, I., Balch, J. ve Birze, A. (2013). Predictors of physiological stress and psychological distress in police communicators. *Police Practice and Research, 14*(6), 451-463. https://doi.org/10.1080/15614263.2012.736718

Malek, M. D. H. A., Baco, B. S., Nor, M. A. M., Kâmil, I. S. M. (2016). The sources of occupational stress and coping strategies among emergency workers in Sabah, Malaysia. *International Journal of Humanities and Social Science, 6(6),* 155-162.

Marcum, J., Rappin, C. (2019). *Washington Firefighter Survey-2018* (SHARP Technical Report 101-01-2019).

Mundi, J. (2025, October 14). Managing burnout in first responders: What you need to know. *Evolution Psychotherapy.* Erişim: https://www.evolutionpsychotherapy.ca/2024/10/20/managing-burnout-in-first-responders-what-you-need-to-know

Schneider-Matyka, D., Świątoniowska-Lonc, N., Polański, J., Szkup, M., Grochans, E., Jankowska-Polańska, B. (2023). Assessment of the effect of stress, sociodemographic variables and work-related factors on rationing of nursing care. Int. J. Environ. Res. *Public Health*. https://doi.org/10.3390/ijerph20032414

Saijo, Y., Ueno, T., Hashimoto, Y. (2012). Post-traumatic stress disorder and job stress among firefighters of urban Japan. *Prehospital and Disaster Medicine,* 27(1), 59-63.

Saijo, Y., Ueno, T., Hashimoto, Y. (2007). Job stress and depressive symptoms among Japanese fire fighters. *American Journal of Industrial Medicine, 50*(6), 470-480. https://doi.org/10.1002/ajim.20466

Sofuoğlu, Z., Cankardaş, S. (2022). İtfaiyecilerde travmatik stres belirtilerinin belirleyicileri. *Klinik Psikoloji Dergisi*, 6(2), 182–196. https://doi.org/10.5455/kpd.26024438m000067

Soravia, L.M., Schwab, S., Walther, S., Müller, T. (2021). Rescuers at risk: Posttraumatic stress symptoms among police officers, fire fighters, ambulance personnel, and emergency and psychiatric nurses. *Front. Psychiatry*, 11. doi: 10.3389/fpsyt.2020.602064

Stockton, C. T. (2006). *Living with stress*. United Kingdom: Author House.

Wagner, S. L., McFee, J. A., Martin, C. A. (2010). Mental health implications of fire service membership. *Traumatology,* 16(2), 26-32.

Yazdi, F., Chaboksavar, F., Malekzadeh, R., Ziapour, A., Yoosefi, Lebni, J., Janjani, P. (2023). Role of demographic variables in investigating occupational stress of disaster and emergency medical management center. *J. Edu Health Promot*, 12:289.

Yıldız, E., Duruel, M.C. (2022). Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) stratejik planlarının değerlendirilmesi. *Emergency Aid and Disaster Science. Mart 2022;2(1),* 19-24.

Yüksel, H. (2014). Çalışma yaşamı ve stres kavramı: Durumsal bir yaklaşım. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 3(3), 109-131.

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Ergenlerde Aile Aidiyet Duygusu ile İntihar Eğilimi Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*

Examining the Relationship Between the Sense of Family Belonging and Suicide Tendency in Adolescents

Burcu BUDAK[1], Miraç Burak GÖNÜLTAŞ[2]

[1] Sosyal Hizmet Uzmanı,
budak_burcu@outlook.com
ORCID: 0000-0003-2938-600X

[2] Prof. Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü,
mbgonultas@cumhuriyet.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4182-6098

Başvuru: 14.08.2025

Kabul: 04.06.2026

Atıf: Budak, B. & Gönültaş, M. B. (2026). Ergenlerde aile aidiyet duygusu ile intihar eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 37*(3), 833-853. DOI: 10.33417/tsh.1764688

ÖZ

Bu çalışmada, ergenlik döneminde olan lise öğrencilerinin algıladıkları aile aidiyet duygusu ile intihar eğilimi risk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, ergenlerin algıladıkları aile aidiyet duygusu ve intihar eğilimi risk düzeylerinin cinsiyet, aile gelir düzeyi, sınıf düzeyi ve okul türü gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda nasıl farklılık gösterdiğinin anlaşılması hedeflenmektedir. Araştırmada, Şanlıurfa ili merkez ilçelerinde bulunan okullarda öğrenim gören 675 öğrenciden "Aile Aidiyet Ölçeği", "Riskli Davranışlar Ölçeği-İntihar Eğilimi" alt boyutu ve "Kişisel Bilgi Formu" aracılığıyla veri toplanmıştır. Bulgular, lise öğrencilerinin aile aidiyeti düzeyi arttıkça intihar eğilimi risk düzeyinin azaldığı sonucunu göstermiştir. Sonuç olarak çalışmamızda, riskli davranışlar sergileme ihtimali olan ergenlerin sorunlarıyla başa çıkma konusunda koruyucu-önleyici ve rehabilite edici değerlendirmeler yapmak, ailelere yönelik destek hizmetleri sağlamak konusunda okul sosyal hizmetinin önemi vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Aidiyet, aile, ergenlik, intihar eğilimi*

ABSTRACT

This study aims to examine the relationship between perceived family belonging and levels of suicidal risk among adolescent high school students. Furthermore, it seeks to determine how adolescents' perceived family belonging and suicidal risk levels vary according to factors such as gender, family income level, grade level, and school type. Data were collected from 675 students attending schools in the central districts of Şanlıurfa Province using the Family Belonging Scale, *the* Risky Behaviors Scale – Suicidal Tendency *subscale, and a* Personal Information Form. *The findings revealed that higher levels of family belonging among high school students were associated with a lower risk of suicidal tendencies. In conclusion, this study highlights the importance of school social work in conducting preventive, protective, and rehabilitative interventions for adolescents at risk of engaging in risky behaviors, as well as in providing support services to their families.*

Keywords: *Belonging, family, adolescence, suicidal tendencies*

* Bu çalışma ikinci yazarın danışmanlığında birinci yazarın yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Ergenlik dönemi, riskli davranışların yoğun olarak görüldüğü bir gelişim dönemi olarak ifade edilmektedir. Bu dönemde yaşanan gelişimsel özellikler, kimlik edinimine yönelik çabalar ve sosyalleşme süreçleri riskli davranışlar üzerinde etkili görülmektedir. Bireylerin yaşamlarının başlangıcında ilişki deneyimleri büyük ölçüde aile içindeki etkileşimlerle şekillenmektedir. Ancak ergenlik döneminde, bireyin gelişimsel görevlerinden biri, aileden uzaklaşarak akran grupları ve diğer sosyal çevrelerle ilişkilerini giderek güçlendirmektir. Bu bağlamda, zorbalığa maruz kalmak, yakın arkadaş eksikliği, düşük akran ağı entegrasyonu veya sosyal uyumun zayıf olması gibi faktörlerin, gençlerde intihar davranışı açısından bir risk oluşturabileceğine dair bulguların şaşırtıcı olmadığı söylenebilmektedir (Brunstein Klomek vd., 2019; Koyanagi vd., 2019; Li vd., 2021; Van Geel vd., 2014; Wyman vd., 2019). Öte yandan, sosyal ve okul bağlantılarının yanı sıra akranlar ve öğretmenler tarafından sağlanan desteğin, ergenlerde intihar riskini azaltabileceğine dair araştırmalar da mevcuttur (Forster vd., 2020; King vd., 2019). Bu doğrultuda, çocukluktan ergenliğe geçiş sürecinde, akran grupları ve okul ortamının hem risk unsuru hem de destek kaynağı olarak önemli bir rol oynağı ifade edilebilmektedir (Cavelti & Kaess, 2021).

İntihar, özellikle ergenler arasında dünya genelinde en yaygın ölüm sebeplerinden biri olarak öne çıkmaktadır (Cunningham vd., 2018; Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ], 2025). Kişinin öz benliğine yönelik bilinçli olarak yok etme ve isteyerek yaşamını sonlandırma durumuna intihar denir (Durkheim, 1992). Özellikle ergenlik döneminde bazı bireysel ve ailevi risk faktörleri, intihar girişimlerine yol açabilmektedir. Bireysel risk faktörleri cinsiyet, madde kullanımı, duygudurum bozukluğu, cinsel yönelim ve okulda yaşanan zorlayıcı sorunlar olarak belirtilmektedir. Ailesel risk faktörleri ise sağlıksız ebeveyn-çocuk ilişkisi, ailede intihar girişimi veya olayının yaşanması, ebeveynlerin psikolojik bir rahatsızlığa sahip olması olarak ifade edilmektedir (Aranda vd., 2016; Cha vd., 2018; Görgülü, 2017; Smith vd., 2014).

Araştırmalar, ergenlik döneminde görülen kendine zarar verme davranışlarının aile ortamı ve aile faktörleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır (Fortune vd., 2016). Ergenlik dönemindeki bireylerde, aile sisteminde yaşanan olumsuzluklar ve ailenin sorunlara çözüm üretme konusundaki yetersizliği, ergenlerde intihar düşüncelerinin ortaya çıkmasında önemli bir risk faktörü olarak değerlendirilmektedir (Görgülü, 2017). İntihar davranışlarını önlemede koruyucu faktörler büyük bir öneme sahiptir. Yapılan araştırmalar, güçlü bir aile destek sisteminin ve ebeveynlerin çocukların yaşamına aktif şekilde katılımının önemli koruyucu etkiler sunduğunu göstermektedir (Asante vd., 2017). Kısacası gençlerin intihar eğilimlerinde aile ile ilgili konular önemli bir yordayıcı olabilmektedir.

Bireyin kendisini güven içerisinde hissettiği bir grupla duygusal bağ kurabilmesi olarak tanımlanan aidiyet kavramı, çocukların aileleriyle beraber yaşadıkları süreç boyunca zamanla kaçınılmaz bir şekilde bir aidiyet ilişkisine dönüşmektedir. Aile, bireyin aidiyet duygusunun geliştiği, güçlendirildiği

ve şekil almaya başladığı yerdir. Aileden sonra bireyin aidiyet duygusunun gelişiminde önemli dönüm noktaları olarak; okul, arkadaş çevresi, meslek, iş yeri ve yaşamış olduğu toplum ele alınmaktadır (Aslantürk, 2017). Aidiyet doğumdan itibaren oluşan bir ihtiyaçtır. Aile içerisindeki aidiyet duygusu sosyal aidiyetin temelini oluşturmaktadır. Ailesi ile aidiyet duygusu oluşturabilen bireylerin toplumsal çevreye uyumları daha kolay olmakta ve aidiyet ilişkisinde problemi olmayan ergenlerin, kişiliklerinin oluşumu ve duygusal gelişimleri daha sağlıklı olmaktadır (Güneş, 2018).

Aidiyet duygusu ile kişinin işlevselliğinin artması diğer aile üyelerinin de işlevselliğini olumlu yönde etkiler. Bu tür ailelerde bireylerin suça yönelim ve olumsuz davranışlara yönelim riskinin daha az olduğu ifade edilebilir (Mavili vd., 2014). Ergenlerde aile aidiyetinin pek çok sağlık ve toplumsal sorunun meydana gelmesini önlemeye yardımcı olduğu belirtilmektedir. Bu çerçevede anne ve babaların aile ortamı içerisinde aidiyet duygusunu güçlendirmesi ve sağlıklı bir ebeveynlik tutumu geliştirmesi gerekmektedir (Bean vd., 2016; Dinç, 2013; Haenya vd., 2018).

Aileyle çalışmak, sosyal hizmet uygulamalarının önemli bir unsurunu oluşturmaktadır. İdeal olarak belirtilen aile, fonksiyonel bir ailedir. Ailenin, sorunlarına çözüm bulması, aile içi iletişimin sağlıklı olması, aile bireylerinin rollerini yerine getirmeleri, duygusal yönden tepki gösterebilmeleri, karşılıklı olarak gerekli ilgiyi göstermeleri, eylemlerini kontrol edebilmeleri ve bütün aile sisteminin genel işlevlerini yerine getirmesi, aile içindeki bireyler için gereksinim ve güçlülük olarak ifade edilmektedir (Yolcuoğlu, 2014). Ergen bireyler genelde büyümek ve değişmek için büyük bir kapasiteye sahiptir. Bu gelişim dönemi süresince, etkili bir sosyal hizmet müdahalesi ciddi sorunları önleyebilmekte ve ömür boyu süren olumlu etkileri olmaktadır. Sosyal hizmet uzmanları ve ergenlerle çalışan diğer meslek gruplarının, ergenlerle ilgili dikkatini çeken sorunlar şunları içermektedir: aile içi çatışmalar, alkol ve madde bağımlılığı, evden kaçma, okulda davranış problemleri, suç, şiddet, hamilelik, intihar tehdidi olarak sıralanmaktadır (Öztürk, 2020; Savi Çakar vd., 2015; Sheafor & Horejsi, 2016). Zastrow (2016), yapılan çalışmalarda intihar davranışının önlenmesi konusunda sosyal hizmet disiplininin oldukça önemli bir yerde olduğuna vurgu yapmaktadır.

Uygulama sürecinde, intihar vakalarıyla çalışan bir sosyal hizmet uzmanının, danışanlarla terapötik bir ilişki kurması, umut veren bir dil kullanması ve danışanların sürece aktif bir şekilde katılımını sağlamasının önemli olduğu belirtilmiştir (Erdem vd., 2023; Petrakis & Joubert, 2013). Sosyal hizmet uzmanları, kendine zarar verme davranışları gösteren ergenlerle çalışırken bireyi, aileyi ve toplumu kapsayan bütüncül müdahale stratejilerini esas almaktadır. Bu yaklaşım, ergenlerin yaşadığı çevresel ve ailevi faktörlerin dikkatle analiz edilmesini, risk unsurlarının tespit edilmesini ve bu analizlere dayalı müdahale planlarının oluşturulmasını temel almaktadır. Bu bağlamda, sosyal hizmet uygulamalarında kullanılan temel stratejilerden biri aile değerlendirmesi ve danışmanlığıdır. Aile bireyleriyle gerçekleştirilen görüşmeler ve değerlendirme oturumları sayesinde, ergenin yaşadığı ortam, ebeveyn tutumları ve aile içindeki iletişim detaylı bir şekilde incelenmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda, ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri verilmekte ve

eğitim programları düzenlenmekte olup, aile içindeki destek mekanizmalarının güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (Sağlam, 2025).

Alanyazında vurgulandığı üzere, intihar eğilimi açısından riskli bir gelişim süreci olarak görülen ergenlik döneminde, ailenin sağladığı aidiyet duygusu birey için güçlü bir psikososyal koruma mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, söz konusu ilişkiyi sosyal hizmet disiplini çerçevesinde ele almak, risk altında olan ergenlerin güçlendirilmesine ve aile yapısının iyileştirici etkilerinin harekete geçirilmesine olanak sağlaması açısından önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin, özellikle okul ve aile odaklı sosyal hizmet uygulamalarına rehberlik ederek koruyucu ve önleyici müdahale stratejilerinin geliştirilmesine katkı sunması beklenmektedir. Ayrıca, ergenlik döneminde aile aidiyeti ile intihar eğilimi risk düzeyi arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmaların sınırlı sayıda olması nedeniyle, bu araştırmanın ilgili alanyazına önemli bir katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, ergenlerin algıladıkları aile aidiyet duygusu ile intihar eğilimi risk düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemektir. Ayrıca, ergenlerin algıladıkları aile aidiyet duygusu ve intihar eğilimi risk düzeylerinin cinsiyet, aile gelir düzeyi, sınıf düzeyi ve okul türü gibi çeşitli değişkenler doğrultusunda nasıl farklılık gösterdiğinin anlaşılması hedeflenmektedir. Araştırma amaçları doğrultusunda aşağıda belirtilen hipotezler test edilmiştir.

Hipotez 1: Ergenlerin aile aidiyeti düzeyleri ile intihar eğilimi risk düzeyleri arasında negatif yönlü ilişki bulunmaktadır.

Hipotez 2: Aile aidiyeti düzeyi demografik değişkenler açısından farklılık göstermektedir.

Hipotez 3: İntihar eğilimi düzeyi demografik değişkenler açısından farklılık göstermektedir.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada, nicel araştırma yöntemlerinden biri olan betimleyici araştırma modeline dayalı genel tarama modeli kullanılmıştır. Bu model, yalnızca tek bir değişkenin incelendiği tekil tarama modelleri ile birden fazla değişken arasındaki ilişkilerin analiz edildiği ilişkisel tarama modellerini kapsamaktadır (Karasar, 2002).

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini, Şanlıurfa ilinin merkez ilçelerinde eğitim gören lise öğrencileri oluşturmaktadır. Çalışmada, evreni oluşturan alt grupların evrendeki oranlarına bakılmaksızın her bir grubun analiz için yeterli düzeyde temsil edilmesini sağlamak amacıyla orantısız tabakalı örnekleme yöntemi (Büyüköztürk vd., 2013) kullanılmıştır. Bu doğrultuda okullar; fen lisesi (n=93), Anadolu lisesi (n=411) ve meslek lisesi (n=171) şeklinde tabakalara ayrılmıştır. Merkez ilçelerde bulunan bu okul türlerinden basit seçkisiz örnekleme yöntemiyle (Çıngı, 2009) belirlenen toplam

altı okulda öğrenim gören 675 öğrenci (245 kız ve 430 erkek), birimlerin seçilme olasılıklarının eşit olduğu seçkisiz yöntemle belirlenerek çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma kapsamında lise öğrencilerinin demografik özelliklerine yönelik tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Sosyo-Demografik Özelliklere Yönelik Betimleyici İstatistikler (Toplam n= 675)

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Cinsiyet	Kadın	245	36.3
	Erkek	430	63.7
Aile Gelir Düzeyi	0-3000 TL	457	67.7
	3001 TL ve üzeri	218	32.3
Sınıf Düzeyi	9. Sınıflar	142	21.0
	10. Sınıflar	209	31.0
	11. Sınıflar	240	35.6
	12. Sınıflar	84	12.4
Okul Türü	Fen Lisesi	93	13.8
	Anadolu Lisesi	411	60.9
	Meslek Lisesi	171	25.3

Tablo 1 incelendiğinde, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin 245'i (%36.3) kadın, 430'u ise (%63.7) erkek katılımcılardan oluşmaktadır. Öğrencilerin 457'si (%67.7) 0-3000 TL gelir düzeyi aralığında, 218'i (%32.3) 3001 TL ve üzeri gelir düzeyi aralığındadır. Lise öğrencilerinin 142'si (%21) 9. sınıf, 209'u (%31) 10. sınıf, 240'ı (%35.6) 11. sınıf ve 84'ü (%12.4) 12. sınıf öğrencisidir. Öğrencilerin 93'ü (%13.8) fen lisesi öğrencisi, 411'i (%60.9) Anadolu lisesi öğrencisi ve 171'i (%25.3) meslek lisesi öğrencisidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmaya katılan lise öğrencilerinin ailelerinin bilgilendirilmesi ve onam alınması için "Ebeveyn Bilgilendirme ve Rıza Formu" kullanılmıştır. Araştırmada verilerin toplanması amacıyla "Kişisel Bilgi Formu", "Aile Aidiyet Ölçeği" ve "Riskli Davranışlar Ölçeği - İntihar Eğilimi" alt boyutu kullanılmıştır.

Kişisel Bilgi Formu: Araştırmacılar tarafından hazırlanan formda, katılımcıların cinsiyet, aile gelir düzeyi, sınıf düzeyi ve okul türü gibi sosyo-demografik bilgilerine ilişkin sorular yer almaktadır.

Aile Aidiyeti Ölçeği: Mavili ve arkadaşları (2014) tarafından geliştirilen ölçek, 2 alt boyut ve 17 maddeden oluşur: "Kendilik Aidiyeti" (12 madde) ve "Aile Aidiyeti" (5 madde). Bu iki boyutun toplamı, "Aile Aidiyeti Toplam Puanı" olarak adlandırılır. Puan arttıkça aile aidiyet seviyesi de artar. Kendilik aidiyeti kişinin ailesine hissettiği, aile aidiyeti ise ailenin kişiye hissettirdiği duyguyu ifade eder. Ölçeğin genel Cronbach Alfa değeri α=0.94; kendilik aidiyeti için α=0.93, aile aidiyeti için α=0.82 olarak saptanmıştır. Bu çalışmada ise söz konusu değer sırasıyla α=0.84; α=0.85; α=0.60 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin, daha küçük yaş grubundaki araştırma örneklemine yüz yüze görüşme yöntemiyle uygulanabileceği belirtilmiştir.

Riskli Davranışlar Ölçeği: Ölçek, Gençtanırım ve Ergene (2014) tarafından geliştirilmiş olup 36 madde ve altı boyuttan oluşmaktadır. Riskli davranışlar, altı farklı boyutta tanımlanmıştır:

"antisosyal davranışlar" (7 madde), "alkol kullanımı" (7 madde), "sigara kullanımı" (6 madde), "intihar eğilimi" (4 madde), "beslenme alışkanlıkları" (5 madde) ve "okul terki" (7 madde). Bu çalışmada, ölçeğin yalnızca "intihar eğilimi" alt boyutu kullanılmıştır. Ölçekten elde edilecek yüksek puan, bireyin riskli davranışlar sergileme düzeyinin yüksek olduğunu; düşük puan ise risk seviyesinin düşük düzeyde kaldığını ifade eder. Gençtanırım ve Ergene'nin çalışmasında, ölçeğin genel Cronbach Alfa değeri α=.90 olarak belirlenmiş olup bu değer, mevcut çalışmada ölçeğin geneli için α=0.91; intihar eğilimi için α=.60 olarak hesaplanmıştır.

Veri Toplama Süreci ve Analiz

Araştırmaya dahil edilen altı okulun müdür ve öğretmenlerine, veri toplama süreci hakkında gerekli bilgilendirmeler yapılmıştır. 2021-2022 eğitim-öğretim yılında, bu okullardaki 675 öğrenciye 18-26 Ekim 2021 tarihleri arasında rehber öğretmenlerin gözetiminde yüz yüze anket yöntemiyle veri toplama formları uygulanmıştır. Formların uygulanmasından önce, öğrenci ailelerinden ve öğrencilerden gerekli onay alınmış, çalışmanın gönüllülük esasına dayandığı belirtilmiş ve araştırmanın amacı ile yöntemi hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Anket sürecinde öğrencilerin anlamakta zorlandığı soru ve kavramlar araştırmacı tarafından açıklanmış ve gerekli destek sağlanmıştır. Formlar, yaklaşık 30 dakika içinde öğrenciler tarafından tamamlanmış ve aynı gün araştırmacı tarafından teslim alınmıştır. Araştırma kapsamında toplanan veriler, SPSS 20 yazılımı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin analizine başlamadan önce, normallik varsayımlarının sağlanıp sağlanmadığı, çarpıklık ve basıklık katsayıları üzerinden değerlendirilmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerlerinin ±3 aralığında olması, verilerin normal dağılım gösterdiğini kabul etmek için yeterli görülmüştür (Groeneveld & Meeden, 1984; Moors, 1988; Hopkins & Weeks, 1990; DeCarlo, 1997). Yapılan analizlerin sonuçları dikkate alındığında, tüm değerlerin belirtilen aralıkta olduğu ve verilerin normal dağılım özelliklerine sahip olduğu tespit edilmiştir (Tablo 2). Araştırmada, betimleyici istatistiksel hesaplamalar ve parametrik testler kullanılmıştır.

Tablo 2. Araştırmanın Ölçeklerine Ait Çarpıklık ve Basıklık Değerleri ve Güvenilirlik Analizi

Ölçekler	Çarpıklık		Basıklık		Cronbach Alfa (α)
	İstatistik	Std. Hata	İstatistik	Std. Hata	
Aile aidiyeti	-.067	.09	.275	.18	.60
Kendilik aidiyeti	-.913	.09	.803	.18	.85
Aile aidiyeti toplam	-.693	.09	.486	.18	.84
İntihar eğilimi	.282	.09	-.577	.18	.60

Tablo 2'ye göre, "kendilik aidiyeti" ve "aile aidiyeti toplam" α değerleri .80 < α olduğundan yüksek bir güvenilirlik düzeyine sahip olduğu görülmektedir. "Aile aidiyeti" ve "intihar eğilimi" boyutlarının α değerleri α=.60 seviyesinde olup, bu durum güvenilirliğin sınırda kabul edilebilir bir düzeyde olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ilgili boyutta yer alan maddelerin, zaman içerisinde daha büyük değişiklikler gösterebilecek dinamik bir yapıya sahip olduğu, buna karşılık diğer boyutların

daha sabit ve kararlı özellikler taşıdığı şeklinde bir değerlendirme yapıldığı görülmüştür. Ayrıca, bu boyutta yer alan madde sayısının daha az olmasının da güvenilirlik düzeyini etkileyebilecek olası bir faktör olduğu düşünülmüştür (Gençtanırım ve Ergene, 2014).

BULGULAR

Katılımcıların aidiyet algısı ve intihar eğilimine ilişkin ölçek sonuçları Tablo 3'e yansıtılmıştır.

Tablo 3. Araştırmanın Değişkenlerine İlişkin Betimleyici İstatistikler

Değişkenler	n	Min.	Max.	$\bar{X}$	ss.
Aile aidiyeti	675	5.00	25.0	16.3	3.34
Kendilik aidiyeti	675	12.0	60.0	47.1	9.00
Aile aidiyeti toplam	675	21.0	85.0	63.4	11.2
İntihar eğilimi	675	4.00	20.0	10.3	3.86

Tablo 3'de katılımcıların aile aidiyetine ilişkin algılarını yansıtan sonuçlara göre, aile aidiyeti alt boyutundan aldıkları puan ortalaması $\bar{X}$=16.3±3.34; kendilik aidiyeti alt boyutundan aldıkları puan ortalaması $\bar{X}$=47.1±9.00; aile aidiyeti toplam puan ortalaması $\bar{X}$= 63.4±11.2 olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, katılımcıların riskli davranışlar ölçeği intihar eğilimi alt boyutundan aldıkları puan ortalaması $\bar{X}$=10.3±3.86'dır. Analiz sonuçlarına göre, araştırmaya katılan lise öğrencilerinin bulgular doğrultusunda elde edilen bilgiler değerlendirildiğinde "aile aidiyeti alt boyutu", "kendilik aidiyeti alt boyutu" ve "aile aidiyeti toplam" düzeylerinin orta değerden yüksek olduğu; riskli davranışlar alt boyutu olan intihar eğilimi düzeyinin orta değerden düşük olduğu sonucuna ulaşılabilir. Buna göre katılımcıların daha yüksek düzeyde aile aidiyeti, kendilik aidiyeti, aile aidiyeti toplam puanı; düşük düzeyde intihar eğilimi puanı bildirdikleri görülmektedir.

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış ve elde edilen bulgular Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Değişkenler Arasındaki İlişki

Değişkenler	1	2	3	4
1. Aile aidiyeti	-			
2. Kendilik aidiyeti	.554**	-		
3. Aile aidiyeti toplam	.743**	.969**	-	
4. İntihar eğilimi	-.269**	-.373**	-.380**	-

*p<0.05; **p<0.01

Tablo 4'e göre katılımcıların "aile aidiyeti toplam" düzeyi ile intihar eğilimi (*r*=-0.380; p<0.01) risk düzeyi arasında negatif yönlü ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Bulgular değerlendirildiğinde lise öğrencilerinde aile aidiyeti toplam düzeyinin artmasıyla birlikte intihar eğilimi risk düzeyinin azaldığı, buna karşın aile aidiyeti toplam düzeyinin azalmasıyla intihar eğilimi risk düzeyinin arttığı sonucuna varılabilir. Bu bulgu araştırmanın temel hipotezini doğrulayan bir sonucu yansıtmaktadır.

Katılımcıların aile aidiyeti ve alt boyutları ile intihar eğilimi düzeylerinin sosyo-demografik özelliklere göre nasıl değiştiğinin anlaşılması amacıyla bağımsız t testi ve ANOVA analizleri uygulanmıştır. Analizlerden elde edilen bulgular Tablo 5 ve Tablo 6'ya yansıtılmıştır.

Tablo 5. Aile Aidiyeti ve Alt Boyutlarının Sosyo-Demografik Özellikler Açısından İncelenmesi

	Değişkenler	Kategoriler	n	x̄	ss.	t	p
Aile Aidiyeti Alt Boyutu	Cinsiyet	Kadın	245	16.0	3.63	-1.546	0.12
		Erkek	430	16.5	3.13		
	Aile Gelir Düzeyi	0-3000 TL	457	16.1	3.23	-2.210	**0.02***
		3001 TL ve üzeri	218	16.7	3.51		
						F	
	Sınıf Düzeyi	9. Sınıflar	142	16.0	3.44	3.089	0.32
		10. Sınıflar	209	16.5	3.49		
		11. Sınıflar	240	16.2	3.13		
		12. Sınıflar	84	16.2	3.32		
	Okul Türü	Fen Lisesi	93	16.8	4.07	2.415	0.09
		Anadolu Lisesi	411	16.3	3.30		
		Meslek Lisesi	171	15.9	2.94		
						t	
Kendilik Aidiyeti Alt Boyutu	Cinsiyet	Kadın	245	47.0	9.61	-0.164	0.87
		Erkek	430	47.1	8.64		
	Aile Gelir Düzeyi	0-3000 TL	457	46.9	8.90	-0.689	0.49
		3001 TL ve üzeri	218	47.4	9.20		
						F	
	Sınıf Düzeyi	9. Sınıflar	142	47.1	8.61	3.493	**0.01***
		10. Sınıflar	209	47.9	8.96		
		11. Sınıflar	240	45.7	9.41		
		12. Sınıflar	84	48.8	8.07		
	Okul Türü	Fen Lisesi	93	48.2	9.41	0.943	0.39
		Anadolu Lisesi	411	47.0	9.19		
		Meslek Lisesi	171	46.6	8.26		
						t	
Aile Aidiyeti Toplam	Cinsiyet	Kadın	245	63.0	12,0	-0.612	0.54
		Erkek	430	63.6	10,6		
	Aile Gelir Düzeyi	0-3000 TL	457	63.0	10,9	-1.231	0.21
		3001 TL ve üzeri	218	64.2	11,6		
						F	
	Sınıf Düzeyi	9. Sınıflar	142	63.2	10.9	3.089	**0.02***
		10. Sınıflar	209	64.4	11.3		
		11. Sınıflar	240	61.9	11.4		
		12. Sınıflar	84	65.6	10.2		
	Okul Türü	Fen Lisesi	93	65.1	12.6	1.493	0.22
		Anadolu Lisesi	411	63.4	11.2		
		Meslek Lisesi	171	62.6	10.0		

*p<0.05

Tablo 5 incelendiğinde; katılımcıların “aile aidiyeti” ($t_{(673)}$=-1.546; p>0.05), “kendilik aidiyeti” ($t_{(673)}$=-0.164; p>0.05) ve “aile aidiyeti toplam” ($t_{(673)}$=-0.612; p>0.05) düzeyleri cinsiyete göre istatistiksel olarak anlamlı değildir.

Katılımcıların “aile aidiyeti” ($t_{(673)}$=-2.210; p<0.05) düzeyi aile gelir düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır; “kendilik aidiyeti” ($t_{(673)}$=-0.689; p>0.05) ve “aile aidiyeti toplam” ($t_{(673)}$=-1.231; p>0.05) düzeyleri ise gelir seviyesine bağlı olarak bir anlam ifade etmemektedir. Aile gelir düzeyi 3001 TL ve üzeri olan öğrencilerin “aile aidiyeti” düzeyinin 0-3000 TL aralığında aile gelir düzeyine sahip olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu sonucunu vermektedir.

Katılımcıların “kendilik aidiyeti” ($F_{(3.671)}$=3.493; p<0.05) ve “aile aidiyeti toplam” ($F_{(3.671)}$=3.493; p<0.05) düzeyleri sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmakta; “aile

aidiyeti" ($F_{(3.671)}$=3.089; p>0.05) düzeyi sınıf düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre kendilik aidiyeti ve aile aidiyeti toplam düzeylerinin hangi gruplar arasında farklılık gösterdiğini ortaya koymak için Post Hoc testlerinden Tukey testi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre kendilik aidiyeti düzeyi 11. sınıflar ile 10. ve 12. sınıflar arasında farklılaşmakta; aile aidiyeti toplam düzeyi ise 11. ve 12. sınıflar arasında farklılaşmaktadır (p<0.05). Buna göre 11. sınıf öğrencilerinin kendilik aidiyeti düzeyi 10. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerine kıyasla daha düşüktür. 11. sınıf öğrencilerinin aile aidiyeti toplam düzeyi 12. sınıf öğrencilerine kıyasla daha düşüktür.

Okul türüne göre bakıldığında ise katılımcıların "aile aidiyeti" ($F_{(2.672)}$=2.415; p>0.05), "kendilik aidiyeti" ($F_{(2.672)}$=0,943; p>0.05) ve "aile aidiyeti toplam" ($F_{(2.672)}$=1.493; p>0.05) düzeyleri okul türüne göre anlamlı düzeyde farklılaşmamaktadır.

Tablo 6. İntihar Eğilimi Alt Boyutunun Sosyo-Demografik Özelliklerle İlişkisinin İncelenmesi

	Değişkenler	Kategoriler	n	x̄	ss.	t	p
İntihar Eğilimi	Cinsiyet	Kadın	245	10.7	3.73	1.956	0.05
		Erkek	430	10.1	3.92		
	Aile Gelir Düzeyi	0-3000 TL	457	10.1	3.83	-1.458	0.14
		3001 TL ve üzeri	218	10.6	3.92		
						F	
	Sınıf Düzeyi	9. Sınıflar	142	9.72	3.58	2.661	**0.04***
		10. Sınıflar	209	10.2	4.03		
		11. Sınıflar	240	10.8	3.99		
		12. Sınıflar	84	10.2	3.35		
	Okul Türü	Fen Lisesi	93	11.0	4.14	2.110	0.12
		Anadolu Lisesi	411	10.1	3.84		
		Meslek Lisesi	171	10.2	3.73		

*p<0.05

İntihar eğilimleri açısından bakıldığında ise katılımcıların intihar eğilimi risk düzeyi sınıf düzeyine göre istatistiksel olarak anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır ($F_{(3.671)}$=3.493; p<0.05). Lise öğrencilerinin sınıf düzeylerine göre intihar eğilimi risk düzeyindeki farklılıkları tespit etmek için Post Hoc testlerinden biri olan Tukey testi uygulanmıştır. Yapılan analizin sonuçları incelendiğinde lise öğrencilerinin sınıf düzeyine göre intihar eğilimi riski 9. sınıflar ve 11. sınıflar arasında farklılaşmaktadır (p<0.05). Buna göre 11. sınıf öğrencilerinin intihar eğilimi riski 9. sınıf öğrencilerine kıyasla daha yüksektir. Lise öğrencilerinin intihar eğilimi risk düzeyi cinsiyete göre ($t_{(673)}$=1.956; p>0.05); aile gelir düzeyine göre ($t_{(673)}$=-1.458; p>0.05); okul türüne göre ($F_{(2.672)}$=2.110; p>0.05) istatistiksel olarak anlamlı değildir (Tablo 6).

Özetle, katılımcıların aile aidiyeti azaldıkça intihar eğilimi risklerinin arttığı gözlemlenmiştir. Ayrıca genel olarak aile aidiyeti 11. sınıf öğrencilerinde 12. sınıf öğrencilerine göre daha düşüktür. Kendilik aidiyeti alt boyutu düzeyi 11. sınıf öğrencilerinde 10. ve 12. sınıf öğrencilerine göre daha düşüktür. İntihar eğilimi riski 11. sınıf öğrencilerinde 9. sınıf öğrencilerine göre daha yüksektir. Aile aidiyeti alt boyutu düzeyi 3001 TL ve üzeri aile gelirine sahip olan öğrencilerde 0-3000 TL aralığında aile gelirine sahip olan öğrencilere göre daha yüksektir. Dolayısıyla bu çalışmada aile

aidiyeti ve intihar eğilimi riskinin çeşitli değişkenler açısından farklılaştığı ancak genel olarak ilişkili değişkenler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

TARTIŞMA

Bu araştırmanın amacı, ergenlik çağındaki lise öğrencilerinin algıladıkları aile aidiyet duygusu ile intihar eğilimi risk düzeyi arasındaki ilişkiyi incelemektir. Bunun yanı sıra, ergenlerin aile aidiyet duygusu algıları ve intihar eğilimi risk düzeylerinin cinsiyet, aile gelir düzeyi, sınıf düzeyi ve okul türü gibi bazı değişkenlere göre nasıl farklılaştığını anlamak araştırmanın diğer bir hedefidir.

Araştırma sonuçları, lise öğrencilerinin "aile aidiyeti toplam" düzeyi ile intihar eğilimi risk düzeyi arasında negatif yönlü ve anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya koymuştur. Buna dayanarak lise öğrencilerinde aile aidiyeti toplam düzeyinin artmasıyla birlikte intihar eğilimi risk düzeyinin azaldığı sonucuna varılabilir. Elde edilen sonuçlar çalışmamızın hipotezini desteklemektedir. Çalışma sonucuna göre, ergenlerde intihar eğilimi riski konusunda ailenin önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

Araştırma bulgumuz alan yazındaki araştırma sonuçları ile benzerlik göstermektedir. Alan yazın incelendiğinde, anne babaya ve aileye karşı hissedilen bağlanma duygusunun risk içeren davranışlara yönelik koruyucu bir faktör olduğu tespit edilmiştir (Adrian vd., 2018; Brooks vd., 2012; Halstead vd., 2014; Sormunen vd., 2018). Asante ve arkadaşlarının (2017) gerçekleştirdiği çalışmada, ebeveynlerin ergenlerin sorunlarını ve endişelerini anlamalarının, intihar davranışlarını önlemede önemli bir koruyucu faktör olduğu tespit edilmiştir. Shilubane ve arkadaşları (2014) ise ebeveyn sevgisi ve ilgisini hisseden ergenlerde intihar düşüncesi geliştirme veya intihar girişiminde bulunma olasılığının daha düşük olduğunu belirtmiştir.

Aile, karşılıklı etkileşim içinde olan bireylerden oluşan, bağımlı bir sistem olduğundan, üyelerinden birisinin karşılaştığı problemler, aile içerisinde var olan dinamikleri etkilemekte ve bundan etkilenmektedir (Yolcuoğlu, 2014). Coyne-Beasley (2017) tarafından yapılan çalışmada, aile bağlarının zayıf olması ve aidiyet duygusunun yetersiz olmasının genç bireylerde yaşam doyumunu azalttığı ve riskli alışkanlıkları arttırdığı saptanmıştır. Diğer bir yandan Van Orden ve arkadaşları (2010) tarafından yapılan çalışmanın sonucuna göre, aidiyetin engellenmesi ve algılanan umutsuzluk duygusu ile intihar davranışı arasında anlamlı düzeyde bir ilişki olduğu saptanmıştır. Aidiyetin koruyucu etkilerine odaklanan araştırmalar incelendiğinde, bu çalışmaların genellikle yüksek aidiyet duygusu hissetmenin kişiyi psikolojik, duygusal ve sosyal açıdan koruduğu düşüncesine dayandığı görülmektedir.

Aile aidiyetinin intihar düşüncesine karşı koruyucu bir faktör olabileceğine odaklanan bir çalışmada aidiyet alanları içinde özellikle aile aidiyetinin intihar düşüncesine önemli düzeyde, anlamlı ve negatif yönde bir katkıda bulunduğu tespit edilmiştir (Ploskonka & Servaty-Seib, 2015). Beckmann (2014) tarafından yapılan çalışmada ise, üniversiteye geçiş döneminde olan Türk gençleri üzerinde intihar ile depresyon belirtilerinin önleyici etkenlerini saptamak sebebiyle çalışma yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre, aidiyet duygusunun intihar eğilimi ile depresyon üzerinde koruyucu

etkisinin olduğuna dair veriler saptanmıştır. Bununla birlikte intihar eğilimi ile ilişkisel benlik arasındaki ilişkiye bakıldığında aidiyetin aracı bir etken olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmamızın bir diğer bulgusu lise öğrencilerinin intihar eğilimi alt boyutunun sınıf düzeyine göre farklılaşma gösterip göstermediği üzerinedir. Sonuçlara bakıldığında intihar eğilimi risk düzeyi ile sınıf düzeyi arasında anlamlı bir farklılık saptanmıştır. Buna göre lise öğrencilerinin intihar eğilimi risk düzeyi 11. sınıf öğrencilerinde yüksekken 9. sınıf öğrencilerinde daha düşüktür. Elde edilen sonuçların, ilgili alan yazındaki çalışmalarla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Alan yazın incelendiğinde, sınıf ve yaş düzeyi arttıkça ergen bireylerde riskli davranışlara yönelimin arttığı gözlenmiştir (Sever, 2015; Tuzgöl-Dost ve Keklik, 2014; Zimmermann, 2010). Bazı araştırmalarda, diğer çalışmaların aksine kişilerin yaş düzeyi arttıkça riskli davranışlarında azalma olduğu saptanmıştır (Mata vd., 2016). Campisi ve arkadaşlarının (2020) gerçekleştirdiği çalışmada ise, 13-17 yaş arası ergenler arasında intihar düşüncesinin yaygınlığında, daha genç ve daha yaşlı ergenler arasında çok az bir fark tespit edilmiştir. Ancak, intihar girişimleri açısından yaş grupları arasında herhangi bir farklılık görülmemiştir. Yine bazı araştırmalarda, ergen bireylerde intihar eğilimi ve sınıf düzeyi arasında anlamlı farklılaşma görülmemiştir (İzgi, 2018; Telef, 2014). Bu bağlamda çalışma bulgularına göre değerlendirme yapılacak olursa riskli davranışların sınıf düzeylerine göre anlamlı farklılıklar gösterdiği söylenebilir.

Çalışma bulgularımızda anlamlı farklılıklar görülenler bağlamında aile aidiyeti düzeyinin 11. sınıf öğrencilerinde 12. sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu bulgusu öne çıkmaktadır. Ayrıca “kendilik aidiyeti alt boyutu” düzeyinin de 11. sınıf öğrencilerinde 10. ve 12. sınıf öğrencilerine göre daha düşük olduğu görülmektedir. Alan yazında yapılan çalışmalarda, ergenlerin aile aidiyetinin yaş ve sınıf değişkenine göre anlamlı farklılaşmadığı görülmüştür (Avşar, 2019; Başar, 2019; Görmüş, 2021; İlik, 2019; Kiremitçi, 2020; Kiraz Can, 2021; Tunç, 2019; Yavuz, 2022). Bu sonuçların aksine King ve Boyd (2016) ve King ve arkadaşlarının (2015) ergenler üzerinde yaptığı çalışmalarında yaşı küçük olan ergenlerin yaşı daha büyük olan ergenlere göre anne-babalarıyla yakınlık kurma eğilimlerinin daha fazla olması sebebiyle, aile aidiyet düzeylerinin yaş arttıkça azaldığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda ergenlikte aile aidiyeti ve sınıf düzeyi arasında yapılan çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşıldığı görülmektedir.

Çalışmamızın bir başka bulgusu lise öğrencilerinin “aile aidiyeti” düzeyi ve alt boyutlarının ailenin gelir düzeyine göre farklılaşma gösterip göstermediği üzerinedir. Elde edilen sonuçlara göre gelir düzeyi ile “aile aidiyeti alt boyutu” arasında anlamlı bir farklılaşma görülmüştür. Bu bağlamda, "aile aidiyeti alt boyutu" düzeyinin, aile geliri daha yüksek olan öğrencilerde, gelir düzeyi daha düşük olan öğrencilere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Elde edilen sonuçlara benzer olarak Polat (2019) tarafından yapılan çalışma incelendiğinde gelir seviyesi daha yüksek olan ailelere sahip ergenlerin, gelir düzeyi daha düşük olan ailelere mensup ergenlere kıyasla, “aile aidiyeti” düzeylerinin daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Kiremitçi (2020) tarafından gerçekleştirilen araştırmada ise, orta aile gelir düzeyine sahip olan ergen bireylerin, düşük aile gelir düzeyine sahip ergenlere göre "aile aidiyeti toplam" düzeyinin ve alt boyutlarının daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

Bu çalışmaların aksine ailenin gelir seviyesi ve “aile aidiyeti” arasında anlamlı bir ilişki bulmayan çalışmalar da vardır (Arslan vd., 2019; Avşar, 2019; Durlanık, 2019; Özmen-Doğan, 2014). Çalışma sonuçlarımız göz önüne alındığında aile gelir düzeyi yüksek olan ergenlerde aile aidiyet duygusunun yüksek olduğu görülmektedir. Buna göre ailede yaşanan ekonomik sıkıntıların aile içi problemlere sebep olabileceği ve bunun da aile aidiyetini olumsuz yönde etkileyebileceği söylenebilir.

Ergenlerde intihar riskini azaltmak için, hem bireysel hem de sistemik risk faktörlerini ele alan kapsamlı bir tedavi süreciyle destek sağlanmalıdır. Güncel sistematik incelemeler ve meta-analizler, ergenlerde intihar davranışını önlemeye yönelik birkaç etkili tedavi yönteminin mevcut olduğunu göstermektedir (Glenn vd., 2019; Iyengar vd., 2018; Ougrin vd., 2015). Bu tedavilerin ortak özelliği, bireysel beceri eğitimlerini (örneğin; duygu düzenleme, stresle başa çıkma, farkındalık, kişilerarası etkileşim ve problem çözme) aktif bir aile terapisi ya da ebeveyn eğitimiyle (örneğin; psikoeğitim, duygu düzenleme becerileri, iletişim ve problem çözme becerileri) birleştirmeleridir. Bu durum, ergen intihar davranışı ile aile ilişkilerindeki risk ve koruyucu faktörler dikkate alındığında şaşırtıcı görülmemektedir. Dolayısıyla etkili tedaviler, aile içindeki risk mekanizmalarını tersine çevirebilir ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin kalitesini artırabilir. Böylelikle, gençlerdeki intihar riski üzerinde olumsuz etkisi olan kişilerarası yaşam stresi faktörlerini hafifletmek adına koruyucu bir rol üstlenebilir (Cavelti & Kaess, 2021). Buna ek olarak, okul çağındaki ergenlerde intihar düşüncelerinin ve intihar girişimlerinin sayısını azaltmada etkili olduğu görülen okul temelli önleme programları, okul iklimine ve akran ilişkilerine daha güçlü bir odaklanma sağlayabilmektedir (Wasserman vd., 2015).

Petrakis ve Joubert (2013), klinik sosyal hizmetin intiharı önlemedeki rolünü inceledikleri çalışmalarında, acil servislerde intihar girişiminin ardından uygulanan kısa süreli ve etkili psikoterapötik müdahaleler ile bireylerin toplum hizmetlerine erişimini kolaylaştıran bir modeli değerlendirmişlerdir. Araştırma sürecinde 65 hasta, başlangıçta, 4. haftada, 3. ayda ve 6. ayda değerlendirilmiş olup bu süreçte temel ölçüm aracı olarak Manchester Kısa Yaşam Kalitesi Değerlendirmesi (MANSA) kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, bireylerin psikososyal alanlarında belirgin iyileşmeler kaydedilmiş ve bu iyileşmelerin depresyon puanlarındaki iyileşmelerle güçlü bir ilişki içinde olduğu tespit edilmiştir.

Yapılan çalışmalar incelendiğinde, sosyal hizmet uzmanlarının sahada sıkça intihar vakalarıyla karşılaştıklarını ancak eğitimlerinin intiharın önlenmesi ve müdahalesi konusunda yetersiz kaldığını ifade ettikleri görülmektedir. Bu bağlamda, intihar konusunun sosyal hizmet eğitimine dahil edilmesi ve sosyal hizmet uzmanlarının bu alandaki bilgi ve becerilerinin geliştirilmesinin gerekli olduğu vurgulanmaktadır (Erdem vd., 2023; Lee & Kourgiantakis, 2023; Osteen vd., 2014; Rasnayake vd., 2024; Rathinam vd., 2024; Sanford vd., 2015; Yıldırım ve Başer, 2019). Hamilton ve Rolf (2010) tarafından yapılan araştırmada, sosyal hizmet uzmanlarının intihara yönelik çalışmalarında oldukça başarılı oldukları belirtilmektedir. Bu başarının temel nedeni, sosyal hizmet uzmanlarının teoriye dayalı bilgi ve müdahale becerileri geliştirmiş olmalarıdır. Bu yetkinlikler

sayesinde, sosyal hizmet uzmanlarının görev yaptığı bölgelerde intihar oranlarında belirgin bir düşüş görülmüştür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ergenlik dönemindeki lise öğrencilerinin algıladıkları aile aidiyeti duygusu ile intihar eğilimi risk düzeyi arasındaki ilişkiyi inceleyen bu çalışma, aile aidiyeti azaldıkça ergenlerde intihar eğilimi riskinin arttığını ortaya koymuştur. Ayrıca, öğrencilerin sınıf düzeyinin intihar eğilimi riski, aile aidiyeti algısı ve kendilik aidiyeti değişkenleri bakımından anlamlı farklılıklar oluşturduğu belirlenmiş ve elde edilen sonuçlar alan yazında yer alan benzer bulgularla desteklenmiştir.

Aile aidiyeti ve riskli davranışlarla ilgili alan yazında daha önceden yapılan çalışmaların bulunduğu ancak ergenlik dönemindeki aile aidiyeti ile intihar eğilimi arasındaki ilişkiyi inceleyen az çalışma bulunduğu bilinmektedir. Bu sebeple yapmış olduğumuz çalışmanın ergenlik döneminde intihar eğiliminin azaltılmasına yönelik aile aidiyetinin öneminin vurgulanması amacıyla bu alanda gerçekleştirilecek çalışmalara zemin oluşturacağı ve yol gösterici olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca, çalışmanın örneklemi Şanlıurfa ili merkez ilçelerinde eğitimine devam eden lise öğrencileri ile sınırlıdır. Bu nedenle araştırmanın başka illerde uygulanmasının daha nesnel ve genel sonuçlar elde edilmesini sağlayacağı düşünülmektedir.

Çalışma sonuçlarına göre, riskli davranışlar sergileme ihtimali bulunan veya bu tür davranışlar sergileyen ergenlerin sorunları ele alınırken, koruyucu-önleyici ve rehabilite edici yaklaşımlar geliştirmek ve ailelere destek hizmetleri sunmak konusunda okul sosyal hizmetinin önemi vurgulanmakta ve bu hizmetlerin oldukça faydalı olabileceği değerlendirilmektedir. Ailelerle çalışma yürüten sosyal hizmet uzmanlarının, aileleri kapsamlı bir şekilde değerlendirmesi ve farklı perspektifleri bir araya getiren geniş bir bakış açısı benimsemesi gereklidir. Anne ve babaların, ergenlik dönemindeki çocuklarının gelişim özelliklerini anlamaları durumunda, çocuklarının ihtiyaçlarına uygun şekilde davranışlar sergileyebileceği düşünülmektedir. Bu doğrultuda, ailelere yönelik bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenmesinin yararlı olacağı öngörülmekte ve aile içindeki destek mekanizmalarının güçlendirilmesinde etkili olacağı düşünülmektedir. Bunun yanı sıra, intihar vakalarıyla çalışan bir sosyal hizmet uzmanının, ergenlerle terapötik ilişkiler kurmasının ve ergenleri sürece aktif bir şekilde dahil etmesinin önemli olduğu vurgulanmaktadır.

Ergenlerde intihar eğilimini önlemek amacıyla bireysel, ailevi ve toplumsal düzeyde farklı önlemler uygulanabilir. Bu konuda sosyal hizmet uzmanlarının, diğer alanlarda çalışan profesyonellerle iş birliği yapmasının önemli olduğu değerlendirilmekte olup bu multidisipliner yaklaşımın, ergenin ihtiyaç duyduğu kapsamlı müdahale olanaklarını sunarak sorunların çözümünde etkili olabileceği öngörülmektedir. Ayrıca, sosyal hizmet uzmanlarının intiharla ilgili çalışmalarda teori ve müdahale becerileri edinmelerinin büyük bir önem taşıdığı düşünülmektedir. Bu doğrultuda, sosyal hizmet uzmanlarına yönelik eğitim desteği sağlanması ve paylaşım gruplarının oluşturulmasının gerekliliği değerlendirilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan 02.04.2021 tarihli ve 29078 sayılı etik kurul onayı alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Sorumlu yazar %60, ikinci yazar %40 oranında katkıda bulunmuştur.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Adolescence is widely recognized as a critical developmental stage characterized by an increased tendency toward risky behaviors. The unique developmental characteristics, identity formation processes, and socialization experiences that occur during this period play a significant role in shaping such behaviors. Early in life, individuals' relationship patterns are largely influenced by family interactions. However, as adolescents mature, one of their key developmental tasks is to gradually distance themselves from their families and establish stronger connections with peer groups and broader social environments. Within this framework, it is particularly notable that factors such as bullying, a lack of close friendships, insufficient integration into peer networks, or challenges in social adjustment can significantly increase the risk of suicidal tendencies among young people (Brunstein Klomek et al., 2019; Koyanagi et al., 2019; Li et al., 2021; Van Geel et al., 2014; Wyman et al., 2019). Suicide is one of the leading causes of death worldwide, with adolescents being particularly vulnerable (Cunningham et al., 2018; World Health Organization [WHO], 2025). It is defined as the intentional act of ending one's own life and the deliberate destruction of oneself (Durkheim, 1992).

Research highlights that self-harming behaviors in adolescence are strongly linked to the family environment and related dynamics (Fortune et al., 2016). Negative experiences within the family system, along with an inability to effectively address problems, are recognized as major risk factors for the development of suicidal thoughts among adolescents (Görgülü, 2017). On the other hand, protective factors play a crucial role in preventing suicidal behavior. Evidence suggests that a robust family support system combined with active parental involvement in children's lives provides substantial protective benefits (Asante et al., 2017). In summary, family-related factors may serve as significant predictors of suicidal tendencies in young people.

Studies, such as those conducted by Zastrow (2016), highlight the importance of social work interventions in preventing suicidal behaviors. Establishing a therapeutic relationship with clients, using hopeful language, and ensuring clients' active participation are considered essential practices for social workers working with suicide cases (Erdem et al., 2023; Petrakis & Joubert, 2013). This research aims to explore the connection between adolescents' perceived sense of

family belonging and their suicide risk levels. Additionally, it seeks to examine how these factors vary according to gender, family income level, grade level, and school type.

This study employed a descriptive research design based on a general survey model, which is commonly used in quantitative research. The study population consisted of high school students enrolled in schools located in the central districts of Şanlıurfa Province. To ensure adequate representation of each subgroup for analysis, irrespective of their proportion in the overall population, a disproportionate stratified sampling method was utilized (Büyüköztürk et al., 2013). Schools were categorized into three strata: science high schools (n=93), Anatolian high schools (n=411), and vocational high schools (n=171). From these, a total of 675 students (245 girls and 430 boys) across six schools in the central districts were included in the study group through simple random sampling (Çıngı, 2009). This method ensured that every individual had an equal chance of being selected. To facilitate student participation, parents were informed about the study through a Parental Informed Consent and Assent Form, and informed consent was obtained. A Personal Information Form was used to collect sociodemographic data, including gender, family income level, grade level, and school type. The Family Belonging Scale was used to assess students' perceived sense of belonging within their families, while the Suicidal Tendency subscale of the Risky Behaviors Scale was used to evaluate suicide risk levels.

. The analysis revealed a statistically significant negative relationship between high school students' overall sense of family belonging and their likelihood of exhibiting suicidal tendencies ($r=-0.380$; $p<0.01$). The study reveals that a decline in family belonging among adolescents is associated with a higher risk of developing suicidal tendencies. The study found that feelings of family belonging varied based on income levels ($t_{(673)} = -2.210$; $p < 0.05$). Students whose family income is 3001 TL or higher reported a stronger sense of family belonging compared to those with a family income ranging from 0 to 3000 TL. In terms of grade levels, both self-belonging ($F_{(3,671)}=3.493$; $p<0.05$) and total family belonging ($F_{(3,671)}=3.493$; $p<0.05$) showed statistically significant differences. Eleventh-grade students had a lower self-belonging level compared to their peers in the 10th and 12th grades. while 12th-grade students exhibited higher overall family belonging than 11th-grade students. Suicide risk levels also differed significantly according to grade level ($F_{(3.671)}=3.493$; $p<0.05$), with 11th-grade students demonstrating a higher suicide risk than 9th-grade students.

This study examined the relationship between adolescents' sense of family belonging and their risk of suicide, revealing that lower levels of perceived family belonging are associated with a greater likelihood of suicidal tendencies among high school students. Furthermore, grade level was found to influence these variables, and the findings are consistent with evidence reported in previous studies.

Although prior research has investigated the relationship between family belonging and risky behaviors, studies specifically examining the association between family belonging and suicidal tendencies during adolescence remain limited. This study aims to emphasize the significant role of family belonging in mitigating suicidal tendencies among adolescents, thereby creating a basis for and guiding future research in this area. However, the study's sample focuses solely on high school students from the central districts of Şanlıurfa province. Expanding the research to other regions could provide more comprehensive and generalizable findings.

The findings highlights the critical role of school social work in fostering protective, preventive, and rehabilitative approaches while offering support services to families in addressing issues faced by adolescents who may be at risk or display risky behaviors. The study suggests that such services can be highly effective. Social workers collaborating with families should conduct comprehensive assessments and adopt a holistic approach that incorporates multiple perspectives. Furthermore, when parents understand the developmental characteristics of adolescence, they may be better equipped to respond appropriately to their children's needs. In this regard, informational sessions and educational programs for families are expected to strengthen family support systems and enhance their effectiveness. The findings also emphasize the importance of social workers establishing therapeutic relationships with adolescents and actively involving them in the intervention process when addressing suicide-related issues.

Various strategies can be implemented at the individual, family, and societal levels to prevent and address suicidal tendencies among adolescents. Collaboration between social workers and professionals across various fields is seen as essential, with a multidisciplinary approach proving effective in offering the comprehensive interventions adolescents require. Additionally, equipping social workers with specialized theoretical knowledge and practical skills in suicide prevention is considered a priority. Accordingly, providing professional training opportunities and establishing peer support and knowledge-sharing groups for social workers are strongly recommended.

KAYNAKÇA

Adrian, M., Berk, M. S., Korslund, K., Whitlock, K., McCauley, E. & Linehan, M. (2018). Parental validation and invalidation predict adolescent self-harm. *Professional Psychology: Research and Practice, 49*(4), 274–281. https://doi.org/10.1037/pro0000200

Aranda, A. B., Santiago, J. E. S., Carballo, J. R., Nango, P. A. P., Pérez, M. C. & Villa, V. M. V. (2016). Suicidal ıdeation and hopelessness among mexican adolescents studying ın public and private schools: the role of family factors. *The International Journal of Indian Psychology, 4*(1), 126-139.

Arslan, K., Şahin, H. ve Erkal, S. (2019). Üniversite öğrencilerinin aile aidiyetinin aile içi şiddete ilişkin görüşlerine ve bireysel özelliklerine göre karşılaştırılması. *Researcher Social Science Studies, 7*(1), 168-80.

Asante, K. O., Kugbey, N., Osafo, J., Quarshie, E. N. B. & Sarfo, J. O. (2017). The prevalence and correlates of suicidal behaviours (ideation, plan and attempt) among adolescents in senior high schools in Ghana. *SSM Popul Health, 3*, 427-434. https://doi.org/10.1016/j.ssmph.2017.05.005

Aslantürk, H. (2017). *Tam aileye ve tek ebeveynli aileye sahip üniversite öğrencilerinin aile aidiyetlerinin karşılaştırılması* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Avşar, E. (2019). *Boşanmış ve boşanmamış ailelerin çocuklarının aile aidiyeti ve psikolojik sağlamlığının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Başar, G. G. (2019). *Ergenlerin aile aidiyeti ve ebeveyn ilişkileri ile ahlaki olgunluk düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Karabük Üniversitesi.

Bean, S., Rolleri, L. A. & Wilson, P. (2016). *Parent-Child connectedness*. ETR Associations.

Beckmann, H. (2014). *Related self and sense of belonging as protective factors against suicidal tendency in Turkish adolescents during transition to university* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Koç Üniversitesi.

Brooks, F. M., Magnusson, J., Spencer, N. & Morgan, A. (2012). Adolescent multiple risk behaviour: An asset approach to the role of family school and community. *Journal of Public Health. 34*(Supplement 1): i48-i56. doi: https://doi.org/10.1093/pubmed/fds001

Brunstein Klomek, A., Barzilay, S., Apter, A., Carli, V., Hoven, C. W., Sarchiapone, M., Hadlaczky, G., Balazs, J., Kereszteny, A., Brunner, R., Kaess, M., Bobes, J., Saiz, P. A., Cosman, D., Haring, C., Banzer, R., McMahon, E., Keeley, H., Kahn, J-P. et al (2019). Bi-directional longitudinal associations between different types of bullying victimization, suicide ideation/attempts, and depression among a large sample of European adolescents. *J Child Psychol Psychiatry, 60*(2), 209-215. https://doi.org/10.1111/jcpp.12951

Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2013). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (14. Basım). Pegem Akademi Yayıncılık.

Campisi, S. C., Carducci, B., Akseer, N. *et al.* (2020). Suicidal behaviours among adolescents from 90 countries: a pooled analysis of the global school-based student health survey. *BMC Public Health,* **20**, 1102. https://doi.org/10.1186/s12889-020-09209-z

Cavelti, M. & Kaess, M. (2021). Adolescent suicide: an individual disaster, but a systemic failure. *Eur Child Adolesc Psychiatry, 30*, 987-990. https://doi.org/10.1007/s00787-021-01834-2

Cha, C. B., Franz, P. J., Guzmán, E. M., Glenn, C. R., Kleiman, E. M. & Nock, M. K. (2018). Annual Research Review: Suicide among youth - epidemiology, (potential) etiology, and treatment. *J Child Psychol Psychiatry, 59*(4), 460-482.

Coyne-Beasley, T. (2017). Cultivating connectedness and equity: A call to action for the global adolescent health community. *Journal of Adolescent Health, 61*(3), 392-5.

Cunningham, R. M., Walton, M. A. & Carter, P. M. (2018). The major causes of death in children and adolescents in the United States. *N Engl J Med, 379*(25), 2468-2475. https://doi.org/10.1056/NEJMsr1804754

Çıngı, H. (2009). *Örnekleme kuramı* (3. Baskı). Hacettepe Üniversitesi Basımevi.

Decarlo, L. T. (1997). On the meaning and use of kurtosis. *Psychological Methods, 2*(3), 292-307. https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/1082-989X.2.3.292

Dinç, A. (2013). *Çocuk suçluluğunda ailenin rolü* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi.

Durkheim, E. (1992). *İntihar*. (Çev: Ö. Özankaya). İmge Kitabevi.

Durlanık, H. K. (2019). *Orta çocukluk döneminde algılanan ebeveyn tutumları, aile aidiyeti ve empatik eğilimler arasındaki ilişkiler ve bunların bazı değişkenler açısından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Dünya Sağlık Örgütü. (2025, 23 Mayıs). Suicide worldwide in 2021: global health estimates. https://www.who.int/publications/i/item/9789240110069

Erdem, E., Kesgin, B. ve Zengin, O. (2023). Klinik sosyal hizmet alanında intiharın yeri. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi, 23*(1), 22-41.

Forster, M., Grigsby, T. J., Gower, A. L., Mehus, C. J. & McMorris, B. J. (2020). The role of social support in the association between childhood adversity and adolescent self-injury and suicide: findings from a statewide sample of high school students. *J Youth Adolesc, 49*(6), 1195-1208. https://doi.org/10.1007/s10964-020-01235-9

Fortune, S., Cottrell, D. & Fife, S. (2016). Family factors associated with adolescent self-harm: A narrative review. *Journal of Family Therapy, 38*(2), 226–256. https://doi.org/10.1111/1467-6427.12119

Gençtanırım, D. ve Ergene, T. (2014). Riskli davranışlar ölçeğinin geliştirilmesi: geçerlik ve güvenirlik çalışmaları. *International Journal of Social Science, 25*(1), 125-138.

Glenn, C. R., Esposito, E. C., Porter, A. C., & Robinson, D. J. (2019). Evidence base update of psychosocial treatments for self-ınjurious thoughts and behaviors in youth. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, *48*(3), 357–392. https://doi.org/10.1080/15374416.2019.1591281

Görgülü, T. (2017). Madde kullanımı olan bireylerde umutsuzluk ve intihar düşünceleri: Ankara denetimli serbestlik örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *28*(2), 7-26. https://izlik.org/JA79DT88UF

Görmüş, K. (2021). *Lise öğrencilerinin bağlanma stilleri ile benlik saygısı, aile aidiyeti ve yaşadıkları güçlükler arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Groeneveld, R. A. & Meeden, G. (1984). Measuring skewness and kurtosis. *The Statistician, 33*, 391-399. https://doi.org/10.2307/2987742

Güneş, A. (2018). *Aile ile bağlanma: Aidiyet*. (7. Baskı). Timaş Yayınları.

Haenya, A. M., Littlefield, A. K., Wood, P. & Sherc, K. J. (2018). Method effects of the relation between family history of alcoholism and parent reports of offspring ımpulsive behavior. *Addictive Behaviors, 87*, 251-25.

Halstead, R. M., Pavkov, T. W., Hecker, L. L. & Seliner, M. M. (2014). Family dynamics and self-injury behaviors: A review of the literature. *Journal of Marital and Family Therapy, 40*(4), 464–475.

Hamilton, S. M. & Rolf, K. A. (2010). Suicide in adolescent American Indians: Preventative social work programs. *Child and Adolescent Social Work Journal, 27*(4), 283-290.

Hopkins, K. D. & Weeks, D. L. (1990). Tests for normality and measures of skewness and kurtosis: Their place in research reporting. *Educational and Psychological Measurement, 50*(4), 717–729. https://doi.org/10.1177/0013164490504001

Iyengar, U., Snowden, N., Asarnow, J. R., Moran, P., Tranah, T. & Ougrin, D. (2018). A further look at therapeutic interventions for suicide attempts and self-harm in adolescents: an updated systematic review of randomized controlled trials. *Front Psych, 9*, 583. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2018.00583

İlik, D. A. (2019). *Ergenlerde bağlanma stilleri ve aile aidiyetinin çeşitli değişkenlere göre incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

İzgi, İ. (2019). *Ergenlerde riskli davranışlar, benlik saygısı ve ölüm kaygısı arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.

Karagöz, Y. (2017). SPSS ve Amos uygulamalı nitel ve nicel karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği. Nobel Yayıncılık.

Karasar, N. (2002). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayıncılık.

King, C.A., Grupp-Phelan, J., Brent, D., Dean, J. M., Webb, M., Bridge, J. A., Spirito, A., Chernick, L. S., Mahabee-Gittens, E. M., Mistry, R. D., Rea, M., Keller, A., Rogers, A., Shenoi, R.,

Cwik, M., Busby, D. R., Casper, T. C., the Pediatric Emergency Care Applied Research Network (2019). Predicting 3-month risk for adolescent suicide attempts among pediatric emergency department patients. *J Child Psychol Psychiatry, 60*(10), 1055-1064. https://doi.org/10.1111/jcpp.13087

King, V. & Boyd, L. M. (2016). Factors associated with perceptions of family belonging among adolescents. *Journal of Marriage and Family, 78*(4), 1114-30.

King, V., Boyd, L. M. & Thorsen, M. L. (2015). Adolescents' perceptions of family belonging in stepfamilies. *Journal of Marriage and Family, 77*, 761–774.

Kiraz-Can, A. B. (2021), *Ergenlerde duygusal özerkliğin yurtta kalma, algılanan duygusal istismar ve aile aidiyeti bağlamında incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kiremitçi, S. (2020). *Lise öğrencilerinde aile aidiyeti ve şiddet eğilimi arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Koyanagi, A., Oh, H., Carvalho, A. F., Smith, L., Haro, J. M., Vancampfort, D., Stubbs, B. & DeVylder, J. E. (2019). Bullying victimization and suicide attempt among adolescents aged 12–15 years from 48 countries. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 58*(9), 907-918.e4. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2018.10.018

Lee, E. & Kourgiantakis, T. (2023). Applying behavioural activation (BA) and simulation-based learning (SBL) approaches to enhance MSW students' competence in suicide risk assessment, prevention, and intervention (SRAPI). *Social Work Education*, *42*(4), 511–530. https://doi.org/10.1080/02615479.2021.1976136

Li, L., You, D., Ruan, T., Xu, S., Mi, D., Cai, T. & Han, L. (2021). The prevalence of suicidal behaviors and their mental risk factors among young adolescents in 46 low- and middle-income countries. *J Affect Disord, 281*, 847-855. https://doi.org/10.1016/j.jad.2020.11.050

Mata, R., Josef, A. K. & Hertwig, R. (2016). Propensity for risk taking across the life span and around the globe. *Psychological Science, 27*(2), 231–243. https://doi.org/10.1177/0956797615617811

Mavili, A., Kesen, N. F. ve Daşbaş, S. (2014). Aile aidiyeti ölçeği: Bir ölçek geliştirme çalışması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi,* (33), 29-45. http://dx.doi.org/10.21560/spcd.19507

McLaren, S., Gomez, R., Bailey, M. & Van Der Horst R. K. (2007). The association of depression and sense of belonging with suicidal ıdeation among older adults: Applicability of resiliency models. *Suicide Life Threat Behav, 37*(1), 89-102.

Moors, J. J. A. (1988). A quantile alternative for kurtosis. *Journal of the Royal Statistical Society. Series D (The Statistician), 37*(1), 25-32. doi:10.2307/2348376

Osteen, P. J., Jacobson, J. M. & Sharpe, T. L. (2014). Suicide prevention in social work education: how prepared are social work students?. *Journal of Social Work Education, 50*(2), 349-364.

Ougrin, D., Tranah, T., Stahl, D., Moran, P. & Asarnow, J. R. (2015). Therapeutic interventions for suicide attempts and self-harm in adolescents: systematic review and meta-analysis. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry, 54*(2), 97-107.e2. https://doi.org/10.1016/j.jaac.2014.10.009

Özmen-Doğan, S. (2014). *ilköğretim öğrencilerinin aile bağları ve ailede şiddet görme durumunun benlik saygısı üzerine etkisi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gazi Üniversitesi.

Öztürk, N. (2020). Lise dönemindeki ergenlerin riskli yaşam deneyimleri. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 1*(37), 100-113.

Petrakis, M. & Joubert, L. (2013). A social work contribution to suicide prevention through assertive brief psychotherapy and community linkage: Use of the Manchester Short Assessment of Quality of Life (MANSA). *Social Work in Health Care, 52*(2-3), 239-257.

Ploskonka, R. A. & Servaty-Seib, H. L. (2015). Belongingness and suicidal ıdeation in college students. *Journal of American College Health, 63*(2), 81-87.

Polat, O. (2019). *Ergenlerde aile aidiyetinin psiko-sosyal değişkenler bakımından incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.

Rasnayake, S., Navrátil, P., Orock, A.N., Chandrasekara, D., Wanniarachchi, I. & Gamage, T. (2024). A systematic review of the role of social work in dealing with suicide. *Kontakt*, *26*(4), 383-391. doi: 10.32725/kont.2024.053

Rathinam, B., Cherian, A. V., Loganathan, S., Chandra, P. S. & Armstrong, G. (2024). Development of a suicide prevention training module for social work students in India. *Indian Journal of Psychological Medicine, 46*(2), 165-170. doi:10.1177/02537176231223305

Sağlam, Ö. (2025). Ergenlik döneminde kendine zarar verme davranışı: bir mesleki uygulama olarak klinik sosyal hizmet. *Tıbbi Sosyal Hizmet Dergisi,* (25*)*, 39-60.

Sanford, R. L., Frey, L. M. & Maple, M. (2025). A Missing Link in Suicide Prevention and Intervention: Preparing the Bachelor of Social Work Workforce to Respond to Suicide in Practice. *Journal of Social Work Education*, *61*(4), 595–607. https://doi.org/10.1080/10437797.2025.2560822

Savi Çakar, F., Tagay, Ö., Karataş, Z. ve Yavuzer, Y. (2015). Lise öğrencileri ile öğretmenlerin riskli davranışlara ilişkin görüşleri1. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute, 7*(12), 1-13.

Sever, G. (2015). *Lise öğrencilerinin madde kullanma eğilimlerinin algılanan sosyal destek ve riskli davranışlarla ilişkisinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Gaziantep Üniversitesi.

Sheafor, B. W. & Horejsi, C. J. (2016). *Sosyal hizmet uygulaması temel teknikler ve ilkeler.* (3. Baskı). Nika Yayınevi.

Shilubane, H. N., Ruiter, R. A. C., Bos, A. E. R. *et al.* (2014). Psychosocial Correlates of Suicidal Ideation in Rural South African Adolescents. *Child Psychiatry Hum Dev, **45***, 153–162. https://doi.org/10.1007/s10578-013-0387-5

Smith, P. N., Selwyn, C. N., Wolford-Clevenger, C. & Mandracchia, J. T. (2014). Psychopathic personality traits, suicide ideation, and suicide attempts in male prison inmates. *Criminal Justice and Behavior, 41*(3), 364-379.

Sormunen, M., Goranskaya, S., Kirilina, V., Bykachev, K. & Tossavainen, K. (2018). Home and school responsibilities for children's health literacy development: The views of finnish and russian parents and teachers. *Russian Journal of Communication, 10*(1), 70-90.

Telef, B. (2014). Ergenlerde olumlu olumsuz duygular ile riskli davranışlar arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi, 22*(2), 591-604.

Tunç, S. (2019). *Üniversite öğrencilerinin aile aidiyeti, evlilik beklentileri ve evlilik tutumları arasındaki ilişki* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Arel Üniversitesi.

Tuzgöl-Dost, M. ve Keklik, İ. (2014). Sürekli kaygı, umutsuzluk ve benlik saygısının ergenlerin riskli davranışlarını yordama gücü. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, *13*(51). https://doi.org/10.17755/esosder.89538

Van Geel, M., Vedder, P. & Tanilon, J. (2014). Relationship between peer victimization, cyberbullying, and suicide in children and adolescents: a meta-analysis. *JAMA Pediatr, 168*(5), 435. https://doi.org/10.1001/jamapediatrics.2013.4143

Van Orden, K. A., Witte, T. K., Cukrowicz, K. C., Braithwaite, S. R., Selby, E. A. & Joiner, T. E. (2010). The ınterpersonal theory of suicide. *Psychological Review, 117*(2), 575– 600.

Wasserman, D., Hoven, C. W., Wasserman, C., Wall, M., Eisenberg, R., Hadlaczky, G., Kelleher, I., Sarchiapone, M., Apter, A., Balazs, J., Bobes, J., Brunner, R., Corcoran, P., Cosman, D., Guillemin, F., Haring, C., Iosue, M., Kaess, M., Kahn, J. P., Keeley, H., Musa, G. J., Nemes, B., Postuvan, V., Saiz, P., Reiter-Theil, S., Varnik, A., Varnik, P. & Carli, V. (2015).

School-based suicide prevention programmes: the SEYLE cluster-randomised controlled trial. *The Lancet, 385*(9977), 1536-1544. https://doi.org/10.1016/S0140-6736(14)61213-7

Wyman, P. A., Pickering, T. A., Pisani, A. R., Rulison, K., Schmeelk-Cone, K., Hartley, C., Gould, M., Caine, E. D., LoMurray, M., Brown, C. H. & Valente, T. W. (2019). Peer-adult network structure and suicide attempts in 38 high schools: implications for network-informed suicide prevention. *J Child Psychol Psychiatry, 60*(10), 1065-1075. https://doi.org/10.1111/jcpp.13102

Yavuz, M. (2022). *Ergenlerin aile aidiyeti ve prososyal davranışları arasındaki ilişkinin incelenmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Selçuk Üniversitesi.

Yıldırım, B. ve Başer, A.O. (2019). Acil servis tıbbi sosyal hizmet müdahaleleri, müracaatçı profili ve sosyal hizmet mülakatında dikkat edilmesi gereken durumlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 30*(1), 286-308.

Yolcuoğlu, İ. G. (2014). *Bireylerle, ailelerle, gruplarla ve toplumla sosyal hizmet*. Nar Yayınevi.

Zastrow, C. (2016). *Sosyal hizmete giriş*. Nika Yayınevi.

Zimmermann, G. (2010). Risk perception, emotion regulation and impulsivity as predictors of risk behaviours among adolescents in Switzerland. *Journal of Youth Studies, 13*(1), 83–99. https://doi.org/10.1080/13676260903173488

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Sosyal Yardım ve İstihdam İlişkisi Ölçeğinin Geliştirilmesi*

Development of the Social Assistance and Employment Relationship Scale

Ammar SEVGİLİ[1], Bedrettin KESGİN[2]

1 Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, ammarsevgili@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2342-4688

2 Prof. Dr., Yalova Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, bedrerttink@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9812-8966

Başvuru: 13.01.2026

Kabul: 04.06.2026

Atıf: : Sevgili, A. & Kesgin, B. (2026). Sosyal Yardım ve İstihdam İlişkisi Ölçeğinin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi, 37*(3), 855-878. DOI: 10.33417/tsh.1862320

ÖZ

Bu çalışma, sosyal yardımların yoksulluğu azaltma işlevi ile istihdama engel olma riski arasındaki ikilemi, Refah Bağımlılığı ve Yoksulluk Tuzağı kuramları ekseninde incelemek için geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmeyi amaçlamaktadır. Türkiye literatüründe sosyal yardım-istihdam ilişkisine dair ölçek bulunmaması, makro veriler yerine doğrudan yararlanıcıların algıları üzerinden ve kültürel bağlama özgü psikometrik araçların sınırlılığı, bu çalışmanın temel hareket noktasıdır. Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi Ölçeği (SY-İ), yardımların istihdam etkisini sistemli bir şekilde ölçmek üzere tasarlanmıştır. Nicel araştırma yöntemiyle yürütülen çalışmada, 20 maddelik taslak form ile başlanan süreçte, binişik yapı gösteren maddelerin elenmesiyle 9 maddelik nihai yapıya ulaşılmıştır. Diyarbakır ilinde 474 katılımcıdan elde edilen verilerle Açımlayıcı (AFA) ve Doğrulayıcı (DFA) Faktör Analizleri yapılmıştır. Analizler sonucunda, toplam varyansın %51,25'ini açıklayan, "İstihdama Katkı" ve "Koşullu Sosyal Yardım" alt boyutlarından oluşan iki faktörlü yapı doğrulanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alpha güvenirlik katsayısı, yeni geliştirilen ölçekler için kabul edilebilir düzey olan 0,712 olarak tespit edilmiştir. Geliştirilen ölçek, sosyal politika yapıcılarına yardımların bağımlılık yaratma riski ile istihdama teşvik edici yönünü izleme noktasında kanıta dayalı bir araç sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Sosyal Yardımlar, İstihdam Politikaları, Refah Bağımlılığı, Yoksulluk Tuzağı, Ölçek Geliştirme.*

ABSTRACT

This study aims to develop a valid and reliable scale to examine the dilemma between the poverty alleviation function of social assistance and the risk of hindering employment, within the framework of Welfare Dependency and Poverty Trap theories. The primary motivation for this study is the lack of a scale addressing the relationship between social assistance and employment in the Turkish literature, as well as the limited availability of psychometric instruments tailored to the Turkish cultural context that rely on the perceptions of direct beneficiaries rather than macro-level data. The Social Assistance-Employment Relationship Scale (SY-I) was designed to systematically assess the employment effect of assistance. . Using a quantitative research design, the study began with a 20-item draft instrument and, after removing items with overlapping content, resulted in a final 9-item scale. Exploratory (EFA) and Confirmatory (CFA) Factor Analyses were performed using data obtained from 474 participants in Diyarbakır province. As a result of the analyses, a two-factor structure consisting

* Bu çalışma Ammar SEVGİLİ tarafından Prof. Dr. Bedrettin KESGİN danışmanlığında hazırlanmış olan "Sosyal Yardım ve İstidam İkileminde Yoksullukla Mücadele: Diyarbakır Örneği" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Söz konusu tez çalışması, TÜBİTAK Bilim İnsanı Destek Programları Başkanlığı (BİDEB) 2211-Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında desteklenmiştir. Verilen destek için TÜBİTAK'a ve çalışmanın geliştirilmesinde önemli katkıları olan editöre ve isimsiz hakemlere teşekkür ederiz.

of "Contribution to Employment" and "Conditional Social Assistance" sub-dimensions, explaining 51.25% of the total variance, was confirmed. The Cronbach's Alpha reliability coefficient of the scale was determined to be 0.712, indicating an acceptable level of internal consistency for a newly developed scale. The developed scale provides an evidence-based tool for social policymakers to monitor the risk of dependency and the employment-incentivizing aspect of assistance.

Keywords: *Social Assistance, Employment Policies, Welfare Dependency, Poverty Trap, Scale Development.*

GİRİŞ

Sosyal politikanın en önemli tartışma konularından biri yoksullukla nasıl mücadele edileceğidir. Bu noktada, sosyal yardımlar, bireylerin sadece geçici temel ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret olmayıp; bununla birlikte dezavantajlı bireylerin toplumsal yapıya ve ekonomik hayata dahil olmalarını amaçlayan önemli bir müdahale aracıdır. Son zamanlarda literatürde tartışılan çalışma şartına bağlı sosyal yardım modelleri, yardım alanların istihdama yönlendirilmesini teşvik eden bir müdahale yöntemi olarak ön plana çıkmaktadır. Sosyal yardımların, yalnızca gelir düzeyini arttırmayı hedeflemediği, aynı zamanda bireylerin sosyal uyumunu artırmada destek olabileceği söylenebilir (Hoynes ve Rothstein, 2019).

Sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişki, uluslararası literatürde karmaşık bir tartışma alanıdır. Bir grup araştırmacı, Refah Bağımlılığı Kuramı (Welfare Dependency Theory) perspektifinden, sosyal yardımların sürekliliğinin bireylerin iş arama motivasyonunu düşürdüğünü ve kayıtlı istihdamı caydırdığını savunmaktadır. Örneğin, ABD'de pandemi dönemi yardımlarının kesilmesinin istihdamı kısa vadede artırdığını gösteren bulgular (Arbogast ve Dupor, 2022) ve Danimarka'da gençlere yönelik yardımların istihdam üzerindeki negatif etkisine işaret eden çalışmalar (Bargain ve Jonassen, 2022), yardımların "işsizlik tuzağı" yaratabileceği argümanını desteklemektedir. Buna karşın, diğer bir grup çalışma bu etkinin bağlama göre değiştiğini öne sürmektedir. Finlandiya'daki temel gelir deneyi (Verho vd., 2022) ve Güney Afrika'daki sosyal yardım programları (Zwane vd., 2022) üzerine yapılan araştırmalar, sosyal yardımların iş gücü piyasasına katılımı azaltmadığını, aksine hane halkı refahını artırarak istihdama geçişi kolaylaştırabileceğini ortaya koymuştur. Brezilya örneğinde ise nakit transferlerinin doğru kurgulandığında kayıtlı istihdama geçişi desteklediği görülmüştür (Fietz et al., 2024). Dolayısıyla literatürde, yardımların istihdamı bozucu etkisi ile yoksulluğu azaltıcı etkisi arasında net bir uzlaşı bulunmamaktadır (Dustmann vd., 2024).

Benzer bir durum Türkiye literatürü için de geçerlidir. Türkiye'de yapılan çalışmalar, sosyal yardımların yoksulluğu kısmen azalttığını ancak kayıtlı istihdam üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratabildiğini göstermektedir (Akbulut vd., 2022). Özellikle işsizlik yardımlarının uzun vadeli istihdam yaratmaktan ziyade geçici bir koruma sağladığı, bu nedenle sistemin sosyal korumanın ötesine geçerek resmi istihdamı teşvik edici yönünün güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmaktadır (Sipahi, 2022).

Mevcut literatür zengin olmakla birlikte, önemli bir metodolojik sınırlılık göze çarpmaktadır. Sosyal yardım ve istihdam ilişkisini inceleyen çalışmaların büyük çoğunluğu ya nitel yöntemlere dayanmakta ya da ikincil veriler üzerinden yapılan ekonometrik analizlerle sınırlı kalmaktadır. Bu çalışmalar, istihdam oranlarındaki değişimi makro düzeyde ölçebilse de yardım alan bireylerin istihdama yönelme süreçlerindeki algılarını, motivasyonlarını ve karşılaştıkları psikososyal engelleri doğrudan ölçen geçerli ve güvenilir, standartlaştırılmış psikometrik ölçme araçları sınırlıdır. Politikalar, sadece ekonomik teşviklere değil, bireyin yardım-istihdam dengesini nasıl algıladığına da bağlıdır. Doğrudan yararlanıcıların perspektifinden bu ilişkiyi çok boyutlu olarak ölçen özgün bir ölçeğe duyulan ihtiyaç açıktır.

Bu gereklilikten yola çıkarak bu çalışma, sosyal yardım alan bireylerin yardımların istihdama katkısına ve koşulluluk ilkesine yönelik tutumlarını ölçmek amacıyla "Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi Ölçeği" (SY-İ) adı verilen özgün bir ölçme aracı geliştirmeyi hedeflemektedir. Çalışma kapsamında şu temel araştırma sorularına yanıt aranmıştır:

1.Geliştirilen SY-İ ölçeği, sosyal yardım ve istihdam arasındaki ilişkiyi ölçmek için geçerli ve güvenilir bir yapı sunmakta mıdır?

2.Ölçeğin alt boyutları, teorik beklentilerle uyumlu olarak ayrışmakta mıdır?

Geliştirilen bu ölçek, literatürdeki metodolojik boşluğu doldurarak hem teorik hem de pratik alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmaya konu olan bu ölçek teorik olarak, sosyal politika literatüründe genellikle makro verilerle tartışılan *yardım-istihdam ikilemini* mikro düzeyde ve birey odaklı ölçmeye olanak tanıyacaktır. Uygulama düzeyinde ise bu ölçek, politika yapıcılarına ve sosyal hizmet uzmanlarına, hangi yardım modellerinin (koşullu/koşulsuz) bireylerde istihdam motivasyonu yarattığını, hangilerinin ise bağımlılık riski taşıdığını tespit etmeleri için somut, sayısal ve izlenebilir veriler sunacaktır. Sosyal politika uygulamalarında kanıta dayalı bir yaklaşımın benimsenmesi,

sadece makro-ekonomik verilerin değil, aynı zamanda bu hizmetlerin doğrudan muhatabı olan bireylerin öznel deneyimlerinin ve sistemle kurdukları etkileşimin ciddiye alınmasıyla mümkündür. Bu ölçek, sosyal yardımları pasif bir aktarım mekanizması olarak gören paternalist yaklaşımın ötesine geçerek; bireyin bu yardımları kendi yaşam projeleri ve istihdam kararları içinde nasıl anlamlandırdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu yönüyle çalışma, daha etkili ve kanıta dayalı sosyal politika stratejilerinin geliştirilmesi için kritik bir araç niteliğindedir.

Çalışmanın teorik zemini, Refah Bağımlılığı Kuramı (Welfare Dependency Theory) ve Yoksulluk Tuzağı (Poverty Trap) yaklaşımlarına dayanmaktadır. Refah Bağımlılığı Kuramı, yardımların bireylerde atalet yaratarak iş arama davranışını azalttığı riskine odaklanırken (Kraay ve McKenzie, 2014); Yoksulluk Tuzağı yaklaşımı, düşük ücretli işe girişin yardım kaybına yol açarak bireyin yoksulluk döngüsüne girme riskini açıklamaktadır (Coomes vd., 2011). Geliştirilen ölçek, bu iki teorik riski (bağımlılık ve tuzak) ve bunlara karşı geliştirilen istihdama katkı politikalarının birey üzerindeki yansımasını "İstihdama Katkı" ve "Koşullu Sosyal Yardım" boyutlarıyla ele almaktadır.

Makalenin devamında; öncelikle kuramsal ve kavramsal altyapı, ardından ölçek geliştirme sürecinin aşamaları, madde havuzunun oluşturulması ve örneklem yapısı detaylandırılacaktır. Ardından, Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile elde edilen geçerlik ve güvenirlik bulguları sunulacaktır. Son bölümde ise, elde edilen psikometrik yapının literatürdeki tartışmalarla (aktivasyon, bağımlılık kültürü ve yoksulluk tuzağı) ilişkisi tartışılarak, politika önerileri sunulacaktır.

KURAMSAL ÇERÇEVE: REFAH BAĞIMLILIĞI VE YOKSULLUK TUZAĞI BAĞLAMINDA SOSYAL YARDIMLAR

Sosyal yardım programlarının istihdam piyasası üzerindeki etkileri, temel olarak Refah Bağımlılığı Kuramı (Welfare Dependency Theory) ve Yoksulluk Tuzağı (Poverty Trap) yaklaşımları çerçevesinde tartışılmaktadır. Refah Bağımlılığı Kuramı, kapsamlı sosyal yardım programlarının bireylerde çalışma motivasyonunu düşürerek iş gücü piyasasına katılımı caydırdığını öne sürerken; Yoksulluk Tuzağı, yetersiz kaynaklar ve fırsatlar nedeniyle bireylerin kendi kendini besleyen yoksulluk döngülerine hapsolduğunu savunmaktadır (Kraay ve McKenzie, 2014). Literatürdeki çalışmalar, bu kuramsal varsayımların evrensel olmadığını, sonuçların programların planlanması ve yerel iş gücü piyasası koşullarına göre değişkenlik gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Sosyal yardımların çok katmanlı yapısı, sadece 'bağımlılık' veya 'tuzak' tartışmalarıyla sınırlı değildir. Güncel alanyazında bu hizmetlerin sunum biçimi; devletin birey üzerindeki korumacı ve yönlendirici rolünü ifade eden paternalist mantık ile bireyi bir hak öznesi olarak gören hak temelli yaklaşım arasındaki gerilim üzerinden de tartışılmaktadır. Paternalist bir yaklaşımla sunulan yardımlar, bireyi sistemin pasif bir alıcısı konumuna indirgeyerek sosyal vatandaşlık haklarını zayıflatabilmektedir. Bu durum, özellikle Türkiye gibi ailevi dayanışmanın kamusal hizmetlerin boşluğunu doldurduğu Güney Avrupa Refah Modeli ülkelerinde, yardımların kurumsallaşması ve bireyselleştirilmesi önünde engel teşkil edebilmektedir. Dolayısıyla geliştirilen SY-İ ölçeği, yardımların bu paternalist döngüyü kırıp kırmadığını ve bireylerin istihdam süreçlerinde kendi kaderlerini belirleme (self-determination) kapasitelerini ne ölçüde desteklediğini ölçmek açısından sosyokültürel bir zorunluluğun ürünüdür.

Refah bağımlılığı ve iş gücünden cayma etkisi üzerine yapılan güncel araştırmalar karmaşık bir tablo sunmaktadır. Örneğin, Finlandiya'daki temel gelir deneyi üzerine yapılan çalışmada, işsizlik ödeneklerinin koşulsuz bir gelirle değiştirilmesinin ilk yılda çalışma günleri üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür (Verho vd., 2022). Benzer şekilde Güney Afrika'daki sosyal hibelerin incelendiği bir çalışmada, yardımların hane refahını artırırken iş gücü piyasasına katılımı caydırmadığı, aksine teşvik edebileceği sonucuna ulaşılmıştır (Zwane vd., 2022). Polonya'daki geniş kapsamlı nakit transferlerini inceleyen Gromadzki ve arkadaşları (2023) ise etkinin bağlama göre değiştiğini vurgulamıştır. Buna karşın, ABD'de pandemi dönemi işsizlik yardımlarının sonlandırılmasının istihdamı kısa vadede artırdığını gösteren bulgular, yardımların iş arama davranışını etkileyebileceğini doğrular niteliktedir (Arbogast ve Dupor, 2022). Danimarka'da gençlere yönelik sosyal yardımlardaki artışın, düşük vasıflı gençlerin istihdamını %2-3 oranında düşürdüğü tespit edilmiştir (Bargain ve Jonassen, 2022).

Yoksulluk tuzağı perspektifinden bakıldığında ise literatür, sorunun sadece bireysel tercihlerle değil, yapısal kısıtlarla ilgili olduğunu göstermektedir. Coomes ve arkadaşları (2011), yoksulluk

tuzaklarından çıkışta sadece finansal desteğin yetersiz olduğunu, bunun yerine toprak mülkiyeti haklarının güvence altına alınması, tarımsal yoğunlaşmayı sağlayacak teknolojik yenilikler ve pazar erişimini kolaylaştıran altyapı çalışmaları gibi yapısal müdahalelerin gerekliliğini vurgulamaktadır. İtalya'daki asgari gelir şeması üzerine yapılan bir araştırma, *istihdam tuzağının* genel bir olgu olmadığını, ancak iş gücü talebinin zayıf olduğu bölgelerde bağımlılık riskinin arttığını ortaya koymuştur (Busilacchi ve Fabbri, 2023). Benzer şekilde Brezilya'daki *Bolsa Família* programı, nakit transferlerinin doğru kurgulandığında kayıtlı istihdama geçişi desteklediğini ve bir tuzak yaratmaktan ziyade gençler için fırsat yarattığını göstermektedir (Fietz vd., 2024).

Ancak bu noktada politika yapıcılar için kritik bir ikilem söz konusudur. Danimarka'da mültecilere yönelik yardımların kesilmesini inceleyen Dustmann ve arkadaşları (2024), bu kesintilerin hem istihdam hem de yoksulluk oranlarını artırdığını tespit etmiştir Bu durum, sadece maddi teşviklere veya cezalara dayalı sistemlerin tek başına yeterli olmayabileceğini; örneğin uzun süreli yardım alanlara yönelik uygulanan istihdamı teşvik edici primlerinin tek başına anlamlı bir etki yaratmadığını gösteren çalışmalarla da desteklenmektedir (Arendt ve Kolodziejczyk, 2019). Dolayısıyla literatür, Hoynes ve Rothstein'ın (2019) da belirttiği gibi, iyi hedeflenmiş ve aktif iş gücü politikalarıyla desteklenmiş sosyal yardım modellerinin, bağımlılık yaratmak yerine iş gücü arzını artırabileceğine işaret etmektedir.

Türkiye literatürü incelendiğinde, sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin kuramsal temellerinin *aktif iş gücü politikaları ve kurumsal koordinasyon* ekseninde şekillendiği görülmektedir. Türkiye literatüründe kurumsal mekanizmalara odaklanan Kutlu (2016), sosyal yardım ile istihdam arasındaki bağın güçlendirilmesini bir yönetsel eşgüdüm meselesi olarak ele almakta; İŞKUR ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları arasındaki entegrasyonun, hizmet sunum kapasitesini artırmadaki stratejik önemini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, uluslararası literatürdeki birey odaklı tartışmaları, Türkiye'deki hizmet sağlayıcıların yapısal koordinasyonu perspektifiyle tamamlayıcı niteliktedir. Akbulut ve arkadaşları (2022), Türkiye'deki yardımların istihdam etkisinden ziyade sosyal koruma işlevinin daha baskın olduğunu ve yoksulluk üzerindeki etkisinin bu yönden kaynaklandığını savunmaktadır. Bu durum, yardımların sadece temel gereksinimleri karşılayan bir araç olmaktan çıkarılıp, kalkınmayı ve istihdamı destekleyen proaktif bir yapıya dönüştürülmesi gerekliliğini teorik olarak desteklemektedir.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Türkiye'de sosyal yardım sistemi, tarihsel kökeni itibarıyla iş gücü piyasasına katılamayacak durumda olan bireyleri de kapsayan (3294 sayılı Kanun çerçevesindeki 'Fak-Fuk-Fon' geleneği) oldukça geniş bir sosyal koruma şemsiyesini temsil etmektedir. Bu şemsiye altında kurumsal bazda şekillenen SYDV ve İŞKUR iş birliği, sistemin 'istihdama entegrasyon' odaklı alt boyutunu oluşturmaktadır (World Bank, 2018). Bu çalışma kapsamında sosyal yardım kavramı; operasyonel olarak sadece temel gereksinimleri karşılayan pasif destekleri değil, bireyin çalışma motivasyonu ve istihdam kararları üzerinde doğrudan veya dolaylı etki potansiyeli taşıyan ayni/nakdi ve şartlı yardımları ifade edecek şekilde tanımlanmıştır. Bu bağlamda, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan kayıt dışı çalışanların sisteme erişimi mümkünken; kayıtlı istihdamda yer alıp geliri yetersiz olan 'çalışan yoksulların' da sisteme dahil edilmesi (Ortakaya, 2023), sosyal yardımın sadece bir yoksulluk giderme aracı olmaktan çıkıp istihdam ve kalkınmayı destekleyen proaktif bir modele dönüşmesi noktasında kritik bir adımdır

Türkiye'de sosyal yardımların istihdam ilişkisi ve yardımların iş gücü piyasası üzerindeki etkisi çok boyutludur. Türkiye'de sosyal yardımların iş gücü piyasasını ne kadar etkilediği tartışılması gereken konulardan birini oluşturmaktadır. Dünyada sosyal yardım yararlanıcılarının kayıt dışı çalışma ve işsiz kalma olasılıklarının yüksek olduğu ve bu durumunda kayıtlı istihdamı engelleyici bir etki oluşturduğu görülmektedir (Açar ve Güneş, 2023). Fakat yardım programları, iş gücü piyasasının dışında kalan bireylerin harekete geçmesine ve iş gücüne katılmasına olanak sağlayabilir. Bu durum, sosyal yardımlar ile istihdam kararları arasında çok yönlü bir etkileşim olduğunu göstermektedir (Taskin ve ark., 2016). Sosyal güvenlik sistemlerinin doğru yapılandırılması yoluyla, başta küçük işletmeler olmak üzere iş gücü piyasasının büyük bir kısmında kayıtlı istihdamın önemli ölçüde arttırılması sağlanmıştır. Sübvansiyonların olumlu etkisiyle, sağlanan teşviklerin iş gücü piyasasında kayıt dışılığı etkin bir şekilde azalttığı görülmüştür (Asik vd., 2022). Aile ve sağlık yardımlarının, Türkiye'de yoksulluk oranını düşürdüğü tespit edilirken, işsizlik yardımlarının yoksulluk üzerinde

karmaşık bir etki yarattığı tespit edilmiştir. Sosyal yardımların yoksulluk üzerindeki olumlu sonuçları, istihdam etkisinden çok sosyal koruma yönü ile daha çok ilgilidir (Akbulut ve ark., 2022). İşsizlik yardımlarını inceleyen Sipahi (2022), bu yardımların bireylerin işsiz kaldıkları dönemde geçici bir destek sağladığını ve uzun vadeli bir etki ortaya koymadığını ortaya koymuştur. Bu tür programların daha geniş kapsamda değerlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır.

Özetle Türkiye'de sosyal yardımlar, kayıtlı istihdam üzerinde kısıtlayıcı bir etki yaratma riski taşımakta ve yoksulluğun hafifletilmesinde temel bir koruma işlevi görmesi gerekmektedir. Bu etkinin yoksulluğu tamamen ortadan kaldırmaktan ziyade *kısmen azaltması*, Türkiye'nin de dahil olduğu Güney Avrupa Refah Modeli'ndeki yapısal kısıtlarla yakından ilgilidir. Bu modelin bir gereği olarak, sosyal koruma boşluklarının kamusal hizmetlerden ziyade aile içi dayanışma ağlarıyla ikame edilmesi, yardımların miktar ve kurumsallık açısından istenilen düzeyde olmaması ve hizmetlerin hak temelli bir yapıya kavuşturulmasındaki zorluklar, yoksullukla mücadeledeki başarıyı sınırlamaktadır. Özellikle kronikleşen genç işsizliği ve dezavantajlı grupların hizmete erişimdeki engelleri, sosyal yardımların istihdamı teşvik edici etkisini zayıflatmaktadır. Dolayısıyla, politika yapım sürecinde sosyal koruma; eğitimden demografiye, fırsat eşitliğinden kentleşmeye kadar pek çok değişkenin *kesişimsel* bir perspektifle ele alındığı, sadece maddi desteğe değil, yapısal engelleri aşmaya odaklanan önleyici bir resmi istihdam modeline dönüşmelidir.

Uluslararası literatür incelendiğinde, sosyal yardımların sıklıkla 'etkinleştirici' (activation) bir araç olarak Koşullu Nakit Transferi (Conditional Cash Transfer - CCT) uygulamaları üzerinden analiz edildiği görülmektedir. Bu programlar, bireyin kırılganlığını azaltmanın yanı sıra iş gücü piyasasına katılımını teşvik etmeyi amaçlamaktadır (ODI, 2011). Ancak CCT modellerinin, tüm sosyal yardım uygulamalarının yegâne biçimi olmadığını; farklı refah rejimlerinde yardımların koşulluluk düzeyine göre çeşitlendiğini belirtmek gerekir. Türkiye'de bu modelin en somut izdüşümü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) bünyesinde yürütülen Şartlı Nakit Transferi (ŞNT) uygulamalarıdır. Dünya Bankası'nın Sosyal Risk Yönetimi modeliyle paralel olarak bu tür yardımlar, sadece yoksulluğu önlemeyi değil, aynı zamanda bireyin ekonomik risklerle başa çıkmasına (Holzmann, 2003) ve insan sermayesi oluşturarak uzun vadede istihdama yönelmesine olanak tanıyan bir yapı sunmaktadır (Bryan vd., 2023).

Uluslararası literatürde sosyal yardımların istihdam bağlamında farklı dezavantajlı gruplar üzerindeki etkisi de incelenmiştir. Kozłowski ve Komorowska (2024) çalışmalarında, sosyal yardımların artması, Polonya'da engelli çocuğu olan annelerin istihdama katılımını düşürdüğünü ortaya koymuştur. Herhangi bir engeli bulunmayan çocuğu olan anneler ile aralarındaki istihdam farkının artması, sosyal yardımların başta eğitim seviyesi düşük bireyler arasında, istemeden de olsa iş gücüne katılımı engelleyici bir etki yarattığını göstermiştir. Lehwess-Litzmann ve Nicaise (2020), yüksek miktarda sağlanan sosyal yardımların işsiz bireylerin istihdama katılımı üzerinde literatürde iddia edilenin aksine oldukça sınırlı bir olumsuz etkisi olduğunu saptamıştır. Araştırmacılara göre, yüksek finansman desteği iş arama sürecini bir ölçüde geciktirebilse de bireyin istihdam kararını asıl belirleyen unsurlar yardımların miktarından ziyade; sunulan işin kalitesi, bireyin eğitim düzeyi ve hane halkı bakım sorumlulukları gibi yapısal ve bireysel faktörlerin etkileşimidir. Bu bulgu, yardım-istihdam ilişkisinin sadece parasal bir hesaplama değil; bireyin içinde bulunduğu demografik, sosyal ve ekonomik koşulların kesişimselliği içerisinde analiz edilmesi gerektiğini teyit etmektedir.

Buna karşılık, Aranibar ve arkadaşları (2022) ise, sosyal yardımların imalat sektöründe iş bağlılığını arttırdığını ve sosyalleşmeyi olumlu açıdan etkilediğini ortaya koymuşlardır. İyi yapılandırılmış sosyal yardım modellerinin, çalışanların bağlılığını ve memnuniyetini arttırabileceğini ve iş gücü piyasasına fayda sağlayabileceğini göstermiştir. Sosyal yardımların olumlu etkilerini bir adım daha ileri taşıyan Balvočiūtė' (2019), yardımların Batı Avrupa'da yoksulluğu etkin bir şekilde azalttığını ve bu durumun iş gücü piyasasındaki hareketliliği yukarı yönde etkilediğini ortaya koymuştur. Ancak bu etkinin Doğu Avrupa'da daha az olduğunu ve yardımların istihdam üzerindeki etkisini arttırmak için daha uzun vadeli politikaların ele alınması gerektiğini ayrıca vurgulamıştır. Son olarak Yuniarti ve diğerleri (2025) ise, daha geniş ve karmaşık bir perspektif ortaya koymuştur. Sosyal yardımların istihdam üzerinde karmaşık bir etki yarattığını hem olumlu hem olumsuz yönlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Yardımların işyerlerinde refahın teşvik edilmesine ve üretkenliğin artmasına yol açtığını belirtirken aynı zamanda iş gücü devrinin ve yeni iş gücünün de azalmasına yol açabileceğini savunmaktadırlar. Buna karşılık, yüksek oranda verilen sosyal yardımların bağımlılığa sebebiyet

verebileceği ve bireylerin işi arama sürecini erteleyebileceğini ifade etmişlerdir. Bu durum hem sosyal yardımları hem de iş arama davranışlarını teşvik eden dengeli bir sosyal politika yaklaşımına duyulan ihtiyacı ortaya çıkarmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, nicel araştırma yöntemi çerçevesinde, betimsel tarama modeli kullanılarak yürütülmüştür. Çalışmanın temel amacı, sosyal yardım ile istihdam arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Bu doğrultuda, ölçek geliştirme süreci klasik psikometrik yaklaşımlara uygun olarak yürütülmüş; öncelikle ilgili literatür taranarak madde havuzu oluşturulmuş, ardından uzman görüşleriyle içerik geçerliliği sağlanmıştır. Geliştirilen ölçek formu, sosyal yardım alan 474 birey üzerinde uygulanmıştır. Elde edilen veriler Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ile faktör yapısının belirlenmesi amacıyla analiz edilmiş, sonrasında ise Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile elde edilen yapının geçerliliği test edilmiştir. Böylece, araştırmanın yöntemi hem ölçek geliştirme sürecine uygun hem de sosyal yardım-istihdam ilişkisini ölçmeye elverişli bir yapıda tasarlanmıştır.

Evren ve Örneklem

Araştırma verileri, Diyarbakır ilinde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları (SYDV) üzerinden düzenli veya süreli yardım alan toplam 505 bireyden toplanmış olup 474 geçerli form değerlendirmeye alınmıştır. Veri toplama sürecinde, vakıf binalarında hizmet almak için bekleyen müracaatçılarla yüz yüze görüşülerek kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yöntemle, farklı kurumlardan (belediye, STÖ vb.) yardım alanların yarattığı çeşitlilik yerine, çalışmanın odağı olan SYDV-İŞKUR entegrasyonuna daha yakın bir kitleye ulaşılması hedeflenmiştir. Örneklemin yeterliliği Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) ve Bartlett testleriyle test edilmiştir. Geliştirilen ölçek ile sosyal yardım alan bireylerin istihdam ile olan ilişkisinin ölçülmesi, sosyal yardımların istihdama olan katkısını ve koşullu sosyal yardımların çalışmaya etkisinin ölçülmesi hedeflenmiştir.

Tablo 1. Demografik Dağılım

		Frekans	%
Cinsiyet	Kadın	309	65,2
	Erkek	165	34,8
	Toplam	474	100,0
Yaş	18-25	55	11,6
	26-35	117	24,7
	36-45	159	33,5
	46-55	84	17,7
	56-65	34	7,2
	65+	25	5,3
	Toplam	474	100,0
	Evli	266	56,1
	Bekar	87	18,4

Medeni Durum	Dul	71	15,0
	Boşanmış	50	10,5
	Toplam	505	100,0
Eğitim Durumu	Okur-yazar değil	104	21,9
	Okur-yazar	111	23,4
	İlkokul Mezunu	125	26,4
	Lise Mezunu	97	20,5
	Üniversite Mezunu	33	7,0
	Yüksek Lisans	4	,8
	Toplam	505	100,0

Katılımcıların cinsiyet ve yaş dağılımları, medeni durum ve eğitim durumları Tablo 1'de gösterilmiştir. Tabloya göre araştırmaya katılanların çoğunluğu %65,2 ile kadınlardır. 36-45 yaş grubundaki katılımcılar %33,5'lik oranla diğer yaş gruplarına göre baskın grubu oluşturmaktadır. Katılımcıların yarısından fazlası evlidir (%56,1). Sosyal yardım alanların büyük çoğunluğunun eğitim seviyesinin de düşük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 2. Çalışma ve Gelir Bilgileri

		Frekans	%
Şu anda bir işte çalışıyor musunuz?	Evet	153	32,3
	Hayır	321	67,7
	Toplam	474	100,0
Sosyal güvenceniz var mı?	Evet	61	12,9
	Hayır	413	87,1
	Toplam	474	100,0
Gelir kaynaklarınız nelerdir?	Yalnızca Sosyal Yardımlar	166	35,0
	Sigortasız Çalışıyorum	109	23,0
	Aile Desteği	161	34,0
	Ücretli Çalışan	28	5,9
	Diğer	10	2,1
	Toplam	474	100,0

Birey gelir durumu?	Hiç gelir yok	112	23,6
	10.000TL altı	196	41,4
	17.000TL altı	112	23,6
	30.000TL altı	48	10,1
	30.000TL ve üzeri	6	1,3
	Toplam	474	100,0

Sosyal yardım sisteminin işleyişi ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı (SYDV) kriterleri açısından 'hiç gelir yok' kategorisi; bireyin herhangi bir kayıtlı istihdamda yer almadığını, sosyal güvencesinin bulunmadığını ve resmi sistemlerde takip edilebilir düzenli bir nakit akışına sahip olmadığını temsil etmektedir. Gelir baremleri belirlenirken 2024 yılı ekonomik verileri baz alınmıştır: 10.000 TL baremi açlık sınırı ve dönemin en düşük emekli maaşına yakınlığı; 17.000 TL baremi veri toplama sürecindeki resmi asgari ücret seviyesini; 30.000 TL baremi ise asgari ücretin yaklaşık iki katına tekabül eden düşük-orta gelir grubunu temsil edecek şekilde sınıflandırılmıştır.

Katılımcıların çalışma bilgileri Tablo 2'de verilmiştir. Sosyal yardım alan katılımcılara şu anda bir işte çalışıp çalışmadıkları sorulduğunda, %67,7'si herhangi bir işte çalışmadıklarını, belirterek çoğunluğu oluşturmuştur. Herhangi bir sosyal güvencelerinin olup olmadığı sorulduğunda ise %87,1 gibi büyük bir çoğunluğu herhangi bir sosyal güvencelerinin olmadığını belirtmişlerdir. Katılımcıların %34'ü ağırlıklı olarak aile desteği ile, %35'i yalnızca sosyal yardımlarla geçimlerini sağladıkları belirlenmiştir. %23'ünün ise sigortasız çalışarak hayatlarını idame ettirdikleri, yalnızca %5,9'unun ücretli çalıştıkları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcıların %41,4'ü 10bin TL ve altında ücretle, %23,6'sı 17bin TL ve altında bir ücretle çalıştıklarını belirtirken, %23,6'sı hiç gelirlerinin olmadığını belirtmişlerdir.

Veri toplama araçları

Çalışmada, araştırma amacına uygun olarak literatür taraması yapılarak çalışmanın kapsamına uygun sorulardan oluşan Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi anketi kullanılmıştır. Madde havuzu literatür taraması ile oluşturulmuş, uzman görüşleriyle kapsam geçerliği sağlanmıştır. Ölçek, 5'li Likert tipi derecelendirme ile puanlanmıştır. Ölçekte 9 madde, ***İstihdama Katkı*** ve ***Koşullu Sosyal Yardım*** olmak üzere iki alt boyut altında toplanmıştır. Madde havuzunun oluşturulmasından, ölçeğin geliştirilmesine kadar olan süreç adım adım sunulmuştur.

Veri Analizi

Toplanan veriler SPSS programı aracılığıyla analiz edilmiştir. Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ile ölçeğin faktör yapısı belirlenmiş, ardından Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile modelin geçerliliği test edilmiştir. İstatistiksel olarak anlamlı bulunan yapı için RMSEA, GFI, RMR, CFI, NFI gibi uyum indeksleri raporlanmıştır.

Madde Havuzunun Oluşturulması

Literatürde sosyal yardım ve istihdam ilişkisini ölçen bazı uluslararası araçlar bulunsa da bu ölçeklerin büyük çoğunluğu gelişmiş Batı ülkelerinin refah rejimleri ve kayıtlı iş gücü piyasası dinamiklerine göre kurgulanmıştır. Ancak Türkiye, hem dayanışma kültürü ve ailevi bağların sosyal korumadaki baskın rolü hem de kayıt dışı istihdamın yaygınlığı bakımından bu ülkelerden yapısal olarak ayrışmaktadır. Batı kaynaklı bir ölçeğin doğrudan uyarlanması, Türkiye'deki sosyal yardım algısını (örneğin; yardımın yasal bir haktan ziyade devletin koruyucu şefkati veya hayırseverlik kültürüyle ilişkilendirilmesi gibi) tam olarak yansıtmayabilir ve kültürel yanlılık riski taşıyabilirdi. Bu nedenle, Türkiye'nin sosyo-kültürel dokusuna ve İŞKUR-SYDV iş birliğine dayalı kurumsal yapısına özgü dinamikleri kapsayan, ekolojik geçerliliği yüksek, yeni ve özgün bir ölçme aracının geliştirilmesi tercih edilmiştir.

Güvenilir ve geçerli bir ölçek geliştirmenin ilk adımı literatür taraması yaparak, çalışmanın kapsamına uygun maddelerin bir araya getirilmesidir. Düşünülen madde sayısının yaklaşık üç katı büyüklüğünde madde havuzu oluşturulmuştur (Şeker ve Gençdoğan 2014). Ölçekte yer alması istenen maddeler seçilirken, hedef kitlenin sosyo-ekonomik yapısı, eğitim seviyesi göz önünde bulundurulmuştur (Tezbaşaran 2008). Maddelerin açık, anlaşılır, sade olmasına dikkat edilmiştir. Her maddenin yalnızca bir anlam içermesine dikkat edilmiş, farklı şekilde yorumlanacak ifadelerden kaçınılmıştır (Hinkin 1995; Venkartman ve Grant 1986).

Kapsam Geçerliliği

Maddelerin belirlenme sürecinde, maddelerin araştırma sorusuna, bilimsel yapıya, imla kuralları ve dil bilgisi uygunluğunun ve hedef kitle tarafından anlaşılabilirliğinin kontrol edilmesi amacıyla sosyal hizmet (3 kişi), sosyal politika (2 kişi) ve ölçme-değerlendirme (2 kişi) alanlarında uzmanlaşmış akademisyenler ile dil ve imla uygunluğunu denetlemek üzere bir Türk Dili ve Edebiyatı uzmanı olmak üzere toplam sekiz uzman görüşüne başvurulmuştur (Karakoç ve Dönmez, 2014; Büyüköztürk 2005). Bu aşamada, "bu madde çalışma sorusuna uygun değildir", "bu madde gereksiz", "madde hedeflenen yapıyı ölçer/ölçmez", "maddenin ne anlatmak istediği tam anlaşılmıyor/net değil" gibi değerlendirmeler ve geri dönüşler sonucu on maddenin ölçekten çıkarılmasına ve bazı maddelerde ifade değişikliklerine ve ifadelerin sadeleştirilmesine karar verilmiştir (Lawshe, 1975). Netice olarak doktora tezinde hedef kitleye yirmi soruluk bir anket uygulanmıştır. Likert (1932)'in geliştirdiği 5'li Likert tipi derecelendirme ölçeğinden faydalanılarak, ölçekteki ifadelere ait katılım düzeyi belirlenmiştir.

Ölçeğin cevapları "Kesinlikle Katılmıyorum", "Katılmıyorum", "Fikrim Yok", "Katılıyorum", "Kesinlikle Katılıyorum" şeklinde sıralanmıştır. "Kesinlikle Katılmıyorum" 1 puan, "Kesinlikle Katılıyorum" 5 puan olacak şekilde sırasıyla 1'den 5'e kadar cevaplar puanlanmıştır. Sosyal yardımların "istihdama katkısı" ve "koşullu sosyal yardım" bağlamlarında geliştirilen ölçek maddelerinden alınabilecek toplam en küçük puan 9, toplam en yüksek puan ise 45'tir. Birinci alt boyut olan "istihdama katkının" en düşük puanı 5, yüksek puanı 25'tir. İkinci alt boyut olan "koşullu sosyal yardım" alt boyutunun en düşük puanı 4, en yüksek puan 20'dir. Ölçekte ters madde bulunmamaktadır. Sosyal yardım-istihdam ilişkisi ölçeğinde katılımcıların verdiği cevaplardan elde edilen yüksek puanlar, sosyal yardımların bireyleri istihdama yönlendirme etkisi oluşturduğunu göstermektedir. Bir sonraki adımda yapı geçerliliğinin test edilme aşamasına geçilmiştir

Yapı Geçerliliği

474 katılımcıdan toplanan veriler ışığında, maddelerin belirlenen yapıyı ölçüp ölçmediğini tespit etmek için Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) yöntemleri ile analizler yapılmıştır. AFA ile faktör sayısını belirlemek amaçlanırken; DFA ile belirlenen maddelerin yapıya uygunluğu test edilmiştir.

Ölçeğin yapı geçerliliği öncesinde yapılan madde analizinde, her bir maddenin madde-toplam korelasyon katsayıları incelenmiştir. Analiz sonucunda, madde-toplam korelasyonu 0,30'un altında kalan veya binişiklik gösteren 11 madde ölçekten çıkarılarak, kalan 9 maddenin 0,40 eşik değerinin üstünde olduğu ve iç tutarlılık eşik değerlerini sağladığı tespit edilmiştir. Yapı geçerliliğinin test edilmesi sürecinde, 474 katılımcıdan elde edilen veri seti rastgele yöntemle ikiye bölünmüştür. İlk grup (n=237) üzerinde Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılarak faktör yapısı belirlenmiş; ardından ikinci grup (n=237) üzerinde Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanarak yapının doğruluğu test edilmiştir.

Toplanan verilerle AFA uygulanmadan önce, bu verilerin analize uygun olup olmadığının netleştirilmesi amacıyla bazı ön analizlerin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda, öncelikle Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem yeterliliği testi ve Bartlett küresellik testi yapılmıştır. KMO testi, verilerin faktör analizine uygun olup olmadığının ön şartı olup, 0.60 ve üzerindeki değerler genellikle kabul görmektedir. Bartlett testi ile de maddeler arasında yeterli seviyede ilişki olup olmadığı ölçülmekte; istatistiksel olarak anlamlı ($p<0.05$) çıkması, faktör analizi yapılmasının uygun olduğunu göstermektedir (Karagöz 2019: 953).

Bir sonraki aşamada, AFA analizine geçilerek öncelikle temel bileşenler analizi (principal component analysis) yapılarak faktör yapısı ortaya konulmaktadır. Faktör sayısı belirlenirken, genellikle

özdeğerin 1'in üzerinde olması, yamaç birikim testi (scree plot) grafiğinin incelenmesi ve açıklanan toplam varyans oranı dikkate alınır.

Sonraki aşamada ise, maddelerin faktörlere yüklenme durumları rotasyon teknikleri (Direct Oblimin-Eğik Döndürme) aracılığı ile yorumlanmaktadır. AFA sonucunda, maddeler arasındaki ilişkilerden yola çıkarak, geçerli yapı şartını sağlayamayan sorular ölçekten çıkarılarak, ölçeğe son şekli oluşturulmuş ve alt boyutlar isimlendirilmiştir. Bu süreç, ölçme aracının yapı geçerliğini desteklemeyip, ölçeğin kuramsal boyutlarını istatistiksel olarak temellendirmeyi amaçlamaktadır. AFA ile son hali verilen ölçek yapısının kontrol edilmesi amacıyla DFA yapılmıştır.

Ölçüt Geçerliliği

Türkiye literatüründe sosyal yardım-istihdam ilişkisini müracaatçı odaklı ölçen benzer bir psikometrik aracın bulunmaması nedeniyle, bu çalışmada ölçüt geçerliliği testi yapılamamıştır. Bu durum araştırmanın bir sınırlılığı olup, gelecek çalışmalarda ölçeğin farklı motivasyonel ölçeklerle benzerlik geçerliliğinin test edilmesi önerilmektedir.

Güvenirlik

Ölçek güvenirliği, geliştirilen herhangi bir ölçeğin tutarlılığını ölçmektedir. Benzer şartlarda benzer sonuçlar verip vermediğini gösterir (Carmines ve Zeller 1979). Güvenirliği yüksek bir ölçek, aynı bireylere benzer şartlarda tekrar uygulandığında aynı sonuçları verir ve ölçtüğü kavramı istikrarlı bir şekilde temsil eder. Bir ölçeğin güvenirliği, ölçeğin tutarlılığı, kararlılığı ve tekrarlanabilirliği ile ilgilidir. Güvenirlik, geçerliğin bir ön koşuludur ve sadece güvenirlikle geçerli bir ölçek elde edilemez (Tezbaşaran, 2008).

Güvenirlik ölçmede en yaygın kullanılan yöntem Cronbach Alfa katsayısıdır. Cronbach Alfa katsayısı ile bu çalışmada ölçeğin güvenirliği ölçülmüştür. Bu ölçüm, faktör varyanslarının tamamının genel varyansa oranlaması ile tespit edilen hesaplama yöntemidir. Madde-toplam korelasyonları da incelenerek her bir maddenin ölçeğe katkısı değerlendirilir. $0 \leq \alpha \leq 1$ aralığında değerler alan Cronbach Alfa katsayısında değer 1'e yaklaştıkça ölçeğinde güvenirliği ve iç tutarlılığı artmaktadır. (George ve Mallery, 2024).

Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli güçlü yönü, sosyal yardım ile istihdam ilişkisini ölçmeye yönelik özgün ve kapsamlı bir ölçek geliştirmiş olmasıdır. Ölçek geliştirme sürecinde izlenen sistematik yöntem, hem içerik geçerliliği açısından uzman görüşlerinin alınması hem de geniş bir örneklem grubuna uygulanarak psikometrik analizlerin yapılması açısından bilimsel açıdan sağlam bir temele dayanmaktadır. Ayrıca hem Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) hem de Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) uygulanarak ölçeğin yapı geçerliliği çok boyutlu şekilde test edilmiştir. Araştırmanın saha verileri, doğrudan sosyal yardım yararlanıcılarıyla yapılmış olması bakımından uygulama temelli ve politika geliştiricilere yönelik önemli bulgular sunmaktadır.

Araştırmanın bazı sınırlılıkları da bulunmaktadır. İlk olarak, çalışma yalnızca belirli bir coğrafi bölgede yaşayan sosyal yardım yararlanıcıları ile sınırlı kalmıştır; bu durum ölçeğin genellenebilirliğini kısıtlayabilir. Ayrıca araştırmada yalnızca kendi beyanına dayalı veriler kullanılmış, istihdam durumu gibi bazı kritik değişkenlerin nesnel göstergeleri analiz dışı kalmıştır. Veri toplama aracı, sosyal yardım alan bireylerin algı ve tutumlarını ölçmeye yöneliktir; bu nedenle nedensellik kurmaya olanak tanımaz. Ayrıca, ölçek geliştirme süreci boyunca yapılan analizlerin geçerliliği, kullanılan istatistiksel yöntemlerin varsayımlarına uygunluğa bağlıdır. Bu durum, sonuçların dikkatli yorumlanmasını gerektirmektedir. Son olarak, araştırmaya katılanların %65,2'sinin kadın olması da sınırlılıktır. Sosyal yardım alan kadınların istihdama ve yardımlara yönelik algılarının, hane içi bakım yükümlülükleri ve toplumsal cinsiyet rolleri nedeniyle erkeklerden farklılaşabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu durum, ölçeğin cinsiyetler arası değişmezliğinin (invariance) test edileceği ve daha dengeli örneklem gruplarıyla yapılacak gelecek çalışmalar için bir araştırma alanı sunmaktadır.

BULGULAR

Betimsel İstatistikler

Öncelikle bulgular başlığında çalışmanın betimsel istatistiklerine yer verilmiştir.

Tablo 3. Betimsel İstatistikler

En Düşük (min)	En Yüksek (max)	Ortalama (mean)	Std. Sapma (Std. Dev.)
1,55	4,50	3,08	0,61
Çarpıklık (Skewness)	**Ranj (Range)**	**Varyans (Variance)**	**Güvenirlik Puanı (Cronbach's Alpha)**
0,299	2,95	0,205	0,712

Tablo 3'te görüldüğü gibi ölçeğin toplamından alınan minimum puan 1,55 iken, maximum puan 4.50'dir. Ranj oranı 2,95 olup toplam ortalama puan 3,08 olarak tespit edilmiştir. Açıklanan varyans oranı ,205 iken standart sapma puanının ,61 olduğu görülmüştür. Çarpıklık ve basıklık değerleri -1 ile +1 arasında olduğu için verilerin normal dağılım gösterdiği kabul edilmiştir. Güvenirlik puanı ise 0,712'dir.

Açıklayıcı Faktör Analizi

Sosyal yardım-istihdam İlişkisi ölçeğinin (SY-İ) yapı geçerliğini belirlemek ve faktör yapısını tespit etmek için öncelikle Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) uygulanmıştır. İlk adım olarak doğrudan eğik döndürme (direct oblimin) ve temel bileşenler (principal components) analizleri kullanmıştır. Principal components analizinin seçilme nedeni, uygulamada en çok kullanılması ve pratik olmasından kaynaklanmaktadır. Direct oblimin analizi ise maddeler arasında ilişki varsayımı nedeniyle tercih edilmiştir (Büyüköztürk, 2018).

Açıklayıcı faktör analizinde öncelikle analizin uygunluğu için Bartlett ve Kaiser-Meyer-Olkin testleri uygulanmıştır. Çalışmada elde edilen Bartlett ve KMO değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 4).

Tablo 4. Bartlett ve KMO Testleri

Kaiser-Meyer-Olkin Testi (KMO)		0,748
Bartlett's Küresellik Testi	Yaklaşık Ki Kare	912,797
	df	36
	Sig.	<,001

Barlett ve KMO analizleri neticesinde, Kaiser-Meyer Olkin değerinin 0.748 ve Barlett's analizi neticesinde elde edilen Ki Kare (Chi-Square) değerinin 912,797 ve serbestlik derecesi 28 olarak tespit edilmiş ve istatistiksel açıdan anlamlı bulunmuştur ($p<0.05$). Bu değerler faktör analizinin yapılması için uygunluğu göstermektedir. KMO değeri, Kaiser (1974) tarafından 0,50'nin üzerinde olduğunda kabul edilebilir olarak belirlenmiş ve 0,70 üzeri "yeterli" kategorisinde sınıflandırılmıştır. Tespit edilen ,748 KMO değeri her maddenin, öteki maddeler tarafından iyi düzeyde tahmin edilebileceği şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca maddeler arasında yüksek korelasyon bulunmakta ve maddeler normal dağılmaktadır. Bu bulgular ışığında araştırmanın örnek büyüklüğünün yeterli olduğu söylenebilir.

Bununla birlikte Barlett analizinin sonuçlarına göre, ki-kare ($X^2(36)=912,797$; $p<.01$) değeri anlamlıdır. Cronbach's Alfa değeri ,712 olduğu için verilerin güvenilir olduğu söylenebilir. Faktör yük değerlerinin ,70 ve üzerinde olması, Nunnally ve Bernstein (1994) tarafından yeterli olduğu şeklinde kabul görmüştür. Netice olarak maddeler arasında faktör analizi yapmak için gerekli ilişkinin olduğu görülmüştür.

Faktör analizine geçmeden önceki bir diğer adım maddeler arasındaki korelasyona bakmaktır. Ölçekten elde edilen veriler ışığında Korelasyon Matrisi Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Korelasyon Matrisi

	Md6	Md7	Md8	Md9	Md1	Md2	Md3	Md4	Md5
Md6	1,000	,504	,354	,266	,046	,129	,037	,113	-,009
Md7		1,000	,352	,309	,127	,195	,093	,149	,043
Md8			1,000	,442	,193	,081	,141	,178	,058
Md9				1,000	,142	,059	,104	,139	,012
Md1					1,000	,305	,467	,419	,194
Md2						1,000	,282	,330	,206
Md3							1,000	,587	,327
Md4								1,000	,455
Md5		Determinant=,143							1,000

Determinant değerinin 0.01'in üzerinde olması çoklu doğrusal bağlantı probleminin olmadığını göstermektedir.

Yamaç grafiği (scree plot) ile faktör sayısını belirlemek amaçlanmıştır. Şekil 1'de gösterilen grafikte dikey eksen öz değerleri yatay eksen ise bileşenleri ifade etmektedir.

Şekil 1. Yamaç Grafiği (Scree Plot)

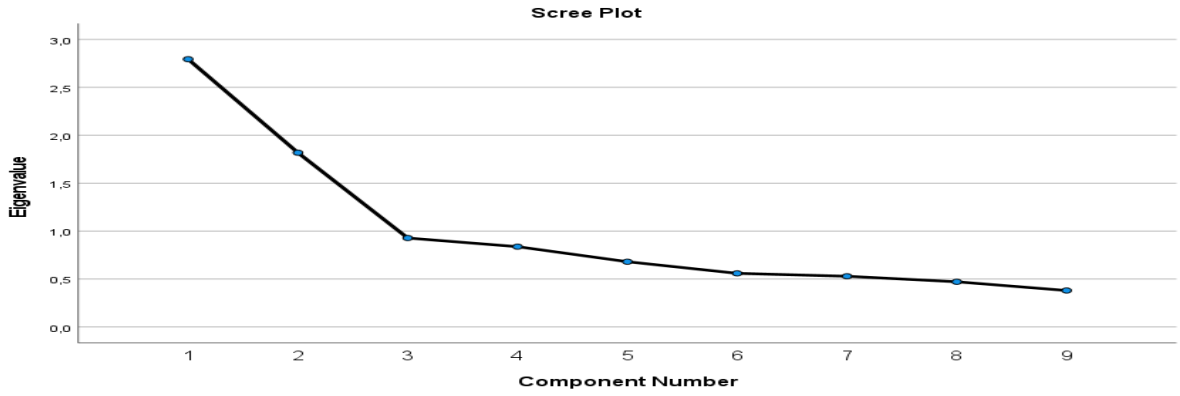

Yamaç Grafiğine bakıldığında, özdeğeri 1'den büyük olan iki faktör tespit edilmiştir. Temel bileşenler analizi incelenen değerler ile faktörlerin açıkladıkları varyans oranları ve aldıkları özdeğerler tespit edilmiştir. Ölçek maddelerinin faktörlere dağılımları direkt oblimin eğik döndürme yöntemi ile belirlenmiştir. Analiz sürecinde, başlangıçta 20 madde olarak uygulamaya alınan taslak ölçekteki 11 madde; bindirmeli (binişik) yapı göstermeleri (birden fazla faktöre yüksek yük vermeleri), faktör yük

değerlerinin kabul edilebilir sınırın (0.40) altında kalması ve madde-toplam korelasyonlarının düşük olması nedeniyle ölçekten çıkarılmıştır. İstatistiksel olarak zayıf veya birden fazla yapıyı aynı anda ölçmeye çalışan bu maddelerin elenmesiyle, ölçeğin yapı geçerliliğini en güçlü ve net şekilde temsil eden 9 maddelik nihai yapıya ulaşılmıştır. Yapılan analizler neticesinde tespit edilen madde yükleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6. Faktör Yapısı ve Madde Yük Değerleri

Maddeler	Faktör Yükleri		Ortak Varyans Değeri (Communalities)
	1	2	
1. Sosyal yardımlar, iş bulma konusunda bana destek oluyor.	.668		.469
2. Sosyal yardım aldığımda, iş bulmam için gereken eğitim ve kurslara katılabiliyorum.	.533		.413
3. Sosyal yardım alırken, iş bulmak için yeterli desteği alıyorum.	.800		.632
4. Sosyal yardımlar, iş bulmamı kolaylaştırıyor.	.819		.685
5. Sosyal yardım aldığımda, iş bulma sürecindeki masrafları karşılayabiliyorum (ulaşım, giyim, vs.).	.644		.400
6. Sosyal yardımlar çalışma şartına bağlanmalıdır		.758	.559
7. Çalışma şartına bağlı sosyal yardım uygulamaları istihdama katkı sağlar.		.751	.571
8. Çalışma şartına bağlı sosyal yardım uygulamaları yoksulluğu azaltır.		.715	.534
9. Sosyal yardım ve istihdam politikaları birbiriyle bağlantılı olmalıdır.		.668	.449
Özdeğer	2,794	1,818	
Açıklanan Varyans Oranı %51,248	31,046	20.203	
Cronbach Alfa		,712	

Tablo 8'deki bulgulara göre, AFA sonucu, 9 maddeden oluşan SY-İ ölçeğinin iki alt boyutlu (faktörlü) bir yapıda olduğu görülmüştür. Buna göre SY-İ'nin geçerli özelik gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Açıklayıcı faktör analizi sonucunda, birinci faktörün özdeğeri 2.794 olup, toplam varyansın %31.05'ini açıklamaktadır. İkinci faktörün özdeğeri ise 1.818 olup, açıklanan varyans oranı %20.20'dir. Bu iki faktör birlikte toplam varyansın %51,25'ini açıklamakta olup bu oran, sosyal bilimler literatüründe kabul edilebilir bir düzey olarak değerlendirilmektedir (Hair vd., 2014).

Birinci faktörde bulunan beş maddenin faktör yük değerleri 0.533 ile 0.819 aralığında; ikinci faktörde bulunan dört maddenin yük değerleri 0.668 ile 0.758 aralığında değişmektedir. Field'ın (2013)

Discovering Statistics Using IBM SPSS adlı eserinde belirttiği üzere, faktör analizinde minimum kabul edilebilir faktör yükü değeri 0.40'tır. Elde edilen bulgular maddelerin ilgili faktörlere anlamlı katkı sağladığını göstermektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan analiz sonucunda çlçeğin bütününe ilişkin Cronbach's Alpha katsayısı 0,712 olarak saptanırken; 5 maddeli 'İstihdama Katkı' alt boyutu için bu değer 0,732; 4 maddeli 'Koşullu Sosyal Yardım' alt boyutu için ise 0,703 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler, maddeler arası tutarlılığının yeterli seviyede olduğunu ifade etmektedir.

Sosyal yardım ile istihdam arasındaki ilişkiyi ölçmeye yönelik geliştirilen bu ölçek kapsamında, birinci faktör (alt boyut) "İstihdama Katkı", ikinci faktör (alt boyut) ise "Koşullu Sosyal Yardım" olarak belirlenmiştir.

Doğrulayıcı Faktör Analizi

AFA ile saptanan boyutlar, RMSEA, CFI ve GFI gibi uyum indeksleri üzerinden DFA ile doğrulanarak modelin geçerliği tespit edilmiştir. Modelin genel uyumuna ilişkin değerlendirmede RMSEA, GFI, RMR, NNFI ve CFI gibi çeşitli uyum indeksleri dikkate alınmıştır. DFA neticesinde, ölçek kapsamında yer alan dokuz maddeye ilişkin modelin uyum değerlerinin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu nedenle, modifikasyon indeksleri doğrultusunda gerekli iyileştirmeler yapılarak model uyumunun kabul edilebilir sınırlar içerisine çekilmesi sağlanmıştır. Ölçek kapsamında yer alan dokuz maddeye ilişkin başlangıç modelinin uyum değerlerinin sınırda olduğu görülmüştür. Bu nedenle modifikasyon indeksleri incelenmiş ve modelin teorik yapısına zarar vermeyecek şekilde hata terimleri arasında ilişkilendirme (kovaryans) yoluna gidilmiştir. Özellikle aynı alt boyutta (Koşullu Sosyal Yardım) yer alan Madde 6 (Sosyal yardımlar çalışma şartına bağlanmalıdır) ile Madde 7 (Çalışma şartına bağlı sosyal yardım uygulamaları istihdama katkı sağlar) ve yine aynı boyuttaki Madde 8 ile Madde 9 arasında yüksek modifikasyon önerileri tespit edilmiştir. Söz konusu madde çiftlerinin anlamsal yakınlıkları ve *koşulluluk ile politika bütünlüğüne* dair benzer teorik yapıyı ölçmeleri nedeniyle, hata terimleri arasında modifikasyon yapılması literatür açısından uygun görülmüştür. Bu teorik temelli iyileştirmeler neticesinde model uyumunun kabul edilebilir sınırlar içerisine çekilmesi sağlanmıştır (Şekil 2).

Şekil 2. Sosyal Yardım-İstihdam Ölçeğine Ait İki Faktörlü Model (F1–F2)

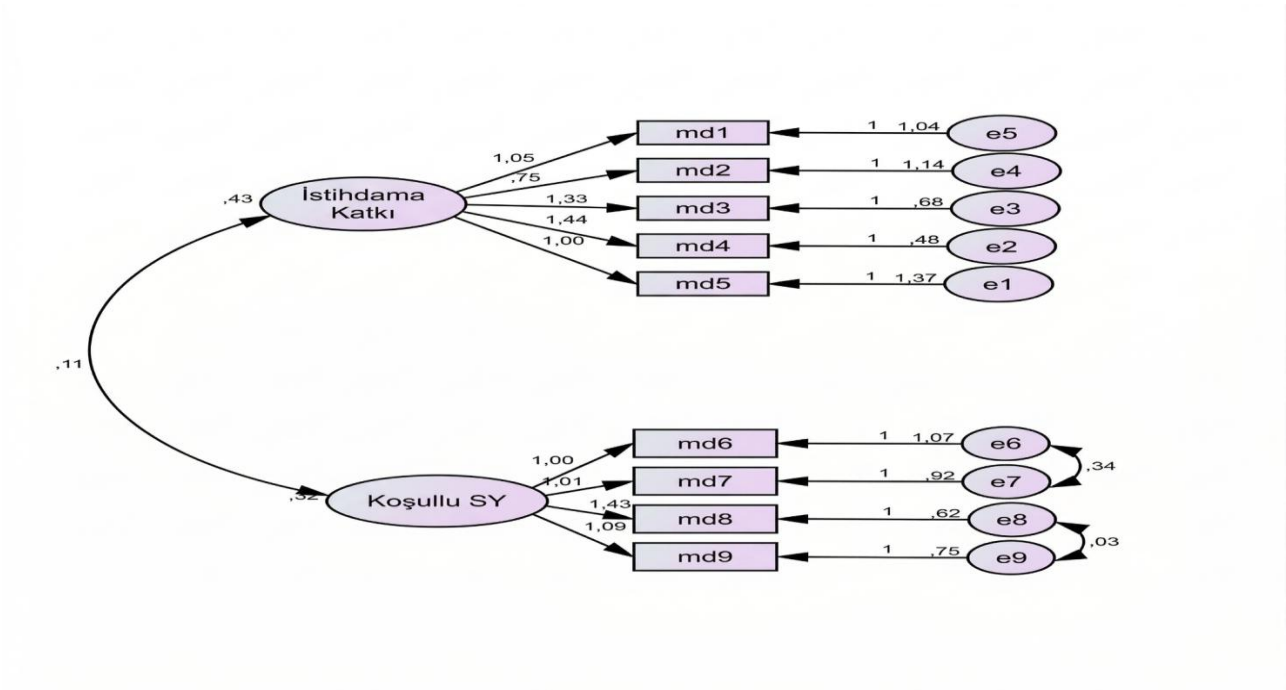

DFA neticesinde ulaşılan modifikasyon sonucundaki modele ait değerler aşağıda verilmiştir (Tablo 7).

Tablo 7. Model Uyum Göstergeleri

RMSEA	GFI	AGFI	NFI	CFI	RMR
,051	,975	,954	,942	,966	,059

Doğrulayıcı Faktör Analizi sonucu; X^2 / sd'nin 2.241, RMSEA'nın ,051 ve standartize edilmiş RMR uyum indeksinin .059 olduğu tespit edilmiş olup kabul edilir değerlerde olduğu görülmüştür. Ayrıca; GFI - 0.975, AGFI - 0.954, , NFI - .942 ve CFI - .966 olarak tespit edilmiş ve bu değerlerin 1'e yakın olmasından dolayı mükemmel seviyede oldukları görülmüştür. Uyum indeksleri sonucu ulaşılan değerler incelendiğinde, doğrulayıcı faktör analizi aracılığıyla ulaşılan iki alt boyutlu ölçeğin kabul edilebilir nitelikte olduğu belirlenmiştir.

DFA analizi neticesinde elde edilen bulgular, Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi Ölçeğinin iki faktörlü yapısının istatistiksel olarak anlamlı ve uyumlu bir model kapsamında doğrulandığını göstermektedir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

Bu çalışma sonucunda geliştirilen Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi (SY-İ) ölçeğinin ortaya koyduğu iki boyutlu yapı (İstihdama Katkı ve Koşullu Sosyal Yardım), literatürdeki güncel tartışmalarla güçlü bir paralellik göstermektedir. Ölçeğin *İstihdama Katkı* alt boyutu, sosyal yardımların bireyleri iş gücü piyasasına hazırlayan bir destek mekanizması olarak algılandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Güney Afrika'daki sosyal hibe programlarını inceleyen ve yardımların iş gücüne katılımı caydırmadığını, aksine hane halkı refahını artırarak istihdama geçişi kolaylaştıran bir "basamak" (stepping stone) işlevi görebileceğini belirten Zwane ve arkadaşlarının (2022) bulgularıyla örtüşmektedir. Benzer şekilde, Brezilya'daki nakit transferlerinin (Bolsa Família) kayıtlı istihdama geçişi desteklediğini saptayan Fietz ve arkadaşlarının (2024) çalışmaları da ölçeğimizin bu boyutunun ampirik geçerliliğini uluslararası düzlemde destekler niteliktedir. Bu durum, Türkiye örneklemindeki katılımcıların, sosyal yardımları yalnızca pasif bir gelir desteği olarak değil, aynı zamanda iş arama sürecindeki maliyetleri (ulaşım, giyim vb.) finanse eden bir araç olarak gördüklerini doğrulamaktadır.

Öte yandan, ölçeğin ikinci boyutu olan Koşullu Sosyal Yardım, sosyal politikanın "hak ve yükümlülük" dengesine (rights and responsibilities) yaptığı vurgu açısından kritiktir. Çalışmada bu boyutun ortaya çıkması, Refah Bağımlılığı Kuramı'nın işaret ettiği risklerin yönetilmesinde "koşulluluk" ilkesinin önemini teyit etmektedir. Nitekim Bargain ve Jonassen (2022), Danimarka örneğinde cömert yardımların özellikle genç ve düşük vasıflı gruplarda istihdamı caydırıcı (disincentive) etkisine dikkat çekmiş; Dustmann ve arkadaşları (2024) ise yardımların kesilmesinin istihdamı artırsa da yoksulluk ve suç oranlarını yükselttiği "ödünleşim" (trade-off) riskine vurgu yapmıştır. Geliştirilen SY-İ ölçeği, tam da bu teorik gerilimi ölçülebilir hale getirerek; yardımların bir yandan "yoksulluk tuzağını" aşmak için gerekli desteği sağlarken (İstihdama Katkı), diğer yandan bağımlılığı önlemek için gerekli mekanizmaları (Koşullu Yardım) içerip içermediğini tespit etmede özgün bir araç sunmaktadır. Dolayısıyla mevcut bulgular, sosyal yardımların istihdam üzerindeki "net etkisinin" tek yönlü olmadığını, program tasarımına (conditionality) bağlı olarak değişebileceğini savunan Verho ve arkadaşlarının (2022) görüşleriyle de uyumludur.

Bu çalışma ile sosyal yardım faydalanıcılarının istihdam ile ilişkilerini tespit etmek için geliştirilen *"Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi Ölçeğinin" (SY-İ)* güvenirlik ve geçerlik aşamalarından geçerek sosyal politika disiplininde önemli bir boşluğu doldurmayı hedeflemiştir. Ölçek geliştirme sürecinde, kapsayıcı bir literatür taraması neticesinde oluşturulan madde havuzu, uzman görüşleriyle kapsam geçerliliği açısından kontrol edilmiştir. Sonraki adımda, açımlayıcı faktör analizi (AFA) ile yapı geçerliliği test edilmiş; doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile bu yapı istatistiksel olarak doğrulanmıştır. Sonuç olarak geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Bulgular, SY-İ'nin iki alt boyutlu ve dokuz maddeden oluşan bir yapıya sahip olduğunu göstermiştir. Ölçek maddelerinin, sosyal yardımların istihdama katkısını ve koşullu sosyal yardım uygulamalarının etkilerini ölçmek için tutarlı sonuçlar verdiğini ortaya koymuştur. Güvenirlik testlerinden de iyi puan alan ölçeğin, Cronbach Alfa katsayısı 0.712 olarak bulunmuş ve maddelerin iç tutarlılığının kabul

edilebilir seviyede olduğu belirlenmiştir. Bu durum, ölçek maddelerinin hedef kitle tarafından net bir şekilde anlaşıldığını ve benzer durumları da ölçebilme noktasında önem teşkil etmektedir.

SY-İ ölçeği, akademik anlamda literatüre önemli katkılar sağlayabileceği gibi sosyal politika uygulayıcılarının da yardım-istihdam dengesini değerlendirebilmeleri için de pratik bir uygulama aracı olarak yapılandırılmıştır. Başta sosyal yardım uygulamalarının etkinliğini ölçmek, bireylerde istihdam motivasyonu oluşturup oluşturmadığını anlamak ve koşullu sosyal yardım programlarının istihdama teşvik edici yönünü tespit etmek ve bunların sonucunda yararlanıcılara yönelik etkin müdahale politikaların geliştirmek için bu ölçek önemli bir araç niteliğindedir.

Bu ölçek, sosyal yardım hizmetlerinin sunumundaki hakim paradigmanın dönüşümü açısından da stratejik bir öneme sahiptir. Geleneksel olarak sosyal yardımlar, genellikle yukarıdan aşağıya ve paternalist bir yaklaşımla, müracaatçıların sadece 'ihtiyaç sahibi' olarak konumlandırıldığı bir düzlemde yürütülmektedir. Ancak SY-İ ölçeği, bu pasif paradigmayı kırarak; hizmet alan bireyi sürecin aktif bir değerlendiricisi ve öznesi haline getirmektedir. Hizmetlerin niteliğinin sadece bürokratik çıktılarla değil, doğrudan faydalanıcıların algı ve motivasyonları üzerinden ölçülmesi, 'hak temelli' ve 'insan odaklı' bir sosyal politika inşası için elzemdir. Bu yönüyle ölçek, sosyal yardımları bir 'hayırseverlik' pratiği olmaktan çıkarıp; bireyin istihdam kararlarını ve sosyal uyum süreçlerini destekleyen, şeffaf, ölçülebilir ve kanıta dayalı bir kamu politikası aracına dönüştürmektedir. Dolayısıyla çalışma, müracaatçı deneyimini sistemin merkezine yerleştirerek, sosyal hizmetlerin demokratikleşmesine ve hesap verebilirliğine somut bir katkı sunmaktadır.

Sosyal yardımların sadece geçici geçim desteği olmasından ziyade istihdamı teşvik eden bir araç olduğunu da ortaya koyan bu çalışma, bilimsel temelli sosyal politika uygulama süreçlerine de katkı sağlamaktadır. Ölçeğin farklı sosyo-ekonomik-kültürel kitlelere uygulanarak test edilmesi, sonraki çalışmalarda alandaki bilgi birikimin daha da derinleşmesine öncülük yapacaktır.

ÖNERİLER

Türkiye'de sosyal yardım uygulamalarını istihdama geçişi olumlu yönde etkileyecek şekilde yapılandırılması, yardım-istihdam ilişkisinin etkin biçimde yönetilmesi açısından önemli bir yere sahiptir. Bu noktada, öncelikle kurumlar arası iş birliğinin sağlanması ve güçlendirilmesi gerekmektedir. SYDV, İŞKUR, SGK, mahalli idareler ve özel sektör arasında entegrasyon sağlanmalı, ortak bir altyapı oluşturulmalıdır. İŞKUR aracılığıyla sosyal yardım alanların aktif ve kayıtlı iş gücü piyasasına dahil edilmesi bu alanda olumlu bir gelişmedir (Kutlu, 2016). Fakat bu program henüz istenen seviyede olmayıp, daha kapsamlı ve etkin şekilde yapılandırılmalıdır.

Koşullu yardım programlarının yalnızca eğitim, sağlık, nakit yardımları gibi sosyal korumayla sınırlı kalmayıp, mesleki beceri kazandırmaya da odaklanması gerekmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve UNICEF iş birliğiyle yayınlanan rapora göre, sosyal yardım programının istihdam üzerindeki etkisi sınırlı olup; bu etkinin yalnızca mesleki eğitim, beceri gelişimi ve danışmanlık enstrümanlarıyla geliştirilebilmesi mümkündür (UNICEF ve Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2014).

Yapılması gereken en önemli uygulamalardan biri de sürecin izlenmesidir. Sosyal yardım alan bireylerin süreç içindeki istihdam durumları takip edilmelidir. Bu tür takip sistemleri, kısa vadeli etkilerin ötesinde, yardım-istihdam bağlantısını daha etkin şekilde analiz etmeye imkân tanıyacaktır. Latin Amerika ülkelerinde uygulandığı gibi, koşullu yardımların uzun vadeli etkilerini değerlendiren ve buna göre politika geliştiren mekanizmalar Türkiye'de de geliştirilebilir (Handa ve Davis, 2006).

SY-İ ölçeği akademik çalışmalarda kullanılabileceği gibi, sosyal politika yapıcıları tarafından alan araştırmalarında, etki değerlendirme süreçlerinde ve yerel yönetim politikalarında da kullanılabilir. SY-İ ölçeği sayesinde, faydalanıcıların istihdam motivasyonu, koşullu yardım uygulamalarının etkinliği ve istihdama yönlendirme sürecindeki engeller daha iyi anlaşılabilir ve politikalar buna göre yenilenebilir. Ölçeğin kamu kurumlarının veri tabanlarına entegre edilmesi, etkin, nesnel, takip edilebilir ve ölçülebilir sosyal yardım uygulamaları için önemli bir araç niteliği taşıyabilir (Social Protection ve Human Rights, 2016).

Kanıta dayalı sosyal politika uygulamalarının ve refah hizmetlerinin niteliğinin artırılması amacıyla gelecek çalışmalarda şu araştırma alanlarına odaklanılması önerilmektedir: İlk olarak, sosyal yardım alan bireylerin istihdama geçiş süreçlerinin ve işgücü piyasasında kalıcılıklarının 3-5 yıllık periyotlarla izlendiği boylamsal (longitudinal) araştırmalar, yardımların yoksulluk tuzağından çıkış üzerindeki uzun vadeli etkilerini ölçmek açısından kritiktir. İkinci olarak, bu ölçekten elde edilen nicel verilerin, müracaatçıların sistemle kurdukları ilişkiyi ve 'paternalizm' algısını derinlemesine inceleyen nitel görüşmelerle desteklendiği karma yöntem (mixed-method) çalışmaları, hizmetlerin bireyselleştirilmesi sürecine katkı sunacaktır. Son olarak, farklı sosyal yardım modellerinin (örneğin sadece nakit transferi sağlayan programlar ile mesleki eğitim odaklı programlar) etkisini karşılaştıran deneysel veya yarı-deneysel tasarımlar, hangi müdahale aracının daha yüksek istihdam motivasyonu yarattığına dair politika yapıcılar için somut ve kanıta dayalı veriler sağlayacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Doktora çalışması kapsamında, Şırnak Üniversitesi Etik Kurulu'ndan 13.06.2024 tarihli ve 2024/102831 sayılı karar ile etik onay alınmıştır. Katılımcılardan gönüllülük esasına göre onam alınmıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Tüm yazarlar çalışmanın tasarımı, yazım süreci, veri analizi ve raporlamasına eşit katkı sağlamıştır. Makale yazımı ve son düzenleme süreçleri birlikte yürütülmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Yazarlar, bu çalışmaya ilişkin herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan ederler.

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

A notable methodological gap exists within the domain of social policy concerning the systematic evaluation of the nexus between social assistance programs and employment outcomes. This gap is particularly critical given the theoretical tension between poverty alleviation and labor market participation. This research endeavors to construct the Social Assistance-Employment Relationship Scale (SY-I) to quantitatively evaluate the equilibrium between the poverty alleviation function of social assistance and its potentially adverse implications for registered employment within the Turkish context. Ongoing debates regarding the efficacy of contemporary social protection mechanisms, particularly conditional cash transfers, in either incentivizing active labor market participation or fostering dependency underscores the importance of developing this scale. Grounded in the debate between 'Welfare Dependency Theory' and the 'Poverty Trap,' SY-I represents the inaugural domestic instrument aimed at quantifying this complex relationship through two principal dimensions delineated as “contribution to employment” and “conditional social assistance.”

Conceptual Framework and Theoretical Background

The institutional framework of Türkiye's social assistance system is based on collaboration between the Social Assistance Foundations (SYDV) and the Turkish Employment Agency (İŞKUR). Theoretically, the study addresses the 'Welfare Dependency Theory,' which suggests that generous benefits may raise reservation wages and discourage work, and the 'Poverty Trap,' where individuals avoid formal employment to prevent the loss of means-tested benefits. A review of the international literature indicates that the effects of social assistance on employment vary considerably across contexts. Recent studies on activation policies suggest that well-designed benefit programs can facilitate re-entry into the labor market (Verho et al., 2022), whereas other studies have identified potential disincentive effects among certain demographic groups (Bargain & Jonassen, 2022). Research conducted in Türkiye suggests that social assistance may contribute to informal employment; however, studies by Asik et al. (2022) and Kutlu (2016) demonstrate that integrating social assistance with active labor market policies can promote formal employment. These

conflicting findings necessitate a nuanced assessment of the aid-employment relationship utilizing a multidimensional and contextually sensitive measurement instrument.

Methodology and Research Design

The investigation was executed employing a descriptive survey model within the confines of the quantitative research paradigm. The scale development procedure adhered to a four-stage methodology in line with international standards: (1) An exhaustive literature review and the formulation of an initial item pool comprising 20 items, (2) Content validity assessment and subsequent item exclusion utilizing the Delphi technique with the involvement of eight subject matter experts, (3) A pilot study conducted with 474 participants receiving social assistance in Diyarbakır province, (4) Statistical evaluations utilizing SPSS 25 and AMOS 24 software for psychometric scrutiny. A 5-point Likert-type scale was employed as the instrument for data collection, and the construct validity of the scale was evaluated through Exploratory Factor Analysis (EFA), while model validation was ascertained via Confirmatory Factor Analysis (CFA). In the CFA process, modification indices were applied to correlate error terms between items with high semantic and theoretical proximity (e.g., items related to the conditionality of aid), ensuring the model's statistical and theoretical fit. Reliability analyses included Cronbach's alpha, item-total correlations, and composite reliability coefficients.

Findings

The demographic findings provide important insights into the sociological profile of social assistance beneficiaries in Türkiye. Of the participants, 65.2% were female, and 33.5% were between the ages of 36 and 45. Regarding educational attainment, 73.7% had completed primary school or a lower level of education, highlighting the relationship between limited educational attainment and reduced employability. Employment indicators were also notable: 67.7% of participants were unemployed, and 87.1% lacked social security coverage. In terms of income sources, 34% relied primarily on family support, while 35% depended exclusively on social assistance. The findings robustly endorse the two-factor structure of the SY-I Scale. According to the EFA outcomes, it was ascertained that the scale comprises two factors accounting for 51.25% of the total variance. The initial factor, "Contribution to Employment," exhibited statistical significance, with factor loadings ranging from 0.533 to 0.819. The second factor, "Conditional Social Assistance," was grouped with four items within the loading span of 0.668-0.758. The Cronbach's Alpha coefficient derived for the entirety of the scale was 0.712, which falls within the acceptable reliability thresholds in the field of social sciences. The CFA fit indices (χ^2/sd=2.241; RMSEA=0.051; CFI=0.966; GFI=0.975; SRMR=0.059) confirmed that the proposed structure exhibited exemplary validity. Particularly, the items "Social assistance assists me in covering the expenses associated with job seeking..." (0.644) and "Employment-dependent social assistance practices facilitate employment" (0.751) serve as pivotal indicators reflecting the practical validity of the scale.

Discussion

The advancement of the Social Assistance-Employment Relationship Scale (SY-I) addresses a significant methodological gap in the social policy research. The scale's two-dimensional framework is theoretically aligned with its capacity to differentiate between the potential of assistance to overcome the 'Poverty Trap' (via the Contribution to Employment dimension) and the behavioral repercussions of conditional practices associated with preventing 'Welfare Dependency.' It provides compelling evidence supporting the scale's applicability in both scholarly research and policy evaluation endeavors. In this regard, the paramount contribution of the SY-I lies in its capacity to assess the "net effect" of social assistance on employment outcomes. For instance, a region exhibiting low "Contribution to Employment" scores alongside elevated "Conditional Social Assistance" scores may suggest a scenario wherein assistance fails to activate the workforce, thereby fostering dependency. Several limitations should be acknowledged. First, data were collected exclusively from participants in Diyarbakır Province, limiting the generalizability of the findings given Türkiye's socioeconomic diversity. Second, employment status was based solely on self-reported data and was not verified through objective records, such as Social Security Institution

(SSI) data. Third, the cultural validity of the scale has been established only in Turkish; additional research is needed to adapt and validate the instrument in minority languages.

Policy Recommendations and Future Research Directions

Integrating the SY-I Scale into policy implementation processes could improve the effectiveness of social assistance systems. First, incorporating the scale into the databases of the Ministry of Family and Social Services would enable regional monitoring of the balance between welfare dependency and employment incentives. Second, coordinating conditional social assistance programs administered by SYDVs with İŞKUR's active labor market initiatives could facilitate the implementation of integrated “social assistance + vocational training” programs. This aligns with the literature suggesting that avoiding the poverty trap requires comprehensive support beyond mere cash transfers.

Three strategic avenues are proposed for future research: (1) Evaluating the cultural validity of the SY-I through comparative applications in metropolitan regions such as Istanbul and Izmir, as well as in rural locales like Şanlıurfa and Ağrı; (2) Tailoring the scale for specific demographic groups, including migrant populations and individuals with disabilities; (3) Tracking the employment transitions of recipients of social assistance over a span of 3-5 years using longitudinal methodologies. Overall, the scale provides an evidence-based framework for integrating social protection measures with active labor market policies aimed at reducing poverty.

Conclusion

The Social Assistance-Employment Relationship Scale (SY-I) stands as a valid and reliable measurement instrument, developed as a methodological enhancement to Türkiye's social policy framework. With its two-dimensional structure and strong psychometric properties, it is the first domestically developed instrument capable of quantitatively assessing both the facilitating and constraining effects of social assistance on employment. By providing a metric to evaluate the tension between welfare dependency and activation, the integration of the scale by policymakers will facilitate data-driven enhancements across all processes. Its use in academic research may also contribute to the development of theoretical models examining the relationship between social assistance and employment in Türkiye. Ultimately, this study seeks to establish a scientific foundation for developing human-centered policies that balance social welfare objectives with economic productivity.

KAYNAKÇA

Açar, E., & Güneş, C. (2023). OECD Ülkelerinde Makroekonomik Faktörlerin Ne Eğitimde Ne İstihdamda Olan Gençlerin Oranına Etkisi. *Gençlik Araştırmaları Dergisi*, 11(31), 56-68. https://doi.org/10.52528/genclikarastirmalari.1314685

Akbulut, E., Altundemir, M. E., & Güven, M. (2022). Türkiye ve AB ülkelerinde sosyal koruma yardımlarının yoksulluk üzerine etkisi: Bir panel veri analizi. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, *22*(1), 343–350. https://doi.org/10.11616/asbi.1033102

Aranibar, M. F., Baez-Lopez, Y., Limon-Romero, J., Ramirez-Baron, M. C., García Rivera, B. R., Ortega-Pérez Tejada, M., & Hernández Bejarano, J. (2022). The impact of social benefits on work commitment and organizational socialization in the manufacturing industry. *Sustainability*, 14(17), 10807. https://doi.org/10.3390/su141710807

Arbogast, I., & Dupor, B. (2022). Increasing employment by halting pandemic unemployment benefits. Review (Federal Reserve Bank of St. Louis), 104(3), 166-177. https://doi.org/10.20955/r.104.166-77

Arendt, J. N., & Kolodziejczyk, C. (2019). The effects of an employment bonus for long-term social assistance recipients. *Journal of Labor Research*, *40*(4), 412–427. https://doi.org/10.1007/s12122-019-09290-3

Asik, G., Bossavie, L. L. Y., Kluve, J., Ozen, E. N., Nebiler, M., & Oviedo, A. M. (2022). The effects of subsidizing social security contributions: Job creation or informality reduction? *World Bank Policy Research Working Paper*. https://doi.org/10.1596/1813-9450-9904

Balvočiūtė, R. (2019). The impact of cash social benefits for reducing poverty in the European Union. Socialinė Teorija, Empirija, Politika Ir Praktika, 18, 23-45. https://doi.org/10.15388/STEPP.2019.2

Bargain, O., & Jonassen, A. B. (2022). New evidence on welfare's disincentive for the youth using administrative panel data. *The Review of Economics and Statistics*, 1–45. https://doi.org/10.1162/rest_a_01191

Bryan, G., Chowdhury, S., Mobarak, A. M., Morten, M., & Smits, J. (2023). Encouragement and distortionary effects of conditional cash transfers. *Journal of Public Economics*, 228, Article 105004. https://doi.org/10.1016/j.jpubeco.2023.105004

Busilacchi, G., & Fabbri, A. (2023). Does the unemployment trap still exist? The case of the Italian minimum income scheme. *Social Policy & Administration*. https://doi.org/10.1111/spol.12987

Büyüköztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 133–151.

Büyüköztürk, Ş. (2018). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı* (24. baskı). Pegem Akademi.

Carmines, E. G., & Zeller, R. A. (1979). *Reliability and validity assessment*. Sage Publications. https://doi.org/10.4135/9781412985642

Churchill, G. A. (1979). A paradigm for developing better measures of marketing constructs. *Journal of Marketing Research*, 16(1), 64–73.

Coomes, O. T., Takasaki, Y., & Rhemtulla, J. M. (2011). Land-use poverty traps identified in shifting cultivation systems shape long-term tropical forest cover. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, *108*(34), 13925-13930. https://doi.org/10.1073/pnas.1012973108

Dustmann, C., Landersø, R., & Andersen, L. H. (2024). Refugee benefit cuts. *American Economic Journal: Economic Policy*, *16*(2), 406–441. https://doi.org/10.1257/pol.20220062

Esenyel, C. (2015). Türkiye'de ve dünyada şartlı nakit transferi uygulamaları [Uzmanlık tezi, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı]. https://www.aile.gov.tr/uploads/sygm/uploads/pages/uzmanlik-tezleri/15-turkiye-de-ve-dunyada-sartli-nakit-transferi-uygulamalari-caner-esenyel.pdf

Field, A. (2013). *Discovering statistics using IBM SPSS statistics* (4th ed.). Sage Publications. https://us.sagepub.com/sites/default/files/upm-binaries/52063_00_Field_4e_SPSS_Prelims.pdf

Fietz, K., Morgandi, M., Oliveira, G. L. D., & Superti, L. H. (2024). Exit patterns from Brazil's Bolsa Familia and the role of the local labor market. *World Bank Policy Research Working Paper*, No. 10676. https://doi.org/10.1596/1813-9450-10676

George, D., & Mallery, P. (2024). *IBM SPSS Statistics 29 Step by Step: A Simple Guide and Reference (18th ed.).* Routledge. https://doi.org/10.4324/9781032622156

Gromadzki, J., Sałach, K., & Brzeziński, M. (2023). When populists deliver on their promises: the electoral effects of a large cash transfer programme in Poland. *Economica*, *91*(361), 320-345. https://doi.org/10.1111/ecca.12505

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). Multivariate Data Analysis (7th ed.). Pearson Education.

Handa, S., & Davis, B. (2006). The experience of conditional cash transfers in Latin America and the

Caribbean. *FAO ESA Working Paper*, 06-04. https://ageconsearch.umn.edu/record/289060/files/a-ag429t.pdf

Hinkin, T. R. (1995). A review of scale development practices in the study of organizations. *Journal of Management*, 21(5), 967–988. https://doi.org/10.1016/0149-2063(95)90050-0

Holzmann, R. (2003). Social risk management: The World Bank approach to social protection in a globalizing world. *World Bank Publications.* https://documents1.worldbank.org/curated/en/494981468762925392/pdf/302560SRMWB0ApproachtoSP01public1.pdf

Hoynes, H., & Rothstein, J. (2019). Universal basic income in the United States and advanced countries. *Annual Review of Economics*, *11*(1), 929-958. https://doi.org/10.1146/annurev-economics-080218-030237

Kaiser, H. F. (1974). An index of factorial simplicity. *Psychometrika*, 39(1), 31–36. https://doi.org/10.1007/BF02291575

Karagöz, Y. (2019). *Uygulamalı istatistiksel analizler.* Nobel Akademik Yayıncılık.

Karakoç, F. Y., & Dönmez, L. (2014). Ölçek geliştirme çalışmalarında temel ilkeler. *Tıp Eğitimi Dünyası,* 40, 39–49. https://doi.org/10.25282/ted.228738

Kozłowski, A., & Komorowska, O. (2024). Impact of the increase in social benefits on paid employment of mothers of children with disabilities: Evidence from Poland. *Economics & Sociology*, 17(4), 118–144. https://doi.org/10.14254/2071-789x.2024/17-4/7

Kraay, A., & McKenzie, D. (2014). Do poverty traps exist? Assessing the evidence. *Journal of Economic Perspectives*, *28*(3), 127-148. https://doi.org/10.1257/jep.28.3.127

Kutlu, D. (2016). Türkiye'de sosyal yardım ve istihdam ilişkisinin güncel boyutları. *Mülkiye Dergisi*, 40(2), 101–141. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/487438

Lawshe, C. H. (1975). A quantitative approach to content validity. *Personnel Psychology*, 28(4), 563–575. https://psycnet.apa.org/doi/10.1111/j.1744-6570.1975.tb01393.x

Lehwess-Litzmann, R., & Nicaise, I. (2020). Surprisingly small: Effects of 'generous' social benefits on re-employment of (quasi-) jobless households. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 36(1), 76–91. https://doi.org/10.1017/ICS.2020.1

Likert, R. (1932). A technique for the measurement of attitudes. *Archives of Psychology*, 22(140), 1–55.

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3rd ed.). McGraw-Hill.

ODI. (2011). A conceptual framework for understanding the role of cash transfers. Overseas Development Institute.

Ortakaya, Ü. İ. (2023). Social assistance as a livelihood strategy among the working poor: A case study from Türkiye. *Global Social Welfare*. https://doi.org/10.1007/s40609-023-00312-8

Scrabis-Fletcher, K., & Silverman, S. (2010). Perception of competence in middle school physical education: Instrument development and validation. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 81(1), 52–61. https://doi.org/10.1080/02701367.2010.10599627

Sipahi, B. (2022). İşsizlik yardımlarının bireylerin sağlık üzerine etkisi: Türkiye örneği. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, *12*(2), 856-874. https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1141045

Social Protection & Human Rights. (2016). *Conditional cash transfers: Learning from the literature.*

https://socialprotection-humanrights.org/wp-content/uploads/2016/06/16020912CCTLearning-from-the-LiteratureLR.pdf

Şeker, H., & Gençdoğan, B. (2014). *Psikolojide ve eğitimde ölçme aracı geliştirme*. Nobel Yayıncılık.

Taskin, T., Wiseman, W., Alcan, D., & Mokretar-Karroubi, R. (2016). Impact of social assistance on labor market mobility: The case of Turkey. *World Bank Policy Research Working Paper*. https://doi.org/10.1596/1813-9450-7801

Tezbaşaran, A. (2008). *Likert tipi ölçek hazırlama kılavuzu*. Türk Psikologlar Derneği.

UNICEF & Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. (2014). *Türkiye'de şartlı nakit transferi programının iyileştirilmesine yönelik politika belgesi*. https://www.unicef.org/turkiye/raporlar/t%C3%BCrkiyede-%C5%9Fartl%C4%B1-nakit-transferi-program%C4%B1n%C4%B1n-iyile%C5%9Ftirilmesine-y%C3%B6nelik-politika-belgesi

Venkatraman, N., & Grant, J. H. (1986). Construct measurement in organizational strategy research: A critique and proposal. *Academy of Management Review*, 7(1), 71–87.

Verho, J., Hämäläinen, K., & Kanninen, O. (2022). Removing welfare traps: Employment responses in the Finnish basic income experiment. *American Economic Journal: Economic Policy*, *14*(1), 501–522. https://doi.org/10.1257/pol.20200143

World Bank. (2018). *Turkey's integrated social assistance system*. World Bank.

Yuniarti, D., Budimansyah, S., & Purnawan, E. (2025). Employment and welfare: A review of the literature on socioeconomic implications. *Southeast Asia Journal of Graduate of Islamic Business and Economics*, 3(1), 7–15. https://doi.org/10.37567/sajgibe.v3i1.3568

Zwane, T., Biyase, M., & Rooderick, S. (2022). Assessing the impact of social grants on household welfare using propensity score matching approach. *International Journal of Development Issues*, *24*(1), 1-15. https://doi.org/10.1108/ijdi-01-2022-0024

EK: Ölçek Soruları

	Sosyal Yardım-İstihdam İlişkisi Ölçeği	**Kesinlikle Katılmıyorum**	**Katılmıyorum**	**Fikrim Yok**	**Katılıyorum**	**Tamamen Katılıyorum**
	İstihdama Katkı					
1	Sosyal yardımlar, iş bulma konusunda bana destek oluyor.					
2	Sosyal yardım aldığımda, iş bulmam için gereken eğitim ve kurslara katılabiliyorum.					
3	Sosyal yardım alırken, iş bulmak için yeterli desteği alıyorum.					
4	Sosyal yardımlar, iş bulmamı kolaylaştırıyor.					
5	Sosyal yardım aldığımda, iş bulma sürecindeki masrafları karşılayabiliyorum (ulaşım, giyim, vs.).					
	Koşullu Sosyal Yardım					
6	Sosyal yardımlar çalışma şartına bağlanmalıdır					
7	Çalışma şartına bağlı sosyal yardım uygulamaları istihdama katkı sağlar.					
8	Çalışma şartına bağlı sosyal yardım uygulamaları yoksulluğu azaltır.					
9	Sosyal yardım ve istihdam politikaları birbiriyle bağlantılı olmalıdır.					

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Kuşaklar Arası Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar: Emekli Bireyler ve Z Kuşağı Üzerine Bir Analiz

Causal Attributions of Poverty Across Generations: An Analysis of Retirees and Generation Z

Duygu ÖZYILMAZ MİSİCAN[1]

[1]Doç. Dr., Sinop Üniversitesi,
dozyilmaz@sinop.edu.tr
ORCID: 000-0002-3577-7288

Başvuru: 07.03.2026
Kabul: 04.06.2026

Atıf: Özyılmaz Misican, D. (2026). Kuşaklar arası yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar: Emekli bireyler ve Z kuşağı üzerine bir analiz. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 879-902. DOI: 10.33417/tsh.1905082

ÖZ

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin toplumsal algılar, ekonomik eşitsizliklerin nasıl yorumlandığını ve refah politikalarına verilen toplumsal desteği doğrudan etkileyebilmektedir. Bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını yaşam döngüsü perspektifi çerçevesinde incelemektedir. Araştırmada emekli bireyler ile Z kuşağının yoksulluğun nedenlerine ilişkin bireyci, yapısal ve kaderci atıfları karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Bulgular, emekli bireylerin yoksulluğu daha çok bireysel sorumluluk ve çalışma etiği ile ilişkilendirdiğini; Z kuşağının ise ekonomik eşitsizlikler ve işgücü piyasası koşulları gibi yapısal faktörleri daha fazla vurguladığını göstermektedir. Sonuçlar, yoksulluk algılarının kuşakların farklı sosyoekonomik risk deneyimleri içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, yoksulluğun yalnızca bireysel yetersizlikler çerçevesinde değil, aynı zamanda yapısal eşitsizlikler bağlamında ele alınmasının önemini göstermektedir. Bulgular, sosyal hizmet uygulamalarında kuşaklar arası farklı sosyal risk deneyimlerinin ve yapısal eşitsizliklerin dikkate alınmasının gerekliliğine işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Kuşaklararası Farklılaşma, Nedensel Atıflar, Yoksulluk*

ABSTRACT

This study examines public perceptions of the causes of poverty and their implications for interpreting economic inequality and supporting welfare policies. Adopting a life-course perspective, it investigates generational differences in causal attributions of poverty by comparatively analyzing individualistic, structural, and fatalistic explanations among retirees and members of Generation Z. The findings reveal that retirees are more likely to attribute poverty to individual responsibility and work ethic, whereas Generation Z places greater emphasis on structural factors, such as economic inequality and labor market conditions. These results suggest that perceptions of poverty are shaped by the distinct socioeconomic risks experienced by different generations. The study underscores that poverty should be understood not only as a consequence of individual shortcomings but also as an outcome of broader structural inequalities. It further highlights the importance of considering generational differences in social risk experiences in the development of social work policies and interventions.

Keywords: *Intergenerational Differences, Causal Attributions, Poverty*

GİRİŞ

Yoksulluğun nedenlerine ilişkin açıklamalar yalnızca bireylerin eşitsizlikleri nasıl yorumladığını değil, aynı zamanda refah politikalarının toplumsal meşruiyetini de şekillendirmektedir. Yoksulluğun bireysel sorumlulukla mı yoksa yapısal eşitsizliklerle mi ilişkilendirildiği, sosyal yardımların kapsamı, yeniden dağıtım politikalarına verilen destek ve devlet müdahalesine yönelik toplumsal beklentiler üzerinde belirleyici bir rol oynayabilmektedir. Bu nedenle yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar, sosyal politika literatüründe yalnızca bireysel tutumların değil, aynı zamanda toplumsal adalet anlayışının ve refah devletine verilen desteğin anlaşılmasında kritik bir analitik alan olarak değerlendirilmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2010).

Günümüzde yoksulluk, yalnızca gelir yetersizliğiyle açıklanabilecek bir olgu olmaktan çıkmıştır. İşgücü piyasası dönüşümleri, sosyal eşitsizlikler ve refah devletinin kurumsal yapısıyla yakından ilişkili çok boyutlu bir sosyoekonomik sorun haline gelmiştir. Bu nedenle yoksulluk, bireysel gelir eksikliğinin ötesinde eğitimden dışlanma, güvencesizlik ve sosyal ilişkilerde zayıflama gibi çok boyutlu yoksunlukları içeren karmaşık bir toplumsal süreç olarak ele alınmaktadır (Koray, 2008). Bu çerçevede yoksulluğun nedenlerine ilişkin toplumsal algılar, yalnızca ekonomik eşitsizliklerin nasıl yorumlandığını değil, aynı zamanda sosyal politika müdahalelerinin hangi normatif temeller üzerinde meşrulaştırıldığını da ortaya koymaktadır (Bullock vd., 2003).

Yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar literatürü, bireylerin yoksulluğu genellikle üç temel açıklama çerçevesi üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir: bireyci, yapısal ve kaderci/ailesel atıflar (Bullock vd., 2003). Bireyci atıflar yoksulluğu kişisel çaba eksikliği ve bireysel sorumlulukla ilişkilendirirken (Furnham, 1982), yapısal atıflar ekonomik sistemin işleyişi, işgücü piyasası eşitsizlikleri ve sosyal politika düzenlemeleri gibi makro düzey faktörleri vurgulamaktadır (Bullock vd., 2003). Kaderci veya ailesel atıflar ise yoksulluğu bireyin kontrolü dışındaki şans, aile koşulları ve çevresel faktörlerle açıklamaktadır (Feagin, 1972; Solak & Göregenli, 2009). Bu üçlü çerçeve, yoksulluğun nedenlerine ilişkin algıların yalnızca bireysel değer sistemleriyle değil, aynı zamanda bireylerin içinde bulundukları sosyoekonomik bağlamla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

Literatürde yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların yaş, eğitim düzeyi, toplumsal konum ve işgücü piyasası deneyimleri gibi çeşitli sosyoekonomik faktörlere bağlı olarak farklılaştığı görülmektedir (Baykal vd., 2021; Bullock vd., 2003; Kara & Şahin, 2021). Ancak bu çalışmaların büyük bölümü kuşaklar arası karşılaştırmayı içermemektedir. Bununla birlikte bu farklılaşma yalnızca bireysel özelliklerle açıklanamaz. Kuşaklar, belirli tarihsel ve ekonomik koşullar altında şekillenen ortak yaşam deneyimlerini temsil etmektedir. Bu nedenle bireylerin yoksulluğun nedenlerine ilişkin değerlendirmeleri yalnızca bireysel değerler veya ideolojik yönelimler tarafından değil, aynı zamanda yaşam döngüsü boyunca maruz kaldıkları sosyal risk deneyimleri tarafından da biçimlenmektedir.

Yaşam döngüsü perspektifi, bireylerin farklı yaşam evrelerinde farklı sosyal risklerle karşılaştıklarını ve bu deneyimlerin eşitsizliklere ilişkin değerlendirmelerini şekillendirdiğini ileri sürmektedir. İşgücü piyasasının dönüşümü, refah rejimlerinin kapsamındaki değişim ve sosyal risklerin dağılımındaki farklılaşma, kuşakların ekonomik güvencesizlik deneyimlerini farklı biçimlerde üretmektedir. Bu bağlamda özellikle son yıllarda işgücü piyasasında artan güvencesizlik, esnekleşme ve prekaryalaşma[1] süreçleri, genç kuşakların ekonomik eşitsizlikleri daha çok yapısal faktörler üzerinden değerlendirmesine yol açabilmektedir (Standing, 2011).

Bu çerçevede emekli bireyler ile Z kuşağı, yaşam döngüsünün farklı aşamalarında konumlanan ve farklı sosyal risk deneyimlerini temsil eden iki karşılaştırmalı grup olarak ele alınmaktadır. Z kuşağı,

[1] Prekaryalaşma, işgücü piyasalarında istihdamın giderek daha geçici, güvencesiz ve öngörülemez hale gelmesini ifade eden bir kavramdır. Bu süreç, yalnızca iş sözleşmelerinin esnekleşmesini değil; aynı zamanda gelir istikrarsızlığı, sınırlı sosyal koruma ve zayıflayan istihdam güvencesi gibi çok boyutlu kırılganlıkları da içermektedir. Özellikle küreselleşme ve neoliberal politikaların etkisiyle yaygınlaşan bu dönüşüm, bireylerin ekonomik risklere daha açık hale gelmesine yol açmakta ve yeni bir "prekarya" sınıfının ortaya çıktığına işaret etmektedir (Standing, 2011:10–12).

işgücü piyasasına yeni katılan, güvencesiz istihdam, esnek çalışma biçimleri, artan yaşam maliyetleri ve sınırlı sosyal hareketlilik imkânlarıyla karşılaşan bir kuşağı temsil ederken; emekli bireyler, çalışma yaşamından çekilmiş, sosyal güvenlik sistemine dâhil olmuş ve daha önceki refah rejimi koşullarını deneyimlemiş bir grubu ifade etmektedir. Bu noktada emeklilik, yalnızca kronolojik yaşla tanımlanan bir kategori değil, işgücü piyasası deneyimi, sosyal güvenceye erişim ve kurumsal refah mekanizmalarıyla ilişkili bir statü olarak değerlendirilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada emekliler, yaşlı nüfusun tamamını değil, sosyal güvenlik sistemiyle bağı bulunan belirli bir alt grubu temsil etmektedir. Sosyal güvencesiz yaşlıların yoksulluğu daha derin biçimlerde deneyimleyebileceği kabul edilmekle birlikte, araştırmada emekli bireylerin seçilmesi, kuşaklar arası karşılaştırmada daha tutarlı ve karşılaştırılabilir bir sosyoekonomik deneyim zemini oluşturma amacıyla ilişkilidir. Bu nedenle çalışma, yaşlılık deneyiminin bütününü temsil etme iddiası taşımamakta, emeklilik statüsünü, Z kuşağının yeni sosyal risk deneyimleriyle karşılaştırılabilecek özgül bir refah rejimi konumu olarak ele almaktadır.

Nitekim son yıllarda yapılan araştırmalar genç kuşakların yoksulluğu daha çok yapısal eşitsizlikler ve sistemsel sorunlarla ilişkilendirdiğini; ileri yaş gruplarının ise bireysel sorumluluk temelli açıklamalara daha fazla yöneldiğini göstermektedir (Kara & Şahin, 2021; Solak & Göregenli, 2009). Bununla birlikte yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları aynı ölçüm çerçevesi kullanarak kuşaklar arasında karşılaştırmalı biçimde inceleyen ampirik çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları yalnızca bireysel değerler veya sosyo-demografik özellikler üzerinden açıklayan literatürün ötesine geçerek, kuşakların yaşam döngüsü boyunca maruz kaldıkları sosyal risk deneyimlerinin bu algıları nasıl şekillendirdiğini incelemektedir. Özellikle Türkiye bağlamında yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları kuşaklar arası karşılaştırma ve yaşam döngüsü perspektifi içinde inceleyen ampirik çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu durum literatürde önemli bir ampirik boşluğa işaret etmektedir.

Bu çalışma söz konusu boşluğu ele alarak yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları kuşaklararası bir perspektiften incelemektedir. Araştırma, yaşam döngüsünün farklı aşamalarını temsil eden emekli bireyler ile Z kuşağı arasında yoksulluğun nedenlerine ilişkin bireyci, yapısal ve kaderci atıf örüntülerini karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir. Ayrıca eğitim düzeyi, cinsiyet ve işgücü piyasası konumu gibi sosyo-demografik değişkenlerin bu süreçteki rolü de incelenmektedir.

Bu yönüyle çalışma literatüre iki temel katkı sunmaktadır. İlk olarak araştırma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları kuşaklar arası karşılaştırma ve yaşam döngüsü perspektifi içinde birlikte ele alarak Türkiye bağlamında sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalardan birini oluşturmaktadır. İkinci olarak çalışma, yoksulluk atıflarının yalnızca bireysel değerleri yansıtan bilişsel değerlendirmeler olmadığını, farklı kuşakların maruz kaldıkları sosyal risk deneyimleri ve ekonomik güvencesizlik koşulları aracılığıyla refah devleti politikalarına yönelik toplumsal desteği şekillendiren bir mekanizma olarak işlediğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgular aynı zamanda sosyal hizmet disiplini açısından da önemli bir analitik çerçeve sunmaktadır. Yoksulluk, sosyal hizmet uygulamalarının en temel müdahale alanlarından biridir ve sosyal hizmet uzmanları yoksullukla mücadelede bireyler, aileler ve topluluklarla doğrudan çalışan profesyoneller olarak kritik bir rol üstlenmektedir. Ancak yoksulluğun nedenlerine ilişkin toplumsal algılar, yoksulluk yaşayan bireylere yönelik tutumları ve sosyal hizmet müdahalelerinin toplumsal meşruiyetini de etkileyebilmektedir. Yoksulluğun bireysel sorumlulukla ilişkilendirilmesi, yoksulluk yaşayan bireylerin damgalanmasına ve sosyal destek mekanizmalarına yönelik toplumsal desteğin zayıflamasına yol açabilirken; yapısal eşitsizlikler çerçevesinde değerlendirilmesi daha kapsayıcı sosyal politika ve sosyal hizmet müdahalelerine yönelik desteği güçlendirebilmektedir. Bu nedenle yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını anlamak, sosyal hizmet politikalarının ve uygulamalarının geliştirilmesi açısından da önemli bir bilgi zemini sunmaktadır. Bu bağlamda yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını anlamak, yalnızca eşitsizlik algılarını değil, aynı zamanda refah politikalarına yönelik toplumsal desteğin hangi sosyal risk deneyimleri üzerinden şekillendiğini anlamak açısından da önem taşımaktadır.

Bu doğrultuda çalışma şu araştırma sorularına cevap aramaktadır.
1-Yoksulluğa ilişkin bireyci, yapısal ve kaderci atıf örüntüleri emekli bireyler ile Z kuşağı arasında anlamlı biçimde farklılaşmakta mıdır?
2-Eğitim düzeyi, bireylerin yoksulluğa ilişkin nedensel atıflarını kuşaklar arasında farklı biçimlerde etkilemekte midir?
3-Cinsiyet ve işgücü piyasası konumu gibi sosyo-demografik faktörler, bireylerin yoksulluğa ilişkin nedensel atıflarını nasıl şekillendirmektedir?
4-Ekonomik belirsizlik ve yaşam kaygısı düzeyi, bireylerin yoksulluğu bireysel ya da yapısal nedenlerle açıklama eğilimini nasıl etkilemektedir?

Yoksulluk Kavramı

Yoksulluk, bireylerin asgari yaşam standartlarına, temel hizmetlere ve toplumsal katılım imkânlarına erişimini sınırlayan çok boyutlu bir sosyal risk alanı olarak ele alınmaya başlanmıştır. Dünya Bankası yoksulluğu asgari yaşam düzeyine ulaşamama durumu olarak tanımlarken (Dünya Bankası, 2020: 12), farklı yaklaşımlar kavramı insan onuruna yakışır yaşam koşullarından yoksunluk ve temel gereksinimlere erişememe bağlamında değerlendirmektedir (Oktik, 2008: 25). Bu çerçevede yoksulluk, yalnızca ekonomik bir eksiklik değil; toplumsal eşitsizlikler, güç ilişkileri ve sosyal kırılganlıklarla iç içe geçmiş bir yapı olarak görülmektedir.

Refah rejimleri perspektifi, yoksulluğun farklı toplumsal ve kurumsal bağlamlarda nasıl anlam kazandığını göstermektedir. Refah devleti yaklaşımı yoksulluğu yapısal eşitsizliklerin sonucu olarak ele alırken, liberal rejimler bireysel sorumluluk ve piyasa mekanizmalarını ön plana çıkarmaktadır. Muhafazakâr-korporatist modeller ise aileyi refah üretiminin merkezine yerleştirerek sosyal korumayı statü temelli biçimde şekillendirmektedir (Esping-Andersen, 1990). Bu farklı yaklaşımlar, yoksulluğa yönelik sosyal politika müdahalelerinin kapsamını ve vatandaşlık temelli hak anlayışını belirleyen temel ideolojik çerçeveyi oluşturmaktadır.

Sosyal politika literatüründe yoksulluk, modern ekonomilerin ürettiği eşitsizliklerin hem sonucu hem de yeniden üretim mekanizması olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda kavram, mutlak gelir yetersizliğinin ötesine geçerek göreli yoksulluk, sosyal dışlanma ve çok boyutlu yoksunluk ekseninde yeniden tanımlanmıştır. Eğitim, sağlık, barınma ve sosyal katılım gibi alanlara erişimdeki sınırlılıklar, yoksulluğun ekonomik olduğu kadar sosyal bir mesele olduğunu ortaya koymaktadır (Maxwell, 1999). Bu çok boyutlu yaklaşım, yoksulluğun yalnızca mutlak ihtiyaçların karşılanamamasıyla sınırlı olmadığını; bireylerin içinde yaşadıkları toplumun genel refah düzeyiyle kurdukları ilişkiler çerçevesinde de değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda literatürde öne çıkan göreli yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu bireyin toplum içindeki konumu ve toplumsal katılım kapasitesi üzerinden açıklayan önemli bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

Göreli yoksulluk yaklaşımı, bireylerin toplumun genel refah düzeyinden eşit biçimde yararlanamaması ve toplumsal yaşama katılımının sınırlanması üzerinden kavramsallaştırılmaktadır (Smith, 1976: 55). Bu perspektif, yoksulluğun yalnızca gelir eşitsizliği değil; fırsatlara erişim ve toplumsal bütünleşme sorunu olduğunu vurgulamaktadır (Şenkal, 2021: 21). Benzer biçimde insani yoksulluk yaklaşımı, bireylerin eğitim, sağlık ve temel haklara erişim imkanlarından yoksun kalmasını merkeze alarak yoksulluğun çok boyutlu doğasını güçlendirmektedir (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı, 2010). Bu yoksulluk yaklaşımları bireylerin toplumsal refah düzeyine göre konumlarını açıklamada önemli bir çerçeve sunmakla birlikte, yoksulluğun yalnızca karşılaştırmalı gelir düzeyleri üzerinden ele alınmasının sınırlı kaldığı yönünde eleştiriler de bulunmaktadır. Özellikle bireylerin sahip oldukları gerçek yaşam fırsatlarını ve bu fırsatları hayata geçirme kapasitelerini yeterince dikkate almaması, yoksulluğun daha derin boyutlarının göz ardı edilmesine neden olabilmektedir. Bu noktada, yoksulluğun yalnızca sahip olunan kaynaklar üzerinden değil, bireylerin bu kaynakları anlamlı yaşam çıktıları üretmeye dönüştürebilme kapasiteleri üzerinden değerlendirilmesi gerektiğini savunan yapabilirlik yaklaşımı öne çıkmaktadır.

Sen'in yapabilirlik yaklaşımı (1999), yoksulluğu bireylerin temel işlevleri gerçekleştirme ve yaşamlarını anlamlı biçimde sürdürebilme kapasiteleri üzerinden ele alarak, göreli yoksulluk perspektifini daha kapsamlı bir çerçeveye taşımaktadır. Sen'e göre yoksulluk, bireylerin "olabilme" ve "yapabilme" kapasitelerinin sınırlanması anlamına gelmekte; eğitim, istihdam ve toplumsal yaşama katılım gibi temel fırsatlara erişememe durumunu ifade etmektedir (Sen, 1999). Bu yaklaşım, yoksulluğun kuşaklar arasında farklı biçimlerde deneyimlenmesini açıklamak açısından özellikle önemlidir. Eğitim olanakları, işgücü piyasasına giriş koşulları ve sosyal koruma mekanizmaları kuşaklara göre değiştikçe, yoksulluğun algılanma biçimi ve buna atfedilen nedenler de dönüşmektedir.

Sen'in yapabilirlik yaklaşımı, yoksulluğun yalnızca ekonomik kaynaklara erişimle değil, bireylerin bu kaynakları anlamlı yaşam pratiklerine dönüştürebilme kapasitesiyle ilişkili olduğunu ortaya koyarak literatürde önemli bir kırılma noktası oluşturmuştur. Ancak bu yaklaşım, normatif bir çerçeve sunmaktan ziyade analitik bir perspektif geliştirmesi nedeniyle, hangi yapabilirliklerin temel kabul edilmesi gerektiği konusunda açık bir liste sunmamaktadır. Bu noktada Nussbaum'un geliştirdiği yapabilirlikler yaklaşımı, Sen'in çerçevesini daha belirgin ve normatif bir zemine taşıyarak literatürde önemli bir tamamlayıcı rol üstlenmektedir.

Nussbaum (2011: 33), insan onuruna yakışır bir yaşamın asgari koşullarını tanımlamak amacıyla, evrensel nitelik taşıyan temel yapabilirlikler listesi önermektedir. Bu liste; yaşam, bedensel sağlık, bedensel bütünlük, duyular ve düşünme, duygular, pratik akıl, toplumsal ilişkiler ve çevreyle etkileşim gibi bireyin insani gelişimini mümkün kılan temel alanları kapsamaktadır. Bu yaklaşımda yoksulluk, yalnızca gelir yetersizliği ya da göreli dezavantaj değil; bireylerin bu temel yapabilirliklere erişimlerinin sistematik biçimde sınırlandırılması olarak kavramsallaştırılmaktadır (Nussbaum, 2000). Dolayısıyla Nussbaum'un yaklaşımı, yoksulluğu çok boyutlu bir yoksunluk olarak ele alarak, ekonomik, sosyal ve etik boyutları birlikte değerlendiren bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Ayrıca bu perspektif, sosyal politika analizlerinde yalnızca refahın dağılımına değil, bireylerin gerçek yaşam fırsatlarına ve toplumsal katılım kapasitelerine odaklanılması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yönüyle yapabilirlikler yaklaşımı, yoksulluğun ölçülmesi ve politika tasarımı açısından gelir temelli yaklaşımların ötesine geçen daha kapsayıcı bir analitik araç olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluğun yalnızca mevcut gelir düzeyiyle sınırlı bir durum olmadığı, aynı zamanda zaman içinde süreklilik gösterebilen yapısal bir olgu olduğu literatürde giderek daha fazla vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kronik yoksulluk yaklaşımı, bireylerin uzun süreli ve kalıcı biçimde yoksulluk koşulları içinde yaşamalarını ifade etmekte ve yoksulluğun geçici dalgalanmalardan ziyade süreklilik arz eden bir dezavantajlar bütünü olduğunu ortaya koymaktadır. Kronik yoksulluk, yalnızca ekonomik kaynak yetersizliğiyle değil; sınırlı eğitim olanakları, zayıf işgücü piyasası bağlantıları ve kuşaklar arası dezavantaj aktarımı gibi çok boyutlu faktörlerle ilişkilidir. Bu yönüyle yoksulluk, bireylerin yaşam döngüsü boyunca biriken ve yeniden üretilen bir süreç olarak ele alınmaktadır. Özellikle erken yaşam dönemlerinde maruz kalınan yoksulluk deneyimlerinin, bireylerin ilerleyen dönemlerdeki fırsat setlerini daraltarak yoksulluğun kuşaklar arası aktarımını güçlendirdiği vurgulanmaktadır (Hulme & Shepherd, 2003: 405). Dolayısıyla kronik yoksulluk yaklaşımı, yoksulluğu statik bir durumdan ziyade dinamik ve süreklilik içeren bir süreç olarak ele alarak, sosyal politika müdahalelerinin yalnızca kısa vadeli gelir destekleriyle sınırlı kalmaması gerektiğine işaret etmektedir.

1980'lerden itibaren neoliberal politikaların yaygınlaşmasıyla birlikte literatürde "yeni yoksulluk" tartışmaları öne çıkmıştır. Yeni yoksulluk, yalnızca işsizliği değil; güvencesiz istihdam, düşük ücretli çalışma ve artan işgücü piyasası belirsizlikleriyle birlikte çalışan yoksulluğu riskini de içeren çok boyutlu bir yapısal kırılma alanı olarak tanımlanmaktadır (Standing, 2011). Çalışan yoksulluğu, bireylerin istihdamda yer almalarına rağmen düşük ücretler, düzensiz çalışma koşulları ve yetersiz sosyal koruma mekanizmaları nedeniyle yoksulluk sınırının altında yaşamalarını ifade etmektedir. Bu olgu, özellikle esnekleşen ve güvencesizleşen işgücü piyasalarında istihdamın yoksulluktan çıkış için yeterli bir güvence sunmadığını ortaya koymaktadır (Lohmann & Marx, 2018: 6). Bu dönüşüm, işgücü piyasasına yeni katılan genç kuşaklar açısından daha belirgin sonuçlar üretmektedir. Günümüzde gençlerin istihdama geçiş süreçleri, yalnızca iş bulma güçlüğü ile değil;

aynı zamanda düşük ücretli, geçici ve güvencesiz çalışma biçimlerinin yaygınlığıyla şekillenmektedir. Bu durum, istihdamın bireyleri yoksulluktan koruyan bir mekanizma olma işlevini zayıflatmakta ve özellikle Z kuşağı açısından çalışan yoksulluğu riskini artırmaktadır. Nitekim güncel çalışmalar, genç bireylerin yüksek eğitim düzeyine sahip olsalar dahi istikrarlı ve yeterli gelir sağlayan işlere erişimde zorlandıklarını ve bu nedenle yoksulluğu giderek daha fazla yapısal işgücü piyasası sorunlarıyla ilişkilendirdiklerini ortaya koymaktadır (Lohmann & Marx, 2018). Bu bağlamda yeni yoksulluk tartışmaları, yoksulluğun yalnızca işsizlikle değil, istihdamın niteliği ve sosyal koruma düzeyiyle doğrudan ilişkili olduğunu vurgulamaktadır.

Literatür genel olarak yoksulluğun ekonomik yetersizlikten öte, toplumsal eşitsizlikler, işgücü piyasası dönüşümleri ve sosyal politika rejimleriyle şekillenen çok boyutlu bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, yoksulluğun nedenlerine ilişkin algıların yaşam döngüsü boyunca nasıl farklılaştığı ve kuşaklar arası sosyoekonomik deneyimlerin nedensel atıf biçimlerini nasıl etkilediği konusu hâlen sınırlı biçimde ele alınmaktadır. Özellikle Türkiye bağlamında, emekli bireyler ile Z kuşağı gibi yaşam döngüsünün farklı aşamalarında yer alan grupları karşılaştırmalı olarak inceleyen ampirik çalışmaların azlığı dikkat çekmektedir. Bu boşluk, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşak temelli sosyal politika tartışmaları açısından yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Yoksulluğa İlişkin Atıflar

Nedensel atıflar, bireylerin toplumsal olayların nedenlerini hangi faktörlere bağladıklarını açıklayan bilişsel çerçeveler olarak tanımlanmakta ve sosyal gerçekliğin nasıl anlamlandırıldığını ortaya koymaktadır (Heider, 1958). Yoksulluğa ilişkin atıflar ise bireylerin yoksulluğu nasıl açıkladıklarını belirlemekle kalmamakta; aynı zamanda sosyal politika tercihlerine, refah devleti algısına ve sosyal yardım uygulamalarına yönelik tutumları da şekillendirmektedir (Bullock vd., 2003). Bu nedenle nedensel atıflar, sosyal politika literatüründe yalnızca bireysel algılar değil, politika meşruiyetini etkileyen önemli bir analitik araç olarak değerlendirilmektedir.

Yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar literatürü, temelde üç ana açıklama çerçevesi etrafında şekillenmektedir. Bunlar; bireyci, yapısal ve kaderci atıflardır (Feagin, 1972; Smith & Stone, 1989). Bireyci atıflar yoksulluğu kişisel sorumluluk ve bireysel çaba eksikliği üzerinden açıklayarak sosyal yardımların sınırlı tutulmasını meşrulaştırma eğilimindeyken, yapısal atıflar yoksulluğu işgücü piyasası eşitsizlikleri, düşük ücretler ve sosyal politika eksiklikleri gibi sistem düzeyindeki faktörlerle ilişkilendirmektedir. Kaderci atıflar ise yoksulluğu bireyin kontrolü dışındaki şans, sağlık veya aile koşullarıyla açıklayarak sorumluluğu dışsal faktörlere yöneltmektedir (Solak & Göregenli, 2009). Bu üçlü çerçeve, yoksulluğun nedenlerine ilişkin algıların sosyal politika tercihlerinin yönünü nasıl etkilediğini anlamada temel bir kuramsal zemin sunmaktadır.

Literatürde bazı çalışmalar, bu çerçeveye kültürel boyutu da ekleyerek yoksulluk algılarının toplumsal değerler, ahlaki normlar ve ideolojik yönelimlerle şekillendiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Protestan iş etiği, adil dünya inancı ve toplumsal stereotipler gibi kültürel unsurların bireyci açıklamaları güçlendirdiği; bunun da sosyal yardım politikalarına verilen desteği etkilediği belirtilmektedir (Cozzarelli vd., 2001). Benzer biçimde Türkiye bağlamında kaderci açıklamaların belirli toplumsal gruplarda daha görünür olduğu ve kültürel değerlerin atıf modellerini anlamlı biçimde etkilediği gösterilmektedir (Solak & Göregenli, 2009; Özpınar & Akdede, 2022). Bu bulgular, yoksulluğa ilişkin atıfların yalnızca bilişsel değil, aynı zamanda kültürel ve normatif bir çerçevede şekillendiğini göstermektedir.

Nedensel atıfların bireylerin sınıfsal konumu, eğitim düzeyi ve sosyoekonomik statüsüyle birlikte değiştiği literatürde geniş biçimde tartışılmaktadır. Yardım alan grupların yoksulluğu daha çok yapısal nedenlerle açıkladığı, orta sınıf bireylerin ise bireyci atıflara daha fazla yöneldiği görülmektedir (Bullock, 1999). Benzer şekilde ülkelerin gelişmişlik düzeyi ve ideolojik bağlamı da atıf örüntülerini etkilemekte; gelişmiş ülkelerde bireyci açıklamalar daha yaygınken, gelişmekte olan ülkelerde yapısal açıklamalar daha belirgin hale gelmektedir (Nasser, 2007).

Son dönem literatürü, yoksulluğa ilişkin atıfların yaşam döngüsü ve kuşak deneyimleriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Genç kuşaklar güvencesiz istihdam, esnek çalışma biçimleri ve ekonomik belirsizliklerle karşı karşıya kaldıkça, yoksulluğu daha çok yapısal eşitsizlikler ve sistemsel riskler üzerinden değerlendirme eğilimi göstermektedir (Terol-Cantero vd., 2023; Marquis vd., 2025). Buna karşılık emekli bireyler, sosyal güvenlik sistemleri, emeklilik gelirleri ve yaşa bağlı kırılganlıkları daha doğrudan deneyimledikleri için bireyci ve kaderci atıfları daha sık kullanabilmektedir (Solak & Göregenli, 2009). Bu farklılaşma, yaşam döngüsü boyunca değişen sosyal risk deneyimlerinin yoksulluğa ilişkin algıları yeniden şekillendirdiğini göstermektedir.

Araştırmalar, genç kuşaklarda yapısal açıklamaların daha güçlü olduğunu; ileri yaş gruplarında ise bireyci ve kaderci atıfların birlikte görülebildiğini ortaya koymaktadır (Norcia & Rissotto, 2011; Terol-Cantero vd., 2023; Marquis vd., 2025). Kuşaklar arasındaki farklılıklar, yaş etkisinin ötesinde, bireylerin farklı dönemlerde maruz kaldıkları sosyal risk rejimlerinin bir sonucu olarak değerlendirilmektedir. Bu durum, yoksulluğun yalnızca ekonomik koşullarla değil; istihdam güvencesi, sosyal koruma deneyimi ve toplumsal konum gibi yaşam döngüsü boyunca değişen faktörlerle birlikte anlam kazandığını göstermektedir.

Nedensel atıf çerçevesi, yalnızca bireylerin yoksulluğu nasıl açıkladığını değil; aynı zamanda hangi sosyal politika müdahalelerini meşru gördüklerini de belirlemektedir. Bireyci atıflar sosyal yardımların sınırlandırılmasını destekleme eğilimindeyken, yapısal atıflar daha kapsamlı refah politikalarına yönelik talebi güçlendirmektedir. Bu nedenle atıf farklılaşmaları, yalnızca algısal değil; refah politikalarının toplumsal meşruiyetini etkileyen bir sosyal politika değişkeni olarak değerlendirilmelidir.

Bu çalışma, nedensel atıf çerçevesini yaşam döngüsü boyunca değişen sosyoekonomik risk deneyimlerinin sosyal politika tercihlerini nasıl şekillendirdiğini açıklayan analitik bir araç olarak ele almaktadır. Mevcut literatür, yoksulluğa ilişkin atıfların sosyal politika tercihlerine etkisini ortaya koysa da yaşam döngüsü perspektifinden kuşaklar arası karşılaştırmaları ampirik olarak inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Özellikle Türkiye bağlamında emekli bireyler ile Z kuşağını aynı analitik çerçevede ele alan araştırmaların azlığı, bu çalışmanın temel katkısını oluşturmaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma, nicel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış kesitsel ve betimsel–ilişkisel bir araştırma modeline dayanmaktadır. Araştırmada yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerinin kuşaklar arasında nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Bu kapsamda emekli bireyler ile Z kuşağının bireyci, yapısal ve kaderci atıf eğilimleri karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Veriler anket tekniği kullanılarak tek zamanlı olarak toplanmış ve elde edilen veriler istatistiksel analiz yöntemleri aracılığıyla değerlendirilmiştir. Ayrıca sosyo-demografik değişkenler ile yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar arasındaki ilişkiler korelasyon ve karşılaştırmalı analizler yoluyla incelenmiştir.

Evren ve Örneklem

Bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların yaşam döngüsünün farklı aşamalarında sistematik biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını ampirik olarak test etmektedir. Araştırma tasarımı, kuşaklar arası farklılıkları yalnızca betimlemeyi değil, farklı sosyoekonomik dönemlerde şekillenen sosyal risk deneyimlerinin yoksulluk algılarını hangi mekanizma üzerinden etkilediğini açıklamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda örneklem seçimi, yaş temelli bir karşılaştırmadan ziyade farklı refah rejimi deneyimlerini temsil eden analitik grupların karşılaştırılmasına dayanmaktadır.

Çalışmada iki temel grup analitik olarak karşılaştırılmaktadır. İlk grup, işgücü piyasasına yeni katılmış ve güvencesiz istihdam, esnek çalışma biçimleri ve artan ekonomik belirsizliklerle karakterize edilen yeni sosyal risk rejimi içinde konumlanan Z kuşağı bireylerinden oluşmaktadır. İkinci grup ise yaşam döngüsünün ileri aşamasında yer alan, sosyal güvenlik sistemine uzun süre

dahil olmuş ve daha önceki refah rejimi koşullarını deneyimlemiş emekli bireyleri kapsamaktadır. Bu iki grup, yalnızca yaş farklılığını değil, farklı dönemlerde kurumsallaşan sosyal koruma mekanizmaları ve işgücü piyasası deneyimlerini temsil eden karşılaştırmalı analitik kategoriler olarak ele alınmaktadır.

Araştırmanın evrenini Türkiye'de bu iki kuşağı temsil eden bireyler oluşturmaktadır. Ancak evrenin genişliği nedeniyle araştırmada amaçlı örnekleme yöntemi tercih edilmiştir (Ural & Kılıç, 2013). Bu yaklaşım, yaşam döngüsü perspektifi çerçevesinde karşılaştırmalı analiz yapmaya imkân tanıyacak bilgi açısından zengin katılımcıların seçilmesini sağlamaktadır. Analitik karşılaştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla her iki grubun örneklem büyüklüğü dengeli biçimde tasarlanmıştır. Veri toplama süreci, Sinop Üniversitesi 2025/262 sayılı İnsan Araştırmaları Etik Kurulu onayı doğrultusunda Haziran 2025 – Kasım 2025 tarihleri arasında yürütülmüştür. Emekli grubu, Sinop Üniversitesi 3. Yaş Üniversitesi programına katılan bireyler arasından seçilen 150 katılımcıdan; Z kuşağı grubu ise Sinop Üniversitesi Meslek Yüksekokulu mezunları arasından seçilen 150 katılımcıdan oluşmaktadır. Böylece toplam 300 katılımcıdan oluşan simetrik örneklem yapısı, kuşaklar arası nedensel atıf örüntülerinin karşılaştırmalı biçimde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Örneklem büyüklüğü, çok değişkenli istatistiksel analizler ve faktör analizi için önerilen ölçütlerle uyumludur. Literatürde, örneklem büyüklüğünün ölçekte yer alan madde sayısının en az beş katı, tercihen on katı olması önerilmektedir (Hair vd., 2014). Bu doğrultuda 45 maddeden oluşan ölçek için mevcut örneklem büyüklüğü analitik yeterlilik koşullarını karşılamaktadır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada kullanılan veri toplama araçları, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların yaşam döngüsü perspektifi içinde karşılaştırmalı olarak analiz etmeye imkân verecek biçimde yapılandırılmıştır. Veri toplama süreci öncesinde katılımcılara araştırmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılım esasına dayalı onamları alınmıştır. Çalışmada iki temel ölçüm aracı kullanılmıştır: Demografik Bilgi Formu ve Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçeği (YİNA).

Demografik Bilgi Formu, katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, gelir durumu, çalışma/emeklilik statüsü ve yaşam kaygısı düzeyi gibi temel sosyoekonomik özelliklerini belirlemeye yönelik değişkenleri içermektedir. Bu değişkenler, nedensel atıf örüntülerinin kuşaklar arası farklılaşmasını yalnızca algısal düzeyde değil, sosyoekonomik konum ve yaşam deneyimi bağlamında analiz etmeye olanak sağlamaktadır.

Yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların ölçümünde Solak ve Göregenli (2009) tarafından geliştirilen Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçeği (YİNA) kullanılmıştır. Ölçek, yoksulluğun nedenlerini üç temel analitik boyutta değerlendirmektedir: yapısal atıflar, bireyci atıflar ve kaderci/ailesel atıflar. Bu yapı, çalışmanın kuramsal çerçevesinde tartışılan nedensel atıf modelinin ampirik karşılığını oluşturmaktadır. Toplam 45 maddeden oluşan ölçek, 5'li Likert tipi derecelendirme ile uygulanmış; katılımcılardan her bir nedeni önem düzeyine göre değerlendirmeleri istenmiştir.

Ölçeğin tercih edilmesinin temel gerekçesi, yoksulluğa ilişkin açıklamaları birey düzeyi ile yapısal faktörler arasındaki gerilim ekseninde ölçebilmesi ve sosyal politika tercihleriyle doğrudan ilişkilendirilebilir analitik boyutlar sunmasıdır. Bu yönüyle YİNA, kuşaklar arası karşılaştırmalı analizlerde nedensel atıf farklılaşmalarını güvenilir biçimde test etmeye imkân veren yerleşik bir ölçüm aracıdır.

Veri Toplama Araçlarının Güvenilirlik ve Faktör Analizi

Tablo 1. YİNA güvenilirlik tablosu

		Cronbach Alpha	KMO and KMO	Bartlett p
Yoksulluğa İlişkin Atıflar Ölçeği	Yapısal Atıflar	0,860		
	Bireyci Atıflar	0,870	0,877	0,001
	Kaderci/Ailesel Atıflar	0,832		
Toplam	**0,860**			

Araştırmada kullanılan YİNA ölçeğinin psikometrik özellikleri, iç tutarlılık ve faktör analizine uygunluk ölçütleri üzerinden değerlendirilmiştir. İç tutarlılığı belirlemek amacıyla Cronbach's Alpha katsayıları hesaplanmış; faktör analizine uygunluk ise Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Küresellik Testi ile test edilmiştir.

Analiz sonuçları, ölçeğin yüksek düzeyde güvenilirliğe sahip olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara ilişkin Cronbach's Alpha değerleri yapısal atıflar için 0,860; bireyci atıflar için 0,870; kaderci/ailesel atıflar için 0,832 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin toplam iç tutarlılık katsayısı 0,860'dır. Bu değerler, ölçüm aracının iç tutarlılığının güçlü olduğunu ve alt boyutların analitik olarak güvenilir biçimde kullanılabileceğini göstermektedir.

Faktör analizine uygunluğu değerlendiren KMO değeri 0,877 olarak bulunmuş; Bartlett Küresellik Testi sonucu istatistiksel olarak anlamlıdır (p=0,001). Bu bulgular, veri setinin faktör analizi için yeterli örneklem yapısına sahip olduğunu ve değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, YİNA ölçeği bu araştırmada yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerini ölçmek açısından geçerli ve güvenilir bir psikometrik yapı sunmaktadır. Ölçeğin üç boyutlu yapısı, yaşam döngüsünün farklı aşamalarında yer alan kuşaklar arasında bireyci, yapısal ve kaderci atıfların sistematik biçimde karşılaştırılmasına analitik zemin sağlamaktadır.

Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Bu araştırmanın en önemli güçlü yönlerinden biri, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları kuşaklar arası bir karşılaştırma çerçevesinde ele almasıdır. Literatürde yoksulluk algıları ve nedensel atıflar üzerine çok sayıda çalışma bulunmakla birlikte, bu algıların yaşam döngüsü perspektifi içinde farklı kuşaklar arasında nasıl değiştiğini inceleyen ampirik araştırmalar sınırlıdır. Bu çalışma, emekli bireyler ile Z kuşağını karşılaştırmalı olarak analiz ederek yoksulluk algılarının farklı sosyoekonomik risk deneyimleri içinde nasıl şekillendiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmanın bir diğer güçlü yönü, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları yalnızca bireysel tutumlar bağlamında değil, aynı zamanda refah rejimi deneyimleri ve işgücü piyasası koşullarıyla ilişkilendirerek değerlendirmesidir. Bu yaklaşım, yoksulluk algılarının bireylerin içinde bulundukları sosyoekonomik bağlamdan bağımsız olmadığını göstermekte ve literatüre yaşam döngüsü perspektifi temelinde kavramsal bir katkı sunmaktadır.

Ayrıca çalışma, Türkiye bağlamında emekli bireyler ile Z kuşağını aynı analitik çerçeve içinde karşılaştıran sınırlı sayıdaki ampirik araştırmalardan biri olması bakımından literatüre önemli bir katkı sağlamaktadır. Bu yönüyle araştırma, kuşaklar arası yoksulluk algılarının sosyal politika tercihleri ve refah politikalarına yönelik toplumsal destek bağlamında nasıl şekillendiğini anlamaya yönelik yeni bir ampirik zemin sunmaktadır.

Bununla birlikte çalışmanın bulguları belirli sınırlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. Araştırma emekli bireyler ve Z kuşağı katılımcılarından oluşan belirli bir örneklem üzerinden gerçekleştirilmiştir. Bu nedenle elde edilen sonuçlar farklı sosyoekonomik ve bölgesel bağlamlarda

farklı örüntüler gösterebilir. Gelecek araştırmaların farklı kuşakları ve farklı bölgesel bağlamları kapsayacak daha geniş örneklemlerle gerçekleştirilmesi, kuşaklar arası yoksulluk atıflarının daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayabilir.

Bulgular

Demografik Bulgular

Tablo 2. Katılımcıların demografik bilgileri

Değişkenler	Emekli (n=150)	%	Z Kuşağı (n=150)	%
Cinsiyet				
Kadın	95	63,3	100	66,7
Erkek	55	36,7	50	33,3
Toplam	150	100	150	100
Eğitim Düzeyi				
Lise / Meslek Lisesi	30	20,0	–	–
Meslek Yüksekokulu	40	26,7	110	73,3
Lisans	80	53,3	35	23,3
Lisansüstü	–	–	5	3,4
Toplam	150	100	150	100
İşgücü Durumu				
Aktif çalışmıyor	100	66,7	–	–
Yarı zamanlı / Gönüllü	50	33,3	–	–
Sigortalı çalışan	–	–	115	76,7
Kayıt dışı çalışan	–	–	35	23,3
Toplam	150	100	150	100
Aylık Gelir Düzeyi (TL)				
15.000 – 20.000	6	4,0	25	16,7
Asgari ücret	75	50,0	70	46,7
Asgari ücret – 30.000	30	20,0	55	36,6
Diğer / belirtilmedi	39	26,0	–	–
Toplam	150	100	150	100
Emeklilik Kaynağı (Emekli Grup)				
Kamu sektörü	105	70,0	–	–
Özel sektör	45	30,0	–	–

Tablo 2'te görüldüğü üzere, emekli ve Z kuşağı grupları demografik özellikler açısından belirgin farklılıklar göstermektedir. Her iki grupta kadın katılımcı oranı daha yüksek olup, cinsiyet dağılımı gruplar arasında görece benzer bir yapı sergilemektedir. Eğitim düzeyi açısından ise kuşaklar arasında belirgin bir ayrışma gözlenmektedir. Emekli grupta lisans mezunlarının oranı daha yüksekken, Z kuşağı katılımcılarında meslek yüksekokulu mezunları ağırlık oluşturmaktadır. Bu farklılaşma, grupların yalnızca yaş açısından değil, aynı zamanda farklı eğitim ve işgücü piyasası deneyimlerini temsil eden yaşam döngüsü pozisyonlarında yer aldığını göstermektedir.

İşgücü durumu bulguları, yaşam döngüsü perspektifini destekler niteliktedir. Emekli grupta aktif çalışma oranı sınırlı iken, Z kuşağı katılımcılarının büyük çoğunluğu sigortalı veya kayıt dışı çalışma biçimleri içinde yer almaktadır. Gelir dağılımı verileri ise genç kuşakta düşük ve orta gelir aralıklarının yoğunlaştığını, emekli grupta ise emeklilik gelirine dayalı daha farklı bir ekonomik yapı bulunduğunu göstermektedir. Genel olarak demografik profil, araştırma tasarımının yaş farkına

dayalı basit bir karşılaştırmadan ziyade, farklı sosyal risk rejimleri ve refah deneyimlerini temsil eden iki analitik grubu karşılaştırma amacına uygun biçimde kurgulandığını göstermektedir.

Yoksulluğa İlişkin Atıflara Yönelik Bulgular

Demografik bulgular, emekli bireyler ile Z kuşağı katılımcılarının yalnızca yaş bakımından değil, eğitim, işgücü piyasası konumu ve gelir yapısı açısından da farklı sosyal risk deneyimlerini temsil ettiğini göstermektedir. Bu farklılaşma, kuşaklar arası karşılaştırmanın basit bir yaş etkisinden ziyade, yaşam döngüsü boyunca değişen sosyoekonomik koşulların yoksulluğa ilişkin algılar üzerindeki etkisini analiz etmeyi mümkün kılmaktadır.

Bu doğrultuda sonraki analizler, yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerinin kuşaklar arasında sistematik biçimde farklılaşıp farklılaşmadığını test etmeye odaklanmaktadır. Analizler, bireyci, yapısal ve kaderci atıf boyutlarının yalnızca dağılımını betimlemekle kalmayıp, farklı sosyal risk rejimlerine maruz kalan gruplar arasında nasıl farklı anlam kazandığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Böylece çalışma, kuşaklar arası farklılıkları açıklayıcı bir çerçeve içinde değerlendirerek yoksulluk algısının sosyal politika tercihleriyle ilişkisini analitik düzeyde incelemektedir.

Tablo 3. Yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar ölçeği alt faktörleri

	Emekli Bireyler			Z Kuşağı		
	n	**x̄**	**s.s**	**n**	**x̄**	**s.s**
Yapısal	150	2,85	0,74	150	3,75	0,57
Bireyci	150	3,80	0,59	150	3,08	0,66
Kaderci/Ailesel	150	3,40	0,65	150	3,51	0,54
Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar	150	3,41	0,50	150	3,63	0,60

Yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar incelendiğinde, emekli bireyler ile Z kuşağı arasında sistematik ve yönlü bir farklılaşma ortaya çıkmaktadır. Emekli katılımcılarda bireyci atıfların ortalama düzeyi ($\bar{x}$=3,80), yapısal ($\bar{x}$=2,85) ve kaderci/ailesel atıflara ($\bar{x}$=3,40) kıyasla daha yüksek bulunmuştur. Buna karşılık Z kuşağı katılımcılarında yapısal atıfların ortalama düzeyi ($\bar{x}$=3,75), bireyci ($\bar{x}$=3,08) ve kaderci/ailesel atıflardan ($\bar{x}$=3,51) daha yüksektir. Bulgular, emekli bireylerin yoksulluğu daha çok bireysel sorumluluk ve kişisel çaba eksenli açıklamalarla değerlendirirken, genç kuşağın yoksulluğu yapısal eşitsizlikler ve sistem düzeyindeki koşullarla ilişkilendirdiğini göstermektedir.

Bu durum, kuşaklar arası farklılaşmanın yaş etkisinden ziyade, yaşam döngüsü boyunca maruz kalınan farklı sosyal risk rejimlerinin nedensel atıf biçimlerini sistematik olarak şekillendirdiğini göstermektedir. Emekli bireylerde bireyci atıfların baskın olması, daha istikrarlı istihdam ve sosyal güvenlik deneyimlerinin etkisini yansıtırken; Z kuşağında yapısal atıfların öne çıkması, güvencesiz istihdam, ekonomik belirsizlik ve sınırlı sosyal hareketlilik algılarıyla uyumlu bir örüntü ortaya koymaktadır. Böylece bulgular, kuşaklar arası farklılaşmanın yalnızca yaş değişkeniyle açıklanamayacağını; farklı sosyoekonomik dönemlerde oluşan yaşam deneyimlerinin yoksulluğa ilişkin atıf örüntülerini yeniden ürettiğini ortaya koymaktadır.

Genel yoksulluğa ilişkin nedensel atıf düzeyleri incelendiğinde, Z kuşağı katılımcılarının ortalama puanlarının ($\bar{x}$=3,63), emekli katılımcılardan ($\bar{x}$=3,41) daha yüksek olduğu görülmektedir. Bu durum, genç kuşağın yoksulluğu daha yoğun ve çok boyutlu bir sosyal sorun olarak değerlendirdiğine işaret etmektedir. Kaderci/ailesel atıf boyutunda iki grup arasındaki farkın sınırlı kalması ise, bazı yoksulluk açıklamalarının kuşaklar arasında ortak kültürel çerçeveler içinde süreklilik gösterebildiğini düşündürmektedir.

Genel olarak bulgular, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşaklara göre sistematik biçimde farklılaştığını ve bu farklılaşmanın yaşam döngüsü boyunca değişen sosyoekonomik risk deneyimleriyle ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların

yalnızca bireysel algılar değil; refah politikalarına verilen destek ve sosyal yardım meşruiyetini şekillendiren önemli bir sosyal politika mekanizması olarak işlediğini göstermektedir.

Cinsiyet- Yoksulluğa İlişkin Atıflar

Tablo 4. Cinsiyet Değişkenine Göre Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

			Emekli Bireyler			
	Cinsiyet	**n**	**x̄**	**s.s**	**t**	**p**
Yapısal	Kadın	95	2,90	,69	,950	,340
	Erkek	55	2,80	,64		
Bireyci	Kadın	95	3,75	,53	4,851	,000
	Erkek	55	3,52	,60		
Kaderci/Ailesel	Kadın	95	3,32	,63	,941	340
	Erkek	55	3,29	,65		
Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar	Kadın	95	3,54	,48	3,779	,000
	Erkek	55	3,29	,54		

p <0,05

			Z Kuşağı			
	Cinsiyet	**n**	**x̄**	**s.s**	**t**	**p**
Yapısal	Kadın	100	3,89	,58	4,845	,000
	Erkek	50	3,42	,53		
Bireyci	Kadın	100	3,20	,68	,920	,347
	Erkek	50	3,18	,64		
Kaderci/Ailesel	Kadın	100	3,45	,47	,845	,403
	Erkek	50	3,27	,55		
Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar	Kadın	100	3,75	,49	3,890	,000
	Erkek	50	3,41	,58		

p <0,05

Katılımcıların yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerinin cinsiyete göre farklılaşıp farklılaşmadığını test etmek amacıyla emekli bireyler ve Z kuşağı için bağımsız örneklem t-testleri uygulanmıştır. Analizler, cinsiyetin atıf biçimleri üzerindeki etkisinin kuşaklara göre farklı yönlerde ortaya çıktığını göstermektedir.

Emekli bireyler grubunda cinsiyet farklılaşması özellikle bireyci atıflarda belirginleşmiştir. Kadın emeklilerin bireyci atıf ortalamaları ($\bar{x}$=3,75), erkek emeklilere ($\bar{x}$=3,52) kıyasla anlamlı düzeyde daha yüksektir (t=4,851, p<0,05). Benzer biçimde, genel yoksulluğa ilişkin nedensel atıf düzeyi de kadınlarda ($\bar{x}$=3,54) erkeklere göre ($\bar{x}$=3,29) daha yüksektir (t=3,779, p<0,05). Buna karşın yapısal ve kaderci/ailesel atıflarda cinsiyete bağlı anlamlı bir farklılık gözlenmemiştir (p>0,05). Bu bulgu, emekli kuşakta cinsiyetin özellikle bireysel sorumluluk vurgusunu şekillendiren bir değişken olarak öne çıktığını göstermektedir.

Z kuşağı katılımcılarında ise cinsiyet farklılaşması farklı bir örüntü sergilemektedir. Kadın katılımcıların yapısal atıf ortalamaları ($\bar{x}$=3,89), erkek katılımcılara ($\bar{x}$=3,42) göre anlamlı düzeyde daha yüksektir (t=4,845, p<0,05). Ayrıca genel nedensel atıf düzeyi de kadınlarda ($\bar{x}$=3,75) erkeklere kıyasla ($\bar{x}$=3,41) daha yüksektir (t=3,890, p<0,05). Buna karşılık bireyci ve kaderci/ailesel atıflar açısından cinsiyetler arasında anlamlı bir farklılık saptanmamıştır (p>0,05). Bu sonuç, genç kuşakta kadınların yoksulluğu daha çok sistemsel eşitsizlikler ve yapısal riskler üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir.

Kuşaklar arası karşılaştırma birlikte değerlendirildiğinde, cinsiyet etkisinin tek yönlü olmadığı görülmektedir. Emekli kuşakta bireyci atıfların, Z kuşağında ise yapısal atıfların kadınlar lehine farklılaşması, yaşam döngüsünün farklı aşamalarında deneyimlenen sosyal risk rejimlerinin cinsiyet temelli algıları farklı biçimlerde şekillendirdiğine işaret etmektedir. Başka bir ifadeyle,

cinsiyet etkisi yaş farkından ziyade kuşakların maruz kaldığı sosyoekonomik koşulların bağlamında anlam kazanmaktadır.

Kaderci/ailesel atıfların her iki kuşakta da cinsiyete göre anlamlı biçimde farklılaşmaması ise bu atıf türünün cinsiyetten bağımsız, daha stabil bir açıklama çerçevesi sunduğunu göstermektedir. Bu bulgu, yoksulluğa ilişkin bazı açıklama biçimlerinin kuşak ve cinsiyet farklılıklarından daha az etkilenerek kültürel süreklilik gösterebildiğine işaret etmektedir.
Genel olarak bulgular, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların cinsiyet etkisinin kuşaklara göre farklı mekanizmalar üzerinden işlediğini ortaya koymaktadır. Bu sonuç, sosyal politika tasarımında yalnızca kuşak temelli değil, kuşak–cinsiyet kesişimini dikkate alan çok katmanlı yaklaşımların gerekliliğine işaret etmektedir.

Eğitim – Yoksulluğa İlişkin Atıflar

Tablo 5. Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre Yoksulluğa İlişkin Nedensel Atıflar Ölçek Puanlarının Karşılaştırılması

Emekli Katılımcılar	n	Yapısal Atıflar				Bireyci Atıflar				Kaderci/Ailesel Atıflar				Genel YİNA			
		x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p
Lise/Meslek Lisesi	30	2.60	,54	2,575	,058	3,10	,70	10,395	,000	2,70	,61	2,752	,055	3,13	,44	7.458	,000
MYO	40	2.65	,60			3,20	,75			2,90	,60			3,20	,48		
Lisans	80	3.05	,57			3,40	,67			3,10	,57			3,52	,52		
Lisansüstü	-																

Z Kuşağı Katılımcıları	n	Yapısal Atıflar				Bireyci Atıflar				Kaderci/Ailesel Atıflar				Genel YİNA			
		x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p	x̄	s.s	F	p
Lise/Meslek Lisesi	-			10,425	,000			2.464	,055			2,413	,058			7,823	,000
MYO	110	3,00	,65			2,70	,60			2,85	,60			3,15	,45		
Lisans	35	3,20	,55			2,65	,61			2,70	,58			3,55	,50		
Lisansüstü	5	2,60	,52			2,40	,62			2,60	,57			3,18	,48		

Eğitim düzeyinin yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar üzerindeki etkisini test etmek amacıyla emekli bireyler ve Z kuşağı katılımcıları için ayrı ayrı tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmıştır. Analizler, eğitim düzeyinin kuşaklar arasında farklı atıf örüntülerini tetiklediğini ve bu ilişkinin yaşam döngüsü boyunca değişen sosyal risk deneyimleriyle bağlantılı olduğunu göstermektedir. Eğitim düzeyine göre yapılan karşılaştırmalı analizler, yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerinde anlamlı farklılıklar olduğunu göstermektedir. Bulgular, eğitim düzeyi arttıkça yapısal atıfların güçlendiğini; buna karşılık bireyci atıfların görece zayıfladığını ortaya koymaktadır. Bu bulgu, kuşaklar arası farklılıkların sosyoekonomik deneyimlerle birlikte değerlendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

Emekli katılımcılar açısından bulgular, eğitim düzeyinin özellikle bireyci atıflar üzerinde anlamlı bir farklılaşma yarattığını ortaya koymaktadır ($p<.05$). Scheffe çoklu karşılaştırma sonuçları, bu farklılığın lisans mezunu emekli bireylerde yoğunlaştığını göstermektedir. Lisans mezunlarının bireyci atıf ortalamalarının ($\bar{x}=3.40$), daha düşük eğitim gruplarına kıyasla belirgin biçimde yüksek olması, eğitim düzeyi arttıkça yoksulluğun bireysel sorumluluk ve çaba eksikliği üzerinden açıklanma eğiliminin güçlendiğine işaret etmektedir. Benzer biçimde, genel YİNA puanlarının da eğitim düzeyine göre anlamlı farklılaşması ($F=7.458$, $p<.05$), emekli grupta eğitimle birlikte yoksulluğa yönelik değerlendirmelerin daha belirgin ve sistematik hale geldiğini göstermektedir. Buna karşın yapısal ve kaderci/ailesel atıflarda anlamlı bir farklılaşma bulunmamıştır ($p>.05$).

Z kuşağı katılımcılarında ise farklı bir örüntü ortaya çıkmaktadır. Analiz sonuçları, eğitim düzeyinin özellikle yapısal atıflar üzerinde anlamlı etkisi olduğunu göstermektedir ($p<.05$). Lisans mezunu gençlerin yapısal atıf ortalamalarının ($\bar{x}=3.20$), diğer eğitim gruplarına kıyasla daha yüksek olması,

eğitim düzeyi arttıkça yoksulluğun toplumsal ve ekonomik yapılarla ilişkilendirilme eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. Genel atıf düzeyindeki farklılaşma da bu eğilimi desteklemektedir (F=7.823, p<.05). Buna karşılık bireyci ve kaderci/ailesel atıflarda eğitim düzeyine bağlı anlamlı bir farklılaşma gözlenmemiştir (p>.05).

Bu sonuçlar, eğitim düzeyinin yoksulluğa ilişkin algılar üzerindeki etkisinin kuşaklar arasında farklı mekanizmalarla işlediğini göstermektedir. Emekli kuşakta eğitim artışı bireysel sorumluluk vurgusunu güçlendirirken, Z kuşağında eğitim düzeyi arttıkça yapısal açıklamaların öne çıkması dikkat çekmektedir. Bu farklılaşma, kuşakların farklı refah rejimi deneyimleri ve işgücü piyasası koşulları içinde şekillenmiş olmalarıyla açıklanabilir. Daha istikrarlı istihdam dönemlerinde sosyalleşmiş emekli bireyler için eğitim, bireysel başarı ile ekonomik sonuçlar arasında doğrudan bir bağ kurarken; güvencesiz ve belirsiz işgücü piyasasında deneyim kazanan Z kuşağı için eğitim, yapısal eşitsizlikleri görünür kılan bir farkındalık mekanizmasına dönüşmektedir.

Eğitim değişkenine ilişkin bulgular, yaşam döngüsü perspektifi ile beşerî sermaye kuramı birlikte ele alındığında daha güçlü bir analitik çerçeve sunmaktadır. Beşerî sermaye yaklaşımı, eğitimi bireysel yatırım ve ekonomik başarı arasında doğrudan bir ilişki kuran temel bir mekanizma olarak açıklarken, bu ilişkinin kuşaklar arasında aynı biçimde işlemediği görülmektedir. Emekli bireylerde eğitim düzeyi arttıkça bireyci atıfların güçlenmesi, eğitim yatırımlarının daha öngörülebilir istihdam ve gelir sonuçları ürettiği refah rejimi deneyimleriyle uyumludur. Buna karşılık Z kuşağında eğitim düzeyine rağmen yapısal atıfların baskınlaşması, günümüz işgücü piyasasında eğitim–ekonomik getiri ilişkisinin zayıflaması ve sosyal risklerin bireysel kontrol alanı dışına taşmasıyla ilişkilendirilebilir. Bu durum, kuşaklar arası farklılığın yalnızca yaş etkisinden değil, beşerî sermaye birikiminin farklı sosyoekonomik dönemlerde farklı karşılıklar üretmesinden kaynaklandığını göstermektedir. Bulgular, eğitim deneyiminin yaşam döngüsü boyunca değişen ekonomik fırsat yapılarıyla etkileşerek yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerini yeniden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır.
Dolayısıyla bulgular, eğitim düzeyinin tek başına yoksulluğa ilişkin atıfları belirlemediğini; eğitim ile kuşak deneyimi arasındaki etkileşimin belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, yoksulluk algılarının yalnızca bireysel sosyo-demografik özelliklerle değil, yaşam döngüsü boyunca maruz kalınan sosyal risk rejimleriyle şekillendiğini ortaya koyarak literatürdeki yaşam döngüsü yaklaşımını ampirik olarak desteklemektedir. Aynı zamanda, eğitim politikalarının farklı kuşaklarda farklı sosyal politika beklileri üretebileceğine işaret ederek refah politikalarının tasarımında kuşak temelli yaklaşımların önemini vurgulamaktadır**.**

Değişkenler Arasındaki Korelasyonlar

Tablo 6. Emekli katılımcılarda değişkenler arası korelasyon

Emekli Katılımcılar	M(SD)	Bireysel A.	Yapısal A.	Kaderci/Ailesel A.	Genel Y.İ.A	Yaşam Kaygısı Düzeyi	İşgücü Durumu	Gelir Düzeyi
Bireysel A.	3.70 (.75)	1	.42 ***	.35	.79	-.02	-.10	.09
Yapısal A.	3.20 (.59)		1	.39***	.92***	.17**	-.32***	-.06
Kaderci/Ailesel A.	3.10 (.69)			1	.59***	.05	-03	-.09*
Genel Y.İ.A	3.40 (.50)				1	.10*	-25***	-.03
Yaşam Kaygısı Düzeyi	4.98 (1.58)					1	-.05	-.29***
İşgücü Durumu	4.33 (1,82)						1	-.05
Gelir Düzeyi	3.10 (.59)							1

*p < .01; ***p < .001.

Bağıntı analizleri, emekli örnekleminde yoksulluğa ilişkin nedensel atıf boyutları ile sosyoekonomik değişkenler arasında sistematik ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Yapısal atıflar ile yaşam kaygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir (p <.01). Bu bulgu, emeklilerde ekonomik ve sosyal güvencesizlik algısı arttıkça yoksulluğun daha fazla sistem düzeyindeki faktörlerle açıklandığını göstermektedir. Buna karşılık işgücü piyasasında aktif olma durumu ile yapısal atıflar arasında negatif ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır (p <.001). Çalışma yaşamında yer almaya devam eden emeklilerin, yoksulluğu yapısal nedenlerle açıklama eğilimlerinin daha düşük olması, sosyal riskten görece korunmanın atıf biçimlerini yumuşattığını düşündürmektedir.

Gelir düzeyi ile kaderci/ailesel atıflar arasında negatif ve anlamlı bir ilişki gözlenmiştir (r = −.10, p <.05). Gelir arttıkça kaderci açıklamaların zayıflaması, ekonomik güvenliğin dışsal sorumluluk atıflarını azaltıcı bir işlev gördüğüne işaret etmektedir. Buna karşılık bireyci atıflar ile gelir ve yaşam kaygısı arasında anlamlı bir ilişki saptanmamıştır. Bu durum, emekli örnekleminde bireyci atıfların daha çok normatif bir değer setiyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir. Genel yoksulluğa ilişkin atıf düzeyi ile yaşam kaygısı arasında pozitif; işgücü durumu ile ise negatif yönlü anlamlı ilişkiler bulunmuştur (p <.001). Bulgular, sosyal riskten korunmanın atıf yoğunluğunu azaltıcı, kaygının ise artırıcı bir rol oynadığını göstermektedir.

Tablo 7. Z Kuşağı Katılımcılarında değişkenler arası korelasyon

Z Kuşağı Katılımcıları	M(SD)	Yapısal A.	Bireysel A.	Kaderci/Ailesel A.	Genel Y.İ.A	Yaşam Kaygısı Düzeyi	İşgücü Durumu	Gelir Düzeyi
Yapısal A.	3.73 (.77)	1	.45***	.38***	.82***	-.05	-.12	.11
Bireysel A.	3.25 (.55)		1	.42***	.95***	.18**	-.35***	-.08
Kaderci/Ailesel A.	3.12 (.71)			1	.62	.08	-.05	-0,9*
Genel Y.İ.A	3.45 (.52)				1	.15	-.28***	-.05
Yaşam Kaygısı Düzeyi	4.99 (1.59)					1	-.08	-.32
İşgücü Durumu	4.35 (1,86)						1	-0,9
Gelir Düzeyi	3.15 (.59)							1

*p <.01; ***p <.001

Z kuşağı örnekleminde korelasyon örüntüsü emeklilerden belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Bireysel atıflar ile yaşam kaygısı arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur (p <.01). Bu bulgu, genç katılımcılarda ekonomik belirsizlik arttıkça yoksulluğu kişisel sorumluluk çerçevesinde değerlendirme eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. İşgücü piyasasında aktif olma durumu ile bireysel atıflar arasında ise negatif ve güçlü bir ilişki bulunmaktadır (p <.001). İş güvencesine sahip gençlerin bireysel sorumluluk temelli açıklamaları daha az benimsemeleri, risk deneyiminin atıf yönelimini doğrudan etkilediğine işaret etmektedir.

Gelir düzeyi ile kaderci atıflar arasında negatif ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır (r = −.09, p <.05). Gelir arttıkça kaderci açıklamaların zayıflaması, ekonomik güvenliğin dışsal sorumluluk algısını azaltıcı bir rol oynadığını göstermektedir. Ayrıca gelir ile yaşam kaygısı arasında güçlü negatif ilişki bulunması (p <.001), ekonomik istikrarın psikososyal güvenlik üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Genel atıf düzeyi ile işgücü durumu arasında negatif ve anlamlı ilişki bulunması, genç kuşakta da sosyal riskten korunmanın atıf yoğunluğunu azalttığını göstermektedir.

Bağıntı analizleri, her iki örneklemde de yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların sosyoekonomik konum ve yaşam kaygısı ile sistematik biçimde ilişkili olduğunu göstermektedir. Emeklilerde yapısal atıfların yaşam kaygısıyla pozitif, işgücü piyasasında aktif olma ile negatif ilişkili olması; sosyal

riskten görece korunmanın sistem eleştirisini zayıflattığını düşündürmektedir. Buna karşılık Z kuşağında bireysel atıfların yaşam kaygısıyla pozitif, işgücü konumuyla negatif ilişki göstermesi, ekonomik belirsizlik deneyiminin atıf yönelimini farklı bir mekanizma üzerinden şekillendirdiğini ortaya koymaktadır. Yoksulluğa ilişkin açıklamaların yalnızca bireysel değerlerden değil, yaşam döngüsü boyunca maruz kalınan ekonomik belirsizlik düzeyinden beslendiğini ortaya koymaktadır.

Elde edilen korelasyon örüntüleri, değişkenler arasındaki ilişkilerin rastlantısal olmadığını; belirli bir sosyal risk yapısı içinde sistematik biçimde örüntülendiğini göstermektedir. Her iki grupta da gelir düzeyi arttıkça kaderci atıfların zayıflaması ve yaşam kaygısının azalması, ekonomik güvenliğin dışsal sorumluluk atıflarını ve psikososyal kırılganlığı azaltıcı bir işlev gördüğünü göstermektedir. Sosyal riskten görece korunmuş gruplarda yoksulluk daha çok bireysel sorumluluk ve ahlaki yükümlülük çerçevesinde değerlendirilmektedir. Ekonomik belirsizlik deneyimi yoğunlaştıkça atıflar sistemsel eşitsizliklere ya da sorumluluğun yeniden konumlandırılmasına doğru kaymaktadır.

Yaşam döngüsü perspektifi içinde değerlendirildiğinde, bu farklılaşma yaş farkının ötesinde, farklı tarihsel ekonomik koşullarda şekillenen risk deneyimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Refah devletinin daha istikrarlı dönemlerinde sosyalizasyon sürecinden geçen emekli kuşak ile güvencesiz istihdam ve belirsizlik ortamında yetişen Z kuşağının yoksulluk açıklamaları arasındaki ayrışma, sosyal politika taleplerinin kuşak temelli yeniden yapılandığını göstermektedir. Dolayısıyla çalışma, kuşaklar arası atıf farklılaşmasının yalnızca bir algı farklılığı değil, refah devleti meşruiyetinin ve yeniden dağıtım politikalarına verilen desteğin geleceğini etkileyebilecek bir toplumsal dinamik olduğunu ortaya koymaktadır.

TARTIŞMA

Bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını yaşam döngüsü perspektifi içinde incelemektedir. Araştırma bulguları, emekli bireyler ile Z kuşağı arasında yoksulluğun nedenlerine ilişkin değerlendirmelerin yalnızca atıf düzeyleri bakımından değil, atıfların hangi faktörlere yöneldiği açısından da anlamlı biçimde farklılaştığını göstermektedir. Emekli bireylerde bireyci atıfların daha yüksek olması, yoksulluğun daha çok bireysel sorumluluk, çalışma etiği ve kişisel çaba çerçevesinde anlamlandırıldığına işaret etmektedir. Buna karşılık Z kuşağında yapısal atıfların daha belirgin olması, yoksulluğun ekonomik eşitsizlikler, işgücü piyasası koşulları ve sistem düzeyindeki fırsat yapıları üzerinden açıklanma eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. Bu farklılaşma, kuşakların yalnızca farklı yaş gruplarını değil, aynı zamanda farklı tarihsel dönemlerde şekillenen işgücü piyasası deneyimlerini ve sosyal risklerini temsil ettiğini ortaya koymaktadır.

Bu bulgular, ekonomik güvencesizlik ve sınırlı sosyal hareketlilik deneyimlerinin yoksulluğa ilişkin yapısal açıklamaları güçlendirdiğini ortaya koyan önceki çalışmalarla da uyumludur (Hunt, 2004). Ekonomik belirsizliğin arttığı koşullarda bireylerin yoksulluğu bireysel başarısızlık yerine sistem düzeyindeki eşitsizlikler üzerinden değerlendirme eğiliminin güçlendiği bilinmektedir. Benzer şekilde Feagin (1972) ve Bullock (1999) tarafından geliştirilen nedensel atıf yaklaşımı, bireylerin yoksulluğu açıklarken bireysel sorumluluk ile yapısal eşitsizlikler arasında farklı bilişsel çerçeveler geliştirdiklerini ortaya koymaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, nedensel atıf örüntülerinin yalnızca bireysel değer sistemlerinden değil, aynı zamanda bireylerin içinde yer aldıkları sosyoekonomik yapı, işgücü piyasası deneyimleri ve maruz kaldıkları yapısal risklerden beslendiğini göstermektedir. Dolayısıyla mevcut çalışma, yoksulluğa ilişkin algıların kuşaklar arası farklılaşmasının, farklı sosyal risk rejimleri altında şekillenen deneyimsel bir ayrışmaya dayandığını ortaya koymaktadır.

Bununla birlikte literatürde yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar çoğu zaman bireylerin sosyo-demografik özellikleri çerçevesinde ele alınmıştır. Ancak bu yaklaşım, farklı kuşakların maruz kaldıkları sosyal risk deneyimlerinin yoksulluk algıları üzerindeki etkisini yeterince açıklayamamaktadır. Bu çalışmada elde edilen bulgular, yoksulluk atıflarının yalnızca bireysel özellikler üzerinden değil, aynı zamanda bireylerin yaşam döngüsü boyunca karşılaştıkları işgücü piyasası koşulları, ekonomik belirsizlikler ve sosyal koruma deneyimleri üzerinden şekillendiğini

göstermektedir. Bu durum, kuşaklar arası farklılaşmanın yalnızca yaş etkisiyle sınırlı olmadığını, farklı tarihsel ve ekonomik koşullar altında oluşan deneyimlerin belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Araştırma bulguları, eğitim değişkeni bağlamında da önemli bir farklılaşmaya işaret etmektedir. Emekli bireylerde eğitim düzeyinin artması bireyci atıfların güçlenmesiyle ilişkili görünürken, Z kuşağında eğitim düzeyinin yükselmesi yapısal atıfların daha belirgin hale gelmesiyle birlikte seyretmektedir. Bu durum, beşerî sermaye yaklaşımının (Becker, 1964) kuşaklar arasında farklı biçimlerde deneyimlendiğine işaret etmektedir. Emekli kuşak açısından eğitim, gelir artışı ve sosyal güvence ile daha doğrudan ilişkilendirilen bir yatırım alanı olarak algılanırken; Z kuşağında yüksek eğitim düzeyine rağmen karşılaşılan düşük ücretli istihdam, güvencesiz çalışma biçimleri ve sınırlı kariyer ilerleme imkanları, eğitimin bireysel bir yoksulluktan çıkış mekanizması olarak algılanmasını zayıflatabilmektedir. Bu durum, eğitim düzeyi yükseldikçe genç bireylerin yoksulluğu bireysel yetersizlikten ziyade işgücü piyasasının yapısal işleyişiyle ilişkilendirme eğiliminin güçlenmesine katkı sağlamaktadır.

Bu bulgu, literatürde "diplomalı işsizlik" ve "aşırı eğitim" tartışmalarıyla, eğitim–istihdam uyumsuzluğunun ürettiği düşük kaliteli ve güvencesiz istihdam yapıları aracılığıyla dolaylı bir ilişki içindedir. Nitekim yüksek eğitim düzeyine sahip bireylerin, niteliklerine uygun olmayan, düşük ücretli veya güvencesiz işlerde istihdam edilmesi, istihdamın yoksulluktan koruyucu işlevini zayıflatmakta ve çalışan yoksulluğu riskini artırmaktadır (Brown vd., 2011: 120–122). Bu bağlamda diplomalı işsizlik yalnızca işsiz kalma durumunu değil, aynı zamanda eğitim–istihdam uyumsuzluğu nedeniyle bireylerin düşük kaliteli işlere yönelmesini ve emek piyasasında dezavantajlı konumda yer almasını da ifade etmektedir. Dolayısıyla mevcut bulgular, yüksek eğitim düzeyine rağmen güvencesiz ve düşük getirili istihdam biçimlerinin yaygınlaşmasının, genç kuşakların yoksulluğu daha çok yapısal eşitsizlikler ve işgücü piyasası sorunları üzerinden değerlendirmesine zemin hazırladığını göstermektedir.

Cinsiyet değişkenine ilişkin bulgular, yoksulluğa yönelik algıların bireylerin toplumsal konumlarıyla yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Kadın katılımcıların yapısal atıflara daha fazla yönelmesi, kadınların işgücü piyasasında daha yoğun biçimde deneyimlediği güvencesizlik, düşük ücretli istihdam ve bakım sorumluluklarıyla ilişkilendirilebilir. Nitekim yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları cinsiyet temelinde inceleyen çalışmalar, kadınların erkeklere kıyasla yoksulluğu daha fazla yapısal faktörlerle ilişkilendirme eğiliminde olduklarını göstermektedir (Cozzarelli vd., 2001: 221). Ampirik araştırmalar ayrıca kadınların özellikle yarı zamanlı, düşük ücretli ve sosyal güvenceden yoksun işlerde daha yüksek oranda temsil edildiğini ve bu durumun ekonomik kırılganlıklarını artırdığını ortaya koymaktadır (Rubery & Rafferty, 2013: 12). Bu yapısal dezavantajlar, kadınların yoksulluğu bireysel yetersizliklerden ziyade işgücü piyasasındaki eşitsizlikler ve kurumsal sınırlılıklar üzerinden değerlendirme eğilimini güçlendirmektedir.

Ayrıca bakım emeğinin büyük ölçüde kadınlar tarafından üstlenilmesi, kadınların işgücü piyasasına kesintili katılımına ve gelir güvencesinin zayıflamasına yol açmaktadır. Bu durum da yoksulluk riskini artıran önemli bir mekanizma olarak öne çıkmaktadır. Bu çerçevede elde edilen bulgular, toplumsal cinsiyet temelli iş bölümünün ve işgücü piyasasındaki eşitsizliklerin, kadınların yoksulluğa ilişkin yapısal açıklamalara yönelmesini şekillendirdiğini ortaya koyan literatürle uyumludur.

Öte yandan ekonomik belirsizlik ve yaşam kaygısı düzeyi ile yapısal atıflar arasındaki ilişkinin pozitif yönde olması, bireylerin ekonomik güvencesizlik deneyimleri arttıkça yoksulluğu daha çok sistem düzeyindeki faktörlerle açıklama eğiliminin güçlendiğini göstermektedir. Bu bulgu, ekonomik risk ve belirsizlik koşullarının bireylerin eşitsizlik algılarını dönüştürdüğünü ortaya koyan çalışmalarla da örtüşmektedir (Standing, 2011:18).

Elde edilen bulgular, sosyal hizmet disiplini açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Çalışmada ortaya konulan kuşaklar arası farklılaşma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların sosyal hizmet müdahalelerinin hem tasarımını hem de uygulama biçimini doğrudan etkileyebilecek bir değişken

olduğunu göstermektedir. Özellikle emekli bireylerde bireyci atıfların daha güçlü olması, yoksulluğun bireysel sorumluluk ve çaba eksikliğiyle ilişkilendirilmesine yol açarak, sosyal hizmet uygulamalarında yardım alan bireylerin damgalanma riskini artırabilecek bir algı zemini yaratmaktadır. Buna karşılık Z kuşağında yapısal atıfların daha belirgin olması, yoksulluğun sistemsel eşitsizlikler ve işgücü piyasası koşulları çerçevesinde değerlendirilmesine ve bu doğrultuda daha hak temelli, kapsayıcı ve yapısal müdahalelere yönelik beklentilerin güçlenmesine işaret etmektedir.

Bu durum, sosyal hizmet uygulamalarında tek tip müdahale yaklaşımının sınırlılıklarını ortaya koymakta ve kuşak temelli farklılaşmaları dikkate alan daha esnek ve çok boyutlu müdahale modellerine ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Nitekim yoksulluğun nedenlerine ilişkin bireysel ya da yapısal atıf farklılıkları, yalnızca yardım alan bireylere yönelik tutumları değil, aynı zamanda sosyal destek mekanizmalarının toplumsal meşruiyetini ve politika düzeyinde kabulünü de şekillendirmektedir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının, müracaatçıların yoksulluğa ilişkin algılarını dikkate alarak müdahale süreçlerini yapılandırmaları hem hizmetin etkinliğini artırmakta hem de damgalama ve dışlanma riskini azaltmaktadır. Dolayısıyla çalışma bulguları, sosyal hizmet uygulamalarının yalnızca bireysel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda kuşaklar arası farklılaşan yoksulluk algılarına duyarlı biçimde yeniden düşünülmesi gerektiğine işaret etmektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıf örüntülerinin kuşaklar arasında nasıl farklılaştığını yaşam döngüsü perspektifi çerçevesinde incelemiştir. Araştırma bulguları, emekli bireyler ile Z kuşağı arasında yoksulluğun nedenlerine ilişkin değerlendirmelerin hem atıf düzeyleri hem de bu atıfların yöneldiği faktörler bakımından anlamlı biçimde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Emekli bireylerin yoksulluğu daha çok bireysel sorumluluk, çalışma etiği ve kişisel çaba çerçevesinde değerlendirme eğiliminde oldukları; Z kuşağının ise yoksulluğu daha çok ekonomik eşitsizlikler, işgücü piyasası koşulları ve sistem düzeyindeki yapısal faktörlerle ilişkilendirdiği görülmüştür. Bu bulgu, yoksulluğa ilişkin algıların yalnızca bireysel değer sistemlerinden değil, bireylerin yaşam döngüsü boyunca maruz kaldıkları sosyoekonomik risk deneyimlerinden de etkilendiğini göstermektedir.

Araştırma bulguları ayrıca eğitim düzeyi, cinsiyet ve ekonomik belirsizlik algısı gibi sosyo-demografik değişkenlerin yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar üzerinde anlamlı etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Eğitim düzeyinin yükselmesi Z kuşağında yapısal atıfların güçlenmesiyle ilişkili görünürken, emekli bireylerde bireyci atıfların artmasıyla birlikte seyretmektedir. Kadın katılımcıların yapısal atıflara daha fazla yönelmesi, yoksulluğun toplumsal cinsiyet eşitsizlikleriyle kesişen bir sosyal risk alanı olduğunu göstermekte; ekonomik belirsizlik ve yaşam kaygısının artması ise bireylerin yoksulluğu sistem düzeyindeki eşitsizliklerle açıklama eğilimini güçlendirmektedir. Bu sonuçlar, yoksulluğa ilişkin değerlendirmelerin bireylerin içinde bulundukları sosyal konum ve risk deneyimleriyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu araştırmanın ortaya koyduğu önemli sonuçlardan biri de yoksulluğun farklı kuşakları etkileyen ortak bir sosyal risk alanı olmasına rağmen, bu riskin algılanma biçimlerinin kuşaklar arasında belirgin biçimde farklılaşmasıdır. Literatürde kuşaklar arası ilişkiler çoğu zaman çıkar çatışması çerçevesinde ele alınmakta; özellikle neoliberal politika söylemleri içinde gençler ve yaşlılar sınırlı kamu kaynakları üzerinden rekabet eden gruplar olarak konumlandırılmaktadır. Bu durum, yaşlılara yönelik sosyal harcamaların bazı yaklaşımlarda genç kuşaklar tarafından bir yük olarak algılanmasına yol açarken, gençlerin karşı karşıya kaldığı güvencesiz istihdam ve ekonomik kırılganlıklar da kuşaklar arası adalet tartışmalarını gündeme getirmektedir. Ancak bu tür bir karşıtlık söylemi, yoksulluğun yapısal nedenlerini görünmez kılma riski taşımaktadır. Bu çalışma, yoksulluğun farklı kuşaklar tarafından farklı biçimlerde deneyimlense de her iki grup için de önemli bir kırılganlık alanı olduğunu ortaya koyarak, yoksulluğun kuşaklar arası bir çatışma zemini yerine ortak bir sosyal politika müdahale alanı olarak ele alınması gerektiğine işaret etmektedir.

Bu bulgular, sosyal hizmet disiplini ve sosyal politika uygulamaları açısından önemli çıkarımlar sunmaktadır. Yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların farklılaşması, sosyal hizmet müdahalelerinin yalnızca bireysel ihtiyaçlara değil, aynı zamanda bireylerin yoksulluğu nasıl anlamlandırdıklarına göre şekillendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu çerçevede yoksulluğun bireysel sorumlulukla ilişkilendirilmesi damgalama riskini artırabilirken, yapısal eşitsizlikler çerçevesinde değerlendirilmesi daha kapsayıcı ve hak temelli sosyal politika yaklaşımlarını desteklemektedir.

Bu bulgular birlikte değerlendirildiğinde, yoksulluğun kuşaklar arasında farklılaşan algılanma biçimlerinin sosyal politika ve sosyal hizmet müdahalelerinin tasarımında dikkate alınması gereken temel bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. Yoksulluğa ilişkin nedensel atıf farklılıkları, yalnızca bireylerin yoksulluğu nasıl anlamlandırdıklarını değil, aynı zamanda sosyal politika araçlarına yönelik beklentilerini ve bu politikaların toplumsal kabulünü de şekillendirmektedir. Bu nedenle geliştirilecek müdahale yaklaşımlarının hem kuşaklara özgü ihtiyaçları hem de kuşaklar arası ortak risk alanlarını birlikte ele alacak biçimde yapılandırılması gerekmektedir.

Genel sosyal politika perspektifi açısından, yoksullukla mücadele politikalarının yalnızca gelir transferlerine dayalı dar müdahaleler yerine, işgücü piyasası, eğitim ve sosyal koruma sistemlerini birlikte ele alan bütüncül bir çerçevede tasarlanması önem taşımaktadır.

Özellikle Z kuşağı açısından, güvencesiz istihdam, düşük ücretli çalışma ve sınırlı sosyal hareketlilik fırsatları gibi yapısal sorunlara odaklanan politikaların güçlendirilmesi, gençlerin ekonomik güvenliğinin artırılmasında kritik bir rol oynayacaktır. Eğitim ile istihdam arasındaki uyumu güçlendiren uygulamalar, aktif işgücü piyasası politikaları ve gençlerin sosyal güvenlik sistemine daha güçlü biçimde dahil edilmesini sağlayacak mekanizmalar bu kapsamda öncelikli müdahale alanlarıdır.

Buna karşılık emekli bireyler açısından, yalnızca gelir desteklerine dayalı politikaların ötesine geçilerek, aktif yaşlanma, sosyal katılım ve yaşam boyu öğrenme süreçlerini destekleyen uygulamaların geliştirilmesi önem taşımaktadır.

Her iki kuşağı kapsayan ortak müdahaleler bağlamında, yoksulluğun farklı kuşaklarda farklı biçimlerde deneyimlenmesine rağmen ortak bir sosyal risk alanı oluşturduğu dikkate alınarak, sosyal politikaların kuşaklar arası rekabeti besleyen yaklaşımlar yerine kuşaklar arası dayanışmayı güçlendiren bir perspektifle ele alınması gerekmektedir. Bu doğrultuda gençler ve yaşlılar arasında karşılıklı anlayışı artıran sosyal programların geliştirilmesi, kuşaklar arası algı farklılıklarının azaltılmasına katkı sağlayabilir. Kuşaklar arası etkileşimi artıran sosyal hizmet uygulamaları ve kapsayıcı sosyal koruma mekanizmaları, yoksulluğun farklı yaş grupları üzerindeki etkilerinin daha bütüncül bir şekilde ele alınmasına imkân tanıyacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların farklı kuşakların maruz kaldıkları sosyal risk deneyimleri içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, yoksulluk algılarının yalnızca bireysel tutumları yansıtan bilişsel değerlendirmeler olmadığını; aynı zamanda toplumsal düzeyde refah politikalarının algılanışını ve meşruiyetini etkileyen önemli bir sosyal değerlendirme mekanizması olduğunu göstermektedir. Bu çerçevede, sosyal hizmet araştırmalarında ve sosyal politika tasarımlarında kuşaklar arası farklılaşan eşitsizlik algılarının dikkate alınması, yoksullukla mücadele stratejilerinin daha kapsayıcı, dengeli ve etkili biçimde geliştirilmesine katkı sağlayacaktır.

Araştırmanın güçlü yönlerinden biri, yoksulluğa ilişkin nedensel atıfları kuşaklar arası karşılaştırma ve yaşam döngüsü perspektifi çerçevesinde birlikte ele alan sınırlı sayıdaki ampirik çalışmalardan biri olmasıdır. Bununla birlikte araştırma, emekli bireyler ve Z kuşağından oluşan sınırlı bir örneklem üzerinden gerçekleştirildiğinden, elde edilen bulguların genellenebilirliği belirli ölçüde sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda farklı kuşakları ve sosyoekonomik grupları kapsayan daha geniş örneklemlerle yürütülecek çalışmaların yanı sıra, nitel yöntemlerin kullanımıyla bireylerin yoksulluğa ilişkin algılarının daha derinlemesine incelenmesi, kuşaklar arası farklılıkların daha kapsamlı biçimde anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Sinop Üniversitesi 2025/262 sayılı İnsan Araştırmaları Etik Kurulu onayı bulunmaktadır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Bu çalışma tek yazarlı olup araştırmanın tüm aşamaları yazar tarafından gerçekleştirilmiştir.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Extended Abstract

Poverty remains one of the most persistent and multidimensional social problems affecting contemporary societies. Although it has traditionally been defined as income deprivation, poverty is increasingly understood as a complex phenomenon shaped by structural inequalities, labor market dynamics, and welfare state arrangements. In this context, understanding how individuals interpret the causes of poverty has become an important issue in social policy research. Public perceptions of poverty influence attitudes toward disadvantaged groups as well as support for redistributive policies, social assistance programs, and welfare state interventions.

The literature on poverty attributions suggests that individuals generally explain poverty through three main frameworks: individualistic, structural, and fatalistic attributions. Individualistic explanations emphasize personal characteristics such as lack of effort, insufficient skills, or weak work ethics. Structural explanations highlight broader socioeconomic factors including unemployment, labor market inequalities, economic crises, and institutional failures. Fatalistic explanations attribute poverty to factors beyond individual control such as luck, fate, or family background.

These attribution patterns are shaped by individuals' socioeconomic positions, life experiences, and exposure to economic risks. Previous studies indicate that factors such as education level, gender, employment status, and perceived economic insecurity influence how individuals interpret poverty and inequality. Another important factor shaping poverty perceptions is generational experience.

Generations are socialized within different historical and socioeconomic contexts and therefore develop distinct interpretations of social inequalities and economic risks. In recent decades, labor markets have undergone significant transformations characterized by increasing precarious employment, rising living costs, and growing economic uncertainty. These developments have particularly affected younger generations entering the labor market under conditions marked by instability and limited upward social mobility.

In contrast, older generations may have experienced relatively more stable employment structures and stronger social protection mechanisms during earlier phases of their working lives. These different socioeconomic experiences may shape how individuals interpret the causes of poverty. From a life-course perspective, generational differences in poverty perceptions can therefore be understood as reflections of changing social risk structures and transformations in welfare state arrangements.

Education also plays a central role in shaping individuals' perceptions of poverty and inequality. According to human capital theory, education is considered an investment that enhances individuals' knowledge and skills, increases productivity, and improves labor market outcomes (Becker, 1964). In this framework, education functions as a key mechanism of upward social mobility. However, recent socioeconomic transformations have weakened the relationship between education and economic security for younger generations. Increasing levels of graduate unemployment, precarious employment, and unstable income structures have led many young individuals to question the role of education as a guaranteed pathway to economic stability.

Despite growing interest in poverty perceptions, empirical studies examining causal attributions of poverty from a generational perspective remain limited, particularly in the Turkish context. Understanding how different generations interpret poverty is important not only for analyzing perceptions of inequality but also for understanding how public support for welfare policies is shaped.

The main aim of this study is to examine how causal attributions of poverty differ across generations within a life-course perspective. Specifically, the study compares retirees and Generation Z in terms of how they explain the causes of poverty.

Retirees represent individuals who completed their working lives largely under relatively stable employment regimes and stronger social protection systems. In contrast, Generation Z represents a younger cohort entering the labor market under conditions characterized by economic uncertainty, precarious employment, and increasing living costs. These groups therefore reflect different social risk experiences.

In addition to generational differences, the study investigates the role of several socioeconomic variables in shaping poverty attributions. In particular, the research examines whether education level, gender, and perceived economic insecurity influence individuals' tendency to explain poverty through individualistic or structural factors.

The study addresses the following research questions:

1. Do causal attributions of poverty differ between retirees and Generation Z?
2. How do socioeconomic variables such as education level and gender influence poverty attribution patterns?
3. Does perceived economic insecurity affect individuals' tendency to attribute poverty to structural or individual factors?

The study employs a quantitative research design. Data were collected through a survey conducted with retirees and individuals belonging to Generation Z in order to capture differences in socioeconomic experiences across different stages of the life course.

The survey instrument included the Causal Attributions of Poverty Scale, which measures individualistic, structural, and fatalistic explanations of poverty. The survey also included questions measuring socio-demographic characteristics such as gender, education level, employment status, and perceived economic insecurity.

The data were analyzed using statistical methods. Comparative analyses were conducted to identify differences between retirees and Generation Z, and correlation analyses were used to examine relationships between attribution patterns and socioeconomic variables.

The findings reveal significant generational differences in causal attributions of poverty. Retirees tend to emphasize individualistic explanations, associating poverty primarily with personal responsibility, lack of effort, and weak work ethics. This suggests that older generations are more likely to interpret poverty within a framework emphasizing individual agency.

In contrast, participants from Generation Z show a stronger tendency to emphasize structural explanations. Younger individuals are more likely to associate poverty with economic inequalities, labor market conditions, and systemic barriers that limit opportunities for social mobility.

Educational attainment appears to be an important factor shaping individuals' explanations of poverty. Participants with higher levels of education demonstrate a stronger tendency to emphasize structural explanations rather than individualistic ones. This finding suggests that education may increase awareness of structural inequalities affecting economic outcomes.

Gender differences are also evident. Female participants show a stronger tendency to emphasize structural explanations than male participants. This finding may reflect women's experiences of structural inequalities within labor markets and social institutions.

Another important finding concerns perceived economic insecurity. Individuals who report higher levels of economic uncertainty are more likely to attribute poverty to structural causes. This

indicates that personal experiences of economic risk significantly influence how individuals interpret poverty.

The findings demonstrate that poverty perceptions are closely linked to individuals' socioeconomic experiences and exposure to social risks. Retirees and members of Generation Z appear to interpret poverty through different explanatory frameworks reflecting their distinct socioeconomic contexts.

Retirees' stronger emphasis on individual responsibility may be associated with the socioeconomic conditions that characterized earlier stages of their working lives. More stable employment opportunities and stronger welfare institutions may have reinforced the perception that individual effort leads to economic success.

In contrast, Generation Z has grown up in a socioeconomic environment characterized by increasing labor market insecurity, rising living costs, and limited opportunities for upward mobility. These structural conditions may lead younger individuals to interpret poverty primarily as a structural problem rather than an individual failure.

The findings related to education provide additional insight into these generational differences. Human capital theory traditionally assumes that education improves individuals' economic opportunities and facilitates upward social mobility. However, the findings suggest that this relationship may be perceived differently across generations. While education may still be associated with economic advancement for older generations, younger cohorts may perceive education as a less reliable mechanism for economic mobility due to increasing labor market uncertainties.

From a social policy perspective, these findings have important implications. Public support for redistributive policies and welfare interventions is strongly influenced by how individuals interpret the causes of poverty. When poverty is perceived primarily as an individual failure, support for social assistance programs may remain limited. However, when poverty is interpreted as a structural problem rooted in socioeconomic inequalities, public demand for social protection policies may increase.

Understanding generational differences in poverty perceptions is therefore crucial for designing effective social policies. Policymakers should consider how changing labor market structures and emerging social risks influence the expectations and perceptions of younger generations.

Overall, this study contributes to the literature by providing empirical evidence on generational differences in causal attributions of poverty within the Turkish context. By examining poverty perceptions through a life-course perspective, the study highlights the role of socioeconomic risk experiences and educational dynamics in shaping individuals' interpretations of social inequalities and poverty.

From a social work perspective, these findings highlight the importance of understanding how different social groups interpret the causes of poverty. Social work practice increasingly emphasizes structural explanations of poverty and social exclusion rather than individual blame. The generational differences identified in this study suggest that social work interventions and social assistance programs should consider the changing social risk experiences of different generations. In particular, the growing structural interpretation of poverty among younger generations indicates the need for more comprehensive social protection mechanisms, employment support policies, and preventive social work interventions addressing structural inequalities.

KAYNAKÇA

Baykal, B., Köse, S., Özsoy Özmen, A., & Ayhan, E. (2021). Yoksulluk ve servete ilişkin nedensel atıfların demografik değişkenler bağlamında incelenmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 19(1)*, 202–218.

Becker, G. S. (1964*). Human capital: A theoretical and empirical analysis with special reference to education*. Columbia University Press.

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. (2010). İnsani gelişme raporu: Ulusların gerçek serveti – İnsani gelişme yolları. https://www.undp.org/publications/human-development-report-2010

Brown, P., Lauder, H., & Ashton, D. (2011). *The global auction: The broken promises of education, jobs, and incomes.* Oxford University Press.

Bullock, H. E. (1999). Attributions for poverty: A comparison of middle-class and welfare recipient attitudes. *Journal of Applied Social Psychology, 29(10)*, 2059–2082.

Bullock, H., Williams, W. R., & Limbert, W. M. (2003). Predicting support for welfare policies: The impact of attributions and beliefs about inequality. *Journal of Poverty, 7,* 35–56.

Cozzarelli, C., Wilkinson, A. V., & Tagler, M. J. (2001). Attitudes toward the poor and attributions for poverty. *Journal of Social Issues,* 57(2), 207–227.

Dünya Bankası. (2020). World development report 2020. World Bank.

Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton University Press.

Feagin, J. R. (1972). Poverty: We still believe that God helps those who help themselves. *Psychology Today, 6,* 101–129.

Furnham, A. (1982). Why are the poor always with us? Explanations for poverty in Britain. *British Journal of Social Psychology, 21(4),* 311–322.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2014). *Multivariate data analysis* (7th ed.). Pearson.

Heider, F. (1958). *The psychology of interpersonal relations*. Wiley.

Hulme, D., & Shepherd, A. (2003). Conceptualizing chronic poverty. *World Development, 31(3),* 403–423.

Hunt, M. O. (2004). Race/ethnicity and beliefs about wealth and poverty. *Social Science Quarterly, 85(3),* 827–853.

Kara, H., & Şahin, L. (2021). Yoksulluğa ilişkin nedensel atıfların sosyo-demografik değişkenler bağlamında incelenmesi. *Çalışma ve Toplum, (2),* 987–1012.

Koray, M. (2008). *Sosyal politika*. İmge Kitabevi.

Lohmann, H., & Marx, I. (2018). *Handbook on in-work poverty*. Edward Elgar Publishing.

Marquis, L., Kuhn, U., & Tillmann, R. (2025). Causal attributions of poverty: A social stratification analysis. *Frontiers in Sociology*, 10, 159–178.

Maxwell, S. (1999). The meaning and measurement of poverty. Overseas Development Institute Working Paper, 3.

Nasser, R. N. (2007). Does subjective class predict the causal attribution for poverty? *Journal of Social Sciences,* 3(4), 197–201.

Norcia, M., & Rissotto, A. (2011). How does poverty work? Representations and causal attributions for poverty and wealth. *International Journal of Social Sciences and Humanity Studies*, 3(1), 259–269.

Nussbaum, M. C. (2011). *Creating capabilities: The human development approach*. Harvard University Press.

Nussbaum, M. C. (2000). Women and human development: The capabilities approach. Cambridge University Press.

Oktik, N. (2008). Yoksulluk olgusuna kavramsal ve kuramsal yaklaşım. In N. Oktik (Ed.), Türkiye'de yoksulluk çalışmaları (ss. 21–56). Yakın Kitabevi.

Özpınar, Ş., & Akdede, S. H. (2022). Determinants of the attribution of poverty in Turkey: An empirical analysis. *Social Indicators Research, 164(2),* 949–967.

Rubery, J., & Rafferty, A. (2013). Women and recession revisited. *Work, Employment and Society*, 27(3), 414–432.

Sen, A. (1999). *Development as freedom*. Anchor Books.

Smith, A. (1976). *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*. Clarendon Press.

Smith, K. B., & Stone, L. (1989). Rags, riches and bootstraps: Beliefs about the causes of wealth and poverty. *The Sociological Quarterly*, 30(1), 93–107.

Solak, N., & Göregenli, M. (2009). Yoksulluğa ilişkin nedensel atıflar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Türk Psikoloji Yazıları*, 12(24), 1–16.

Standing, G. (2011). *The precariat: The new dangerous class*. Bloomsbury Academic.

Şenkal, A. (2021). *Sosyal politika ve refah devleti*. Alfa Yayınları.

Terol-Cantero, M. C., Martín-Aragón Gelabert, M., Costa-López, B., Manchón López, J., & Vázquez-Rodríguez, C. (2023). Causal attribution for poverty in young people: Sociodemographic characteristics, religious and political beliefs. *Social Sciences, 12(5),* 308.

Ural, A., & Kılıç, İ. (2013). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi* (4. baskı). Detay Yayıncılık.

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Türkiye'de Gazete Haberlerinde Çocuk Cinsel İstismarı: 2016-2021 Dönemine İlişkin Haber Temelli Vaka Profili

Child Sexual Abuse in Turkish Newspaper Reports: A News-Based Case Profile for the 2016–2021 Period

Gülçin GÜVEN[1] Elif YILMAZ İLTER [2], Fatma Merve ŞİMŞEK[3]

[1] Doç. Dr., Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü İstanbul, Türkiye, gulcinm@marmara.edu.tr
ORCID: 0000-0002-9638-025X

[2] Doç. Dr., Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Karaman, Türkiye, elifyilmaz@kmu.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1364-6359

[3] Dr. Öğr. Üyesi., İstanbul Kent Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Gelişimi Programı, İstanbul, Türkiye, fmervesmsk@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4959-0702

Başvuru: 22.05.2025

Kabul: 05.06.2026

Atıf: Güven, G., Yılmaz İlter, E., & Şimşek, F. M. (2026). Türkiye'de Gazete Haberlerinde Çocuk Cinsel İstismarı: 2016-2021 Dönemine İlişkin Haber Temelli Vaka Profili. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 903-927. DOI: 10.33417/tsh.1704592

ÖZ

Bu çalışma, Türkiye'de 2016–2021 yılları arasında Sabah gazetesi arşivinde yayımlanan 0–18 yaş çocuk cinsel istismarı haberlerinden hareketle haber temelli bir vaka profili çıkarmayı amaçlamıştır. Yönlendirilmiş içerik analizi kapsamında amaçlı örnekleme ile seçilen 564 haber, "Çocuk İstismarı Haber Fişi" ile kodlanmış; SPSS'te frekans ve yüzde dağılımları hesaplanmıştır. Haberler 2018 ve 2016 yıllarında yoğunlaşmıştır. Mağdurların büyük bölümü 13–18 yaş grubunda ve kız çocuktur; faillerin çok büyük kısmı erkektir ve en sık 40–60 yaş aralığında raporlanmıştır. Failin mağdura tanıdık/komşu olması yaygındır; olayın gerçekleştiği yer en sık ev olarak belirtilmiştir. Süre, fail yaşı ve yakınlık gibi alanlarda "belirtilmemiş" oranlarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Bulgular, haberleme pratiklerinde standart veri sunumu ve çocuk odaklı etik ilkelerin güçlendirilmesi gereğine işaret etmektedir.

Anahtar kelimeler: *Çocuk cinsel istismarı, gazete haberleri, medya temsili, vaka profili*

ABSTRACT

This study aimed to develop a news-based case profile of child sexual abuse reported in Turkey between 2016 and 2021. Using directed content analysis, 564 newspaper items retrieved from the Sabah archive were purposively selected and coded with a standardized "Child Abuse News Form". The coded variables covered publication year, perpetrator and victim demographics, perpetrator–victim proximity, setting, duration and recurrence of abuse, source of disclosure, and information related to judicial proceedings. Descriptive analyses were conducted in SPSS, and frequencies and percentages were calculated for all variables. The findings revealed that media coverage was concentrated primarily in 2018 and 2016. Most victims were girls, predominantly aged 13–18, while perpetrators were overwhelmingly male and most frequently reported in the 40–60 age range. Perpetrators were commonly described as acquaintances/neighbors, and the home was the most frequently reported setting. High rates of "not specified" information (e.g., perpetrator age, proximity, duration) indicate substantial reporting gaps. These findings underscore the need for standardized, child rights-based reporting guidelines and stronger accountability mechanisms to improve the quality and accuracy of media coverage related to child sexual abuse.

Keywords: *Child sexual abuse, newspaper news, media representation, news-based* ***case profile***

GİRİŞ

Uluslararası ve ulusal düzenlemeler, on sekiz yaşından küçük bireyleri ortak biçimde "çocuk" kategorisinde değerlendirmektedir. Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme'nin 1'inci, 5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nun 3'üncü ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 6'ncı maddeleri, ergin kılınsalar dahi 18 yaşını doldurmamış kişileri çocuk statüsünde tanımlar. Çocukların fiziksel, zihinsel, duyuşsal ve sosyal gelişimlerini sağlıklı biçimde tamamlayabilmeleri; güven, sevgi ve şefkatin hâkim olduğu istikrarlı aile ortamlarında yaşamalarına bağlıdır (Herbst, 2024). Bu nedenle çocukluk dönemi, bireyin tüm yaşam seyrini biçimlendiren temel yetkinliklerin kazanıldığı; aynı zamanda travmatik deneyimlerin kalıcı olumsuz izler bırakma riskinin yüksek olduğu son derece hassas bir gelişim evresi olarak görülmektedir. Çocukluk döneminde yaşanan travmaların, bireyin gelişim alanlarında çok yönlü kayıplara yol açabildiği ve yaşam doyumunu olumsuz etkileyebildiği belirtilmektedir (Child Reach International Organization, 2014). Nitekim çocukluk döneminde istismar, ihmal ve şiddete maruz kalmanın, yetişkinlikte ruh sağlığı ve psikolojik iyi oluş üzerinde olumsuz sonuçlar doğurduğu çeşitli araştırmalarla ortaya konmuştur (Dokgöz & Kar, 2017; Jenny, 2010).

Çocuk istismarı ve ihmali kavramının insanlık tarihi kadar eski olduğu; ancak bilimsel incelemelerin görece yakın dönemde sistematikleştiği bilinmektedir. 1700'lü yıllarda bir avukatın hapisteki suçlar arasında çocuklara yönelik olanların sayısını merak etmesi, konuya ilişkin erken dönem araştırma girişimlerinden birine zemin hazırlamıştır (Işıklı, 2008). Çocuk istismarını bilimsel terminoloji çerçevesinde ele alan en eski çalışmalardan birinin ise 1860'ta Fransız adli tıp hekimi Ambroise Tardieu tarafından yürütüldüğü; Tardieu'nun otopsi raporlarından hareketle çocuklara yönelik şiddeti belgelendirdiği ve tıp literatüründe "fiziksel" ile "cinsel" istismar kavramlarının görünürleşmesine katkı sunduğu belirtilmektedir. İzleyen yıllarda kavram kapsamı genişlemiş; 1970'lerde cinsel istismar vakaları görünürlük kazanırken, 1980'lerden itibaren fiziksel ve cinsel şiddete ek olarak duygusal istismarın da çocuk gelişimi açısından kritik olduğu vurgulanmaya başlanmıştır (Sicher et al., 2000). Çağdaş tanımlara göre istismar ya da ihmal; ebeveynlerin ya da bakım sağlayıcıların davranış veya ihmalleri sonucunda çocuğun bedensel, zihinsel ya da duyuşsal gelişimini aksatan, geciktiren ya da durduran eylem ve süreçleri kapsar. Bu olumsuz tutum ve davranışlar çocuğu fiziksel, sosyal, cinsel ve ekonomik boyutlarda zedeleyerek hem sağlığını hem de güvenliğini tehlikeye atabilir (Oral et al., 2001; Taner & Gökler, 2004; Yurdakök, 2010). Dolayısıyla zarar verici davranış kalıplarının erken dönemde fark edilmesi ve uygun müdahalelerin geliştirilmesi zorunludur (Garbarino & Gilliam, 1980). Güncel sınıflandırmalar istismarı beş temel kategori altında ele almaktadır: fiziksel, cinsel, duygusal, ekonomik istismar ve ihmal (Herrenkohl et al., 2013; World Health Organization, 2020).

Çocuk haklarını korumaya yönelik en kapsayıcı uluslararası metinlerden biri olan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 20 Kasım 1989 tarihli oturumunda kabul edilmiştir. Türkiye, sözleşmeyi 9 Aralık 1994'te TBMM onayına sunarak iç hukuka dâhil etmiş;

metin 27 Ocak 1995'te Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Oktay, 2000). Sözleşmenin 19, 34 ve 39'uncu maddeleri çocuk istismarı, ihmali ve önlenmesine ilişkin devlet yükümlülüklerini tanımlamaktadır. 19'uncu maddeye göre çocuğun yetiştirilmesinden sorumlu olan anne-baba, yasal vasi veya bakım verenler bu sorumluluğu çocuğa zarar verici biçimde kullanamaz; devlet, çocuğun her türlü kötü muameleden korunması ve istismar durumlarında tıbbi, ruhsal ve toplumsal iyileşmenin sağlanması için kapsamlı hukukî, idarî, toplumsal ve pedagojik politikalar geliştirmekle yükümlüdür. 34'üncü madde küçüklerin fuhuş ya da pornografi yoluyla cinsel sömürüye itilmesini engelleyecek koruyucu tedbirleri; 39'uncu madde ise ihmal, istismar, işkence, aşağılayıcı davranış ya da silahlı çatışma gibi travmatik deneyimler yaşayan çocukların bedensel ve psikolojik iyilik hâllerini yeniden tesis edecek sistemlerin kurulmasını zorunlu kılar (Polat, 2000).

Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization, 2020) çocuklara yönelik cinsel istismarı; gelişimsel olarak anlama kapasitesini aşan, bilinçli onay verme olanağının bulunmadığı, hukuk düzeniyle ve toplumsal değerlerle bağdaşmayan cinsel eylemlere çocuğun dâhil edilmesi ya da bu eylemlere maruz bırakılması olarak tanımlamaktadır. Cinsel istismara uğrayan çocukların çoğu vakada fiziksel ve duygusal şiddetle de karşı karşıya kalabildiği; bu olgunun yaş, sosyoekonomik konum, etnik köken ve kültürel farklılık ayırt etmeksizin her coğrafyada görülebildiği vurgulanmaktadır (Johnson, 2004; Lalor & McElvaney, 2010; Ovayolu et al., 2015; Raws, 2019; Uçan & Serindağ, 2007). Alan yazın, failin çoğunlukla çocuğun yakın çevresinden geldiğini, risk faktörlerinin toplumsal yapıyla ilişkili olduğunu ve dijital ortamlarda istismarın çocukların çevrimiçi risklerini artırdığını göstermektedir (Finkelhor, 1984; Leventhal, 1998; Wolak et al., 2008). Bununla birlikte Türkiye'de güncel çocuk istismarı vakalarına ilişkin ayrıntılı ve veriye dayalı incelemelere duyulan gereksinimin sürdüğü belirtilmektedir (Kaya Kılıç & Tekin, 2018; Koç, Koçtürk, & Zencir, 2023).

Alan yazın incelendiğinde çocuk istismarı vakalarının analizinde belirli unsurların öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışma kapsamında haberler, söz konusu unsurlar çerçevesinde yapılandırılmış ve alt amaçlar olarak ele alınmıştır: istismarcıların yaş grubu, istismarcıların mağdura yakınlık derecesi, mağdur çocukların yaş grubu, istismarın gerçekleştiği mekân, istismarın gerçekleşme süresi ve istismarı ihbar eden kişi. Bu değişkenlerin seçilme gerekçeleri şu şekildedir: Failin yaş profili (çocuk/ergen/erişkin) suç tipolojisi ile müdahale ve önleme stratejilerini belirlemede kritik olup; ergen failler ile yetişkin faillerin motivasyon, erişim yolları ve gerektirdikleri müdahale türleri farklılık gösterebilmektedir. Ayrıca medyanın faile ilişkin yaş bilgisini verip vermemesi, toplumsal algı ve suçun ciddiyetine ilişkin değerlendirmeleri etkileyebilmektedir; bu nedenle fail yaş dağılımının raporlanması ve analizi hem koruyucu hizmet planlaması hem de haber etiği açısından önemlidir (Guastaferro & Shipe, 2023). Fail–mağdur yakınlık derecesi ise uluslararası güncel çalışmaların işaret ettiği üzere istismarın önemli bir bölümünün tanıdık kişiler tarafından gerçekleşmesi nedeniyle, risk ortamlarını anlamada ve koruma/ihbar mekanizmalarını güçlendirmede belirleyici bir göstergedir; medyanın bu ilişkiyi nasıl sunduğu da sorumluluk atfetme

ve farkındalık oluşturma süreçlerini etkileyebilmektedir (Boakye et al., 2025). Mağdurun yaşı, travmanın doğası ile tıbbi/psikososyal müdahale gereksinimlerini şekillendirirken; ergenlerin çevrim içi risklere daha fazla maruz kalabilmesi, küçük çocuklarda ise olayların aile içinde gizli kalma olasılığı gibi dinamikler yaşa göre farklılaşabilmektedir (Guastaferro & Shipe, 2023; International Rescue Committee, 2012). Olayın gerçekleştiği mekân (ev, okul, çevrim içi ortamlar, kamusal alan vb.) koruma politikalarının hedeflenmesinde yol göstericidir; özellikle dijital mecraların yarattığı yeni riskler nedeniyle çevrim içi ortamların ayrı bir kategori olarak ele alınması gerektiği vurgulanmaktadır (Virat, 2023). İstismarın tek seferlik mi yoksa uzun süreli/tekrarlayıcı mı olduğunun belirlenmesi, maruz kalınan zarar ve gerekli müdahale düzeyini doğrudan etkiler; uzun süreli vakalar çoğu zaman aile içi gizlilik, bildirim gecikmesi ve yetkili mercilere erişim güçlükleriyle ilişkilendirilmektedir (Pereda et al., 2009). Medyada olay sürekliliğinin nasıl aktarıldığı, kamuoyunun şiddet örüntülerini ve koruma boşluklarını algılamasında önem taşımaktadır (Latiff et al., 2024). Son olarak ihbar mekanizmalarının etkinliği, çocuğun korunma düzeyinin temel göstergelerinden biridir. Araştırmalar, öğretmen ve sağlık çalışanlarının bildirim oranlarında azalmalar olabildiğini ve pandemi döneminde çevrim içi mecralarda istismar risklerinin arttığını göstermektedir (Çocuk İstismarı ve İhmali İzleme Raporu, 2021; UNICEF, 2020). Dolayısıyla ihbar eden kişi veya kurumların medyada nasıl temsil edildiğinin incelenmesi, toplumsal farkındalık ve kurumsal sorumluluk düzeyini değerlendirmek açısından önemlidir.

Çocuğa yönelik cinsel istismar; hukuksal, etik, psikolojik ve toplumsal boyutlarıyla çocukların bedensel, bilişsel ve duyuşsal gelişimine kalıcı zararlar verebilen karmaşık bir olgudur. Bu olgunun haber temelli nicel göstergelerle görünür kılınması, koruyucu–önleyici–iyileştirici politika ve uygulamalar için sağlam bir zemin oluşturabileceği gibi toplumsal duyarlılığın artmasına da katkı sağlayabilir. Bu gereksinim doğrultusunda kurgulanan araştırma, ulusal gazetelerden biri olan Sabah Gazetesi'nin 2016–2021 dönemi arşivlerinde yer alan 0–18 yaş aralığındaki çocuklara ilişkin cinsel istismar haberlerini doküman analizi tekniğiyle incelemeyi amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın ana sorusu şu şekilde belirlenmiştir: Sabah Gazetesi'nin 2016–2021 dönemi arşivlerinde yer alan 0–18 yaş aralığındaki çocuklara ilişkin cinsel istismar haberlerinin içerikleri nasıldır? Bu kapsamda alt amaçlara yönelik sorular aşağıdaki gibidir:

- Cinsel istismar haberlerinde istismarcıların yaş grubu dağılımı nasıldır?
- Cinsel istismar haberlerinde istismarcıların mağdura yakınlık dereceleri ne olmuştur?
- Cinsel istismar haberlerinde mağdur çocukların yaş grubu dağılımı nasıldır?
- Cinsel istismar haberlerinde istismarın gerçekleştiği mekân nereler olmuştur?
- Cinsel istismar haberlerinde istismarın gerçekleşme süresi nasıldır?
- Cinsel istismar haberlerinde istismarı ihbar eden kişiler kimler olmuştur?

YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de 2016-2021 yılları arasında gazetelerde yer alan ve 0-18 yaş grubunu konu eden çocuk cinsel istismarı haberlerini incelemiştir. Araştırma, yönlendirilmiş içerik analizi yaklaşımı çerçevesinde kurgulanmış; veriler doküman incelemesi yoluyla çözümlenmiştir. Doküman incelemesi, mevcut belgelerin sistematik biçimde incelenmesi yoluyla araştırmacının belirli bir olgu hakkında yapılandırılmış bilgi üretmesine olanak tanımaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2016). Bu kapsamda gazete haberleri araştırmanın temel dokümanları olarak ele alınmış; nitel kodlamaların görünür kılınması amacıyla kodların dağılımı sayısallaştırma yoluyla frekans ve yüzde değerleriyle yalnızca betimsel amaçla raporlanmıştır (Hsieh & Shannon, 2005; Schreier, 2014)

Araştırmacıların Konumsallığı ve Öz-düşünümsellik:

Çalışma, çocuk gelişimi alanında uzman iki doçent ile erken çocukluk eğitimi alanında bilim uzmanı bir akademisyen tarafından yürütülmüştür. Cinsel istismar gibi duyarlı bir konuda, haber metinlerinin içerik çözümlemesi sırasında verilerin olabildiğince yansız biçimde kodlanabilmesi amacıyla sistematik bir kodlama yaklaşımı benimsenmiştir. Öncelikle, haber metinlerinde yer alan temaları belirlemeye yönelik açık tanımlara ve örneklere dayalı bir kodlama kılavuzu hazırlanmış; ardından kodlayıcılar tarafından bağımsız yürütülen pilot kodlama ile kılavuz test edilmiş ve pilot bulgular doğrultusunda kılavuz son hâline getirilmiştir. Kodlayıcılar arası güvenirlik sınanarak kodlama kararlarının tutarlılığını desteklemiştir. Araştırmacılar, analiz sürecinde öz-düşünümsel bir tutum benimseyerek kişisel değer yargıları ve olası duygusal tepkilerin farkındalığını korumayı; kodlama kararlarını kılavuz tanımlarıyla sınırlı tutmayı hedeflemiştir. Bu önlemler, analiz sürecinin sistematikliğini artırarak kodlamaların önyargılardan arındırılmış biçimde yürütülmesine katkı sağlamıştır.

Araştırma Sahası/Ortamı:

Veri toplama, Sabah gazetesinin basılı nüsha dijitalleştirme deposu ve gazetenin çevrimiçi arşivi üzerinden yürütülmüştür (https://arsiv.sabah.com.tr). Taramaların ardından kodlayıcılar, belirlenen ölçütlere göre seçilen haberleri birbirinden bağımsız biçimde değerlendirmiştir.

Araştırmanın özneleri ve seçimi:

Veri derleme aşamasında rastlantısallığa dayanmayan amaç odaklı örnekleme tekniği uygulanmıştır. Bu yaklaşıma göre, incelenecek belgeler araştırmacı tarafından önceden tanımlanan ölçütler - örneğin belirli bir takvim aralığı ve belirli vaka niteliği - doğrultusunda seçilir (Patton, 2002). 2016-2021 dönemine odaklanan çalışma, Türkiye İstatistik Kurumu'nun tiraj verilerinde aynı yıllar için ilk sırada yer alan Sabah gazetesi araştırma evreni olarak belirlenmiştir. Tirajı en yüksek olan gazetenin veri kaynağı olarak seçilmesinin yanı sıra tek bir gazeteden yararlanılmasının farklı sebepleri bulunmaktadır. Ulusal ölçekte faaliyet gösteren gazeteler çoğu zaman aynı haber ajanslarından (örneğin Anadolu Ajansı veya DHA) alınan haber metinlerini

küçük dilsel farklarla yeniden yayımlamakta; bu durum ise haberlerin içerik düzeyinde tekrarlanmasına ve veri tekrarına yol açmaktadır (Alver, 2011; Özdemir, 2020). Bu nedenle farklı gazetelerin dâhil edilmesi, veri çeşitliliğini artırmaktan çok, aynı olayın farklı başlıklarla yinelenmesine neden olabilmektedir. Nitel içerik analizlerinde bu durum, verilerin anlamlı karşılaştırma yapmaya elverişsiz hale gelmesi ve tematik kodlamalarda tekrar eden birimlerin bulguların ağırlığını bozması riski doğurmaktadır (Krippendorff, 2019). Bu bağlamda, araştırmada yalnızca bir gazetenin seçilmesi, temsil gücü yüksek, bütüncül ve tutarlı bir veri seti oluşturmak, aynı zamanda haberlerin özgün içerik farklarına dayalı analiz yapılmasını mümkün kılmak amacıyla tercih edilmiştir.

Gazetenin dijital arşivinde gerçekleştirilen iki aşamalı taramada önce “istismar” anahtar sözcüğü kullanılmış, ardından sonuç kümesi “çocuk” terimi eklenerek daraltılmıştır. Böylece altı yıllık sürede çocuk cinsel istismarını konu alan kayıtlar ayıklanmış; konu dışı veya ilgisiz içerikler kapsam dışı bırakılmıştır. Sonuç olarak, 0-18 yaş grubundaki çocuklara cinsel istismar vakalarını bildiren 564 haber metni analiz dosyasına dâhil edilmiştir.

Veri oluşturma/üretme araçları ve yöntemleri

Veriler, araştırma ekibinin özgün olarak geliştirdiği “Çocuk İstismarı Haber Fişi” aracılığıyla toplanmıştır. Bu fiş, araştırmanın kuramsal çerçevesi ve ilgili literatür doğrultusunda geliştirilmiştir. Bu kapsamda, haber içeriklerinde yer alan temaları ve örüntüleri sistematik biçimde sınıflandırabilmek amacıyla literatürde cinsel istismar haberlerinin çözümlemesinde kullanılan tematik kategoriler incelenmiş; benzer araştırmalarda öne çıkan kavramsal başlıklar temel alınmıştır (ör. Cohen & Young, 1981; Greer & McLaughlin, 2017). Bu incelemeler sonucunda, hem ulusal hem de uluslararası alan yazında kabul gören temel kavramlar ve kategoriler uyarlanarak araştırma bağlamına özgü bir tablo yapısı oluşturulmuştur. Tablo başlıkları, haberlerin sunum biçimlerini, dil ve söylem özelliklerini, fail ve mağdurun temsiline ilişkin kalıpları kapsayacak biçimde düzenlenmiştir. Böylece, verilerin analizinde kullanılan sınıflandırma sistemi yalnızca araştırmacı yorumuna dayanmamış; mevcut literatürde yer alan teorik yaklaşımlar ve önceki ampirik çalışmalarla tutarlılık göstermesi hedeflenmiştir. Bu yöntem, analiz sürecinin bilimsel temellere dayandırılmasını ve bulguların geçerliliğinin artırılmasını sağlamıştır. Oluşturulan fiş ile haber metinlerinde her vaka için on iki göstergelik standart bir çerçeve oluşturulmuştur. Bu göstergeler; haberdeki yayın tarihi; olayın gerçekleştiği il; istismarın alt türü; failin yaşı ve cinsiyeti; mağdurun yaşı ve cinsiyeti; fail ile mağdur arasındaki yakınlık derecesi; eylemin gerçekleştiği mekân; istismar süresinin uzunluğu; vakayı ortaya çıkaran kişi ya da kaynak (örneğin ebeveyn, öğretmen veya akran) ve fail hakkında yürütülen yargı sürecinin aşamaları ile nihai kararı şeklinde olmuştur. Bu yapı, haber metinlerinden elde edilen bilgiler tematik karşılaştırmalara elverişli, tutarlı bir veri setine dönüştürülmesine olanak sağlamıştır.

Veri analizi

Çalışmada kullanılan veriler, herkese açık ulusal gazete haberlerinden oluşan ikincil arşiv materyalleridir. İnsan katılımcılardan doğrudan veri toplanmadığı ve kişisel/öznel nitelikli bilgiler işlenmediği için, Yükseköğretim Kurulu'nun "Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi" (2020) ile TR Dizin "Etik Kurallar ve İşleyiş Esasları" (2023) kapsamında etik kurul onayı gerekmemektedir.
Verilerin analizi, yönlendirilmiş nitel içerik analizi yaklaşımıyla yürütülmüştür. Literatürden türetilen başlangıç kategorileri (Krippendorff, 2019; Neuendorf, 2017) saha bağlamına uyarlanmış, pilot kodlama sonrasında hem çıkarımsal (dedüktif) hem de veriye duyarlı (indüktif) alt kodlar eklenmiştir (Schreier, 2014). "Çocuk İstismarı Haber Fişi" ndeki her bir madde öncelikle içerik analizine tabi tutulmuş, bu süreçte sorulara karşılık gelen kodlar ve temalar belirlenmiştir. Örnekleme giren gazete haberleri, oluşturulan kod listesiyle iki bağımsız araştırmacı tarafından ayrı ayrı eşleştirilmiştir. Kodlama güvenilirliğini sınamak amacıyla araştırmacılar arası uyum, Miles ve Huberman'ın (1994) anlaşma / [anlaşma + anlaşmazlık] × 100 formülüyle hesaplanmış ve %99 olarak bulunmuştur. Bu yüksek uyum oranının elde edilmesinde; kod kategorilerinin veri analizi öncesinde ayrıntılı biçimde tanımlanması, her kategori için kapsam ve örneklerin açık biçimde belirlenmesi, kodlayıcıların pilot uygulama üzerinden ortak bir kodlama eğitimi gerçekleştirmesi ve belirsiz durumlarda kodlama yönergesinin yeniden gözden geçirilmesi etkili olmuştur. Elde edilen oran, literatürde "mükemmel" kabul edilen %80 eşiğini önemli ölçüde aşarak kodlama sürecinin yüksek tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Son olarak, nitel kodların yoğunluğunu/dağılımını göstermek amacıyla kod düzeyinde frekans ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Bu bağlamda istismarcıların yaş grubu, istismarcıların mağdura yakınlık derecesi, mağdur çocukların yaş grubu, istismarın gerçekleştirdiği mekân, istismarın gerçekleşme süresi ve istismarı ihbar eden kişiye yönelik olarak frekans dağılımları çıkarılmıştır. Bu özet tablolar çıkarımsal istatistik üretmek için değil, betimsel karşılaştırma ve bulguların şeffaflığı için kullanılmış; yorumlama aşaması nitel temalar üzerinden yapılmıştır (Schreier, 2014).

Güvenduyulabilirlik/ Trustwortiness

Araştırmanın inandırıcılığı ve tutarlılığını desteklemek amacıyla kodlayıcılar arası güvenirlik hesaplanmış (Miles & Huberman, 1994) ve kodlama kararları çapraz denetim yoluyla değerlendirilmiştir (Shenton, 2004). Ayrıca çalışma kapsamında incelenen haber metinleri, belirtilen arşiv kaynağı ve zaman dilimi üzerinden yeniden erişilebilir olduğundan araştırmanın doğrulanabilirlik boyutu güçlenmiştir. Kodlama kılavuzunun açık tanımlara dayalı biçimde hazırlanması, pilot kodlama ile gözden geçirilmesi ve bağımsız kodlayıcıların kullanılması da analitik sürecin izlenebilirliğini artırmıştır.

Araştırmanın Güçlü Yönleri ve Sınırlılıkları

Çalışma, 2016-2021 gibi altı yıllık geniş bir dönemi kapsaması ve 564 haber metnini içermesi nedeniyle, içerik analizinde kapsamlı bir veri seti sunmaktadır. Kodlayıcılar arası uyumun %99

olarak bulunması, kodlama sürecinin yüksek tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir (Miles & Huberman, 1994). Ayrıca standardize edilmiş "Çocuk İstismarı Haber Fişi", haberlerin sistematik biçimde karşılaştırılmasına ve veri setinin bütüncül biçimde yapılandırılmasına olanak sağlamıştır. Bununla birlikte, haber tekrarından kaçınmak amacıyla tek bir yayın organına odaklanılması, bulguların farklı medya kuruluşlarına genellenebilirliğini sınırlamaktadır. Bazı haber metinlerinde değişkenlere ilişkin bilgilerin yer almaması ("belirtilmemiş" kategorileri), veri kaybına ve bazı dağılımların eksik raporlanmasına neden olmuştur. COVID-19 pandemi dönemini içeren 2020-2021 yıllarında haber üretim ve sunum pratiklerindeki olası değişimler, "haber görünürlüğü" üzerinde etkili olabileceğinden bulguların bu dönem için temkinli yorumlanması önerilir. Ayrıca haber metinleri adli kayıtlarla birebir teyit edilmediğinden, haber doğruluğuna ilişkin hata riski araştırmanın sınırlılıkları arasında değerlendirilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde, 2016-2021 arasında Türkiye'de yayımlanan gazetelerdeki 0-18 yaş çocuk cinsel istismarı haberlerinin çözümünden elde edilen verilerin sonuçları paylaşılmaktadır. 2016-2021 yılları arasında çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinin %23,9'u 2016 yılında, %16,7'si 2017 yılında, %24,3'u 2018 yılında, %19,5'i 2019 yılında, %7,8'i 2020 ve %7,8'i 2021 yılında yayınlanmıştır. Bu dağılım, haber görünürlüğünün özellikle 2016 ve 2018'de belirgin biçimde yoğunlaştığını, buna karşın 2020–2021 döneminde haber sayısında keskin bir düşüş olduğunu göstermektedir. Bu düşüş, tek başına olayların azaldığını kanıtlamaktan çok; pandemi döneminde gündemin ve haber üretim pratiklerinin değişmesi, olayların medyaya yansıma biçimlerinde "görünürlük kaybı" ve/veya adli süreçlerdeki işleyiş farklılıkları gibi faktörlerle ilişkili olabilecek bir "haberleşme etkisine" işaret etmektedir.

Grafik 1: Gazetelerdeki çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarcıların yaş grubuna ilişkin yüzdelik dağılım

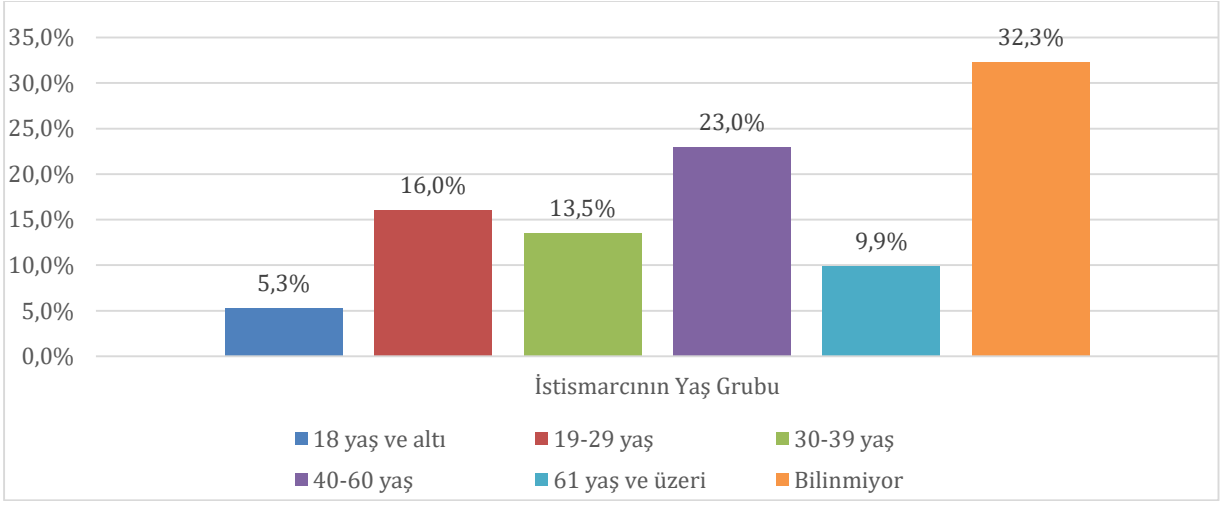

Grafik 1'e göre istismarcıların %5,3'ü 18 yaş ve altı, %16'sı 19–29, %13,5'i 30–39, %23'ü 40–60 ve %9,9'u 61 yaş ve üzeri olarak haberlerde yer almıştır. Bununla birlikte haberlerin %32,3'ünde failin yaşı belirtilmemiştir. Bu bulgu iki açıdan önem taşımaktadır: Birincisi, yaş bilgisi verilen haberlerde faillerin daha çok orta yaş grubunda (40–60) yoğunlaşması, haber temelli profilde cinsel istismarın çoğunlukla yetişkin erkekler tarafından işlendiğine dair bir örüntü oluşturur. İkincisi, yaşın üçte bire yakın oranda "belirtilmemiş" olması, medyada vaka profilini anlamlandırmaya yarayan temel değişkenlerden birinin sıklıkla eksik bırakıldığını; dolayısıyla kamuoyunun olguyu risk göstergeleriyle birlikte değerlendirmesinin güçleştiğini düşündürür.

Fail cinsiyetine ilişkin dağılımda istismarcıların %98'inin erkek, %0,4'ünün kadın olduğu; %1,2'sinin ise her iki cinsiyetten faillerin bulunduğu olgulara ilişkin haberler olduğu görülmektedir (haberlerin %1'inde cinsiyet belirtilmemiştir). Bu dağılım, haber temelli profilde istismarın çok baskın biçimde erkek faillerle temsil edildiğini göstermektedir. Bununla birlikte, düşük oranlarda da olsa kadın fail/karma fail olgularının bulunması, medyada daha az görünür olabilen bu örüntülerin tamamen dışlanmadığını, ancak oldukça sınırlı biçimde yansıtıldığını göstermektedir.

Grafik 2: Çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarcıların mağdura yakınlık derecesine ilişkin yüzdelik dağılım

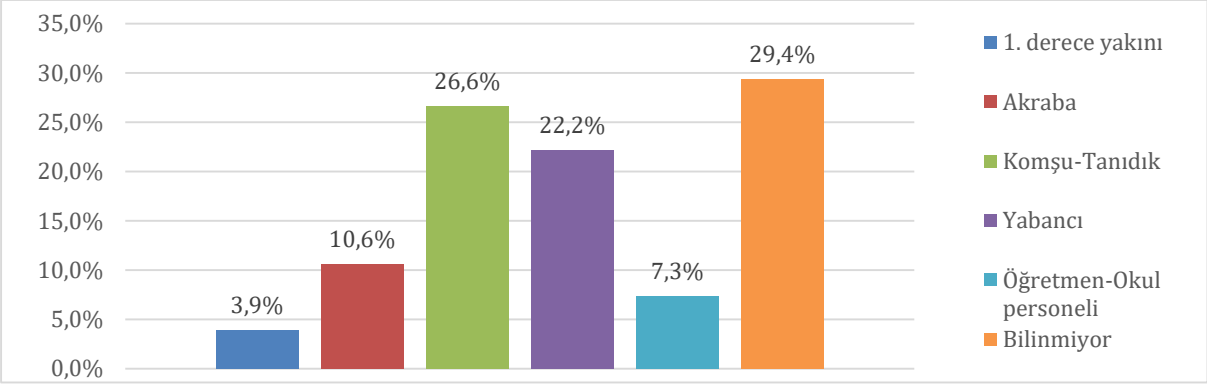

Grafik 2'ye göre istismarcıların %3,9'u mağdurun 1. derece yakını, %10,6'sı akrabası, %26,6'sı komşusu ya da tanıdığı, %22'si mağdurun tanımadığı bir yabancı ve %7,3'ü öğretmen/okul personelidir; haberlerin %29,4'ünde yakınlık derecesi belirtilmemiştir. Yakınlık derecesinin dağılımı, istismar vakalarının önemli bir kısmının çocuğun sosyal çevresi içinde (tanıdık/komşu + akraba + 1. derece yakın + okul personeli) gerçekleştiğine işaret etmektedir. Bu durum, "yabancı fail" anlatısının medyada yer alsa da tek başına belirleyici bir çerçeve olmadığını; çocuğun gündelik yaşamındaki yakın çevrenin de risk bağlamında kritik olduğunu göstermektedir. Yakınlık bilgisinin yaklaşık üçte bir oranında belirtilmemesi ise haberlerin önemli bir bölümünün, olayı önlemeye yönelik toplumsal farkındalığı artıracak "bağlamsal" bilgileri sunmakta yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

Grafik 3: Gazetelerdeki çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde mağdur çocukların yaş gruplarına ilişkin yüzdelik dağılım

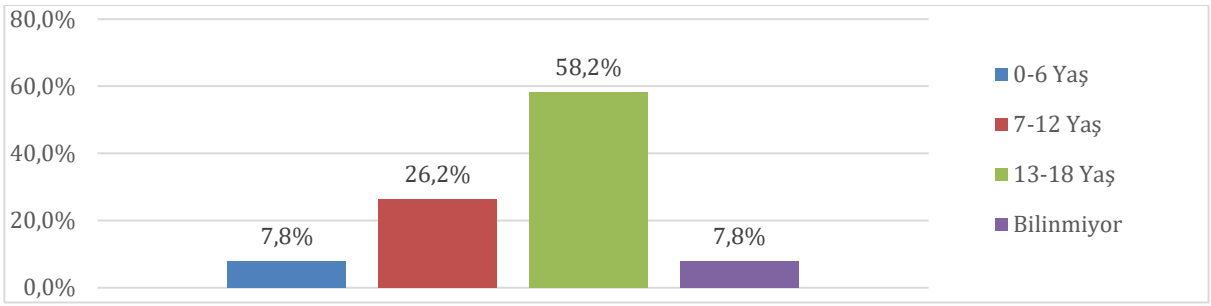

Grafik 3'e göre mağdur çocukların %7,8'i 0–6, %26,2'si 7–12 ve %58,2'si 13–18 yaş aralığındadır; haberlerin %7,8'inde yaş grubu belirtilmemiştir. Bu bulgu, haber temelli profilde mağduriyetin en çok ergenlik dönemindeki çocuklar üzerinden görünür hâle geldiğini göstermektedir. Bunun olası bir açıklaması, ergenlerin yaşadıkları istismarı bildirme/ifşa etme olasılığının daha yüksek olması ya da bazı istismar biçimlerinin (ör. flört şiddeti, zorla birliktelik, akran istismarı, çevrimiçi istismar) bu yaş grubunda daha sık haberleşmesidir. Öte yandan 0–6 yaş grubunun daha düşük görünmesi, bu yaşlarda istismarın daha az yaşandığı anlamına gelmeyebilir; küçük yaşlarda istismarın tespit ve bildirim süreçlerinin daha zor olması ve medyada yer alma biçiminin farklılaşması ile ilişkili olabilir.

Mağdur cinsiyetine ilişkin bulgular, mağdurların %97'sinin kız, %2,1'inin erkek olduğunu; %0,5'inin ise her iki cinsiyetten mağdur içeren olgulara ilişkin haberler olduğunu göstermektedir (haberlerin %0,4'ünde cinsiyet belirtilmemiştir). Bu sonuç, medyada çocuk cinsel istismarının çok büyük ölçüde kız çocukları üzerinden temsil edildiğini ortaya koymaktadır. Bununla birlikte erkek çocukların mağduriyet oranının çok düşük görünmesi, erkek mağduriyetinin medyada daha az görünür olması, bildirim/ifşa bariyerleri ve toplumsal damgalanma gibi etmenlerle ilişkili olabilecek bir "gizlenme" etkisini de akla getirmektedir.

İstismarcı ve mağdur sayıları incelendiğinde, faillerin %93,3'ünün tek kişi, %6,7'sinin birden çok kişi olduğu; mağdurların %86'sının tek çocuk, %14'ünün birden fazla çocuk olduğu vakalardan oluştuğu görülmektedir. Bu bulgu, haberleşen vakaların büyük bölümünün tek fail–tek mağdur örüntüsünde sunulduğunu; ancak azımsanmayacak bir bölümde çoklu mağduriyetin bulunduğunu göstermektedir. Çoklu mağduriyet görülen haberler, özellikle aynı failin birden fazla çocuğa yönelik eylemleri ya da grup hâlinde istismar gibi daha ağır risk göstergeleri taşıyabileceğinden, koruyucu-önleyici mekanizmalar açısından ayrı bir izleme gereksinimine işaret eder.

Grafik 4: Gazetelerdeki çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarın gerçekleştiği mekâna ilişkin yüzdelik dağılım

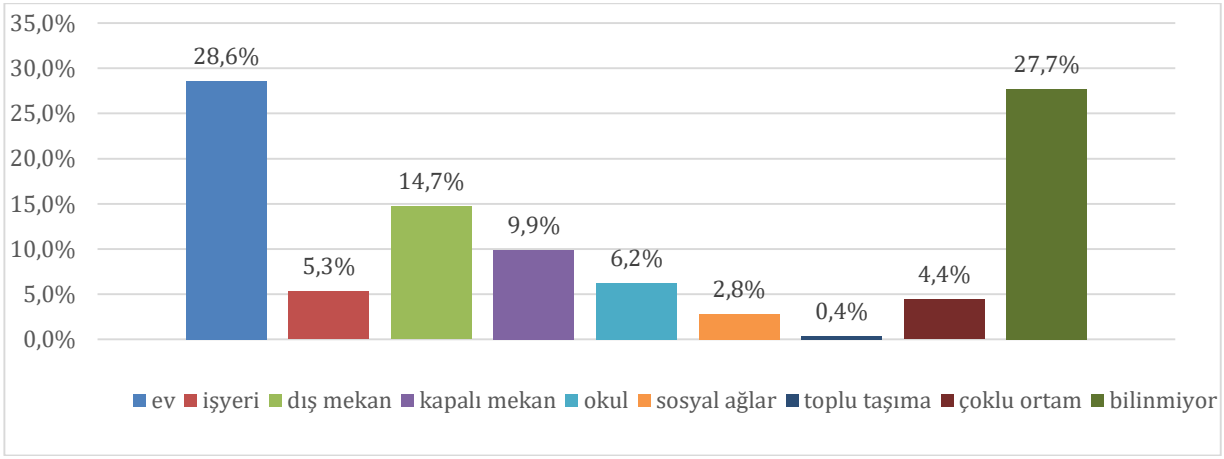

Grafik 4'e göre istismarın %28,6'sı ev, %5,3'ü işyeri, %14,7'si dış mekân, %9,9'u kapalı mekân, %6,2'si okul, %2,8'i sosyal ağlar, %0,4'ü toplu taşıma ve %4,4'ü birden çok ortamda gerçekleşmiştir; haberlerin %27,7'sinde mekân bilgisi sunulmamıştır. Ev ortamının en sık belirtilen mekân olması, istismarın çoğu zaman mahrem ve kapalı alanlarda gerçekleştiğine dair haber temelli örüntüyü güçlendirmektedir. Okul ve okul personeli bağlamında görülen oranlar ise, çocuk koruma politikalarında eğitim kurumlarının hem risk hem de erken fark etme açısından kritik bir konumda olduğunu düşündürür. Sosyal ağlar kategorisinin görünmesi, çevrimiçi ortamlarda gerçekleşen istismarın haberlerde yer bulduğunu; ancak bu tür vakaların oranının düşük görünmesinin, çevrimiçi istismarın tespit ve kanıtlanma güçlükleri veya haberleştirme tercihleriyle ilişkili olabileceğini düşündürmektedir.

Grafik 5: Gazetelerdeki çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarın gerçekleştiği süreye ilişkin yüzdelik dağılım

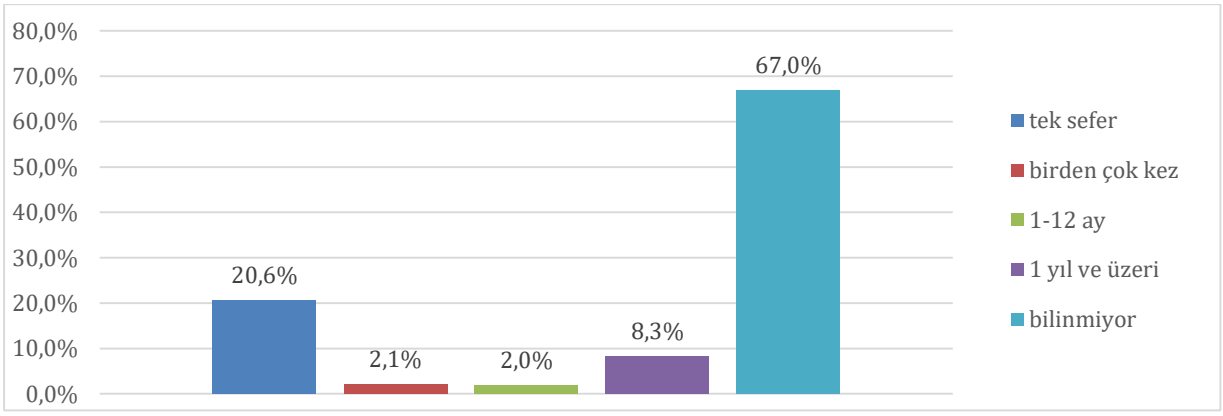

Grafik 5'e göre istismarın %20,6'sı tek sefer, %2,1'i birden çok kez, %2'si 1–12 ay aralığında ve %8,3'ü bir yıl ve uzun sürede gerçekleşmiştir; haberlerin %67'sinde süre bilgisi yer almamıştır. Süre bilgisinin bu denli yüksek oranda belirtilmemesi, istismarın tekil mi yoksa süreğen mi olduğuna ilişkin kritik bir ayrımı kamuoyunun görmesini güçleştirmektedir. Oysa süreğen istismar, travmatik etki ve risk düzeyi bakımından daha ağır sonuçlar doğurabilmektedir. Süre bilgisi verilen haberlerde tek seferlik olayların daha görünür olması, medyada "olay" kurgusunun süreğen

örüntülerden daha fazla haberleşmesiyle ilişkili olabilir; ancak bu durum süreğen istismarın daha az yaşandığını göstermez. Bu nedenle süre değişkeni, haber temelli veri setinde en önemli "bilgi boşluğu" alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Grafik 6: Gazetelerdeki çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarı ihbar eden kişiye ilişkin yüzdelik dağılım

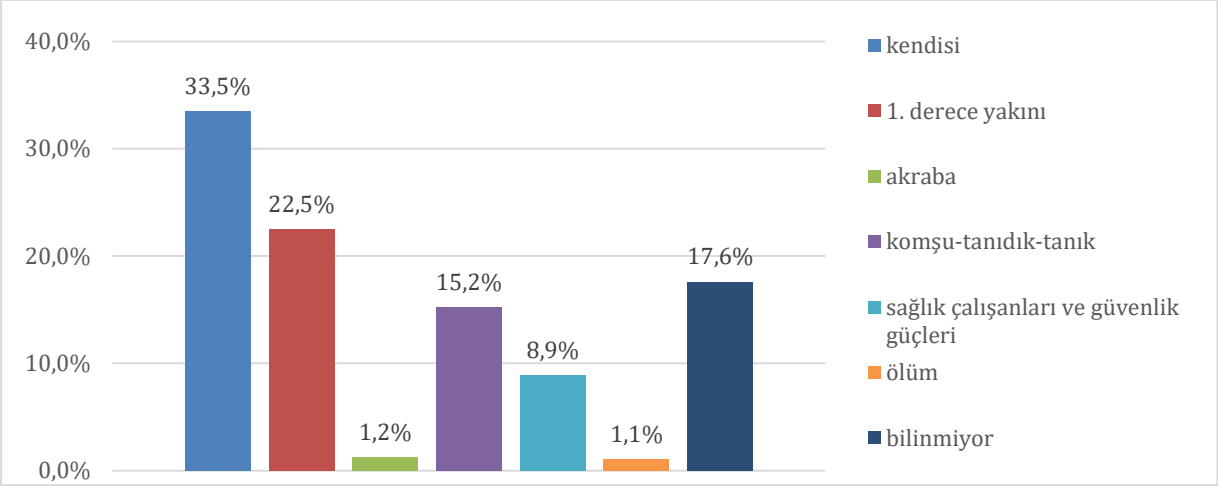

Grafik 6'ya göre ihbar eden kişi/kaynak %33,5 oranında mağdurun kendisi, %22,5 oranında 1. derece yakını, %1,2 oranında akrabası, %15,2 oranında komşu/tanıdık/tanık ve %8,9 oranında sağlık çalışanıdır; haberlerin %1,1'i ölüm nedeniyle saptanmış, %17,6'sında ihbar eden kişi belirtilmemiştir. Bu dağılım, vakaların ortaya çıkmasında mağdurun kendisi ve birinci derece yakınlarının önemli rol oynadığını; ayrıca komşu/tanık ve sağlık çalışanlarının da "tespit–bildirim" zincirinde kritik aktörler olduğunu göstermektedir. Sağlık çalışanı bildiriminin görünür olması, sağlık sisteminin çocuk korumada bir temas noktası olduğuna işaret ederken; ihbar kaynağının belirtilmediği haberlerin varlığı, sürecin nasıl işlediğini anlamayı ve önleyici müdahaleler için "erken uyarı" kanallarını tartışmayı zorlaştırmaktadır.

Yargı sürecine ilişkin bulgular, haberlerde faillerin %72,7'sinin tutukluluk sürecinin sürdüğünün, %10,3'ünün cezasının onandığının, %6,2'sinin serbest bırakıldığının ve %6,4'ünün gözaltında olduğunun belirtildiğini göstermektedir (failin öldüğü %0,9; süreç bilgisinin yer almadığı %3,5). Bu sonuçlar, haberlerin çoğunun devam eden adli süreçleri izlediğini; buna karşın azımsanmayacak bir bölümde serbest bırakılma kararlarının da yer aldığını göstermektedir. Süreç sonuçlarının haberleştirilme biçimi, kamuoyunda "cezasızlık algısı" veya "adalet sağlandı" algısı üzerinde etkili olabileceğinden, bu bulgunun medya söylemi ve etik raporlama standartlarıyla birlikte değerlendirilmesi önemlidir.

SONUÇ VE TARTIŞMA

2016-2021 yıllarını kapsayan analizden elde edilen veriler ışığında haber künyelerinin sıklık analizi, incelenen 0–18 yaş cinsel istismarı içeriklerinin en yüksek paya 2018'de (%24,3) ulaştığını; bunu %23,9 ile 2016 yılının izlediğini göstermektedir.

Ayrıca en düşük cinsel istismar haber sayısının 2020 ve 2021 (%7,8) yıllarında olduğu dikkat çekmektedir. 2016 ve 2018 yılları arasında çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinin artış göstermesi, toplumdaki farkındalığın artması ve medyanın bu konularda daha fazla duyarlılık göstermesi ile ilişkilendirilebilir. Özellikle 2016 ve 2018 yılında bu tür haberlerin zirve yapması, kamuoyunun dikkatini çeken önemli olaylar ya da kampanyaların etkisiyle açıklanabilir. Alan yazında medya duyarlılığının toplumun bu tür vakalara olan farkındalığını artırdığı ve bu farkındalığın daha fazla haber yapılmasına yol açtığı belirtilmektedir (Jenkins, 2017; Karataş, 2019).

Bunlara ek olarak 2020 ve 2021 yıllarında cinsel istismar haberlerinde belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu düşüş, COVID-19 pandemisinin dünya çapında yaşattığı zorluklar ile bağlantılı olabilir. Kaukinen (2020) pandeminin cinsel istismar gibi vakaların medyada daha az yer almasına yol açtığını belirtmektedir. Oksal, Büber, Alnak, Kara (2023) tarafından COVID-19 pandemi sürecinin çocuk cinsel istismarına etkisine baktıkları çalışmada pandemi sürecinden 15 ay önce ve pandeminin ilk 15 ayı karşılaştırılmıştır. Çalışmanın veri çözümlemesi pandemi döneminde, Çocuk İzlem Merkezi'ne (ÇİM) yönlendirilen istismar başvurularının önceki döneme göre %16 azaldığını göstermektedir. Öğretmen kökenli ihbarlar %30'dan %4,7'ye gerileyerek belirgin bir düşüş sergilemiştir. Buna karşılık, çevrim içi mecralarda gerçekleşen istismar olayları yaklaşık iki kat artmıştır. Ayrıca karantina sürecinde yinelenen aile içi istismar vakalarında istatistiksel olarak anlamlı bir yükseliş kaydedilmiştir (Oksal vd., 2023).

Bu araştırmanın mevcut çalışma bulgularıyla paralellik gösterdiği söylenebilir. Ancak genel olarak değerlendirildiğinde cinsel istismar vakalarının medya raporlaması sıklığının ülkeden ülkeye değişiklik gösterdiği, bu durumun ise genellikle medya politikaları, toplumsal değerler ve yasal düzenlemelerle ilişkili olduğu belirtilmektedir (Finkelhor, 2018).

Araştırmada istismarcıların yaşlarına ilişkin sonuçlar incelendiğinde %23 oranıyla 40-60 yaş aralığındaki bireylerin en yüksek orana sahip oldukları görülmüştür. Bu, istismarın çoğunlukla daha ileri yaşlardaki kişiler tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Bu yaş grubunun en yüksek orana sahip olması, bu kişilerin çocuklarla daha fazla etkileşim içinde olduğu veya istismar için fırsat bulma ihtimallerinin daha yüksek olduğu bir dönem olabileceğini düşündürmektedir. Literatürde, bu yaş grubundaki kişilerin genellikle çocuklara erişiminin daha fazla olduğu, örneğin aile içinde veya eğitim ortamlarında yer aldıkları belirtilmiştir (Seto, 2008). Araştırma sonuçlarına göre istismarcıların %16'sının 19-29 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Genç yetişkinlerin istismarcı olarak bu oranda yer alması, bu yaş grubundaki bireylerin hala olgunlaşma sürecinde olmaları ve sınırları anlamada zorluk yaşamalarıyla ilişkilendirilebilir. Bu yaş grubundaki kişilerin hem kendi yaş gruplarına hem de daha küçük yaş gruplarına yönelik istismar davranışlarında bulunma eğiliminde oldukları uluslararası literatürde de belirtilmiştir (Barbaree, 2005). Haber metinlerinin %32,3'ünde istismarcının yaşına ilişkin bir bilgiye rastlanmamıştır. Yaş bilgisinin eksik olması, istismarcı profillerinin doğru biçimde oluşturulmasını zorlaştırarak önleyici stratejilerin geliştirilmesini güçleştirebilmektedir (Finkelhor, 2018).

Türkiye'deki gazetelerde yer alan çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında mağdurların yaş aralıkları incelendiğinde istismar mağduru çocukların %58,2'sinin 13-18 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Bu yaş grubu, ergenlik dönemini kapsar ve çocukların cinsel kimliklerini geliştirmeye başladıkları, aynı zamanda sosyal çevreleriyle daha fazla etkileşimde bulundukları bir dönemdir (Koç, 2004). Feiring, Taska ve Lewis'in (1999) çalışmasında adölesanların, çocukluk dönemindeki mağdurlara göre daha çok depresif semptom, daha düşük özsaygı ve cinsel anksiyete gösterdiklerini, bu durumun kız çocuklarında erkeklere göre daha yüksek olduğu ifade edilmiştir. İstismar mağduru çocukların %26,2'si 7-12 yaş aralığında olduğu ve bu yaş grubundaki çocukların cinsel istismara maruz kalma risklerinin arttığı, çünkü bu dönemde çocukların daha fazla dış çevreyle etkileşime girdiği ve aynı zamanda cinsel gelişimlerinin farkında olmaya başladıkları belirtilmektedir (Deblinger, Mannarino, Cohen, Runyon, 2017). 0-6 yaş grubu çocuklar ise %7,8 oranında cinsel istismar mağduru olmuştur. Bu yaş grubu, çocukların en savunmasız olduğu ve istismarın farkına varma veya bunu raporlama yetilerinin olmadığı bir dönemi kapsamaktadır. Bu yaş grubu çocuklarının uğradığı istismar vakaları genellikle aile içi veya çocuk bakım hizmetlerinde meydana geldiği görülmektedir (Leventhal, 2013).

Verilere göre, çocuğa yönelik cinsel istismar haberlerinde istismarcıların %98'inin erkek olduğu görülmektedir. Bu bulgu, cinsel istismarın büyük ölçüde erkek failler tarafından gerçekleştirildiğini göstermektedir. Uluslararası alan yazın tarafından bu durumu desteklenmektedir; örneğin Finkelhor (2018) tarafından yapılan çalışmada çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında erkeklerin büyük çoğunluğu oluşturduğu belirtilmektedir (Finkelhor, 2018). Bu duruma ek olarak cinsel istismar mağduru olan çocukların da cinsiyet dağılımı incelendiğinde mağdurların %97'sinin kız olduğu görülmektedir. Bulgular, cinsel istismar olaylarının toplumsal cinsiyet açısından simetrik dağılmadığını; kız çocuklarının erkek akranlarına göre belirgin biçimde daha sık mağdur edildiğini göstermektedir. Alan yazındaki incelemeler de bu eşitsizliği tutarlı biçimde belgelemekte; kızların istismara uğrama olasılığının erkek çocuklarınınkini anlamlı düzeyde aştığını ortaya koymaktadır (bkz. Finkelhor, 1994; Townsend & Rheingold, 2013). Bunların yanı sıra ülkemizdeki toplumsal cinsiyet normları, kız çocuklarının hem maruz kaldığı riskleri hem de bu vakaların kayda geçme biçimini şekillendirdiğini düşündürmektedir. Patriarkal aile yapıları, "namus", utanma ve prestijle ilişkilendirilen toplumsal beklentiler; kız mağdurların/ailenin vakayı gizlemesine, yetkili kurumlara başvurunun gecikmesine veya mağdurun susturulmasına yol açabilmektedir (Kızılırmak, Memiş & Toksöz, 2022). Aynı zamanda kurumlar ve profesyoneller düzeyinde toplumsal cinsiyet önyargıları, vakaların nasıl sınıflandırıldığı ve hangi olguların "cinsel istismar" kapsamına alındığı üzerinde etkili olabilir. Bu mekanizmalar, hem görünürlüğü hem de raporlanan vakaların demografik profilini etkilemektedir; dolayısıyla yüksek oranda kız mağdur görülmesi yalnızca "kız çocuklarının daha fazla zarar gördüğü" anlamına gelmekle kalmayıp, aynı zamanda toplumsal cinsiyet temelli güç ilişkilerinin, utanç ve suçluluk duygularının bildirim sürecini nasıl yönlendirdiğini de işaret etmesi açısından önemli olduğunu gösterebilir.

Araştırma Türkiye'deki gazetelerde yer alan çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında istismarın gerçekleştiği mekânlara dair önemli veriler sunmaktadır. Haber metinleri incelendiğinde istismarın %28,6'sının evde gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu, veriler arasında cinsel istismarın en yüksek oran olarak çocukların kendi evlerinde veya ailelerinin evlerinde meydana geldiğini göstermektedir. Çocuğun yaşadığı ev, genellikle aile üyeleri, aile tanıkları ya da akrabalar tarafından yapılan cinsel istismar olaylarında sıklıkla istismar mekânı olarak ortaya çıkmaktadır (Kaytez, Yücelyiğit, Kadan, 2018). Literatürde de ev içi istismarın en yaygın istismar türlerinden biri olduğu ve mağdurların çoğunlukla aile üyeleri veya yakın tanıdıkları tarafından istismar edildiği belirtilmektedir (Finkelhor, 1984). İstismarın %14,7'sinin dış mekânlarda ve %9,9'unun kapalı mekânlarda gerçekleştiği belirtilmiştir. Bu ikisi içinde farklı riskler taşımaktadır. Bahçe, arazi gibi bir bina dışında kalan alanlar olarak tanımlanan dış mekânlarda gerçekleşen istismar, çocukların denetimden uzak olduğu zamanlarda meydana gelebilir (Tıraşçı & Göre, 2007) ve bu tür vakalar genellikle daha büyük bir risk teşkil eder. Boş bina, inşaat, harabeler gibi kapalı mekânlarda gerçekleşen istismar ise, istismarcıların çocukları izole etme ve gizli bir şekilde istismar etme fırsatı bulduğu durumlardır (Shakeshaft, 2004). İstismarın %6,2'sinin okulda ve %5,3'ünün işyerinde gerçekleştiği görülmektedir. Okul ortamında gerçekleşen cinsel istismar, genellikle öğretmenler, okul personeli veya diğer öğrenciler tarafından yapılır ve bu durum çocukların güvenli bir eğitim ortamında bulunma hakkını ihlal eder (Leclerc, Smallbone, Wortley, 2011). İşyeri ortamında gerçekleşen istismar ise, çocuk işçilerin veya çalışmak zorunda bırakılan çocukların maruz kaldığı istismar vakalarını içerebilmektedir.

Haber metinlerinde istismarcıların %93,3'ünün tek kişi olduğu görülmektedir. Bu bulgu ile çocuğa yönelik cinsel istismarın büyük çoğunluğunun bireysel olarak gerçekleştirildiği söylenebilir. İstismarcıların %6,7'sinin birden çok kişi olduğu ifade edilmektedir ve grup istismarı, bazen organize suç örgütleri veya belirli sosyal çevreler içinde görülebilir ve genellikle daha şiddetli ve sistematik bir şekilde gerçekleştirilir (Wurtele, 2009). İstismar mağduru çocukların %86'sının tek çocuk olduğu, %14'ünün birden çok çocuktan oluştuğu sonucuna ulaşılmıştır. Birden fazla çocuğun mağdur olduğu vakalar, daha büyük ölçekli ve sistematik bir istismar sürecini yansıtabilir ve bu durumun tespiti, müdahale edilmesi ve önlenmesi daha karmaşık olabilir (Salter, 2017). Birden çok çocuğun mağdur olduğu durumlar, bu tür örgütlü istismarların daha derin etkilerini ortaya koyar (Finkelhor, 1986). İstismarın süresine ilişkin ise çoğunlukla (vakaların %67'sinde) bilgi verilmemiştir. Ardından en yüksek orana sahip grup, istismarın %20,6'sının tek seferde gerçekleştiği gruptur. %8,3'ünün ise bir yıl ve daha uzun sürede gerçekleştiği, %2,1'ini birden fazla kez gerçekleştiği ve %2'sinin 1-12 ay aralığında gerçekleştiği belirtilmiştir. Tek seferlik istismar vakaları bile mağdurda ciddi travmalara yol açabilirken, uzun süreli istismar, mağdurun gelişiminde kalıcı hasarlara neden olabilir. Uzun süreli vakalarda mağdurlar, istismarın bir parçası haline gelebilir ve bu durumu normalleştirebilir, bu da istismarın tespit edilmesini ve sonlandırılmasını daha zor hale getirir (Sidebotham & Heron, 2006).

İncelenen haber metinlerinde çocuğa yönelik cinsel istismarın ihbar edilmesinde farklı kişilerin ve grupların kritik roller oynadığı gösterilmektedir. Mağdurların kendi ihbarları (%33,5'i) önemli bir oranda yer alsa da 1. derece yakınların da (%22,5'i) etkin rol üstlendiği dikkat çekmektedir. Bunun yanında akrabalar (%1,2'si), komşular-tanıdıklar (%15,2'si) ve sağlık çalışanları (%8,9'u) da cinsel istismar vakalarının ortaya çıkmasını sağladıkları görülmektedir. Gazetedeki cinsel istismar haberlerinin %1,1'i ölüm nedeniyle saptanırken haberlerin %17,6'sında ihbar eden kişi belirtilmemiştir. Sidebotham ve Heron (2006) istismarın fark edilmediği veya ihbar edilmediği durumlarda ölüm sonrası yapılan incelemelerle tespit edilme durumunun söz konusu olabileceğini ifade etmektedir. Sezer ve Gürsoy'un (2022) Sabah dâhil on ulusal gazeteyi kapsayan içerik çözümlemesi, özel gereksinimli çocuklara ilişkin fiziksel şiddet olaylarının %54,3'ünün (n = 19) üçüncü kişilerce yapılan bildirimlerle ortaya çıktığını göstermiştir. Cinsel istismarın raporlanma dinamiği ise yaşa bağlı olarak değişmektedir: Küçük yaştaki mağdurlar yaşadıklarını çoğunlukla yetişkinlere aktarırken, ergenler olayı akranlarına ifşa etme eğilimindedir (Palmer, Brown, Rae-Grant & Loughlin, 1999; Tang, 2002). Bu bulgular, istismar vakalarının su yüzüne çıkmasında etkin rol üstlenen kişilerin, mağdurun yaş grubuna göre farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırma sonucunda, çocuğa yönelik cinsel istismar vakalarında yargı süreçlerinin genellikle tutukluluk (%72,7) ve ceza onama (%10,3) ile sonuçlandığını, ancak bazı vakalarda istismarcıların serbest bırakıldığını (%6,2) veya gözaltında tutulduğunu (%6,4) göstermektedir. 2023 yılına ait verilere göre, çocukların cinsel istismar iddiasıyla açılan 14.184 dosyada kovuşturmaya yer olmadığına karar verilmiş, 14.299 dosya kamu davasına dönüştürülmüştür. 14.919 dosyada ise mahkeme süreci tamamlanmış ve 6.656 mahkumiyet kararı verilmiştir (Euronews Türkçe, 2024). Söz konusu resmi istatistiklerde belirtilen 14.184 dosyada kovuşturmaya yer olmadığına kararı, suçun caydırıcılığı bağlamında kuşku uyandırmaktadır. Araştırmalar, özellikle çocuk istismarı gibi yüksek toplumsal duyarlılık içeren suçlarda verilen cezaların caydırıcılık düzeyinin, adaletin hızlı ve tutarlı biçimde uygulanmasına bağlı olduğunu göstermektedir (Çetin, 2021; Tyler & Huo, 2002). Cezaların caydırıcı olabilmesi için yalnızca yasal düzenlemelerin varlığı değil, bu düzenlemelerin etkili biçimde uygulanması da önemlidir (Akyüz, 2019). Failin serbest bırakıldığı durumlar, hem mağdur ve ailesinde "adalet sağlanmadı" duygusunu pekiştirerek ikincil mağduriyete yol açmakta, hem de toplum genelinde benzer eylemlere karşı caydırıcılık algısını zayıflatmaktadır. Bu durum yargı süreçlerinin etkililiğini, adaletin sağlanması ve toplumun korunması açısından büyük önem taşıdığını göstermektedir.

Son olarak, toplumun cinsel istismar konusunda farkındalığını artıracak eğitim programları ve kampanyalar tasarlanarak bu programların etkilerini ölçen araştırmalarla etkinlikleri değerlendirilebilir. Bu araştırmalar, çocuğa yönelik cinsel istismarın önlenmesi, mağdurların korunması ve suçluların adalet önüne çıkarılması konularında daha kapsamlı ve etkili çözümler geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

Sosyal hizmet uzmanları, çocuğa yönelik cinsel istismarın önlenmesi, mağdur çocukların desteklenmesi ve toplumsal farkındalığın artırılması süreçlerinde kilit aktörlerdir. Bu bağlamda

sosyal hizmet uzmanlarının, eğitim kurumlarında, sağlık sisteminde, adli mekanizmalarda ve yerel yönetimlerde aktif rol alarak hem bireysel hem de sistem düzeyinde müdahale geliştirmeleri gerekmektedir. Özellikle çocuk izlem merkezlerinde (ÇİM) multidisipliner ekiplerde yer alarak, mağdur çocukların travma sonrası desteklenmesinde önemli sorumluluklar üstlenmektedir. Kriz müdahale modelleri, travma odaklı bilişsel davranışçı terapi programları ve aile temelli sosyal hizmet müdahaleleri, istismar sonrası iyileşme sürecinde etkili yöntemler olarak öne çıkmaktadır.

Ayrıca ulusal düzeyde çocukların korunmasına yönelik politika önerileri kapsamında, medya organlarının çocuk istismarı haberlerini çocuk hakları ve mahremiyet ilkelerine uygun biçimde sunmalarını güvence altına almak için somut denetim ve yaptırım mekanizmalarının yapılandırılması önerilmektedir. Bu kapsamda örneğin; RTÜK ile basın alanındaki ilgili meslek örgütleri/kurulların koordinasyonunda çocuk odaklı yayıncılık standartları oluşturulması, haber içeriklerinde kimlik tespitine yol açabilecek tüm öğelerin (isim, yüz, okul/mahalle bilgisi, aile bilgileri, görsel-işitsel ipuçları) zorunlu anonimleştirilmesine yönelik kontrol listesi ve ön yayın denetimi süreçlerinin işletilmesi, ihlaller için hızlı şikâyet hattı ve bağımsız etik inceleme komitesi kurulması, ihlalin niteliğine göre kademeli yaptırımların (düzeltme/tekzip, erişim kısıtlaması, idari yaptırım, akreditasyon/ilan desteği koşulları) uygulanması ve kurumların yılda en az bir kez şeffaf uyum raporu yayımlaması somut araçlar olarak tasarlanabilir. Buna paralel olarak, sosyal hizmet eğitiminde çocuk koruma, travma bilgili yaklaşım, adli süreçler ve medya-okuryazarlığı bileşenlerinin güçlendirilmesi; ayrıca çocuk koruma sistemlerinin yerelde erişilebilirliğini artırmak amacıyla ÇİM'ler ve yerel sosyal hizmet birimleriyle entegre, tek kapıdan hizmet veren başvuru noktaları, mobil ekipler ve 7/24 yönlendirme hatları gibi uygulamaların yaygınlaştırılması önerilmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Çalışma yalnızca kamusal olarak erişilebilir haber metinlerini kullandığından insan katılımcı içermemektedir. Bu nedenle etik kurul onayı gerektirmemektedir. Haberlerde yer alan şahıs adları, yer isimleri ve dosya numaraları analiz dosyalarında yer almamaktadır. Çalışmada kişisel verilerin korunmasına (KVKK 6698) aykırı herhangi bir işlem yapılmamıştır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

The World Health Organization (2020) defines child sexual abuse as a child's participation in or exposure to sexual acts that exceed their developmental capacity and occur beyond their ability to give conscious consent. This form of abuse occurs across age groups, socioeconomic contexts, and cultures and may co-occur with physical and emotional violence, leaving long-term adverse effects on children's cognitive, emotional, and social development (Johnson, 2004; Lalor & McElvaney, 2010; Ovayolu, Uçan, & Serindağ, 2007; Radford, Allnock, & Hynes, 2015; Raws, 2019). Previous research indicates that a substantial proportion of cases occur within the family or the child's immediate environment, that risk factors are linked to broader social structures, and that digital environments can amplify exposure and vulnerability (Finkelhor, 1984; Leventhal, 1998; Wolak et al., 2008). In Turkey, there remains a continued need for detailed and data-based examinations of child sexual abuse; such work can inform prevention–protection–response policies and contribute to public awareness (Kaya Kılıç & Tekin, 2018; Koç, Koçtürk, & Zencir, 2023). Accordingly, this study aimed to develop a news-based quantitative profile of child sexual abuse cases and provide an empirical foundation for policy and practice discussions.

The study employed a directed content analysis design and examined newspaper documents through document analysis, combining deductive categories derived from the literature with data-driven refinements developed during pilot coding (Hsieh & Shannon, 2005; Schreier, 2014). Because statistical representativeness was not the objective, purposive sampling was adopted (Patton, 2002). The study focused on the period between 2016 and 2021 and used the digital archive of Sabah, a national newspaper selected for its wide circulation and to minimize duplication resulting from the extensive syndication of agency news across different media outlets. A two-stage search strategy was employed within the archive. First, the keyword istismar ("abuse") was used, and subsequently the search was refined by adding the term çocuk ("child"). Irrelevant items were excluded from the dataset. Ultimately, 564 newspaper articles reporting sexual abuse cases involving children aged 0 to 18 years were included in the analysis.

Data were collected using a "Child Abuse News Form" developed by the research team. The form codes each report within a standardized twelve-indicator framework: (1) publication date; (2) province where the incident occurred; (3) subtype of abuse; (4–5) perpetrator age and sex; (6–7) victim age and sex; (8) perpetrator–victim relationship; (9) setting/location of the incident; (10) duration/repetition of abuse; (11) disclosure/reporting source (e.g., parent, teacher, peer, health personnel); and (12) reported stages and final decision of the judicial process concerning the perpetrator. Each news item was independently coded and categorized by two researchers using a standardized codebook. Intercoder reliability was calculated using the Miles and Huberman approach and demonstrated a very high level of agreement (99%). To enhance transparency and comparability, the coded data were transformed into quantitative variables and analyzed descriptively in SPSS using frequencies and percentages.

The findings indicate that the media visibility of child sexual abuse fluctuated throughout the six-year period. News coverage peaked in 2018 (24.3%) and was second highest in 2016 (23.9%), whereas the lowest proportions were observed in 2020 and 2021 (7.8% each). should be interpreted as changes in media visibility rather than direct indicators of incidence. The decline during 2020–2021 may reflect broader pandemic-related changes in news agendas, reporting practices, institutional detection mechanisms, and the public visibility of cases. Regarding perpetrators, the largest reported age share was 40–60 years (23%), followed by 19–29 years (16%), 30–39 (13.5%), 61+ (9.9%), and ≤18 (5.3%); however, perpetrator age was not specified in nearly one-third of reports (32.3%). Perpetrators were overwhelmingly male (98%), with female perpetrators rarely reported (0.4%), indicating a strongly gendered pattern in reported cases.

Victim characteristics also demonstrated clear patterns. Most victims were aged 13–18 (58.2%), followed by 7–12 (26.2%) and 0–6 (7.8%); victim age was not specified in 7.8% of reports. Victims were predominantly girls (97%), with boys appearing infrequently (2.1%), suggesting either lower visibility and/or stronger disclosure barriers for male victimization in news reporting. Regarding perpetrator–victim relationships, acquaintances and neighbors represented the largest category (26.6%), followed by strangers (22%), relatives (10.6%), teachers/school staff (7.3%), and first-degree family members (3.9%). In 29.4% of cases, this information was not specified. Taken together, these distributions underscore that a substantial portion of reported cases involve perpetrators known to the child, reinforcing the importance of prevention and detection strategies that extend beyond “stranger danger” framings. Most reports described a single perpetrator (93.3%) and a single victim (86%), though multi-victim (14%) and multi-perpetrator (6.7%) cases were also present and warrant attention due to the potential for broader harm and systemic risk indicators.

The home was the most frequently reported setting (28.6%), followed by outdoor locations (14.7%) and other enclosed spaces (9.9%). Additional settings included schools (6.2%), workplaces (5.3%), social networking environments (2.8%), public transportation (0.4%), and multiple settings (4.4%). However, setting information was absent in 27.7% of reports, and information on duration was missing in 67% of cases. These substantial reporting gaps limit public understanding of whether abuse incidents were isolated events or prolonged and repetitive experiences. When duration was specified, single-incident abuse was most common (20.6%), followed by abuse lasting one year or longer (8.3%), repeated incidents (2.1%), and abuse lasting between one and 12 months (2%). Sources of disclosure highlighted the important role of victims themselves (33.5%), first-degree relatives (22.5%), neighbors, acquaintances, or witnesses (15.2%), and healthcare professionals (8.9%). In 1.1% of cases, abuse was discovered following the child’s death, while the source of disclosure was unspecified in 17.6% of reports. Judicial reporting indicated that most perpetrators were reported as being held in pretrial detention (72.7%) or having received confirmed prison sentences (10.3%). Some reports indicated release (6.2%) or detention

proceedings (6.4%), whereas judicial information was absent in 3.5% of cases. In 0.9% of cases, perpetrators were reported as deceased.

The findings highlight the need for evidence-based prevention strategies, including educational programs and public awareness campaigns whose effectiveness should be systematically evaluated through research. Social workers occupy a critical position within educational institutions, child protection systems, and judicial mechanisms, where they can support both individual case management and interinstitutional coordination. Multidisciplinary teams, particularly in Child Monitoring Centers (ÇİM), should strengthen crisis-intervention capacity and ensure access to trauma-focused interventions and family-based approaches. At the same time, stronger accountability mechanisms are needed to promote ethical media reporting on child sexual abuse. These measures should include the establishment of child rights-based reporting standards, the implementation of anonymization protocols, accessible complaint mechanisms, independent ethical oversight, and proportionate sanctions for violations. Finally, child protection content should be further integrated into social service curricula, and child protection systems should be expanded, made more accessible, and sustained at the local level. Such efforts may help reduce barriers to disclosure while improving timely protection, intervention, and long-term recovery for affected children.

KAYNAKÇA

Akyüz, E. (2019). *Cinsel suçlarda cezaların caydırıcılık etkisi ve toplumsal algı.* Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 68(2), 451–472.

Alver, F. (2011). *Medya metinlerinde tekrar üretim ve haber ajanslarının etkisi.* İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 41(2), 63–78.

Barbaree, H. E. (2005). Sexual abuse: A journal of research and treatment. *Journal of Interpersonal Violence, 20*(4), 367-371.

Boakye, K. E., Asare-Doku, W., Deliege, A., Bansal, A., & Khan, M. R. (2025). Context and disclosure of female child sexual abuse: analysis of victims case reports in Ghana. *Children and Youth Services Review*, 108601.

Child Reach International Organization. (2014). The importance of early childhood development. Child Reach: https://www.childreach.org.uk/sites/default/files/imce/The-importance-of-EarlyChildhood-Development

Cohen, S., & Young, J. (1981). The manufacture of news; social problems, deviance and the mass media. Revised edition, London, Constable

Çetin, H. (2021). *Cinsel istismar suçlarında ceza adalet sistemi ve mağdur algısı.* Adalet Dergisi, 15(3), 87–102.

Deblinger, E., Mannarino, A. P., Cohen, J. A., & Runyon, M. K. (2017). *Child sexual abuse: A*

primer for treating children, adolescents, and their nonoffending parents. Oxford University Press.

Dokgöz, H., & Kar, H. (2017). Çocukta cinsel istismar. *Türkiye Klinikleri Çocuk Psikiyatrisi Özel Dergisi, 3*(3), 169-174.

Euronews Türkçe. (2024, 9 Eylül). *Çocukların cinsel istismarı hakkında 2023'te 40.000'den fazla dosya açıldı.*

Feiring, C., Taska, L., & Lewis, M. (1999). Age and gender differences in children's and adolescents' adaptation to sexual abuse. *Child Abuse & Neglect, 23*(2), 115-128.

Finkelhor, D. (1984). *Child sexual abuse: New theory and research.* Free Press.

Finkelhor, D. (1986). *A sourcebook on child sexual abuse*. Sage Publications.

Finkelhor, D. (1994). The international epidemiology of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect, 18*(5), 409-417.

Finkelhor, D. (2018). Child sexual abuse: Challenges and opportunities. *Journal of Child Sexual Abuse, 27*(1), 1-4.

Garbarino, J., & Gilliam, G. (I 980). *Understanding abusive families.* Lexington, MA: Lexington Books

Greer, C., & McLaughlin, E. (2017). News power, crime and media justice. *The Oxford handbook of criminology, 6*, 260-283.

Guastaferro, K., & Shipe, S. L. (2023). Child maltreatment types by age: Implications for prevention. *International journal of environmental research and public health*, *21*(1), 20.

Herbst, M. (2024). *The State of the World's Children 2024: The Future of Childhood in a Changing World*. UNICEF.

Herrenkohl, T. I., Hong, S., Klika, J. B., Herrenkohl, R. C., & Russo, M. J. (2013). Developmental impacts of child abuse and neglect related to adult mental health, substance use, and physical health. *Journal of Family Violence, 28(*2), 191-199. https://doi.org/10.1007/s10896-012-9474-9

Hsieh, H. F., & Shannon, S. E. (2005). Three approaches to qualitative content analysis. *Qualitative Health Research, 15*(9), 1277-1288. https://doi.org/10.1177/1049732305276687

Işıklı, B. (2008). *Çocuk istismarının toplumsal boyutu*. 6.Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu Kitabı:156-63. Diyarbakır Valiliği.

Jenkins, P. (2017). Reporting child sexual abuse in the media: The effects on public perception and legal outcomes. *Journal of Media Ethics, 32*(2), 123-136.

Jenny, C. (2010). *Child abuse and neglect e-book: Diagnosis, treatment and evidence-expert consult.* Elsevier Health Sciences.

Johnson, C. F. (2004). Child sexual abuse. *The Lancet, 364*, 462-470.

Karataş, T. (2019). Türkiye'de çocuk hakları ve cinsel istismar. *Toplum ve Hukuk Dergisi, 5*(2), 45-56.

Kaukinen, C. (2020). When stay-at-home orders leave victims of domestic violence at home: A call for action against an increase in intimate partner violence. *Journal of Criminal Justice, 68*, 1017-1023.

Kaya Kılıç, A., & Tekin, H. H. (2018). Tıbbi sosyal hizmet birimine bildirilen çocuk ihmal ve istismar vakalarının retrospektif incelenmesi.

Kaytez, N., Yücelyiğit, S., & Kadan, G. (2018). Çocuğa yönelik istismar ve çözüm önerileri. *Avrasya Sağlık Bilimleri Dergisi, 1*(1), 18-24.

Kızılırmak, B., Memiş, E., & Toksöz, G. (2022). Turkey's gender equality performance from 2000 to 2019: A rights-based analysis via undp human development and gender development indices. *CEİD Association for Gender Equality & UNDP Turkey*, 1-92.

Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(17), 231-238.

Koç, M., Koçtürk, N., & Zencir, T. (2023). Prevalence of the child sexual abuse in Turkey: A scoping review. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *34*(1), 209-226.

Krippendorff, K. (2019). *Content analysis: An introduction to its methodology* (4th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.

Lalor, K., & McElvaney, R. (2010). *Overview of the nature and extent of child sexual abuse in Europe. In Council of Europe, Protecting children from sexual violence –a comprehensive approach.* https://www.researchgate.net/publication/254583895_Overview_of_the_Nature_and_Extent_of_Child_Sexual_Abuse_in_Europe

Latiff, M. A., Fang, L., Goh, D. A., & Tan, L. J. (2024). A systematic review of factors associated with disclosure of child sexual abuse. *Child Abuse & Neglect*, *147*, 106564.

Leclerc, B., Smallbone, S., & Wortley, R. (2011). Prevention nearby: The influence of the immediate social environment on child sexual abuse. *Crime Prevention Studies, 24*, 99-121.

Leventhal, J. M. (1998). Epidemiology of sexual abuse of children: Old problems, new directions. *Child Abuse & Neglect, 22*(6), 481-491.

Leventhal, J. M. (2013). Clinical report: The evaluation of sexual abuse in children. *Pediatrics, 132*(2), 558-567.

Miles, M., & Huberman, A.M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook.* Second edition. Sage Publications, Thousand Oaks, CA

National Institute of Justice. (2007). *Commercial sexual exploitation of children: What do we know and what do we do about it?* (Publication NCJ 215733). US Department of Justice. Office of Justice Programs.

Neuendorf, K. A. (2017). *The content analysis guidebook.* Sage.

Oksal, H., Büber, Ö., Alnak, A., & Kara, H. Z. (2023). Impact of Covid-19 quarantine on child sexual abuse: Experience of child advocacy center. *Journal of Istanbul Faculty of Medicine, 86*(2), 159-165.

Oktay, A. (2000). *Yaşamın sihirli yılları,* 2. Baskı. Şahinkaya Matbaası

Oral, R., Can, D., Kaplan, S., Polat, S., Ates, N., Cetin, G., ... & Tiras, B. (2001). Child abuse in Turkey: an experience in overcoming denial and a description of 50 cases. *Child Abuse Negl. 25*(2), 279-290.

Ovayolu, N., Uçan, G., & Serindağ, S. (2007). Çocuklarda cinsel istismar ve etkileri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi, 2*(4). 13-22.

Özdemir, E. (2020). *Haber ajanslarından alınan içeriklerin gazetelerdeki tekrar üretimi: Türkiye örneği.* Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, 7(3), 114–132.

Palmer, S. E., Brown, R. A., Rae-Grant, N. I., & Loughlin, M. J. (1999). Responding to children's disclosure of familial abuse: What survivors tell us. *Child Welfare, 78*(2), 259.

Patton, M. Q. (2002). *Qualitative research & evaluation methods*. SAGE Publications.

Pereda, N., Guilera, G., Forns, M., & Gómez-Benito, J. (2009). The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: A meta-analysis. *Clinical Psychology Review, 29*(4), 328–338.

Polat, O. (2000). İstanbul ve Türkiye genelinde güç koşullardaki çocuklar açısından çocuk haklarının durumu. 1. İstanbul Çocuk Kurultayı Bildiriler Kitabı. İstanbul, Umut Matbaası.

Radford, L., Allnock, D., & Hynes, P. (2015). Preventing and responding to child sexual abuse and exploitation evidence review. https://www.unicef.org/media/84081/file/Preventing-Responding-to-Child-Sexual-Abuse-Exploitation-EvidenceReview.pdf

Raws, P. (2019). Adolescent neglect: messages from research for policy and practice. *Child Abuse Review, 28*, 240-247.

Salter, M. (2017). *Organized sexual abuse*. Routledge.

Schreier, M. (2014). Qualitative content analysis. In U. Flick (Ed.), *The handbook of qualitative data analysis* (pp. 170-183). Sage.

Seto, M. C. (2008). *Pedophilia and sexual offending against children: Theory, assessment, and ıntervention*. American Psychological Association.

Sezer, F., & Gürsoy, F. (2022). Türkiye'de yayınlanan gazetelerde yer alan özel gereksinimli çocuklara yönelik istismar haberlerinin analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, 21*(81), 442-458.

Shakeshaft, C. (2004). *Educator sexual misconduct: A synthesis of existing literature*. US Department of Education.

Shenton, A. K. (2004). Strategies for ensuring trustworthiness in qualitative research projects. *Education for Information, 22*(2), 63-75. https://doi.org/10.3233/EFI-2004-22201

Sicher, P., Lewis, O., Sargent, J., Chaffin, M., Friedrich, W. N., Cunningham, N., ... & Villani, V. S. (2000). Developing child abuse prevention, identification, and treatment systems in Eastern Europe. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry, 39(*5), 660-667.

Sidebotham, P., & Heron, J. (2006). Child maltreatment in the "Children of the Nineties": The role of the child and family factors. *Child Abuse & Neglect, 30*(5), 497-522.

Smallbone, S., Marshall, W. L., & Wortley, R. (2008). *Preventing child sexual abuse: Evidence, policy and practice.* Routledge.

Taner, Y., & Gökler, B. (2004). Çocuk istismarı ve ihmali: Psikiyatrik yönleri. *Acta Medica, 35*(2), 82-86.

Tang, C. S. K. (2002). Childhood experience of sexual abuse among Hong Kong Chinese college students. *Child Abuse & Neglect, 26*(1), 23–37.

Tıraşçı, Y., & Gören, S. (2007). Çocuk istismarı ve ihmali. *Dicle Tıp Dergisi, 34*(1), 70-74.

Tyler, T. R., & Huo, Y. J. (2002). *Trust in the law: Encouraging public cooperation with the police and courts.* Russell Sage Foundation.

Townsend, C., & Rheingold, A.A., (2013). *Estimating a child sexual abuse prevalence rate for practitioners: studies*. Charleston, S.C., Darkness to Light. Retrieved from www.D2L.org.

TR Dizin. (2023). TR Dizin etik kurallar ve işleyiş esasları. http://www.trdizin.gov.tr/about#ethics

UNICEF (2004). Çocuk haklarına dair sözleşme, https://www.unicef.org/turkiye/%C3%A7ocuk-haklar%C4%B1na-dair-s%C3%B6zle%C5%9Fme

UNICEF (2020). COVID-19: Protecting Children from Violence, Abuse and Neglect in the Home. https://www.unicef.org/media/68711/file/COVID-19-Protecting-children-from-violence-abuse-and-neglect-in-home-2020.pdf

Virat, S. (2023). Child Rights in the Digital Environment. *Issue 1 Indian JL & Legal Rsch.*, *5*, 1.

WeProtect Global Alliance. (2023). *Global Threat Assessment 2023: Child sexual exploitation and*

abuse online. London: WeProtect.

Wolak, J., Finkelhor, D., Mitchell, K. J., & Ybarra, M. L. (2008). Online "predators" and their victims. *American Psychologist, 63*(2), 111-128.

World Health Organization. (1999). Report of the consultation on child abuse prevention, 29-31 March 1999, WHO, Geneva.

World Health Organization. (2020). Child maltreatment. Retrieved from https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/child-maltreatment

Wurtele, S. K. (2009). Preventing sexual abuse of children in the twenty-first century: Preparing for challenges and opportunities. *Journal of Child Sexual Abuse, 18*(1), 1-18.

Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Yurdakök, K. (2010). Çocuk istismar ve ihmali, tanım ve risk faktörleri. *Katkı Pediatri Dergisi, 32*(5), 537-546.

Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı. (2020). Bilimsel araştırma ve yayın etiği yönergesi. https://www.yok.gov.tr/Documents/Yayinlar/Yonetmelikler/bilimsel_arastirma_yayin_etigi_yonergesi.pdf

Toplum ve Sosyal Hizmet

ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Araştırma Makalesi / Research Article

Kamusal Bir Hak Olarak Ruh Sağlığı Hizmetlerine Erişim: Türkiye'de Toplum Temelli Ruh Sağlığı Politikalarının Karşılaştırmalı Analizi[1]

Access to Mental Health Services as a Public Right: A Comparative Analysis of Community-Based Mental Health Policies in Türkiye

Canan BUDAK[2], Sergender SEZER[3]

[2] Doktorant, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, cananulku@posta.mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7424-6738

[3] Doç. Dr., Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü, sergender@mu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7097-8691

Başvuru: 20.11.2025

Kabul: 09.06.2026

Budak, C. & Sezer, S. (2026). Kamusal bir hak olarak ruh sağlığı hizmetlerine erişim: Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı politikalarının karşılaştırmalı analizi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *37*(3), 929-948. DOI: 10.33417/tsh.1827644

ÖZ

Ruhsal iyilik hâli temel bir insan hakkı ve kamusal politika alanıdır. Buna karşın ruh sağlığı hizmetlerinin kapsayıcılığı, yalnızca klinik kapasiteyle değil; bütçeleme tercihleri, hizmet organizasyonu, damgalama, sosyal eşitsizlikler ve politika tasarımıyla yakından ilişkilidir. Bu çalışma, Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı politikalarını hak temelli bir perspektiften incelemekte ve seçili ülke örnekleriyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmektedir. Araştırmada nitel doküman incelemesine dayalı karşılaştırmalı kamu politikası analizi ile eleştirel politika analizi birlikte kullanılmıştır. İngiltere, İtalya, Kanada, Japonya ve Çin örnekleri; hizmet sunum modeli, birinci basamak entegrasyonu, insan kaynağı ve kurumsal kapasite, veri-izleme mekanizmaları ve önleyici politika araçları bakımından incelenmiştir. Türkiye'de ruh sağlığı hizmetlerine ilişkin düzenli ve karşılaştırılabilir veri setlerinin sınırlı olması, çalışmanın yöntemsel tercihlerini belirleyen önemli bir unsur olmuştur. Bulgular, Türkiye'de toplum temelli modele geçiş yönünde önemli kurumsal adımlar atıldığını; ancak TRSM'ler, birinci basamak yapıları ve diğer toplum temelli hizmet bileşenleri arasında eşgüdüm, standardizasyon, performans izleme ve sosyal belirleyicilere duyarlı önleyici kapasite bakımından sınırlılıklar bulunduğunu göstermektedir. Sonuç olarak çalışma, Türkiye'de temel sorunun kurumsal yapıların yokluğundan çok, mevcut yapıların bütünleşik, erişilebilir ve ölçülebilir bir kamu hizmeti rejimine dönüştürülememesi olduğunu savunmakta ve bu doğrultuda veri temelli, çok aktörlü ve hak odaklı politika iyileştirmeleri önermektedir.

Anahtar kelimeler: *İnsan hakları, toplum ruh sağlığı, Türkiye'de ruh sağlığı politikaları, kamusal ruh sağlığı hizmetleri, kamu politikası analizi.*

ABSTRACT

Mental well-being is a fundamental human right and a key domain of public policy. However, the inclusiveness of mental health services depends not only on clinical capacity but also on budgeting priorities, service organization, stigma, social inequalities, and policy design. This study examines community-based mental health policies in Türkiye from a rights-based perspective and provides a comparative analysis with selected country cases. The research employs a qualitative document-based comparative public policy analysis

[1] Bu çalışma, yazarlar tarafından II. Uluslararası Kamu Yönetimi Kongresi'nde "Kamusal Bir Hak Olarak Ruh Sağlığı İyiliği: Karşılaştırmalı Perspektiften Türkiye'de Toplum Ruh Sağlığı Politikalarındaki Boşlukların Eleştirel Bir Analizi" başlığı ile sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

combined with critical policy analysis. England, Italy, Canada, Japan, and China are analysed in terms of service delivery models, integration with primary care, workforce and institutional capacity, data monitoring mechanisms, and preventive policy instruments. Given the limited availability of systematic and comparable data on mental health service utilization and system performance in Türkiye, the study adopts a document-based analytical approach. Findings indicate that while Türkiye has taken significant institutional steps toward a community-based model, important limitations persist in coordination, standardization, performance monitoring, and preventive capacity that is responsive to social determinants of health. The study argues that the main problem in Türkiye is not the absence of institutional structures, but the limited capacity to transform existing mechanisms into an integrated, accessible, and measurable public service system. Accordingly, it proposes data-driven, multi-actor, and rights-based policy improvements.

Keywords: *Human rights, community mental health, mental health policies in Türkiye, public mental health services, public policy analysis.*

GİRİŞ

"Ah, kimselerin vakti yok,
durup ince şeyleri anlamaya"
Gülten Akın

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ)'nün sağlığı "yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil, bedensel, ruhsal ve sosyal yönden tam bir iyilik hâli" (DSÖ, 1948) olarak tanımlayan yaklaşımı, ruh sağlığını fiziksel sağlıkla eşdeğer önemde konumlandırmaktadır. Bu perspektif doğrultusunda ruh sağlığı hizmetleri klinik tedavi süreçleriyle sınırlı görülmeyip sosyal eşitsizliklerin azaltılması, erken müdahale kapasitesinin geliştirilmesi ve koruyucu programların yaygınlaştırılması gibi daha geniş bir kamusal politika ağı çerçevesi içinde ele alınmaktadır. Öte yandan ruh sağlığının bireysel yaşam kalitesi kadar, toplumsal refah ve kalkınma, sosyal uyum ve kamusal hizmetlerin sürdürülebilirliği üzerinde de doğrudan etkileri bulunmaktadır. Bu nedenle ruh sağlığı politikaları yalnızca bireysel tedavi hizmetlerini düzenleyen sağlık politikaları olarak değil, toplumun iyilik hâlini güçlendiren kamusal politika alanları olarak değerlendirilmektedir.

Ruh sağlığı politikalarının hak odaklı dönüşüm sürecinde birçok ülkede hastane merkezli bakım modellerinden toplum temelli hizmet sunumuna yönelim belirginleşmiştir. Toplum temelli yaklaşım, bireylerin sosyal çevreleri içinde desteklenmesini, birinci basamak sağlık hizmetleriyle entegrasyonu ve sosyal hizmetlerle koordinasyonu esas alan yeni kurumsal düzenlemeleri beraberinde getirmiştir. Ancak bu dönüşüm her ülkede farklı kurumsal araçlar ve politika tasarımlarıyla sağlanmıştır. Dolayısıyla politikaların uygulanma biçimleri ve hizmet kapasitesi bakımından ülkeler arasında önemli farklılıklar gelişmiştir.

Bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'nin toplum ruh sağlığı politikalarını hak temelli çerçevede ele almak ve hizmet niteliğini eleştirel kamu politikası yaklaşımıyla değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda İngiltere, İtalya, Kanada, Japonya ve Çin'in ruh sağlığı politikaları karşılaştırmalı kamu politikası yaklaşımıyla incelenmiş; ardından Türkiye'nin ruh sağlığı politikalarının kurumsal kapasitesi ve kamu hizmeti niteliği analiz edilmiştir. Çalışma, farklı ülkelerde uygulanan politika araçlarının karşılaştırılması yoluyla Türkiye'deki toplum ruh sağlığı politikalarının güçlü yönlerini ve yapısal sınırlılıklarını ortaya koymakta ve hak temelli, erişilebilir bir ruh sağlığı sistemi için politika iyileştirme önerileri sunmaktadır.

KURAMSAL ÇERÇEVE VE YÖNTEM

Bu çalışma, Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı politikalarının kurumsal kapasitesini ve hak temelli hizmet üretme potansiyelini değerlendirmek amacıyla nitel karşılaştırmalı kamu politikası analizi ile eleştirel politika analizi yaklaşımlarını birlikte kullanmaktadır. Araştırma, birincil saha verisine değil; ulusal politika belgeleri, resmî raporlar, kurumsal yönergeler, uluslararası kuruluş dokümanları, hakemli akademik yayınlar ve resmî istatistiksel serilerden oluşan ikincil veri setine dayanmaktadır. Bu yönüyle çalışma, ruh sağlığı politikalarının kurumsal tasarımı ile uygulama kapasitesi arasındaki ilişkiyi belge ve gösterge temelli bir doküman analizi çerçevesinde incelemektedir.

Yöntemsel açıdan bu iki yaklaşımın birlikte kullanılması, ruh sağlığı politikalarının hem kurumsal tasarımını ve uygulama kapasitesini hem de bu politikaların dayandığı sorun tanımlarını eş zamanlı olarak değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Çalışma, ruh sağlığı politikalarının yalnızca kurumsal tasarımlarını ve uygulama sonuçlarını karşılaştırmakla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda eleştirel politika analizi yoluyla belgelerde hangi sorunların önceliklendirildiği, bunların hangi varsayımlarla tanımlandığı ve hangi çözüm alanlarının meşrulaştırıldığı sorgulanarak karşılaştırmalı analizin açıklayıcı kapasitesi güçlendirilmektedir.

Temel araştırma sorusu şöyledir: **"Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı politikaları, hak temelli ve bütünleşik bir hizmet sunum modeli oluşturma açısından hangi kurumsal kapasite ve yönetişim sınırlılıklarıyla karşı karşıyadır?"**

Ruh sağlığı politikalarının değerlendirilmesi, hizmet kapasitesine odaklı teknik yaklaşımlardan ibaret değildir. Hak temelli yaklaşım ruh sağlığını bireysel bir klinik sorunun ötesinde, sosyal belirleyicilerle şekillenen ve toplumsal eşitsizliklerle yakından ilişkili bir kamu politikası alanı olarak ele almayı gerektirmektedir. Bu bağlamda, hizmetlerin erişilebilirlik, eşitlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi kadar; politika tasarımının sosyal belirleyicilere duyarlılığı ve toplumsal etkileri açısından incelenmesi de önem taşımaktadır (Thornicroft ve Tansella, 2004; Saxena vd., 2007; Marmot, 2010).

Kamu politikalarının daha geniş bir bağlamda değerlendirilmesine olanak tanıyan karşılaştırmalı kamu yönetimi yaklaşımı, farklı kurumsal düzenlemelerin hangi koşullar altında benzer ya da farklı sonuçlar ürettiğinin anlaşılmasını sağlamaktadır (Heidenheimer ve Elvander, 1990; Ertürk-Keskin, 2024, s. 74-78). Bu nedenle karşılaştırmalı analiz, Türkiye'deki mevcut yapıyı küresel eğilimler bağlamında konumlandırmak ve olası reform alanlarını görünür kılmak açısından analitik bir araç olarak işlev görmektedir. Karşılaştırmalı analiz kapsamında, amaçlı kuramsal örnekleme yaklaşımına dayanılarak farklı refah rejimleri, yönetişim gelenekleri ve ruh sağlığı reform süreçlerine sahip **İngiltere, İtalya, Kanada, Japonya ve Çin** örnekleri seçilmiştir.

İngiltere birinci basamakla bütünleşik psikolojik terapi programları ve performans izleme kapasitesi; İtalya kurumsal bakımın tasfiyesine dayalı hak temelli reform deneyimi; Kanada katılımcı yönetişim ve dijital hizmetlerin genişletilmesi; Japonya işyeri temelli önleyici araçlar ile hastane ağırlıklı hibrit yapı; Çin ise merkezi devlet koordinasyonuyla ölçeklenmiş toplum temelli izleme modeli bakımından öğretici ve farklılaşan örnekler sunmaktadır (Clark, 2018; Fioritti, 2018; Chodos, 2017; Kawakami ve Tsutsumi, 2016; Chen vd., 2023).

Araştırmanın analitik çerçevesi, ülkeler arası benzerlik ve farklılaşmaları sistematik biçimde ortaya koymak adına yedi boyut üzerinden kurulmuştur: hizmet sunum modeli, toplum temelli yaklaşımın kurumsal yapısı, birinci basamak entegrasyonu, uzman insan kaynağı ve hizmet kapasitesi, veri üretimi ve performans izleme mekanizmaları, koruyucu/önleyici politika araçları ve hak temelli yaklaşımın uygulamadaki görünümü. Karşılaştırmalı analizin bu yedi boyutuna derinlik kazandırmak amacıyla Bacchi'nin WPR (*What's the Problem Represented to be?* – Sorun ne olarak tanımlanıyor?) yaklaşımından yararlanılmıştır. WPR, politika belgelerinde bir sorunun nasıl tanımlandığını ve hangi varsayımlara dayandığını sorgulayan eleştirel bir çerçeve sunmaktadır (Bacchi, 2009; Bacchi, 2016). Bu yaklaşım doğrultusunda politika belgeleri yalnızca teknik düzenlemeler olarak değil; ruh sağlığı probleminin hangi nedenlerle ilişkilendirildiğini, hangi çözüm araçlarının önceliklendirildiğini ve hangi toplumsal ihtiyaçların görünmez kılındığını gösteren söylemsel metinler olarak çözümlenmiştir (Taylor, 1997; Bacchi, 2016).

Bu çalışmanın yöntem tasarımının bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışma, hizmet yararlanıcıları veya ruh sağlığı hizmeti sunan profesyonellerle yapılmış doğrudan saha görüşmelerine dayanmadığından, uygulama deneyimini mikro düzeyde yansıtma iddiası taşımamaktadır. Ayrıca, ülkeler arasındaki veri tanımları ve yayımlanma biçimleri farklılaştığı için tüm göstergeler aynı yoğunlukta karşılaştırılamamaktadır. Bu bağlamda ele alınan makro göstergelerden biri olan kaba intihar hızı, tekil bir performans çıktısı olarak değil; koruyucu kapasite, sosyal kırılganlıklar ve uzun dönemli yapısal eğilimleri yansıtan sınırlı ancak önemli bir gösterge olarak analize dahil edilmiştir.

Türkiye'de kamu ruh sağlığı hizmetlerine ilişkin hizmet kullanımı, insan kaynağı dağılımı ve hizmet sürekliliğine dair kamuya açık, düzenli veri setlerinin sınırlılığı, çalışmanın nicel bir performans analizi yerine belge temelli nitel bir karşılaştırmalı politika analizi olarak kurgulanmasını zorunlu kılmıştır. Çalışma, bu veri eksikliğini yapısal bir sınırlılık olarak not etmekle birlikte, mevcut politika metinleri ve kurumsal mimari üzerinden analitik ve niteliksel çıkarımlar üretmeyi amaçlamaktadır.

TOPLUM RUH SAĞLIĞI POLİTİKALARINDA KÜRESEL EĞİLİMLER, SEÇİLİ ÜLKE ÖRNEKLERİ VE TÜRKİYE'DE MEVCUT DURUM

Küresel Eğilimler

DSÖ, sağlığı bireyin bedensel, ruhsal ve sosyal açılardan bütüncül iyilik hâli olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım ruh sağlığını, sağlık politikalarının merkezine taşımaktadır (DSÖ, 1948). OECD belgelerinde ise sosyal belirleyiciler daha belirgin bir vurgu kazanmakta; birçok

ülkede yoksulluk, eğitim eşitsizlikleri ve toplumsal cinsiyet eşitsizliği gibi sosyal belirleyicilerin ruh sağlığı üzerindeki etkilerini azaltmaya yönelik sosyal politika araçları geliştirilmektedir (OECD, 2021). Ancak bu hak temelli küresel eğilim, Soğuk Savaş sonrası ABD merkezli tek kutuplu düzende, özellikle 1980'lerden itibaren neoliberal politikaların baskınlaşmasıyla çelişkili bir seyirde gelişmiştir. Neoliberal sağlık politikaları bir yandan hizmetlerin toplum temelli verilmesini teşvik etmiş; diğer yandan ulus devletlerin sosyal refah kapasitesini zayıflatarak ruh sağlığı hizmetlerinin giderek daha fazla piyasa mekanizmalarına terk edilmesine yol açmıştır (Harvey, 2005; Navarro, 2007).

Küreselleşmenin hızlanması ve uluslararası sermayenin sağlık sektörüne yönelmesi, gelişmekte olan ülkelerde ruh sağlığının kamusal bir hak olmaktan uzaklaşarak ticarileştirilmesine zemin hazırlamıştır. Öte yandan 2000'li yıllardan itibaren görünür hâle gelen küresel paradigma dönüşümü sonucunda hastane merkezli biyomedikal modeller yerine toplum temelli, önleyici ve bütüncül yaklaşımlar benimsenmeye başlanmıştır. Ancak bu modeller çoğu ülkede uluslararası finans kuruluşlarının maliyet-etkinlik öncelikleri doğrultusunda şekillenmiş; kamusal sağlık anlayışı yerine ekonomik rasyonaliteyi önceleyen uygulamalar gelişmiştir (Pfeiffer ve Chapman, 2010). Dolayısıyla toplum temelli hizmet modeli, hak temelli koruyucu sağlık yaklaşımıyla uyumlu olsa da finansman yetersizliği ve piyasa dinamikleri, çoğu ülkede hizmetlerin kapsayıcılığını sınırlamıştır.

Neticede küresel düzeyde ruh sağlığı politikaları, WHO'nun bütüncül iyilik hâli yaklaşımı doğrultusunda hak temelli bir yönelim sergilerken, neoliberal küreselleşme ve sermaye hareketleri, devletlerin sosyal politika kapasitesini daraltmış ve ruh sağlığı hizmetlerinde piyasalaşma eğilimini güçlendirmiştir. Bu çelişkili küresel dinamikler farklı ülkelerde farklı kurumsal çözümler üretmiştir. Aşağıda incelenen İngiltere, İtalya, Kanada, Japonya ve Çin örnekleri; hizmet sunum modeli, toplum temelli yaklaşımın kurumsal yapısı, birinci basamak entegrasyonu, uzman insan kaynağı ve hizmet kapasitesi, veri üretimi ve performans izleme mekanizmaları, koruyucu/önleyici politika araçları ve hak temelli yaklaşımın uygulamadaki görünümü bakımından değerlendirilmektedir. Yani incelenen ülke örnekleri yalnızca betimleyici olarak değil, belirlenen analitik boyutlar doğrultusunda karşılaştırmalı olarak da değerlendirilmiştir.

İngiltere: Psikolojik Terapiye Erişimi Geliştirme Programı

İngiltere'de ruh sağlığı politikalarının dönüşümü, 2011'de *No Health Without Mental Health* (Ruh Sağlığı Olmadan Sağlık Olmaz) belgesiyle başlayıp, sonraki yıllarda orta-uzun vadeli programlarla derinleştirilmiştir. Bu belge, ruh sağlığının fiziksel sağlıkla eşit önemde olduğu ilkesini politika formülasyonunun merkezine yerleştirmiştir. Böylece hizmet sunum modeli, hastane merkezli yapılardan toplum temelli bakımın kurumsal yapısını güçlendirmeye doğru yönelmiştir. Ancak kapsamlı ulusal stratejilere rağmen özellikle göçmenlerin ve sığınmacıların hizmetlere erişiminde çeşitli sınırlılıklar olduğu yönünde eleştiriler mevcuttur. Göç süreçlerindeki belirsizlikler, güvencesiz yaşam koşulları ve statü sorunları ruh sağlığını doğrudan etkilerken; dil engelleri, hizmet sunumundaki kurumsal farklılıklar ve finansal kısıtlar önemli erişim engelleri yaratmaktadır. İkinci basamak sağlık hizmetlerinde uygulanan ücretlendirme politikaları sığınmacılar ve belgesiz göçmenler için önemli bir kısıt oluşturmakta, buna karşılık İskoçya ve Kuzey İrlanda'da daha kapsayıcı düzenlemelerle ücretsiz hizmet sunulabilmektedir. Bu durum, güçlü kurumsal yapıya sahip sistemlerde dahi göç politikalarının ruh sağlığı hizmetlerinin kapsayıcılığı üzerinde belirgin etkiler yaratabildiğini göstermektedir (Garratt, 2024; Pollard ve Howard, 2021).

Ruh sağlığı politikasının en önemli araçlarından biri *Improving Access to Psychological Therapies* (IAPT – Psikolojik Terapilere Erişimin İyileştirilmesi) programıdır. IAPT, özellikle depresyon ve anksiyete gibi yaygın ruhsal sorunlarda erken müdahaleyi güçlendirmek amacıyla birinci basamak entegrasyonu üzerine kurulmuş bir hizmet modelidir. Program kapsamında ücretsiz psikolojik terapi hizmetleri birinci basamak sağlık hizmetleriyle bütünleştirilmiştir. Standartlaştırılmış terapi protokolleri ve kısa bekleme süreleriyle başvuru oranlarının artması sağlanmış, böylece ikinci basamak sağlık hizmetleri üzerindeki yük azaltılmıştır (Clark, 2018). Program, bilişsel davranışçı terapinin yaygınlaştırılması, terapist yetiştirme mekanizmalarının geliştirilmesi ve ulusal düzeyde ölçme-değerlendirme süreçlerinin kurulmasıyla uzman insan kaynağı ve hizmet kapasitesinin artırılmasına katkı sağlamıştır. IAPT, ayrıntılı göstergeler ve performans raporları aracılığıyla

düzenli izlenmekte ve sonuçlar kamuoyuyla paylaşılmaktadır. Bu durum İngiltere'de ruh sağlığı politikalarının güçlü bir veri toplama ve performans izleme mekanizması ile desteklendiğini göstermektedir. Ancak programın ölçeklenebilirliği, bölgesel farklılıklar ve hizmetlerin kapsayıcılığı konularında tartışmalar sürmektedir (Wakefield vd., 2021).

COVID-19 pandemisi ve sonrasında kaba intihar hızında artış eğilimi ve genç yaş gruplarında intihar oranlarının yükselmesi, ruh sağlığı politikalarında koruyucu/önleyici politika araçlarının önemini arttırmıştır. Bu kapsamda sivil toplum kuruluşlarıyla iş birliği güçlendirilmiş, ulusal intiharı önleme stratejileri geliştirilmiş ve intihar haberlerine ilişkin medya rehberleri gibi risk azaltıcı düzenlemeler yürürlüğe konmuştur. Ulusal İstatistik Ofisi verilerine göre 2024 yılı kaba intihar hızı 100 binde 11,1'dir (Office for National Statistics, 2025).

İngiltere'deki ruh sağlığı politikası, güçlü birinci basamak entegrasyonu, kapsamlı veri ve performans izleme mekanizmaları ve yaygın psikolojik terapi hizmetleri ile desteklenen kurumsallaşmış bir toplum temelli ruh sağlığı sistemi örneği sunmaktadır. Öte yandan hizmetlerin kapsayıcılığı ve dezavantajlı gruplara erişim açısından belirli sınırlılıklar devam etmektedir.

İtalya: Basaglia Yasası

İtalya'da ruh sağlığı politikalarının dönüşümü, 20. yüzyıl ortalarından itibaren psikiyatri hastanelerindeki ağır yaşam koşulları, artan hasta sayıları ve hak ihlallerine yönelik eleştirilerin yoğunlaşmasıyla başlamıştır. Bu tartışmalar, psikiyatrik bakımın yalnızca hastaneye kapatma ve gözetim mantığıyla yürütülmesine karşı eleştirel bir perspektif geliştirmiştir. Trieste ve Parma gibi kentlerde ortaya çıkan öncü uygulamalar, psikiyatrinin yalnızca tıbbi bir alan değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bir mücadele alanı olarak yeniden tanımlanmasına katkı sağlamıştır. Böylece ruh sağlığı hizmet sunum modelinin hastane merkezli yapıdan uzaklaşıp, toplum temelli bakımın kurumsal yapısına yönelmesinin teorik zemini oluşmuştur (Bongiorno, 2013; Badano, 2024).

1978 tarihli *Basaglia Yasası*, psikiyatri hastanelerinin kapatılmasını ve ruh sağlığı hizmetlerinin toplum temelli yapılara aktarılmasını öngören bir reform başlatmıştır. Politika formülasyonunun merkezine "özgürlük, tedavinin bir parçasıdır" ilkesi doğrultusunda insan onurunu yerleştiren bu düzenleme, Avrupa'nın en radikal ruh sağlığı reformu kabul edilmektedir. Reform sonrasında yerel düzeyde örgütlenen toplum ruh sağlığı merkezleri, psiko-sosyal rehabilitasyon, istihdam desteği ve sosyal hizmetlerle bütünleşmiş biçimde çalışmaya başlamış; zorunlu yatış uygulamaları sınırlandırılmıştır. Böylece psikiyatri hastanelerinin yatak kapasitesi azaltılmış ve hizmetlerin odağı yerel toplum hizmetlerine kaydırılmıştır (Barbui vd., 2018; Fioritti, 2018; Ronchetti vd., 2020). Ancak sistemin etkinliği büyük ölçüde yerel hizmet ağlarının gelişimine ve uzman insan kaynağı ile hizmet kapasitesinin güçlendirilmesine bağlıdır.

Reform sürecine yönelik temel eleştiriler, uygulamanın ülke genelinde homojen gerçekleşmemesi ve bölgesel farklılıkların belirginleşmesi etrafında yoğunlaşmaktadır. Kuzey ve merkez bölgeleri reform sürecine daha hızlı uyum sağlarken, güney bölgelerinde kurumların kapatılması daha yavaş ilerlemiş ve toplum temelli hizmetlerin gelişiminde eşitsizlikler ortaya çıkmıştır. Bazı bölgelerde alternatif bakım yapılarının yeterince kurulmamış olması, bakım boşluğu, hizmet sürekliliğinde aksama ve sosyal dışlanma gibi sorunlara yol açmıştır. Niceliksel çalışmalar reform sonrasında özellikle orta yaşlı erkeklerde intihar oranlarının arttığını ve bu durumun hızlı kurum kapanmaları ile yeterli alternatif hizmetlerin oluşturulamamasıyla ilişkili olabileceğini göstermektedir (Barbui vd., 2018; Ronchetti vd., 2020).

Günümüzde İtalya, dünyadaki en uzun soluklu toplum temelli ruh sağlığı sistemi deneyimlerinden birine sahiptir. Ancak kaynak sınırlılıkları, bölgesel eşitsizlikler ve rehabilitasyon kapasitesine ilişkin sorunların reformun sürdürülebilirliği üzerindeki etkileri halen tartışılmaktadır (Fioritti, 2018; Badano, 2024; Ronchetti vd., 2020). DSÖ'nün dünya ülkeleri veri setine göre İtalya'da 2021 yılı kaba intihar hızı 100 binde 7'dir (DSÖ, 2025).

İtalya örneği, psikiyatri hastanelerinin kapatılmasıyla şekillenen ve toplum temelli bakımın kurumsal yapısını merkeze alan, güçlü hak temelli yaklaşımı ile karakterize edilen radikal bir ruh sağlığı reformu modeli sunmaktadır. Öte yandan bölgesel kapasite farklılıkları, hizmetlerin eşit ve sürdürülebilir sunumu açısından önemli sınırlılıklar üretmeye devam etmektedir.

Kanada: Önleyici Ruh Sağlığı

Kanada'da ruh sağlığı politikalarının reform süreci, 2000'li yılların ortasında sağlık sisteminin parçalı yapısının ve hizmetlere erişim sorunlarının kamuoyunda görünür hale gelmesiyle ivme kazanmıştır. 2006'da ruh sağlığı ilk kez ulusal sağlık politikası gündemine taşınmış; 2007'de ise federal hükümetten kurumsal olarak bağımsız ancak eyaletler ve bölgelerle koordinasyon içinde çalışan *Kanada Ruh Sağlığı Komisyonu* kurulmuştur. Komisyon, ülkede ruh sağlığı politikalarının koordinasyonunu güçlendirmeyi ve farklı yönetim düzeyleri arasında politika uyumunu sağlamayı hedeflemiştir. Komisyonun en önemli politika çıktısı olan *Changing Directions, Changing Lives: The Mental Health Strategy for Canada* (Yönleri Değiştirmek, Hayatları Değiştirmek: Kanada için Ruh Sağlığı Stratejisi) belgesi, damgalamayla mücadele, yaşam boyu ruh sağlığının korunması, eşitsizliklerin azaltılması ve yerli halkların özgün ihtiyaçlarına yanıt verilmesi gibi başlıklarda kapsamlı bir politika çerçevesi geliştirmiştir (Bartram ve Chodos, 2013; Chodos, 2017; MHCC, 2012; 2017). Böylece hizmet sunum modeli, klinik tedaviye dayalı bir yapıdan ziyade toplum temelli destek mekanizmalarını ve sosyal politika araçlarını içeren bütüncül bir çerçeveye yönelmiştir.

Kanada'nın ruh sağlığı politikalarının belirleyici kavramlarından 'iyileşme paradigması', ruh sağlığını klinik iyileşme ile sınırlı bir süreç olarak değil; umut, insan onuru, haklara saygı ve toplumsal katılımı içeren çok boyutlu bir yaşam deneyimi olarak konumlandırmaktadır (MHCC, 2012; 2017). Bu paradigma, ruh sağlığı politikalarının hak temelli yaklaşım üzerine kurulmasına katkı sağlamıştır. Politika formülasyonu sürecinde müzakereci demokrasi ilkeleri benimsenmiş ve ruhsal sorunlarla yaşayan bireyler, aileler, sağlık profesyonelleri ve yerli topluluklar karar alma süreçlerine dahil edilmiştir. Ancak hem ciddi ruhsal bozuklukları olan sınırlı bir grubun hem de hafif ve orta düzey ruh sağlığı sorunları yaşayan geniş nüfusun ihtiyaçlarını aynı politika çerçevesi içinde dengeleme çabası, uygulama aşamasında önceliklendirme tartışmalarına yol açmıştır (Chodos, 2017).

Son yıllarda ruh sağlığı hizmetlerine erişimi artırmak amacıyla dijital uygulamalar koruyucu/önleyici politika araçları arasında yer almaya başlamıştır. İnternet tabanlı bilişsel davranışçı terapi uygulamaları, tele-psikiyatri hizmetleri, mobil uygulamalar, çevrimiçi danışmanlık hatları ve basamaklandırılmış bakım modelleri bu yaklaşımın temel bileşenlerini oluşturmaktadır. Ancak dijital hizmetlerin yaygınlaşması veri güvenliği, gizlilik, klinik sorumluluk, dijital eşitsizlikler ve altyapı kapasitesi gibi konularda sürdürülebilirlik tartışmalarını beraberinde getirmektedir (Lal, 2019). Kapsamlı stratejilere karşın Kanada'da ruh sağlığı hizmetlerine erişimde bazı yapısal sorunlar devam etmektedir. Damgalama, uzun bekleme süreleri ve kırsal bölgelerde uzman eksikliği önemli erişim engelleri oluştururken; karmaşık ve parçalı sağlık sistemi sevk zincirlerinde belirsizlikler yaratabilmektedir. Ayrıca sağlık çalışanlarının ağır iş yükü ve tükenmişlik sorunları hizmet kapasitesini sınırlandırmaktadır (Wang vd., 2024). DSÖ'nün dünya ülkeleri veri setine göre Kanada'da 2021 yılı kaba intihar hızı 100 binde 9,4'tür (DSÖ, 2025). Ülkenin resmî verilere göre bu hız 2024'te 100 binde 9,2 seviyesine gerilemiştir (Government of Canada, 2025).

Kanada örneği, güçlü hak temelli yaklaşım, katılımcı politika formülasyonu ve dijitalleşme odaklı önleyici politika araçları ile desteklenen bir ruh sağlığı politikası modeli sunmaktadır. Öte yandan parçalı sistem yapısı ve hizmetlere erişimdeki eşitsizlikler, uygulama kapasitesini sınırlandıran sorunlar üretmeye devam etmektedir.

Japonya: Stress Check Programı

Japonya'nın ruh sağlığı sistemi tarihsel olarak aile ve kurumsal gözetimi merkezine yerleştiren bir yapı üzerine kurulmuştur. 1900 tarihli *Akıl Hastalarının Hapsedilmesi Yasası* ile temelleri atılan bu yaklaşım, 1950'deki *Ruh Sağlığı Hijyen Yasası* ile kurumsal bir çerçeve kazanmış ve zorunlu yatış uygulamaları normatif temele dayandırılmıştır. Bu düzenlemeler, ailelere hukuki sorumluluk yükleyerek özel psikiyatri hastanelerinin artmasına yol açmış; 1960'lardan itibaren Japonya, dünyadaki en yüksek psikiyatri yatak kapasitesine sahip ülkelerden biri haline gelmiştir. 1980'lerde *Utsunomiya* skandalı ise psikiyatri servislerinde yaşanan hak ihlallerini görünür kılmış ve 1987'de hasta haklarını güçlendiren yasal düzenlemeler yapılmıştır (Ng vd., 2010; Kuno ve Asukai, 2000).

Bu tarihsel gelişim, Japonya'da hizmet sunum modelinin uzun süre hastane merkezli bir yapı üzerine kurulduğunu göstermektedir.

2004'te yayımlanan *Ruh Sağlığı Bakımı ve Refahının Reformu Vizyonu* politika belgesiyle birlikte toplum temelli bakımın kurumsal yapısını güçlendirmeye yönelik dönüşüm başlamıştır. Reform kapsamında on yıl içinde 70.000 psikiyatri yatağının azaltılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda toplum ruh sağlığı merkezleri, evde bakım destekleri, gündüz bakım tesisleri ve istihdam destek programları yaygınlaştırılmıştır. Ancak finansman yapısı çelişkili biçimde yatılı tedaviyi teşvik ettiğinden Japonya günümüzde 300.000'in üzerinde psikiyatri yatağıyla OECD ülkeleri arasında en yüksek oranlardan birine sahiptir (Ng vd., 2010; Kasai vd., 2017; Aoki vd., 2025).

Epidemiyolojik araştırmalar, yaygın ruhsal bozukluk prevalansının görece düşük olduğunu ancak tedaviye erişim oranlarının da sınırlı kaldığını göstermektedir. Vakaların önemli kısmı herhangi bir tedavi almamakta, tedavi alanlar ise çoğunlukla yatılı hizmetlere yönlendirilmektedir (Nishi vd., 2019). 290 günlük ortalama yatış süresi, rehabilitasyon ve topluma yeniden katılım süreçlerinin önündeki temel engellerden biri olarak değerlendirilmektedir (Kasai vd., 2017). Ayrıca Japonya'da özgün bir sosyolojik olgu olan *hikikomori* (uzun süreli sosyal geri çekilme) genç nüfus arasında giderek artmakta ve depresyon ile sosyal fobi gibi eş tanılarla ilişkilendirilmektedir (Nishi vd., 2019). Bu durum, toplum temelli bakımın altyapı eksiklikleri ve damgalama nedeniyle henüz yeterince yaygınlaşamadığını göstermektedir.

2000'li yıllardan itibaren Japonya'da iş stresine bağlı depresyon ve intihar hızını azaltmaya yönelik koruyucu/önleyici politika araçları önem kazanmıştır (Kawakami ve Tsutsumi, 2016). 2015'te başlatılan *Stress Check Programı* ile 50+ çalışanı bulunan işyerlerinde düzenli psikolojik taramalar, stres değerlendirmeleri ve danışmanlık hizmetleri zorunlu hale getirilmiştir. Program kapsamında çalışanların psikolojik risk düzeyleri izlenmekte, örgütsel geri bildirim mekanizmaları oluşturulmakta ve işyeri düzeyinde risk yönetimi uygulanmaktadır. Ayrıca intihar hızını azaltmaya yönelik çok boyutlu ulusal kampanyalar yürütülmüş ve etkili sonuçlara ulaşılmıştır. Ancak Japonya hâlen OECD ülkeleri arasında görece yüksek intihar hızına sahip ülkelerden biridir (Kasai vd., 2017; Aoki vd., 2025). COVID-19 pandemisi sürecinde özellikle kadınlar ve gençler arasında artan intihar vakaları bu alandaki kırılganlıkları yeniden görünür kılmıştır (Aoki vd., 2025). 2006 tarihli *İntiharla Mücadele Yasası* kapsamında her yıl *İntiharla Mücadeleye İlişkin Beyaz Bülten* paylaşılmaktadır. Bülten'de 2023 yılında kaba intihar hızının gerilemeye devam ettiği ve 100 binde 18,2 olarak kaydedildiği açıklanmıştır (Ministry of Health, Labour and Welfare, 2024).

Japonya örneği, güçlü hastane altyapısının varlığını sürdürdüğü ancak toplum temelli hizmetlerin kademeli biçimde güçlendirilmeye çalışıldığı hibrit bir ruh sağlığı hizmet sunum modeliyle birlikte işyeri temelli önleyici politika araçlarının öne çıktığı bir sistem olarak değerlendirilebilir. Öte yandan ülkede hastane merkezli yapının sürekliliği nedeniyle toplum temelli modele geçiş sınırlı kalmaktadır.

Çin: 686 Programı

Çin'de ruh sağlığı sistemi uzun yıllar parçalı ve kentsel alan odaklı bir yapı sergilemiştir. 1950'lerden itibaren psikiyatri hastanelerinin sayısı artmış ancak hizmetler şehir merkezlerinde yoğunlaşmış, kırsal bölgelerde erişim sınırlı kalmıştır. 1980'lerde başlayan ekonomik reformlar ve sağlık hizmetlerinin kısmen piyasalaşması, kentsel ve kırsal bölgeler arasındaki eşitsizlikleri derinleştirirken ruh sağlığı alanındaki yapısal kırılganlıkları artırmıştır. 2000'li yılların başında gerek artan iç politika baskıları gerekse uluslararası normların etkisiyle ruh sağlığı hizmetlerinin kapasitesini güçlendirme ihtiyacı belirginleşmiştir (Liang vd., 2018; Xu vd., 2022). Bu süreçte hizmet sunum modeli, hastane merkezli yapıdan toplum temelli hizmet ağlarını güçlendirmeyi hedefleyen bir politika yönelimine doğru evrilmeye başlamıştır.

2004'te pilot proje olarak başlayan *686 Programı* (Ulusal Psikozların Sürekli Yönetimi ve Müdahale Programı), reformun temel politika aracı olmuştur. 686 Programı, ağır ruhsal bozukluğu olan bireylerin toplum temelli sistemlere kaydedilmesini, düzenli ev ziyaretleriyle izlenmesini ve tedavi süreçlerinin sürekliliğinin sağlanmasını amaçlayan kapsamlı bir girişim olarak tasarlanmış (Liang vd., 2018; Yan vd., 2023); klinik müdahaleler kadar sosyal rehabilitasyon, istihdam desteği ve aile temelli bakım mekanizmalarını da içeren bütüncül bir yaklaşım getirmiştir (Xiang vd., 2012). Temel

hedef, hastanelere bağımlılığı azaltarak toplum temelli bakımın kurumsal yapısını güçlendirmek ve aile destek mekanizmalarını sistemin parçası haline getirmektir. 2009'da gerçekleştirilen sağlık reformu ile ruh sağlığı hizmetleri temel kamu hizmetleri kapsamına alınmıştır. Böylece 686 Programının kayıt ve izleme sistemi ise ulusal ölçekte yaygınlaştırılmıştır (Chen vd., 2023). Bu durum Çin'de ruh sağlığı politikalarının kurumsallaşmış veri toplama ve izleme mekanizmaları ile desteklenmeye başladığını göstermektedir.

2012 tarihli *Ruh Sağlığı Yasası* ile toplum temelli model daha güçlü bir kurumsal çerçeveye kavuşmuş; hasta hakları güçlendirilmiş, gönüllü yatış ilkesi getirilmiş ve zorunlu yatış prosedürleri sınırlandırılmıştır (Xu vd., 2022; Yan vd., 2023). 2015-2020 döneminde toplum temelli rehabilitasyon merkezlerinin sayısı hızla artmış ve bakanlıklar arası koordinasyon mekanizmaları güçlendirilmiştir. 2019'da başlatılan *Sağlıklı Çin Hareketi (2019-2030)* kapsamında yaşlılar, çocuklar ve ergenlere yönelik ruh sağlığı programları geliştirilmiş; okullarda danışmanlık hizmetleri yaygınlaştırılmış ve depresyon ile demans taramaları gibi koruyucu/önleyici politika araçları uygulanmaya başlanmıştır (Chen vd., 2023). Ancak ruh sağlığı hizmetlerinin ülke genelinde homojen yayılmadığı yönündeki eleştiriler sürmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde uzman eksikliği, kaynak dağılımındaki eşitsizlikler ve veri altyapısındaki sınırlılıklar önemli yapısal sorunlardır (Yan vd., 2023).

Büyük şehirlerde e-sağlık uygulamaları ve topluluk temelli destek ağları hizmet kapasitesini güçlendiren yenilikçi araçlar olarak öne çıksa da damgalama, zorunlu yatış uygulamalarındaki farklılıklar ve yaygın ruhsal bozukluklara yönelik hizmet açığı reformların etkisini sınırlayan unsurlar arasındadır (Xu vd., 2022; Xiang vd., 2012). DSÖ'nün dünya ülkeleri veri setine göre Çin'de 2021 yılı kaba intihar hızı 100 binde 8,9'dur (DSÖ, 2025).

Çin örneği, merkezi devlet politikaları aracılığıyla geniş ölçekli toplum temelli bakım ağlarının kurumsallaştırılmasını hedefleyen ve ulusal programlar üzerinden yürütülen bir ruh sağlığı reform modeli olarak değerlendirilebilir. Öte yandan bölgesel eşitsizlikler ve insan kaynağı sınırlılıkları, sistemin kapsayıcılığını etkilemektedir.

Türkiye: Toplum Ruh Sağlığı Merkezlerinden Öteye Geçen Çok Katmanlı Yapı ve Uygulama Kapasitesi

Türkiye'de ruh sağlığı politikalarının tarihsel gelişimi uzun süre hastane merkezli, biyomedikal tedavi odaklı bir çizgide ilerlemiştir. Erken Cumhuriyet döneminde ruh sağlığı hizmetleri sınırlı sayıdaki uzmanlaşmış kurum etrafında şekillenmiş; koruyucu ve toplum temelli hizmetler ise sağlık politikaları içinde tali konumda kalmıştır (SSYB, 1973; Dönmez ve Çam, 2021). 2000'li yıllardan itibaren ruh sağlığı politikalarındaki küresel paradigma değişimi, DSÖ'nün destekleri ve AB uyum sürecinin etkisiyle toplum temelli modele yönelim belirginleşmiştir (DSÖ, 2001; Bilir-Uslu, 2022). Bu süreçte *Ulusal Ruh Sağlığı Politikası* ve *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı* gibi politika belgeleri, hak temelli yaklaşımın normatif çerçevesini oluşturmuştur (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020).

Yaşanan dönüşümün en görünür kurumsal bileşeni Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM) olmuştur. TRSM'ler, şizofreni ve bipolar bozukluk gibi ağır ruhsal hastalıklarla yaşayan bireylerin toplum içinde izlenmesi, rehabilitasyonu ve sosyal yaşama katılımını desteklemek üzere yapılandırılmıştır. Çok disiplinli ekip anlayışı üzerine kurulan bu Merkezler, Türkiye'de toplum temelli ruh sağlığı modelinin çekirdek kurumsal mekanizmasını oluşturmaktadır (Türk Psikiyatri Derneği, 2020; T.C. Sağlık Bakanlığı, 2024). Ancak toplum temelli ruh sağlığı hizmetleri yalnızca TRSM'lerle sınırlı değildir.

Aile Sağlığı Merkezleri (ASM), Toplum Sağlığı Merkezleri (TSM) ve özellikle Sağlıklı Hayat Merkezleri (SHM), psikososyal destek ve koruyucu hizmetlerin yürütüldüğü önemli yapılar arasında yer almaktadır. SHM'lerde psikolog, sosyal çalışmacı ve çocuk gelişimci gibi meslek elemanlarının yer aldığı psikososyal destek birimlerinin tanımlanmış olması, ruh sağlığı hizmetlerinin psikiyatri hizmetleriyle sınırlı kalmayıp birinci basamak ve toplum sağlığı düzeyinde de kurumsal karşılık bulduğunu göstermektedir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2020). Ayrıca göçmen nüfusun yoğun olduğu bölgelerde faaliyet gösteren Göçmen Sağlığı Merkezleri de kırılgan gruplara yönelik ruh sağlığı hizmetleri açısından önemli bir temas noktası oluşturmaktadır.

Türkiye'de ruh sağlığı politikaları, karşılaştırmalı analizde incelenen diğer ülke örnekleriyle benzer biçimde, farklı düzeylerde işleyen politika araçları aracılığıyla yapılandırılmaktadır. Bu bağlamda politika araçları üç temel düzeyde belirginleşmektedir: (i) TRSM'ler aracılığıyla yürütülen toplum temelli rehabilitasyon ve izlem hizmetleri, (ii) ASM, TSM ve SHM gibi yapılar üzerinden geliştirilmeye çalışılan birinci basamak entegrasyon araçları ve (iii) Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı gibi stratejik yönlendirme ve koordinasyon sağlayan politika belgeleri. Öte yandan bu araçlar, incelenen ülke örneklerinde olduğu gibi bütünleşik, standardize edilmiş ve performans temelli bir politika seti olarak değil; daha çok parçalı ve eşgüdümü sınırlı bir yapı içinde işlemektedir.

Bu durum, Türkiye'de ruh sağlığı politikalarının temel sorununun araç eksikliğinden ziyade, mevcut politika araçlarının kurumsal bütünlük içinde etkin biçimde işletilememesi olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla temel sorun, toplum temelli ruh sağlığına ilişkin kurumsal yapıların yokluğu değildir. Asıl mesele, mevcut kurumsal bileşenlerin eşgüdüm, sevk zinciri, vaka yönetimi, personel sürekliliği, bölgesel erişim ve performans izleme açısından yeterince bütünleşik bir sisteme dönüşememesidir. Literatür, özellikle uzman personel dağılımındaki eşitsizlikler, personel devri, hizmet standardizasyonundaki farklılıklar ve kurumlar arası koordinasyon sorunlarının hizmet sunumunu doğrudan etkilediğini göstermektedir (Türk Psikiyatri Derneği, 2020; Artukoğlu-Kayacan ve Kılıç, 2023). Birinci basamak entegrasyonu da bu sınırlılıkların görünür olduğu alanlardan biridir. Türkiye'de ruh sağlığına ilişkin birinci basamak hizmetleri kurumsal olarak tanımlanmış olsa da bu hizmetlerin henüz standart, süreklilik taşıyan ve ölçülebilir bir entegrasyon düzeyine ulaştığını söylemek güçtür. ASM, TSM, SHM, TRSM ve hastane hizmetleri arasında sevk ve geri bildirim mekanizmalarının işleyişine ilişkin düzenli ve karşılaştırılabilir verilerin sınırlı olması, hizmet sürekliliğini değerlendirmeyi zorlaştırmaktadır.

Mevcut yapısal sınırlılıklar, makro göstergeler düzeyinde de dolaylı biçimde izlenebilmektedir. Türkiye'de kaba intihar hızı 2000 yılında yüz binde 2,80 iken, 2024 yılında yüz binde 5,22'ye yükselmiş; intihar vakası sayısı 1.802'den 4.460'a çıkmıştır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2025). Kuşkusuz intihar, ruh sağlığı politikalarının başarısını tek başına ölçmeye yetecek bir gösterge değildir. Ekonomik krizler, işsizlik, yoksulluk, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, aile içi şiddet ve göç gibi sosyal belirleyiciler bu olguyu çok boyutlu biçimde şekillendirmektedir (Marmot, 2010; Lund vd., 2011). Ancak uzun dönemli artış eğilimi, koruyucu ve önleyici ruh sağlığı kapasitesinin, erken müdahale mekanizmalarının ve sosyal belirleyicilere duyarlı politika araçlarının güçlendirilmesi gereğine işaret eden önemli bir makro uyarı göstergesi olarak değerlendirmeye açıktır.

Sonuç olarak Türkiye'de ruh sağlığı sisteminin temel sorunu, kurumsal altyapının yokluğu değil; bu altyapının bütünleşik, erişilebilir ve sonuç odaklı bir hizmet sistemine dönüştürülmesindeki uygulama kapasitesi sınırlılıklarıdır.

KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRME

Küresel düzeyde ruh sağlığı hizmetlerinin sınırlı kaynaklar, hizmet sunumunda parçalanma ve bölgesel eşitsizlikler gibi yapısal sorunlarla karşı karşıya olduğu bilinmektedir (Saxena vd., 2007). Öte yandan her ülke, bu ortak sorunlara farklı kurumsal tasarım ve politika araçlarıyla yanıt vermektedir. Bu farklılaşma, ruh sağlığı politikalarının yalnızca kaynak düzeyiyle değil; aynı zamanda hizmet organizasyonu, yönetişim kapasitesi, veri temelli izleme mekanizmaları ve önleyici politika araçlarının kurumsallaşma derecesiyle de şekillendiğini göstermektedir.

Bu çalışmada seçili ülkeler, ruh sağlığı politikalarının karşılaştırılabilirliğini sağlamak amacıyla yedi temel analitik boyut üzerinden değerlendirilmiştir: hizmet sunum modeli, toplum temelli yaklaşımın kurumsal yapısı, birinci basamak entegrasyonu, uzman insan kaynağı ve hizmet kapasitesi, veri üretimi ve performans izleme mekanizmaları, koruyucu/önleyici politika araçları ve hak temelli yaklaşımın uygulamadaki görünümü. Bu boyutlar, ülkeler arasındaki farklılaşmaları sistematik biçimde görünür kılmayı mümkün kılmaktadır.

Seçili ülke örnekleri incelendiğinde, ruh sağlığı politikalarının etkinliğini belirleyen temel ayrışma alanlarının özellikle birinci basamak entegrasyonu ile veri temelli izleme kapasitesi olduğu dikkat çekmektedir. İngiltere'de birinci basamak sağlık hizmetleriyle bütünleşik IAPT modeli, erken müdahale ve rutin sonuç ölçümüne dayalı performans izleme mekanizmalarıyla öne çıkmaktadır. İtalya'da Basaglia reformu, toplum temelli bakımın kurumsallaşmasını sağlamış ancak bölgesel

kapasite farklılıkları uygulamada eşitsizlikler üretmiştir. Kanada'da ruh sağlığı politikası, katılımcı yönetişim ve dijital hizmetler aracılığıyla genişlemekte; Japonya'da işyeri temelli Stress Check Programı önleyici politika araçlarının kurumsallaşmış bir örneğini sunmaktadır. Çin'de uygulanan 686 Programı, ulusal kayıt sistemi ve toplum temelli vaka takibi ile güçlü bir izleme kapasitesi oluşturmuştur.

Türkiye'de ise 2000'li yıllarla birlikte toplum temelli modele geçiş yönünde önemli kurumsal adımlar atılmış; TRSM'ler, Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı ve birinci basamakla entegrasyon hedefleri politika belgelerinde yer bulmuştur. Bu yönüyle politika tasarımı düzeyinde küresel eğilimlerle uyumlu bir çerçeve söz konusudur. Öte yandan karşılaştırmalı bulgular, Türkiye'nin özellikle veri temelli izleme kapasitesi, birinci basamak entegrasyonu ve hizmet bütünleşmesi alanlarında incelenen ülke örneklerinden ayrıştığını göstermektedir. Dolayısıyla temel sorun, kurumsal yapı eksikliği değil, mevcut yapıların eşgüdümlü, ölçülebilir ve sürdürülebilir bir hizmet sistemine dönüştürülememesidir. Bu durum, Türkiye'de ruh sağlığı probleminin, politika belgelerinde büyük ölçüde kurumsal kapasite ve hizmet organizasyonu eksikliği üzerinden tanımlandığını ancak sosyal belirleyicilere ilişkin müdahalelerin politika araçlarına daha sınırlı biçimde yansıdığını göstermektedir.

Aşağıdaki Tablo 1'de seçili ülkelerde ruh sağlığı politikalarının temel özellikleri; hizmet sunum modeli, önleyici politika araçları, kurumsal güçlü yönler ve uygulamadaki sınırlılıklar üzerinden karşılaştırmalı olarak özetlenmektedir.

Tablo 1- Seçili Ülkelerde Ruh Sağlığı Politikalarının Temel Özellikleri

Ülke	Temel Politika Aracı	Hizmet Sunum Modeli	Önleyici Politika Araçları	Kurumsal Güçlü Yön	Temel Sınırlılık
İngiltere	IAPT Programı	Birinci basamak entegrasyonu ve erken müdahale	İntiharı önleme stratejileri, erken terapi erişimi	Rutin veri ve performans izleme sistemi	Dezavantajlı gruplarda erişim eşitsizliği
İtalya	Basaglia Yasası	Psikiyatri hastanelerinin kapatılması ve toplum temelli bakım	Sosyal rehabilitasyon ve toplumsal entegrasyon	Hak temelli reform modeli	Bölgesel kapasite eşitsizlikleri
Kanada	Ulusal Ruh Sağlığı Stratejisi	Toplum temelli ve katılımcı model	Dijital hizmetler, damgalamayla mücadele	Hak temelli ve katılımcı yönetişim	Parçalı sistem, uzun bekleme süreleri
Japonya	Stress Check Programı	Hibrit sistem (hastane+toplum temelli hizmetler)	İşyeri stres taraması, ulusal intihar önleme kampanyaları	Kurumsallaşmış önleyici işyeri politikası	Uzun yatış süreleri, yüksek yatak kapasitesi
Çin	686 Programı	Devlet öncülüğünde toplum temelli vaka yönetimi	Ulusal kayıt sistemi ve halk sağlığı programları	Hızlı ölçeklenebilir ulusal model	Kırsal bölgelerde uzman eksikliği
Türkiye	TRSM ve Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı	Toplum temelli modele geçiş sürecinde hibrit yapı	Sınırlı düzeyde koruyucu hizmetler ve farkındalık çalışmaları	TRSM ağının politika merkezine yerleştirilmesi	Uzman yetersizliği, veri izleme ve hizmet bütünleşmesinde sınırlılıklar

Yukarıdaki tabloda, ruh sağlığı politikalarının yalnızca hizmet sunum modeli üzerinden değil; aynı zamanda entegrasyon, veri üretimi ve önleyici kapasite üzerinden ayrıştığı da görülmektedir. Özellikle İngiltere ve Çin örneklerinde veri temelli izleme mekanizmalarının kurumsallaşmış olması, politika çıktılarının ölçülebilirliğini artırırken; Japonya'da işyeri temelli önleyici araçların kurumsallaşması ise farklı bir müdahale alanı yaratmaktadır. Öte yandan incelenen ülkelerde hizmetlere erişimde eşitsizlikler, insan kaynağı sınırlılıkları, bölgesel farklılıklar ve sistem içi

koordinasyon sorunları gibi çeşitli yapısal sınırlılıkların farklı biçimlerde varlığını sürdürdüğü de anlaşılmaktadır. Bu durum, ruh sağlığı politikalarının tamamlanmış modellerden ziyade, uygulama süreçleri içinde sürekli geliştirilmesi gereken politika alanları olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim dinamik bir sistem olan kamu politikası, sürekli döngüsel bir süreçtir (Parsons, 1995). Bu bağlamda Türkiye'nin de benzer kurumsal yapılara sahip olmasına rağmen entegrasyon ve performans izleme kapasitesi bakımından sınırlı kaldığı; dolayısıyla incelenen ülkelerden "model eksikliği"nden çok "uygulama kapasitesi ve sistem bütünleşmesi" açısından ayrıştığı görülmektedir.

Türkiye'nin Konumu: Ne Kadar Yakınız, Nerede ve Neden Ayrışıyoruz?

Türkiye'de ruh sağlığı politikalarının tarihsel seyri, uzun süre hastane merkezli biyomedikal tedavi odaklı ve reaktif bir çizgide ilerlemiştir. 2000'li yıllardan itibaren gerçekleştirilen reformlarla birlikte toplum temelli modele geçiş yönünde önemli kurumsal adımlar atılmış; Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı'nın hazırlanması ve TRSM'lerin kurulması ise bu dönüşümün temel bileşenlerini oluşturmuştur. Bu yönüyle Türkiye, politika belgeleri düzeyinde küresel paradigma dönüşümüne önemli ölçüde yakınlaşmıştır. Ancak eleştirel kamu politikası yaklaşımının işaret ettiği üzere, politika belgelerinde tanımlanan normatif hedefler ile uygulama süreçlerinde ortaya çıkan sonuçlar arasında önemli farklılaşmalar oluşabilmektedir (Bacchi, 2009; Taylor, 1997).

WPR perspektifinden değerlendirildiğinde, Türkiye'de ruh sağlığı problemi politika belgelerinde büyük ölçüde hizmet kapasitesinin geliştirilmesi, kurumlar arası koordinasyonun güçlendirilmesi ve toplum temelli hizmetlerin yaygınlaştırılması gereken bir sağlık sistemi sorunu olarak temsil edilmektedir. Bu temsil biçimi, ruh sağlığı alanındaki eksiklikleri öncelikle hizmet sunumu ve kurumsal örgütlenme ekseninde görünür kılarken; yoksulluk, güvencesiz çalışma, toplumsal cinsiyet eşitsizlikleri, sosyal dışlanma ve diğer sosyal belirleyicileri ikincil planda bırakabilmektedir. Buna bağlı olarak politika araçları da ağırlıklı biçimde sağlık hizmetlerinin örgütlenmesi ve kapasite artırımı etrafında şekillenmektedir.

Karşılaştırmalı bulgular, Türkiye'nin incelenen ülke örneklerinden "model eksikliği" bakımından değil, "uygulama kapasitesi ve sistem bütünleşmesi" açısından ayrıştığını göstermektedir. TRSM sayısındaki artış, kurumsal yaygınlaşma açısından önemli bir gelişme olmakla birlikte, bu yapıların mekânsal dağılımı, işleyiş biçimi ve diğer hizmet bileşenleriyle ilişkisi, erişim ve süreklilik açısından sınırlılıklar üretmektedir. Özellikle hizmetlerin büyük ölçüde kent merkezlerinde yoğunlaşması, kırsal alanlarda erişim sorununu sürdürmekte; uzman personel yetersizliği ve yüksek personel devri, uzun dönemli vaka takibini ve birinci basamakla entegrasyonu zayıflatmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de toplum temelli model kurumsal tasarım düzeyinde değil, uygulama kapasitesi ve hizmet bütünleşmesi düzeyinde sınırlılıklar taşımaktadır.

Mevcut sınırlılıklar, kurumsal kapasitenin farklı boyutlarında daha görünür hale gelmektedir. Öncelikle insan kaynağı sürekliliğinin sağlanamaması ve bölgesel dengesizlikler, hizmetlerin etkinliğini doğrudan etkilemektedir. Ayrıca rutin sonuç ölçümü, ulusal performans izleme sistemleri ve kamuya açık raporlama mekanizmalarının kurumsallaşmamış olması, politika çıktılarının sistematik biçimde değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Sosyal hizmetler, yerel yönetimler ve istihdam politikalarıyla kurulan ilişkilerin sınırlılığı ise toplum temelli modelin çok aktörlü yapısının gelişimini kısıtlamaktadır. TRSM'lerin işlevi çoğu zaman klinik hizmet sunumuyla sınırlı kalmakta; sosyal belirleyicilere temas eden bütüncül bir hizmet modeli yeterince kurumsallaşamamaktadır.

Hizmet sunumundaki yapısal sınırlılıklar, bölgesel ve toplumsal eşitsizlikler bağlamında belirginleşmektedir. Özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ruh sağlığı göstergelerinin ülke ortalamasından farklılaşması, sosyo-ekonomik koşullar ile ruh sağlığı arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır (Saha Merkezi, 2023). Bu durum, ruh sağlığı politikalarının sağlık sistemiyle sınırlı bir alan olarak değil; eğitim, istihdam, sosyal politika ve yerel yönetimlerle birlikte ele alınması gerektiğini göstermektedir. Aksi halde mevcut politika tasarımları, eşitsizlikleri azaltma kapasitesi kadar onları yeniden üretme potansiyeli de taşımaktadır. Ayrıca politika formülasyonunun ağırlıklı olarak merkezi ve yukarıdan aşağıya yaklaşımla yürütülmesi, katılımcı ve yerel ihtiyaçlara duyarlı politika araçlarının gelişimini sınırlamaktadır.

Türkiye'nin incelenen ülkelerden ayrıştığı bir diğer kritik alan veri üretimi ve izleme kapasitesidir. Ruh sağlığı hizmetlerine ilişkin düzenli, karşılaştırılabilir ve kamuya açık veri setlerinin sınırlı

olması, politika çıktılarının bütüncül biçimde değerlendirilmesini güçleştirmektedir. Nitekim bu çalışmada da politikanın sonuçlarına ilişkin kamuya açık güncel verilere erişimin sınırlılığı nedeniyle nicel performans analizi yerine, belge temelli nitel bir analiz yaklaşımı benimsenmesi gerekmiştir. İngiltere, Kanada ve Çin örneklerinde görüldüğü üzere, ruh sağlığı politikalarının etkinliği yalnızca kurumsal yapıların varlığına değil; aynı zamanda performans izleme, veri şeffaflığı ve sonuç odaklı yönetişim mekanizmalarının kurumsallaşmasına bağlıdır. Türkiye'de ise bu alanlarda kurumsallaşma düzeyinin sınırlı kalması, hizmetler arasında nitelik farklılıklarına yol açmaktadır.

Son olarak, ruh sağlığı hizmetlerinde artan piyasalaşma eğilimi, hizmetlerin erişilebilirliği ve hak temelli niteliği açısından önemli bir gerilim alanı oluşturmaktadır. Psikoterapi ve psiko-sosyal destek hizmetlerine erişimin özel sektöre yönelmesi, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de bu hizmetlerin sosyo-ekonomik farklılıklara bağlı olarak eşitsiz biçimde dağılması riskini doğurmaktadır.

Yukarıda da aktarıldığı üzere, Türkiye'de ruh sağlığı politikalarına ilişkin temel sorun, kurumsal yapıların yokluğu değil, mevcut yapıların bütünleşik, erişilebilir ve ölçülebilir bir hizmet sistemine dönüştürülememesidir. Dolayısıyla politika döngüsünde öncelikli mesele yeni kurumsal yapılar oluşturulması değil; mevcut yapıların katılımcı, bütünleşik ve hesap verebilir bir yönetişim anlayışıyla güçlendirilmesidir. Ruh sağlığı hizmetlerinin etkinliğinin ve verimliliğinin arttırılması için sosyal belirleyicilere duyarlı bir yaklaşımla mevcut kurumsal yapının koordinasyonunu güçlendiren, veri temelli ve çok paydaşlı bir yönetişim modeli geliştirilmesi gerekmektedir.

SONUÇ YERİNE: KARŞILAŞTIRMALI BULGULAR IŞIĞINDA TÜRKİYE İÇİN POLİTİKA İYİLEŞTİRME ÖNERİLERİ

Bu çalışma, Türkiye'de ruh sağlığı politikalarına ilişkin mevcut tartışmaları karşılaştırmalı ve eleştirel bir çerçevede yeniden değerlendirmiştir. Karşılaştırmalı analiz bulguları, ruh sağlığı politikalarının etkinliğinin yalnızca kurumsal yapıların varlığıyla değil; bu yapıların ne ölçüde bütünleşik, erişilebilir, veri temelli ve önleyici bir yaklaşımla işlediğiyle belirlendiğini göstermektedir. İncelenen ülke örnekleri, toplum temelli ruh sağlığı hizmetlerinin ancak yeterli finansman, sürdürülebilir insan kaynağı planlaması, düzenli sonuç ölçümü ve sosyal belirleyicilere duyarlı politika tasarımı ile etkili hâle gelebildiğini ortaya koymaktadır. Türkiye'de ise politika belgelerinde tanımlanan hak temelli çerçeveye karşın, uygulama kapasitesi, hizmet bütünleşmesi, veri izleme ve eşitsizliklerle mücadele alanlarında sınırlılıklar devam etmektedir.

2000'ler sonrasında kurumsallaşan toplum temelli model ve TRSM ağı, politikada paradigma dönüşümüne işaret etmekte ancak mevcut yapıların işleyişinde uygulama kapasitesine ilişkin sınırlılıklar dikkat çekmektedir. Özellikle merkezlerin mekânsal dağılımı, insan kaynağı sürekliliği, birinci basamakla entegrasyon ve performans izleme mekanizmalarının kurumsallaşma düzeyi, politika çıktılarının etkisini belirleyen temel alanlar olarak öne çıkmaktadır. Bu doğrultuda, mevcut kurumsal yapının uygulama kapasitesini güçlendirmek üzere aşağıda sunulan politika önerileri kısa, orta ve uzun vadeli iyileştirmeler biçimindedir.

Kısa vadede, mevcut kurumsal yapıda iyileştirmeler öne çıkmaktadır. Öncelikle ruh sağlığına ilişkin veri üretimi ve paylaşımının sınırlı olması, politika çıktılarının sonuçlarını izlemeyi güçleştirmektedir. Bu durum, İngiltere ve Çin örneklerinde görülen rutin veri toplama ve performans izleme mekanizmalarının yokluğunda daha belirgin hâle gelmektedir. Bu nedenle mevcut veri altyapısının genişletilmesi, düzenli raporlama mekanizmalarının geliştirilmesi ve sonuç odaklı yönetişim araçlarının kurumsallaştırılması politika döngüsünün sağlıklı işleyebilmesi için kritik bir ihtiyaçtır. Öte yandan, birinci basamak sağlık hizmetleri içinde ruh sağlığına yönelik uygulamalar belirli ölçüde mevcut olmakla birlikte, bu uygulamaların kapsamı ve işlevselliği sınırlıdır. Yeni bir entegrasyon modelinin kurulmasından ziyade, mevcut birinci basamak mekanizmalarının insan kaynağı, hizmet çeşitliliği ve erişilebilirlik açısından güçlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Aynı şekilde TRSM'ler için tanımlı olan çok disiplinli hizmet yapısı da standartlaştırma, personel sürekliliği ve izleme mekanizmaları aracılığıyla daha etkin hale getirilmelidir.

Orta vadede, ruh sağlığı politikalarının yapısal kapasitesini güçlendirmeye yönelik müdahale alanları öne çıkmaktadır. İnsan kaynağı planlamasının süreklilik ve bölgesel dengeyi gözeten bir çerçevede ele alınması, hizmet sürekliliği açısından kritik bir unsurdur. Ayrıca dijital hizmetlerin Kanada ve Çin örneklerinde olduğu gibi coğrafi eşitsizlikleri azaltma potansiyeli dikkate alındığında, Türkiye'de dijital ruh sağlığı hizmetlerinin yaygınlaştırılarak erişilebilir ve entegre bir yapıya kavuşturulması önemli bir kapasite geliştirme alanıdır. Bununla birlikte sağlık, sosyal hizmet, istihdam ve yerel yönetimler arasındaki koordinasyonun güçlendirilmesi de toplum temelli modelin çok aktörlü yapısının işlerlik kazanması açısından belirleyici bir rol oynayacaktır.

Uzun vadede ise ruh sağlığı politikalarının kapsamının genişletilmesi ve önleyici kapasitesinin güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu açıdan özellikle uzun dönemli kaba intihar hızındaki sistematik artış, istatistiksel bir uyarı işareti olarak dikkat çekmektedir. Elbette intihar, çok boyutlu toplumsal, ekonomik ve kültürel dinamiklerle ilişkili karmaşık bir olgudur ve tek başına ruh sağlığı politikalarıyla doğrudan ilişkilendirilemez. Ancak uzun dönemli artış eğilimleri ve alt kırılımlardaki yansımaları, sosyal belirleyicilere duyarlı koruyucu/önleyici politika kapasitesine ilişkin yapısal ihtiyaçları dolaylı biçimde yansıtan önemli makro göstergeler sunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'de kaba intihar hızında gözlenen artış eğilimi ve bölgesel farklılaşmalar, politika yapıcıların ruh sağlığı politikalarının sosyal belirleyicilerle bütünleşme kapasitesine ilişkin değerlendirmelerinde dikkate alması gereken istatistiksel uyarı işaretleridir. Uzun vadeli ulusal ölçekli intiharla mücadele stratejisinin geliştirilmesi, yalnızca ölüm verilerine tepki veren bir araç olarak değil; erken uyarı, veri izleme ve müdahale kapasitesini güçlendiren bir politika alanı olarak ele alınmalıdır.

Benzer şekilde, işyeri temelli ruh sağlığı uygulamaları Türkiye'de mevcut iş sağlığı ve güvenliği mevzuatı çerçevesinde sınırlı düzeyde görülse de sistematik bir yapıyı sağlayacak olan zorlayıcı politika araçlarında eksiklik söz konusudur. Bu bağlamda Japonya örneğinde görülen psiko-sosyal risk takibi ve destek mekanizmalarına yönlendirme süreçlerinin kurumsallaştırılmasına yönelik normatif düzenlemeler, tavsiyelere dayalı mevcut çerçevenin genişletilmesi yoluyla uzun vadeli iyileşme sağlayacaktır. Ayrıca ruh sağlığının sosyal belirleyicilerle ilişkisi dikkate alındığında, eğitim, istihdam, sosyal politika ve yerel yönetimlerin aktif rol aldığı çok paydaşlı ve önleyici bir modelin geliştirilmesi uzun vadeli dönüşümün temel bileşenleri arasında yer almaktadır.

Türkiye'de ruh sağlığı politikalarına ilişkin tartışmalar büyük ölçüde "kurumsal eksiklik" varsayımı etrafında şekillenmektedir. Ancak karşılaştırmalı analiz, Türkiye'de temel sorunun kurumsal yapıların yokluğu değil; mevcut politika araçlarının bütünleşik, ölçülebilir ve erişilebilir bir hizmet sistemine dönüştürülmesindeki sınırlılıklar olduğunu ortaya koymaktadır. Bu yönüyle çalışma, ruh sağlığı politikalarına ilişkin problemi yeniden tanımlamakta ve sorunu hizmet kapasitesinden çok yönetişim kapasitesi, entegrasyon düzeyi ve veri temelli izleme eksikliği çerçevesinde ele almaktadır. Bu yeniden çerçeveleme, politika önerilerinin yönünü de değiştirmektedir. Türkiye'nin ruh sağlığı politikaları için öncelik, yeni kurumsal yapılar üretmekten ziyade, mevcut çok katmanlı politika araçlarını bütünleştiren, performans izleme mekanizmalarıyla desteklenen ve sosyal belirleyicilere duyarlı bir kamu hizmeti rejiminin inşasıdır. Bu bağlamda çalışma, ruh sağlığı politikalarının yalnızca sağlık sektörü içinde değil, çok aktörlü ve çok sektörlü bir yönetişim alanı olarak ele alınması gerektiğini vurgulayarak literatüre katkı sunmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma için etik kurul onayına gerek bulunmamaktadır.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Mental health is increasingly recognized not merely as an individual concern but as a fundamental human right and a central public policy issue shaped by social, economic, and political determinants. Despite this growing recognition, policy debates in many contexts, including Türkiye, tend to frame the limitations of mental health systems primarily in terms of institutional insufficiency. This study challenges this assumption by examining Türkiye's mental health policies through a comparative and critical policy analysis framework, focusing on the relationship between policy design, institutional capacity, and implementation outcomes.

International experience suggests that effective mental health systems depend not only on institutional reforms but also on the capacity to integrate services, ensure accessibility, sustain workforce planning, and systematically monitor outcomes. Rather than representing a single transferable model, successful policy frameworks tend to share certain structural features: coordinated financing, strong primary care integration, routine performance measurement, and policy designs that address social determinants. These commonalities provide an analytical basis for comparative evaluation, enabling the identification of both convergences and divergences across national contexts.

Building on this framework, the study employs a combined methodological approach. First, comparative policy analysis is used to examine the mental health policy frameworks of England, Italy, Canada, Japan, and China, selected for their distinct governance traditions, institutional capacities, and reform trajectories. Second, Bacchi's "What's the Problem Represented to Be?" (WPR) framework is used to analyse how mental health policies in Türkiye construct and respond to social problems, revealing the underlying assumptions, institutional constraints, and normative tensions embedded in policy discourse. This dual approach allows for a systematic comparison across countries while also critically evaluating the gap between policy intentions and implementation outcomes. Within this comparative perspective, mental health systems are analysed along four key dimensions: service delivery model, degree of integration with primary care and social policy sectors, workforce and institutional capacity, and the presence of data-driven monitoring and evaluation mechanisms. Across the selected cases, these dimensions reveal both shared reform directions and context-specific limitations. This methodological choice is also shaped by the limited availability of systematic and publicly accessible data on service utilization, workforce distribution, and continuity of care in Türkiye, which makes a document-based qualitative comparative approach analytically more appropriate.

England's IAPT model demonstrates a high level of integration between mental health services and primary care, supported by standardized training, coordinated financing, and routine outcome monitoring with public reporting. Italy's post-Basaglia system reflects a strong rights-based deinstitutionalization approach, yet faces regional disparities and uneven service capacity. Canada's model emphasizes participatory governance, culturally sensitive services, and expanding digital infrastructure, although access inequalities and workforce shortages persist. Japan presents a hybrid structure in which workplace-based preventive tools coexist with a historically high reliance on hospital care, limiting the full transition to community-based services. China's 686 Program illustrates a large-scale, state-led model combining case management, community outreach, and national coordination, while still facing rural–urban disparities and workforce constraints. Taken together, these cases indicate that the effectiveness of community-based models depends not only on formal policy adoption but on the institutionalization of integration, capacity, and monitoring mechanisms.

Against this analytical background, Türkiye's mental health system exhibits a pattern of partial convergence with global reforms. Since the 2000s, policy developments such as the National Mental Health Action Plans and the establishment of Community Mental Health Centres (TRSMs)

have introduced a formal shift toward community-based care. However, when assessed across the same analytical dimensions, this transformation remains incomplete. Service delivery continues to be influenced by hospital-centered structures; integration with primary care and social policy sectors remains limited; workforce distribution is uneven and characterized by high turnover; and systematic outcome monitoring and public reporting mechanisms are not fully institutionalized. These factors constrain the effective functioning of community-based services and limit the translation of policy commitments into measurable outcomes.

The analysis further shows that these limitations are closely linked to broader governance challenges. Compared with the selected country cases, Türkiye diverges particularly in four areas: service integration, workforce continuity, performance monitoring, and the management of social inequalities. First, although community mental health has been formally embraced, integration with primary care and other social policy fields remains weak and inconsistent. Second, multidisciplinary staffing structures exist in principle, but high turnover and uneven regional distribution undermine continuity of care and long-term case management. Third, unlike England's routinized performance monitoring or Japan's annual reporting practices in specific policy fields, Türkiye lacks comprehensive and transparent national systems for regular outcome measurement and public reporting. Fourth, the social determinants of mental health are not yet sufficiently integrated into policy design. This is especially important in a context where regional disparities, poverty, gendered vulnerabilities, and unequal access to psycho-social support continue to shape mental health outcomes. The growing reliance on private providers for psychotherapy and counselling services also raises concerns regarding equity and the universality of the right to health.

At this point, the interpretation of macro-level indicators requires methodological caution. One of the criticisms addressed in this study concerns the risk of treating crude suicide rates as direct indicators of policy success or failure. Such an interpretation would be reductionist, since suicide is a complex social phenomenon shaped by multiple economic, cultural, psychological, and institutional factors. For this reason, the study does not treat suicide rates as a direct policy output. Nevertheless, long-term trends and regional variations remain significant macro-level indicators that can illuminate structural vulnerabilities and the limits of preventive capacity. In Türkiye, the upward trend in suicide rates over time, together with persistent socio-economic inequalities and limited public reporting capacity, suggests the need for stronger preventive and intersectoral policy responses. The analytical value of these indicators therefore lies not in establishing simple causality, but in revealing patterns that should inform public policy design and evaluation.

Building on these findings, the study develops policy improvement orientations for Türkiye across three temporal levels. In the short term, the priority lies in strengthening existing institutional mechanisms rather than proposing entirely new structures. This includes improving data production and monitoring systems, expanding public reporting capacity, strengthening the functional integration of mental health within existing primary care mechanisms, and enhancing the operational consistency of TRSMs through standardization and workforce stability. In the medium term, the focus shifts to structural capacity building. Human resource planning needs to address continuity, regional balance, and multidisciplinary staffing. Digital mental health services should be expanded in a more integrated way to reduce geographical inequalities and improve access. At the same time, stronger coordination is needed between health services, social assistance, education, employment policies, and local administrations if community-based care is to function as a genuinely multi-actor model. In the long term, Türkiye needs a broader transformation in the scope of mental health policy. Such a transformation includes the development of a comprehensive national suicide prevention framework, the strengthening of workplace-based mental health practices within the existing occupational health and safety framework, and the adoption of a multi-sectoral policy model that systematically addresses the social determinants of mental health. These recommendations are not presented as detached normative ideals, but as policy directions derived from comparative evidence and from the observed limits of Türkiye's current implementation capacity.

In conclusion, this study demonstrates that the key limitation of mental health policy in Türkiye cannot be adequately explained by institutional absence alone. Instead, the findings show that the

central challenge lies in the limited capacity to transform existing policy instruments into an integrated, measurable, and accessible system of care. By reframing the policy problem from institutional deficiency to issues of governance capacity, system integration, and data-driven monitoring, the study offers a different analytical perspective on mental health policy design.

From this perspective, the future of mental health policy in Türkiye depends less on the creation of new institutional structures and more on the effective coordination of existing ones within a transparent, accountable, and multi-sectoral governance framework. The comparative findings underline that sustainable reform requires not only formal policy adoption but also the institutionalization of integration, performance monitoring, and preventive capacity. In this sense, the study contributes to the literature by showing that the core policy problem in Türkiye is not the absence of structures, but the limited ability to operationalize them as a coherent public system of community-oriented mental healthcare.

KAYNAKÇA

Aoki, A. Sugiura, K. & Akiyama, T. (2025). Overview of the Japanese mental health services through legislation, policies, and recent initiatives: a narrative review. *International Review of Psychiatry, 37*(3-4), 397-408.

Artukoğlu-Kayacan, P. ve Kılıç, B. (2023). Türkiye'de toplum ruh sağlığı hizmetleri: Kalitatif bir çalışma. *Halk Sağlığı Araştırma ve Uygulamaları Dergisi, 1*(1), 56–64.

Babaoğlu, C. ve Yılmaz, F. H. (2021). *Kamu politikası analizi: Yöntemler ve teknikler*. Nobel Kitap.

Bacchi, C. (2009). *Analysing policy: What's the problem represented to be?* Pearson.

Bacchi, C. (2016). Problematizations in health policy: Questioning how "problems" are constituted in policies. *SAGE Open, 6*(2), 1-16.

Badano, V. (2024). The Basaglia Law. Returning dignity to psychiatric patients: The historical, political, and social factors that led to the closure of psychiatric hospitals in Italy in 1978. *History of Psychiatry, 35*(2), 226-233.

Barbui, C., Papola, D., & Saraceno, B. (2018). Forty years without mental hospitals in Italy. *International Journal of Mental Health Systems, 12*(1), 43.

Bartram, M., & Chodos, H. (2013). Changing Directions, Changing Lives: The mental health strategy for Canada calling for critical deliberation on implementation. *Canadian Journal of Community Mental Health, 32*(4), 1-8.

Bilir-Uslu, M. K. (2022). Mental healthcare policy reform in Turkey: A qualitative study on the perspectives of user groups. *Toplum ve Sosyal Hizmet, 33*(1), 113-132.

Bongiorno, V. (2013). Proposals for mental health in Italy at the end of the nineteenth century: between utopia and anticipating the "Basaglia Law." *Clinical Practice and Epidemiology in Mental Health,* (9), 210-213.

Chen, R., Zhang, W., & Wu, X. (2023). Mental health policy and implementation from 2009 to 2020 in China. *SSM - Mental Health* (4), 1-5.

Chodos, H. (2017). The path to national mental health policy in Canada. *Canadian Journal of Community Mental Health, 36*(4), 145-158.

Clark, D. M. (2018). Realizing the mass public benefit of evidence-based psychological therapies: the IAPT program. *Annual Review of Clinical Psychology, 14*(1), 159–183.

Dönmez, A. ve Çam, O. (2021). Dünyada ve Türkiye'de toplum ruh sağlığı hizmetleri. Aylaz, R. ve Dönmez, A. (Ed.), *Toplum ruh sağlığı hemşireliği* (2-10). İstanbul Tıp Kitabevi.

Ertürk-Keskin, N. (2024). Kamu yönetiminde karşılaştırma yöntemi. Şat, N. (Ed.), *Kamu yönetiminde nitel araştırma* (73-85). Nobel Akademik Yayıncılık.

Fioritti, A. (2018). Is freedom (still) therapy? The 40th anniversary of the Italian mental health care

reform. *Epidemiology and Psychiatric Sciences, 27*(1), 319-323.

Garratt, K. (2024). *Mental health policy and services in England*. House of Commons Library. https://commonslibrary.parliament.uk/research-briefings/cbp-7547/

Government of Canada. (2025). *Suicide in Canada*. https://www.canada.ca/en/public-health/services/suicide-prevention/suicide-canada.html

Gül, H. (2015). Kamu politikası analizi, yöntemleri ve teknikleri. *Yasama Dergisi*, (29), 5-31.

Harvey, D. (2005). *A brief history of neoliberalism*. Oxford University Press.

Heidenheimer, A. J., & Elvander, N. (1990). *Comparative public policy: The politics of social choice in America, Europe, and Japan*. St. Martin's Press.

Kasai, K., Ando, S., Kanehara, A. Kumakura, Y., Kondo, S., Fukuda, M., Kawakami, N., & Higuchi, T. (2017). Strengthening community mental health services in Japan. *Lancet Psychiatry, 4*(4), 268-270.

Kawakami, N., & Tsutsumi, A. (2016). The Stress Check Program: A new national policy for monitoring and screening psychosocial stress in the workplace in Japan. *Journal of Occupational Health, 58*(1), 1–6.

Kuno, E., & Asukai, N. (2000). Efforts toward building a community-based mental health system in Japan. *International Journal of Law and Psychiatry, 23*(3–4), 361–373.

Lal, S. (2019). E-Mental health: Promising advancements in policy, research, and practice. *Healthcare Management Forum, 32*(2) 56-62.

Liang, D., Mays, V., & Hwang, W. (2018). Integrated mental health services in China: Challenges and planning for the future. *Health Policy and Planning,* (33), 107-122.

Lund, C., Breen, A., Flisher, A. J., Kakuma, R., Corrigall, J., Joska, J., ... and Patel, V. (2011). Poverty and common mental disorders in low and middle income countries: A systematic review. *Social Science and Medicine, 71*(3), 517–528.

Marmot, M. (2010). *Fair society, healthy lives (The Marmot review)*. Institute of Health Equity. https://www.instituteofhealthequity.org/resources-reports/fair-society-healthy-lives-the-marmot-review

Mental Health Commission of Canada (MHCC). (2012). *Changing Directions, Changing Lives: The Mental Health Strategy for Canada*. https://www.mentalhealthcommission.ca/wp-content/uploads/drupal/MHStrategy_Strategy_ENG.pdf

Mental Health Commission of Canada (MHCC). (2017). *Mental Health Strategy for Canada*. Ottawa.

Ministry of Health, Labour, and Welfare of Japan. (2024). *The 2024 – White Paper on Suicide Countermeasures*. https://www.mhlw.go.jp/content/001464705.pdf

Navarro, V. (2007). Neoliberalism, globalization, unemployment, inequalities, and the welfare state. *International Journal of Health Services, 37*(1), 1–25.

Ng, C., Setoya, Y., Koyama, A., & Takeshima, T. (2010). The ongoing development of community mental health services in Japan: Utilizing strengths and opportunities. *Australian Psychiatry, 18*(1), 57-62.

Nishi, D., Ishikawa, H., & Kawakami, N. (2019). Prevalence of mental disorders and mental health service use in Japan. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, (73), 458–465.

Organisation for Economic Co-operation and Development – OECD. (2021). *Fitter minds, fitter jobs: from awareness to change in integrated mental health, skills, and work policies*. https://www.oecd.org/content/dam/oecd/en/publications/reports/2021/11/fitter-minds-fitter-jobs_81033d43/a0815d0f-en.pdf

Office for National Statistics of United Kingdom – Population Health Monitoring Group. (2025). *Quarterly suicide death registrations in England: 2001 to 2023 registrations and quarter 1 to*

quarter 4 - 2024 provisional data. https://www.ons.gov.uk/peoplepopulationandcommunity/birthsdeathsandmarriages/deaths/bulletins/quarterlysuicidedeathregistrationsinengland/2001to2023registrationsandquarter1jantomartoquarter4octtodec2024provisionaldata

Parsons, W. (1995). *Public policy: an introduction to theory and practice of policy analysis*. Edward Elgar Publishing.

Pfeiffer, J., & Chapman, R. (2010). Anthropological perspectives on structural adjustment and public health. *Annual Review of Anthropology, 39*(1), 149–165.

Pollard, T., & Howard, N. (2021). Mental healthcare for asylum-seekers and refugees residing in the United Kingdom: A scoping review of policies, barriers, and enablers. *International Journal of Mental Health Systems, 15*(1), 1-15.

Ronchetti, C., Toffolutti, V., McKee, M., & Stuckler, D., (2025). The quantification of the psychiatric revolution: a quasi-natural experiment of the suicide impact of the Basaglia Law. *The European Journal of Public Health, 30*(3), 492-496.

Saha Merkezi. (2023). *2000–2023 yılları arası intihar verileri çalışma raporu*. https://sahamerkezi.org/2000-2023-yillari-arasi-intihar-verileri-calisma-raporu/

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2020). *Ulusal Ruh Sağlığı Eylem Planı (2021-2023).* https://hsgm.saglik.gov.tr/depo/Yayinlarimiz/Eylem_Planlari/Ulusal_Ruh_Sagligi_Eylem_Plani_2021-2023.pdf

T.C. Sağlık Bakanlığı. (2024). *Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri (TRSM) Listesi.* https://khgmsaglikhizmetleridb.saglik.gov.tr/TR,43118/toplum-ruh-sagligi-merkezleri-trsm-listesi.html

T.C. Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı – SSYB. (1973). *Sağlık hizmetlerinde 50. yıl.* SSYB Yayınları.

Taylor, S. (1997). Critical policy analysis: Exploring contexts, texts, and consequences. *Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 18*(1), 23–35.

Thornicroft, G., & Tansella, M. (2004). Components of a modern mental health service: a pragmatic balance of community and hospital care. *British Journal of Psychiatry, 185*(4), 283-290.

Türk Psikiyatri Derneği (TPD). (2020). *Toplum Ruh Sağlığı Merkezleri Görev Grubu Çalışma Raporu*. https://psikiyatri.org.tr/uploadFiles/128202016824-TRSMGGRaporu1282020.pdf

Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). *İntihar sayısı ve kaba intihar hızı, 1975-2024*. https://share.google/YDWSa6lGKY15uexxz

Twenge, J. M., & Campbell, W. K. (2018). Associations between screen time and lower psychological well-being among children and adolescents: evidence from a population-based study. *Preventive Medicine Reports*, 12, 271–283.

Wakefield, S., Kellett, S., Simmonds-Buckley, M., Stockton, D., Bradbury, A., & Delgadillo, J. (2021). Improving Access to Psychological Therapies (IAPT) in the United Kingdom: a systematic review and meta-analysis of 10-years of practice-based evidence. *British Journal of Clinical Psychology, 60*(1), 1-37.

Wang, J., Pasyk, S. P., Slavin-Stewart, C., & Olagunju, A. T. (2024). Barriers to mental health care in Canada identified by healthcare providers: a scoping review. *Administration and Policy in Mental Health and Mental Health Services Research,* (51), 826–838.

World Health Organization – WHO [Dünya Sağlık Örgütü – DSÖ]. (1948). *Constitution of the World Health Organization*. https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1

World Health Organization – WHO [Dünya Sağlık Örgütü – DSÖ]. (2001). *Atlas: mental health resources in the world 2001*. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/WHO-NMH-MSD-MDP-01.1

World Health Organization – WHO [Dünya Sağlık Örgütü – DSÖ]. (2025). *Suicide rates.* https://www.who.int/data/gho/data/themes/mental-health/suicide-rates

Xiang, Y., Yu, X., Sartorius, N., Ungvari, G., & Chiu, H. (2012). Mental health in China: Challenges and progress. *The Lancet, 380*(9855), 1715-1716.

Xu, Z., Gahr, M., Xiang, Y., Kingdon, D., Rüsch, N., & Wang, G. (2022). The state of mental health care in China. *Asian Journal of Psychiatry*, (69), 1-8.

Yan, J., Yu, X., & Zhang, X. (2023). The development and evolution of community mental health policies in China from 1998 to 2013. *Chinese Centre for Disease Control and Prevention, 5*(40), 900-908.

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Pregnancy and caregiving experiences of mothers with disabilities*

Engelli annelerin gebelik ve bakım verme deneyimleri

Azime ALTINOVA[1], Doğa BAŞER[2]

[1]Sosyal Hizmet Uzmanı Gençlik ve Spor Bakanlığı, azimealtinova@gmail.com, ORCID:0000-0002-8370-6863.

[2]Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, dogabaser@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-7451-6590

Başvuru: 25.01.2026

Kabul: 17.06.2026

Atıf:

Altınova, A. & Başer, D. (2026). Pregnancy and caregiving experiences of mothers with disabilities. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 949-968. DOI: 10.33417/tsh.1871554

ABSTRACT

This study aimed to explore the pregnancy and caregiving experiences of mothers with disabilities. Designed as a descriptive qualitative study, this research involved interviews with 20 mothers with disabilities, conducted using a semi-structured interview form. The audio recordings of the in-depth interviews were transcribed and analyzed using thematic analysis. As a result of the analysis, under the theme of support experienced by mothers with disabilities, the categories of spousal support and family support were identified, while under the theme of attitudes experienced by mothers with disabilities, the categories of concerns about the child's possible disability, judgmental attitudes, and accepting attitudes were identified. Spousal and family support, anxiety about the possibility of having a child with a disability, and judgmental or accepting attitudes were found to influence pregnancy and caregiving processes. The spouses and families of mothers with disabilities generally demonstrated supportive behaviors during pregnancy and childcare. While the possibility of having a child with a disability constituted a source of anxiety for mothers and their families, it also functioned as a societal narrative that placed pressure on mothers. When society refrains from judging the pregnancy and caregiving processes of mothers with disabilities, these mothers tend to question this nonjudgmental stance. In conclusion, it is recommended that premarital and parenting education programs be adapted to address the needs of individuals with disabilities. Additionally, expanding home care and home health services and increasing media representation of mothers with disabilities are recommended. This study contributes to understanding disability experiences in motherhood and supports the development of rights-based services for women with disabilities.

Keywords: *Pregnancy, caregiving, disabled motherhood, gender.*

ÖZ

Bu araştırmada engelli annelerin gebelik ve bakım verme deneyimlerini keşfetmek amaçlanmıştır. Betimleyici nitel bir çalışma olarak tasarlanan bu araştırmada, yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılarak 20 engelli anne ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmelerin ses kayıtları yazıya dökülmüş ve tematik analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sonucunda engelli annelerin deneyimlediği destekler temasında eş desteği ve aile desteği kategorilerine, engelli annelerin deneyimlediği tutumlar temasında ise çocuğun olası engelliliğine ilişkin kaygılar, yargılayıcı tutumlar ve

* Bu çalışma birinci yazarın ikinci yazar danışmanlığında hazırladığı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

kabul edici tutumlar kategorilerine ulaşılmıştır. Eş ve aile desteği, çocuğun engelli olması kaygısı, yargılayıcı ve kabul edici tutumlar gebelik ve bakım sürecini etkilemektedir. Engelli annelerin eşleri ve aileleri gebelik ve bakım sürecinde engelli annelere destekleyici davranışlarda bulunmuşlardır. Gebelik sürecinde çocuğun da engelli olması olasılığı engelli anne ve aileler için bir kaygı unsuru olmakla birlikte toplum açısından da anneler için bir baskı anlatısı oluşturmuştur. Toplum engelli annelerin gebelik ve bakım süreçlerini yargılamadığında engelli anneler toplumun bu tutumunu sorgulamaktadır. Sonuç olarak evlilik öncesi eğitim ve ebeveynlik eğitim programlarının, engelli bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak uyarlanması önerilmektedir. Ayrıca engelli annelere yönelik evde bakım ve evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, medyada engelli annelerin hikâyelerine yer verilmesi önerilmektedir. Bu çalışma engelli kadınların haklarını ön plana çıkarmak ve engelli kadınlara yönelik hizmetler geliştirmek için bir kadının annelik sürecindeki engellilik deneyimini anlamaya katkı sağlayacaktır.

Anahtar kelimeler: *Hamilelik, bakım, engelli annelik, toplumsal cinsiyet.*

INTRODUCTION

Motherhood presents significant challenges for women, irrespective of their age, physical, or intellectual capabilities (Filax & Taylor, 2014), and these challenges are often heightened for women with disabilities (Santos & Janini, 2019). In addition, motherhood is shaped by dominant motherhood ideologies that construct the "ideal mother" as self-sacrificing, nurturing, emotionally devoted, and physically capable, thereby positioning women with disabilities outside socially accepted norms of motherhood (Hays, 1996; Goodley & Runswick-Cole, 2016). While the desire to have children is nearly equal among women with and without disabilities, women with disabilities typically exhibit lower levels of confidence regarding their ability to become mothers (Bloom et al., 2017). Society often deems it inappropriate for women with disabilities to engage in romantic relationships with men, marry, or take on the role of motherhood (Buz & Karabulut, 2015; Duman & Doğanay, 2017). Disabled mothers experience an intersectional combination of pressures, shaped by the societal stigma of disability in an ableist context and the gendered expectations of womanhood within a patriarchal society (Keser, 2023). Women with disabilities frequently encounter stigmatizing attitudes during the decision-making process regarding pregnancy, leading to feelings of inadequacy (Keser, 2023; Prilleltensky, 2004a). After childbirth, concerns regarding perceived inadequacy, the anxiety of needing assistance, and the discomfort of asking for help become more pronounced for disabled mothers (Grue & Tafjord Laerum, 2002; Taner & Demirel Bozkurt, 2021; Thomas, 1997). However, it is important to recognize that motherhood inherently involves a need for external support (Lappeteläinen et al., 2018; McFarlane, 2004; Santos & Janini, 2019). Within this context, attitudes toward disabled motherhood and disabled mothers' willingness to seek support play a crucial role in shaping their experiences during pregnancy and caregiving. Negative attitudes, such as the belief that women with disabilities should not give birth or are incapable of caring for a child, contribute to a heightened sense of vulnerability and insecurity for these mothers (Thomas, 1997). Consequently, disabled motherhood is understood as a social construct one that is heavily influenced by varying levels of societal tolerance and approval (Wołowicz-Ruszkowska, 2016).). In this context, the term "disabled motherhood" refers to the motherhood experiences of women with disabilities rather than to a disability associated with motherhood itself.

The experiences of mothers with disabilities during pregnancy and caregiving are closely tied to their immediate circle, which plays a significant role in shaping these experiences. For instance, the presence or absence of a supportive partner emerges as a critical factor in determining the mother's overall experience. (Farber, 2000; Kjeldstad & Lyngstad, 2011; Kocher, 1994; Prilleltensky, 2004b; Tefera et al., 2017). Similarly, the attitudes and behaviors of a mother's family of origin, as well as her husband's family, can significantly influence her experience of motherhood. The perception that a woman with a disability is expected to marry a man with a disability and the assumption that a mother with a disability is inherently incapable of adequately caring for her child (Amin et al., 2020) are prevalent negative stereotypes held by families. In such an environment, mothers may be reluctant to seek support from their families, as doing so may be viewed as a form of dependency (Grue & Tafjord Lærum, 2002; Shpigelman, 2014). However, when family support and assistance are available, disabled motherhood can be seen as a reassuring social practice, particularly when involving the mother's parents (Prilleltensky, 2003; Wołowicz-Ruszkowska, 2016).

Finally, mothers with disabilities encounter both positive and negative societal attitudes (Höglund & Larsson, 2013). Positive attitudes are characterized by supportive, empathetic, and compassionate behaviors, while negative attitudes often manifest as fear and anxiety (Kett et al., 2019; Santos & Janini, 2019) Throughout the stages of childbearing motivation, pregnancy, and caregiving, mothers with disabilities frequently face questioning and critical attitudes, which can lead to psychological distress, including feelings of anger and frustration (Amin et al., 2019; Jacob et al., 2017; Kapan & Boyacıoğlu, 2019; Shpigelman, 2015). In this context, there is a constant struggle to provide care for the child while resisting the negative judgments imposed by society. Women with disabilities often need to exert considerable effort to be accepted as "ordinary" mothers,

striving to present themselves and their children as capable of managing in ways deemed “normal” (Grue & Tafjord Lærum, 2002; Shpigelman, 2015; Wołowicz-Ruszkowska, 2016).

The vast majority of services for persons with disabilities in Turkey are provided under the Directorate General for Persons with Disabilities and Elderly Services, which is affiliated with the Ministry of Family and Social Services. Various institutional care models are available, primarily based on a family-centred care model, depending on the degree of disability. The employment of persons with disabilities in the public and private sectors is a political priority. The Ministry also actively monitors and supervises accessibility. Activities in the field of independent living include free travel income support for the participation of persons with disabilities in social life, the Turkish sign language project, and the My Family “Barrier-Free Communication Centre project” (Ministry of Family and Social Services, 2024b). The current policy documents in the field of disability are the 2030 Barrier-Free Vision Document and the 2023-2025 National Action Plan on the Rights of Persons with Disabilities developed in line with the Vision Document.

Although research on mothers with disabilities has increased in recent years (Amin et al., 2020; Chisale, 2018; Daniels, 2019; Kett et al., 2019), women with disabilities have largely been overlooked in broader studies on motherhood (Walsh-Gallagher et al., 2011). Recent research has shown that women with physical disabilities may face barriers related to access to pregnancy-related information, reproductive healthcare services, and decision-making processes regarding pregnancy and parenting (O’Connor-Terry & Harris, 2022). In addition, studies have revealed that women with disabilities experience various difficulties during pregnancy, childbirth, and the postpartum period. For example, Yanmaz et al. (2022), in their review focusing on the pregnancy experiences of women with physical disabilities, highlighted barriers in access to reproductive healthcare services and emphasized the importance of accessible and inclusive midwifery practices. Studies conducted in Türkiye have mainly focused on childbirth experiences, reproductive health, infant and child care, and motherhood experiences (Akdeniz, 2023; Hodaei, 2021; Keser, 2023; Taner & Demirel Bozkurt, 2021). Yamaç et al. (2026), in their qualitative study conducted in rural regions of Türkiye, revealed the social stigma, accessibility barriers, and insufficient social support experienced by women with disabilities during the perinatal period. Egelioglu Cetisli et al. (2018) examined the infant and child care experiences of mothers with disabilities. Their findings highlighted issues related to role fulfillment, barriers, coping processes, social support, and negative societal attitudes toward disabled mothers.

Despite the increasing number of studies in the literature, there is still a need for a more in-depth examination of the experiences of disabled mothers during both pregnancy and caregiving processes, particularly within the context of supportive or negative attitudes from spouses, families, and society. Accordingly, this study aims to investigate the pregnancy and caregiving experiences of disabled mothers living in Türkiye from the perspective of women’s lived experiences and to contribute to the understanding of disabled motherhood as a multilayered process shaped by gender roles, family relationships, and support mechanisms.

METHOD

Qualitative descriptive design is preferred when researchers want to collect information directly from individuals who have personally experienced the phenomenon they are studying (Bradshaw et al., 2017). This design is particularly suitable for research that requires a clear and direct description of the phenomenon (Sandelowski, 2000). Magilvy and Thomas (2009) also emphasize that studies using this design attract attention with detailed descriptions provided by the participants in their own words. Therefore, qualitative descriptive design aims to provide a comprehensive description in everyday language and objective narrative to provide a better understanding of the events (Colorafi & Evans, 2016). Qualitative research design is commonly applied in research involving mothers with disabilities (Akdeniz, 2023; Kübra Hodaei, 2021; Shpigelman, 2015; Walsh-Gallagher et al., 2011).

Participants

To access mothers with disabilities, the researchers utilized snowball sampling methods. Given the difficulty in reaching mothers with disabilities, snowball sampling was selected as the most suitable method. The study included mothers with vision impairments, mothers with orthopedic disabilities, and one mother diagnosed with multiple sclerosis (MS). The participants demonstrated maximum diversity in terms of disability levels. However, the majority of participants are visually impaired. An additional criterion for inclusion was that participants must have official disability reports. The researchers gained permission from the group administrator to join a Facebook group for mothers with disabilities. They then communicated individually with the mothers via direct messages to explain the study's purpose and content. Additional participants were recruited through snowball sampling, with each mother in the group referring another eligible member to take part. Semi-structured, in-depth interviews were conducted with 20 individuals who met the research criteria and consented to participate. Upon reaching the 18th interview, it was observed that the new data repeated information that had already emerged (Saunders et al., 2018). To ensure thorough data saturation, an additional two interviews were conducted. Introductory information about mothers with disabilities is presented in Table 1.

Table 1. Introductory Information about Mothers with Disabilities

Subjects	Age	Disability type	Marital Status
Çisem	26	56% Orthopedic disability	Single
İmge	52	42% Orthopedic disability	Married
Mehpare	52	82% MS	Married
İlke	39	100% Vision impairment	Married
Öyküm	39	45% Vision impairment	Married
Hira	27	90% Vision impairment	Married
İzem	37	85% Vision impairment	Married
Nağme	55	40% Orthopedic disability	Married
Elis	36	45% Orthopedic disability	Married
Hece	31	81% Vision impairment	Married
Vera	38	100% Vision impairment	Married
Kayla	42	85% Vision impairment	Married
Gece	30	100% Vision impairment	Married
Hare	45	98% Orthopedic disability	Single
Nehir	31	80% Vision impairment	Married
Irmak	37	100% Vision impairment	Married
Arya	39	100% Vision impairment	Married
Esila	42	100% Vision impairment	Married
Yazgı	44	90% Vision impairment	Single
Yankı	43	60% Orthopedic disability	Married

Data collection and analysis

The semi-structured interview form, developed by the researcher based on the relevant literature, was designed to explore the experiences of mothers with disabilities during pregnancy and caregiving. The interview form gathers socio-demographic information about the mothers, explores their concerns during pregnancy and caregiving, assesses their existing support systems, and examines the perspectives of those in their family and social circle regarding the motherhood process. To ensure content validity of the interview form, feedback was obtained from two professionals in the field of social work. The interview form was tested with one mother with a disability as part of the pilot phase. All interviews were conducted as online audio sessions with informed consent. Although video interviews were initially offered to create a more personal setting, the majority of participants, particularly including visually impaired mothers, preferred audio interviews (via telephone). Mothers with other types of disabilities were also interviewed using this format. The average duration of the interviews was 49.6 minutes. The audio recordings of the in-depth interviews were transcribed and analyzed using the six-phase thematic analysis approach proposed by Braun and Clarke (2006) in MAXQDA 2020. These phases included familiarization

with the data set, coding the data, generating initial themes, reviewing the themes, defining and naming the themes, and finally writing the report. An example illustrating how the analysis process was conducted is presented in Table 2.

Data collection and data analysis proceeded simultaneously. Both researchers met regularly and carried out each stage of the analysis together. In this way, the researchers reached a consensus regarding the analysis. The research was initiated in October 2021 as the first author's master's thesis under the supervision of the second author and was completed in March 2023.

The first author's interest in the field of disability began during her undergraduate education; her voluntary involvement in the university's disability support unit and internship experience further strengthened this interest. These experiences played a decisive role in determining the research topic. The second author is also an experienced qualitative researcher and a faculty member in social work, where he teaches undergraduate-level courses on qualitative research methods. The first author's long-standing academic interest in disability studies and gender studies was considered a factor that could influence meaning-making tendencies during the analysis process. Therefore, throughout the analysis, careful attention was paid to ensuring that interpretations remained as closely grounded in participants' statements as possible. In addition, codes and themes were reviewed in line with supervisor's feedback during the analysis process, and alternative interpretations were considered. This process reduced the risk of one-sided interpretation by the researcher and contributed to the development of a more balanced perspective on the data.

Table 2. Example of Process of Data Analysis.

Meaning Units	Codes	Categories	Theme
He would often say, 'Don't do it, I'll handle it,' even for things I can manage, like vacuuming. Usually, I go down the stairs on my own, but he would still hold my hand and say, 'Be careful, don't fall.' (İmge)	Physical support	Support from the Spouse	Supports Experienced by Mothers with Disabilities
When I got pregnant, my mother said, 'If you've decided to have this baby, my daughter, then you must have thought you could handle it. And besides, you'll be a very educated, self-aware mother. You'll be a better mom than I was.' (Kayla)	Emotional support	Support from the Family	
My mother was there with me, teaching me everything I needed to know about taking care of the baby, like changing diapers and dressing him. (Hece)	Support with infant care		

Trustworthiness

In this study, several measures were implemented to ensure credibility. Firstly, the interview form was subjected to evaluation by expert opinion. Subsequently, participants' responses were directly integrated into the findings section following the interviews. Finally, the codes and themes derived from the data were reviewed by two independent social work academics.

Strengths and limitations

This study presents several limitations. Firstly, the experiences of the participants may not be fully representative of the broader population of mothers with disabilities in Türkiye, as the sample was limited to those who were members of a Facebook group and who voluntarily chose to participate.

Furthermore, while efforts were made to include a diverse range of disabilities, the majority of the participants were visually impaired. Therefore, the findings should be interpreted with caution, taking into account the non-representative nature of the sample, and future research would benefit from incorporating mothers with a wider array of disability types. Another limitation stems from the inability to observe non-verbal cues, such as gestures and facial expressions, due to the absence of face-to-face or video interviews. Additionally, visually impaired participants expressed a preference for telephone interviews, as they felt more comfortable with this format, citing concerns about the potential difficulty of managing video calls, such as inadvertently holding the phone incorrectly. It is believed that this preference did not pose a disadvantage in terms of data collection. An analysis of the participants' statements reveals that the researchers successfully fostered a trusting environment, allowing participants to candidly express and share their experiences. Moreover, the prominence of positive attitudes towards disabled motherhood in the study's findings further elevates the scholarly contribution of this research.

RESULTS

As a result of the analysis, two main themes were identified (Table 3). The pregnancy and caregiving experiences of mothers with disabilities are presented under the themes of "Supports Experienced by Mothers with Disabilities" and "Attitudes Experienced by Mothers with Disabilities."

Table 3. Themes, categories and codes.

Theme	Categories	Codes
Supports Experienced by Mothers with Disabilities	Support from the Spouse	Emotional and physical support, help with household tasks, help with childcare, collaboration with the spouse, spousal irresponsibility, spousal mistreatment, single motherhood
	Support from the Family	Emotional and physical support, support with infant care, insufficient support, helplessness
Attitudes Experienced by Mothers with Disabilities	Concerns about the Child's Potential Disability	The disabled mother's concerns, the family's apprehension, control of the child, and the disabled mother's sense of calmness following childbirth.
	Judgmental Attitudes	Questioning non-judgment, disapproving glances, pressure regarding how to handle a child with a disability, lack of empathy
	Accepting Attitudes	Joy, acceptance, recognition, and validation

Theme 1: Supports Experienced by Mothers with Disabilities

In this section of the study, the supports experienced by mothers with disabilities during pregnancy and caregiving are examined within the framework of "support from the spouse" and "support from the family."

Support from the Spouse

Mothers with disabilities reported that their husbands provided both emotional and psychological support throughout pregnancy and caregiving. Additionally, they highlighted their husbands' assistance with household tasks and emphasized the extra care and attention their husbands extended to them during these periods.

"He (my husband) would often say, 'Don't do it, I'll handle it,' even for things I can manage, like vacuuming. Usually, I go down the stairs on my own, but he would still hold my hand and say, 'Be careful, don't fall.'" (İmge)

Mothers with disabilities reported that their husbands were equally involved in the care of the baby after birth. They noted that their husbands contributed by performing tasks such as preparing the baby's food and changing diapers. Some mothers emphasized that their marriages were based on a sense of mutual solidarity, where each parent recognized their capacities and assumed responsibility accordingly.

"My husband and I raised our child together. When I was breastfeeding, he would walk with him, rock him, and put him to sleep. For instance, when I changed his diaper, he'd bring me the fresh one, throw the used one in the trash, and get the wet wipes. He actually woke up more at night and took care of him more than I did." (Esila)

Some mothers with disabilities also reported that their husbands contributed to the difficulties of the pregnancy and caregiving process by failing to provide support. In situations where the husband did not assume the responsibilities associated with parenting and fatherhood, the mothers were compelled to fulfill all their needs independently.

"One time the baby was crying and my husband just said, 'I'm going to sleep,' went to bed, and didn't pick up the baby or hand him to me. The baby ended up getting jaundice, and we had to be hospitalized. I had to go back and forth to the hospital in a wheelchair in the cold winter weather. We needed clean clothes to wear, so I had to go home to get them. We stayed in the hospital for three or four days. It was really tough. I wouldn't wish that kind of situation on anyone." (Hare)

Some participants also reported that their spouses' behavior changed with the arrival of the second child. For example, during Nehir's first pregnancy, her husband significantly contributed to making the process more challenging. However, after the birth of their first child, once he observed that Nehir was capable of caring for their child, her husband's attitude toward her changed.

"My husband's behavior has changed a lot, thank God. (During my first pregnancy) he was really hard on me. For example, I couldn't cook because the smell of onions made me sick, and he'd say, 'You have to do it, you have to!' He wasn't very understanding at all. But now (during my second pregnancy), he says, 'Don't worry, we'll eat whatever we can find.' He helps out as much as he can now, and I'm grateful for that." (Nehir)

One issue that warrants particular attention is single parenthood among individuals with disabilities. Çisem, one of the participants, had divorced her husband by the time of the interview. During her pregnancy, Çisem's husband was unfaithful, and his actions had a significant negative impact on her psychological well-being, contributing to a challenging pregnancy.

"Well, he usually did nothing but make things worse for my mental and physical health. I went through tough times during both of my pregnancies, because there was a third person in our relationship. It was a really hard time for me." (Çisem)

Support from the Family

Some participants reported receiving both emotional and practical support from their families of origin and their husbands' families, particularly in the form of assistance with household tasks, which eased the lives of mothers with disabilities during pregnancy and caregiving.

"I was constantly nauseous. I couldn't even stand the smell of tea. I couldn't go near the kitchen. My mother-in-law would say, 'My daughter, you go rest and let me handle it,' and she wouldn't let me near the kitchen. We lived in a house heated with a stove, and I would carry those heavy coal buckets for the stove up the stairs while pregnant. My mother-in-law and father would get upset with me. My father would say, 'Stop, my daughter, let us fill them and take them up the stairs.' They really helped me a lot, God bless them." (Nağme).

The mothers mentioned that they gained valuable knowledge about childcare from their own mothers or mothers-in-law, which significantly facilitated the caregiving process.

"My mother-in-law was always there for me; I raised my child with her help and support. She was there for all the health check-ups and care of the child. She always accompanied me to the hospital." (Vera)

However, some mothers with disabilities experienced pregnancy and caregiving with little to no support from their families or only received minimal and short-term assistance. In certain cases, participants' mothers stayed with them for only a few days to provide support. Those who were unable to rely on family support initially felt helpless but later reported that they managed to overcome the challenges they faced on their own.

"No one helped me with my first baby. I didn't even know how to change a diaper. I'd look at him, and his clothes were all dirty. His arms were so skinny. I kept thinking, 'How am I going to change him? How am I going to manage?' Then I'd just cry, but I had to figure out how to change him somehow. I don't know if it was my Lord who gave me that courage or what, but I remember telling myself, 'If I don't do it, who will? I have to do it.' So, I got up and changed him. Honestly, it was so hard." (Nehir).

Theme 2: Attitudes Experienced by Mothers with Disabilities

In this part of the study, the attitudes experienced by mothers with disabilities during pregnancy and caregiving are examined within the framework of concerns about the child's potential disability, judgmental attitudes, and accepting attitudes.

Concerns about the Child's Potential Disability

Some families of mothers with disabilities expressed concern and fear during the pregnancy, particularly regarding the possibility that their grandchild might also have a disability. These concerns were often communicated to the mothers, which contributed to making the pregnancy process more challenging for them. For some families, ensuring that the child undergoes medical checks immediately after birth became a central concern.

"My mom was really worried, in her own way. The day I gave birth, she went and called the doctors to our room, just to check the baby and make sure everything was okay, so we could relax a bit. But thank God, there was no problem. She was just so scared. She didn't want me to go through what she went through, so she was constantly anxious about it." (Irmak)

Fear and anxiety regarding the potential disability of their child were among the most prevalent concerns experienced by mothers with disabilities during pregnancy. Given the concerns expressed by their families on this matter, it can be argued that this represents one of the most challenging aspects of pregnancy for women with disabilities. Many participants reported attempting to navigate this difficult period through their religious beliefs. Additionally, the anxiety surrounding the immediate medical examination of the child, which is often exhibited by families, was also observed in the mothers themselves.

"When I gave birth to my eldest son, because of my own disability, I couldn't help but think that he might be disabled too. When he was born, they placed him on me, and the first thing I did was start checking his hands and feet to see if there was anything wrong." (Nağme)

Some mothers with disabilities reported that they did not experience concern about the possibility of their child having a disability and were able to remain calm throughout their pregnancies. The strategies employed by mothers with disabilities in managing the pregnancy process varied, with each individual drawing on different resources. Mothers experienced a more comfortable pregnancy, facilitated by factors such as a positive psychological state, self-confidence, and the reassurance derived from their religious faith.

"Praise God, my pregnancy was really smooth and comfortable. I don't know, everything just went well. It was easy, no issues at all. I didn't face any health problems, either. It was just a smooth journey, and I think I was happy. Maybe because I felt good mentally." (Gece)

Judgmental Attitudes

Some mothers with disabilities reported not encountering judgmental attitudes during pregnancy and caregiving. However, these mothers expressed uncertainty about this lack of judgment. They questioned the absence of judgmental attitudes from society and each attributed it to different factors, such as their favorable financial circumstances or the presence of supportive family members, particularly their mothers.

"I never heard anything like, 'How can you take care of the baby?' either before or after the birth. Looking back, I think they might have assumed, 'They're both civil servants, they have money, they'll just hire a babysitter.' That's how I reason about it now. But honestly, if no one says anything, I wonder, 'Why is no one saying anything?'. I know how this society is. If people talk about others, why wouldn't they talk about me?" (Gece)

Participants suggested that the lack of judgmental attitudes might actually reflect a societal attitude of neglect or indifference toward the pregnancies of mothers with disabilities. This indifference, they argued, is often contrasted with the more celebratory responses typically extended to non-disabled mothers. Furthermore, such neglect may extend beyond the pregnancy process, encompassing a broader societal disregard for individuals with disabilities.

"There's no real reaction from people around me, but there's definitely a lack of sensitivity. It was the same during my pregnancy. When someone who isn't visually impaired gets pregnant, people are all excited, saying, 'How wonderful, congratulations, all the best!' But when it's us, they just give a half-hearted, 'Oh, is that so? Good luck,' and that's it. It's not just that they ignore us as mothers; it's like society doesn't care about disabled women at all. When I say I didn't get any negative reactions... I also barely got any positive ones. I mean, not giving a negative reaction doesn't actually mean 'That's great, you can do this,' if you get what I mean. I was on the receiving end of the systematic insensitivity." (İlke)

Some mothers with disabilities reported being subjected to intrusive, demoralizing, and judgmental questions and attitudes from the society during pregnancy. These participants expressed feeling uncomfortable being the focus of attention solely because of their disability.

"Well, you can definitely feel the looks. As disabled people, we know we attract attention when we enter a new place... and I really don't like that. But when you're pregnant, it's even more obvious. People react with things like, 'Oh, she's pregnant,' but they do it in a very subtle way." (İmge)

A recurring question they encountered during pregnancy was, "What will you do if your child becomes disabled?" This line of questioning reflects not only societal judgment toward disabled individuals for choosing to become pregnant but also the misconception that a disabled person will

inevitably have a disabled child. This challenging process, also addressed within the theme of concerns about the child's potential disability, evolves into a narrative marked by judgment, blame, and even contempt.

"It was horrible. There were people who said things like, 'She didn't even think about her own condition and still got pregnant,' or 'Your child will end up crippled like you.' I went through a lot, and I was looked down upon a lot." (Yankı)

Participants reported that, despite independently caring for their child during the postpartum period, they were often treated by those around them as if they lacked the knowledge or ability to care for, hold, or breastfeed their child. Some mothers noted that others assumed they had relied on their mother-in-law for childcare, and expressed surprise when they stated that they had, in fact, cared for the child themselves.

"I had two elderly aunts who didn't really know much. I was holding the baby and breastfeeding when one of them asked the other, 'Is the baby nursing?' The other aunt said, 'Yes, the baby is nursing.' Then the first aunt said, 'A thousand thanks to you, Lord, a thousand thanks.' But honestly, why wouldn't the baby nurse? Any baby you put to the breast would do it naturally. (Kayla)

Accepting Attitudes

Although the number of mothers with disabilities who experience joyful reactions from their surroundings is small, some participants reported that their pregnancies were met with happiness by those around them. However, these mothers expressed uncertainty about whether the outward expressions of joy were genuine. This suggests that some mothers with disabilities feel compelled to constantly question the sincerity of the reactions they receive, particularly when these reactions are neutral or positive. For certain participants, it was particularly gratifying to be treated in a manner that was perceived as normal, with the pregnancy process viewed as a natural experience that any person could undergo.

"It was really good. The neighbors in our building didn't treat us any differently because of our disability. They treated us like everyone else and have been very helpful, for which I'm really grateful." (Arya)

There are instances where mothers with disabilities receive praise and recognition for their motherhood from society. However, underlying this apparent appreciation is the belief that a disabled mother is incapable of providing adequate care for her child.

"The neighbors would often say, 'Mashallah, you're managing everything despite your challenges,' clearly impressed. They'd also say, 'You're raising your kids and keeping the house in order,' always showing admiration." (Nağme)

Discussion

In this study, two main themes and five categories were identified. Under the theme of supports experienced by mothers with disabilities, the categories of spousal support and family support were identified, while under the theme of attitudes experienced by mothers with disabilities, the categories of concerns about the child's potential disability, judgmental attitudes, and accepting attitudes were identified.

Under the theme of supports experienced by mothers with disabilities, some spouses provided both emotional and physical support to mothers with disabilities during pregnancy and caregiving, assisting with household chores and childcare. For certain participants, this support evolved into a narrative of solidarity. While some mothers experienced their spouses as irresponsible, abusive, or unfaithful during pregnancy and caregiving, the majority of mothers in the study reported a more

positive experience. Existing literature highlights that mothers with disabilities often report a lack of support from their spouses, while even those who did receive support indicated that they were still primarily responsible for housework and childcare (Prilleltensky, 2003). This finding underscores the intersectional relationship between gender and disability in the division of roles and responsibilities within the household, as well as in the perceptions of their spouses (Prilleltensky, 2004b). Keser (2023) identified three distinct models of spousal support: the first model, in which the mother assumes responsibility for both housework and childcare while the father provides the financial income; the second model, where the father offers limited support to the mother; and the third model, characterized by an equal division of labor, with the father being actively involved in both housework and childcare. The lack of support from the spouse can be examined through the lenses of gender equality and masculinity (Eerola & Mykkanen, 2015), with some partners potentially feeling unprepared for parenthood (Höglund & Larsson, 2013). In cases where support from the spouse is absent, mothers often find themselves unable to allocate time for personal needs (Prilleltensky, 2003) and struggle to engage in activities with their children (e.g. taking them to the park, playing games), both in public and private settings (Malacrida, 2007). Mothers with disabilities often express a sense of overwhelming responsibility, feeling that “all the burdens are on me” when unsupported by their spouse. In situations where the spouse is also disabled and fails to offer support, mothers may express a need for empathy, often stating, “At least if he could have assisted with this task.” The presence of support from the spouse encourages the mother, providing her with a sense of comfort (Farber 2000), while also enabling fathers to engage in meaningful, one-on-one time with their children (Payne & McPherson 2010). In considering support from the spouse, it is also important to recognize the significance of the type of support offered and its potential impact on the mother’s sense of authority. For instance, Farber (2000) highlights the distinction between experiences that foster a sense of competence and normalization for mothers and those that contribute to feelings of marginalization or inadequacy. Moreover, when fathers assume a larger share of childcare responsibilities, this can, at times, diminish the mother’s authority in decision-making regarding the child, leading to feelings of exclusion. Consequently, mothers often prefer support that reinforces their role as primary caregivers while preserving their decision-making authority (Wołowicz-Ruszkowska, 2016). Some mothers with disabilities may find it necessary to divorce after marriage in order to prioritize the well-being of their children (Tefera et al., 2017). In this study, the case of Çisem, a divorced mother with a disability, highlights the phenomenon of “disabled single-parent motherhood.” Research has shown that single mothers, compared to those living with a partner, tend to experience greater economic challenges, inferior living conditions, and heightened social isolation (Malacrida, 2007).

Under the theme of support experienced by mothers with disabilities, for some mothers with disabilities, support from family members, both emotional and physical, has been crucial in assisting with childcare. However, those who did not receive adequate support reported feelings of helplessness. When pregnancy news is met with positivity and the assurance of family support, it enhances the disabled mother’s sense of happiness and self-confidence (Keser, 2023; Kübra Hodaeı, 2021; Tefera et al., 2017; Westbrook & Chinnery, 2008). It is widely recognized that even women without physical disabilities may encounter significant challenges in meeting the physical demands of motherhood (Chisale, 2018). In this context, postpartum support from mothers and sisters plays a particularly crucial role for mothers with disabilities, especially during the care of their first child (Payne & McPherson, 2010; Prilleltensky, 2003). As illustrated by Nehir’s experience, mothers with disabilities often encounter significant difficulties in caring for their first child. However, once they navigate this initial stage, the experience they gain can facilitate the caregiving process for subsequent children, making it more manageable. The literature indicates that many mothers with disabilities report a lack of support from their families, particularly from their mothers-in-law, throughout their pregnancies (Grue & Tafjord Lærum, 2002; Lappeteläinen et al., 2018; McFarlane, 2004; Santos & Janini, 2019; Shpigelman, 2014). These mothers often describe how their mothers-in-law began to accept and welcome their grandchildren only after the birth of the child (perhaps, once their daughters-in-law had demonstrated their ability to care for the child) (Kett et al., 2019). The anxiety experienced by mothers regarding the possibility of receiving help from family members is a concern that is particularly emphasized in the literature. Mothers with disabilities frequently face a “pressure to perform” (e.g., being unable to calm a crying baby)

and feel compelled to prove their competence as caregivers (Kent, 2002; Malacrida, 2009). This pressure often leads mothers to devote excessive time and energy to their children, resulting in physical exhaustion and health problems (Shpigelman, 2015). Daniels (2019) challenges the idealized discourse surrounding motherhood, asserting that it is entirely normal for mothers to acknowledge their need for help. Similar to support from the spouse, assistance from family members and close social circle should be constructive, promoting role-sharing while avoiding feelings of inadequacy, exclusion, or dependency (Farber, 2000; Shpigelman, 2015). Lappeteläinen et al. (2018) argue that mothers, particularly those with disabilities, challenge the narrative of dependency by positioning themselves not merely as recipients of assistance but as active participants in collaborative caregiving. As a result, the prospect of motherhood, despite the knowledge that support is necessary, often evokes feelings of celebration, accomplishment, connection, trust, emotions that individuals with disabilities seldom experience in other areas of their lives (Walsh-Gallagher et al., 2011). The findings of this study corroborate these narratives.

Under the theme of attitudes experienced by mothers with disabilities a key aspect of the experiences of mothers with disabilities is their concerns regarding the potential disability of their child. In this context, the focus is placed on the disabled mother's concerns, the family's apprehension, monitoring of the child and the disabled mother's sense of calmness following childbirth. As highlighted in the literature, society often assumes that a mother's disability will be passed on to her child (Kett et al., 2019; Prilleltensky, 2004a). These societal attitudes lead to internalized questioning, shame, and fear among mothers (Lappeteläinen et al., 2017; Santos & Janini, 2019; Starke, 2011). This fear and shame extend into the future, as mothers often wonder whether their children will eventually feel embarrassed by them (Prilleltensky, 2004b). The potential of giving birth to a child with a disability becomes a narrative that evolves from the mother's personal anxiety to the anxiety of their families, and eventually into oppression through societal questioning.

Under the theme of attitudes experienced by mothers with disabilities While some mothers with disabilities did not encounter judgmental attitudes and questioned the absence of such attitudes, others faced judgment, and some were met with acceptance. Experiencing judgmental attitudes from society can result in embarrassment, shame, and doubts about one's ability to mother, and, in some cases, can even lead to the termination of the pregnancy (Lappeteläinen et al., 2017). Common issues after birth include intrusive comments and interference regarding the mother's childcare practices (Kocher, 1994), as well as the immediate association of any perceived deficiencies in care with the mother's disability, which is often misinterpreted as a sign of incapacity (Grue & Tafjord Laerum, 2002; Kent, 2002). Unfortunately, society often fails to recognize that motherhood for individuals with disabilities requires a level of dedication and determination that is incomparable to the experiences of mothers without disabilities (Wołowicz-Ruszkowska, 2016). This lack of recognition underscores a deeper issue of unfair judgment. When evaluating the attitudes faced by mothers with disabilities, it is crucial to consider that their access to societal resources is significantly limited. Broader structural issues experienced by mothers with disabilities, such as poverty, limited access to healthcare services, employment challenges, educational barriers, inadequate parenting support, poor housing conditions, etc. remain unresolved (Filax & Taylor, 2014; Wołowicz-Ruszkowska, 2016). It is essential to recognize that women's experiences in motherhood practices are closely linked to the gaps created by the absence of adequate social policies, services, and regulations; the systemic and structural shortcomings that shape these gaps need to be highlighted (Keser, 2023).

Despite negative societal attitudes, mothers with disabilities continue to derive meaning from their role as parents, persistently challenging and contesting societal perceptions of motherhood within the context of disability (Chisale, 2018; Grue et al., 2002; Shpigelman, 2014; Tefera et al., 2017). Notably, Lappeteläinen et al. (2018) highlight that mothers actively construct counter-narratives to assert their identity as good mothers, challenging culturally dominant views of motherhood with disabilities.

CONCLUSION

Upon examining the study's findings, it is evident that, in contrast to the predominantly negative narratives prevalent in the literature, the results of this study contribute to a comparatively more affirmative perspective. As demonstrated throughout the study, positive attitudes and acceptance from partners, families, and communities regarding pregnancy and motherhood serve as encouraging factors for mothers. Despite the challenges they face, the narratives of mothers who provide quality care for their children are central to the findings of this research. However, there are also negative experiences caused by spouses who behave irresponsibly, inflict suffering, and cheat during pregnancy and the care process.

The preparation of individuals with disabilities for marriage and parenthood needs to be supported separately. The Ministry of Family and Social Services, Directorate General of Family and Community Services, offers a Pre-Marriage Education programme (Ministry of Family and Social Services, 2024a). Adapting and implementing this programme for couples with disabilities would also be beneficial. Similarly, it is recommended that the Parenting Basic Skills Training Package included in the Family Education Program (Ministry of Family and Social Services, 2024a) be adapted for mothers with disabilities.

In Türkiye, the Ministry of Family and Social Services plays an active role in raising awareness about social issues through public service announcements in the media. Incorporating the success stories of mothers with disabilities into these public service announcements are crucial for fostering more positive societal attitudes. Moreover the development of institutionalized home care and support services for mothers visiting primary healthcare facilities for birth and postpartum care should be considered a priority The 2023-2025 National Action Plan on the Rights of Persons with Disabilities (Ministry of Family and Social Services, 2022) emphasises the creation of nationwide health programmes that will increase the quantity, quality and accessibility of home health and home care services for persons with disabilities. In this context, it is recommended that home health and home care services focusing on the needs of mothers with disabilities be developed. Supporting mothers with disabilities through both physical and emotional care, as well as providing guidance on parenting, information about their rights, and financial assistance, is widely recommended in the literature (Shipgelman 2015). In addition to these provisions, it is crucial to prioritize psychosocial support services for mothers with disabilities within the Turkish context.

In addition to this, future research could further explore the roles of spouses and families in the lives of mothers with disabilities. The narratives of mothers in this study reveal that gender and disability often intersect as dual sources of oppression. In some cases, gender dynamics seem to take precedence, overshadowing or even obscuring the experience of disability. This suggests the need for ethnographic studies that examine the interplay between these two dimensions, with a particular focus on their cultural implications. Although only one participant in this study identified as a single-parent mother with a disability, conducting research that addresses this intersectional situation would significantly contribute to the existing literature. Single parents with disabilities are also highlighted as a separate policy priority.

COMPLIANCE OF ETHICAL STANDARD STATEMENT

Ethical approval for the study was obtained through the decision (2021/1775) of the "Non-Invasive Clinical Research Ethics Committee of Selcuk University Health Science Faculty" prior to conducting interviews with mothers with disabilities, the participants were thoroughly informed about the content and scope of the study, the intended use of the research data, and the confidentiality of the interviews, all of which were outlined in the informed consent form provided before the research began. The participants were made aware that they had the right to skip any questions they did not wish to answer, particularly those that might be considered sensitive, and that they could discontinue the interview at any point during the session, should they choose to do so. Once informed consent was obtained from the participants, the interviews were audio-recorded. To ensure confidentiality, pseudonyms were assigned to the participants by the researcher.

AUTHORS' CONTRIBUTIONS STATEMENT

All authors contributed equally to this study.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT

The author declared that there is no conflict of interest regarding the research.

EXTENDED ABSTRACT

Annelik, tüm kadınlar için fiziksel, duygusal ve toplumsal zorluklar barındıran bir deneyim olmakla birlikte, engelli kadınlar söz konusu olduğunda bu zorluklar çoğu zaman katlanarak artmaktadır. Toplumda hâkim olan engelliliğe dayalı ayrımcı ve ataerkil normlar, engelli kadınların romantik ilişki kurmasını, evlenmesini ve anne olmasını "uygunsuz" ya da "riskli" olarak değerlendirebilmekte; bu durum engelli kadınların annelik yeterliliklerine dair özgüvenlerini olumsuz etkilemektedir. Her ne kadar engelli ve engelsiz kadınların çocuk sahibi olma arzuları büyük ölçüde benzerlik gösterse de engelli kadınlar annelik rollerini yerine getirme konusunda daha fazla sorgulanmakta ve yetersizlik algısıyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu çalışmada kullanılan "engelli annelik" kavramı, anneliğin engelli olmasını değil, engelli kadınların annelik deneyimlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda engelli annelik, bireysel bir deneyimden ziyade, toplumsal tutumlar, destek mekanizmaları ve yapısal eşitsizlikler tarafından şekillenen sosyal bir inşa olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de engelli kişilere yönelik hizmetlerin büyük çoğunluğu, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından sağlanmaktadır. Engellilik derecesine bağlı olarak, öncelikle aile merkezli bakım modeline dayanan çeşitli kurumsal bakım modelleri mevcuttur. Bu çalışma, Türkiye'de engelli annelerin hamilelik ve çocuk bakım süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri, aldıkları destekleri ve karşılaştıkları toplumsal tutumları nitel bir yaklaşımla incelemektedir. Son yıllarda engelli annelerle ilgili araştırmalar artmış olsa da engelli kadınlar annelikle ilgili daha geniş kapsamlı çalışmalarda büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Engelli kadınların annelik deneyimlerini anlamak, engelli kadınların haklarının geliştirilmesi ve ihtiyaçlarına uygun hizmetlerin geliştirilmesi için önemlidir. Araştırma, engelli anneliğin yalnızca bireysel bir deneyim değil; toplumsal cinsiyet rolleri ve aile ilişkileri şekillenen çok katmanlı bir süreç olduğunu ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, engelli annelerin destek mekanizmalarıyla ilişkisini ve bu mekanizmaların annelik deneyimlerini nasıl dönüştürdüğünü anlamaya odaklanmaktadır. Araştırmada nitel betimleyici araştırma deseni kullanılmıştır. Bu desen, bireylerin doğrudan yaşantılarına dayanan bilgilerin ayrıntılı ve açık bir biçimde ortaya konmasını amaçlaması nedeniyle tercih edilmiştir. Nitel betimleyici yaklaşım, katılımcıların deneyimlerini kendi sözcükleriyle ifade etmelerine olanak tanıyarak, engelli anneliğe ilişkin gündelik pratiklerin ve duygusal süreçlerin daha görünür hale gelmesini sağlamaktadır. Bu yönüyle yöntem, engelli annelerin öznel deneyimlerini nesnel bir anlatıyla sunmayı mümkün kılmaktadır. Araştırmanın katılımcıları, kartopu örnekleme yöntemiyle ulaşılan 20 engelli anneden oluşmaktadır. Engelli annelere ulaşmanın güçlüğü nedeniyle bu yöntem tercih edilmiş, aynı zamanda engel oranı açısından maksimum çeşitlilik sağlanmaya çalışılmıştır. Katılımcılar farklı engel türlerine (görme ve ortopedik engel), farklı engel oranlarına sahiptir. Ancak örneklemin büyük çoğunluğunu görme engelli anneler oluşturmaktadır. Araştırmaya katılım için resmi engelli raporuna sahip olma kriteri aranmıştır. Veriler, yarı yapılandırılmış derinlemesine görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Görüşmelerin büyük bölümü katılımcıların tercihleri doğrultusunda telefon aracılığıyla sesli olarak gerçekleştirilmiş ve ortalama görüşme süresi yaklaşık 50 dakika olmuştur. Toplanan veriler, nitel veri analiz programı MAXQDA kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz süreci; görüşme dökümlerinin okunması, anlamlı ifadelerin kodlanması, kodların kategorilere ayrılması ve kategorilerin temalaştırılması aşamalarından oluşmaktadır. Araştırmacılar, kodlar ve temalar üzerinde ortaklaşarak çalışmış ve analiz sürecinde iki ana tema üzerinde uzlaşmaya varmıştır. Güvenirliği artırmak amacıyla uzman görüşü alınmış ve katılımcı ifadelerine doğrudan alıntılarla yer verilmiştir. Analiz sonucunda engelli annelerin deneyimlediği destekler ve engelli annelerin deneyimlediği

tutumlar temalarına ulaşılmıştır. İlk tema kapsamında, engelli annelerin hamilelik ve çocuk bakım süreçlerinde eşlerinden ve ailelerinden aldıkları destekler ele alınmıştır. Bulgular, bazı eşlerin annelere yoğun duygusal, fiziksel ve pratik destek sunduğunu göstermektedir. Bu destek; ev içi işlerin paylaşılması, çocuk bakımına aktif katılım ve annelerin psikolojik olarak güçlendirilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır. Eş desteğinin bulunduğu durumlarda anneler, annelik rollerini daha güvenli ve yetkin bir biçimde deneyimlediklerini ifade etmektedir. Buna karşılık, bazı anneler eşlerinden yeterli destek alamadıklarını, hatta eşlerinin sorumsuz, ilgisiz veya zarar verici davranışlar sergilediğini belirtmiştir. Bu durum, annelerin tüm bakım yükünü tek başlarına üstlenmelerine ve ciddi fiziksel ve duygusal yıpranma yaşamalarına neden olmaktadır. Özellikle tek ebeveyn olan engelli annelerin deneyimleri, engellilik ve toplumsal cinsiyet temelli dezavantajların bir araya geldiği özgül bir annelik biçimine işaret etmektedir. Aileden alınan destek, engelli annelerin deneyimlerinde belirleyici bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Bazı anneler, kendi annelerinden veya kayınvalidelerinden aldıkları destek sayesinde çocuk bakımını daha kolay öğrendiklerini ve annelik rollerine daha hızlı uyum sağladıklarını belirtmiştir. Bu destek; ev işleri, bebeğin bakımı ve duygusal güçlendirme biçiminde ortaya çıkmaktadır. Ancak aile desteğinden yoksun olan anneler, özellikle ilk çocuk bakımında yoğun bir çaresizlik ve yalnızlık hissi yaşadıklarını ifade etmiştir. Zamanla bu anneler kendi baş etme stratejilerini geliştirmiş olsalar da destek eksikliğinin annelik sürecini önemli ölçüde zorlaştırdığı görülmektedir. İkinci ana tema olan engelli annelerin deneyimlediği tutumlar, engelli annelerin hem hamilelik hem de doğum sonrası süreçte maruz kaldıkları toplumsal yaklaşımları kapsamaktadır. Bulgular, engelli annelerin ve ailelerinin en yoğun kaygılarından birinin çocuğun engelli doğma ihtimali olduğunu ortaya koymaktadır. Bu kaygı, çoğu zaman toplumsal önyargılarla beslenmekte ve annelerin hamilelik sürecini psikolojik olarak zorlaştırmaktadır. Bazı anneler bu süreci dini inançları ve psikolojik dayanıklılıkları sayesinde daha sakin geçirebildiklerini belirtmiştir. Yargılayıcı tutumlar, engelli annelerin deneyimlerinde önemli bir yer tutmaktadır. Katılımcılar, hamilelikleri sırasında ve sonrasında sorgulayıcı bakışlara, incitici sorulara ve küçümseyici ifadelere maruz kaldıklarını aktarmıştır. Engelli annelerin çocuk bakımında yetersiz olacağı yönündeki varsayımlar, annelerin kendilerini sürekli kanıtlama baskısı altında hissetmelerine yol açmaktadır. Bazı anneler açık bir yargıyla karşılaşmadıklarını ifade etse de bu durum çoğu zaman toplumsal ilgisizlik ve görünmezlikle ilişkilendirilmektedir. Kabul edici tutumlar ise sınırlı sayıda anne tarafından deneyimlenmiştir. Bu tutumlar, annelerin “normal” bir anne olarak görülmelerini sağladığı ölçüde olumlu değerlendirilmiştir. Ancak övgü içeren bazı ifadelerin dahi, engelli anneliği istisnai bir başarı olarak sunarak örtük bir ayrımcılık barındırdığı dikkat çekmektedir. Araştırmanın sonuçları, engelli anneliğin bireysel bir yetersizlik meselesi olmadığını; aksine yeterli destek, kapsayıcı tutumlar ve uygun sosyal politikalarla güçlenebilecek bir deneyim olduğunu göstermektedir. Engelli anneler, karşılaştıkları tüm yapısal ve toplumsal engellere rağmen çocuklarına nitelikli bakım sunmakta ve annelik rollerini aktif bir özne olarak sürdürmektedir. Ancak eş ve aile desteğinin niteliği, annelerin psikolojik iyilik halleri ve annelik deneyimlerinin anlamlandırılması açısından kritik bir rol oynamaktadır. Çalışma, politika ve uygulamaya yönelik önemli öneriler sunmaktadır. Türkiye’de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı bünyesinde yürütülen evlilik öncesi eğitim ve ebeveynlik eğitim programlarının, engelli bireylerin ihtiyaçları dikkate alınarak uyarlanması önerilmektedir. Ayrıca engelli annelere yönelik evde bakım ve evde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, psikososyal destek mekanizmalarının güçlendirilmesi ve hak temelli bilgilendirme hizmetlerinin artırılması gerekmektedir. Medyada engelli annelerin güçlendirici hikâyelerine yer verilmesi, toplumsal tutumların dönüşümüne katkı sağlayabilecek önemli bir araç olarak değerlendirilmektedir. Sonuç olarak bu çalışma, engelli annelerin deneyimlerini görünür kılarak literatüre özgün bir katkı sunmaktadır. Bulgular, anneliğin uygun sosyal destek ve kabul koşullarında kadınlar için güçlendirici ve anlamlı bir deneyime dönüşebildiğini; engelli annelerin ise bu süreci toplumsal önyargılar, erişilebilirlik sorunları ve destek mekanizmaları bağlamında deneyimlediklerini göstermektedir. Gelecek araştırmaların, özellikle tek ebeveyn engelli annelik, toplumsal cinsiyet rolleri ve kültürel bağlam üzerine odaklanması, bu alandaki bilgi birikimini derinleştirecektir.

REFERENCES

Abu Habib, L. (2010). 'Women and disability don't mix!: double discrimination and disabled women's rights. *Gender & Development, 3*(2), 49-53.

Akdeniz , G. (2023). Fiziksel ve Duyusal Engelli Kadınların Doğum Deneyimleri. Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Ebelik Yüksek Lisans Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Amin, A. S., Shaari, A. H., & Khairuddin, K. F. (2020). Barriers to marriage and motherhood: the experiences of disabled women in Malaysia. *The history of the family*, *25*(2), 246-264.

Battalova, A. (2019). Ambivalent subjectivities: experiences of mothers with disabilities in Russia. *Disability & Society, 6*(34), 905-925.

Bloom, T. L., Mosher, W., Alhusen, J., Lantos, H., & Hughes, R. B. (2017). Fertility desires and intentions among US women by disability status: Findings from the 2011–2013 National Survey of Family Growth. *Maternal and child health journal*, *21*, 1606-1615.

Bradshaw, C., Atkinson, S., & Doody, O. (2017). Employing a qualitative description approach in health care research. Global Qualitative Nursing Research, 4, 2333393617742282. https://doi.org/10.1177/2333393617742282

Braun, V., & V. Clarke. (2006). "Using Thematic Analysis in Psychology." Qualitative Research in Psychology 3, no. 2: 77–101. https://doi.org/10.1191/1478088706qp063oa.

Buz, S., & Karabulut , A. (2015). Ortopedik engelli kadınlar: toplumsal cinsiyet çerçevesinde bir çalışma. *Sosyal Bilimler Dergisi, 0*, 25-45.

Chisale, S. S. (2018). 'Disabled motherhood in an African community': Towards an African women theology of disability. *In die Skriflig*, *52*(1), 1-9.

Malacrida, C. (2009). Performing motherhood in a disablist world: Dilemmas of motherhood, femininity and disability. *International Journal of Qualitative Studies in Education, 22*(1), 99–117. https://doi.org/10.1080/09518390802581927

Colorafi, K. J., & Evans, B. (2016). Qualitative descriptive methods in health Science research. HERD: Health Environments Research & Design Journal, 9(4), 16-25. https://doi.org/10.1177/1937586715614171

Daniels, J. N. (2019). Disabled mothering? Outlawed, overlooked and severely prohibited: Interrogating ableism in motherhood. *Social Inclusion*, *7*(1), 114-123.

Duman, N. A., & Doğanay, G. (2017). Toplumsal Dışlanma Pratikleri Üzerinden Trabzon'da Engelli Kadınlar. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, *20*(2), 1-48.

Eerola, P., & Mykkänen, J. (2015). Paternal masculinities in early fatherhood: Dominant and counter narratives by Finnish first-time fathers. *Journal of Family Issues*, *36*(12), 1674-1701.

Egelioglu Cetisli, N., Isık, G., Ardahan Akgul, E., Topaloglu Oren, E., Ozguven Oztornacı, B., ve Yıldırım Sarı, H. (2018). Experiences of ınfant and child care of mothers with disabilities in Turkey: A qualitative study. African Journal Of Reproductive Health, 22(4), 81-91. https://doi.org/10.4314/ajrh.v22i4

F. H., Bozkurt, M. A., & Cesur, B. (2022). An overlooked point in midwifery practices: A review of pregnancy experiences of women with physical disabilities. Anatolian Journal of Health Research, 3(3). https://doi.org/10.29228/anatoljhr.64878

Farber, R. S. (2000). Mothers with disabilities: In their own voice. *The American Journal of Occupational Therapy*, *54*(3), 260-268.

Filax, G., & Taylor, D. (2014). *Disabled mothers stories and scholarship by and about mothers with disabilities.* Demeter Press.

Frederick, A. (2017). Risky mothers and the normalcy project: Women with disabilities negotiate scientific motherhood. *Gender & Society*, *31*(1), 74-95.

Goodley, D., & Runswick-Cole, K. (2016). *Becoming dishuman: Thinking about the human through dis/ability*. Discourse: Studies in the Cultural Politics of Education, 37(1), 1–15. https://doi.org/10.1080/01596306.2014.930021

Grue, L., & Tafjord Lærum , K. (2002). Doing motherhood': some experiences of mothers with physical disabilities. *Disability & Society, 17*(6), 671-683.

Güloğlu, F. K. (2015). Türkiye'de Engelli Hakları Alanında Yeni Bir Örgütlenme Engelli Kadın Hareketi. *Journal of International Social Research*, *8*(39).

Hays, S. (1996). *The cultural contradictions of motherhood*. Yale University Press.

Hoglund, B., & Larsson, M. (2013). Struggling for motherhood with an intellectual disability. A qualitative study of women's experiences in Sweden. *Midwifery, 29*(6), 698–704.

Jacob, J., Kirshbaum, M., & Preston, P. (2017). Mothers with physical disabilities caring for young children. Journal of social work in disability & rehabilitation, 16(2), 95-115.

Kent, D. (2002). Beyond expectations: Being blind and becoming a mother. *Sexuality and Disability*, *20*(1), 81-88.

Keser, D. (2023) Feminist Sosyal Hizmet Perspektifinden Fiziksel Engelli Kadınların Annelik Deneyimleri**.** Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Kett, M., Groce, N., & R. Devkota, H. (2019). Societal attitude and behaviours towards women with disabilities in rural Nepal: pregnancy, childbirth and motherhood. *BMC Pregnancy and Childbirth, 19*(20), 2-13.

Kjeldstad, R., & Lyngstad, J. (2011). Funksjonshemming og kjønnslikestilling–Arbeidsdeling hjemme i par med nedsatt funksjonsevne. Tidsskrift for samfunnsforskning, 52(4), 491-523.

Kocher, M. (1994). Mothers with disabilities. *Sexuality and Disability*, *12*, 127-133.

Kübra Hodaeı, B. (2021). Fiziksel Engelli Kadınların Gebelik, Doğum Ve Doğum Sonu Deneyimleri: Kalitatif Bir Çalışma. İstanbul Üniversitesi-Cerrahpaşa Lisansüstü Eğitim Enstitüsü. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi

Lappeteläinen, A., Sevón, E., & Vehkakoski, T. (2018). 'Celebrating diverse motherhood': physically disabled women's counter-narratives to their stigmatised identity as mothers. *Families, Relationships and Societies*, *7*(3), 499-514.

Magilvy, J. K., & Thomas, E. (2009). A first qualitative proj-ect: Qualitative descriptive design for novice researchers. Journal for Specialists in Pediatric Nursing, 14(4), 298-300. https://doi.org/10.1111/j.1744-6155.2009.00212.x

Malacrida, C. (2009). Performing motherhood in a disablist world: Dilemmas of motherhood, femininity and disability. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, *22*(1), 99-117.

Mayes, R., Llewellyn, G., & McConnell, D. (2006). Misconception: the experience of pregnancy for women with intellectual disabilities. *Scandinavian Journal of Disability Research, 8*(2-3), 120-131.

McFarlane, H. (2004). *Disabled women and socio-spatial'barriers' to motherhood* (Doctoral dissertation, University of Glasgow).

Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey (2025). Project for the Empowerment of Single-Parent Families. https://www.aile.gov.tr/kirikkale/projeler/projelerimiz/tek-ebeveynli-ailelerin-guclendirilmesi-projesi/tek-ebeveynli-ailelerin-guclendirilmesi-projesi/ (Accessed 5 November 2025)

Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey. (2024a). Vision document and action plan for the protection and strengthening of the family (2024–2028). https://ulusaleylem.aile.gov.tr/media/m1garif1/ailenin-korunmasi-ve-gu-c-lendirilmesi-vizyon-belgesi-ve-eylem-plani.pdf (Accessed 5 November 2025)

Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey. (2024b). Turkey-wide information booklet. https://www.aile.gov.tr/media/159360/turkiye-geneli-bilgilendirme-kitapcigi_2024.pdf (Accessed 5 November 2025)

Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey. (2021). 2030 Barrier-Free VisionDocument. https://www.aile.gov.tr/media/94718/2030_engelsiz_vizyon_belgesi.pddf (Accessed 5 November 2025)

Ministry of Family and Social Services of the Republic of Turkey. (2022). National Action Plan on the Rights of Persons with Disabilities (2023–2025). https://aile.gov.tr/media/133056/engelli_haklari_ulusal_eylem_plani_23-25.pdf

O'Connor-Terry, C., & Harris, J. (2022). *Pregnancy decision-making in women with physical disabilities*. *Disability and Health Journal, 15*(1), 101176. https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2021.101176

Payne Deborah & McPherson Kathryn M. (2010) Becoming mothers. Multiple sclerosis and motherhood: A qualitative study, Disability and Rehabilitation, 32:8, 629-638, DOI: 10.3109/09638280903204708

Prilleltensky, O. (2003). A ramp to motherhood: the experiences of mothers with physical disabilities. *Sexuality and Disability*, *21*, 21-47.

Prilleltensky, O. (2004). My child is not my carer: mothers with physical disabilities and the well-being of children. *Disability & Society*, *19*(3), 209-223.

Reinikainen, M. R. (2008). Disablistic practices of womanhood. *NORA—Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, *16*(1), 19-32.

Sandelowski, M. (2000). Whatever happened to qualitative description? Research in Nursing & Health, 23(4), 334-340. https://doi.org/10.1002/1098-240X(200008)23:4<334 ::AID-NUR9>3.0.CO;2-G

Santos, L. M., & Janini, J. P. (2019). Transition to motherhood and mothering for women in wheelchairs: a nursing perspective. *Revista Brasileira de Enfermagem, 72*(3), 290-296.

Shpigelman, C. N. (2015). How to support the needs of mothers with physical disabilities?. *Disability and rehabilitation*, *37*(11), 928-935.

Starke, M. (2011). Descriptions of children's needs and parenthood among mothers with intellectual disability. *Scandinavian Journal of Disability Research, 13*(4), 283-298.

Taner, A., & Demirel Bozkurt, Ö. (2021). Görme Engelli Kadınlara Verilen Planlı Üreme Sağlığı Eğitiminin Bilgi Düzeyi ve Memnuniyet Üzerine Etkisi. *Turkiye Klinikleri Journal of Nursing Sciences*, *13*(2).

Tefera, B., Engen, M., Klink, J., & Schippers, A. (2017). The grace of motherhood: disabled women contending with societal denial of intimacy, pregnancy, and motherhood in Ethiopia. *Disability & Society, 32*(10), 2-21.

Thomas, C. (1997). The baby and the bath water: disabled women and motherhood in social context. *Sociology of Health & Illness*, *19*(5), 622-643.

Topaloğlu Ören, E. D. (2018). Evli olan fiziksel engelli kadınların cinsellik ve cinsel sağlık konusundaki yaşam deneyimleri: Bir gömülü kuram çalışması. Yayımlamamış Doktora Tezi Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü

Walsh-Gallagher, D., Sinclair, M., & Mc Conkey, R. (2012). The ambiguity of disabled women's experiences of pregnancy, childbirth and motherhood: a phenomenological understanding. *Midwifery*, *28*(2), 156-162.

Westbrook, M. T., & Chinnery, D. L. (2008). Negative attitudes toward physically disabled women having children: an additional handicap. *Australian Social Work, 43*, 17-22.

Wołowicz-Ruszkowska, A. (2016). How Polish women with disabilities challenge the meaning of motherhood. *Psychology of Women Quarterly*, *40*(1), 80-95.

Yamaç, S. U., Ak, E. Ç., & Keleş, M. G. (2026). Perinatal experiences of disabled women in rural Türkiye: A qualitative study. Disability and Health Journal, 19(2), 102016. https://doi.org/10.1016/j.dhjo.2025.102016

Yanmaz, F. H., Bozkurt, M. A., & Cesur, B. (2022). *An overlooked point in midwifery practices: A review of pregnancy experiences of women with physical disabilities*. Anatolian Journal of Health Research, 3(3). https://doi.org/10.29228/anatoljhr.64878

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Türkiye İçin Geragojik Temelli Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı Modeli: DACH Ülkeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Model Önerisi

Geragogical Wise Aging Counseling Model for Türkiye: A Comparative Modal Proposal Based on DACH Countries

Emine ATAMAN[1]

[1] Dr. Öğr. Üyesi, Artvin Çoruh Üniversitesi, emineataman08@gmail.com,

ORCID: 0000-0002-6057-7499

Başvuru: 01.02.2026

Kabul: 29.06.2026

Atıf: Ataman, E. (2026). Türkiye İçin Geragojik Temelli Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı Modeli: DACH Ülkeleri Üzerinden Karşılaştırmalı Bir Model Önerisi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 949-994. DOI: 10.33417/tsh.1879050

ÖZ

Demografik dönüşüm, yaşlılık olgusunu modern sosyal politika tartışmalarının merkezine yerleştirmiştir. Türkiye'de yaşlılık hizmetleri büyük ölçüde bakım organizasyonu ekseninde gelişmiş olmakla birlikte yaşlı bireyin psiko-sosyal gelişimini, anlam arayışını ve varoluşsal bütünlüğünü destekleyen geragojik danışmanlık modelleri yeterince kurumsallaşmamıştır. Bu çalışma, Almanya, Avusturya ve İsviçre'den oluşan DACH bölgesindeki geragojik temelli yaşlılık danışmanlığı uygulamalarını karşılaştırmalı olarak analiz ederek Türkiye için "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" adıyla sentez bir model önermeyi amaçlamaktadır. Araştırma nitel araştırma yaklaşımına dayalı olarak karşılaştırmalı sosyal politika analizi ve doküman incelemesi yöntemleri ile gerçekleştirilmiştir. Veri kaynakları arasında DACH ülkelerinin yaşlılık raporları, sosyal hizmet mevzuatı ve uygulama protokolleri yer almaktadır. Analiz sürecinde gerontoloji, geragojik ve varoluşsal yaşlanma kuramları temel referans çerçevesi olarak kullanılmıştır. Bulgular, DACH ülkelerinde yaşlılık hizmetlerinin "defisit odaklı" yaklaşımdan "yetkinlik ve potansiyel odaklı" paradigma değişimine yöneldiğini göstermektedir. Özellikle Almanya'da proaktif vaka yönetimi, Avusturya'da toplum temelli sosyal rehberlik ve İsviçre'de özerklik temelli yaşam tasarımı modelleri öne çıkmaktadır. Bu modeller yaşlı bireyi pasif hizmet alıcısı değil, deneyimsel bilgelik üreten aktif özne olarak konumlandırmaktadır. Çalışma sonucunda Türkiye için gerontolojik danışmanlık ve yaşam rehberliği modülünün sosyal hizmet mevzuatına entegrasyonu, ASDEP personelinin geragojik yetkinliklerle güçlendirilmesi ve yaşlılık eğitimine yönelik müfredat reformu önerilmektedir. Böylece yaşlılık hizmetlerinin bakım merkezli yapısından gelişim ve anlam temelli bir sosyal hizmet paradigmasına evrilmesi hedeflenmektedir.

Anahtar kelimeler: *Geragoji, yaşlılık danışmanlığı, geragojik yaklaşım, sosyal hizmet, bilgece yaşlanma.*

ABSTRACT

Demographic transformation has placed the phenomenon of aging at the center of contemporary social policy debates. Although elderly services in Türkiye have traditionally developed within a care-oriented framework, geragogical counseling models supporting the psychosocial development, meaning-making processes, and existential integrity of older individuals remain insufficiently institutionalized. This study aims to comparatively analyze geragogical elderly counseling practices in the DACH region (Germany, Austria, and Switzerland) and propose a synthesized model titled "Wise Aging Counseling" for Türkiye.

The research is based on a qualitative research approach using comparative social policy analysis and document review methods. Data sources include elderly care reports, social service legislation, and professional implementation protocols from DACH countries. The theoretical framework of the study is grounded in gerontology, geragogy, and existential aging theories. The findings indicate a paradigm shift in elderly services in the DACH countries from a deficit-oriented approach toward a competence- and potential-oriented perspective. In particular, Germany's proactive case management system,

Austria's community-based social guidance model, and Switzerland's autonomy-centered life design approach are prominent. These models position older individuals not as passive recipients of services but as active subjects who produce experiential wisdom. The study recommends integrating gerontological counseling and life guidance modules into Turkish social service legislation, strengthening ASDEP personnel with geragogical competencies, and restructuring elderly education programs. Consequently, it is aimed to transform elderly services from a care-centered structure into a development- and meaning-oriented social service paradigm.

Keywords: *Geragogy, elderly counseling, geragogical approach, social work, wise aging*

GİRİŞ

Demografik dönüşüm, modern refah devletlerinin karşı karşıya olduğu en belirleyici yapısal süreçlerden biridir. Doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşam beklentisinin artmasıyla yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payı yükselmekte; bu durum, sosyal güvenlik ve bakım sistemlerini, yaşlılığa ilişkin kuramsal yaklaşımları da dönüştürmektedir (BMFSFJ, 2020; Höpflinger, 2020). Geleneksel gerontolojik yaklaşımlar yaşlılığı çoğunlukla biyolojik gerileme, işlev kaybı ve bağımlılık ekseninde tanımlarken çağdaş paradigma, yaşlılık dönemini bireyin yaşam deneyimini yeniden anlamlandırdığı, varoluşsal bütünlüğe yöneldiği ve "öz-aşkınlık" (gerotranscendence) düzeyine ulaşabildiği bir gelişim evresi olarak ele almaktadır (Tornstam, 1997; Tornstam, 2005).

Bu dönüşüm, sosyal hizmet disiplininde de yaşlı bireyin konumunu yeniden tartışmaya açmıştır. Yaşlı bireyin yalnızca bakım hizmetlerinin pasif alıcısı olarak değil; kendi yaşam öyküsünü yorumlayan, karar süreçlerine aktif katılan ve anlam üretme kapasitesine sahip bir özne olarak değerlendirilmesi gerektiği yönünde güçlü bir literatür oluşmaktadır (Ekşi vd., 2024). Özellikle Almanya, Avusturya ve İsviçre'den oluşan DACH bölgesinde yaşlılık danışmanlığı ve geragojik temelli sosyal hizmet uygulamaları bu kuramsal dönüşümü kurumsal düzeyde somutlaştırmıştır. Bu ülkelerde geliştirilen mikro uygulama modelleri; bireyin yaşam kalitesini korumayı, sosyal izolasyonu önlemeyi ve varoluşsal bütünlüğü desteklemeyi amaçlayan yapılandırılmış profesyonel rehberlik protokollerine dayanmaktadır (Bubolz-Lutz vd., 2010; Witt, 2017). Böylece yaşlı birey, sistemin edilgen bir "bakım nesnesi" olmaktan çıkarılarak kendi yaşamını tasarlayan ve deneyimsel bilgelik üreten bir özne konumuna taşınmaktadır.

Türkiye'de ise yaşlılık hizmetlerinin hukuki ve kurumsal çerçevesi büyük ölçüde 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu temelinde şekillenmiştir (Sosyal Hizmetler Kanunu, 1983). Mevcut uygulamalar ağırlıklı olarak kurumsal bakım, evde bakım ve maddi destek mekanizmalarına odaklanmakta; yaşlı bireyin psiko-sosyal gelişimini, anlam arayışını ve "bilgece yaşlanma" sürecini destekleyen profesyonel danışmanlık boyutu sınırlı kalmaktadır. Sosyal hizmet pratiğinde yaşlılık alanı çoğu zaman bakım organizasyonu ve kaynak yönetimi ekseninde ele alınmakta; gerontolojik danışmanlık, biyografik rehberlik ve yaşam tasarımı gibi gelişimsel müdahale alanları literatürde ve uygulamada yeterli düzeyde kurumsallaşamamaktadır.

Bu çalışmanın temel problemi, DACH ülkelerinde kuramsallaştırılmış ve uygulamada karşılık bulmuş olan geragojik temelli yaşlılık danışmanlığı modellerinin Türk sosyal hizmet sistemi içerisinde nasıl yer alabileceğini analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada, geragojik yaklaşımın temelleri anlatılmış, sonrasında geragojik yaklaşım dair bulguların tematik sunumu, model önerisiyle sonlandırılmıştır.

Bu çalışmanın temel tezi, Türkiye'de yaşlı refahının güçlendirilmesinin yalnızca bakım hizmetlerinin genişletilmesiyle değil; yaşlı bireyin özne konumunu merkeze alan gelişimsel ve varoluşsal bir sosyal hizmet yaklaşımının kurumsallaştırılmasıyla mümkün olduğudur (Witt, 2017; Amann, 2020). Bu doğrultuda çalışma; sosyal hizmet lisans ve lisansüstü müfredatlarında gerontolojik sosyal hizmet ve geragojik içeriklerin güçlendirilmesini, sosyal hizmet uzmanlarının biyografik danışmanlık, proaktif müdahale ve yaşam tasarımı rehberliği alanlarında yetkinleştirilmesini de önermektedir.

1. KAVRAMSAL VE TEORİK ÇERÇEVE: GERONTOLOJİ VE GERAGOJİK YAKLAŞIM

Yaşlılık dönemine yönelik sosyal hizmet müdahalelerinin salt fiziksel bakım ekseninden çıkarak profesyonel bir yaşam rehberliği modeline evrilebilmesi, güçlü bir kavramsal ve kuramsal temele dayanmasını gerektirmektedir. Bu bağlamda yaşlanmanın biyopsikososyal boyutlarını inceleyen

gerontoloji; bu bilimsel birikimi pedagojik müdahale araçlarına dönüştüren geragoji ve yaşlılıkta ortaya çıkan manevi/varoluşsal olgunlaşmayı açıklayan kuramlarla (Gerotranscendence/Öz-Aşkınlık kuramı ve zihinsel disiplin kuramı) birbirini tamamlayan bir bütünlük oluşturmaktadır. DACH ülkelerinde sosyal hizmet uygulamalarının felsefi omurgasını oluşturan bu üçlü yapı, Türkiye için önerilen "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" modelinin de kuramsal referans noktasını oluşturmaktadır. Bu nedenle söz konusu kavramlar ve kuramlar sistematik biçimde ele alınmaktadır.

1.1. Gerontoloji

Gerontoloji, yaşlanma sürecini, yaşlılığın neden ve koşullarını, yaşa bağlı davranış örüntülerini ve bu süreçte değişen tutumları bilimsel yöntemlerle inceleyen disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Yaşlanmayı fizyolojik, psikolojik, sosyolojik ve sosyo-ekonomik boyutlarıyla ele alan gerontoloji; sosyal psikoloji, biyoloji, sosyoloji, konut politikaları, yaşlılık politikaları ve şehir planlaması gibi alanlarla yakın ilişki içerisindedir. Temel amacı yalnızca yaşam süresini uzatmak değil, yaşlılık döneminde yaşam kalitesini artırmaktır.

Akademik bir disiplin olarak gerontolojinin kurumsallaşması 1945'te Amerika'da Gerontoloji Derneği'nin kurulmasıyla ivme kazanmıştır. 1960'lı yıllarda Batı toplumlarında doğurganlık oranlarının düşmesi ve yaşlı nüfusun artmasıyla yaşlanma olgusu hem demografik hem de sosyal politika açısından merkezi bir araştırma alanı olmuş; gerontoloji hızlı bir akademik gelişim sürecine girmiştir (Seyyar ve Genç, 2010). Bu gelişim, yaşlılığı yalnızca tıbbi bir mesele olmaktan çıkararak toplumsal bir olgu olarak ele alan bütüncül bir yaklaşımın önünü açmıştır.

1.2. Geragoji/Geragogi

Geragoji kavramının etimolojik kökeni, yaşlı birey (geraios) ile rehberlik/ eşlik etme (ago) fiilinin birleşimine dayanmaktadır. Bu yönüyle geragoji, yalnızca öğretim faaliyetini değil; yaşlı bireye yaşamının bu evresinde rehberlik ve refakat etme sürecini ifade etmektedir (Gregarek, 2005). Literatürde geragoji veya geragojik, yaşlılık dönemindeki eğitim olanaklarını ve toplumsal sorunları teorik ve uygulamalı düzeyde ele alan bir bilim dalı olarak tanımlanmaktadır (Seyyar ve Genç, 2010, s. 193).

Geragojik perspektife göre eğitim, yalnızca bilgi aktarımı değil; yaşlı bireyin toplumsal bağlarını güçlendiren, zihinsel ufkunu genişleten ve yaşamına yeni anlam katmanları ekleyen dinamik bir sosyalleşme mekanizmasıdır. Bu süreçte yaşlı bireyler, rollerini yeniden tanımlama, öz-denetim mekanizmalarını geliştirme ve zihinsel sağlıklarını koruma fırsatı elde etmektedir. Geragojik temelli eğitim yaklaşımları, bireysel özerkliğin pekiştirilmesine ve toplum içinde saygın bir konumun sürdürülmesine katkı sağlamaktadır (Kıcırdar ve Kaygın, 2024).

Geragoji literatüründe eğitim içeriği ve hedef kitleye göre iki temel kavram vardır (Witt, 2017, s. 2):

1. **Yaşlanma Eğitimi (Altersbildung):** Yaşlanma sürecine hazırlık niteliği taşıyan ve doğrudan yaşlılık yaşam evresine ilişkin temaları kapsayan programlardır. Emekliliğe hazırlık kursları, demans bilgilendirme toplantıları veya yaşlılıkta finansal güvenceye yönelik seminerler bu kapsamdadır.
2. **Yaşlı Eğitimi (Altenbildung):** Doğrudan yaşlı hedef kitleye yönelik eğitim programlarıdır (Pohl-Patalong, 2007). Bilgisayar kursları, kültürel gezi programları, emeklilik sonrası mesleki gelişim faaliyetleri bu çerçevededir. Bu eğitimlerin temel amacı, yaşlı bireylerin özgüven, öz-sorumluluk duygularını ve olumlu bir benlik algısını sürdürmelerini desteklemektir (Donicht-Fluck, 1992).

Uygulama odaklı bir disiplin olarak geragoji, yaşlıların toplumsal katılım olanaklarını geliştirmeyi hedeflemektedir. Yaşlılıkta eğitim, bu dönemin aktif bir yaşam evresi olarak şekillendirilmesine katkı sağlaması gerektiği, insanın yaşam boyu öğrenme ihtiyacının sürekliliği vurgulanmaktadır (Bubolz-Lutz vd., 2010).

Yaşlılık eğitimi tarihsel olarak "bilgelik" ile "zayıflayan zihinsel güç" arasında gidip gelen iki kutuplu bir anlayışa sahiptir. Güncel literatür ise eksiklik odaklı bir modelden yetkinlik odaklı bir modele geçişi işaret etmektedir (Haring ve Bacher, 2014). Bu geçiş, yaşlanma süreçlerinin heterojenliğini kabul eden ve bireysel farklılıkları merkeze alan bir yaklaşımı gerektirmektedir (Witt, 2017). Zira yaşlılar tek tip insanlardan oluşan bir popülasyon olmayıp heterojen bir yapıdadır (Aslan ve Ceylan, 2023). Geragoji de yaşamla başa çıkma, yaşamı şekillendirme, kendini gerçekleştirme ve güçlenme boyutlarıyla ilgilenmektedir. Bu bağlamda kimliğin gelişimi ve mevcut rol kalıplarının eleştirel analizi, heterojenliğe vurgu önemlidir (Veelken, 2000). *Empowerment* kavramı, bireyin öz-yeterlilik kapasitesini güçlendirmeyi hedeflerken yaşlılık dönemini kimliğin sönümlendiği değil, manevi olgunlukla derinleştiği bir evre olarak konumlandırmaktadır.

1.3. Gerontoloji ile Geragoji Arasındaki Bağ

Geragoji, pedagojinin bir alt alanı olduğu kadar gerontoloji ile organik bağlara sahiptir (Bubolz-Lutz, 2010, s. 11). Gerontoloji yaşlanma sürecini tanımlayan ve açıklayan ampirik veriler üretirken geragoji bu verileri pedagojik müdahale araçlarına dönüştürmektedir. Bu ilişki, bilgiyle eylem arasındaki tamamlayıcı bir bağı göstermektedir.

Gerontoloji "Yaşlılık nedir?" ve "Yaşlanma süreci nasıl işler?" sorularına yanıt ararken geragoji "Bu süreç nasıl daha nitelikli ve aktif yaşanabilir?" sorusuna odaklanmaktadır. Örneğin gerontoloji yaşlılıkta bilişsel kapasitedeki değişimi tespit ederken geragoji bu değişime uygun öğrenme ve danışmanlık teknikleri geliştirmektedir. Güncel literatür, yaşlılıkta doğrusal ve statik gelecek senaryolarının sosyal politika açısından yetersizliğini göstermektedir. Höpflinger'e (2020) göre yaşlılığın geleceği, sosyal ve kültürel açıdan dinamik nesillerin yaşlanmasıyla birlikte daha esnek ve yetkinlik odaklı modeller gerektirmektedir. Bu çerçevede "Yaşam Tasarımı" (Life-Design) yaklaşımı, yaşlılığın birey tarafından aktif olarak kurgulanabilen bir süreç olduğunu göstermektedir.

Paradigmal düzeyde ise *eksiklik* odaklı modelden *yetkinlik* odaklı modele geçiş söz olmuşur (Haring ve Bacher, 2014). Geragojik eğitimler sosyal katılımı güçlendirmekte; gönüllülük, siyasi katılım ve demokratik angajmanla doğrudan ilişki göstermektedir (Amann, 2020). Bu yönüyle geragojik müdahaleler, yaşlı bireyi edilgen hizmet alıcısından aktif yurttaş konumuna taşımaktadır. Geragoji ayrıca sosyal pedagojiyle yakın ilişkilidir. Bireyin yaşam krizleri ve yapısal riskler karşısındaki gelişimini destekleyen eleştirel bir perspektife sahiptir (Veelken, 2000). Disiplinlerarası niteliği sayesinde sosyoloji, sosyal hizmet, psikoloji, geriatri, teoloji ve siyaset bilimiyle etkileşim içerisindedir (Bubolz-Lutz vd., 2010; Kolland, 2010).

1.4. Geragojik Yaklaşımın Kuramsal Temeli

Geragorik yaklaşımın kuramsal temelinde iki isim ve kuram öne çıkmaktadır. Bunlar Carl Hilty'nin *Zihinsel Disiplin Kuramı* ve Lars Tornstam'ın *Öz-Aşkınlık (Gerotranscendence) Kuramı'*dır.

İsviçreli düşünür Carl Hilty (1833–1909), "Geistige Selbstzucht" (Zihinsel Disiplin) yaklaşımıyla karakterin manevi ve ahlaki eğitim yoluyla yeniden inşa edilebileceğini savunmuştur. Bu yaklaşım, yaşlılıkta zihinsel berraklığın korunması ve manevi olgunluğa erişim için sistematik bir çerçeve sunmaktadır (Stucki, 1946). Hilty, mutluluğu haz temelli bir doyumdan ziyade, disiplinle inşa edilen içsel huzur olarak tanımlamaktadır. "Glück" kavramını üç temel üzerine oturtmaktadır (Hilty, 1953):

1. Eudaimonia ve içsel huzur,
2. Yaşam memnuniyeti (Lebenszufriedenheit),
3. Bilgece yaşama sanatı.

Zihinsel disiplin; çalışma alışkanlığı, zaman yönetimi, düşünce denetimi ve manevi temele dayanmaktadır. Bu yaklaşım, bireyin içsel özgürlüğünü güçlendirmeyi hedeflemekte, yaşlılığı bir çöküş değil manevi olgunlaşma evresi olarak yeniden tanımlamaktadır. Hilty'nin öz-yeterlilik anlayışı, Emerson'un "Self-Reliance" kavramıyla paralellik göstermekte, yaşlı bireyin pasif rolü reddederek kendi içsel bilgelik potansiyelini ortaya koymasını teşvik etmektedir (Emerson, 2010).

Lars Tornstam tarafından geliştirilen Gerotranscendence kuramı, yaşlılığı fiziksel gerileme yerine varoluşsal olgunlaşma süreci olarak tanımlamaktadır. Kurama göre birey, yaş ilerledikçe materyalist perspektiften kozmik ve aşkın bir bakış açısına yönelmektedir (Tornstam, 1997, 2005, 2011). Bu dönüşüm üç boyutta gerçekleşmektedir (Birren ve Schaie, 2006):

1. Kozmik algı ve zaman perspektifinin genişlemesi,
2. Benlik algısında egosantrizmin azalması ve öz-aşkınlık,
3. Sosyal ilişkilerde seçicilik ve ölümün doğal kabulü.

Tornstam'ın yaklaşımı, Erikson'un "Benlik Bütünlüğü" kavramından ayrışarak geçmiş deneyimlerin pozitif yeniden anlamlandırılmasını vurgulamaktadır (Erikson, 1982; Tornstam, 2011). Gerotranscendence, statik bir kabullenişten ziyade dinamik ve dönüştürücü bir süreçtir. Geragojik danışmanlık, bu dönüşüm için pedagojik ve psikososyal zemini hazırlayan müdahale aracıdır.

Hilty ve Tornstam'ın kuramlarının sentezi, yaşlılıkta manevi olgunlaşma kavramına dönüşmektedir. Geragojik müdahaleler, bilişsel işlevlerin korunması dışında bireyin içsel dünyasının yeniden yapılandırılmasını da hedeflemektedir. Bu noktada Hilty'nin zihinsel disiplin yaklaşımı ile Tornstam'ın öz-aşkınlık kuramı tamamlayıcı bütünlük sunmaktadır. Hilty, yaşlı bireyin zihinsel dayanıklılığını güçlendiren pratik araçlar (irade eğitimi, zaman yönetimi, düşünce denetimi) sunarken Tornstam bu sürecin nihai hedefini, yani kozmik bütünleşmeyi tanımlamaktadır. Rajani ve Jawaid'e (2015) göre öz-aşkınlık kendiliğinden oluşan bir süreç değildir, bilinçli bir yaşam tasarımıyla desteklenmelidir. Bu sentez, yaşlılığı gerileme değil disiplinle desteklenen ve aşkınlıkla taçlanan bir "yaşam tasarımı" evresi olarak konumlandırmaktadır. Gerontoloji yaşlılığı tanımlıyor, geragoji bu süreci pedagojik araçlarla destekliyor, Hilty'nin kuramı bu eğitimin içsel disiplin mekanizmasını oluşturuyor. Böylece yaşlılık, pasif bir bekleyiş değil bilgelik, anlam ve öz-aşkınlıkla derinleşen aktif bir gelişim süreci olarak yeniden tanımlanmaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırma, geragojik temelli yaşlılık danışmanlığı modellerini kavramsal ve politik düzeyde başka bir ifadeyle kuramsal ve kurumsal düzeyde karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlayan nitel araştırma yaklaşımına ve doküman analizi tekniğine dayanmaktadır. Araştırma; Almanya, Avusturya ve İsviçre'de geliştirilen geragojik yaşlılık danışmanlığı modellerinin Türkiye sosyal hizmet sistemi için oluşturabileceği sentez önerisini bu analizi üzerinden değerlendirmektedir.

Araştırmanın amacı ve problemi

Çalışmanın amacı, DACH ülkelerindeki yaşlılık danışmanlığı uygulamalarını metodolojik bir karşılaştırmalı analiz yoluyla incelemek ve bu modellerin Türk sosyal hizmet sistemine ve eğitim müfredatına entegrasyon imkânlarını tartışmaktır. Çalışma, sosyal hizmet uzmanının rolünün dönüşmesi gerektiğini de vurgulamaktadır

Bu bağlamda araştırma şu sorulara odaklanmaktadır:

1. DACH ülkelerinde yaşlılık danışmanlığı hangi düşünsel temeller üzerine inşa edilmiştir?
2. Bu ülkelerde kurumsal ve yapısal modeller nelerdir?
3. Bu ülkelerde uygulanan modellerin mesleki bileşenleri nelerdir?
4. Bu yaklaşımlar Türk sosyal hizmet sistemi ve mevzuatı ile hangi düzeyde uyumlandırılabilir?
5. Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının rolü, bakım yöneticiliğinden yaşam tasarım rehberliğine nasıl evrilebilir?

Veri toplama ve analizi

Çalışmanın soruları doğrultusunda Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki yaşlılık danışmanlığı modelleri ile Türkiye'deki uygulamalar kuramsal ve mevzuat düzeyinde karşılaştırılacağı için veri toplama sürecinde DACH ülkelerinin federal ve yerel yaşlılık raporları, sosyal hizmet ve bakım mevzuatı, uygulama protokolleri ve uzman kuruluş raporları incelenmiştir. Bu bağlamda incelenen yasal belgeler:

- Almanya'da Sosyal Kanun Kitabı XI (SGB XI, 1994): Almanya'da yaşlı bakım ve danışmanlık hizmetlerinin temel hukuki çerçevesi, Alman Sosyal Güvenlik Yasası'nın bir bölümü olan Sozialgesetzbuch XI (SGB XI).
- Avusturya'da Federal Bakım Ödeneği Yasası: Yaşlı bakım ve destek hizmetlerinin temel yasal dayanaklarından (Bundespflegegeldgesetz) biridir (Republik Österreich, 1993).
- İsviçre'de Yaşlılık ve Dul-Yetim Sigortası Hakkında Federal Kanun: Bundesgesetz über die Alters- und Hinterlassenenversicherung (AHVG), yaşlılık politikalarının hukuki temelini oluşturan federal sosyal sigorta sistemi ile kantonal yaşlı bakım düzenlemeleridir (Schweizerische Eidgenossenschaft, 2025).
- Türkiye'de 2828 Sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu: Türkiye'de yaşlılık alanındaki sosyal hizmetlerin temel yasal dayanağınıdır (Sosyal Hizmetler Kanunu. 1983).

Kuramsal açıdan ise dokümanlar literatür taramasına dayanmaktadır. Tarama Almanca yapılmıştır. Yıl sınırlaması yapılmamıştır. GoogleScholar veri tabanı üzerinden "geregogik, alterspolitik in Deutschland, alterspolitik in Österreich, alterspolitik in Schweiz" anahtar sözcükleriyle arama yapılmıştır.

Kısaca araştırmanın veri kaynaklarını oluşturan dokümanlar; Türkiye, Almanya, Avusturya ve İsviçre'deki geragojik yaşlılık danışmanlığına ilişkin akademik yayınlar, resmi kurum raporları ve sosyal politika mevzuatından oluşmaktadır.

Söz konusu ülkeler yaşlı nüfusun fazla olması, geregojik uygulamaların bulunması, yaşlı bakımında yaşam boyu öğrenme ilkelerinin esas alınması, yaşlı bakım alanında kurumsallaşma ve uzmanlaşmaya dair uzun geçmişlerinin olması, DACH bölgesinde yaşlılık danışmanlığı ve geragojik temelli sosyal hizmet uygulamalarının geragojik kuramsal dönüşümü kurumsal düzeyde de somutlaştırmış olmaları, bu doğrultuda geliştirilen mikro uygulama modellerinin olması, bireyin yaşam kalitesini koruyan ve varoluşsal bütünlüğü destekleyen profesyonel rehberlik protokollerine sahip olmaları (Bubolz-Lutz, 2007; Antz vd., 2009; Witt, 2017; Frick vd., 2018) dolayısıyla amaçlı örnekleme doğrultusunda seçilmişlerdir.

Veri toplama süreci, ilgili literatür ve kurumsal belgelerin sistematik olarak taranması yoluyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, 2024–2025 yılları arasında erişime açık akademik veri kaynakları ve resmi kurum raporlarını temel almıştır. Elde edilen veriler, geragojik perspektif doğrultusunda analiz edilmiştir. Geragojik yaklaşım, yaşlılık sürecini yalnızca biyolojik bir olgu olarak değil, aynı

zamanda pedagojik ve varoluşsal bir gelişim alanı olarak ele aldığından (Bubolz-Lutz vd., 2010) çalışmanın model önerisine dair en uygun yaklaşımdır.

Araştırma süreci, sosyal hizmet ve gerontoloji alanına akademik ilgi duyan araştırmacı perspektifiyle yürütülmüştür. Toplanan dokümanlar betimsel ve karşılaştırmalı içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Temalar altında sunulan bulguların kategorileştirilmesi ve kodlanmasında çalışmanın soruları asıl yönlendirici olmuştur. Analiz sürecinde veriler manuel olarak sınıflandırılmış "Yaşlılık Algısında "Kayıp"tan "Yetkinlik"e paradigma değişimi" "Ülke Bazlı Kurumsal ve Yapısal Modeller" "Mesleki Müdahale Araçları ve Geragojik Metotlar" "Türkiye için geragojik dönüşüm ve bilgece yaşlanma modeli" olmak üzere 4 tema altında sunulmuştur.

Araştırmanın güvenilirliğini artırmak amacıyla veri analizinde veri üçgenleme tekniğinden yararlanılmıştır. Veri kaynaklı üçgenleme, çalışmanın güvenirliğini sağlamak için çeşitli veri kaynaklarının kullanılmasını (Başkale, 2016) içermektedir. Bu sebeple kaynak çeşitliliği sağlanmış, akademik yayınlar ile resmi politika dokümanları birlikte değerlendirilmiştir. Sadece kuramsal metinler veya kurumsal uygulamalarla sınırlı kalınmamış, her iki alandaki veriler kullanılmıştır.

Araştırmanın sınırlılıkları

Araştırmanın güçlü yönü, geragojik danışmanlık modellerini uluslararası karşılaştırmalı perspektifle ele alması ve Türkiye sosyal hizmet sistemi için politika önerisi sunmasıdır. Ayrıca Anglo-Sakson literatür dışında az çalışılan bir alandan (Almanca konuşulan) Türkiye'deki literatüre katkı sağlaması çalışmanın güçlü yönlerindendir. Çalışmanın teorik nitelikte olması, saha verisi içermemesi bulguların genellenebilirliğini sınırlayabilir. Ayrıca araştırma, seçilen üç ülke modeliyle sınırlıdır.

BULGULAR

1.TEMA: Yaşlılık Algısında "Kayıp"tan "Yetkinlik"e paradigma değişimi:

Araştırma sorularından "DACH ülkelerinde yaşlılık danışmanlığı hangi düşünsel temeller üzerine inşa edilmiştir?" sorusu bu temanın oluşmasında etkili olmuştur. Temanın içeriği söz konusu soruya cevap arayan kodlardan oluşmaktadır. Yapılan literatür taraması ve kurumsal uygulamaların karşılaştırmalı analizi doğrultusunda geragojik yaklaşım odağında yaşlılığa ve yaşlılık dönemlerine dair bu ülkelerin yaklaşımlarını ortaya koyan kodlara ve içeriklere ulaşılmıştır.

- ***Defisit yaklaşımın reddi ve yaşlılığın gelişim evresi olarak görülmesi***

Genellikle eksiklik ve kayıp olarak görülen yaşlılık, gerogojik yaklaşımın esas alındığı bu ülkelerde bir potansiyel dönemi olarak görülmektedir. Buna göre geragojik temelli Alman yaklaşımında geragojik temelli sosyal hizmet, yaşlanmayı bir "kayıp süreci" değil, bir "öğrenme ve gelişim evresi"dir (Haring ve Bacher, 2014). Avusturya'da geragoji, yaşlılığı gerileme değil, yeni yetkinliklerin kazanıldığı bir gelişim evresi olarak konumlandırmaktadır. Yaşam boyu öğrenme ve otodidaktizm ön plandadır. UMIT Tirol Üniversitesi bünyesinde Gerontoloji ve Hemşirelik Bilimi programlarında sunulan geragojik dersler, yaşlı bireyin potansiyelini toplumsal faydaya dönüştürmeyi amaçlamaktadır (UMIT Tirol, 2025). İsviçre'de Gerogogik Model, kanton sistemi ve yerinden yönetim ilkesi üzerine kuruludur. "Lebensgestaltung" (yaşamı biçimlendirme) kavramı, yaşlılığı pasif bir evre değil, aktif bir tasarım süreci olarak konumlandırmaktadır (Jacobshagen, 2020).

- ***Yetkinlik ve öz-yeterlilik***

Alman geragojik danışmanlık modelinin başlıca bileşenleri içinde *Yetkinlik Temelli Vaka Yönetimi* mevcuttur, danışmanlık, bilişsel ve sosyal yetkinliğin korunmasına odaklanılır. Eğitimsel danışmanlık aracılığıyla yaşlının "kendi hayatının uzmanı" olarak kalması hedeflenir (Haring ve Bacher, 2014). İsviçre'de geragojik yaklaşım, bireyin yaşamı üzerindeki kontrolünü (Self-Governance) merkeze alan bir perspektiftir (Frick vd., 2018). Geragojik uygulamalarda öz-yeterlilik (Selbstwirksamkeit), yaşlı bireylerin günlük yaşam aktivitelerine bağımsız katılımını destekleyen temel psikososyal unsurlardan biridir. Özellikle Avusturya'daki yaşlı eğitimi ve bakım programlarında bireyin kendi becerilerine güven duyması, aktif yaşlanmanın önemli bir boyutudur. Egger'e (2020) göre öz-yeterlilik, bireyin "zor durumlarda bile kendi eylemlerini başarılı biçimde gerçekleştirebileceğine dair inancı" olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşım, geragojik uygulamalarda yaşlı bireylerin karar alma süreçlerine katılımını ve sosyal yaşama aktif entegrasyonunu güçlendirmektedir. Avusturya'da yaşlı bakımına yönelik eğitim programları, geragojik uygulamalarda yetkinlik gelişimini destekleyen önemli örnekler sunmaktadır. Bakım veren aile bireylerine yönelik eğitim programlarında, bilgi ve beceri kazandırmanın öz-yeterlilik düzeyini artırdığı görülmektedir. Löffler ve arkadaşlarının gerçekleştirdiği araştırmada, sekiz aylık eğitim programına katılan bireylerin öz-yeterlilik düzeylerinde anlamlı artış tespit edilmiştir. Araştırma sonuçları, geragojik eğitimin yalnızca bilgi aktarımıyla sınırlı olmadığını; aynı zamanda bireyin kendine güvenini, problem çözme kapasitesini ve yaşam kalitesini desteklediğini göstermektedir (Löffler vd., 2023). Geragojik yaklaşımda yetkinlik kavramı, yaşlı bireylerin öğrenme süreçlerine aktif katılımını ve yaşam boyu öğrenme becerilerini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle dijitalleşme sürecinde yaşlı bireylerin teknoloji kullanımına uyum sağlaması, geragojik uygulamaların yeni çalışma alanlarından biri hâline gelmiştir. Müller-Amthor'a göre geragoji, bireylerin "kendilik ve teknik yeterliliklerini geliştiren" eğitimsel süreçleri kapsamakta ve yaşlı bireylerin toplumsal katılımını artırmaktadır. Bu bağlamda Avusturya'daki yaşlı eğitim programları, bireylerin bağımsız yaşam becerilerini güçlendirmeye yönelik önemli modeller arasındadır (Müller-Amthor, 2024).

- ***Bilgelik ve deneyim sermayesi-aktarımı***

Avusturya'da "Kuşaklararası Öğrenme Merkezleri" aracılığıyla yaşlının deneyimsel sermayesi görünür kılınmakta; sosyal hizmet uzmanı bu aktarım sürecini yapılandırmaktadır. Kuşaklararası öğrenme, farklı nesillerin birbirinden, birlikte ve birbirleri hakkında öğrenmesi biçiminde gerçekleşmektedir (Antz vd., 2009). Geragojik yaklaşımda bilgelik, yaşlı bireylerin yaşam boyunca edindikleri deneyimlerin toplumsal aktarımıyla ilişkilendirilmektedir. Baltes'e (1993) göre bilgelik, yalnızca bilgi birikimi değil; yaşam deneyimlerinin değerlendirilmesi ve bu deneyimlerin sonraki kuşaklara aktarılabilme kapasitesidir. Yaşlı bireyler, deneyim sermayesi taşıyıcıları olarak görülmektedir. Geragojik uygulamalar, kuşaklararası öğrenme süreçleri aracılığıyla bu deneyimlerin sosyal yaşama aktarılmasını desteklemektedir.

- ***Yaşam boyu öğrenme***

Almanya'da geragoji kavramı iki temel düzlemde ele alınmaktadır. Birincisi *Yaşlılık Eğitimi (Geragogik/Altenbildung),* pedagojinin yaşlılık dönemine uyarlanmış kuramsal karşılığıdır ve geragoji, bireyin zihinsel öz-disiplin (Geistige Selbstzucht) yoluyla içsel gelişimini sürdürmesidir. İkincisi *Sosyal Geragoji (Sozialgeragogik),* yaşlı bireyin toplumsal katılımını, sosyal hizmet desteğini ve eğitimsel güçlenmesini bütünleştiren disiplinlerarası bir alandır. Amaç, bireyin öz-yeterliliğini (Self-Reliance) sosyal yaşam içinde sürdürebilmesidir. Genel çerçevede (Sosyal) geragoji; gerontoloji ile pedagojinin kesişiminde konumlanan, yaşlı bireyin toplumsal katılımını ve yaşam kalitesini artırmayı hedefleyen bir bilim alanıdır. Bu yaklaşımda "yetkinlik" (Kompetenz) kavramı merkezi önemdedir. Amaç yalnızca yeni bilgi kazandırmak değil; yaşlının deneyimsel

birikimini dijitalleşme gibi çağdaş dönüşümlerle bütünleştirmesini sağlamaktır. Nitekim yaşam boyu öğrenme bağlamında dijital dönüşüm süreçlerinin yaşlı bireyler üzerindeki etkileri analiz edilmekte ve bu doğrultuda yaşlı dostu eğitim programları geliştirilmektedir (BMFSFJ, 2020, s. 49).

- ***Varoluşsal anlam üretimi***

Geragojik yaklaşım içsel anlam arayışı, manevi derinleşme, yaşamın bütüncül değerlendirilmesi, öz-aşkınlık (Tornstam, 2005) gibi varoluşsal boyutları içerip kayıplar sonrası (rol, eş, iş, sağlık, fiziksel) bireyin anlam dünyasını yeniden inşasına aracı olur (Haring ve Bacher, 2014). Geragojik yaklaşımda varoluşsal anlam üretimi, yaşlı bireyin yaşam deneyimlerini anlamlandırması ve yaşamına "içsel onay" geliştirmesiyle ilişkilendirilmektedir. Varoluşsal Pedagoji yaklaşımına göre bireyin yaşamı anlamlı görmesi, psikososyal iyilik hâlinin temel unsurudur. Bu bağlamda geragojik çalışmalar, yalnızca bilgi aktarımını değil, bireyin kendi yaşam öyküsüyle yeniden bağ kurmasını da hedeflemektedir. Varoluşsal Pedagoji anlayışında "anlamlı şekilde hareket edebilme" kavramı, bireyin yaşamındaki anlam ilişkilerini fark ederek bilinçli bir yaşam geliştirmesini ifade etmektedir (Bubolz-Lutz ve Engler, 2022). Geragoji literatüründe anlam üretimi, yaşam boyu öğrenme ve kişisel gelişim süreçlerinin önemli bir boyutudur. Eğitim süreçleri yaşlı bireylerin yalnızca bilişsel gelişimini değil, bireysel anlam duygusunu da desteklemektedir. Özellikle biyografi çalışmaları, grup etkileşimleri ve kültürel faaliyetler, yaşlı bireylerin yaşam deneyimlerini yeniden değerlendirmelerine ve varoluşsal anlam oluşturmalarını desteklemektedir (Waibel, 2017).

Bu temada görüldüğü üzere DACH ülkeleri (Almanya, Avusturya, İsviçre), yaşlılığı bir kayıp olarak görmemekte, yeni yetkinlikleri kazanıldığı bir yaşam evresi olarak görmektedir. Bu bağlamda eğitimini salt boş zaman etkinliği olarak değil sosyal devlet ilkesinin bir gereği ve disiplinlerarası bir bilim alanı olarak yapılandırmışlardır. Bu ülkelerde geragojik yaklaşım, yaşlı bireyin toplumsal katılımını, özerkliğini ve yaşam kalitesini güçlendiren temel bir araç olarak kabul edilmektedir.

2. TEMA: Ülke Bazlı Kurumsal ve Yapısal Modeller

Araştırma sorularından "Bu ülkelerde kurumsal ve yapısal modeller nelerdir?" sorusu bu temanın oluşmasında etkili olmuştur. Temanın içeriği ve kodlar, bu soruya doğrudan ve dolaylı cevap sunmaktadır.

Doküman analizinden elde edilen bulgular, DACH ülkelerinde geragojik danışmanlığın ortak bir yaşlılık paradigması paylaşmasına rağmen kurumsal örgütlenme, hizmet sunum modeli, finansman yapısı ve profesyonel işleyiş bakımından farklılaştığını göstermektedir. İncelenen belgelerde Almanya'nın sistemik ve vaka yönetimi odaklı modeli, Avusturya'nın topluluk temelli entegrasyon yaklaşımı ve İsviçre'nin bireysel özerklik eksenli yerinden yönetim modeli öne çıkmaktadır.

- ***Almanya: Kurumsallaşmış ve Sistemik Geragojik Yaklaşım***

Almanya'da yaşlılık danışmanlığı (Seniorenberatung), belediyelerle kiliseye bağlı sosyal yardım kuruluşlarınca (örneğin Caritas ve Diakonie) yürütülmektedir. Temel odak, sosyal hukuk danışmanlığı ile psiko-sosyal desteğin bütünleştirilmesidir. Hizmetler ağırlıklı olarak Bakım Destek Merkezleri aracılığıyla sunulmakta; yalnızca fiziksel bakım değil, bireyin ev ortamında bağımsız yaşamını sürdürebilmesine yönelik çevresel ve bilişsel düzenlemeler de sürece dâhildir. Bu yapı içinde "Vaka Yönetimi" (Case Management), yaşlının karmaşık sosyal sistem içinde yönünü kaybetmesini önleyen profesyonel bir rehberlik mekanizmasıdır (Haring ve Bacher, 2014). Almanya'da geragojik danışmanlık, Sosyal Kanun Kitabı'nın XI. kitabı (SGB XI) kapsamında düzenlenmektedir. Özellikle 7. maddede tanımlanan bakım danışmanlığı (Pflegeberatung) hakkı, yaşam kalitesini artırıcı rehberliğini içermektedir (Bundesministerium der Justiz, 2025).

- ***Avusturya:* Katılımcı ve Toplumsal Entegrasyon Temelli Geragojik Yaklaşım**

Avusturya yaklaşımında geragoji, kuşaklararası etkileşim ve toplumsal içerme eksenindedir. Yaşlılık eğitimi, mahalle düzeyindeki sosyal ağlar içinde gerçekleşen bir yaşam pratiği olarak görülür. "Kuşaklararası Öğrenme Merkezleri"yle yaşlının deneyimsel sermayesi görünür kılınıp farklı nesillerin birbirinden öğrenmesi sağlanmaktadır (Antz vd., 2009, ss. 37–40). Geragogların çalışma alanları; emekliliğe hazırlık, medya ve iletişim teknolojileri, biyografik çalışma, maneviyat, yaratıcı yaşam tasarımı, sağlığı geliştirme, hasta yakınlarına danışmanlık ve konut meseleleri gibi geniş bir yelpazededir (Mitterlechner, 2011).

Avusturya'da sistem, eyalet temelli farklılık göstermektedir. Community Nursing modeli ve önleyici ev ziyaretleri, sosyal izolasyonu önlemeyi ve anlam inşasını desteklemeyi amaçlayan proaktif müdahalelerdir (Schulc vd., 2016). Eyalet yasaları çerçevesinde sunulan mobil hizmetler, kurumsal bakım yerine ev ortamında "hayatla başa çıkma" (Lebensbewältigung) modelini güçlendirmektedir. Eğitim, bireyin kriz ve değişim süreçlerinde öz-yeterliliğini korumasını sağlayan güçlendirici bir yardımdır (Gruber ve Lenz, 2023).

- ***İsviçre: Varoluşsal ve Bireysel Özerklik Odaklı Geragojik Yaklaşım***

İsviçre'de geragoji, bireyin yaşamı üzerindeki kontrolünü (Self-Governance) merkeze alan varoluşsal bir perspektifle tanımlanmaktadır. "Kendi kaderini tayin" (Selbstbestimmung) ilkesi, modelin temeli olup geragoji, bir eğitimden ziyade "yaşam tasarımı rehberliği" olarak kabul edilmektedir. Gelecek planlaması danışmanlığı, bireyin tıbbi ve felsefi-etik tercihlerini içeren bir yaşlanma tasarımı yapmasını sağlamaktadır. Nesiller arası dayanışma, sosyal değişim ve sosyal destek boyutlarıyla ele alınmakta; duygusal yakınlık ve karşılıklı rehberlik vurgulanmaktadır (Frick vd., 2018).

Model, kanton sistemi ve yerinden yönetim ilkesi üzerine kuruludur. "Lebensgestaltung" (yaşamı biçimlendirme) kavramı, yaşlılığı pasif bir evre değil, aktif bir tasarım süreci olarak konumlandırmaktadır (Jacobshagen, 2020). İsviçre Federal Anayasası'nın 112. maddesi (BV, 1999) ve 10. ile 13. maddeleri, yaşlılıkta kişisel özgürlük ve özel hayatın korunması bağlamında öz-determinasyon hakkını güvence altına almaktadır. Finansman modelinde kamu kaynaklarının yanı sıra özel vakıflar ve bireysel katkılar önemli yer tutmaktadır (Fabian vd., 2019).

- ***DACH Ülkeleri Arasında Benzerlikler ve Farklılıklar***

DACH ülkelerinde geragojik danışmanlık, yaşlılık hizmetlerini statik bilgi aktarımından dinamik bir pedagojik rehberliğe dönüştürmektedir. Ortak özellikler şu şekilde özetlenebilir:

- **Defisit modelin reddi:** Yaşlılık potansiyel dönemi olarak kabul edilmektedir.
- **Kaynak odaklılık:** Bilgelik ve deneyim sermayesi merkezdedir.
- **Yaşam boyu öğrenme:** Eğitim form değiştirerek sürmektedir.
- **Biyografik süreklilik:** Geçmiş deneyimler bugünkü yaşamla bütünleştirilmektedir.
- **Kendi kendine yardım:** Uzman, kolaylaştırıcı rol üstlenmektedir.

Farklılıklar ise şu şekildedir:

Karşılaştırma Ekseni	Almanya	Avusturya	İsviçre
Kurumsal Vurgu	**Sistemik Vaka Yönetimi:** Profesyonel yönlendirme ve vaka takibi ön plandadır.	**Toplumsal Ağlar:** Mahalle ve toplum temelli sosyal entegrasyon merkezdedir.	**Bireysel Özerklik:** Kişisel yaşam tasarımı ve rehberlik vurgulanır.
Hedef Kitle Yaklaşımı	**Aktif Emekli:** Toplumsal katılımı ve üretkenliği devam ettirmek hedeflenir.	**İzolasyon Riski Altındakiler:** Yalnızlığı önleme ve sosyal ağlara dahil etme odaklıdır.	**Özerk Birey:** Kendi kaderini tayin etme gücü olan birey merkezdedir.
Finansman Yapısı	**Sosyal Sigorta:** Ağırlıklı olarak sigorta sistemleri üzerinden finanse edilir.	**Eyalet Bütçeleri:** Kamu fonları ve eyalet bütçeleri temel kaynaktır.	**Karma Model:** Kamu kaynakları, özel vakıflar ve bireysel katkıların birleşimidir.

Kaynak: Riedel ve Heimerl, 2020; Fabian vd., 2019 çalışmalarından sentezlenmiştir.

Kodlardan da görüldüğü üzere DACH ülkelerinde geragojik yaklaşım; Almanya'da yetkinlik yönetimi, Avusturya'da toplumsal katılım köprüsü, İsviçre'de ise özerklik tasarımı olarak kurumsallaşmıştır. Üç modelin ortak paydası, yaşlılığı kayıp yönetimi değil, bütünleşme ve anlam üretme süreci olarak ele almalarıdır. Bu bütüncül yaklaşım, sosyal hizmet uzmanının rolünü bakım organizatörlüğünden yaşam rehberliğine dönüştüren normatif bir çerçeve sunmaktadır.

3.TEMA: Mesleki Müdahale Araçları ve Geragojik Metotlar

Araştırma sorularından "Bu ülkelerde uygulanan modellerin mesleki bileşenleri nelerdir?" sorusu bu temanın oluşmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının sahada kullandığı somut araçları kategorize etmektedir.

- ***Yetkinlik Temelli Vaka Yönetimi***

Danışmanlık, bilişsel ve sosyal yetkinliğin korunmasına odaklanır. Eğitimsel danışmanlık aracılığıyla yaşlının "kendi hayatının uzmanı" olarak kalmasını hedefleyen, sosyal hizmet uygulamalarında bireyin güçlü yönlerini merkeze alan çağdaş bir yöntemdir. Bu yaklaşımda birey; yalnızca yardım bekleyen bir kişi olarak değil, kendi yaşamına ilişkin karar verebilen, sorun çözme kapasitesine sahip ve desteklendiğinde potansiyelini geliştirebilen aktif bir birey olarak ele alınır. Vaka yöneticisi ise bireyin ihtiyaçlarını belirlemenin yanında aile, çevre, kurumlar ve sosyal destek sistemleri arasında koordinasyon sağlayarak kişinin toplumsal yaşama katılımını güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Özellikle yaşlılık, engellilik, kronik hastalık ve sosyal dışlanma gibi alanlarda yetkinlik temelli vaka yönetimi, bireyin bağımsızlığını koruması ve yaşam kalitesinin artırılması açısından önemli bir uygulama modelidir. Ayrıca bireyin yalnızca sorunlarını çözmeye odaklanmaz; aynı zamanda kişinin sahip olduğu sosyal, psikolojik ve bireysel kaynakları ortaya çıkararak bu kaynakların güçlendirilmesini hedefler. Böylece bireyin kendi yaşamı üzerinde daha fazla kontrol sahibi olması desteklenir (Wendt, 2010). Bu vaka yönetiminde temel anlayış, hizmet alan kişiyi pasif bir yardım alıcısı olarak görmek yerine karar süreçlerine katılan, kendi yaşam planını oluşturabilen aktif bir özne olarak değerlendirmektir (Neuffer, 2009).

- ***Biyografik Çalışma (Biografiearbeit)***

Yaşlının geçmiş deneyimleri, mevcut yaşam bütünlüğü içinde yeniden anlamlandırılır. Krizler ve kayıplar, bilgelik üretiminin potansiyel kaynakları olarak ele alınır. Yaşanan olumsuz deneyimler yalnızca bir yetersizlik ya da kayıp durumu olarak değil, bireyin başa çıkma kapasitesini artıran birer "bilgelik potansiyeli" olarak yeniden kodlanmaktadır. Böylece bireyin yaşam hikâyesindeki süreklilik korunurken öz-değer duygusu da güçlenmektedir. Süreç, teknik bir bilgi aktarımından ziyade bireyin kendi varoluşuna (Leben und Wirken) ilişkin daha derin bir farkındalık geliştirmesine dayanmaktadır (Stucki, 1946). Biyografik çalışma yöntemi, bireyin geçmiş yaşam deneyimlerini yeniden hatırlaması, değerlendirmesi ve anlamlandırması yoluyla kişisel kimlik duygusunun güçlenmesine katkı sağlamaktadır. Özellikle yaşlı bireylerde yaşam öyküsünün paylaşılması psikososyal destek açısından önemlidir (Gudjons vd., 2008). Bunun yanında yaşam öyküsü üzerine yapılan çalışmalar, bireyin geçmişte yaşadığı deneyimlerle bugün arasında bağ kurmasına yardımcı olmakta; böylece kişinin yaşamında süreklilik, bütünlük ve aidiyet hissi gelişmektedir (Ruhe, 2014).

- ***Gerotranscendence Yaklaşımı***

Önerilen "Bilgece Yaşlanma" modelinin özgün bir modülü olan varoluşsal check-up, Tornstam'ın Gerotranscendence kuramına dayanmaktadır. Bu araçla bireyin statü, fiziksel güç ve toplumsal onay gibi dışsal değerlerden ziyade içsel huzura ve manevi olgunluğa ne düzeyde eriştiği analiz edilmektedir. Böylece müdahale süreci, yaşlı bireyin yaşamının son evresini "pasif bir bekleyiş" yerine, deneyimsel birikimin bilgelik sermayesine dönüştüğü aktif bir "olgunlaşma projesi" olarak yapılandırmaktadır. Yaşamın bütüncül biçimde değerlendirilmesiyle bireyin dışsal ölçütlerden uzaklaşıp içsel huzura yönelmesi desteklenmektedir. Bu süreç kuşaklararası köprü kurma (generativity) kavramıyla ilişkilendirilmektedir. Bu doğrultuda Gerotranscendence yaklaşımına göre yaşlanmayı yalnızca fiziksel kayıplarla açıklayan geleneksel anlayışın ötesine geçmekte; yaşlılık dönemini bireyin yaşamı daha derin, anlamlı ve bütüncül biçimde değerlendirdiği bir gelişim sürecidir (Kruse, 2017). Böylece yaşlı bireylerin düşünsel ve manevi yönelimlerinde değişimler ortaya çıkabilmekte; bireyler yaşam deneyimlerini yeniden anlamlandırmaya yönelebilmektedir. Bu bağlamda ileri yaşlarda bireylerin sosyal ilişkiler konusunda daha seçici davranmaları, içsel huzura yönelmeleri ve yaşamın anlamı üzerine daha fazla düşünmeleri olumlu yaşlanmanın doğal göstergelerindendir (Lehr, 2007).

- ***Yaşam Danışmanlığı/Yaşam tasarımı (Lebensberatung)***

Yaşam danışmanlığı ve yaşam tasarımı yaklaşımı, yaşlı bireyin yaşamındaki geçiş dönemlerini yeniden anlamlandırmasını destekleyen bütüncül bir modeldir. Özellikle emeklilik sonrası rol kaybı, eş kaybı veya bedensel sınırlılıklar gibi kırılganlık durumlarında bireyin anlam dünyasını yeniden yapılandırması desteklenmektedir. Bu yaklaşımda yaşlılık, bireyin yaşamını yeniden şekillendirebildiği aktif bir tasarım sürecidir (Jacobshagen, 2020). Yaşam danışmanlığı yaklaşımı, bireyin yaşamındaki geçiş dönemlerini anlamlandırmasına yardımcı olmakta; kişinin geleceğe yönelik hedefler geliştirmesini ve yaşamındaki değişimlerle daha sağlıklı başa çıkmasını desteklemektedir (Nestmann vd., 2007). Ayrıca bireyin kendi yaşam öyküsünü aktif biçimde yeniden yapılandırmasını esas almakta; kişinin deneyimlerinden hareketle geleceğe dair anlamlı ve sürdürülebilir yaşam planları oluşturmasına katkı sunmaktadır (Siegrist, 2005).

- ***Önleyici Ev Ziyaretleri (Präventive Hausbesuche)***

Önleyici ev ziyaretleri, henüz bakım ihtiyacı doğmamış bireylere yönelik proaktif müdahalelerdir. Almanya'da özellikle Hamburg ve Hessen gibi eyaletlerde geliştirilen potansiyel odaklı uygulamalar, yaşlı bireylerin bağımsız yaşam becerilerini korumayı hedeflemektedir (Meinck vd.,

2004). Bu uygulamaların temel amaçları arasında sosyal izolasyonun önlenmesi, sağlık okuryazarlığının artırılması ve bireyin toplumsal yaşama aktif katılımının desteklenmesi bulunmaktadır. Bu kapsamda yaşlı bireyler mahalle temelli eğitim merkezlerine (Seniorenakademie) yönlendirilmektedir. Ancak eğitim programlarının gönüllülük esasına dayanması nedeniyle erişim bariyerlerinin azaltılması kritiktir (Haring ve Bacher, 2014). Bu uygulamalar, yaşlı bireylerin günlük yaşam becerilerini korumayı, sağlık ve sosyal riskleri erken dönemde belirlemeyi ve bireyin mümkün olduğunca uzun süre kendi yaşam çevresinde bağımsız kalmasını amaçlamaktadır (Oswald ve Wahl, 2016). Ayrıca ev ortamında gerçekleştirilen düzenli ziyaretler sayesinde yaşlı bireylerin bakım, sağlık ve sosyal destek ihtiyaçları daha erken fark edilmekte; bu durum hem yaşam kalitesini artırmakta hem de kurumsal bakım ihtiyacını azaltmaktadır (Höpflinger, 2020).

- ***Sosyal Reçeteleme (Social Prescribing)***

Sosyal reçeteleme, tıbbi reçetelerin ötesinde yaşlı bireyin sosyal izolasyondan korunması amacıyla yerel ağlara, gönüllü faaliyetlere veya sanat terapi gruplarına yönlendirilmesini içeren bir "sosyal ağ katılımı" aracıdır. Avusturya'nın "Community Nursing" modeli, sosyal hizmet uzmanıyla hemşirenin koordinasyon içinde çalıştığı ve yaşlı bireyi sosyal ağlara entegre eden bütüncül bir yapıdadır (Schulc vd., 2016). Bu modelde uzman yalnızca hizmet sunan kişi değil; aynı zamanda yaşlı bireyi mahalle düzeyindeki öğrenme alanlarına, kuşaklararası etkileşim ortamlarına ve geragojik merkezlere yönlendiren bir sosyal bağlantı kurucusudur. Bu doğrultuda sosyal reçeteleme uygulamaları, bireyleri yalnızca sağlık hizmetleriyle değil; sosyal etkinlikler, gönüllülük çalışmaları ve toplumsal destek ağlarıyla da buluşturarak psikososyal iyi oluşun güçlenmesini hedeflemektedir (Perrig-Chiello vd., 2010). Toplumsal katılımı artıran sosyal destek uygulamalarıysa özellikle yaşlı bireylerde yalnızlık, sosyal izolasyon ve dışlanma riskinin azaltılmasına katkı sağlamakta; bireyin yaşam doyumunu olumlu yönde etkilemektedir (Kickbusch, 2006).

4. TEMA: Türkiye için geragojik dönüşüm ve bilgece yaşlanma modeli

Bu temanın ortaya çıkmasında araştırmanın "Söz konusu yaklaşımlar Türk sosyal hizmet sistemi ve mevzuatı ile hangi düzeyde uyumlandırılabilir?" ve "Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının rolü, bakım yöneticiliğinden yaşam tasarım rehberliğine nasıl evrilebilir?" soruları belirleyici olmuştur. Bu temada öne çıkan başlıklar ise şu şekildedir:

- ***Türkiye'de mevcut yaşlılık hizmetlerinin bakım odaklı yapısı***

Almanca konuşulan DACH ülkelerinde Geragoji; sosyal hukuk devleti ilkesi, yerel yönetim yapılanmaları ve sivil toplum kuruluşları sacayağı üzerinde kurumsallaşmış; her ülke kendi kültürel ve idari yapısına uygun özgün modeller geliştirmiştir. Bu modellerde ortak olan husus, yaşlı bireyin pasif bir bakım alıcısı olarak değil, toplumsal hayatın aktif ve anlam üreten bir öznesi olarak konumlandırılmasıdır. Türkiye'de ise yaşlılık hizmetleri tarihsel olarak "bakım" ve "ekonomik destek" ekseninde şekillenmiş; 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu (1983) çerçevesinde daha çok korunma, barınma ve maddi destek mekanizmaları ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte son yıllarda demografik dönüşüm, yaşam süresinin uzaması ve aile yapısındaki değişimler; yaşlılık dönemine ilişkin beklentileri çeşitlendirmiş, yalnızlık, anlam kaybı ve sosyal izolasyon gibi psiko-sosyal sorunları görünür kılmıştır.

Almanya'da uygulanan "Präventive Hausbesuche" (Önleyici Ev Ziyaretleri) modeli, henüz bakım ihtiyacı doğmamış, aktif ve potansiyel taşıyan yaşlı bireyleri kapsayarak riskleri erken aşamada azaltmayı hedeflemektedir (Meinck, 2004). Bu yaklaşım, yaşlılık dönemini kriz çıktıktan sonra müdahale edilen bir alan olmaktan çıkarıp planlanan ve yönetilen bir gelişim evresi yapmaktadır. Türkiye'de ise evde hizmetler büyük ölçüde 2828 sayılı Kanun ve ilgili yönetmelikler çerçevesinde

yürütülen "Evde Bakım Yardımı" ile sınırlıdır. Uygulama ağırlıklı olarak maddi destek ve fiziksel bakım temellidir; müdahaleler çoğunlukla reaktif niteliktedir. Almanya'daki model, yaşlıya yaşlanma süreci hakkında rehberlik eden, bilişsel ve sosyal yetkinliklerini korumayı amaçlayan proaktif bir geragojik müdahaledir. Bu karşılaştırma, Türkiye'de sosyal hizmet danışmanlığına "önleyicilik" ve "yaşam planlaması" vizyonunun eklenmesi gerektiğini göstermektedir.

İsviçre'de "Standortbestimmung 60+" uygulaması, bireyin yaşamının ikinci yarısında kendi hedeflerini belirlemesini ve bilinçli tercihler yapmasını amaçlamaktadır (Pro Senectute, 2023). Bu yaklaşımda danışmanlık, yalnızca bilgilendirme değil; bireyin kendi yaşamı üzerinde tasarım gücü kazanmasını destekleyen varoluşsal bir süreçtir. Türkiye'deki "Yaşlı Gündüzlü Bakım ve Aktivite Merkezleri" ağırlıklı olarak sosyalleşme ve boş zaman değerlendirme işlevi görmektedir. Bu merkezler önemli olmakla birlikte çoğunlukla "meşguliyet" temelli faaliyetler sunmaktadır. İsviçre modelinde "anlam", "özerklik" ve "yaşam tasarımı" vurgusu belirgindir (Jacobshagen, 2020; Fabian vd., 2019). Türkiye'de gündüzlü merkezlerin bireysel yaşam planı oluşturma, hedef belirleme ve varoluşsal danışmanlık modülleriyle zenginleştirilmesi, modelin niteliğini dönüştürebilecektir.

Bu doğrultuda Türkiye'de yaşlı odaklı uygulamalar *reaktif müdahale, maddi destek ve bakım ağırlığı, huzurevi merkezli yaklaşımla* görünür olmaktadır.

- ***DACH modellerinden uyarlanabilecek bileşenler***

Önerilen model, geregojik temele dayanan yaşlı bireyi hizmet alan konumundan çıkararak tecrübe aktaran, anlam üreten ve toplumsal hafızayı taşıyan bir özne haline getirmeyi hedeflemektedir. "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı", dijital okuryazarlık, biyografik çalışma, manevi sosyal hizmet, kuşaklararası iletişim ve yaşam tasarımı rehberliğini bütünleştiren çok disiplinli bir sosyal hizmet müdahalesidir.

Bu sentez modelinin kurucu unsurları şu şekilde formüle edilebilir:

1. **Almanya'dan – Profesyonel Vaka Yönetimi ve Önleyicilik:** Yaşlının tüm ihtiyaçlarını tek elden takip eden, proaktif müdahaleyi esas alan ve bakım ihtiyacı oluşmadan rehberlik sunan bir danışmanlık sistemi (Haring ve Bacher, 2014).

2. **Avusturya'dan – Toplum Temelli Entegrasyon:** Önleyici ev ziyaretleri ve sosyal ağ yönlendirmeleri aracılığıyla yaşlının izolasyon riskini azaltan yerinde destek modeli (Schulc vd., 2016; Gruber ve Lenz, 2023).

3. **İsviçre'den–Özerklik ve Yaşam Tasarımı:** Yaşlıyı "kendi hayatını tasarlayan bilge özne" olarak konumlandıran varoluşsal rehberlik yaklaşımı (Frick vd., 2018; Jacobshagen, 2020).

- ***Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı modelinin temel bileşenleri***

Mevcut huzurevi, yaşlı yaşam evi ve gündüzlü bakım merkezleri; yalnızca fiziksel bakımın sunulduğu mekânlar olmaktan çıkarılarak "Bilge Yaşlı Modeli" ile zenginleştirilmelidir. Bu modelde yaşlılar, genç kuşaklara deneyim aktaran, felsefi ve manevi tefekkür oturumları düzenleyen, toplumsal hafızayı canlı tutan aktörler olarak konumlandırılacaktır. Amaç, "aktif yaşlanma" söyleminin ötesine geçerek "bilge yaşlanma" paradigmasını yerleştirmektir. Bu bağlamda temel bileşenler şu şekilde başlıklandırılabilir:

1.Kriz Müdahalesinden Gelişimsel Rehberliğe: Danışmanlık hizmeti yalnızca hastalık, kayıp veya bakım ihtiyacı gibi kriz anlarında değil; yaşlılık dönemine hazırlık sürecinde sunulmalıdır. "Varoluşsal check-up" olarak adlandırılabilecek bir danışmanlık modülüyle bireyin yaşam

hedefleri, anlam kaynakları ve sosyal ilişkileri sistematik biçimde değerlendirilmeli; kişisel bir "Yaşam Planı" hazırlanmalıdır. Bu yaklaşım, reaktif müdahale yerine gelişimsel rehberliği esas alır.

2.Kuşaklararası Dayanışma ve Mentorluk: Almanya'daki "Mehrgenerationenhaus" uygulamalarına benzer biçimde Türk aile yapısındaki büyüklere saygı ve bilgelik kültürü kurumsal çerçeveye taşınmalıdır. Yaşlı bireyin hizmet alan değil deneyim paylaşan bir mentor olarak konumlandırılması sayesinde sosyal işlevselliğin korunması sağlanacaktır. Steiger'in (1937) Carl Hilty düşüncesini İsviçre toplumuna bırakılmış zihinsel ve ahlaki bir miras olarak nitelendirmesi, bilgelik aktarımının toplumsal süreklilik açısından önemini göstermektedir. Manevi geragojik danışmanlık, bu mirası kuşaklar arasında aktaran bir köprü işlevi görecektir.

3.Geragoji Temelli ASDEP Açılımı ve Sosyal Reçeteleme: Mevcut sistem sosyal yardım ve fiziksel bakım ağırlıklıdır (ASHB, 2025). Oysa yaşlılıkta yalnızlık ve anlam kaybına yönelik geragojik rehberlik mekanizması sınırlıdır. ASDEP'e "sosyal reçeteleme" yetkisinin eklenmesi; yaşlı bireyin mahalle temelli öğrenme alanlarına, gönüllülük faaliyetlerine ve kuşaklararası projelere yönlendirilmesini sağlayacaktır. Böylece sistem, "bakım nesnesi" yaklaşımından "değer üreten özne" yaklaşımına evrilecektir.

4.Özgün Bir Yaşlılık Didaktiği: Pedagojiden farklı olarak yaşlı bireylerin bilişsel ritmi, deneyim aktarma ihtiyacı ve otodidaktik kapasitesi dikkate alınarak özgün bir öğretim metodolojisi geliştirilmelidir. Bu sistem, performans odaklı değil, süreç ve paylaşım odaklı öğrenmeyi esas almalıdır. Dijital katılım yalnızca e-devlet kullanımıyla sınırlı kalmamalı; yaşlıların sosyal medya, dijital sanatlar ve çevrimiçi topluluklar aracılığıyla içerik üreten aktörler haline gelmesi hedeflenmelidir. Böylece teknoloji, nesiller arası karşılıklı öğrenmenin zemini olacaktır.

5.Manevi Sosyal Hizmetin Kuramsal Temeli: Manevi sosyal hizmet (Seyyar, 2015), Almanca literatürdeki "Sinnstiftung" ve geragoji kavramlarıyla birlikte ele alınmalıdır. Model, Lars Tornstam'ın Gerotranscendence kuramını Türk kültüründeki "hikmetli yaşlı" profiliyle sentezlemektedir. Carl Hilty'nin "Zihinsel Disiplin" yaklaşımı ile Tornstam'ın "Öz-Aşkınlık" hedefi birleştirilerek yaşlının içsel huzur ve manevi olgunluk düzeyine ulaşması desteklenmelidir. Bu süreç, teknik bir eğitim değil, bir "Leben und Wirken" meselesidir (Stucki, 1946).

6.Sosyal Hizmet Eğitiminde Paradigma Değişimi: Witt'in (2017) belirttiği gibi yaşlılık eğitimi tarihsel olarak eksiklik modeliyle bilgelik modeli arasında salınmıştır. Güncel DACH yaklaşımı, heterojen yaşlanma gerçeğini kabul eden bilgelik odaklı pedagojik modeldir. Türkiye'de sosyal hizmet lisans ve lisansüstü müfredatı; "Gerontolojik/Geragojik Sosyal Hizmet" derslerini zorunlu kılacak biçimde yeniden yapılandırılmalıdır. Bu kapsamda:

- Biyografik Danışmanlık Teknikleri,
- Proaktif Müdahale ve Sosyal Reçeteleme,
- Özerklik ve Yaşam Tasarımı Rehberliği (Life Design) alanlarında yetkinlik kazandırılmalıdır.

Sonuç olarak geragojik temellere dayanan "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" modeli; Almanya'nın önleyiciliğini, Avusturya'nın sosyal entegrasyon gücünü ve İsviçre'nin özerklik vurgusunu Türk ailesinin dayanışmacı yapısıyla bütünleştiren bütüncül bir sistem tasarımıdır. Türkiye'de sosyal hizmet mevzuatına (özellikle 2828 sayılı Kanun ve yerel yönetimler düzenlemelerine) "Gerontolojik/Geragojik Danışmanlık ve Yaşam Rehberliği" modülünün eklenmesi; sosyal hizmet uzmanlarının "bakım planlayıcısı" rolünden "Sosyal Geragog" kimliğine evrilmesini sağlayacaktır. Bu dönüşüm, yaşlı bireyi pasif bir bakım nesnesi olmaktan çıkararak kendi ruhsal dünyasını

disipline edebilen ve toplumsal hafızaya katkı sunan "bilge özne" konumuna taşıyacaktır. Bileşenlerin kaynakları ise şu şekilde özetlenebilir:

Model Bileşeni	**Kaynağı**
Vaka yönetimi	Almanya
Yaşam danışmanlığı	İsviçre
Kuşaklararası öğrenme	Avusturya
Manevi destek	Türkiye bağlamı

- ***Sosyal hizmet uzmanının dönüşen rolü***

Geragojik ilkelerle yeniden düzenlenen uygulamalara paralel sosyal hizmet uzmanının da rolü dönüşerek yeni anlayışa uyarlanmalıdır. Bu durumda bakım odaklı anlayışta bakımın organize edilmesi rollerde belirleyici iken geragojik yaklaşımla yaşam tasarım rehberine evrildiği görülmektedir. Aynı şekilde kriz müdahalecisi sorun yaşandıktan sonra devreye giren reaktif yaklaşımın bir rolü iken proaktif çizgideki gelişimsel rehber rolü öne çıkmaktadır. Rollerdeki dönüşüm aşağıdaki tabloda özetle şu şekildedir:

Mevcut Rol (Türkiye)	**Önerilen Rol (DACH Sentezi)**
Bakım Organizatörü	Yaşam Tasarım Rehberi
Kriz Müdahalecisi	Gelişimsel Rehber
Kaynak Tahsis Uzmanı	Sosyal Geragog
Pasif Hizmet Sağlayıcı	Sosyal Reçeteleme Yetkilisi

Kaynak: Mitterlechner, 2011; Schulc vd., 2016; Jacobshagen, 2020 çalışmalarından sentezlenmiştir.

TARTIŞMA

Bu çalışmanın karşılaştırmalı analiz bulguları, DACH ülkelerinde yaşlılık hizmetlerinin paradigma düzeyinde bir dönüşüm yaşadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, Almanya, Avusturya ve İsviçre'de yaşlılık danışmanlığının sadece bakım organizasyonu olarak değil, bireyin yaşam bütünlüğünü korumayı hedefleyen gelişimsel ve varoluşsal bir sosyal hizmet pratiği olarak yapılandığını ortaya koymaktadır (Bubolz-Lutz vd., 2010; Witt, 2017; Amann, 2020).

Almanya örneğinde geragojik temelli danışmanlık uygulamalarının "yetkinlik yönetimi" ekseninde kurumsallaştığı görülmektedir. Özellikle vaka yönetimi, biyografik danışmanlık ve önleyici ev ziyaretleri uygulamaları, yaşlı bireyin sosyal sistem içerisinde kaybolmasını engellemeyi amaçlayan proaktif müdahale stratejileri olarak öne çıkmaktadır (Wendt, 2010). Alman modelinde yaşlılık, kayıp yönetimi odaklı bir süreç olmaktan çıkarılarak yaşam boyu öğrenme ve sosyal katılım kapasitesinin korunması gereken bir gelişim evresine dönüştürülür.

Avusturya yaklaşımı, toplumsal entegrasyon ve kuşaklararası etkileşim temelli geragojik uygulamalara ağırlık vermektedir. Community Nursing ve mahalle temelli danışmanlık modelleri, yaşlı bireyin yalnızlık riskini azaltmayı ve sosyal ağ katılımını güçlendirmeyi hedeflemektedir. Bu modelde danışmanlık, bireye yalnızca hizmet sunan bir mekanizma değil, aynı zamanda yaşlı bireyin deneyim sermayesini toplumsal faydaya dönüştüren pedagojik bir rehberlik süreci olarak yapılandırılmaktadır (Antz vd., 2009). Özellikle kuşaklararası öğrenme merkezleri, yaşlı bireyin mentorluk rolünü sürdürebilmesine olanak tanıyan önemli kurumsal araçlar olarak değerlendirilmektedir.

İsviçre geragojik sistemi ise bireysel özerklik ve varoluşsal yaşam tasarımı üzerine kuruludur. Standart danışmanlık uygulamaları yerine "yaşam biçimlendirme" (Lebensgestaltung) perspektifinin benimsenmesi, yaşlı bireyin hayatının son evresine kadar karar süreçlerine aktif katılımını desteklemektedir. Bireysel yaşam planı danışmanlığı, yaşlılık döneminde anlam arayışını güçlendiren pedagojik müdahaleler olarak dikkat çekmektedir. Bu model, yaşlılığı pasif bir bekleme süreci değil, aktif öz-yönetim kapasitesinin korunması gereken bir yaşam evresi olarak konumlandırmaktadır.

Karşılaştırmalı analiz sonuçları, DACH bölgesinde yaşlılık politikalarının ortak olarak defisit modelini reddettiğini göstermektedir. Yaşlı bireylerin yalnızca fiziksel ihtiyaçları üzerinden tanımlanması yerine, deneyimsel bilgelik, sosyal katılım ve psikososyal gelişim potansiyeli temel referans alınmaktadır. Bu yaklaşım, gerontolojik literatürde tartışılan aktif ve başarılı yaşlanma paradigmalarıyla uyumludur. Tornstam'ın gerotranscendence kuramı bu bağlamda önemli bir teorik çerçeve sunmaktadır. Özellikle yaşlı bireyin ego merkezli kaygılardan uzaklaşarak kozmik ve manevi bütünleşme düzeyine yönelmesi, geragojik danışmanlık süreçlerinin psikososyal hedeflerindendir.

Türkiye bağlamında yapılan değerlendirme, mevcut yaşlılık hizmetlerinin daha çok bakım ve destek organizasyonu ekseninde yapılandığını göstermektedir. Sosyal hizmet uygulamalarında yaşlı bireyin gelişimsel potansiyelini merkeze alan danışmanlık modellerinin sınırlı olması, geragojik temelli paradigma dönüşümünü gerekli kılmaktadır. Bu çalışma kapsamında önerilen "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" modeli, yaşlı bireyin pasif hizmet alıcısı konumundan çıkarılarak deneyim üreten ve yaşamını tasarlayan aktif bir özne olarak konumlandırılmasını hedeflemektedir.

Model önerisi, sosyal hizmet uzmanının rolünü de yeniden tanımlamaktadır. Buna göre sosyal hizmet uzmanı yalnızca bakım planlayıcı değil, biyografik danışmanlık yapan, proaktif müdahale stratejileri geliştiren ve yaşlı bireyin varoluşsal anlam arayışını destekleyen pedagojik bir rehber olarak konumlandırılmalıdır. Bu dönüşüm, sosyal hizmet mesleğinin "yardım disiplini" olmanın ötesine geçerek insan gelişimi temelli bir profesyonel alan olarak yeniden yapılandırılmasına katkı sağlayabilir.

Geragojik temelli danışmanlık modellerinin Türkiye sosyal hizmet sistemine entegrasyonu, yaşlı refahının sürdürülebilirliği açısından stratejik önem taşımaktadır. Yaşlılık hizmetlerinin sadece bakım ihtiyacını karşılayan reaktif bir yapıdan, yaşam kalitesini ve anlam bütünlüğünü destekleyen gelişimsel bir yapıya evrilmesi, demografik dönüşüm sürecinde sosyal politika planlaması açısından kritik bir gerekliliktir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada Almanca konuşulan DACH ülkelerinde kurumsallaşmış geragojik temelli yaşlılık danışmanlığı modellerinin, Türkiye'deki sosyal hizmet sistemine sağlayabileceği kuramsal ve yapısal katkıları karşılaştırmalı bir perspektifle incelenmiştir. Bulgular, Türkiye'de yaşlılık hizmetlerinin büyük ölçüde bakım, korunma ve maddi destek ekseninde yapılandığını; buna karşılık DACH ülkelerinde geliştirilen modellerin proaktif müdahale, özerklik, sürekli gelişim ve yaşam boyu öğrenme ilkeleri doğrultusunda şekillendiğini ortaya koymaktadır. Bu farklılık, uygulama düzeyinde ve yaşlılık algısının felsefi ve pedagojik temellerinde belirgin bir paradigma ayrışmasına işaret etmektedir.

DACH yaklaşımında yaşlılık, biyolojik gerilemenin yönetildiği edilgen bir dönem olarak değil; bireyin yaşam deneyimini anlamlandırdığı, içsel bütünlüğe ulaştığı ve toplumsal hafızaya katkı sunduğu bir olgunlaşma evresi olarak ele alınmaktadır. Türkiye'de ise hizmet sunumunun ağırlıklı olarak kriz, yoksulluk ve bakım ihtiyeti sonrası müdahaleye dayanması, sistemin reaktif bir karakter taşımasına neden olmaktadır. Bu çalışma, söz konusu yapısal farkın dönüştürülebilir olduğunu ve

sosyal hizmet disiplininin kuramsal çerçevesi genişletildiğinde yaşlılık hizmetlerinin de gelişimsel bir perspektife evrilebileceğini savunmaktadır.

1. Kuramsal ve Uygulamalı Sentez

Araştırma bulguları, yaşlılık döneminin yalnızca fizyolojik kayıplarla tanımlanamayacağını; aksine bireyin yaşam boyu biriktirdiği deneyimi "hikmet sermayesine" dönüştürdüğü özgün bir gelişim evresi olduğunu göstermektedir. Almanya'nın önleyici vaka yönetimi ve erken müdahale sistemi, Avusturya'nın toplum temelli sosyal rehberlik yaklaşımı ve İsviçre'nin özerklik odaklı yaşam tasarımı modeli; Türkiye'de henüz kurumsallaşmamış olan "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" için güçlü referans çerçeveleri sunmaktadır.

Bu sentez, sosyal hizmetin yalnızca sorun çözücü değil; potansiyel açığa çıkarıcı bir disiplin olduğu anlayışına dayanmaktadır. Geragojik perspektif, yaşlı bireyin içsel gelişim kapasitesini merkeze almakta; öz-aşkınlık, anlam üretimi ve varoluşsal bütünlük kavramlarını sosyal hizmet pratiğinin parçası haline getirmektedir. Böylece yaşlılık, toplumsal yük söyleminden arındırılarak bilgelik, deneyim ve kuşaklararası aktarım ekseninde yeniden konumlandırılmaktadır.

2. Türk Sosyal Hizmet Sistemi İçin Yapısal Dönüşüm Önerileri

Makalenin temel tezi doğrultusunda Türkiye'de yaşlılık hizmetlerinin gelişimsel bir çerçeveye taşınabilmesi için aşağıdaki yapısal adımların atılması gerekmektedir:

Mevzuat Düzeyinde Yeniden Tanımlama: 2828 sayılı Sosyal Hizmetler Kanunu'nda yaşlılık hizmetleri yalnızca bakım ve barınma ekseninde değil; "Gerontolojik Danışmanlık ve Yaşam Rehberliği" başlığıyla gelişimsel ve önleyici bir modül olarak tanımlanmalıdır. Bu düzenleme, sosyal hizmet uzmanının rolünü bakım planlayıcılığından yaşam rehberliğine dönüştürecek hukuki zemini oluşturacaktır.

ASDEP'in Geragojik Güçlendirilmesi: Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) personelinin geragojik danışmanlık, biyografik çalışma ve sosyal reçeteleme konularında eğitilmesi; yaşlı bireyin yalnızca ihtiyaçlarının tespit edilmesini değil, toplumsal katılımının sistematik biçimde desteklenmesini sağlayacaktır. Bu dönüşüm, sosyal yardım temelli yaklaşımı tamamlayan bir gelişim modeli ortaya koyacaktır.

Gündüzlü Merkezlerin İşlevsel Dönüşümü: Yaşlı Gündüzlü Bakım Merkezleri, zaman geçirme ve sosyalleşme mekânlarının ötesine taşınarak; bireysel yaşam planlarının oluşturulduğu, bilişsel kapasitenin korunduğu ve kuşaklararası mentorluk faaliyetlerinin yürütüldüğü "Gelişim ve Olgunlaşma Akademileri"ne dönüştürülmelidir. Böylece merkezler, pasif hizmet alan değil aktif değer üreten özne anlayışını kurumsallaştıracaktır.

3. Akademik ve Mesleki Paradigma Değişimi

Araştırmanın en önemli çıktılarından biri, sosyal hizmet eğitiminde geragojik yetkinliğin zorunlu bir bileşen haline getirilmesi gerekliliğidir. Üniversitelerin sosyal hizmet müfredatında "Gerontolojik/Geragojik Sosyal Hizmet", "Biyografik Danışmanlık", "Yaşam Tasarımı Rehberliği" ve "Sosyal Reçeteleme" gibi derslerin kurumsallaştırılması; uzmanların yaşlı müracaatçıyla çalışırken yalnızca sorun odaklı değil, potansiyel odaklı bir perspektif benimsemesini sağlayacaktır.

Bu paradigma değişimi gerçekleştiğinde yaşlılık, bir gerileme veya toplumsal yük dönemi olarak değil; bireyin içsel derinliğe ulaştığı, tecrübenin rafine edildiği ve toplumsal bilgelik üretiminin yoğunlaştığı bir evre olarak değerlendirilecektir. Sosyal hizmet uzmanı yalnızca yardım eden profesyonel değil; gelişimsel rehberlik sunan bir "Sosyal Geragog" kimliğine kavuşacaktır.

4. Genel Değerlendirme ve Gelecek Perspektifi

Bu çalışma, Türkiye'de yaşlı refahının artırılmasının yalnızca hizmet kapasitesini genişletmekle değil; yaşlılık algısını dönüştürmekle mümkün olacağını göstermektedir. "Bilgece Yaşlanma Danışmanlığı" modeli, bakım odaklı sistem ile gelişimsel geragojik yaklaşım arasında köprü kuran bütüncül bir çerçeve sunmaktadır. Bu modelin hayata geçirilmesi, sosyal hizmet disiplininin yardım temelli konumundan insan gelişimi temelli konumuna evrilmesini sağlayacaktır.

Gelecekte yapılacak ampirik saha araştırmalarıyla modelin pilot uygulamalar üzerinden test edilmesi; farklı sosyo-kültürel bölgelerde uygulanabilirliğinin değerlendirilmesi ve yaşlı bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri üzerindeki etkisinin ölçülmesi önerilmektedir. Böylece Türkiye'de "Eğitimli ve Bilgece Yaşlanma" ideali, kuramsal bir öneri olmaktan çıkarak ölçülebilir ve sürdürülebilir bir sosyal politika vizyonuna dönüşebilecektir.

Nihayetinde yaşlılık, korunması gereken bir kırılganlık alanı olmanın ötesinde; toplumun bilgelik üretme kapasitesini temsil eden stratejik bir kaynaktır. Sosyal hizmet disiplininin görevi, bu kaynağı görünür kılmak ve kurumsal olarak desteklemektir. Bu dönüşüm gerçekleştiğinde yaşlı birey, yalnızca hizmet alan değil yaşamın son evresini bilinçli biçimde tasarlayan, deneyimini paylaşan ve toplumsal sürekliliğe katkı sunan bilge bir özne haline gelecektir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu çalışma, etik kurul onayı gerektirmeyen bir çalışmadır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study aims to analyze geragogical elderly counseling models institutionalized in German-speaking DACH countries and to develop a theoretical synthesis model titled "Wise Aging Counseling" that can be adapted to the Turkish social service system. In the context of rapid demographic transformation, increasing life expectancy, and changing family structures, elderly welfare policies are facing a fundamental paradigm shift. Traditional service models that focus primarily on physical care and economic assistance are gradually becoming insufficient to address psychosocial, existential, and educational needs in later life. Therefore, this research proposes a developmental and preventive counseling framework based on geragogical philosophy, lifelong learning principles, and existential well-being approaches.

The study employs qualitative document analysis methodology and comparative social policy analysis. Official policy documents, academic literature, legal frameworks, and institutional reports from Germany, Austria, Switzerland, and Türkiye were examined. The analysis focuses on three fundamental dimensions: conceptual foundations of geragogy, institutional implementation models, and policy transfer possibilities. Within this framework, aging is interpreted not as a period of decline but as a dynamic developmental stage characterized by meaning construction, cognitive engagement, and intergenerational knowledge transmission.

Theoretical background of the study is built upon two complementary philosophical and psychological frameworks. The first framework is Carl Hilty's "Geistige Selbstzucht" (mental discipline) theory, which emphasizes inner moral development, intellectual continuity, and spiritual balance in later life. Hilty's approach conceptualizes happiness not as hedonistic satisfaction but as a disciplined synthesis of work, ethical character formation, and the Stoic acceptance of

uncontrollable life events. The second framework is Lars Tornstam's "Gerotranscendence Theory," which explains the shift of worldview in old age from materialistic and pragmatic orientations toward a more cosmic, existential, and reflective perspective. According to this theory, aging individuals tend to experience reduced ego-centered concerns, deeper existential meaning seeking, and selective social interaction patterns.

Findings indicate that the DACH countries have developed highly institutionalized geragogical service structures based on three main policy orientations. First, the German model emphasizes preventive case management and competence-oriented counseling. Elderly individuals are supported not only in health and care issues but also in legal, digital, and psychosocial domains. Biographical counseling practices are widely used to transform past life experiences into meaningful psychological and social resources.

Second, the Austrian model is primarily grounded in community integration and participatory social networks. Community nursing programs and preventive home visit systems function as early intervention mechanisms that aim to reduce social isolation risk. In this model, counseling services are delivered within neighborhood-based learning and interaction environments, promoting intergenerational communication and social participation.

Third, the Swiss model prioritizes existential autonomy, self-determination, and life design counseling. Elderly individuals are supported in planning their future life trajectories, including advanced care planning, personal value clarification, and end-of-life preference management. Counseling is considered not merely a technical service but a philosophical guidance process aimed at strengthening personal agency.

The Turkish elderly service system, in contrast, predominantly reflects a care-protection paradigm. Services are mainly structured around post-risk intervention mechanisms such as institutional care, financial assistance, and basic psychosocial support. Although programs such as the Family Social Support Program (ASDEP) represent an important institutional development, their current function is largely limited to needs assessment and service referral.

Within this context, the study proposes the "Wise Aging Counseling" synthesis model as a transformative policy framework for Türkiye. The model is built upon five core components. First, proactive counseling orientation replaces reactive intervention logic. Counseling services should be delivered before the emergence of crisis situations such as social isolation, cognitive decline, or existential anxiety.

Second, life design counseling is introduced as a central professional competence. Social workers are expected to function as developmental guides rather than only care managers. Life design counseling aims to help elderly individuals reconstruct meaning structures, set personal life goals, and maintain cognitive and emotional vitality.

Third, intergenerational mentoring mechanisms are emphasized. Inspired by the German "Mehrgenerationenhaus" model, Turkish cultural traditions of respect for elders are integrated into institutional structures. Elderly individuals are encouraged to share experiential knowledge, historical memory, and ethical wisdom with younger generations.

Fourth, digital inclusion and technological literacy are considered essential dimensions of geragogical counseling. Elderly education should not be limited to basic e-government usage but should include participation in digital social networks, online creative activities, and virtual community environments. Digital inclusion is conceptualized as a tool for social participation rather than merely technical training.

Fifth, spiritual and existential social work constitutes the philosophical foundation of the model. The synthesis of Hilty's mental discipline theory and Tornstam's gerotranscendence approach provides the theoretical basis for spiritual counseling practices. From this perspective, counseling aims to support inner peace, existential acceptance, and transcendental meaning construction rather than enforcing the pressure of active aging.

Policy implications of the study suggest that Türkiye should integrate geragogical counseling services into its legal and institutional framework. Specifically, the Social Services Law No. 2828 may be expanded to include "Gerontological Counseling and Life Guidance" as a distinct service module. Additionally, ASDEP personnel training programs should include geragogical methodology, biographical counseling techniques, and social prescribing strategies.

In the educational domain, social work curricula should be restructured to include gerontological and geragogical competency training. Future professionals should be equipped with preventive intervention skills, existential counseling methods, and life design facilitation techniques.

In conclusion, the study argues that elderly welfare can be improved not only by expanding service capacity but also by transforming the social perception of aging. The "Wise Aging Counseling" model provides a holistic framework that integrates preventive social policy, pedagogical counseling, and existential well-being approaches. Aging should be redefined as a strategic social resource rather than a vulnerability domain. Future empirical studies are recommended to test the model through pilot implementations and to evaluate its effects on subjective well-being, social participation, and life satisfaction indicators among elderly populations.

KAYNAKÇA

Amann, A. (2020). *Lebensqualität im Alter: Die Bedeutung von Bildung und Teilhabe*. Bundesministerium für Soziales, Gesundheit, Pflege und Konsumentenschutz. https://www.sozialministerium.at

Antz, E.-M., Franz, J., Frieters, N., Scheunpflug, A., & Tolksdorf, M. (2009). *Generationen lernen gemeinsam: Theorie und Praxis intergenerationeller Bildung*. Bertelsmann.

ASHB (2025). *Aile Sosyal Destek Programı (ASDEP) uygulama bilgileri*. https://www.aile.gov.tr

Aslan, Ş., ve Ceylan, H. (2024). Sosyal hizmet eğitiminde sinema filmlerinin kullanımı: gerontolojik sosyal hizmet örneği. *The Journal of Academic Social Science,* 144(144), 379-390.

Baltes, P. B. (1993). The aging mind: Potential and limits. *The Gerontologist,* 33(5), 580-594.

Başkale, H. (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi,* 9(1), 23-28.

Birren, J. E., & Schaie, K. W. (2006). *Handbook of the psychology of aging*. Elsevier.

BMFSFJ (Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend). (2020). *Achter Bericht zur Lage der älteren Generation in der Bundesrepublik Deutschland*. https://www.achter-altersbericht.de

Bubolz-Lutz, E. (2007). Geragogik – Wissenschaftliche Disziplin und Praxis der Altersbildung. *Informationsdienst Altersfragen*, 34(5), 11–14.

Bubolz-Lutz, E., & Engler, S. (2022). Geragogik: Bildung und Lernen im Prozess des Alterns. Stuttgart: Kohlhammer Verlag.

Bubolz-Lutz, E., Gösken, E., Kricheldorff, C., & Schramek, R. (2010). *Geragogik: Bildung und Lernen im Prozess des Alterns*. Kohlhammer.

Bundesministerium der Justiz. (2025). Sozialgesetzbuch (SGB) Elftes Buch (XI) – Soziale Pflegeversicherung. https://www.gesetze-im-internet.de/sgb_11/

BV (1999). Die Schweizerische Bundesverfassung. https://www.parlament.ch/de/%C3%BCber-das-parlament/wie-funktioniert-das-parlament/parlamentsrecht/bundesverfassung

Donicht-Fluck, B. (1992). Perspektiven zur Altenbildung aus den USA. In E. Schlutz & H. Tews (Eds.), *Perspektiven zur Bildung Älterer* (pp. 117–130). Pädagogische Arbeitsstelle des Deutschen Volkshochschulverbandes.

Egger, J. W. (2020). Selbstwirksamkeit und Selbstwirksamkeitserwartung. *Psychologie in Österreich,* 5, 327-336.

Ekşi, H., Ulusoy, M. A., Öztürk, M., Altay, D., Celimli, C., & Alıcı, E. (2024). Yaşlıların yaşam ve yaşlılık algılarının incelemesi. *PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 10(2), 138-155. https://izlik.org/JA27NP84SB

Emerson, R. W. (2010). *Essays: First series. Self-reliance* (Original work published 1847). YOGeBooks. https://www.yogebooks.com

Erikson, E. H. (1982). *The life cycle completed*. W. W. Norton.

Fabian, C., Janett, S., Bischoff, T., Pardini, R., Leitner, J., & Knöpfel, C. (2019). The development of 'age appropriate'living environments: Analysis of two case studies from a social work perspective. Urban Planning, 4(2), 123-133.

Frick, J., Nieke, S., Oppikofer, S., & Schelling, H. R. (2018). *Selbstbestimmung im Alter und Generationensolidarität*. Universität Zürich, Zentrum für Gerontologie. https://www.zfg.uzh.ch

Gregarek, S. (2005). Fortbildung "Geragogik"-Konzepte und Curriculum. In L. Veelken, S. Gregarek, & B. de Vries (Eds.), *Altern, Alter, Leben lernen* (pp. 31–104). Athena-Verlag.

Gruber, E., & Lenz, W. (2023). *Porträt Erwachsenen- und Weiterbildung Österreich*. wbv Publikation. https://www.pedocs.de

Gudjons, H., Wagener-Gudjons, B., & Pieper, M. (2008). *Auf meinen Spuren: Übungen zur Biografiearbeit.* Julius Klinkhardt.

Haring, S., & Bacher, H. (2014). Didaktik Leitfaden für die Bildungsarbeit mit älter werdenden Frauen und Männern. Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, Wien. Online verfügbar unter: http://www.sozialministerium. at/cms/site/attachments/6/2/3/CH2227/CMS1314963502633/didaktikleitfaden_altern_bmask web.

Hilty, H. R. (1953). *Carl Hilty und das geistige Erbe der Goethezeit*. Tschudy-Verlag.

Höpflinger, F. (2020). *Leben im Alter – aktuelle Feststellungen und zentrale Entwicklungen*. Age-Stiftung. https://www.age-stiftung.ch

Jacobshagen, N. (2020). *Lebenskompetenzen und psychische Gesundheit im Alter*. Gesundheitsförderung Schweiz. https://gesundheitsfoerderung.ch

Kıcırdar, B., & Kaygın, H. (2024). Yaşlı bireylerin eğitiminde geragojik yaklaşım. *Bartın Üniversitesi Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 139-149.

Kickbusch, I. (2006). Die Gesundheitsgesellschaft. Gamburg: Verlag für Gesundheitsförderung.

Kolland, F. (2010). Standortbestimmung der Geragogik. In Geragogik - eine Herausforderung der Zukunft (pp. 9-24). Unknown publisher.

Kruse, A. (2017). Lebensphase hohes Alter. Heidelberg: Springer Verlag.

Lehr, U. (2007). Psychologie des Alterns. Wiebelsheim: Quelle & Meyer.

Löffler, K., Jerusalem, A., Goldgruber, J., Ziegl, A., & Weidinger, L. (2023). Pflege von Profis lernen. Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie, 56(3), 215-220.

Meinck, M., Lübke, N., Lauterberg, J., & Robra, B. P. (2004). Präventive Hausbesuche im Alter: eine systematische Bewertung der vorliegenden Evidenz. Das Gesundheitswesen, 66(11), 732-738.

Mitterlechner, C. (2011). Geragogin? Geragoge? Ein neuer Beruf für Bildung und Lernen im Alter(n). *Magazin erwachsenenbildung.at*, (13), 1–6.

Müller-Amthor, M. (2024). Ambivalenzbewusste Selbstlernkompetenz: Ein Weg der Geragogik zur Entwicklung von Selbst-und Technikwirksamkeit. In Digitale Chancen in der häuslichen Pflege nutzen (pp. 27-35). Berlin, Heidelberg: Springer Berlin Heidelberg.

Nestmann, F., Engel, F., & Sickendiek, U. (2007). Das Handbuch der Beratung. Tübingen: DGVT Verlag.

Neuffer, M. (2009). *Case Management: Soziale Arbeit mit Einzelnen und Familien. Weinheim*: Beltz Juventa.

Oswald, F., & Wahl, H.-W. (2016). Alte und neue Umwelten des Alterns – Zur Bedeutung von Wohnen und Technologie für Teilhabe in der späten Lebensphase. In G. Naegele, E. Olbermann, & A. Kuhlmann (Eds.), Teilhabe im Alter gestalten (pp. 113–129). Springer VS. https://doi.org/10.1007/978-3-658-12484-7_6

Perrig-Chiello, P., Höpflinger, F., & Schnegg, B. (2010). SwissAgeCare-2010.Forschungsprojket im Auftrag von Spitex-Schweiz. Bern: Spitex-Verband.

Pohl-Patalong, U. (2007). Bildungsarbeit mit älteren Menschen. In M. Blasberg-Kuhnke & A. Wittrahm (Eds.), *Altern in Freiheit und Würde* (pp. 255-262). Kösel.

Pro Senectute. (2023). *Jahresbericht 2023*. https://2023.sg.prosenectute.ch

Rajani, F., & Jawaid, H. (2015). Gerotranscendence: A critical review. *Journal of Psychology & Clinical Psychiatry*, 4(1).

Republik Österreich. (1993). Bundespflegegeldgesetz (BPGG). Rechtsinformationssystem des Bundes. https://www.ris.bka.gv.at/

Riedel, M., & Heimerl, N. (2020). Prävention der Pflegebedürftigkeit. Institut für Höhere Studien. https://www.sozialversicherung.at

Ruhe, H. G. (2014). Methoden der Biografiearbeit. Weinheim: Beltz Juventa.

Schulc, E., Pallauf, M., Them, C., & Wildbahner, T. (2016). Präventive Hausbesuche. *Zeitschrift für Gerontologie und Geriatrie*, 49(6), 526–534.

Schweizerische Eidgenossenschaft. (2025). Bundesgesetz über die Alters- und Hinterlassenenversicherung (AHVG). https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/63/837_843_843/de

Seyyar, A. (Ed.). (2015). *Manevî sosyal hizmetler*. Rağbet Yayınları.

Seyyar, A., & Genç, Y. (2010). *Sosyal hizmet terimleri*. Sakarya Yayıncılık.

SGB XI (Sozialgesetzbuch XI). (1994). Bundesgesetzblatt I.

Siegrist, J. (2005). Soziale Krisen und Gesundheit. Göttingen: Hogrefe Verlag.

Sosyal Hizmetler Kanunu. (1983). Resmî Gazete (Sayı: 18059). https://www.mevzuat.gov.tr

Steiger, J. (1937). *Carl Hilty's schweizerisches Vermächtnis*. Huber & Co.

Stucki, A. (1946). *Carl Hilty, Leben und Wirken eines grossen Schweizers*. Reinhardt.

Tornstam, L. (1997). Gerotranscendence: The contemplative dimension of aging. *Journal of Aging Studies*, 11(2), 143-154.

Tornstam, L. (2005). *Gerotranscendence: A developmental theory of positive aging*. Springer.

Tornstam, L. (2011). Maturing into gerotranscendence. *Journal of Transpersonal Psychology*, 43(2), 166-180.

UMIT Tirol (Tiroler Privatuniversität) (2025). *Universitätskurs Geragogik.* https://www.umit-tirol.at/page.cfm?vpath=academy/pflege/universitaetskurs-geragogik

Veelken, L. (2000). Geragogik: Das sozialgerontologische Konzept. In S. Becker, L. Veelken, & K. P. Wallraven (Eds.), *Handbuch Altenbildung* (pp. 87–94). Leske + Budrich.

Waibel, E. M. (2017). Erziehung zum Sinn – Sinn der Erziehung: Grundlagen einer Existenziellen Pädagogik. Weinheim: Beltz Juventa.

Wendt, W. R. (2010). Case Management im Sozial- und Gesundheitswesen. Freiburg: Lambertus Verlag.

Witt, S. (2017). Geragogik (Altenbildung/Altersbildung). Deutsches Institut für Erwachsenenbildung. https://www.die-bonn.de

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi /Qualitative Research Article

Gündelik Etkileşimlerden Yapısal Mekanizmalara Engelliliğin Yeniden Üretimi: Özel Eğitim Meslek Okulundaki Hafif Zihinsel Engelli Bireyler*

The Social Reproduction of Disability from Everyday Interactions to Structural Mechanisms: Individuals with Mild Intellectual Disabilities in a Special Education Vocational School

Büşra CANCAN[1], Berivan BİNAY[2]

[1] Uzman Sosyolog
cancanbusraa@gmail.com
ORCID: 0009-0009-1918-750X

[2] Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sosyoloji Bölümü,
bbinay@adu.edu.tr
ORCID: 0000-0001-6530-6519

Başvuru: 21.02.2026

Kabul: 30.06.2026

Atıf: Cancan, B. & Binay, B. (2026). Gündelik Etkileşimlerden Yapısal Mekanizmalara Engelliliğin Yeniden Üretimi: Özel Eğitim Meslek Okulundaki Hafif Zihinsel Engelli Bireyler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 995-1022. DOI: 10.33417/tsh.1894703

ÖZ

Araştırma, engelliliği ilişkiler, söylemler ve toplumsal yapılar aracılığıyla yeniden üretilen bir olgu olarak ele almaktadır. Araştırmanın amacı, engelli bireylerin gündelik yaşamda, eğitim sürecinde ve istihdama geçişte karşılaştıkları toplumsal engelleri ortaya koyarak normatif engelliliğin gündelik etkileşimler ve yapısal mekanizmalar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini sosyolojik bir perspektifle analiz etmektir. Nitel araştırma yaklaşımıyla İzmir'de bir özel eğitim meslek okulunda yürütülen çalışmada, eğitimciler ile aktif ve mezun öğrencilerin velilerinden oluşan katılımcı grupla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Veriler, katılımcı anlatılarında öne çıkan örüntüleri belirlemek amacıyla tematik analiz yöntemiyle incelenmiştir. Araştırma bulguları, hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin gündelik yaşamda damgalanma, ötekileştirilme ve içselleştirilmiş engellilik deneyimleri yaşadığını; yapısal düzeyde ise okulun kurumsal ve fiziki kısıtları ile mezuniyet sonrası istihdam olanaklarının sınırlılığıyla karşılaştıklarını göstermektedir. Bulgular, engelliliğin gündelik yaşam pratiklerinden toplumsal yapılara uzanan çok katmanlı ve geri beslemeli bir yeniden üretim süreci içinde ele alınması gerektiğine işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, normatif engelliliğin ilişkisel yeniden üretimine odaklanarak kapsayıcı sosyal politikalar ve uygulamaların geliştirilmesinin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar kelimeler: *Engellilik, Hafif Düzeyde Zihinsel Engellilik, Özel Eğitim Meslek Okulları, Damgalama, Engelliliğin Yeniden Üretimi.*

ABSTRACT

This study conceptualizes disability as a phenomenon that is continuously reproduced through relationships, discourses, and social structures. The aim of the research is to analyze, from a sociological perspective, how normative disability is reproduced through everyday interactions and structural mechanisms by examining the social barriers encountered by disabled individuals in daily life, throughout their educational trajectories, and during the transition to employment. Employing a qualitative research design, the study was conducted at a special education vocational school in İzmir. Semi-structured interviews were carried out with a group of participants consisting of educators, current students and graduates and the parents of these students. The data collected were analyzed using thematic analysis to identify recurring patterns emerging from the participants' narratives. The findings indicate that individuals with mild intellectual disabilities experience stigmatization, othering, and internalized disability in their everyday lives, while at the structural level they encounter institutional and physical constraints within the school as well as limited employment opportunities after graduation. The results demonstrate that disability should be understood within a multi-layered and feedback-driven process of social reproduction that extends from everyday life practice to broader social structures. In this respect, the study contributes to the literature by focusing on the relational reproduction of normative disability and highlighting the importance of developing inclusive social policies and practices.

Keywords: *Disability, Mild Intellectual Disability, Vocational Special Education Schools, Stigma, Social Reproduction of Disability.*

*Bu çalışma Büşra KAYA [CANCAN] tarafından Dr. Öğr. Üyesi Berivan BİNAY danışmanlığında hazırlanmış olan *Özel Eğitim Meslek Okulundaki Hafif Zihinsel Engeli Bulunan Bireylerin Maruz Kaldıkları Sosyal Bariyerler ve Damgalamalar: İzmir Örneği* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Geç modernite (*late modernity*) koşullarında birey üretken, rekabetçi ve sürekli başarılı olması beklenen bir özne olarak konumlanmaktadır. Sistemin merkezinde yer alan bu performans ideali, bedensel ve zihinsel 'kusursuzluğu' da toplumsal bir norm haline getirmektedir. Toplumsal değerler özellikle başarı, hız, üretkenlik üzerinden tanımlandığında birey de kendini sürekli geliştirme ve yaşamını bir 'başarı hikayesine' dönüştürme gerekliliğini yoğun şekilde hissetmektedir. Sosyal medya, reklamlar ve popüler kültür aracılığıyla yayılan bu başarı etiği 'irade gücüyle her engel aşılabilir' mitini beslemektedir. İlk bakışta olumlu görünen bu durum, arka planda normatif bedenselliği ve zihinselliği yeniden üretmesi sebebiyle sorunlu bir yapıya sahiptir. Bauman'ın (2005/2018: 31) ifadesiyle bu durum, "*kişisel* bir keşfin kılığına girmiş *toplumsal* dönüşümün nihai ürünüdür". Bauman'a göre (2005/2018) modern toplumların yerleşik ve düzenleyici yapıları çözülerek belirsizlik ve sürekli değişim koşullarının hâkim olduğu yeni bir modernlik biçimi (*akışkan modernite*) ortaya çıkmıştır. Bu koşullar içinde kollektif yapıdan koparılmış birey, belirsizlik ve başarısızlık olasılıklarıyla tek başına yüzleşen bir özne olarak yer almaktadır (Bauman, 2005/2018). Bu durum tüm bireyleri etkilemekle birlikte engelli bireyler açısından daha sorunlu ve dışlayıcı sonuçlar üretmektedir. Zira geç modern toplumsal dünyanın bu yanı, engelliliği de 'üstesinden gelinmesi gereken bir sınır' ya da 'ilham verici bir kahramanlık hikayesi' olarak gösteren bir temsil biçimi üretmektedir. Bu koşullarda engelli bireyler gündelik yaşamda ve yapısal düzeyde çoklu ve derinleşmiş dezavantajlarla karşılaşmaktadır (bkz. Kaldık, 2024; Burcu, 2007). Bu nedenle günümüz dünyasında engelli ayrımcılığı (*ableism*) sadece cehalet ya da olumsuz tutumlar meselesi değil, mükemmellik yörüngesinde derinlere kök salmış bir düşünme biçimidir (Campbell, 2019: 146). Engelli bireyler, 'normal' toplumsal öznelliğe dahil olabilmek adına ya kendilerini sürekli olarak geliştirmek, başarmak, kısaca 'normalleşmek' zorunda hisseden ya da bunu gerçekleştiremediği düşüncesine kapıldığında da toplumsal alandan uzaklaşan öznelere dönüşürler. Bu durum, normatif engellilik algısını, yani 'normal', 'makbul' ve 'işlevsel' olarak kabul görmemeyi yeniden üretmekte ve dışlanmayı kültürel bir norm haline getirmektedir (bkz. Campbell, 2019; Huges, 2000; Jóhannsdóttir vd. 2021). Engellilik, artık sadece engelli bireyin dışında işleyen bir ayrımcılık biçimi olarak kalmamakta, aynı zamanda onun benliğine, bedenine sirayet eden bir varoluş biçimine dönüşmektedir.

Engelli birey gündelik yaşam pratikleri ve kurumsal düzeneklerde maruz kaldığı ötekileştirici bakış ve/veya söylemleri zamanla içselleştirip kendi iç dünyasında yeniden üretmeye başlar. Söz gelimi 'normal' hissetmemek ya da kendini 'yeterince güçlü' görmemek, esasen toplumsal yapının bireylerin benliklerinde içselleştirilmiş biçimlerinin dışavurumudur. Engellilik çalışmalarında bu durum, yani bireyin toplumun normatif beklentilerini kendi benlik algısına yerleştirmesi süreci "içselleştirilmiş engellilik" (*internalized ableism*) (bkz. Campbell, 2019; Jóhannsdóttir vd. 2021) kavramıyla açıklanmaktadır. Bu bağlamda da engelliliğin içselleştirilmesi neredeyse kaçınılmaz bir deneyim olarak ortaya çıkmaktadır (Jóhannsdóttir vd. 2021: 362).

Birçok ülkede, engelli hakları başta Birleşmiş Milletler Engelli Hakları Sözleşmesi (CRPD) (Birleşmiş Milletler, 2006) olmak üzere çeşitli uluslararası politika belgeleriyle yasal güvence altına alınmıştır. Bununla beraber toplumsal pratikler düzeyinde bu düzenlemeler çoğu zaman sembolik nitelikte kalabilmektedir. Zira engellilik sadece açık ayrımcılık pratikleriyle yeniden üretilmez, toplumsal sistemin normatif değerleri ve kültürel temsilleri aracılığıyla da dolaylı/örtük mekanizmalarla yeniden üretilebilmektedir. Öte yanda kamusal alanların birçok bağlamda hâlâ erişilebilir nitelikte olmaması; eğitim kurumları ve iş piyasalarının büyük ölçüde normatif beden/zihin varsayımıyla işlemesi; engelli istihdamının çoğu zaman kota ya da zorunluluk düzeyinde gerçekleşmesi vb. (bkz. Erol Karaca ve Nam; 2021) normatif engelliliği yeniden üreten yapısal mekanizmalardır.

Engelli bireylerin gerek gündelik yaşam deneyimlerinde gerekse eğitim ve istihdam gibi temel toplumsal alanlarda karşılaştıkları engellerin anlaşılabilmesi açısından engellilik sosyolojinin sunduğu kavramsal ve teorik çerçeve önemli bir analitik zemin sunmaktadır. Engellilik sosyolojisi toplumsal sistemin tüm bileşenlerini dikkate alarak engelliliği ilişkisel bir olgu olarak ele almaktadır (bkz. Burcu, 2007; 2015; 2020). Bu bağlamda araştırma en temelde engellilik sosyolojisi kapsamında bir çalışmadır.

Araştırma engelliliği ilişkiler, söylemler ve toplumsal yapılar aracılığıyla yeniden üretilen bir olgu olarak ele almaktadır. Engelli bireylerin gündelik yaşamda, eğitim sürecinde ve istihdama geçişte karşılaştıkları toplumsal engelleri ortaya koyarak, engelliliğin gündelik etkileşimler ile yapısal mekanizmalar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini sosyolojik bir perspektifle analiz etmek bu araştırmanın temel amacını oluşturmaktadır. Bu yönde araştırma, özel eğitim meslek okullarında öğrenim gören ve bu okullardan mezun olan hafif düzeyde zihinsel engelli bireylere odaklanmayı tercih etmiştir.

Özel eğitim meslek okulları, engelli bireylerin bireysel gereksinimlerine uygun akademik ve mesleki beceriler kazanmalarının yanı sıra sosyal, duyusal ve davranışsal gelişimlerini de desteklemeyi hedefleyen çok işlevli eğitim kurumlarıdır (Atbaşı ve Özdemir, 2020). Bu yönüyle özel eğitim meslek okulları, engelliliğin toplumsal düzeyde nasıl konumlandığını anlamaya olanak tanıyan önemli bir gözlem alanı sunmaktadır. Okul ortamı bir yanda engelli bireylerin gündelik yaşam deneyimlerinin hangi pratikler, söylemler ve etkileşim biçimleri aracılığıyla şekillendiğinin izlenebildiği bir alan sunarken; öte yanda tanılama, mesleki yönlendirme, eğitim ve istihdam gibi yapısal süreçlerin somutlaştığı kurumsal bir bağlam oluşturmaktadır. Bu anlamda okul ortamının hem gündelik pratikleri hem de yapısal mekanizmaları birbirine bağlayan bir ara yüz işlevi gördüğü düşünülmektedir. Bu doğrultuda araştırma alanı olarak özel eğitim meslek okulunun seçilmesi, yapısal mekanizmaların gündelik pratikler içindeki işleyişini görünür kılmak açısından teorik bir tercih olarak belirmiştir.

Hafif düzeyde zihinsel engelli bireyler, bilişsel ve uyumsal özellikleri itibariyle uygun eğitim ve destek mekanizmalarıyla toplumsal yaşama etkin katılım potansiyeline sahip bir gruptur (Hall vd. 2005, Sasikala & Swarnakumari, 2020). Ancak toplumsal normlar, önyargılar nedeniyle yoğun şekilde

kaygı ve mesafeyle karşılaşabilmekte ve daha kırılgan, daha korunmasız bir konuma itilebilmektedirler. Bu durum hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin deneyimlerini, normatif engellilik algısının gündelik ve yapısal düzeyde nasıl yeniden üretildiğini anlamak açısından önemli bir analitik odak noktası haline getirmektedir.

Bu yönde araştırma, nitel araştırma yaklaşımı doğrultusunda tasarlanmış; veri toplama sürecinde katılımcıların deneyimlerini ayrıntılı biçimde aktarmasına olanak tanıyan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinden yararlanılmıştır. Araştırma İzmir ilinde bulunan bir özel eğitim meslek lisesinde yürütülmüştür. Etik ilke ve hassasiyetler gözetilerek hafif zihinsel engelli öğrencilerle görüşme yapılmamıştır. Bunun yerine, çoklu aktör perspektifi benimsenerek okulda görev yapan öğretmenler, idareciler ile mezun ve aktif öğrenci velileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, engelliliğin farklı toplumsal konumlarda nasıl deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını bütüncül biçimde analiz etmeye olanak tanımıştır.

Bu çalışma engellilik literatüründe sıklıkla birbirinden kopuk biçimde ele alınan gündelik etkileşimler (mikro düzey) ile yapısal mekanizmaları (makro düzey), normatif engelliliğin ilişkisel yeniden üretimi kavramı etrafında bütüncül biçimde analiz etmektedir. Çalışma, engelliliğin sadece yapısal eşitsizliklerin sonucu ya da sadece bireysel deneyimlerin toplamı olmadığını, gündelik etkileşimler ile kurumsal düzeneklerin diyalektik ilişkisi içinde süreklilik kazanan bir toplumsal süreç olduğuna işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, engelliliğin sadece bireysel deneyimlere ya da yapısal eşitsizliklere indirgenemeyeceğini göstererek kapsayıcı sosyal politika ve uygulamaların geliştirilmesine yönelik sosyolojik bir katkı sağlamaktadır.

Engellilik, Hafif Zihinsel Engellilik ve Özel Eğitim Meslek Okulları

Engelliliğe yönelik tanım ve kavrayış biçimleri tarih boyunca toplumsal değerler, sosyal yapılar ve bilimsel bilgi birikimi doğrultusunda değişim göstermiştir (bkz. Retief & Letšosa, 2018; Burcu, 2020; Kolat, 2009; Samav ve Sallan Gül, 2021; Ünal, 2021). Günümüzde ise engellilik tıbbi, psikolojik, sosyolojik ve hak temelli boyutlarla ele alınan çok katmanlı ve dinamik bir olgu olarak değerlendirilmektedir (Retief & Letšosa, 2018; Burcu, 2020). Bu doğrultuda engellilik; bireyin bedensel, zihinsel, duyusal veya sosyal işlevlerinde ortaya çıkan sınırlılıkların, çevresel ve toplumsal etmenlerle etkileşimi sonucunda katılım kısıtlılıklarına yol açan bir durum olarak tanımlanmaktadır (WHO & WB, 2011).

Zihinsel engellilik de tarihsel süreç içerisinde farklı şekillerde kavranmış ve tanımlanmıştır (Eripek, 2021). Geleneksel bakış açısında zihinsel engellilik, bilişsel becerilere odaklanarak büyük ölçüde IQ puanlarına göre tanımlanmıştır. Günümüzde ise bilişsel becerilerin yanı sıra özbakım, sosyal beceriler, iletişim gibi uyumsal davranışlar ile eğitim olanakları, aile desteği ve kültürel çevre gibi gelişimsel ve çevresel faktörler de zihinsel engellilik tanımlamalarında öne çıkmaktadır (bkz. Eripek, 2021). Amerikan Zihinsel ve Gelişimsel Engellilik Derneği (AAIDD, 2026) zihinsel engelliliği (*intellectual disability*), bireyin bilişsel işlevlerinde ve öğrenmeye ilişkin zihinsel süreçlerinde belirgin sınırlılıkların bulunması ve bu durumun uyumsal davranış becerilerini etkilemesi olarak

tanımlamaktadır. Tanım en temelde zihinsel engelliliğin “sosyo-ekolojik ve çok boyutlu” (Eripek, 2021: 70) yapısına işaret etmesi bakımından önemlidir. Zira zihinsel engeli olan bireyler arasında bilişsel kapasite, öğrenme hızı, uyumsal davranışlar, günlük yaşam becerileri vb. konularda büyük farklılıklar görülebilmektedir (MEB, 2025: 8). Örneğin aynı tanı düzeyindeki iki bireyin işlevselliği birbirinden oldukça farklı olabilmektedir. Bu nedenle zihinsel engelliliğe yönelik katı, keskin sınıflamalar ve/veya tanımlamalardan ziyade günümüzde bireysel destek gereksinimlerini belirlemek daha önceliklidir. Bununla beraber bilişsel ve uyumsal işlev düzeylerinin sistematik biçimde belirlenmesi eğitsel, klinik ve sosyal destek gereksinimlerinin planlanması açısından önem arz etmektedir (Eripek, 2021). Bu anlamda tanı ve sınıflama bir gereklilik olarak belirmektedir. Ancak bunun bir etiketten ziyade bireyin ihtiyaçlarını, güçlü yönlerini ve alacağı destekleri belirleyen esnek bir araç işlevi görmesi gerektiği de göz ardı edilmemelidir.

Türkiye’de bu yönde iki farklı sınıflandırma sistemi bulunmaktadır (Eripek, 2021: 91). Eğitimde, Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’ndeki sınıflama (MEB, 2018); sağlık alanında ise Erişkinler için Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (Sağlık Bakanlığı, 2019a) ile Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik (Sağlık Bakanlığı, 2019b) esasları temel alınmaktadır. Sağlık alanındaki yönetmeliklerin ekinde yer alan tıbbi ölçütlerle düzenlenmiş sağlık raporu örnekleri de kişinin engellilik düzeyi ve gereksinimlerini tespit etmeye yöneliktir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği’nde zihinsel yetersizlik, destek gereksiniminin düzeyine göre hafif, orta, ağır ve çok ağır olmak üzere dört temel grupta ele alınmaktadır (MEB, 2018). Bu sınıflamada hafif düzeyde zihinsel engelli birey “zihinsel işlevler ile kavramsal, sosyal ve pratik uyum becerilerinde hafif düzeydeki yetersizliği nedeniyle özel eğitim ve destek eğitim hizmetine sınırlı düzeyde ihtiyacı olan birey” olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2018, Madde 4).

Hafif zihinsel engellilik; sosyo-kültürel yoksunluk ya da dikkat ve dil sorunlarının yol açtığı akademik ve uyumsal güçlüklerle benzer belirtiler gösterebildiği için tanı ve tespiti zor olan bir gruptur. Örneğin “akademik başarısızlık zihinsel engelin mi yoksa eğitimsel dezavantajın mı sonucudur?” ya da “uyumsal zorluk bilişsel mi yoksa çevresel faktörlerin mi ürünüdür?” Bunları ayırt etmek her zaman net olmayabilir. Bu nedenle hafif zihinsel engellilik tanısında çok yönlü değerlendirme (klinik bulgular, gelişim öyküsü, zekâ testleri, uyumsal davranış ölçekleri, akademik performans, sosyo-kültürel bağlam vb.) oldukça önemlidir (MEB, 2025: 7).

Doğru tespit ve tanıyla hafif düzey zihinsel engelli bireyler somut bilgiler öğrenebilir, temel akademik ve günlük yaşam becerileri kazanabilir, destekle çalışıp toplumsal yaşama katılabilir; ancak soyut düşünme, karmaşık problem çözme, akademik hız, ileri düzey planlama ve tam bağımsızlık gerektiren alanlarda zorlanabilmekte ve sürekli desteğe de ihtiyaç duyabilmektedirler (MEB, 2025; AAIDD, 2026).

Türkiye’de özel gereksinimi olan öğrencilerin bireysel özellikleri ve ihtiyaçları doğrultusunda eğitsel ve sosyal destek sunmak amacıyla çeşitli özel eğitim kurumları faaliyet göstermektedir (Çitil, 2020). Bu kurumlarda yürütülen eğitim, sadece akademik kazanımlarla sınırlı olmayıp; öğrencilerin günlük yaşam becerilerini geliştirmeyi, sosyal uyum ve iletişim kapasitelerini güçlendirmeyi, öz bakım

alanlarını desteklemeyi ve mesleki beceriler kazandırmayı hedeflemektedir. Millî Eğitim Bakanlığı politikaları uyarınca özel eğitim sistemi çok katmanlı bir yapı içinde işlemektedir. Örneğin Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı (BEP) aracılığıyla öğrencilerin gereksinimlerine uygun hedefler belirlenmekte, bu hedeflere ulaşmayı sağlayacak yöntem ve materyaller planlanmaktadır (MEB, 2022a: 6). Yanı sıra, özel gereksinimli öğrencilerin toplumsal yaşama etkin katılımını desteklemek ve sosyal etkileşimlerini arttırmak amacıyla genel eğitim sınıflarında öğrenim görmelerini esas alan kaynaştırma uygulamaları bulunmaktadır (MEB, 2022b). Ayrıca, kaynaştırma yoluyla eğitim alan öğrencilerin zorlandıkları alanlarda destek eğitim hizmetlerinden yararlanmaları da mümkündür (MEB, 2022b).

Özel eğitim meslek okulları ise görme ve işitme engeli bulunan öğrenciler ile hafif düzeyde zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrencilerin iş ve meslek yaşamına hazırlanmasını amaçlayan kurumlardır. Bu okullarda öğrencilerin mesleki alanlara yönelmesini destekleyecek bilgi ve becerilerin kazandırılması temel hedefler arasında yer almaktadır (Atbaşı ve Özdemir, 2020: 66). Türkiye'de uygulanan örgütlenme modeli kapsamında görme ve işitme engelli öğrenciler eğitimlerini ayrı okullarda sürdürürken, hafif düzeyde zihinsel engelli ve otizm spektrum bozukluğu olan öğrenciler aynı okul bünyesinde farklı şubelerde öğrenim görmektedir (Atbaşı ve Özdemir, 2020: 66). Özel Eğitim Meslek Okullarında öğrenciler 9. sınıfın sonunda belirli alan ve dallardan seçim yaparak mesleki beceriler edinebilmekte ve durumu uygun olan öğrenciler uygun iş yerlerinde staj yapabilmektedir (Atbaşı ve Özdemir, 2020: 66).

Dolayısıyla özel eğitim meslek okulları, engelli bireylerin sadece öğrenim görmesini değil; üretken, kendine güvenen ve topluma katkı sağlayan bireyler olmasını hedeflemektedir. Bu yönüyle de söz konusu okullar, özel eğitim sisteminin en önemli basamaklarından birini oluşturmakta ve engelli bireylerin eğitimden istihdama geçiş sürecinde kritik bir köprü işlevi görmektedir.

YÖNTEM

Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup, normatif engelliliğin gündelik etkileşimler ve yapısal mekanizmalar aracılığıyla nasıl yeniden üretildiğini derinlemesine incelemeyi amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, belirli bir kurumsal bağlamın derinlemesine analizine olanak tanıması nedeniyle bütüncül tek durum desenine dayanmaktadır. Araştırma sahası olarak İzmir'de bir özel eğitim meslek okulu amaçlı örnekleme yoluyla tercih edilmiştir. İzmir'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı yedi özel eğitim meslek lisesi bulunmaktadır. Okulun seçiminde erişilebilirlik, öğrenci sayısının görece yüksek olması ve hafif düzeyde zihinsel engelli öğrencilerin eğitim süreçlerini yansıtması bakımından tipik bir örnek niteliği taşıması etkili olmuştur. Araştırma, tek bir okul örneği üzerinden yapısal ve gündelik pratikleri bir bütün olarak ele almayı hedeflediğinden bütüncül tek durum deseni benimsenmiştir (bkz. Subaşı ve Okumuş, 2017; Ceylan Çapar ve Ceylan, 2022). Öte yandan araştırma sürecinde öğretmenler, idareciler, aktif ve mezun öğrenci velileri gibi farklı aktör gruplarından veri toplanması, çalışmanın aynı zamanda iç içe geçmiş tek durum özellikleri taşımasına olanak sağlamıştır. Bu yönüyle araştırma, tek bir kurumsal bağlamı merkeze

alan, ancak olguyu farklı bakış açılarıyla anlamayı amaçlayan bütüncül bir durum çalışması niteliğindedir. Araştırmanın amacı istatistiksel genelleme yapmak değil, belirli bir bağlamda ortaya çıkan örüntüler üzerinden analitik ve bağlamsal sosyolojik çıkarımlar üretmektir.

Katılımcılar

Araştırmanın katılımcıları, amaçlı örnekleme stratejisi doğrultusunda belirlenmiştir. Etik ilkeler ve araştırma hassasiyetleri doğrultusunda hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerle görüşme yapılmamıştır. Bunun yerine okulda görev yapan öğretmen ve idareciler ile aktif ve mezun öğrencilerin aile üyelerinden oluşan çoklu aktör gruplarıyla görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım engelliliğin farklı toplumsal konumlarda nasıl deneyimlendiğini ve anlamlandırıldığını bütünlüklü biçimde analiz etmeye olanak sağlamıştır. Araştırma kapsamda 23 eğitimci (E), 24 aktif öğrenci velisi (AÖV) ve 13 mezun öğrenci velisi (MÖV) olmak üzere toplam 60 katılımcıyla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır.

Tablo 1: Katılımcı Velilerin Demografik Bilgileri

Veliler	Yaş	Cinsiyet	Eğitim durumu	Çalışma durumu	Hane içi aylık gelir
AÖV1	60	K	Lise altı	Emekli	29.000 TL
AÖV2	55	E	Lise	Tam zamanlı çalışıyor	30.000 TL
AÖV3	54	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş aramıyor	38.000 TL
AÖV4	47	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş aramıyor	50.000 TL
AÖV5	42	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş arıyor	40.000 TL
AÖV6	45	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş aramıyor	35.000 TL
AÖV7	56	E	Lise	Emekli	30.000 TL
AÖV8	41	K	Okur-yazar	Yarı zamanlı çalışıyor	13.000 TL
AÖV9	44	K	Lise	Tam zamanlı çalışıyor	34.000 TL
AÖV10	53	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş arıyor	26.000 TL
AÖV11	39	K	Lise	Çalışmıyor / iş arıyor	38.000 TL
AÖV12	63	E	Okur-yazar	Emekli	15.000 TL
AÖV13	38	K	Lise	Çalışmıyor / iş arıyor	45.000 TL
AÖV14	43	K	Lise altı	Yarı zamanlı çalışıyor	45.000 TL
AÖV15	48	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş aramıyor	60.000 TL
AÖV16	43	K	Üniversite	Çalışmıyor / iş aramıyor	70.000 TL

AÖV17	43	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş arıyor	7.000 TL
AÖV18	34	K	Okur-yazar değil	Çalışmıyor / iş aramıyor	17.000 TL
AÖV19	38	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş aramıyor	17.000 TL
AÖV20	41	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş arıyor	35.000 TL
AÖV21	44	K	Lise	Çalışmıyor / iş arıyor	7.500 TL
AÖV22	49	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş arıyor	4.000 TL
AÖV23	35	K	Lise	Tam zamanlı çalışıyor	40.000TL
AÖV24	43	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş aramıyor	30.000 TL
MÖV1	49	E	Lise	Emekli	50.000 TL
MÖV2	46	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş aramıyor	30.000 TL
MÖV3	53	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş aramıyor	13.000 TL
MÖV4	52	K	Lise	Emekli	-
MÖV5	50	E	Lise	Emekli / çalışıyor	50.000 TL
MÖV6	37	K	Lise	Çalışmıyor / iş aramıyor	25.000 TL
MÖV7	62	E	Okur-yazar	Tam zamanlı çalışıyor	-
MÖV8	45	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş arıyor	-
MÖV9	35	K	Üniversite	Tam zamanlı çalışıyor	-
MÖV10	48	K	Okur-yazar	Çalışmıyor / iş aramıyor	23.500 TL
MÖV11	51	K	Okur-yazar değil	Çalışmıyor / iş aramıyor	-
MÖV12	51	K	Okur-yazar değil	Çalışmıyor / iş aramıyor	-
MÖV13	54	K	Lise altı	Çalışmıyor / iş aramıyor	38.000 TL

Tablo 2: Katılımcı Eğitimcilerin Demografik Bilgileri

Eğitimciler	Cinsiyet	Yaş	Özel eğitimdeki görevi	Özel eğitim deneyim süresi (Yıl)	Mesleki deneyim süresi (Yıl)
E1	K	37	Müdür Yrd.	1	13
E2	K	46	Müdür Yrd.	21	21
E3	E	60	Müdür	8	35
E4	K	51	Branş Öğretmeni	3	30

E5	E	42	Özel Eğitim Öğretmeni	20	20
E6	E	54	Branş Öğretmeni	5	27
E7	K	24	Özel Eğitim Öğretmeni	3 ay	3 ay
E8	K	41	Branş Öğretmeni	8	9
E9	E	41	Özel Eğitim Öğretmeni	15	19
E10	K	32	Özel Eğitim Öğretmeni	9	9
E11	K	51	Branş Öğretmeni	10	30
E12	K	33	Özel Eğitim Öğretmeni	11	11
E13	K	44	Branş Öğretmeni	5	8
E14	E	42	Branş Öğretmeni	8	11
E15	K	31	Özel Eğitim Öğretmeni	10	10
E16	K	55	Branş Öğretmeni	7	32
E17	E	32	Özel Eğitim Öğretmeni	1	2
E18	K	31	Özel Eğitim Öğretmeni	8	8
E19	K	54	Branş Öğretmeni	10	27
E20	E	50	Branş Öğretmeni	7	28
E21	K	38	Özel Eğitim Öğretmeni	14	14
E22	E	47	Müdür Yrd.	21	21
E23	K	41	Branş Öğretmeni	4	20

Veri Toplama Süreci

Veriler, Nisan-Temmuz 2025 tarihleri arasında yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler katılımcıların gönüllü katılımı esas alınarak ve gizlilik ilkelerine uygun biçimde yürütülmüştür. Tüm katılımcılardan görüşme öncesinde aydınlatılmış onam alınmıştır. Görüşmelerin her biri ortalama kırk dakika sürmüş; görüşme sürecinde katılımcı anlatılarının doğru anlaşılmasını desteklemek amacıyla görüşmelere bir özel eğitim öğretmeni eşlik etmiştir. Görüşme formu, araştırmanın amacı doğrultusunda hazırlanmış ve hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, eğitim süreçleri ve istihdama geçişe ilişkin algı ve deneyimlerini kapsayan temalar etrafında yapılandırılmıştır: (i) hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin gündelik yaşamda karşılaştıkları toplumsal tutum ve davranışlar, (ii) ailelerin bu tutumlara ilişkin deneyim ve gözlemleri, (iii) geleceğe yönelik beklenti ve planların nasıl şekillendiği, (iv) özel eğitim süresince

hafif düzeyde zihinsel engelli bireylerin yaşadıkları değişimler, (v) özel eğitim meslek okullarından mezun olan bireylerin istihdama geçiş süreçlerine ilişkin deneyimleri.

Veri Analizi ve Raporlama

Araştırmadan elde edilen nitel veriler, katılımcı anlatılarındaki anlam örüntülerini ortaya çıkarmaya odaklanan tematik analizle (Toker, 2022) çözümlenmiştir. Tematik analiz ve raporlama süreci, nitel araştırma yaklaşımına ve çalışmanın amaçlarına uygun biçimde sistematik olarak yürütülmüştür. Görüşme sürecinin ardından elde edilen veriler yazılı hale getirilmiş ve araştırmanın temel soruları doğrultusunda tekrar tekrar okunarak veriye aşinalık sağlanmıştır. Kodlama sürecinde eğitimciler, aktif ve mezun öğrenci velilerinin anlatıları birlikte değerlendirilerek benzerlikler ve farklılıklar dikkate alınmıştır. Öncelikle katılımcı ifadeleri anlam birimlerine ayrılmış, gündelik yaşam deneyimleri, eğitim süreci ve istihdama geçişe ilişkin anlatılar açık kodlama yoluyla kodlanmıştır. Sonraki aşamada elde edilen kodlar, aralarındaki anlam ilişkileri temelinde bir araya getirilmiş ve üst temalar oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla veriler iki araştırmacı tarafından bağımsız olarak kodlanmış ve temalar ayrı ayrı oluşturulmuştur. Daha sonra kodlar ve temalar karşılaştırılarak ortak analitik bir çerçeveye ulaşılmıştır. Bu süreç, analizde öznel yorumların etkisini azaltarak bulguların tutarlılığını güçlendirmiştir.

Raporlama sürecinde ise temalar, betimleyici bir çerçeveyle sunulmuş; her tema, katılımcıların ifadelerinden yapılan alıntılarla desteklenerek görünür kılınmıştır. Böylece bulguların sadece araştırmacıların yorumuna değil, katılımcıların deneyim ve anlatılarına dayanması sağlanmıştır. Analiz ve yorumlama sürecinde, mikro düzeydeki gündelik deneyimlerin makro yapılarla ilişkisi sosyolojik bir perspektifle ele alınmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Katılımcı Profili ve Bazı Sosyolojik Göstergeler

Araştırmada okul ile aile arasındaki iletişim ve temasın büyük ölçüde anneler ya da kadın aile üyeleri üzerinden gerçekleştiği görülmüştür. Toplumsal cinsiyet rolleri bağlamında bakım emeği ve çocukla ilgili sorumlulukların ağırlıklı olarak kadınlar tarafından üstlenilmesi, görüşmelerde kadın temsilini belirgin şekilde öne çıkarmıştır: 24 aktif öğrenci velisinin 21'i ve 13 mezun öğrenci velisinin 10'u kadındır.

Toplumsal cinsiyetin izdüşümünü, çalışma yaşamına katılım örüntüsünde de görmek mümkündür. Genel olarak velilerin çalışma yaşamına katılımı sınırlı düzeydedir. Cinsiyet dağılımı göz önünde bulundurulduğunda çalışmayan katılımcı sayısının yüksek olması, dikkati kadınların işgücü piyasasına katılımını sınırlayan yapısal ve kültürel faktörlere yöneltmektedir. Ev içi emek, bakım sorumlulukları ve toplumsal beklentiler özellikle engelli çocuğu olan kadınların ücretli emek piyasasından uzaklaşmasına ya da düzensiz/güvencesiz işlerde yer almasına neden olabilmektedir (bkz. Çitil ve Doğan, 2019: 95). Bu bağlamda çalışmayan kadın veli oranının yüksek olması, toplumsal cinsiyete dayalı tabakalaşmanın bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Araştırma kapsamında görüşülen aktif öğrenci velilerin eğitim düzeylerinin ağırlıklı olarak lise altı ve lise düzeyinde yoğunlaştığını, mezun öğrenci velilerinde ise okuryazar ve lise mezunu oranlarının görece daha yüksek olduğunu görülmüştür. Literatürde ebeveyn eğitiminin, çocuk sağlığı ve gelişiminin desteklenmesinde etkin bir role sahip olduğu kabul edilmektedir (Putnick vd. 2024). Söz konusu bulgular, ebeveyn eğitim düzeyinin engelli çocukların gelişim ve eğitsel desteklerden yararlanma süreçlerinde belirleyici bir değişken olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir.

Aktif öğrenci ile mezun öğrenci velilerin hane içi aylık gelir durum dikkate alındığında öğrencilerin ailelerinin büyük bir bölümünün sınırlı ekonomik koşullara sahip olduğunu görülmektedir. Gelir aralıklarının orta değeri esas alınarak yapılan yaklaşık hesaplamaya göre, aktif öğrenci velilerin ortalama aylık hane geliri 30 bin TL'nin biraz üzerindeyken mezun öğrenci velilerinde bu tutarın 30 bin TL civarında olduğu görülmektedir. Ancak gelir bilgisini paylaşmayan katılımcıların varlığı nedeniyle bu değerlerin yaklaşık nitelikte olduğu belirtilmelidir. Zihinsel yetersizlik tanısı olan çocukların eğitimi, destekleyici materyaller, bireysel eğitim programları ve çoğu zaman ek sağlık ve rehabilitasyon giderleri nedeniyle aileler için önemli maddi yükler doğurmaktadır (Turan Gürhopur ve İşler Dalgıç, 2017: 13; Yıldırım Sarı, 2007: 4). Ekonomik yoksunluk bir yanda çocuğun nitelikli eğitsel desteklere erişimini sınırlarken öte yanda hane içi yoksulluğun yeniden üretilmesine neden olabilmektedir. Katılımcı velilerin profili, engelliliğin eğitim, sosyo-ekonomik düzey ve toplumsal cinsiyet gibi çoklu yapısal dinamiklerin kesişiminde konumlandığını gösterir niteliktedir.

Araştırmanın yürütüldüğü Özel Eğitim Meslek Okulunda 4 yönetici, 4 branş öğretmeni, 9 özel eğitim öğretmeni ve 6 meslek öğretmeni ile toplam 23 öğretmen bulunmaktadır. Genel olarak öğretmenlerin mesleki deneyim sürelerinin 20 yıl ve üzeri, özel eğitim deneyiminin de 6-10 yıl aralığında yoğunlaştığı tespit edilmiştir.

Görüşme Bulguları

Yürütülen tematik analiz sonucunda, gündelik yaşam deneyimleri ile eğitim sistemi içinde ve mezuniyet sonrası şekillenen deneyimler üst temalar olarak belirmiştir. Bu iki tema, "Engelliliğin Gündelik Hayatta Yeniden Üretimi" ve "Yapısal Mekanizmalarda Engelliliğin Yeniden Üretimi" başlıkları altında ele alınmıştır.

1. Engelliliğin Gündelik Hayatta Yeniden Üretimi

Engellilik, 'normallik' kavramının yeniden üretildiği sosyo-kültürel süreçlerin de bir yansımasıdır. Bu anlamda bireylerin gündelik yaşam deneyimleri, engelliliğin somut ve yaşantısal boyutunu görünür kılmak adına stratejik öneme sahiptir. Anlatılar doğrultusunda gerçekleştirilen tematik analizde engelliliğin gündelik etkileşimler vasıtasıyla yeniden üretilen bir olgu olduğu tespit edilmiştir.

Gündelik Etkileşimlerde Ötekileştirici Bakışlar

Goffman'a (1963/2014: 28) göre "toplum, kişileri kategorize etme araçlarını ve her bir kategorinin mensupları için sıradan ve doğal olduğu düşünülen nitelikler bütününü tesis etmektedir". Bu kategoriler aracılığıyla toplum, belirli bir gruba/kategoriye ait kişilerin ne yapabileceğine ve ne

yapamayacağına dair önceden belirlenmiş beklentiler üretmektedir. Bu beklentiler dizisi, bireyin varsayılan "toplumsal kimliğini" peşinen kestirmeye de olanak sağlamaktadır (Goffman, 1963/2014: 28-29). "Varsayılan toplumsal kimlik", engelli bireylere yönelik gündelik tutum ve pratiklerde somut biçimde gözlemlenmektedir. Goffman'ın (1963/2014) işaret ettiği gibi, sosyal alanda bir bireyin engelli olduğu fark edildiğinde, o bireye dair bir kimlik paketi üretilmektedir: 'yetersiz', 'eksik', 'korunmaya ve bakıma muhtaç' vb. Normatif engelliliğe ilişkin bu atıflar, bireyin fiili toplumsal kimliğine bakılmaksızın yapılmakta ve bireyin gerçek kimliğinin önüne geçerek tüm davranışları bu etiket üzerinden okunup yorumlanmaktadır.

"Bana dışarıda arkadaşlarım engelli diyorlar. Ben engelli miyim? Bana özürlü diyorlar. Ben özürlü müyüm?" şeklinde sorular soruyormuş. Bunları bana birebir söylemiyor (AÖV8).
Geçen gün babasına benim neden engelli kartım var? Ben neden otobüste engelli kartı basıyorum diye kızdı. Sürekli bana neden engelli raporu çıkardınız? Ben neden engelli maaşı alıyorum? Ben özürlü müyüm? diye bize kızıyor (MÖV11).

"Bana engelli diyorlar", "Ben özürlü müyüm?", "Neden engelli kartım var?" gibi ifadeler, çocuğun kendi benlik algısından ziyade başkalarının bakışı ve yapısal etiketler üzerinden tanımlanan bir kimlikle karşı karşıya kaldığını göstermektedir. Goffman'ın (1963/2014) bakış açısından bu durum, varsayılan toplumsal kimliğin çocuk tarafından keşfedildiği ve anlamlandırılmaya çalışıldığı bir süreçtir. Bu farkındalık, bireyin gündelik etkileşimlerde 'nasıl görüldüğünü' öğrenmesiyle başlayan ve zamanla benlik algısını etkileyen kritik bir eşiktir.
Anlatılar, "varsayılan toplumsal kimlik" keşfinin sadece kamusal alanda değil, aile içi deneyimlerle de gerçekleştiğini göstermektedir.

Ben dışarıda aileler ile iletişimlerini gözlemliyorum. Burada da ailelerin çocuklarının yanında özel durumlarını dile getirmekten çekinmediklerini, onlara söz hakkı tanımadıklarını görüyorum. (E1)
Çocuğa "sen benim sınavım mısın?" gibi söylemlerde bulunuyorlar. Aslında sadece dışarıdan değil de bence kişinin kendi ailesinden de kaynaklanabiliyor. (E4)

Aile, çocuğun toplumsal hayata katılımında koruyucu ve destekleyici işleve sahip birincil nitelikte bir toplumsal kurumdur. Bununla beraber aile içinde de normatif engellilik yeniden üretilebilmektedir. Bu durum; ailenin eğitim düzeyi, ekonomik olanakları, bulunduğu kültürel bağlam ve toplumsal cinsiyet rollerine yüklenen anlamlarla yakından ilişkilidir. Düşük eğitim düzeyi ve sınırlı sosyo-ekonomik koşullar, engelliliğin bir "sınav" ya da bir "yük" olarak algılanmasını besleyen önemli sosyolojik göstergeler arasında yer almaktadır (örn. bkz. Li vd. 2020). Engelli çocuk bakımının büyük ölçüde kadınsılaşmış bir emek biçimi olması da kadınları fiziksel, duygusal ve sosyal yükün temel taşıyıcısı hâline getirmektedir (bkz. Duru ve Duyan, 2017). Bahsi edilen yapısal unsurlar, normatif engelliliğin sadece kamusal alanda değil, aile içinde de yeniden üretilebildiğine işaret etmektedir.
Tüm bu sosyal deneyim alanı içinde engelli birey, sosyal etkileşimlerde gerçekten kabul edilmediği ve kendisiyle eşit düzeyde temas kurulmadığı algısını geliştirebilmektedir (Goffman, 1963/2014: 34).

Zira “damgalı birey, kimliğe ilişkin biz nelere inanıyorsak onlara inanma eğilimindedir” ve bu durum zamanla bireyin “kaçınılmaz olarak, …gerçekten olması gereken şeye fiilen yetemediği” düşüncesini içselleştirmesine yol açabilmektedir (Goffman,1963/2014: 34).

Araştırma bulguları, çocukların içinde bulunduğu sosyal ortamlarda toplumun ‘normal’ kabul ettiği kategorilerden biri dışında yer aldığını ve toplumun norm dışılığa nasıl tepki verdiğini deneyimlediğini göstermektedir. Dolayısıyla damgalanma sadece dışsal bir toplumsal etiketleme süreci değil; bireyin kendisini algılama biçimini ve özdeğer duygusunu olumsuz yönde etkileyen bir içselleştirme sürecine de dönüşmektedir.

Farklılık Algısı ve İçselleştirilmiş Engellilik

Engelli birey toplumsal dışlanma ve eşitsiz muameleyle karşılaştıkça, bu eşitsizliği içselleştirmeye başlayabilmektedir.

“Anne artık insanların bana böyle bakmalarından nefret ediyorum. Bana baktıkları zaman farklı bir şey düşündüklerini hissediyorum” diyor (AÖV14).

İnsanlar Kemal’in farklı olduğunu anlayınca ve bunu Kemal’e hissettirdiklerinde neden ben normal çocuklar gibi diğer okullara gidemiyorum? Neden ben bunu yapamıyorum? Ne zaman yapacağım? gibi isyanları oluyor (AÖV2).

Okulda geziler yapıyoruz. Çocuk hep tedirgin. Birileri tarafından hep izlendiğini düşünüyor. Acaba birileri beni eleştirir mi? düşüncesiyle hep etrafa bakıyor (E15).

İçselleştirilmiş engellilik, engelliliğe ilişkin toplumsal düzeyde üretilen olumsuz yargıların, damgalayıcı söylemlerin engelli bireyler tarafından zamanla benimsenerek benliğin bir unsuru haline gelmesi sürecini ifade eder (Campbell, 2019; Jóhannsdóttir vd. 2021). Paylaşılan anlatılarda bireylerin başkalarının bakışını sürekli fark etmesi, kendilerini toplumsal normun dışında konumlandırmaları, olası eleştirilere karşı sürekli tetikte olmaları; damganın etkileşim düzeyinden öznel kimlik düzeyine taşındığını göstermektedir. Normatif engellilik algısının bireyin benliğine, duygularına, düşünme pratiklerine kadar nüfuz etmesi, bu algının yeniden üretilmesine yol açmaktadır. Başka deyişle normatif engellilik içselleştirilerek bendenleşmekte, içkinleşmekte ve süreklilik kazanmaktadır.

Deneyimlenen ötekileştirici bakış ve içselleştirilmiş engellilik sadece çocukların benlik algısını etkilemekle kalmamakta, aynı zamanda ailelerin toplumsal konumlanışını da eşzamanlı olarak etkilemektedir. Katılımcıların anlatıları engelliliğe ilişkin toplumsal damganın sadece çocuğun bireysel deneyimiyle sınırlı kalmadığını, aile üyelerine de sirayet eden ilişkisel ve paylaşılan bir deneyim olduğunu göstermektedir.

Damgalamanın Mekânsal Sonuçları: “Eve Hapsolmak”

Damga, Goffman’a (1963/2014: 21) göre “sosyal açıdan tamamen kabul görme vasfından men edilmiş bireyin durumunu” ifade eder. Bu çerçevede damga, bireyin fiziksel veya toplumsal bir

özelliğine atfedilen ve onun toplumsal kimliğini zedeleyerek tam kabul görmesini engelleyen bir işaret olarak tanımlanmaktadır (Slattery, 2003/2012: 189).

Damganın gündelik yaşamı kuşatan mekânsal, ilişkisel ve duygusal sonuçları bulunmaktadır. Anlatılar, ailelerin engellilik deneyimlerinin toplumsal dışlanma ve içe kapanma süreçleriyle kesiştiğini ortaya koymaktadır. Aile üyeleri ötekileştirici bakış ve tutumlarla karşılaştıkça kamusal alandan ve sosyal yaşamdan kademeli olarak çekilmeye yönelmektedirler. Araştırma kapsamındaki anlatılar ailelerin dışlayıcı bakışlara, rahatsızlık ifadelerine ve örtük ya da açık reddedilmelere maruz kalmamak için sosyal ilişkilerini bilinçli şekilde sınırlandırdığını göstermektedir. Kaldık'ın (2024: 409) çalışması da aşırı korumacı aile tutumlarının engelli bireylerin sosyal yaşamdan uzaklaşmasına yol açabildiğini; bazı bireylerin ise uzun süre ev içine kapanmış bir yaşam sürdüğünü belirtmektedir.

Misafirliğe gitmiyorum. Misafir de çağırmıyorum. Orhan'ın yemek yemesinden dolayı tiksinerek bakıyorlar. Bu sefer benim çok zoruma gidiyor. İnsanları değiştiremeyiz, değişmezler. Başına gelmeyince kimse bilmiyor, o yüzden ben de sosyalleşemiyorum. Orhan'ı yalnız bırakmak istemiyorum. Genelde evdeyiz. (AÖV1)

Okul dışındaki toplumda ise ötekileştirilmenin yapılmasına izin vermedim çünkü onu çok iyi izole ettim. Onlarla fazla temas etmesini engelledim. Aslında engellemem lazım ama çocuğum için engelledim. (MÖV1)

Görüşmelerde öne çıkan "insanlar değişmez", "toplum kabul etmiyor", "istemiyorlar" gibi ifadeler dışlanmanın kaçınılmaz ve değiştirilemez bir gerçeklik olarak algılandığını göstermektedir. Aileler dışlanmaya karşı kendilerini ve çocuklarını koruma amacıyla zorunlu bir içe kapanma geliştirmektedir. Bu durum, Goffman'ın (1963/2014) ifade ettiği damgalanmış kimliğin etkileşimlerden kaçınma yoluyla yönetilmesi stratejisine işaret etmektedir. Ancak bu strateji, engelliliğe ilişkin ötekileştirici bakışı yeniden üreten "niyetlenilmemiş sonuçlar" (Giddens, 1984/2020) da taşımaktadır. Sosyo-kültürel ve yapısal engeller sebebiyle engelli birey ve ailelerinin kamusal alandan zorunlu çekilişi, engelli bireyleri daha görünmez kılmakta ve temas azaldıkça da engelliliğin 'norm dışı' kalışı yeniden üretilmektedir (Pettigrew & Tropp, 2006; Allport, 1979).

Sonuç olarak, damgalama ailelerin gündelik yaşamın işleyişini ve toplumsal yaşama dahil olma olanaklarını belirleyen yapısallaşmış bir düzen olarak işlemektedir. Bu, aynı zamanda engelli çocukların ve ailelerin geleceğe yönelik hayal ve beklentilerini de belirlemektedir.

Damgalamanın Gelecek Algısı Üzerindeki Etkisi

Anlatılar, öğrencilerinin büyük çoğunluğunun hayallerinin, bir işte çalışmayı ve olağan toplumsal yaşam akışına dahil olmayı içerdiğine işaret etmektedir.

EKPSS'yi kazanmak istiyor. Çalışmak istiyor. (AÖV7)

Hayali aşçı olmak. İçinde bir şeyler var bir şeyler yapmak istiyor. (AÖV8)

Bir işe gireceğim. Bir dükkân açacağım. Mobilyacı olacağım gibi binlerce hayali var. (AÖV12)

Ailelerin de çocuklarına ilişkin gelecek planı ve beklentileri bulunmaktadır.

Kendini kurtarsın diyeceğim başka bir şey demeyeceğim. Nasıl çalışacak bilmiyorum, bilmiyorum halen endişelerim var dikkat eksikliği konusunda. Okuldan mezun olma süresi azaldıkça benim kafamda deli sorular oluşuyor. Kendi maaşı, kendi güvenebileceği bir işi olsun istiyorum. (AÖV5)
Kendi ayakları üstünde durup kendini kurtarması, kendi özgüveni ile yaşaması, beklentim bu yönde başka bir şey istemiyorum. Planım da yok. (AÖV10)
Kendi ayakları üzerinde dursun. Zaten profesör olmasını beklemiyorum. En azından kendini kurtarabilecek bir geleceği olsun (AÖV19).

Bulgular, ailelerin çocukların geleceğine yönelik beklentilerinin, kendilerinin olmadığı bir yaşamda asgari düzeyde bağımsızlığını sürdürebileceği bir yaşam kurabilmesi yönünde şekillendiğini göstermektedir. Bu yönüyle bulguların, alan yazınındaki benzer çalışmalarla örtüştüğü görülmüştür (bkz. Özmen ve Çetinkaya, 2012: 45). Öte yanda beklentilerin özellikle normalleşme, bağımsızlık ve toplumsal kabul ekseninde şekillenmesi hayallerin, toplumsal olarak çerçevelendiğini de göstermektedir. Anlatılarda "EKPSS", "memuriyet", "düzenli maaş" gibi ifadelerin sıkça vurgulanması, memuriyetin aileler açısından süreklilik, güvence ve toplumsal saygınlık sunan bir statü olarak anlamlandırıldığını göstermektedir. Bu durum hayal ve beklentilerin toplumun sunduğu imkanların sınırlarından beslenen uyarlanmış umutlar olduğuna işaret etmektedir.

2. Yapısal Mekanizmalarda Engelliliğin Yeniden Üretimi

Araştırma kapsamındaki anlatılar, engelliliğin sadece bireysel bir deneyim alanından ibaret olmadığını; kurumsal ve yapısal süreçler aracılığıyla yeniden üretilen bir olgu olduğunu göstermektedir. Bulgular bu aşamada, mikro düzeydeki deneyimleri mümkün kılan ya da sınırlayan makro toplumsal yapıların yansıması olarak yorumlanmıştır.

Engelliliğin Kurumsal Tanılanması ve Eğitim Ortamları

Gündelik yaşamda engellilik deneyimi ile kurumsal ve bürokratik mekanizmalar arasında ilişkisellik söz konusudur.
Türkiye'de engelliliğin eğitsel değerlendirmesi ve tanılanması Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği (MEB, 2018) kapsamında Rehberlik ve Araştırma Merkezleri (RAM) üzerinden yürütülmektedir. RAM bünyesinde özel eğitim gereksinimi belirlenen çocuklar, değerlendirme sonuçları doğrultusunda kendileri için uygun eğitim ortamlarına yönlendirilmektedir. Gerekli durumlarda bu yönlendirme sürecinde engelli sağlık raporu gibi tıbbi belgeler talep edilmektedir. Engellilik tanısı ve buna bağlı haklara erişim, sağlık raporları üzerinden gerçekleşmektedir. Dolayısıyla sağlık raporları sadece tıbbî bir değerlendirmenin ötesinde, engelli bireylerin eğitim, sosyal destek ve rehabilitasyon hizmetlerinden yararlanabilmesinin temel koşuludur. Bununla beraber özellikle hafif zihinsel engellilik gibi sınırda kategorilerde, kurumsal süreçlerin işleyişinde bazı sınırlılıklar ortaya çıkabilmektedir.
Hiçbir anı unutamıyorum. Ya bir de şöyle bir şey var; engelli diyorlar ya, hani bakınca engeli gözüküyor. Ama Umut'un o da yok, o yüzden daha çok zorlanıyorum. Ya bir hastaneye gidiyorsunuz

bu çocukta bir şey yok diyorlar. Okula geliyorsunuz bu çocukta bir şey yok diyorlar. Okula geliyorsunuz bu çocukta dikkat eksikliği var, özel eğitim alması gerekli diyorlar. Rapor alacağız, zorlaştırıyorlar. Öyle çok sıkıntı çektim. (AÖV5)
Sadece %10'luk kısmı bizim okul kriterlerine uygun olarak geliyor. Genelde RAM tarafından yanlış yönlendirilmiş öğrenciler buraya geliyor. (E15)

Sağlık ve eğitim kurumları arasında yaşanan tanı ve yönlendirme süreçlerinde ortaya çıkan farklılıklar, değerlendirme ve karar verme mekanizmalarının belirli yapısal sınırlılıklar çerçevesinde işlemesine yol açabilmektedir. Tanılama ve yönlendirme süreçlerinde kurumsal işleyişte karşılaşılan sınırlılıklara dair anlatıların, literatürdeki benzer çalışmalarla örtüştüğü görülmüştür (bkz. Aktaş ve Alaboudi, 2025; Himmetoğlu, Shikhkamalova ve Bayrak, 2021; Yürekli ve Şafak, 2022).
Tanılama süreci esasen, engelli bireyin toplumsal kimliğiyle kurumsal düzlemdeki ilk karşılaşmasıdır. Dolayısıyla engelli birey ve ailelerinin bu aşamayı karmaşık ve zorlayıcı bir deneyim olarak anlamlandırması, engelli bireylerin gereksinimlerinin karşılanmasını güçleştirerek normatif engelliliğin de yeniden üretimine yol açabilmektedir.
Katılımcı öğretmenler, RAM tarafından yapılan yönlendirmelerin bazı durumlarda öğrencilerin engel düzeyleri ve eğitimsel gereksinimleriyle örtüşmediğini; bu durumun farklı ya da çoklu engel grubundaki öğrencilerin aynı sınıf ortamında eğitim görmelerine neden olduğunu ifade etmişlerdir. Bu yönlendirmelerin öğrenciler açısından uyum sorunlarına yol açtığını ve öğretmenlerin de tüm öğrencilere eşit düzeyde akademik ve pedagojik destek sunmasını zorlaştırdığından bahsetmişlerdir.

Öncelikle hafif düzeyde engeli olmayan öğrenci dışında buraya öğrenci alınmaması lazım. Çünkü düzeyler farklı olduğu için bu defa da öğrencilerin düzeyine göre çalışmak durumunda kalıyoruz. (…) Eğer gerçekten buraya sadece hafif düzey zihinsel engelli olan öğrenciler gelirse birçok şey çözülür. (E10)

Özel eğitimin ilkelerinden biri olan bütünleştirme eğitimi, öğrencilerin bireysel ve sosyolojik farklılıklarına rağmen birlikte öğrenme süreçlerine katılmalarını amaçlayarak eğitim ortamlarında eşitlik, karşılıklı saygı ve kapsayıcılığı güçlendirmeyi hedeflemektedir (MEB, 2022b: 7-8). Dolayısıyla bu tür bir uygulama, uygun destek mekanizmaları sağlandığında toplumsal dayanışmayı ve farklılıklara yönelik farkındalığı arttırarak bütünleştirici eğitim anlayışını destekleyecektir. Örneğin engel düzeyine göre esnek bir sınıf düzeninin olması, sınıf içinde gereksinime göre ergoterapist, dil ve konuşma terapisti ya da hareket eğitimi uzmanı gibi profesyonellerin yer alması kapsayıcı eğitim anlayışını güçlendirecektir. Ancak bu tür desteklerin yetersiz olduğu durumlarda bütünleştirme uygulamaları, öğrenciler açısından yapısal eşitsizlikleri, etiketlenme ve dışlanma riskini arttırarak normatif engelliliğin farklı düzlemlerde (örneğin engelli grupları arasında) yeniden üretebilmesine zemin hazırlayabilir.

Özel Eğitim Meslek Okullarının Yapısal İşleyişi ve Kurumsal Sınırlılıklar

Özel eğitim meslek okulları, engelli öğrencilerin eğitim süreçlerinin ana yürütücüsü olan resmi eğitim kurumları olmanın ötesinde, normatif engellilik algısını dönüştürebilecek birer sosyal politika aracıdır da. Bu okullar, "engelli bireyler üretken olamazlar", "eğitim-öğretim göremezler" gibi toplumsal önyargıların sorgulanmasına katkı sunarak engelliliği pasif bir bakım nesnesi olarak konumlandıran anlayışın aşılmasına olanak tanımaktadır. Bu yöndeki en temel işlevlerinden biri, engelli bireyleri iş gücü piyasasına hazırlamaktır. Bu okullarda verilen mesleki eğitimler bireylerin ücretli emek ilişkilerine dahil olmasını, ekonomik bağımsızlık edinmelerini, sosyal güvenlik sistemine dahil olmasını mümkün kılabilmektedir. Bu durum engelli bireylerin yardım alan konumundan üretim sürecine katılan aktörlere dönüşmesini sağlamakla beraber, sosyal ilişki ve sosyal uyum becerilerini geliştirebilmesine de olanak sağlamaktadır.

İnsanlarla iletişimleri anlamında değişiklik gösteriyorlar. Bir iş ortamını atölyeler sayesinde gözlemleyebiliyorlar. Yemekhanede uyması gereken kuralları, geziler sonrası toplu taşıma düzenini öğreniyorlar. Dışarıda sosyal yaşamda örneğin tiyatroda nasıl davranması gerektiğini öğrenip, gelişim gösteriyorlar. (E12)
Bize gelen çocuklar genelde özel eğitim sınıfından geldikleri için daha izole bir ortamdan geliyorlar ya da kaynaştırma öğrencisi oldukları için daha yalnız kalıyorlar daha da ötekileştiriliyorlar. Ama buraya geldiklerinde kendi gibi 10 tane çocuğu görünce teneffüse çıkıyor, iletişim kuruyor. Sosyallik anlamında çok fazla sosyalleşiyorlar, çok fazla özgüven kazanıyorlar. İşletmeye gittikleri için iş yeri tecrübesine ve iş başarma duygusuna ulaşıyorlar. (E15)

Yukarıdaki anlatılar özel eğitim meslek okullarının kapsayıcı olumlu işlevler üstlendiğini göstermektedir. Bununla beraber anlatılar, okulun mevcut koşullarında bazı sınırlılıkların olduğunu da ortaya koymaktadır.

Okullarda bölümler öğrencilere göre değil öğretmenlere göre açılıyor. İlçede ya da ilde norm fazlası öğretmen varsa ona göre bir bölüm açılıyor. Mesela ben bu okulda turizm ile ilgili bir bölümün olmasını isterdim. Örneğin kat hizmetlerinde çok rahat çalışabilirler. Mesela yiyecek-içecek bölümü de çok önemli, çocuklar restoran kısmında çalışabilirler. (E5)
Burada alanlar kısıtlı olduğu için çocuklara fazla seçenek sunamıyoruz. Ya o ya bu demek zorunda kalıyoruz. Bu yüzden çocuğun ilgisi olmasa dahi mecburen mevcut durumda açılacak olan atölyeye gitmek zorunda kalıyor. Özel eğitimde kaynakların düzeltilmesi gerekli. (E9)

Anlatılar, özel eğitim meslek okullarının işleyişinde kurumsal ve bürokratik koşulların belirleyici olduğunu göstermektedir. Okulda açılan atölyelerin öğrencilerin ilgi ve becerilerine ya da tercihlerine göre değil, mevcut öğretmen kadrosu doğrultusunda işleyebildiğine işaret etmektedir. Yanı sıra, okulda açılan atölye ve bölümlerin iş gücü piyasasının gerçekleriyle örtüşmemesi, engelli bireyler için sürdürülebilir ve erişilebilir istihdam olanaklarının daralmasına yol açarak normatif engelliliği yeniden üretebilmektedir.

Okulun mekân ve erişilebilirlik sorunları ile sportif faaliyetlerin yetersizliği de anlatılarda öne çıkan bir başka sınırlılıktır.

Fiziki koşullar geliştirmeli: Mekân sayısı, ilçelerdeki ulaşım araçları, asansör, rampa. Spor ve kültürel eğitime daha çok ihtiyacı olduğu için birçok spor dalını burada deneyimlemesi lazım. Mesela bir havuz olsa çocuklar için çok güzel olur. Örneğin basketbol, yüzme vb. sporların geliştirilmesi ve her özel eğitim okulunda olması gerekir. (E1)

Okulda sanatsal ve sportif faaliyetlerin yeterince olmaması, engelli öğrencilerin sadece bedensel gelişiminin yeterince desteklenmediği anlamına gelmemektedir; sosyal ilişki kurma biçimlerini, kendilik algılarını ve dolayısıyla toplumsal yaşama katılım olanaklarını da doğrudan etkilemektedir. Literatürde sanatsal ve sportif faaliyetlerin engelli öğrencilerin sağlık ve gelişiminde üstlendiği olumlu role dair bulgular yer almaktadır (bkz. Şahin ve Şahin, 2020; Aksu, 2011; Çağlayan, 2014; Ergin, 2024). Dolayısıyla bu alanların ikincilleştirilmesi, engelli öğrencilerin gereksinim duyduğu çok boyutlu eğitimi karşılamayarak gelişim süreçlerinde sınırlandırıcı bir etkiye sahip olabilmektedir.

Mekân ve erişilebilirlik sorunları araştırmanın gerçekleştirildiği okulun bir diğer kısıtlayıcı yanını oluşturmaktadır. Okulun fiziki koşullarının sınırlılığı, asansör, rampa ve ulaşım araçlarının yetersizliği, engelliliğin mekânsal olarak da yeniden üretildiğine işaret etmektedir. Sosyal engellilik modeli, engelliliğin sadece bireyin özelliklerinden değil, bu özellikleri dikkate almayan toplumsal düzenlemeler ve mekânsal koşullar tarafından yeniden üretildiğini ileri sürerken (Oliver, 2013) temas ettiği koşullar tam olarak bunlardır. Bilgiye, mekâna ve ulaşım alanlarında ortaya çıkan erişim kısıtları, engelli bireylerin gündelik toplumsal pratiklere katılımını şekillendiren temel yapısal engellerden biri olarak görünmektedir (Burcu, 2020). Okuldaki sınırlılıklar, engelli öğrencilerin toplumsal eşitliğe dayalı bir yaşam kurmaları yönünde kısıtlayıcı bir faktör olarak belirmektedir.

Araştırma kapsamında kurumsal sınırlılığa dair elde edilen bulguların, engellilik alanında yürütülen önceki çalışmaların bulgularıyla benzerlik taşıdığı görülmüştür (bkz. Himmetoğlu, Shikhkamalova ve Bayrak, 2021; Demirtaş, Arslan ve Güven, 2016).

İstihdama Geçiş Sürecinde Staj Uygulamaları ve Yapısal Sınırlılıkları

Özel Eğitim Meslek Okullarında öğrencinin iş yaşamına uyumunu sağlamak, mesleki becerileri uygulamalı olarak pekiştirmek ve mezuniyet sonrası istihdama geçişi kolaylaştırmak için staj olanakları bulunmaktadır. Staj, öğrencinin sosyal becerilerini geliştirmesine, özgüven ve benlik algısını güçlendirmesine ve bağımsız yaşam becerileri edinmesinde de önemli katkılar sunmaktadır.

Bence staj gerçekten çok etkili. Öğrenci staja gidebiliyorsa çok iyi. Mesleki becerilerini geliştirmesi açısından iyi oluyor. Çünkü gittikleri yerlerde çoğunlukla mesleğe yönelik şeyler yaptıkları için yeni şeyler öğreniyorlar ve bunlar onların özgüvenlerini arttırıyor. (E10)

Çocuk o fanustan çıkıyor. Farklı ortamlarda farklı kişilerle farklı durumlarla karşılaşıyor. Staja gittiği zaman maaş alıyor. Bu onların özgüvenlerinin inanılmaz yükselmesine sebep oluyor. (E14)

Sınıfımda şu an 2 öğrencim staja gidiyor. Çok mutlular, bireyselleştiler. Aileden bağımsız hareket edip otobüse tek başlarına binebiliyorlar. Stajdayken mesai kavramını öğrendiler. İşleri karşılığında bir ücret alacaklarını öğrendiler. Oradaki insanlarla sosyalleşiyorlar. Ast-üst ilişkisini öğreniyorlar. Bir işletmenin kurallarını benimsediler. Okuldansa oraya gitmek onları daha mutlu ediyor. Çünkü gerçek hayat orası. (E15)

Anlatılar, stajın öğrenciler açısından ikincil bir sosyalleşme süreci olduğunu ortaya koymaktadır. Staj uygulamaları, öğrencilerin aile ve okul ortamı dışına çıkarak farklı bireylerle ve kurumsal yapılarla etkileşime girmelerini, toplumsal rollerle tanışmalarını ve bu rolleri içselleştirmelerini sağlamaktadır. Ücret alma, mesai kavramı ve çalışma kurallarına uyum gibi unsurlar, öğrencilerin çalışma yaşamının normlarını ve değerlerini öğrenmelerine aracılık etmektedir. Bu sürecin, öğrencilerin özgüven ve özsaygılarının güçlenmesine ve kendilerinin topluma ait hissetmelerine de katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca "gerçek hayat" vurgusu, staj ortamının öğrencileri toplumsal gerçeklik ile tanıştıran bir alan sunduğunu göstermektedir. Bu durum, toplumsal dışlanma riskini azaltan ve sosyal kabulü arttıran bir deneyim olarak stajın önemini ortaya koymaktadır.

Anlatılar aynı zamanda staj sürecine katılımın önündeki temel engellerden birinin ailelerin aşırı korumacı tutumları olduğunu ortaya koymaktadır. Ailelerin çocuklarını staja göndermek istememe nedenleri arasında alay ve zorbalığa maruz kalma, tek başına başa çıkamama gibi kaygılar bulunmaktadır. Ailelerin korumacı tutumları, engelli bireylerin kamusal alandan uzaklaşmasına ve dolayısıyla normatif engelliliğin niyetlenilmemiş yeniden üretilişine neden olmaktadır.

Tercih etmeme sebeplerinden biri ise oraya gittiğinde tek başına yapabilir mi? Alay ederler mi? En çok korktukları nokta bu oluyor. Ben veliye de söylüyorum. Biz buna engel olamayız. Normal insan da olsa iş yerinde ya da bir yerlerde zorbalığa uğrayabilir. Bunu kabullenip duygusal olarak güçlü olmanız gerekli (E8).

Göndermemelerinin en birinci nedeni ailelerin çocuklarına korumacı yaklaşıp stajı reddetmesi. Biz en çok ailelerin çocuklarını bağımsızlaştırmamaları konusunda zorlanıyoruz. Dolayısıyla çok korumacı yaklaşıyorlar. Hep yanlarında olmak istiyorlar. Staja gönderme konusunda kaygılılar. Yapamaz diye düşünüyorlar. Ama yapıp yapamayacağını deneme konusunda eksikler (E12).

Mezuniyet Sonrası Yaşamda Yapısal Kırılganlıklar ve Sosyal Dışlanma

Bulgular, mezun öğrencilerin eğitim süreçlerini tamamladıktan sonra genellikle ev ortamında yaşamlarını sürdürdüklerine işaret etmektedir. Staj yapılan iş yerlerinde istihdam edilmeye devam eden mezun sayısının oldukça sınırlı, mezuniyet sonrası istihdam oranının da düşük olduğu görülmüştür.

Maalesef bizim en kötü yanımız öğrencilerimizin okul bittikten sonra hiçbir işe girememesi. Genelde evdeler. Çalışan öğrenci sayısı parmakla gösterilecek şekilde az. Onun dışında eğitimlerine devam ediyorlar mı? Dersek kurs açılıyorsa ve öğrenciler gidebiliyorsa ancak bu oluyor. Ama halk eğitimin açtığı kurslar dışında hep evdeler. (E10)

Şu ana kadar sadece bir mezun öğrencim var. EKPSS ile devlet memuru oldu. Onun dışında birkaç öğrenci var ama sürekli bir işe girip çıkan yani istikrarlı bir şekilde çalışan bir öğrencim yok. Geriye kalanlarda ise bazı aileler çok korumacı onların çocukları hep evdeler. (E13)

Erkek öğrenciler genelde çalışıyorlar. Kız öğrenciler genelde evde oluyorlar. Hatta evlenmiş çocuk sahibi olmuş mezun öğrencilerimiz de oluyor. Fakat genelde %80'i evde ve çalışmıyor. Burada cinsiyet faktörü önemli. Buradan çıktıktan sonra erkekler biraz daha sosyal ortamda bulunabiliyorlar ama aileler kızlarını koruma içgüdüsüyle "acaba dışarıda bir şey olur mu?" korkusuyla çalışmalarını istemiyorlar. (E15)

Öğretmenlerin deneyimleri, engelli bireylerin toplumsal hayata katılımının aynı zamanda yapısal fırsatların sınırlılığıyla da şekillendiğini ortaya koymaktadır. Anlatılarda vurgulanan sınırlı istihdam olanakları ve istikrarlı işlerin yokluğu, engelli bireylerin işgücü piyasasında ikincil ve güvencesiz bir konuma yerleştiklerine işaret etmektedir. Bulgular, TÜİK verileriyle de uyumludur. TÜİK 2023 verilerine göre engelli nüfusun işgücüne katılım oranı toplamda %22,1'iken bu oran erkeklerde %35,4, kadınlarda ise %12,5'tir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 22; bkz. Korkmaz, 2023; Kurt, 2020). Genel nüfusta kadınların işgücüne katılımı erkeklerden düşük olmakla beraber, engelli kadınlarda bu farkın çok daha belirgin olduğu görülmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2023: 22). Bu durum, engelli bireylerin özellikle de engelli kadınların istihdama erişimde ciddi yapısal ve sosyal engellerle karşılaştığını göstermektedir. Anlatılar, erkek mezunların çalışma yaşamına katılım oranlarının daha fazla olduğunu, kız öğrencilerin ise çoğunlukla ev içinde kaldığına işaret etmektedir. Bulgular, engelliliğin toplumsal cinsiyetle de kesişen bir toplumsal deneyim alanı olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Toplumsal sistemler genel olarak makro ve mikro düzey bileşenlerin karşılıklı etkileşimi içinde, geri besleme mekanizmalarıyla işlemektedir (Giddens, 1984/2020). Birey toplumsal olarak yapılandırılmış bir anlam dünyası içine doğmakta ve bu anlam örüntüsü, bireyin toplumsal kimliğini inşa etmesinde temel bir referans çerçevesi oluşturmaktadır. Sosyalleşme süreciyle edinilen ve içselleştirilen toplumsal kimlik sadece bireysel düzeyde kalmamakta, aynı zamanda toplumsal sistemin yapısal özelliklerini geri besleyerek sistemin üretimine ve yeniden üretimine katkı sunmaktadır. Araştırma bulguları, normatif engelliliğin yeniden üretiminin de benzer biçimde etkileşimsel ve döngüsel bir mantıkla işlediğine işaret etmektedir.

Katılımcı anlatıları, engelli bireylerin, toplumsal yapının engelliliğe ilişkin atıflarını gündelik yaşam deneyimleri aracılığıyla içselleştirdiklerini ve benlik algılarını bu atıflar üzerinden inşa ettiklerini ortaya koymaktadır. Bulgular, bu sürecin sadece engelli çocuklarla sınırlı olmadığını, aile üyelerini ve özellikle bakım sorumluluğunu üstlenen kadınları da kapsayan ilişkisel bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Gündelik etkileşimlerde karşılaşılan ötekileştirici bakışlar ve etiketleyici söylemler, aile bireylerinin de normatif engellilik algısını içselleştirmesine yol açabilmektedir. Bu bağlamda

aileler de toplumsal normatif beklentilerin çocuğun benlik algısına yerleşmesinde dolaylı, fakat belirleyici bir rol üstlenebilmektedir.

Anlatılar, sosyal açıdan kabul görmediğini ve görmeyeceğini deneyimleyen (Goffman, 1963/2014: 21) engelli çocuklar ve ailelerin zamanla kamusal alandan ve sosyal yaşamdan geri çekilme eğilimi gösterebildiğine işaret etmektedir. Bu geri çekilme, uzun vadede engelliliğin görünmez kılınmasına ve norm dışı bir konumda sabitlenmesine yol açabilmektedir. Sosyal temasın azalması, önyargıların kırılmasını zorlaştırmakta ve engelliliğin değişmez bir 'ötekilik' hâli olarak yeniden üretilmesine zemin hazırlamaktadır. Başka deyişle, engelli çocuklar ve ailelerin yaşadığı mekânsal ve sosyal kapanma, normatif engelliliğin niyetlenilmemiş biçimde yeniden üretilmesine yol açmaktadır.

Araştırma bulguları, engelliliğin eğitim sistemi, istihdam olanakları ve kurumsal düzenlemeler gibi yapısal mekanizmalar aracılığıyla da yeniden üretildiğini göstermektedir. Eğitim kurumunun mekânsal/fiziksel kısıtları, atölyelerin/uygulama alanlarının yetersizliği ile sürdürülebilir istihdam olanaklarının sınırlılığı, normatif engelliliğin kurumsal düzeyde yeniden üretildiği başlıca alanlar olarak ortaya çıkmaktadır. Kurumsal düzeneklerin, bireyin içselleştirilmiş engellilik algısını dönüştürebilecek yeterli ve süreklilik arz eden araçlar sunamaması, normatif engelliliğin döngüsel olarak yeniden üretilmesine neden olmaktadır.

Bulgular ayrıca, engelliliğin, toplumsal sistemin diğer yapısal bileşenlerinden bağımsız bir olgu olmadığını; eğitim düzeyi, sosyo-ekonomik koşullar ve toplumsal cinsiyet rolleriyle kesişen çok boyutlu bir alan olduğunu ortaya koymaktadır. Bu çerçevede çalışma, hafif düzeyde zihinsel engelli bireyler odağında, engelliliğin gündelik yaşam pratiklerinden toplumsal yapılara uzanan çok katmanlı ve geri beslemeli bir yeniden üretim süreci içinde ele alınması gerektiğini göstermektedir. Bu anlamda daha kapsayıcı ve bütüncül sosyal politika ve uygulamaların geliştirilmesi önem arz etmektedir. Çalışma, kapsayıcı eğitim ve istihdam politikalarının sadece tekil kurumsal düzenlemelerle değil, birbirini tamamlayan ve eşgüdüm içinde işleyen yapısal mekanizmalarla anlamlı hale gelebileceğini göstermektedir.

Araştırma bulguları; tanılama ve yönlendirme süreçleri, okul içi eğitim pratikleri, staj uygulamaları ve mezuniyet sonrası istihdam mekanizmaları arasında süreklilik ve eşgüdüm sağlanmadığında, engelli bireylerin kamusal yaşamdan geri çekilmesine yol açan yapısal boşlukların ortaya çıktığını ortaya koymaktadır. Özellikle özel eğitim meslek okullarında edinilen becerilerin istihdam alanına taşınamaması, staj uygulamalarının süreklilik kazanamaması ve mezuniyet sonrası destek mekanizmalarının sınırlı kalması, sistemin normatif engellilik algısını yeniden üreten bir işleve bürünebileceğini göstermektedir. Bu bağlamda kapsayıcılık sadece erişim sağlamakla sınırlı bir ilke değil; eğitim, istihdam ve sosyal destek alanlarının birlikte ve tutarlı biçimde işlemesini gerektiren bütüncül bir toplumsal düzenleme olarak ele alınmalıdır.

Öte yanda çalışma kapsamında, normatif engelliliği üreten sistemik kabullerin görünür kılınmasının taşıdığı önem belirginleşmiştir. Geç modern toplumlarda hâkim olan mükemmellik, performans ve işlevsellik temelli temsillerin 'doğallaştırılmaması'; bu temsillerin tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilmiş olduğunun akademi, medya ve politika dilinde aktarılmasının stratejik öneme sahip olduğu

düşünülmektedir. Bu yönde normatif beden/zihin ve işlevsellik ölçütlerine karşı eleştirel farkındalığı destekleyecek mekanizmaların güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Normatif engelliliğin birey düzeyinde yeniden üretimini kesintiye uğratmayı hedefleyen; bireylerin özsaygı ve öz-yeterlilik algılarını yeniden yapılandırmalarına olanak tanıyan psikososyal destek programlarının yaygınlaştırılması, kapsayıcı toplumsal dönüşüm açısından temel bir gereklilik olarak öne çıkmaktadır.

Sonuç olarak bu çalışma, kapsayıcı politikaların etkili olabilmesi için gündelik etkileşimler, kurumsal düzenekler ve sosyal politikaların birbirini tamamlayan ve eşgüdüm içinde işleyen bir yapı oluşturması gerektiğine; aksi halde ortaya çıkan boşlukların normatif engellilik algısını yeniden üretme riski taşıdığına işaret etmektedir. Bu yönüyle çalışma, engelliliğin çok katmanlı ve ilişkisel doğasına işaret ederek normatif engelliliğin dönüştürülebilmesi adına sosyolojik bir perspektif sunmaktadır.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Araştırma, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu'nun 17.02.2025 tarih ve 688069 sayılı kararı ile etik açıdan uygun bulunmuştur. MEB.TT.2025.021357 başvuru numarası ve 14.04.2025 tarihli resmi yazısı ile İzmir İl Milli Eğitim Müdürlüğü'nden araştırma ve uygulama izni alınmıştır. Etik ilke ve hassasiyetler doğrultusunda çalışmada okulun adı belirtilmemiş, katılımcıların anlatılarında yer alan isimler değiştirilmiştir.

ARAŞTIRMACILARIN KATKI ORANI

Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study approaches disability as a phenomenon that is continuously reproduced through social relations, discourses, and social structures. The main objective of the research is to analyze sociologically how disability is reproduced through everyday interactions and structural mechanisms by revealing the social barriers encountered by individuals with disabilities in daily life, throughout the educational process, and during the transition to employment. In this respect, the study focuses on individuals with mild intellectual disabilities who are enrolled in, or have graduated from, vocational special education schools.

The research was designed within the framework of a qualitative research approach and adopts a holistic single-case study design. Fieldwork was conducted at a vocational special education school located in İzmir. In line with ethical principles and sensitivities, direct interviews were not conducted with individuals with mild intellectual disabilities. Instead, a multi-actor perspective was employed, and semi-structured interviews were carried out with teachers, school administrators, and parents of

both current students and graduates. This approach enabled a comprehensive analysis of how disability is experienced and interpreted across different social positions. Data obtained from a total of 60 participants were analyzed using the thematic analysis method. Initially, participants' statements were divided into meaning units, and narratives related to everyday life experiences, the educational process, and the transition to employment were coded through open coding. During the coding process, the narratives of educators and parents of both current students and graduates were analyzed together, taking similarities and differences into account. In the subsequent stage, the codes were grouped based on their semantic relationships, and overarching themes were constructed. To ensure the reliability of the study, the data were independently coded by two researchers, and the themes were generated separately. In the reporting phase, the themes were presented within a descriptive framework and supported by direct quotations from participants in order to enhance their visibility. Throughout the analysis and interpretation process, the relationship between micro-level everyday experiences and macro-level social and institutional structures was examined from a sociological perspective.

The findings of the research are organized around two main themes: (i) the reproduction of disability in everyday life and (ii) the reproduction of disability through structural mechanisms. Within the scope of the first theme, it was identified that individuals with mild intellectual disabilities experience intense stigmatization and othering in their daily lives. Participant narratives indicate that individuals with disabilities are positioned as "different" and "abnormal" through the gazes, discourses, and attitudes they encounter in public spaces. This situation leads individuals to define themselves through the gaze of others and, over time, to internalize negative social judgments. Internalized disability emerges as a significant mechanism that undermines individuals' perceptions of self-worth and restricts their participation in social life.

It was also found that the stigmatization that emerges in everyday interactions is not limited to individuals with disabilities but becomes a relational experience that also encompasses family members. In particular, the fact that caregiving labor is largely undertaken by women demonstrates that gender roles further intensify the experience of disability. To protect their children from othering gazes, families tend to limit their contact with public spaces, which in turn leads to a process of social isolation and withdrawal that can be described as "confined to the home." The study reveals that, in the long term, these protective strategies increase the invisibility of individuals with disabilities and reproduce normative perceptions of disability.

The second main theme, the reproduction of disability through structural mechanisms, was analyzed through diagnostic processes, educational environments, and experiences related to the transition to employment. The findings indicate that diagnostic and placement processes in borderline categories such as mild intellectual disability are highly challenging and complex. Differences in evaluation practices between healthcare institutions and Guidance and Research Centers render the process uncertain and exhausting for families, while incorrect or incompatible placements create pedagogically challenging situations within educational settings.

Although vocational special education schools play a significant role in preparing individuals with disabilities for employment by enabling them to acquire vocational skills, they also entail various structural and institutional limitations. The fact that workshops and vocational fields offered in schools are often determined according to the existing teaching staff rather than students' interests and abilities restricts the vocational guidance process. Furthermore, inadequacies in physical infrastructure, accessibility problems, and the limited availability of artistic and sports activities negatively affect students' multidimensional development. This situation demonstrates that disability is reproduced not only at the individual level but also through spatial and institutional arrangements. In the transition to employment, internship programs stand out as a positive component highlighted by the study. Internships contribute to students' development of self-confidence, enhancement of social skills, and learning of workplace norms. However, the limited availability of internship opportunities and families' protective attitudes hinder the widespread implementation of this process. In the post-graduation period, it was found that stable employment opportunities are highly limited and that a large proportion of graduates lead a passive life at home. This situation reveals that individuals with disabilities are pushed into a secondary and precarious position within the labor market.

The findings further demonstrate that disability is not an isolated phenomenon independent of other structural components of the social system, but rather a multidimensional field intersecting with educational level, socio-economic conditions, and gender roles. Within this framework, the study shows that, with a focus on individuals with mild intellectual disabilities, disability should be addressed as part of a multilayered and feedback-driven process of reproduction extending from everyday life practices to broader social structures. In this regard, the development of more inclusive and holistic social policies and practices is of importance. The study demonstrates that inclusive education and employment policies can become meaningful not through isolated institutional arrangements alone, but through structural mechanisms that are complementary to one another and operate in coordination.

In conclusion, this study points to the necessity for inclusive policies to be effective by establishing a structure in which everyday interactions, institutional arrangements, and social policies are complementary to one another and operate in coordination; otherwise, the resulting gaps carry the risk of reproducing normative perceptions of disability. In this respect, the study offers a sociological perspective aimed at transforming normative disability by highlighting the multi-layered and relational nature of disability.

KAYNAKÇA

AAIDD (2026). [American Association on Intellectual and Developmental Disabilities]. Defining vriteria for intellectual disability. https://www.aaidd.org/intellectual-disability/definition (Erişim Tarihi: Ocak, 2026)

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (2023). *Engelli ve Yaşlı İstatistik Bülteni (Nisan 2023)*. T.C. Aile

ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://aile.gov.tr/media/135432/eyhgm_istatistik_bulteni_nisan_23.pdf (Erişim Tarihi Ocak 2026).

Aksu, M. (2011). *Zihinsel Engelli Çocuklarda Görsel Sanatlar Eğitiminin Motor Beceri Gelişimine Katkısı.* Uludağ Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü [Yüksek Lisans Tezi].

Aktaş, Y. ve Alaboudi, M. M. (2025). İstanbul'da görev yapan RAM çalışanlarının perspektifinden özel eğitime ihtiyacı olan bireylerin tanılama ve değerlendirme süreçlerinin incelenmesi. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 21(1): 119–146. https://doi.org/10.17244/eku.1627641

Alport, G. W. (1979). *The nature of prejudice* (25th anniversary ed., unbridged). Addison-Wesley Publishing Company.

Atbaşı, Z. ve Özdemir, C. (2020). Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetlerinin Sunumu. Uğur Sak, Seyfettin Toraman (Editörler). *Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetleri* içinde (49-71). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_01/22170504_13143029_turkyyeyde_ozel_eyytym_hyzmetlery.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Bauman, Z. (2005/2018). *Akışkan Hayat*. (Çev. Akın Emre Pilgir). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Burcu, E. (2007). *Türkiye'de Özürlü Birey Olma: Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Burcu, E. (2015). Türkiye'de Yeni Bir Alan: Engellilik Sosyolojisi' ve Gelişimi. *Sosyoloji Konferansları*, (52), 319-341. DOI: 10.18368/IU/sk.21828

Burcu, E. (2020). *Engellilik Sosyolojisi*. (2. Baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.

Campbell, F. K. (2019). Precision ableism: a studies in ableism approach to developing histories of disability and abledment. *Rethinking History*, 23(2): 138-156. DOI: 10.1080/13642529.2019.1607475.

Ceylan Çapar, M. ve Ceylan, M. (2022). Durum Çalışması ve Olgubilim Desenlerinin Karşılaştırılması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (Özel Sayı 2): 295-312. https://doi.org/10.18037/ausbd.1227359.

Birleşmiş Milletler. (2006). Convention on the Rights of Persons with Disabilities [Engelli Haklarına İlişkin Sözleşme] https://social.desa.un.org/issues/disability/crpd/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-articles (Erişim Tarihi: Mayıs, 2026)

Çağlayan, N. (2014). Zihinsel Engelli Bireylerin Eğitiminde Görsel Sanatlar Dersinin Yeri ve Önemi. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,* 4 (1): 91-101.

Çitil, M. ve Doğan, İ. (2019). Engelli çocuğu olan ailelerin yapısı ve toplumsal ilişkilerin belirlenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(43): 61-108. https://doi.org/10.21560/spcd.v19i46288.453941

Çitil, M. (2020). "Özel Eğitim Alanının Kavramsal, Tarihsel ve Yasal Temelleri". Uğur Sak, Seyfettin Toraman (Editörler). *Türkiye'de Özel Eğitim Hizmetleri* içinde (11-48). Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü.

https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_01/22170504_13143029_turkyyeyde_ozel_eyytym_hyzmetlery.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Demirtaş, H.; Arslan, M. ve Güven, D. (2016). Özel Eğitim Okullarının Yönetsel Sorunları. *e-International Journal of Educational Research*, 7(1): 27-49.

Duru, S. ve Duyan, V. (2017). Engelli Çocuğa Sahip Ailelerde Toplumsal Cinsiyet Rolleri. *KADEM Kadın Araştırmaları Dergisi*. 3(2), 200-211. https://doi.org/10.21798/kadem.20182365970

Eripek, S. (2021). *Zihin Yetersizliği Olan Bireyler ve Eğitimleri*. (4. Baskı). Pegem Akademi.

Ergin, E. (2024). *Okul Öncesi Dönemdeki Özel Gereksinimli Çocuklarla Uygulanan Sanat Etkinliklerinin Çocukların Bütünsel Gelişimine Yansımaları.* Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Temel Eğitim Anabilim Dalı Okul Öncesi Eğitimi Programı [Doktora Tezi].

Erol Karaca, Z. ve Nam, D. (2021). Kronik Bir Sosyal Sorun: Engellilere Yönelik Ayrımcılık. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(1): 167–194.

Giddens, A. (1984/2020). *Toplumun İnşası: Yapılaşma Teorisinin Ana Hatları*. (Çev. Ü. Tatlıcan). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Goffman, E. (1963/2014). *Damga: Örselenmiş Kimliğin İdare Edilişi Üzerine Notlar*. (Çev. Ş. Geniş; L. Ünsaldı; S. N. Ağırnaslı). Ankara: Heretik Yayınları.

Hall, I.; Strydom, A.; Richards, M.; Hardy, R.; Bernal, J. & Wadsworth, M. E. (2005). Social outcomes in adulthood of children with intellectual impairment: evidence from a birth cohort. *Journal of intellectual disability research,* 49(3): 171-82. DOİ: 10.1111/j.1365-2788.2005.00636.x.

Himmetoğlu, B.; Shikhkamalova, V. ve Bayrak, C. (2022). Özel eğitim öğretmenlerinin karşılaştıkları sorunlar ve bu sorunların çözümünde okul yöneticilerinin rolü. *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(3): 1597–1618.

Huges, B. (2000). Medicine and the Aesthetic Invalidation of Disabled People. *Disability & Society*, 15(4): 555-568. DOI: 10.1080/09687590050058170.

Jóhannsdóttir, Á.; Egilson, S.P. & Haraldsdóttir, F (2021). Implications of Internalised Ableism for the Health and Wellbeing of Disabled Young People. *Sociology of Health & Illness*, 44: 360-376. https://doi.org/10.1111/1467-9566.13425.

Kolat, S. (2009). *Avrupa Birliği Sosyal Politikası Çerçevesinde Özürlülere Yönelik Ayrımcılıkla Mücadele ve Türkiye'deki Yansımaları.* T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı, Ankara [Doktora Tezi].

Kaldık, B. (2024). Engelli bireylerin sosyal dışlanma deneyimleri üzerine fenomenolojik bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 35(3), 393-420. DOI: 10.33417/tsh.1366165

Korkmaz, B. C. (2023). Türkiye'de Engelli İstihdamında Yaşanan Zorluklar. *Ufkun Ötesi Bilim Dergisi.* 23(1): 62-81. https://doi.org/10.54961/uobild.1264127

Kurt, B. (2020). *Zihinsel Engelli Bireylerin İstihdam Sorunu ve Çözüm Önerileri.* İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü [Yüksek Lisans Tezi].

Li, X.; Yang, H.; Wang, H. & Jia, J. (2020). Family socioeconomic status and home-based parental involvement: A mediation analysis of parental attitudes and expectations. *Children and Youth*

Services Review, 116, 105111. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2020.105111

MEB (2018). *Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği*. Resmî Gazete (Sayı: 30471). https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_07/09101900_ozel_egitim_hizmetleri_yonetmeligi_07072018.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

MEB (2022a). *Bireyselleştirilmiş Eğitim Programı: Tüm Öğretmenler için Yol Haritası*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_02/06165410_20140845_byreyselleytyrylmyy_eyytym_programi_tum_oyretmenler_ycyn_yol_haritasi.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

MEB (2022b). *Kaynaştırma/Bütünleştirme Yoluyla Eğitim Uygulamaları Ulusal Eylem Planı: 2022-2026*. Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_12/03103346_Ulusal_Eylem_PlanY_3_KasYm.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

MEB (2025). *Zihinsel Yetersizliği Olan Bireyler: "Aileler İçin Rehber Kitapçık"*. Ankara https://orgm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2025_01/31172148_zihinselyetersizlik.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Oliver, M. (2013). The social model of disability: thirty years on. *Disability & Society*, 28(7), 1024-1026, DOI: 10.1080/09687599.2013.818773.

Özmen, D. ve Çetinkaya, A. (2012). Engelli çocuğa sahip ailelerin yaşadığı sorunlar. *Ege Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Dergisi*, 28 (3): 35-49.

Pettigrew, T. F. & Tropp, L. R. (2006). A Meta-Analytic Test of Intergroup Contact Theory. *Journal of Personality and Social Psychology*, 90(5): 751–783. DOI: 10.1037/0022-3514.90.5.751

Putnick, D. L.; Perkins, N. J.; Yeung, E. & Peddada, S. D. (2024). Do maternal and paternal education protect against developmental delays? *Research in Developmental Disabilities*. 154.104848. https://doi.org/10.1016/j.ridd.2024.104848

Retief, M. & Letšosa, R. (2018). Models of disability: A brief overview. *HTS Teologiese Studies/Theological Studies,* 74(1), a4738: (1-8) https://doi.org/ 10.4102/hts.v74i1.4738

Sağlık Bakanlığı (2019a). *Erişkinler için Engellilik Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik*. Resmî Gazete (Sayı: 30692). https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2019/02/20190220-2.htm (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Sağlık Bakanlığı (2019b). *Çocuklar İçin Özel Gereksinim Değerlendirmesi Hakkında Yönetmelik*. Resmî Gazete (Sayı: 30692). https://erapor.saglik.gov.tr/portal/documents/cocuklar_icin_ozel_gereksinim_degerlendirmesi_hakkinda_yonetmelik_ek2.pdf (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Samav, F. D. ve Sallan Gül, S. (2021). *Sakatlığın Değişen Yüzü ve Engellilik Sosyolojisi: Normalleştirme, Sağlıklılaştırma ve Evde Bakımın Kadınlaşması*. İstanbul: Bağlam Yayıncılık.

Sasikala, G. & Swarnakumari P. (2020). The Impact of Inclusive Education on Children with Mild Intellectual Disabiliy in Promoting Social Skills and Peer Positive Attitudes in Trichy District.

Indian Journal of Public Health Research & Development, 11(7): 132-136. https://doi.org/10.37506/ijphrd.v11i7.10068

Slattery, M. (2003/2012). *Sosyolojide Temel Fikirler*. (Yayına Haz. Ü. Tatlıcan ve G. Demiriz). (5. Basım). Bursa: Sentez Yayıncılık.

Subaşı, M. ve Okumuş, K. (2017). Bir Araştırma Yöntemi Olarak Durum Çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21*(2): 419-426.

Şahin, A. ve Şahin, F. (2020). Zihinsel Engelli Çocuklarda Spora Katılımın Sosyal Beceri Gelişimine Etkileri. *Mediterranean Journal of Sport Science*, 3(2): 236-242. https://doi.org/10.38021/asbid.764254

Toker, A. (2022). Sosyal Bilimlerde Nitel Veri Analizi İçin Bir Kılavuz, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 51 (Özel sayı 1): Ö319-Ö345. https://doi.org/10.30794/pausbed.1112493

Turan Gürhopur, F. D. & İşler Dalgıç, A. (2017). Zihinsel Yetersiz Çocuğu Olan Ebeveynlerde Aile Yükü. *Psikiyatri Hemşireliği Dergisi, 8(1): 9–16.*

Ünal, V. (2021). Türkiye'de Engellilik Yaklaşımlarının Sosyal Politika Açısından Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 45(2): 235-258.

WHO & WB (2011). [World Health Organization & World Bank] *World Report on disability*. World Health Organization. https://www.who.int/teams/noncommunicable-diseases/sensory-functions-disability-and-rehabilitation/world-report-on-disability (Erişim Tarihi: Ocak 2026)

Yıldırım Sarı, H. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *C.Ü. Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi,* 11(2): 1-7*.*

Yürekli, M. ve Şafak, P. (2022). Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinde Çalışan Öğretmenlerin Ağır ve Çoklu Yetersizliği Olan Bireylerin Eğitsel Değerlendirme ve Tanılama Süreçlerine İlişkin Görüşleri. *Milli Eğitim Özel Eğitim ve Rehberlik Dergisi*, 2(3): 246-280. https://doi.org/10.33711/yyuefd.1108291

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Nitel Araştırma Makalesi / Qualitative Research Article

The Experience of Distance Social Work Education: A SWOT Analysis

Uzaktan Sosyal Hizmet Eğitimi Deneyimi: Bir SWOT Analizi

Mehmet KIRLIOĞLU[1], Demet AKARÇAY ULUTAŞ[2], Dilara USTABAŞI GÜNDÜZ[3]

[1] Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Karabük, mehmetkirlioglu@karabuk.edu.tr, kirlioglumehmet@gmail.com
ORCID: 0000-0003-0130-0841

[2] Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, demet.akarcay@karatay.du.tr, demetakarcay@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5872-2549

[3] Doç. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü, Konya, dilara.ustabasi@karatay.du.tr, dilaraustabasi@gmail.com
ORCID: 0000-0002-8184-8446

Başvuru: 13.10.2025

Kabul: 30.06.2026

Atıf: Kırlıoğlu, M., Akarçay Ulutaş, D. & Ustabaşı Gündüz, D. (2026). The experience of distance social work education: A SWOT analysis. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 1023-1048. DOI: 10.33417/ tsh.1802956

ABSTRACT

Distance education in social work offers numerous benefits and diverse experiences, particularly regarding the profession's development and inclusivity. Despite these advantages, significant challenges are also associated with this mode of education. While existing research has predominantly examined distance education experiences during the acute phase of the COVID-19 pandemic from students' perspectives, this study provides a post-crisis, decision-maker-centered analysis spanning both mandatory and voluntary remote education periods (2021–2024). The study explores the strengths and weaknesses of distance social work education and raises awareness of the opportunities and threats (SWOT) related to this educational model. Conducted through qualitative research procedures, the study involved in-depth interviews with 12 academics serving as department chairs or vice-chairs in social work departments, who were involved in decision-making and organizing processes during mandatory remote education periods. The data analysis revealed that the main strengths of distance social work education include accessibility, advanced teaching techniques, and flexibility. In contrast, its weaknesses include the digital divide, technical and copyright issues, and challenges in interpersonal skills development. The opportunities of this educational model encompass global solidarity and justice, access to practice examples, and the promotion of a hybrid model. At the same time, threats include the high cost of technology, concerns about educational quality, and security and ethical issues. Crucial recommendations are provided to improve distance social work education practices, such as reducing the digital divide, enhancing technological access, developing interaction and relationship skills, establishing a clear framework for record security and confidentiality, and devising strategies to impart practical skills in an online environment.

Keywords: *Distance Education, Social Work Education, SWOT Analysis*

ÖZ

Sosyal hizmet alanında uzaktan eğitim, özellikle mesleğin gelişimi ve kapsayıcılığı açısından çok sayıda fayda ve farklı deneyimler sunmaktadır. Bu avantajlara rağmen, bu eğitim şekliyle ilgili önemli zorluklar da bulunmaktadır. Mevcut araştırmalar uzaktan eğitim deneyimlerini ağırlıklı olarak COVID-19 pandemisinin akut döneminde ve öğrenci perspektifinden incelemiş olmasına karşın, bu çalışma hem zorunlu hem de gönüllü uzaktan eğitim dönemlerini kapsayan (2021–2024), kriz sonrası sürece odaklanan ve karar alıcı konumundaki akademisyenlerin deneyimlerini merkeze alan bir analiz sunmaktadır. Bu çalışma, uzaktan sosyal hizmet eğitiminin güçlü ve zayıf yönlerini araştırmakta ve bu eğitim modeliyle ilgili fırsatlar ve tehditler (SWOT) hakkında farkındalık yaratmaktadır. Nitel araştırma prosedürleriyle yürütülen bu çalışmada, sosyal hizmet bölümlerinde bölüm başkanı veya başkan yardımcısı olarak görev yapan 12 akademisyenle derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Bu akademisyenler, zorunlu uzaktan eğitim dönemlerinde karar alma ve organizasyon süreçlerinde yer almışlardır. Veri analizi, uzaktan sosyal hizmet

eğitiminin temel güçlü yönlerinin erişilebilirlik, gelişmiş öğretim teknikleri ve esneklik olduğunu ortaya koymuştur. Buna karşılık, zayıf yönleri arasında dijital uçurum, teknik ve telif hakkı sorunları ve kişiler arası becerilerin geliştirilmesindeki zorluklar yer almaktadır. Bu eğitim modelinin fırsatları arasında küresel dayanışma ve adalet, uygulama örneklerine erişim ve hibrit bir modelin teşvik edilmesi yer almaktadır. Aynı zamanda, tehditler arasında teknolojinin yüksek maliyeti, eğitim kalitesiyle ilgili endişeler, güvenlik ve etik konuları yer almaktadır. Uzaktan sosyal hizmet eğitimi uygulamalarını iyileştirmek için dijital uçurumun azaltılması, teknolojik erişimin artırılması, etkileşim ve ilişki becerilerinin geliştirilmesi, kayıt güvenliği ve gizliliği için net bir çerçeve oluşturulması ve çevrimiçi ortamda pratik becerilerin kazandırılması için stratejiler geliştirilmesi gibi önemli tavsiyelerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler*:* *Uzaktan Eğitim, Sosyal Hizmet Eğitimi, SWOT Analizi*

INTRODUCTION

The distance education process has been ongoing for many years around the world. Over the years, studies on the structure of distance education have focused on the skills expected from students and instructors (Dinh & Nguyen, 2020). These skills include using digital tools and applications; accessing technical infrastructure such as hardware and software; individualized study and planning, organizing human relations independently of time and space, autonomy, and inter-institutional (public, private, and non-governmental organizations) cooperation.

Distance education is considered as a method of open education (Saumya & Singh, 2020) and when the data of a study comparing the distance education models of 12 countries including Türkiye, Germany, the United Kingdom and India (Qayyum & Zawacki-Richter, 2019) are examined, it is noteworthy that the number of students enrolled in distance education in Germany is approximately 154,000, while in Türkiye this number is almost ten times higher.

Social work education is based on a competency-based curriculum design that focuses on the student's critical thinking, emotional responses, and decision-making abilities related to practice areas, including knowledge, values, skills, and cognitive and emotional processes (Council on Social Work Education 2022a). The International Federation of Social Workers (IFSW) (2020) structures the standards of social work education around creating an education system that upholds the values and principles of the profession, such as respect, equality, and inclusivity. In social work education, where professional practice is crucial, distance education curricula must be based on structured guidelines for the ethical use of technology. In the United States, while 57% of doctoral programs in social work and 24% of master's programs offer an online option for most courses, it is seen that only about 10% of undergraduate programs offer such an option, and about 16% apply a hybrid model (Council on Social Work Education, 2022b). It is understood that practice courses are not offered online to any degree, and as the level of education increases, online courses in social work education are viewed as more acceptable.

Constructivist theory is an invaluable tool for clarifying the assumptions of distance education and creating effective instructional designs (Garrison, 1993). This theory highlights the importance of critical thinking and encourages students to develop skills that will help them succeed in a complex and uncertain world through active and collaborative learning (Mattar, 2018). It also explains how social work students embrace the values and ethical principles of the field while developing crucial intervention skills through real-life experiences in field practice (Lischer et al., 2021). According to Chung (1991), a constructivist learning environment is one where knowledge, authority, and responsibility are shared between teachers and students, with the teacher serving as a guide and organizing students into diverse small groups. Additionally, distance education empowers social work professionals to stay updated with technologies that facilitate virtual communication and practice (Dash, 2019), while allowing students to easily access online materials and videos, thus

facilitating information processing through technology (Aqda et al., 2011). The shift toward distance education presents major challenges, including student isolation, cultural differences, limited self-expression, and marginalization (Fox, 2017). To overcome these obstacles, it is critical to establish constructivist tools and learning environments that empower students to create their understanding and engage with course material (Tam, 2000). Research has shown that traditional education's interactive and collaborative aspects align with distance education. Additionally, constructivist learning theory promotes cognitive skill development and emphasizes the educator's role as a facilitator. The widespread adoption of distance education in the field has drawn attention to its impact on the essence and quality of social work education. Distance education in social work opens a world of benefits and diverse experiences, shaping the development and inclusivity of the profession.

A review of the existing literature reveals that distance education offers both specific contributions and notable limitations for social work education. On the contribution side, studies have reported that online platforms can enhance accessibility for students in geographically underserved areas, support the integration of diverse multimedia resources into teaching, and facilitate exposure to international perspectives and cross-cultural learning experiences (Freddolino & Knaggs, 2005; Saumya & Singh, 2020). Furthermore, technology-mediated education has been associated with the development of digital literacy skills that are increasingly relevant to contemporary social work practice, including virtual case management, telehealth interventions, and simulation-based competency training (Huttar & BrintzenhofeSzoc, 2020; Baker & Jenney, 2022). Recent studies have demonstrated that virtual simulations can effectively enhance students' clinical abilities, such as assessment, intervention, and digital communication skills, under structured mentorship (Heinsch et al., 2023), while broader frameworks increasingly call for the systematic integration of digital competencies into social work curricula rather than treating them as optional additions (Fjeldheim et al., 2024; Taylor-Beswick, 2022). On the limitations side, however, the literature consistently identifies significant concerns about the adequacy of distance education in meeting the profession's distinctive pedagogical requirements. Field practice, widely regarded as the cornerstone of social work education, remains particularly challenging to deliver in online formats, as it relies on direct client contact, supervised relationship-building, and real-time emotional processing (Alston et al., 2017; Jun et al., 2021). Although emerging educational models have attempted to recreate field-like experiences through video conferencing, remote supervision, and simulation-based alternatives (Heinsch et al., 2023; McInroy, 2019), research consistently indicates that wholly online formats still struggle to replicate the core experiential elements of in-person field practice, and that significant digital knowledge gaps persist between social work education and frontline practice expectations (Fjeldheim et al., 2024; Zhu & Andersen, 2021). Studies have also documented that distance education environments constrain the development of core professional competencies such as empathic communication, nonverbal observation skills, and the capacity to manage emotionally

charged interactions (Janigová & Zdráhalová, 2022; Zhukova et al., 2024). The absence of full eye contact, gestures, and body language in online formats slows emotional responses and increases the risk of misinterpreting emotional states, while group-based activities essential for building teamwork, negotiation, and interpersonal skills are significantly diminished in digital environments (Georgiou, 2026; Pesha & Kamarova, 2020). Additionally, concerns have been raised regarding the ethical dimensions of online social work education, including the security of recorded sessions, the confidentiality of sensitive case discussions, and the difficulty of maintaining professional boundaries in virtual settings (Reamer, 2013; Rodríguez-Martínez et al., 2024). Technology-mediated environments introduce uncertainties about the reliability and confidentiality of online tools (Afrouz & Lucas, 2023), while the blurring of personal and professional boundaries in digital spaces creates risks of dual relationships that remain insufficiently addressed by existing guidelines (Duncan-Daston et al., 2013; Barsky, 2019). Despite this growing body of evidence, few studies have systematically assessed both the contributions and limitations of distance social work education within a unified analytical framework that also accounts for the perspectives of academic decision-makers in specific national contexts.

Although a growing body of literature has examined distance education experiences during the COVID-19 pandemic, these studies predominantly captured immediate crisis-driven reactions under mandatory remote education conditions (Dinh & Nguyen, 2020; Lischer et al., 2021; Drašler et al., 2021). Moreover, the majority of pandemic-era research has focused on student perspectives, leaving a significant gap in understanding the experiences and strategic evaluations of academic decision-makers who organized and managed department-level distance education processes. The present study addresses these gaps in several ways. First, the data collection period spanning from 2021 to 2024 captures not only the mandatory remote education phase but also the voluntary and hybrid transition period that followed, providing a longitudinal window into how perceptions and practices evolved beyond the initial crisis response. Second, by specifically targeting department chairs and vice-chairs in social work departments, this study foregrounds the managerial and organizational dimensions of distance education, perspectives that remain underrepresented in the existing literature. Third, applying a SWOT analysis framework moves beyond the conventional advantage-disadvantage dichotomy commonly used in pandemic studies, offering a four-dimensional strategic assessment that identifies not only current strengths and weaknesses but also future-oriented opportunities and threats. Finally, situating this research within the Turkish context, where the number of distance education students is approximately ten times that of countries like Germany (Qayyum & Zawacki-Richter, 2019) and where social work departments have rapidly proliferated, adds contextual specificity that enriches the broader international discourse. This study seeks to investigate the strengths and weaknesses of distance social work education, shedding light on the opportunities and threats (SWOT) encountered in this model. Through this approach, we aim to illuminate the genuine effects of this experience and promote its progress.

METHOD

Study Design and Procedure

In the study designed by the qualitative research procedure, a descriptive phenomenological approach was used to uncover the discovered meanings created by the experienced realities in the participants (Creswell, 2020). Phenomenology, based on Husserl's works explaining the synthesis created by experiences and the process of meaning-making, points to the meanings and emotional transitions found in people through the cognitive processing of symbols offered by real life (Husserl, 1999). This approach is consistent with the aim of this study, which is to deeply understand the experiences and observations of social work academics in managerial roles regarding distance education practices in social work departments. The interviews aimed to answer the following questions, in line with the research objective:

What are the observations regarding social work education conducted through distance education?

How are the strengths and weaknesses of the distance education experience defined?

What shapes the threats and opportunities posed by distance education practices in social work education?

Interviews were conducted between January 2021 and June 2024. The study used the snowball sampling technique, one of the purposive sampling methods. Since phenomenological design was used, interviews were conducted with heads of social work departments and deputy heads who directly taught during the distance education process and experienced the organization of the distance education process within the department. The data collection process in the study began with academics involved in shaping social work education in Turkey. Subsequently, connected experts helped us reach other academics willing to participate in the study. The data collection process was relatively extended over time. The rationale behind this extended data collection period was methodologically deliberate. Unlike studies conducted during the acute phase of the pandemic that captured participants' immediate and often crisis-driven responses, this study aimed to document how academic decision-makers' perceptions, evaluations, and institutional practices evolved as distance education transitioned from a mandatory emergency measure to a voluntary or hybrid pedagogical choice. This temporal breadth allowed the researchers to obtain reflective, experience-based perspectives instead of merely reactive evaluations. Participants interviewed in the later phases of data collection were able to compare the mandatory and post-mandatory periods, articulate lessons learned over time and provide more nuanced evaluations of the long-term viability of distance education in social work. This design choice constitutes a methodological distinction from many pandemic-era studies, which were cross-sectional snapshots of a rapidly evolving situation. The interviews were concluded when the participants' statements reached saturation (repeating responses) (Liehr et al., 2005). Before the interviews began, participants were informed about the focus of the study and issues related to confidentiality and privacy, and they were asked to approve

the voluntary participation form. The personal information of the participants was kept confidential, and their names were anonymized (P1, P2, etc.). All interviews were conducted by the research team using an online communication program (e.g., Zoom, Microsoft Teams). Each interview lasted an average of one hour, was recorded using online tools (Microsoft Teams, MAXQDA), and was transcribed for qualitative data analysis stages.

Design of the Interview Guide

For the semi-structured form used during the in-depth interviews, a pool of questions was initially created by examining studies obtained through the DergiPark, Google Scholar, and Web of Science national and international databases based on the results of the searches conducted. In the second step, using the bricolage technique as expressed by Neuman (2012), the process of bringing together questions related to the subject was carried out to narrow down the question pool. In the created question pool, statements that were alike, incomprehensible, potentially leading for the participant, or that had expression issues were corrected, and questions suitable for the research were selected to reach the final version of the interview guide. The interview guide was evaluated by three social work academics with expertise in the field and a doctoral degree. Based on their feedback, the interview guide was revised into its final form.

The interview guide consists of four sections, excluding the section in which sociodemographic information is collected. The first section gathers information about participants' profiles based on their experiences with distance education. The second section gathers opinions on comparing distance social work education with on-campus education. The third section collects information on structural experiences related to assessment, evaluation, and the format of classes during the distance education process. The final section gathers participants' recommendations based on their experiences. In total, the interview form comprises 23 questions. Each section includes introductory questions (e.g., "Could you share some information about the initial stage of your experience with distance education?") and probing questions (e.g., "What tools and techniques did you use during this process referred to as off-campus education?").

Data Analysis

This study followed the six stages of Collaizzi's descriptive phenomenological data analysis process. Firstly, the transcripts were examined. The identified statements were formulated and compiled to create coherence in terms of meaning. This process helped to the identification of categories and themes. After integrating all emerging ideas and providing a comprehensive description based on the themes, the fundamental structure of the phenomenon was established by narrowing down this detailed description. The final stage of Collaizzi's approach involves returning to the participants to ensure the validity of the phenomenon's detailed and narrowed structure. To ensure the study's credibility, the collected data were summarized and presented to the participants for their approval to determine whether they reflected the participants' thoughts. Researchers triangulated the data

and reviewed it separately to enhance reliability and confirmability. To ensure transferability, purposive sampling was used, and detailed inclusion criteria and the study group were provided. Additionally, an independent expert reviewed the processes from the study's design to data collection, analysis, and results writing, providing feedback to the researchers.

Transcripts from 12 interviews were analyzed using MAXQDA 2022 (version 22.4.1), and 190 codes were applied. After the initial coding, the codes and memos were reviewed and reduced to 86 codes with similar meanings for further analysis. The concepts with the most coding were "The importance of interaction in social work education," "skill acquisition," and "the risk of devaluation of education". The Consolidated Criteria for Reporting Qualitative Research (COREQ) checklist (Tong et al., 2007) was used as a guide throughout the process of creating the qualitative research procedure, obtaining data, and reporting.

Participants

In the scope of the study, in-depth interviews were conducted with 12 social work academicians who serve as department chairs or vice-chairs in social work departments. They were involved in decision-making and organizing the processes during periods of mandatory remote education due to social issues such as the pandemic or earthquakes. The inclusion criteria for participants were holding the position of department chair or vice-chair in their department and having obtained at least two of the following degrees in the field of social work: bachelor's, master's, doctoral degree, or associate professorship. Five participants serve as department chairs, while the others serve as vice chairs. Four hold at least two degrees in social work, while the rest hold more than two degrees.

FINDINGS

An important contextual note should accompany the findings presented below. Distance education became a nationwide experience in Turkey not only during the COVID-19 pandemic but also during subsequent crisis periods, such as the devastating earthquakes of 2023. While the broader distance education experience has been extensively documented across various disciplines, the present findings specifically capture the distance education experience as it pertains to social work education—a discipline in which interpersonal skills, emotional awareness, field practice, ethical sensitivity, and relationship-based intervention constitute core educational components. The participants' evaluations, therefore, reflect not a general assessment of distance education technology or logistics, but rather a discipline-specific analysis of how distance education interacts with the distinctive pedagogical demands and professional values of social work. This disciplinary lens constitutes the study's primary analytical distinction.

Strengths

The Fants emphasizcilitating Role of Distance Education Regarding Course Materials

Participaed issues facilitating the process in distance education, such as recording, re-watching, ubiquity, ease of access, and time management.

> After video recording the online lectures... It provided us with material that we could use to improve our course materials or our teaching techniques.... More visual materials, then we had the opportunity to master some different techniques such as preparing more graphics, presentations, etc. (P1)
>
> First, this process created an opportunity for space and time, which can be considered a strength. On the other hand, ease of access... It gives students the chance to watch it afterward. (P2)

Supporting Role of Distance Education for Traditional Education

Participants adopt a perspective of integrating social work education with distance education and see distance education tools as supportive tools in addition to strengthening traditional education.

> ...We could make the lessons more effective using multiple tools, but it would not replace traditional education. It will support traditional education. (P1)
>
> ...Introductory courses from different disciplines such as an introduction to sociology, and philosophy; these courses can be done with the distance education model. ... I think the other courses that we see as necessary can be done face-to-face. (P3)

Weaknesses

Existence of the Digital Divide

Academics emphasize the disadvantages of distance education, such as the difficulty of access for students living in rural areas, the inequality of opportunity to access education for students without means and resources, and the lack of technological infrastructure.

> Even in some villages connected to the city center, we are faced with a situation where they cannot set up infrastructure in that village for months... because there are three or five users. Now, when I consider that distance education cannot reach everyone, this is a severe weakness. (P4)
>
> We could have taught the children to interview the individual through Zoom; that is, we could have made them watch these videos during that interview, the children could have watched them, or we could have done sample interviews; we could not do that... (P5)

Copyright Issues

Regarding third parties, academics stated that they are careful about the images they share, their resources, and the many things they will use in online courses. They are concerned that someone else or an institution may claim copyright.

> For example, I used to use a lot of visual cartoons, and then, I do not know, a piece from a comic book or a metaphor while explaining a situation from a website. I have withdrawn them all, and I do not use them... (P6)
>
> Now, let us say I can put my book chapter on my website, but I signed a contract there as an author; that is, I give the entire book chapter to the student, just like I put an article there voluntarily... However, I cannot put it there now because I have a contract. After all, it will not stay only with that student; it may not. (P7)

Measurement and Evaluation Problem

Participants stated that they had an ethical dilemma about whether to use multiple-choice questions in measurement and evaluation. However, they tried to increase the efficiency of the education and training process that the students' needs.

> I did all the exams classically. I never took a test online. It is not easy to read it. On the one hand, if I take a test, it will be over immediately. I went back and forth between that ethical problem and that ethical dilemma. (P5)

Some instructors argue that cheating during exams and students prioritizing efficiency over creativity undermines the quality and reliability of learning. This raises concerns about student performance and ethics in distance education and its impact on both students' and instructors' pedagogical approaches, productivity, and psychology.

> …for example, they copy and paste the same thing from the lecture note to the dot and comma and send it to me. I feel worthless, so why am I taking that exam? Why am I wasting my time? (P6)

> I am absolutely against online education because my productivity and the students' productivity have decreased. It is not only the students; maybe we always think about the students in our studies, but the psychology of the instructors is also critical. That efficiency is critical. (P8)

The Difficulty of Monitoring Students' Skill Acquisition in Social Work Education

Participants emphasized that social work education has a feature that develops and enriches the individual's personality. The view that distance education cannot achieve these unique qualities reflects that social work education is a skill-oriented process that prioritizes emotional intelligence.

> ... social work requires the development of specific personal characteristics such as awareness, wholehearted dedication, and psychological resilience... Therefore, it is not possible to experience these through distance education. We supervise the students during the lessons. (P1)

> For me, social work education is not just an undergraduate education; it is an education process in which a person changes and develops. (P9)

It is stated that the issue of absenteeism in distance education is more flexible than in classroom education. Students are more tolerant of absenteeism for reasons such as suitability for home and health conditions. This situation makes it more challenging to assess students' attendance and can become a problem that can affect students' professional skills.

> Absentee students do not attend; they do not need to follow up. How do we do that? For example, I would not trust someone who receives online education. (P5)

> For example, yesterday, a friend said that a student did not attend any meetings; one of the internship students attended 1-2 times in the beginning and did not attend anymore. (P6)

The Importance of Interaction in Social Work Education

Participants stated that voice, word, and body language in communication could be better in distance education and that this situation negatively affects student interaction and course efficiency. Emphasizing the necessity of face-to-face education, academics emphasize the value of interaction and contact.

> We cannot use body language online. Interaction is incomplete, and the efficiency decreases because we cannot actively use this pedagogical side of the course, communication with the student, and body language. (P10)

> Our field is something that touches people, I mean sometimes physical contact. (P4)

The instant feedback offered by face-to-face education, the opportunity to make students feel their physical and emotional presence, and the ability of academics to enrich the course content by establishing a special bond with students stand out as deficiencies in distance education.

> We were highly fed up with the feedback from the students; we renewed ourselves, changed our style of expression, and made things that needed to be understood more understandable. We have yet to have the opportunity to receive feedback. (P1)

> Our education is something that should be done interactively together because it is something that we also learn from the students. The student tells me many things, and I learn most from them. (P5)

Threats

Technology Cost

The impact of considering a technology-based distance education model without solving the problem of income inequality in developing countries like Turkey is emphasized.

> Access to technology and technological infrastructure is needed in society. It has a cost, and unfortunately, this cost is increasing, so cost growth is a threat... (P11)

An academic stated that access to technology is insufficient in society and that the cost of this situation is increasing. The academics saw the high cost of even having a computer or internet connection as a threat, especially in countries where poverty is increasing and income inequality is deepening.

The Risk of Devaluation of Social Work Education

Existing problems in social work education and uncertainties regarding their solutions make it challenging to implement distance education practices effectively. Pointing out that the problems experienced in current practices negatively affect student experience and quality in social work fields, it is emphasized that transitioning to distance education may be risky without solving these problems.

> Our studies on distance education and open education faculties are very different from ours in the distance education operation abroad... We currently need help with the practices. (P11)

The participant emphasizes the idea that the easily accessible feature of the distance education model may devalue social work education and cause it to lose its seriousness. This view points to the concern that the value of education may decrease with easy accessibility.

> I believe that easily accessible things like distance education create a feeling of worthlessness. (P9)

In an age when information is so easily accessible, the view is that only accessing information poses a threat. In other words, an education model that focuses on the result rather than the process will eviscerate social work education.

> What is the impact of the ecosystem approach I give in class with the client? I do not do it by explaining it, a student comes to my room, and that student is worried about something... he/she comes and tells me about it. I say something to him/her there, and how I say something is passed on to him/her. (P11)

Participants state that the implementation dimension requires more time and development. They think this model still needs to solve the field of practice fully.

> This application area of social work education cannot be solved by distance education, and if it is done remotely, it must be practiced... (P10)

Risk of Reuse of Records

Clarify ethical issues like how records in distance education are stored, when they are destroyed, and how they are shared. For example, the question of what will happen to the records kept in the distance education process regarding third parties can make academics uneasy.

> …for example, where will these records go? It can be shared in any way. How will it be stored, and why? None of these are under my control. (P11)

The fact that the recordings can be watched again and are open to being cut into pieces and shared may interrupt what the participants have to say and tell.

> On the one hand, there is something you believe in, and you want to say it, but on the other hand, there are some possibilities that your good intentions may be misused. (P12)
>
> ... Nowadays, the slightest criticism and comment can be immediately stigmatized. In such an environment, you cannot say everything in a virtual environment. (P9)

Risk of Tracking Records by Different Persons

In distance education, students attending classes at home with family members or other people can blur the boundaries between the student and the instructor. Being watched by family members while attending classes in the home environment may make it difficult for students to feel comfortable and cause them to avoid discussing course-specific issues. This situation brings ethical issues to the forefront and points to the need for instructors to develop skills to cope with these situations.

> I ask the students about their participation; for example, one of them says, “I watch all your lessons with my mom. Everyone at home knows you, teacher...(P4)

Opportunities

Adaptation to Global Development

It was emphasized that offering social work education on online platforms or remotely can strengthen global solidarity and global justice by making universal values shareable and defensible. In the interviews, they stated that it is essential that the social work education process is carried out with a hybrid model and that online education and practice-based courses are essential.

> Social work education will be more global, and the field of practice in developing or underdeveloped countries will be able to develop itself or become an action from global developments quickly. (P12)
>
> It can be hybrid, so how are we going to do it? We need to determine the standards, e-resources, thinking about how we can do the application with technology, conducting experimental studies, in other words, can provide opportunities in this sense. (P5)

Easy Access to Successful Application Examples

By designing the courses according to the distance education model, lecturers or social workers working in different cities, universities, and institutions are included in the training program of universities outside the city, university, or institution where you are located.

> It was impossible for my students to do internships in these fields or see those organizations in the region we are in. However, now we have tried to turn this negative situation into a positive one by inviting field experts to the classroom environment. (P4)
>
> A group of our students are learning Arabic, for example, through different online certificates or training programs. They take this as an opportunity to work, especially with migrants in the future... (P3)

DISCUSSION

In this study, which addresses the views of social work academics on social work education offered through distance education tools, the strengths and weaknesses of this model, as well as the threats and opportunities foreseen for social work education, were explored. The model's strengths are listed as the role of distance education in facilitating access to course materials and supporting traditional education. Academics shared in detail the advantages they gained from video recordings of online courses. One of these advantages is the improvement of course materials and teaching techniques. The quality of teaching improves when online education makes better use of visual aids, graphics, and presentation techniques. In their study on traditional and distance social work and pedagogy higher education in Brazil, Vaz Vaez Gomes and Maciel (2015) concluded that distance education is a step towards democratization and contributes to the expansion of higher education by enabling the institutionalization and expansion of education.

The digital divide, one of the model's weaknesses, points out that the lack of technological infrastructure creates an inequality of opportunity and resources. Difficulty accessing tools such as the Internet and computers is a barrier, especially for students living in rural areas (Dinh & Nguyen, 2020). Since the welfare level of all societies and their view of education is not on the same plane, it is thought that distance education, considered an indicator of equal opportunity in participation in education, may turn into an indicator of the digital divide. Second, lack of technical skills and copyright issues. In addition, copyright issues may arise when using resources for educational purposes such as multiple reproduction, digitization, and online publishing (Ncube, 2011). The third refers to adequate access to the learning outcomes of the courses. Factors such as lack of in-class interaction and communication, limitation of student-lecturer relationships, lack of student feedback, loss of spontaneity in classroom interaction, and decreased discussion environments were

weaknesses of distance education. In a study conducted with Vietnamese social work students who experienced distance education during the pandemic, students stated that they could not get the same excitement and motivation when they switched from live discussion to online discussion (Dinh & Nguyen, 2020). Since social work education is built on interaction, this is a matter of concern in distance education (Janigova & Zdrahalova, 2022). Special qualities such as practical skills and empathy may not be fully developed through distance education. Tracking absenteeism and evaluating student participation may become difficult. McCarthy et al. (2022) mentioned that if faculty members are sensitive about the feedback they give to students in distance social work education, they can encourage meaningful development for the student. It is emphasized that providing immediate feedback to students in online education positively affects their participation in the learning process (Blondeel et al., 2022). In distance education, educators and students agree that the inability to practice online, the limitation of social interactions, and knowledge assessment are the biggest disadvantages of this educational model (Drašler et al., 2021). Academics emphasize the importance of face-to-face interaction and using body language to increase students' motivation, especially those who are shy or hesitant to speak. While in traditional education, it is possible to understand student reactions and evaluate the effects of the course, the lack of these dynamics in distance education may negatively affect the teaching process. These views reflect the commitment to the traditional education model, emphasizing the importance of an effective pedagogical experience in social work education. Concerns about educational standards in the distance education process, which virtual platforms can support, continue (Dash, 2019). In terms of field practice, conducting relationship-based social work practices with the client and not meeting with supervisors (Al Lily et al., 2020) are interpreted as contradicting the essence of the social work profession even in processes that make distance education compulsory, such as the pandemic. In the face of unethical situations encountered in the evaluation process in distance education, such as cheating and having someone else take the exam, some researchers state that they are working on a face recognition system to solve the problem and increase the efficiency and reliability of the system (Ozdamli et al., 2022). The need for different strategies to increase honesty in online assessment exams (Sevnarayan & Maphoto, 2024) and to raise awareness about information security risks (Saeed, 2023) is emphasized.

The threats foreseen in the provision of social work education through distance education tools are categorized as the high cost of access to technology, the weakening of the link between the content and quality of education by easy access to information, and the uncertainty about the archiving and re-sharing of records taken during distance education and the number of participants in the courses. In addition to the positive aspects of the distance education process, it is also argued that it carries the risk of disconnection and related learning delays and causes commercialization in higher education and digital education inequality (Matczak et al., 2023). The difficulty of providing training with important practical components, such as interview skills and field experience, which correspond

to an essential place in social work education in a digital environment, stands out (Lischer et al., 2021). The security and management of the records kept during the distance education process cause concern among academics. It is also emphasized that security and ethical issues such as the uncertainty of the management of the records, who can access the records, unauthorized sharing of the records, and how they will be archived should be clarified. Zeng and Luo (2022) highlight that universities that switched to online education, especially during the pandemic, carry out this work alone without creating a system. It is stated that those working in the field of social work experience dilemmas with the idea of records being open to everyone while defending ethical values. Students and lecturers worry about the potential misuse of their words online. Thus, it is emphasized that distance education can increase the level of stress (Drašler et al., 2021). It seems more valuable to evaluate the standards and framework of distance social work education, the specific areas and dynamics of this form of education, and ensure complete suitability for accreditation, competence, and professional employment (Kurzman, 2019). Therefore, higher education institutions and academics should develop appropriate procedures to solve the ethical problems encountered in distance education, ensure the security of records, and increase the efficiency of education.

The opportunities envisaged in distance social work education are ensuring global solidarity and justice, providing easy access to practice examples, enriching social work resources, and making them open access. There is no single model for the future of social work education, where applied education is of central importance (Lischer et al., 2021), and the hybrid model is highlighted by the necessity of field practice (Dash, 2019). Although professional practices are exemplified through role-plays, guest professionals, or different interactions in skills-based education, the difficulty of providing a level of reality and emotional transfer to the student in the online environment is still thought-provoking (Alston et al., 2017). On the other hand, the results of studies (Dash, 2019; Dinh & Nguyen, 2023; Secret et al., 2016) report that distance social work education is more facilitating in learning different perspectives in interaction and relationships according to student experiences should be examined.

It is important to acknowledge that several findings of this study—such as the digital divide, challenges in skill acquisition, and the importance of face-to-face interaction—are consistent with the results reported in studies conducted during the acute phase of the COVID-19 pandemic (Dinh & Nguyen, 2020; Lischer et al., 2021; Drašler et al., 2021). However, this convergence should be interpreted not as a limitation but as an empirical confirmation that these challenges are structural and persistent rather than temporary crisis-related phenomena. The fact that academic decision-makers continued to identify the same core issues years after the initial emergency transition suggests that these problems have not been adequately addressed through institutional or policy-level interventions.

Moreover, several dimensions of the present findings extend beyond what pandemic-era studies have documented. First, the threat category in the SWOT analysis—particularly concerns about the

reuse of records, third-party tracking, and the long-term ethical implications of archived educational content—reflects a level of strategic and forward-looking concern that was largely absent from early pandemic research, which understandably prioritized immediate adaptation challenges. Second, the opportunities identified by participants, such as the potential for global solidarity, easy access to successful practice examples from other institutions, and the deliberate adoption of hybrid models, represent a post-crisis maturation of perspective. During the pandemic, these were expressed as hopes; in the present data, they appear as emerging institutional realities being actively shaped by departmental decision-makers. Third, the Turkish context introduces unique structural factors—including the rapid expansion of social work departments, the scale of distance education enrollment, and ongoing debates about accreditation and professional recognition—that are not captured by studies conducted in other national contexts.

Therefore, while the overlap with existing literature validates the robustness of the present findings, the study's contributions lie in (a) demonstrating the persistence of these challenges beyond the crisis period, (b) capturing the evolved and strategic perspectives of academic leaders, (c) applying a comprehensive SWOT framework that reveals future-oriented threats and opportunities, and (d) grounding these findings in the specific structural dynamics of Turkish social work education.

Limitations and Suggestions for Future Studies

This study explores distance social work education experiences, but it's important to address several limitations. (1) While the study used snowball sampling to reach academics from different regions, we must closely examine regional experiences. By including representation from various geographical areas and different types of universities, such as public, private, or foundation institutions, we can gain a richer understanding of these experiences. (2) While qualitative research is valuable for exploring experiences, a mixed-methods approach could provide more concrete insights into course learning outcomes and student-instructor interaction levels. (3) The study is currently limited to academic experiences and would greatly benefit from including perspectives from students, field social workers, and policymakers to offer a more holistic view. (4) It's important to note that the study lacks a long-term monitoring aspect. Given the ever-evolving technological landscape and the ongoing pandemic, evaluating long-term effects is crucial. (5) Ethical issues were a primary focus for participants, and it's essential to ensure that these are fully reflected in the interview format to align with the study's purpose. Future studies should strongly emphasize the ethical dimensions of distance education practices, particularly concerning student data security and privacy.

CONCLUSION

This study provides a comprehensive review of distance social work education. The research examined this educational model's strengths, weaknesses, threats, and opportunities. Among the model's strengths, facilitating access to course materials and supporting traditional education stand

out. In particular, the advantages of online courses with video recording allow for the development of materials and teaching techniques. Moreover, eliminating space and time boundaries in distance education facilitates access to students and allows them to watch the course materials later. However, the weaknesses of the model should be addressed. Factors such as the digital divide and lack of technical skills indicate that technological infrastructure deficiencies create inequality of opportunity.

Furthermore, there is a need to emphasize the necessary training and knowledge of digital technology to implement distance education effectively. To summarize, this study has brought essential clarity about distance social work education. We have thoroughly examined its strengths, weaknesses, threats, and opportunities, establishing a foundation for future studies in this field. By capturing the perspectives of academic decision-makers across both mandatory and voluntary distance education periods and by employing a SWOT framework that extends beyond the conventional advantage-disadvantage analysis, this study offers a temporally and analytically distinct contribution to a field predominantly shaped by cross-sectional, student-centered, pandemic-era research. These findings may contribute to developing a more effective and inclusive approach to distance education.

Practical Implications

The practical implications of this study include some crucial recommendations for improving distance social work education practices. To reduce the effects of the digital divide, it is essential to assist students in accessing technology and to support them in developing their technical skills. This can be done by providing access to computers, internet connection, and other necessary tools. Interaction and relationship skills, essential in social work, must also be developed online. It is essential to increase student-faculty interaction and encourage student collaboration and discussions. A clear framework for the security and confidentiality of records in distance education should be established. Ethical standards should be set to protect student data and prevent unauthorized sharing. Various strategies should be developed to develop practical skills in an online environment, such as field experience. For example, virtual simulations or interactive learning tools can be used.

ETHICAL INFORMATION ON RESEARCH

All materials used and study procedures followed in the qualitative research conducted in this study were approved by KTO Karatay University Human Research Ethics Committee with the ethical committee decision numbered 2020/03/05 dated 15.06.2020

CONTRIBUTION OF RESEARCHERS

The contribution of the authors to the study is equal.

CONFLICT OF INTEREST STATEMENT

The authors declare no conflict of interest. This research study complies with research publishing ethics.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET

Sosyal hizmet eğitimi, bilgi, beceri, değer ve etik ilkelerin bütüncül biçimde kazandırılmasını amaçlayan, uygulama temelli yapısıyla diğer birçok yükseköğretim programından ayrılan disiplinlerden biridir. Mesleğin temelinde yer alan müracaatçı ile ilişki kurma, iletişim becerileri geliştirme, etik karar verme, saha uygulamalarını deneyimleme ve mesleki refleksiyon süreçleri büyük ölçüde yüz yüze etkileşim gerektirmektedir. Bununla birlikte, son yıllarda bilgi ve iletişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, yükseköğretimde dijitalleşmenin yaygınlaşması ve özellikle COVID-19 pandemisiyle birlikte yaşanan zorunlu uzaktan eğitim süreci, sosyal hizmet eğitiminde de önemli dönüşümlerin yaşanmasına neden olmuştur. Pandemi sürecinde dünyanın birçok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'de de sosyal hizmet lisans programları kısa süre içerisinde çevrim içi eğitime geçmiş; derslerin yürütülmesi, ölçme-değerlendirme süreçleri ve uygulama derslerinin organizasyonu yeniden yapılandırılmıştır. Daha sonraki dönemde ise hibrit eğitim modelleri ve isteğe bağlı uzaktan öğretim uygulamaları yükseköğretim sisteminin önemli tartışma alanlarından biri hâline gelmiştir.

Uluslararası literatür incelendiğinde, uzaktan sosyal hizmet eğitiminin erişilebilirliği artırması, farklı coğrafyalardaki öğrencilere eğitim olanağı sunması, dijital okuryazarlık becerilerini geliştirmesi ve öğretim materyallerinin çeşitlendirilmesini kolaylaştırması gibi önemli avantajlara sahip olduğu görülmektedir. Buna karşın uygulama temelli becerilerin kazandırılması, empatik iletişimin geliştirilmesi, sözel olmayan iletişim unsurlarının gözlemlenebilmesi, etik sınırların korunması ve saha uygulamalarının yürütülmesi gibi konularda önemli sınırlılıklar bulunduğu da ifade edilmektedir. Bununla birlikte, mevcut çalışmaların büyük çoğunluğu pandeminin ilk döneminde gerçekleştirilmiş; öğrencilerin deneyimlerine odaklanmış ve uzaktan eğitimin avantajlarını ve dezavantajlarını karşılaştırmıştır. Buna karşılık uzaktan eğitim sürecini yöneten, bölüm düzeyinde karar alan ve eğitim organizasyonunu planlayan akademik yöneticilerin deneyimlerini bütüncül biçimde değerlendiren araştırmalar oldukça sınırlıdır. Ayrıca pandemi sonrasında uzaktan eğitime ilişkin algının nasıl değiştiği, zorunlu uzaktan eğitimden isteğe bağlı ve hibrit modellere geçiş sürecinin nasıl değerlendirildiği konusunda da önemli bir bilgi boşluğu bulunmaktadır. Bu araştırma söz konusu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır.

Araştırmanın temel amacı, sosyal hizmet bölümlerinde yönetim sorumluluğu üstlenen akademisyenlerin deneyimlerinden hareketle uzaktan sosyal hizmet eğitiminin güçlü ve zayıf yönlerini, geleceğe yönelik fırsatlarını ve karşı karşıya olduğu tehditleri SWOT analizi çerçevesinde ortaya koymaktır. Böylece uzaktan sosyal hizmet eğitiminin mevcut durumunun değerlendirilmesine ek olarak, gelecekte geliştirilebilecek politika ve uygulamalara ilişkin stratejik bir çerçeve oluşturulması hedeflenmiştir. Araştırmanın özgün yönlerinden biri, verilerin yalnızca pandemi

dönemini değil, 2021–2024 yılları arasındaki zorunlu uzaktan eğitim ile hibrit ve gönüllü uzaktan eğitim süreçlerini birlikte kapsamasıdır. Bu yönüyle çalışma, kriz dönemindeki ani tepkiler yerine zaman içinde oluşan kurumsal deneyimleri ve yönetsel değerlendirmeleri ortaya koymaktadır.

Araştırma nitel araştırma yaklaşımı kapsamında betimleyici fenomenoloji desenine göre yürütülmüştür. Fenomenolojik yaklaşım, bireylerin yaşadıkları deneyimlere yükledikleri anlamların ayrıntılı biçimde ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır. Araştırmanın çalışma grubunu Türkiye'de sosyal hizmet bölümlerinde bölüm başkanı veya bölüm başkan yardımcısı olarak görev yapan ve uzaktan eğitim sürecinin planlanması ile yürütülmesinde aktif rol üstlenen 12 akademisyen oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme yöntemlerinden kartopu örnekleme tekniği ile belirlenmiştir. Görüşmeler Ocak 2021 ile Haziran 2024 tarihleri arasında çevrim içi platformlar aracılığıyla gerçekleştirilmiş; her görüşme yaklaşık bir saat sürmüş ve katılımcıların izinleri doğrultusunda kayıt altına alınmıştır. Verilerin analizinde Colaizzi'nin betimleyici fenomenolojik analiz yöntemi kullanılmış; MAXQDA programı yardımıyla gerçekleştirilen analizlerde başlangıçta elde edilen 190 kod, benzer içerikler birleştirilerek 86 koda indirgenmiş ve bunlardan araştırmanın ana temaları ile alt temaları oluşturulmuştur. Araştırmanın güvenirliğini artırmak amacıyla katılımcı doğrulaması yapılmış, araştırmacılar arasında veri üçgenlemesi uygulanmış ve COREQ raporlama ölçütleri dikkate alınmıştır.

Araştırmanın bulguları SWOT analizi doğrultusunda dört temel başlık altında incelenmiştir. Güçlü yönler incelendiğinde, katılımcılar öncelikle uzaktan eğitimin ders materyallerine erişimi önemli ölçüde kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Ders kayıtlarının tekrar izlenebilmesi, zaman ve mekân sınırlılığının ortadan kalkması, öğrencilerin ders içeriklerine istedikleri zaman ulaşabilmeleri ve öğretim elemanlarının daha zengin görsel materyaller kullanabilmeleri önemli avantajlar olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca çevrim içi eğitim süreci öğretim elemanlarının dijital öğretim tekniklerini geliştirmelerine katkı sağlamıştır. Grafikler, videolar, sunum teknikleri ve farklı dijital araçların kullanımı öğretim süreçlerini zenginleştirmiştir. Katılımcılar uzaktan eğitimin yüz yüze eğitimin yerine geçebilecek bir model olmadığını; ancak özellikle kuramsal derslerde geleneksel eğitimi destekleyen tamamlayıcı bir araç olarak önemli katkılar sağlayabileceğini ifade etmişlerdir. Bu nedenle gelecekte tamamen uzaktan eğitime dayalı bir model yerine, derslerin niteliğine göre planlanan hibrit bir eğitim yaklaşımının daha uygun olacağı değerlendirilmiştir. Buna karşılık, araştırmada uzaktan sosyal hizmet eğitiminin önemli zayıf yönleri de ortaya konmuştur. Katılımcılar özellikle dijital uçurumun önemli bir eşitsizlik kaynağı olduğunu vurgulamış; internet erişimi, bilgisayar sahipliği ve teknolojik altyapıdaki farklılıkların eğitimde fırsat eşitliğini olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bunun yanında telif hakları, çevrim içi materyallerin paylaşımı, ölçme ve değerlendirme süreçlerinde akademik dürüstlüğün sağlanması ve öğrencilerin mesleki becerilerinin izlenmesi önemli sorun alanları olarak ifade edilmiştir. Özellikle sosyal hizmet eğitiminin temelinde yer alan empati kurma, görüşme becerisi geliştirme, beden dilini kullanma, mesleki ilişki kurma ve saha uygulamalarına ilişkin deneyimlerin çevrim içi ortamda yeterince geliştirilemediği yönünde güçlü bir görüş birliği bulunmaktadır.

Katılımcılar, uzaktan eğitimin bilgi aktarımında etkili olmasına rağmen mesleki kimlik gelişimi ve uygulama becerilerinin kazandırılması açısından önemli sınırlılıklar taşıdığını vurgulamışlardır.

Araştırmanın SWOT analizinin üçüncü boyutunu oluşturan fırsatlar teması, uzaktan sosyal hizmet eğitiminin gelecekteki gelişim potansiyeli bakımından da önemli olanaklar sunduğunu göstermektedir. Katılımcılar öncelikle uzaktan eğitimin sosyal hizmet eğitimini uluslararası düzeye taşıyabilecek güçlü bir araç olduğunu ifade etmişlerdir. Dijital platformlar aracılığıyla farklı ülkelerde görev yapan akademisyenlerin, uygulayıcı sosyal hizmet uzmanlarının ve farklı disiplinlerden uzmanların derslere kolaylıkla katılabilmesi, öğrencilerin farklı uygulama örnekleriyle tanışmasına ve mesleki bakış açılarını geliştirmelerine katkı sağlayabilecek önemli bir avantaj olarak değerlendirilmiştir. Özellikle sosyal hizmet uygulamalarının ülkeler arasında farklılaşan yapısı düşünüldüğünde, öğrencilerin uluslararası deneyimlerden yararlanabilmesi ve küresel sosyal politika uygulamalarını tanıyabilmesi mesleki gelişim açısından önemli bir fırsat oluşturmaktadır. Bunun yanında, çevrim içi sertifika programlarına, yabancı dil eğitimlerine ve uluslararası eğitim faaliyetlerine erişimin kolaylaşması da öğrencilerin mesleki yeterliliklerini geliştirebilecek destekleyici unsurlar arasında yer almaktadır. Katılımcılar, geleceğin sosyal hizmet eğitiminde tamamen yüz yüze ya da tamamen uzaktan modeller yerine, her iki yaklaşımın güçlü yönlerini bir araya getiren hibrit eğitim modelinin daha uygulanabilir ve sürdürülebilir bir seçenek olacağı görüşünü paylaşmışlardır. Bununla birlikte, araştırmada uzaktan sosyal hizmet eğitiminin geleceğine ilişkin önemli tehditler de belirlenmiştir. Katılımcılar, öncelikle teknolojik altyapının maliyetinin giderek artmasının, özellikle sosyoekonomik açıdan dezavantajlı öğrenciler için ciddi bir risk oluşturduğunu belirtmişlerdir. Bilgisayar, internet erişimi ve gerekli donanımların yüksek maliyetli olması eğitimde fırsat eşitliğini olumsuz etkileyebilmekte ve dijital uçurumun daha da derinleşmesine neden olabilmektedir. Teknolojik olanaklara erişimde yaşanan eşitsizlikler öğrencilerin derslere ve uygulama süreçlerine katılımını ve mesleki gelişimini de sınırlayabilmektedir. Bu nedenle, uzaktan eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılmasının teknolojik erişim sorunları çözülmeden gerçekleştirilmesi durumunda mevcut eşitsizlikleri daha da görünür hâle getirebileceği değerlendirilmiştir.

Araştırmada öne çıkan bir diğer tehdit ise sosyal hizmet eğitiminin niteliğinin zaman içinde zayıflayabileceğine ilişkin kaygıdır. Katılımcılar sosyal hizmet eğitiminin bilgi aktarmaya dayalı bir süreç olmadığını; mesleki değerlerin içselleştirilmesi, etik duyarlılığın geliştirilmesi, profesyonel kimlik kazanılması ve uygulama becerilerinin oluşturulmasının eğitimin ayrılmaz parçaları olduğunu vurgulamışlardır. Bu nedenle, bilgiye kolay erişimin tek başına kaliteli sosyal hizmet eğitimi anlamına gelmeyeceği; aksine, eğitim sürecinin yalnızca sonuç odaklı hâle gelmesinin mesleğin uygulama temelli yapısını zayıflatabileceği ifade edilmiştir. Özellikle saha uygulamalarının uzaktan eğitim yoluyla tam anlamıyla gerçekleştirilememesi, öğrencilerin müracaatçıyla çalışma deneyimi kazanmasını güçleştirmekte ve mezuniyet sonrasında mesleki yeterlilik açısından önemli riskler

doğurmaktadır. Bu bulgu, sosyal hizmet eğitiminde uygulama deneyiminin vazgeçilmez niteliğini bir kez daha ortaya koymaktadır.

Katılımcılar ayrıca etik ve hukuki boyutun uzaktan eğitim uygulamalarında yeterince netleşmediğini ifade etmişlerdir. Ders kayıtlarının hangi koşullarda saklanacağı, kimlerin erişimine açık olacağı, ne kadar süre muhafaza edileceği ve üçüncü kişiler tarafından paylaşılması durumunda nasıl bir süreç izleneceğine ilişkin belirsizlikler önemli etik kaygılar yaratmaktadır. Özellikle sosyal hizmet eğitiminde gerçek vaka örneklerinin, kişisel deneyimlerin ve hassas konuların tartışıldığı derslerde kayıtların kontrolsüz biçimde paylaşılma ihtimali hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin kendilerini özgür biçimde ifade etmelerini sınırlandırabilmektedir. Bunun yanında öğrencilerin ev ortamından derse katılması nedeniyle aile bireylerinin ya da üçüncü kişilerin ders içeriklerini izlemesi, mahremiyet ve mesleki etik açısından yeni tartışmaları beraberinde getirmektedir. Araştırma bulguları, uzaktan sosyal hizmet eğitiminde teknolojik altyapının geliştirilmesi kadar etik standartların ve veri güvenliğine ilişkin kurumsal politikaların da oluşturulmasının zorunlu olduğunu göstermektedir.

Araştırmada elde edilen sonuçların uluslararası literatürde özellikle pandemi döneminde gerçekleştirilen çalışmalarla büyük ölçüde örtüştüğü görülmektedir. Bununla birlikte, bu çalışmanın en önemli katkılarından biri, söz konusu sorunların pandemiye özgü geçici güçlükler olmadığını, pandemi sonrasında da devam eden yapısal sorunlar olduğunu ortaya koymasıdır. Başka bir ifadeyle, dijital eşitsizlik, uygulama becerilerinin kazandırılması, etkileşim eksikliği ve etik sorunlar kriz dönemine özgü geçici problemler olmaktan ziyade uzaktan sosyal hizmet eğitiminin doğasından kaynaklanan temel yapısal meseleler olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanında, çalışmanın bölüm başkanları ve bölüm başkan yardımcılarının deneyimlerine dayanması, öğrenci merkezli araştırmalardan farklı olarak eğitimin yönetsel ve kurumsal boyutuna ilişkin önemli bir bakış açısı sunmaktadır. SWOT analizinin kullanılması, avantaj ve dezavantajların belirlenmesiyle sınırlı kalmayıp geleceğe yönelik stratejik planlamaya katkı sağlayabilecek fırsat ve tehditlerin de sistematik biçimde değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırmanın sonuçları, sosyal hizmet eğitiminde uzaktan eğitimin tamamen reddedilmesi ya da yüz yüze eğitimin yerine geçirilmesi gereken bir model olarak görülmemesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular, uzaktan eğitimin özellikle kuramsal dersler, dijital materyal paylaşımı, ulusal ve uluslararası uzmanların eğitime katılımı ve yaşam boyu öğrenme olanaklarının geliştirilmesi açısından önemli avantajlar sunduğunu göstermektedir. Buna karşılık, uygulama dersleri, mesleki beceri geliştirme, saha eğitimi ve profesyonel kimlik oluşumu açısından yüz yüze eğitimin vazgeçilmez niteliğini koruduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle sosyal hizmet eğitiminde geleceğin eğitim modelinin, teknolojinin sağladığı olanaklardan yararlanırken uygulama temelli mesleki eğitimin temel ilkelerini koruyan planlı ve standartları belirlenmiş hibrit bir yapı üzerine inşa edilmesi daha uygun görünmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgular doğrultusunda çeşitli uygulama önerileri geliştirilmiştir. Öncelikle dijital eşitsizliklerin azaltılması amacıyla öğrencilerin teknolojik donanıma ve internet erişimine yönelik destek mekanizmalarının güçlendirilmesi gerekmektedir. Bunun yanında hem akademisyenlerin hem de öğrencilerin dijital yeterliliklerini artıracak sürekli eğitim programlarının planlanması önem taşımaktadır. Çevrim içi eğitim ortamlarında etkileşimi artıracak yenilikçi öğretim yöntemleri, sanal simülasyonlar ve uygulama temelli dijital öğrenme araçlarının geliştirilmesi sosyal hizmet eğitiminin niteliğine katkı sağlayacaktır. Ayrıca ders kayıtlarının güvenliği, kişisel verilerin korunması, etik sınırlar ve çevrim içi eğitim süreçlerine ilişkin standartların yükseköğretim kurumları tarafından açık biçimde belirlenmesi gerekmektedir. Son olarak sosyal hizmet eğitiminde hangi derslerin uzaktan, hangilerinin yüz yüze ve hangilerinin hibrit modelle yürütülebileceğine ilişkin ulusal ölçekte ortak standartların geliştirilmesi, gelecekte daha nitelikli ve sürdürülebilir bir sosyal hizmet eğitiminin oluşturulmasına önemli katkılar sağlayacaktır.

REFERENCES

Afrouz, R., & Lucas, J. (2023). A systematic review of technology-mediated social work practice: Benefits, uncertainties, and future directions. *Journal of Social Work, 23*, 953-974. https://doi.org/10.1177/14680173231165926

Al Lily, A. E., Ismail, A. F., Abunasser, F. M., & Alqahtani, R. H. A. (2020). Distance education as a response to pandemics: Coronavirus and Arab culture. *Technology in Society, 63*, 101317. 10.1016/j.techsoc.2020.101317

Alston, S. T., Moore, C. S., & Thomas, M. (2017). Strategies for enhancing online teaching in social work education. *Journal of Human Behavior in the Social Environment, 27*(5), 412-423. 10.1080/10911359.2017.1311817

Aqda, M., Hamidi, F., & Ghorbandordinejad, F. (2011). The impact of constructivist and cognitive distance instructional design on the learner's creativity. *Procedia Computer Science, 3*, 260-265. https://doi.org/10.1016/j.procs.2010.12.044

Baker, E., & Jenney, A. (2022). Virtual simulations to train social workers for competency-based learning: A scoping review. *Journal of Social Work Education, 59*, 8-31. https://doi.org/10.1080/10437797.2022.2039819

Barsky, A. E. (2019). Technology in field education: Managing ethical issues. *Journal of Technology in Human Services, 37*, 241-254. https://doi.org/10.1080/15228835.2019.1578326

Blondeel, E., Everaert, P., & Opdecam, E. (2022). Stimulating higher education students to use online formative assessments: The case of two mid-term take-home tests. *Assessment & Evaluation in Higher Education, 47*(2), 297-312. https://doi.org/10.1080/02602938.2021.1908516

Chung, J. (1991). Collaborative learning strategies: The design of instructional environments for the emerging new school. *Educational Technology, 31*(6), 15-22.

https://www.jstor.org/stable/44427555

Council on Social Work Education. (2022a). *Educational Policy and Accreditation Standards for Baccalaureate and Master's Social Work Programs. Commission on Accreditation Commission on Educational Policy.* https://www.cswe.org/getmedia/bb5d8afe-7680-42dc-a332-a6e6103f4998/2022-EPAS.pdf.

Council on Social Work Education. (2022b). *2021 statistics on social work education in the United States.* https://www.cswe.org/Research-Statistics/Research-Briefs-and-Publications/2021-Annual-Statistics-on-Social-Work-Education.

Creswell, J. W. (2020). *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni.* Siyasal Kitabevi.

Dash, B. M. (2019). Perception of the quality and effectiveness of social work education through open and distance learning: A study in Delhi. *Asian Association of Open Universities Journal, 14*(1), 64-83. https://doi.org/10.1108/AAOUJ-06-2019-0023

Dinh, L. P., & Nguyen, T. T. (2020). Pandemic, social distancing, and social work education: Students' satisfaction with online education in Vietnam. *Social Work Education*, *39*(8), 1074-1083. https://doi.org/10.1080/02615479.2020.1823365

Dinh, L. P., & Nguyen, T. T. (2023). Convenient and comfortable yet limited in many ways: advantages and disadvantages of online learning during the covid-19 pandemic from perspectives of social work students in Vietnam. *Asia Pacific Journal of Social Work and Development, 33*(3), 193-201. https://doi.org/10.1080/02185385.2022.2131615

Drašler, V., Bertoncelj, J., Korošec, M., Pajk Žontar, T., Poklar Ulrih, N., & Cigić, B. (2021). Difference in the attitude of students and employees of the University of Ljubljana towards work from home and online education: Lessons from COVID-19 pandemic*. Sustainability, 13*(9), 5118. https://doi.org/10.3390/su13095118

Duncan-Daston, R., Hunter-Sloan, M., & Fullmer, E. (2013). Considering the ethical implications of social media in social work education. *Ethics and Information Technology, 15*, 35-43. https://doi.org/10.1007/s10676-013-9312-7

Fjeldheim, S., Kleppe, L. C., Stang, E., & Støren-Váczy, B. (2024). Digital competence in social work education: readiness for practice. *Social Work Education, 44*, 600-616. https://doi.org/10.1080/02615479.2024.2334800

Fox, M. (2017). Student isolation: The experience of distance on an international field placement. *Social Work Education*, *36*(5), 508-520. 10.1080/02615479.2016.1215418

Freddolino, P. P., & Knaggs, D. G. (2005). Building a predominantly web-based course from face-to-face and interactive video pilots: Administrative skills for social work practice. *Journal of Technology in Human Services, 23*(3-4), 201-213. https://doi.org/10.1300/J017v23n03_03

Garrison, D. R. (1993). A cognitive constructivist view of distance education: An analysis of teaching-learning assumptions. *Distance Education, 14*(2), 199-211.

https://doi.org/10.1080/0158791930140204

Georgiou, S. (2026). Emotional intelligence and communication competence in distance higher education: Implications for teaching effectiveness and instructor well-being. *Education Sciences*. https://doi.org/10.3390/educsci16040590

Heinsch, M., Cliff, K., Tickner, C., & Betts, D. (2023). Social work virtual: preparing social work students for a digital future. *Social Work Education, 44*, 1391-1397. https://doi.org/10.1080/02615479.2023.2254796

Husserl, E. (1999). *The essential Husserl: Basic writings in transcendental phenomenology*. Bloomington, IN: Indiana University Press. https://archive.org/details/essentialhusserl0000huss

Huttar, C. M., & BrintzenhofeSzoc, K. (2020). Virtual reality and computer simulation in social work education: A systematic review. *Journal of Social Work Education, 56*(1), 131-141. https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1648221

International Federation of Social Workers. (2020). *Global standards for social work education and training.* https://www.ifsw.org/global-standards-for-social-work-education-and-training/#preamble.

Janigová, E., & Zdráhalová, S. (2022). Management at the time distance education–unıversity teaching of students of social work. *International Scientific Conference on Economic and Social Policy, 2022 (pp.* 171-180). Havířov: PRIGO University. https://starfos.tacr.cz/en/vysledky-vyzkumu/RIV%2F62690094%3A18460%2F21%3A50018836?query=22cyaacqkyjq

Jun, J., Kremer, K. P., Marseline, D., Lockett, L., & Kurtz, D. L. (2021). Effective social work online education in response to COVID-19. *Journal of Teaching in Social Work, 41*, 520-534. https://doi.org/10.1080/08841233.2021.1978614

Kurzman, P. A. (2019). The current status of social work online and distance education. *Journal of Teaching in Social Work, 39*(4-5), 286-292. https://doi.org/10.1080/08841233.2019.1660117

Liehr, P. R., Marcus, M. T., & Cameron, C. (2005). Qualitative approaches to research. In C. Cameron & M. D. Singh (Eds.), *Nursing research in Canada: Methods, critical appraisal, and utilization* (pp. 327–347). Canada: A Division of Harcourt Canada Ltd. https://www.elsevier.ca/books/nursing-research-in-canada/lobiondo-wood/9780323582735

Lischer, S., Caviezel Schmitz, S., Krüger, P., Safi, N., & Dickson, C. (2021, August). Distance education in social work during the COVID-19 pandemic: Changes and challenges. *In Frontiers in Education*, *6*, 720565. https://doi.org/10.3389/feduc.2021.720565

Matczak, A., Akdogan, H., & Ashmore, D. (2023). The paradox of technology in online education during the COVID-19 pandemic: the experiences of safety and security students in a Dutch university. *Higher Education, 86*(6), 1269-1292. https://doi.org/10.1007/s10734-022-00971-

0

Mattar, J. (2018). Constructivism and connectivism in education technology: Active, situated, authentic, experiential, and anchored learning. *RIED: Revista Iberoamericana de Educación a Distancia, 21*, 201-217. https://doi.org/http://dx.doi.org/10.5944/ried.21.2.20055

McCarthy, K. M., Wilkerson, D., & Ashirifi, G. (2022). Student and faculty perceptions on feedback in a graduate social work distance education program. *Journal of Teaching in Social Work, 42*(4), 392-408. https://doi.org/10.1080/08841233.2022.2102103

McInroy, L. B. (2019). Teaching technology competencies: A social work practice with technology course. *Journal of Social Work Education, 57*, 545-556. https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1671272

Ncube, C. B. (2011). Key copyright issues in African distance education: a South African case study. *Distance Education, 32*(2), 269-275. https://doi.org/10.1080/01587919.2011.584852

Neuman, W. L. (2012). *Toplumsal araştırma yöntemleri: Nicel ve nitel yaklaşımlar.* Siyasal Kitabevi.

Ozdamli, F., Aljarrah, A., Karagozlu, D., & Ababneh, M. (2022). Facial recognition system to detect student emotions and cheating in distance learning. *Sustainability, 14*(20), 13230. https://doi.org/10.3390/su142013230

Pesha, A., & Kamarova, T. (2020). Online education: Challenges and opportunities for developing key competencies of the 21st century during the COVID-19 Pandemic. *Proceedings of the Research Technologies of Pandemic Coronavirus Impact (RTCOV 2020)*. https://doi.org/10.2991/assehr.k.201105.029

Qayyum, A., & Zawacki-Richter, O. (2019). The state of open and distance education. In O. Zawacki-Richter & A. Qayyum (Eds.), *Open and distance education in Asia, Africa and the Middle East: National perspectives in a digital age* (p. 125-140). Springer Open. https://doi.org/10.1007/978-981-13-5787-9_14

Reamer, F. (2013). Distance and online social work education: Novel ethical challenges. *Journal of Teaching in Social Work, 33*, 369-384. https://doi.org/10.1080/08841233.2013.828669

Rodríguez-Martínez, A., Aguilar, M. T. A., Moreno, J. C., & Jiménez-Delgado, J. J. (2024). Ethical issues related to the use of technology in social work practice. A systematic review. *SAGE Open, 14*. https://doi.org/10.1177/21582440241274842

Saeed, S. (2023). Education, online presence and cybersecurity implications: A study of information security practices of computing students in Saudi Arabia. *Sustainability, 15*(12), 9426. https://doi.org/10.3390/su15129426

Saumya, Singh, T. (2020). Open and distance learning in social work programme: A study of MSW learners of India. *Asian Association of Open Universities Journal*, *15*(3), 371-393. https://doi.org/10.1108/AAOUJ-07-2020-0050

Secret, M., Bentley, K. J., & Kadolph, J. C. (2016). Student voices speak quality assurance: Continual improvement in online social work education. *Journal of Social Work Education, 52*(1), 30-42. https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1112630

Sevnarayan, K., & Maphoto, K. B. (2024). Exploring the dark side of online distance learning: Cheating behaviours, contributing factors, and strategies to enhance the ıntegrity of online assessment. *Journal of Academic Ethics,* 22(1), 51-70. https://doi.org/10.1007/s10805-023-09501-8

Tam, M. (2000). Constructivism, instructional design, and technology: Implications for transforming distance learning. *Journal of Educational Technolog & Society,* 3(2), 50-60. https://drive.google.com/file/d/1E3PWTfDQzkiOUIZz7kxtYVnayDdQ8piw/view

Taylor-Beswick, A. (2022). Digitalizing social work education: preparing students to engage with twenty-first century practice need. *Social Work Education, 42*, 44-64. https://doi.org/10.1080/02615479.2022.2049225

Tong, A., Sainsbury, P., & Craig, J. (2007). Consolidated criteria for reporting qualitative research (COREQ): a 32-item checklist for interviews and focus groups. *International Journal for Quality in Health Care, 19*(6), 349-357. https://doi.org/10.1093/intqhc/mzm042

Vaz Vaez Gomes, E. C., & Maciel, C. E. (2015). Higher education policies in the courses of pedagogy and social work: The face-to-face and distance modalities in the Central-West Region and in the state of Mato Grosso do Sul. *Revista Olhres, 3*(2), 80-101. https://periodicos.unifesp.br/index.php/olhares/article/view/329/158

Zeng, Y., & Luo, M. (2022). Data sharing and online political education based on edge computing network optimization. *Mobile Information Systems, 2022*(1), 3001697. https://doi.org/10.1155/2022/3001697

Zhu, H., & Andersen, S. T. (2021). Digital competence in social work practice and education: experiences from Norway. *Nordic Social Work Research, 12*, 823-838. https://doi.org/10.1080/2156857x.2021.1899967

Zhukova, O. B., Mandragelia, V. A., Zhukov, K. V., & Zhernovnykova, O. (2024). The impact of online education and global crises on the development of students' soft skills: difficulties of formation, ways to overcome, development prospects. *Ukrainian educational and scientific medical space*, (2), 63-78. https://doi.org/10.31612/3041-1548.2.2024.08

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makale / Review Article

Suça Sürüklenen Çocukların Topluma Entegrasyon Süreci: Kurum Bakımına Güncel Bir Bakış ve Öneriler

The Social Integration of Children in Conflict with the Law: A Contemporary Perspective on Institutional Care and Policy Recommendations

Burak Can KORKMAZ[1]

[1] Öğretim Görevlisi, Sinop Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, bc.korkmaz@outlook.com ORCID: 0000-0002-7122-9289

Başvuru: 18.03.2025
Kabul: 21.03.2026

Atıf: Korkmaz, B. C. (2026). Suça sürüklenen çocukların topluma entegrasyon süreci: Kurum bakımına güncel bir bakış ve öneriler**.** *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *37*(3), 1049-1072. DOI:10.33417/tsh.1660813

ÖZ

Suça sürüklenen çocuklar (SSÇ), toplum düzenini sağlayan kurallar ve kanunlarla ihtilafa düşen çocukları ifade etmektedir. Toplumsallaşma süreçlerinde çeşitli kesintiler yaşayan bu çocuklar açısından rehabilitasyon, yeniden topluma uyum sağlamayı ve sosyal işlevselliği güçlendirmeyi amaçlamaktadır. SSÇ'lerin topluma entegrasyonu, hem çocuk refahı hem de toplumsal iyilik hâli açısından önemli bir konudur. Aile desteğinden yoksun olan ya da ailesi tarafından ihmal, istismar veya reddedilme riskiyle karşı karşıya kalan çocuklar için korunma ve bakım ihtiyacı ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada kurum bakımı, korunma ve bakım ihtiyacı bulunan çocuklara sunulan temel hizmet alanlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu makale, kurum bakımında bulunan suça sürüklenen çocukların topluma entegrasyon sürecini destekleyen politika ve uygulamaları tartışmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sunulan kurum bakımı hizmetleri, SSÇ'ler gibi korunma ve bakım ihtiyacı olan çocuklar açısından önemli bir uygulama alanı oluşturmaktadır. Zaman içinde adı ve işleyişi değişen çocuk bakım kuruluş modellerinin, farklı ihtiyaç gruplarına göre çeşitlendiği görülmektedir. Bu yönüyle Türkiye'deki çocuk bakım kuruluş modelleri, suça sürüklenen çocukların rehabilitasyonu ve topluma entegrasyonu açısından dikkate değer bir çerçeve sunmaktadır.

Anahtar kelimeler: *Suça Sürüklenen Çocuk, Kurum Bakımı, Rehabilitasyon, Topluma Entegrasyon.*

ABSTRACT

Children in conflict with the law are those who come into conflict with the rules and laws that maintain social order. For these children, whose socialization processes are often interrupted, rehabilitation aims to support social reintegration and improve social functioning. The integration of these children into society is an important issue in terms of both child welfare and social well-being. In cases where children are deprived of family support or are exposed to neglect, abuse, or rejection within the family, a need for protection and care may arise. At this point, institutional care stands out as one of the main service areas for children in need of protection and care. Therefore, this article aims to discuss the policies and practices that support the social integration of children in conflict with the law living in institutional care. In Türkiye, institutional care services provided by the Ministry of Family and Social Services constitute an important field of practice for children in need of protection and care, including children in conflict with the law. Child care models in Türkiye, whose names and functioning have changed over time, appear to have diversified according to different needs. In this respect, institutional child care models in Türkiye provide a noteworthy framework for the rehabilitation and social integration of children in conflict with the law.

Keywords: *Children in conflict with the law, Institutional Care, Rehabilitation, Social Integration.*

GİRİŞ

Günümüz dünyasında çocukların aktif olmaları beklenmekte (Masters vd., 2023, s. 776) ve kendi yaşayacakları dünyayı şekillendirmeleri yönünde cesaretlendirilmeleri arzu edilmektedir (Bornstein, Kotler ve Lansford, 2022, s. 197). Bu anlamda çocuk katılımı ve toplumsallaşma kavramları ön plana çıkmıştır (Liu, 2022, s. 199; Van Bijleveld vd., 2014, s. 253). Çocuk katılımı, çocuğun kendi yaşamını ve içinde bulunduğu toplumu etkileyen kararlarda aktif rol almasını ifade eden geniş bir kavramdır (Brady, 2007, s. 31). Bu kavram, toplumsal düzeyde çocukların farklı sosyal alanlarda yer almasını ve seslerini duyurmasını; bireysel düzeyde ise gelişim ve karar süreçlerine etkin katılımını kapsamaktadır (Castro-Zubizarreta, 2024, s. 644). Toplumun işlevselliğinin sağlanması ve demokratik düzenin devam etmesi açısından etkili olduğu düşünülen çocuk katılımı, bireysel anlamda çocukların gelişimsel özelliklerini desteklemesi açısından önemli ve gereklidir (Kılıçoğlu ve Güneş, 2023, s. 128). Fakat çocuğun topluma aktif katılımı öncesinde toplumun mevcut kültürünü anlaması (Sunandar vd., 2021, s. 32) ve kurallarını özümsemesi gerekmektedir (Abylaikha vd., 2021, s. 529). Bu da ancak başarılı bir toplumsallaşma süreci ile mümkündür (Çetin, 2019, s. 25; Hughes, Cox ve Das, 2023, s. 148). Bu nedenle çocuk katılımı ve toplumsallaşma, yalnızca genel çocukluk deneyimi açısından değil, risk altındaki çocuk grupları açısından da temel kavramlardır. Kurum bakımındaki suça sürüklenen çocuklar, bu risk grupları içinde yer almakta ve bu çalışmanın odağını oluşturmaktadır. Bu çocukların toplumsallaşma sürecindeki kesintiler, yeniden uyum ve topluma entegrasyon sürecinin niteliğini etkilemektedir. Dolayısıyla kurum bakımındaki suça sürüklenen çocukların topluma entegrasyon süreci, üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu noktada toplumsallaşma, çocuk katılımının önkoşullarından biri olarak öne çıkmaktadır.

Toplumsallaşma, çocuğun toplum içerisindeki sosyal ilişkilere uyum sağlaması olarak ifade edilmektedir (Khojanazarova, 2022, s. 5). Toplumsallaşma sürecinde toplumun değer ve yargılarını özümseyen çocuk aynı zamanda kendine özgü sosyal deneyimler elde etmektedir (Mitrofanova, 2018, s. 1811). Toplumsallaşma süreci çocuğun kendisini diğerlerinin gözünden görmesine olanak tanıması yönüyle kimlik inşası açısından da önemlidir (Bæck, 2017, s. 128). Başarılı bir toplumsallaşma süreci, toplum ile olumlu bir etkileşimde bulunmayı içermektedir (Ain, 2021, s. 22). Fakat mevcut sosyal normlara uygun bir şekilde yaşama becerisini öngören başarılı toplumsallaşma konusunda günümüz gençlerinin oldukça zorlandığı bildirilmektedir (Kivarina ve Makarevich, 2018, s. 212). Toplumla bütünleşemeyen çocukların toplumsal rollerini yerine getirememeleri ve büyüklerin dünyasında kendilerine yer bulamamaları sonucunda suç teşkil eden olumsuz davranışlar gösterdikleri görülmektedir (Keskin, Akova ve Öz, 2015, s. 38). Toplumdaki kanun ve kurallarla ihtilafa düşen bu çocuklar günümüzde suça sürüklenen çocuk (SSÇ) olarak isimlendirilmektedir (Şahin, 2019, s. 8).

Suça Sürüklenen Çocuk Kavramı

Evrensel literatürde suçlu çocuk ifadesi ötekileştirici ve ayrıştırıcı bulunarak günümüzde kullanılmamakta olup suça sürüklenen çocuk ifadesi tercih edilmektedir (Nazım ve Köseoğlu, 2019, s. 670). Türkiye'de ise suça sürüklenen çocuk kavramı 2005 yılında Resmî Gazetede yayımlanmış olan Çocuk Koruma Kanunu içerisinde tanımlanmıştır. Suça sürüklenen çocuk ifadesi, kanunlar tarafından suç olarak tanımlanmış bir fiili işlediği iddiası kapsamında hakkında soruşturma veya kovuşturma yapılan ya da işlediği fiil nedeniyle hakkında koruyucu ve destekleyici tedbirlere başvurulan çocuğu belirtmektedir (Resmî Gazete, 2005). Bu tanımdan hareketle, suç teşkil eden bir davranışta bulunan çocukların yetişkinlerden farklı bir hukuki ve sosyal değerlendirme sürecine tabi tutulduğu söylenebilir.

Çocuk Koruma Kanunu tarafından SSÇ'lerin cezalandırılması yerine korunmasının amaçlandığı vurgulanmaktadır (Çabuk, 2022, s. 129). Günümüzde SSÇ'lerin birden fazla kez suça sürüklenmesinin önüne geçilmesi adına yeniden topluma entegre olmaları için desteklenmeleri öncelik haline gelmiştir (Şimşek, 2021, s. 110). Bu nedenle SSÇ'lerin topluma yeniden kazandırılması öncelikli bir gerekliliktir (Sarı vd., 2019, s. 182).

Türkiye'de Suça Sürüklenen Çocukların Mevcut Durumu

Suça sürüklenen çocuk konusu tüm dünyada önemli bir mesele haline gelmiştir (Özpolat ve Aktuna, 2023, s. 214). Dünyaya paralel olarak Türkiye'de kamu kurumları bu konuya ilişkin olarak sistematik ve düzenli bir şekilde veri toplamaya başlamıştır. Bu anlamda Türkiye İstatistik Kurumu (2024) 1997 yılından itibaren her yıl güvenlik birimine gelen veya getirilen çocuklara ilişkin istatistiki verileri 27 ilden toplayarak sunmuş, 2007 yılından itibaren ise tüm illeri kapsayacak şekilde veri toplama ve sunma sürecini genişletmiştir. SSÇ'lerin güvenlik birimlerinden sonraki soruşturma, kovuşturma ve mahkeme süreçleri konusunda gerçekleştirilen iş ve işlemlere ilişkin detaylı veriler ise her yıl Adalet Bakanlığı (2023) tarafından Adalet İstatistikleri yayını içerisinde kapsamlı bir şekilde sunulmaktadır.

Şekil 1. Türkiye'de suça sürüklenen çocuk sayısının yıllara göre dağılımı (Türkiye İstatistik Kurumu [TÜİK], 2024).

Şekil 1, Türkiye'de SSÇ sayısının 2015 yılından itibaren 100.000'in üzerinde seyrettiğini göstermektedir. En yüksek sayı 206.853 ile 2022 yılında, ikinci en yüksek sayı ise 178.834 ile 2023 yılında görülmüştür. Bu görünüm, son yıllarda sorunun önemini koruduğunu göstermektedir.

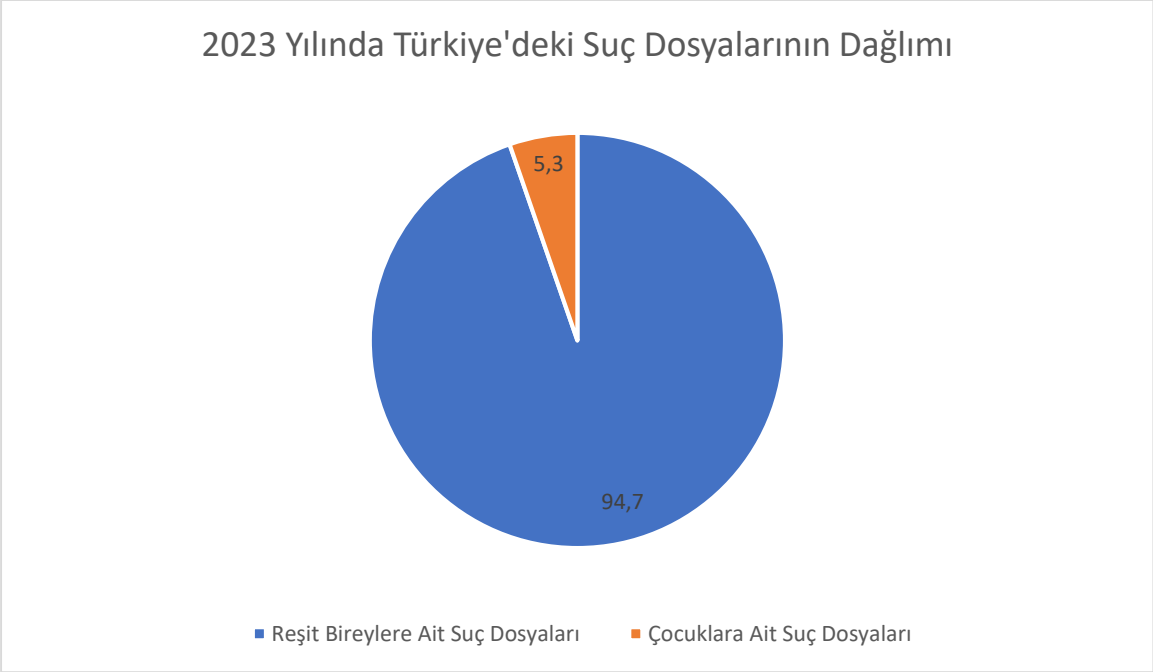

Şekil 2. 2023 yılında Türkiye'de Ceza Mahkemelerine gelen suç dosyalarının dağılımı (Adalet Bakanlığı [AD], 2024).

Şekil 2'ye göre 2023 yılında Ceza Mahkemelerine gelen suç dosyalarının %5,3'ü 18 yaş altındaki bireylere aittir. Oransal olarak bu pay yetişkinlere göre daha düşük görünse de mutlak sayıların yüksekliği, SSÇ olgusunun önemini koruduğunu göstermektedir. Daha da önemlisi TÜİK (2024) tarafından SSÇ'lere ilişkin açıklanan verilere göre 2022 yılında 902 olarak tespit edilen öldürme olayı 2023 yılında 1110'a yükselmiştir. 2023 yılı verileri, SSÇ'lerin yalnızca sayısal olarak değil, işlenen suçların niteliği bakımından da dikkat çekici bir görünüm sergilediğini göstermektedir. Buna göre aynı yıl içinde 6.258 cinsel suç, 71.244 yaralama, 7.127 tehdit, 3.459 kişiyi hürriyetinden yoksun kılma, 949 konut dokunulmazlığını ihlal, 37.233 hırsızlık ve 4.375 gasp olayı kaydedilmiştir. Günümüzde suça sürüklenen çocuk kavramı, çocuğun suç davranışının yalnızca bireysel değil, çevresel etmenlerle de ilişkili olduğunu vurgulamakta (Yıldırım, 2023, s. 7); bu yaklaşım çocuğun cezai sorumluluğunu yeniden değerlendirme çabasını yansıtmaktadır. Bununla birlikte, işlenen suçların ciddiyeti bu çocukların topluma entegrasyonunu daha da önemli hâle getirmektedir.

Çocukluk döneminde toplumun kural ve değerleriyle çatışmayı sürdüren bireylerin, yetişkinlikte de benzer suç davranışlarına yönelmesi olasıdır (Caudill ve Trulson, 2016, s. 225). Bu bağlamda, 2023 yılında kaydedilen suç olaylarının 142.894'ü erkek, 35.940'ı kız çocuklarla ilişkilidir. SSÇ'ler tarafından gerçekleştirilen 1.110 öldürme olayının 1.008'i erkek çocuklar, 102'si kız çocuklar ile

ilişkilidir. Benzer biçimde, 6.258 cinsel suçun 5.737'si erkek, 521'i kız çocuklar tarafından işlenmiştir (TÜİK, 2024). Türkiye'de SSÇ'lerin %70'inden fazlasının erkek çocuğu olduğu ve her suç kategorisinde erkek çocuklarının kız çocuklarından önde olduğu bildirilmektedir (Enginyurt, 2016, s. 38). Çocuk suçluluğunun yetişkin suçluluğunu öngördüğü göz önüne alındığında (Çabuk, 2022, s. 129), SSÇ'lerin topluma kazandırılması hayati bir öneme sahiptir. Dolayısıyla SSÇ'lerin topluma entegrasyonu günümüzün en önemli konuları arasında değerlendirilebilir.

5395 sayılı Çocuk Koruma Kanunu'nda çocuğun öncelikle ailesi yanında desteklenmesi amaçlanmaktadır. Bu kapsamda danışmanlık, eğitim, bakım, sağlık ve barınma tedbirleri düzenlenmiştir. Danışmanlık tedbiri, çocuğa ve bakımından sorumlu kişilere rehberlik sunulmasını; eğitim tedbiri, çocuğun eğitim sürecinin desteklenmesini; bakım tedbiri ise gerekli durumlarda çocuğun kurum bakımına alınmasını ifade etmektedir. Sağlık ve barınma tedbirleri de çocuğun temel ihtiyaçlarının karşılanmasını hedeflemektedir (Resmi Gazete, 2005). Buradan hareketle SSÇ'lerin mümkün olduğunca aile yanında desteklenmesi, son çare olarak ise kurum bakımına alınması söz konusudur (Aykul vd., 2022, s. 104). Fakat mahkemeler tarafından en fazla verilen tedbir kararının çocukların kurum bakımına alınmasını öngören Bakım Tedbiri olduğu bildirilmektedir (Balcı, 2019, s. 11). Dolayısıyla Türkiye'de kurum bakımı yaygınlığını sürdürmektedir (Atak, 2022, s. 8). Bakım tedbirinin yaygınlığı, kurum bakımında sunulan hizmet modellerinin ayrıca incelenmesini gerekli kılmaktadır.

Türkiye'de Çocuk Bakım Kuruluş Modelleri

Bir önceki bölümde sunulan suça sürüklenen çocuk verileri, kurum bakımındaki çocuklara özgü hizmet modellerinin ayrıca değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. SSÇ'lerin deneyimini etkileyen ve onların deneyimlerinden etkilenen geniş bir aile bağlamı içerisinde bulundukları göze çarpmaktadır (Cavanagh ve Cauffman, 2017, s. 1540). Çevrelerinden bağımsız olmayan SSÇ'ler için aile olgusu önemlidir (Abhishek ve Balamurugan, 2024, s. 4). Fakat SSÇ'ler her zaman aile ortamında bulunmamakta olup SSÇ'lerin farklı sosyodemografik özelliklere sahip oldukları dikkat çekmektedir (Enginyurt, 2016, s. 37; Menon ve Cheung, 2018, s. 474). Kurum bakımı açısından değerlendirildiğinde aile bireyleri bulunmayan SSÇ'lerin yanı sıra aile bireyleri bulunmakla birlikte SSÇ'yi ihmal eden, istismar eden veya reddeden konumda olmaları durumunda SSÇ'nin korunma ve bakım ihtiyacı ortaya çıkmaktadır (Erbay ve Çalış, 2022, s. 11; Yolcuoğlu, 2009, s. 43). Dolayısıyla Türkiye'de kurum bakımı altında bulunan SSÇ'lerin sayısına ve özelliklerine yönelik herhangi bir veri bulunmamakla birlikte literatürdeki çeşitli çalışmalar tarafından (Özdemir vd., 2024, s. 185; Pappas ve Dent, 2023, s. 4) kurum bakımı altında bulunan SSÇ'lerin göz ardı edilmemesi gereken bir grup olduğu vurgulanmaktadır.

Sosyal devlet anlayışı içerisinde çocuk refahını önceleyen Türkiye Cumhuriyeti Devletinde doğrudan çocuklara yönelik hizmetler Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sürdürülmekte olup korunma ve bakım ihtiyacı bulunan çocuklar günümüzde çocuk evi, çocuk evleri ve ihtisaslaştırılmış

çocuk evleri sitesi olmak üzere üç farklı çocuk bakım kuruluş modelinde değerlendirilmektedir (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Çocuk evi modeli her il için çocukların optimal düzeyde gelişimine uygun olarak belirlenmiş bölgelerdeki tercihen okul ve hastanelere yakın olan apartman dairesi veya müstakil daire içerisinde en fazla 8 çocuğun korunma ve bakım ihtiyaçlarının karşılandığı ev tipi birimi ifade etmektedir (Sarı vd., 2021, s. 41). Çocuk evleri sitesi modeli ise çocukların bakımının sağlandığı birden fazla çocuk evinin aynı yerleşke içerisinde bulunduğu ev tipi sosyal hizmet modelini belirtmektedir (Koç, Ünlü Çeber ve Ergüt, 2021, s. 17). Daha önce Çocuk Destek Merkezi olarak ifade edilen ve 2022 yılında yayımlanan yönetmelikle birlikte İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi ismini alan modele bakıldığında; suça sürüklenen, suç mağduru olan veya tehlikelere açık durumdaki çocuklar içerisinde psikososyal desteğe ihtiyaç duyanların aileye dönme veya durumlarına uygun bir sosyal hizmet modeline geçme konusunda hazır hale gelmeleri adına geçici süre ile kaldıkları merkezi tanımlamaktadır (Sarı vd., 2021, s. 44). Bu tanıma göre SSÇ'lerden psikososyal desteğe ihtiyaç duyanlar İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi modelinde geçici bir süre yoğun bir rehabilitasyon sürecinden geçmektedir. Daha sonra ise ailelerine dönmeleri sağlanarak ailelerinin yanında veya ailelerine teslim edilmelerinin uygun olmaması halinde çocuk evi ya da çocuk evleri sitesi modellerinden birinde yaşamlarını sürdürdükleri söylenebilir.

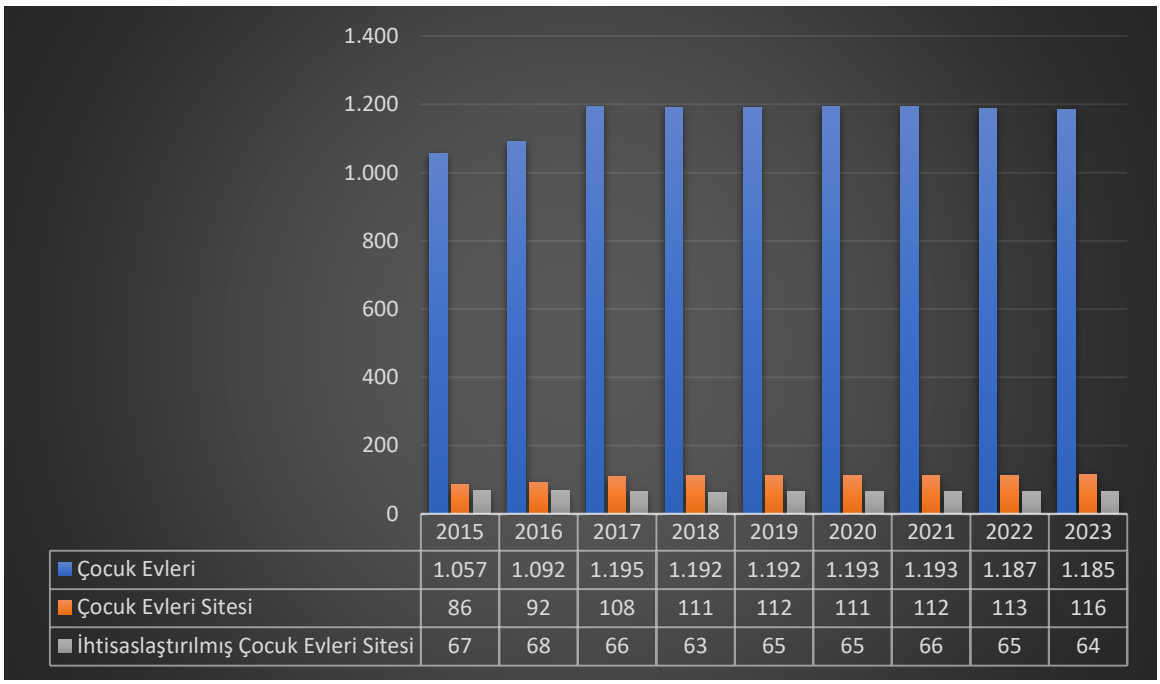

	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Çocuk Evleri	1.057	1.092	1.195	1.192	1.192	1.193	1.193	1.187	1.185
Çocuk Evleri Sitesi	86	92	108	111	112	111	112	113	116
İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi	67	68	66	63	65	65	66	65	64

Şekil 3. Türkiye'de çocuk bakım kuruluş modellerinin yıllara göre dağılımı (ASHB, 2024).

Şekil 3, çocuk evi ve çocuk evleri sitesi sayısında artış yaşandığını, ihtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesi sayısında ise daha sınırlı bir değişim olduğunu göstermektedir. Bu durum, psikososyal desteğe ihtiyaç duyan çocuklara yönelik özel hizmet modelinin varlığını koruduğunu düşündürmektedir. Etkili rehabilitasyon ve yeniden entegrasyon politikalarının güçlenmesi hâlinde, bu özel kurumsal ihtiyacın zamanla azalması beklenebilir.

SSÇ'ler kapsamlı bir yaklaşım içerisinde yeniden entegrasyona en fazla ihtiyaç duyan gruplar arasında yer almaktadır (Pappas ve Dent, 2023, s. 22). Bu anlamda çocuk bakım kuruluş modelleri,

SSÇ'lere sunulan çocuk refahı hizmetlerinin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Eroğlu ve Demiröz, 2020, s. 131). Kanunla ihtilafa düşen çocukların yalnızca küçük bir kısmına mahkeme süreçlerinin ardından yaptırım uygulandığı bilinmektedir (Vaughn vd., 2022, s. 377). Dolayısıyla bu çocukların yeniden kanunla ihtilafa düşen eylemlere yönelmemesi adına kurum bakımı altında gerçekleşen topluma entegrasyon sürecinin incelenerek başarılı yönlerinin ortaya çıkarılmasına ve olumlu çıktılar elde etmek adına SSÇ'lerin rehabilitasyon sürecine yönelik öneriler geliştirilmesine ihtiyaç vardır. Tüm bunlar göz önüne alındığında, bu çalışma kurum bakımındaki SSÇ'lerin topluma entegrasyonunu destekleyen politika ve uygulamaları tartışmayı amaçlamaktadır.

Kurum Bakımı ve Suça Sürüklenen Çocukların Topluma Entegrasyonu

Toplumda artış gösteren suç olayları konusunda devlet yetkilileri tarafından çözüm olarak toplumun en temel yapı taşı olan aile kurumunun sağlıklı olmasının önemine vurgu yapılmaktadır (Anadolu Ajansı, 2024). Benzer şekilde literatür de bu argümanı destekler nitelikte bulgular ortaya koymaktadır (Kumar, 2019, s. 686). Aile ortamından uzak olan kurum bakımındaki çocuklar açısından değerlendirildiğinde ise yaşadıkları kurumun işlevselliği önemli görülmektedir (Yazıcı, 2013, s. 520). Bu anlamda kurum bakımının işlevselliği ve çocukların gelişimine olan etkisi konusunda literatürde fikir birliğine varılamamıştır. Bazı çalışmalar kurum bakımında hizmet veren personel ve kurum bakımının sunduğu olanakların kapsamlı ve etkili bir şekilde yapılandırıldığı için çocuklar açısından avantajlı olduğunu ileri sürmektedir (İzci ve Uğurlu, 2018, s. 230; Sütçü vd., 2023, s. 193). Diğer taraftan kurum bakımının alternatiflerine nazaran çocukların gelişimi açısından dezavantajlı olduğunu iddia eden çalışmalar da mevcuttur (Erbay ve Çalış, 2022, s. 13; Uğur ve Kılıç, 2022, s. 91). Dolayısıyla çocuklar için kurum bakımı tamamen avantajlı veya dezavantajlı olarak nitelendirilemeyecek derecede karmaşık bir süreci ifade etmektedir (Zimmermann, 2012, s. 4).

Kurum bakımının işlevselliğine ilişkin tartışmalar, kurum içinde karşılaşılan risk alanlarını da görünür kılmaktadır. Günümüzde Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanı tarafından kurum bakımında bulunan çocukların çeşitli nedenlerle kuruluştan izinsiz ayrılma (KİA) davranışı gösterdiği ve bu konuda kriz masası kurulduğu bildirilmiştir (TRT Haber, 2023). Kurum bakımındaki çocuklarda kuruluştan izinsiz ayrılma davranışının artması, çocukların yeni risklerle karşı karşıya kalabileceğini göstermektedir. Bu durum, kurum içindeki psikososyal programların niteliğini ve sürekliliğini daha da önemli hâle getirmektedir. Bu anlamda spesifik bir grup olarak kurum bakımı altındaki SSÇ'lerin topluma entegrasyon sürecinin güncel literatür ve değişen koşullar ışığında incelenmesi hayati bir öneme sahiptir.

Türkiye'de giderek artmakta olan SSÇ sayısına rağmen bu çocukların sosyal becerilerini ve iyilik hallerini iyileştirmeye yönelik müdahale programlarının yaygın olmadığı ileri sürülmektedir (Kızıltepe vd., 2023, s. 1307). Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi kurum bakım modelinde kalan SSÇ'ler arasında psikososyal desteğe ihtiyaç duyanlar için düzenli olarak Anka Çocuk Destek Programı uygulandığı belirtilmektedir (Bilgin ve Mavili, 2017, s. 124; Karataş,

2016, s. 79). Anka Çocuk Destek Programı Avrupa Birliğinin finansmanlığı ve UNICEF'in sağlamış olduğu teknik destek ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından geliştirilmiş olup risk altındaki çocukların rehabilitasyon süreçlerine yönelik olarak 2015 yılında uygulamaya konulmuştur (Öztürk ve Tat, 2021, s. 198). Program, Türkiye'de risk altındaki çocuklara yönelik kamu tarafından geliştirilen ilk kapsamlı psikososyal destek uygulamalarından biri olması bakımından dikkat çekmektedir (Tapan, 2016, s. 26). Anka Çocuk Destek Programı ile doğrudan risk altında bulunan çocukların ihtiyaçlarına uygun yapılandırılmış çeşitli modüllerle desteklenmeleri sonucunda topluma yeniden kazandırılmaları amaçlanmaktadır (Solmaz, 2017, s. 40). Kurum bakımındaki SSÇ'lerin Anka Çocuk Destek Programından yararlanması, çocukların güçlendirilerek topluma hazırlanması açısından önemlidir.

Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliği, risk altındaki ve psikososyal desteğe ihtiyaç duyan çocukların rehabilitasyon süreçlerinin Çocuk Destek Merkezlerinde yürütülmesini öngörmüştür (Buran ve Çalık, 2019, s. 150). Daha sonra 6 Eylül 2022 tarihinde yayımlanan yönetmelikle bu merkezlerin adı "İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi" olarak değiştirilmiştir. Böylece, normal gelişim gösteren çocuklar için çocuk evi ve çocuk evleri sitesi modelleri sürdürülürken; risk altındaki çocuklar için geçici, yoğun ve rehabilitasyon odaklı ayrı bir bakım modeli tanımlanmıştır. (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022; Özpolat, 2023, s. 147; Yıldız ve Karataş, 2024, s. 116).

Çocuk bakım kuruluş modellerinde kalmakta olan koruma ve bakım altındaki çocuklara sağlanan psikososyal destek hizmeti açısından bakıldığında, tüm çocukları kapsayıcı ve gelişimlerini destekleyici bir anlayış sürdürülmektedir (Koç vd., 2021, s. 21). İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesinde hizmet almalarının ardından aileye teslim durumu bulunmayan çocuklar için diğer hizmet modelleri düşünülmektedir (Çavuş ve Çalış, 2021, s. 1571). Bu bağlamda Çocuk Evi veya Çocuk Evleri Sitesi kurum bakım modellerinden hizmet almaları olasıdır. SSÇ'lerin kalıcı ve istendik davranış değişimi geliştirebilmeleri için ihtiyaçlarına uygun psikososyal destek almaları gerekmektedir. Çocuğun gösterdiği ilerlemeye göre bu desteğin içeriğinin kademeli biçimde değiştirilmesi ve toplumsal yaşama daha fazla katılımının sağlanması önemlidir. Bu anlamda İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesinde uygulanan ANKA Çocuk Destek Programından farklı olarak Çocuk Evi ve Çocuk Evleri Sitesinde kalan çocuklara yönelik Çocuk Destek Programı (ÇODEP) uygulanmaktadır (Elmacı, 2022, s. 416). Çocuk Destek Programı (ÇODEP) olumlu bir psikososyal, duygusal ve bilişsel gelişim sürecinden geçmeleri adına ve topluma sağlıklı bir şekilde katılım sağlamaları noktasında kurum bakımı altındaki tüm çocuklar için yapılandırılmış olup onların güçlendirilmesini amaçlamaktadır (Koç vd., 2021, s. 21). Dolayısıyla ilk başta risk altında oldukları ve yoğun bir rehabilitasyon süreci ihtiyaçları bulunduğu düşünülen SSÇ'lerin İhtisaslaştırılmış Çocuk Evleri Sitesi içerisinde Anka Çocuk Destek Programı ile desteklenmesi, daha sonra ise aile yanına döndürülmesinin uygun olmadığı düşünülmesi halinde diğer sosyal hizmet modellerinde Çocuk Destek Programı (ÇODEP) ile topluma hazırlık noktasında güçlendirilmeye devam edilmesi önemli görülmektedir.

Çocuk adalet sistemi içindeki diğer kurumsal yapılarda yapılan çalışmalar da, SSÇ'lerin çok boyutlu ihtiyaçlarına işaret etmektedir. Çocuk eğitim evlerinde SSÇ'lerin çok çeşitli sağlık sorunlarına sahip oldukları görülmekte ve bu sebeple multidisipliner bir ekip tarafından hizmetlerin sunulmasının önemli olduğu düşünülmektedir (Sönmez ve Baybuğa, 2021, s. 2). Bu bağlamda SSÇ'lerin multidisipliner bir anlayış ile hizmet alması gerekliliği göze çarpmaktadır. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı çocuk bakım kuruluşlarında bu multidisipliner yaklaşım kurumsal olarak benimsenmiştir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı çocuk bakım kuruluş modellerinde istihdam edilen meslek elemanları psikolojik danışmanlık ve rehberlik, psikoloji, sosyoloji, çocuk gelişimi, öğretmenlik, aile ve tüketici bilimleri ve sosyal hizmet alanlarından mezun olmuş kişilerden oluşmaktadır (Mısırlı, 2023, s. 13). Ayrıca yeterli sayıda sağlık personeli, diyetisyen, din görevlisi ve yurt yönetim memurunun da istihdam edildiği çocuk bakım kuruluş modellerinde kuruluş koordinasyon komisyonu ile vaka değerlendirme komisyonu olmak üzere 2 farklı komisyon oluşturularak çocuklara yönelik hizmetlerin sürdürülmesi sağlanmaktadır (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, 2022). Çocuk bakım kuruluşunda kalmakta olan SSÇ'nin çözüme ulaştırılmasında güçlük çekilen herhangi bir sorun durumunda oluşturulacak vaka değerlendirme komisyonunun üyelerinin farklı alanlardan olmaları yönüyle vakanın farklı açılardan değerlendirilmesi sağlanmaktadır. SSÇ'nin takibi ile iş ve işlemlerinin sistematik olarak gerçekleştirilmesinde düzenli olarak toplanan kuruluş koordinasyon komisyonu etkili bir planlama gerçekleştirme açısından önemlidir. Bütün bu komisyon süreçlerinin ayrıntılandırıldığı "Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" kapsamında ayrıca SSÇ'ler dahil olmak üzere kurum bakımı altındaki tüm çocukların günlük yaşam programı oluşturulmakta, takip edilmekte ve düzenli olarak revize edilmektedir (Resmî Gazete, 2022).

SSÇ'lerin farklı davranış problemlerine cevap verebilecek uygun fiziksel yapıda kuruluş binası ve yeterli personel sayısı bulunması durumunda SSÇ'lerin topluma entegrasyon sürecinin sağlıklı bir şekilde sürdürülebileceği düşünülebilir. Diğer taraftan SSÇ'lerin tedavi hizmeti aldıkları kurumlar yerine hapishane gibi ortamlarda bulunmaları sebebiyle ruhsal sorunlarının tespit edilemediği ve etkili bir rehabilitasyon sürecinden geçemedikleri belirtilmektedir (Arabacı vd., 2017, s. 141). SSÇ'lerin kuruluş koordinasyon komisyonu ve vaka değerlendirme komisyonu içinde multidisipliner biçimde ele alınması önemlidir. Bu yapı, ruhsal sorunların daha erken fark edilmesine ve uygun tedavi süreçlerinin planlanmasına katkı sunmaktadır. Çocuk bakım kuruluş modellerinde SSÇ'lerin mevcut ihtiyaçlarına göre sağlanan ANKA Çocuk Destek Programı ve ÇODEP gibi psikososyal destek programlarının düzenli olarak uygulanması ve takip edilmesi SSÇ'lerde olumlu anlamda değişim elde etmek için önemlidir. Buna karşın, yoğun izlem ve desteğe rağmen davranış değişimi sağlanamıyorsa, çocuk için bulunduğu bakım modeli işlevsiz ve hatta olumsuz bir alışma alanına dönüşebilir. Tüm yoğun müdahalelere rağmen mükerrer suç davranışının sürmesi, çocuğun bulunduğu ortam ile suç davranışı arasında olumsuz bir özdeşleşme geliştiğini düşündürebilir. Bu

sebeple mükerrer suç ortaya çıktığında SSÇ'ye yönelik kurum bakımında yapılan çalışmaların değerlendirilmesi ve gerektiğinde farklı alternatiflerin düşünülmesi faydalı olabilir.

SSÇ'lerle çalışmanın ve topluma katılımlarını sağlamanın kolay olmadığı birçok çalışma tarafından vurgulanmaktadır. Örneğin, okul rehber öğretmenleri ile yapılan bir çalışmada SSÇ'ler tarafından ortaya konulan sorunlara yönelik müdahalede bulunmanın oldukça zor olduğu bildirilmektedir (Sağlık, 2024, s. 85). Okul temelli destek mekanizmalarından yeterince yararlanamayan SSÇ'ler açısından kurum bakımı daha kritik hâle gelmektedir. Bu nedenle kurum bakımında sunulan rehabilitasyon ve toplumsal entegrasyon çalışmalarının düzenli, kapsamlı ve çocuğun ihtiyaçlarına duyarlı biçimde yürütülmesi gerekmektedir. Aksi takdirde okuldan etkili bir şekilde destek alamayan SSÇ için kurum bakımının da etkisiz kalması sonucunda mükerrer suçun ortaya çıkması muhtemeldir.

Kurum bakımı altındaki SSÇ'lerle çalışmanın zor olduğunu belirten çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bu konuda, Ege ve Yazıbaşı (2021, s. 276) tarafından yapılan çalışmada çocuk bakım kuruluş modellerinde çalışmakta olan din görevlilerinin sosyal hizmet alanında çalışmaya yönelik herhangi bir eğitimden geçmemiş oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca katılımcılar SSÇ'ler ile kurum bakımı altında çalışmanın kolay olmadığını belirtmiş olup bu konuya ilişkin olarak bir katılımcı şu ifadede bulunmuştur: "ÇODEM'de iken bir kız vardı. Ama o herkese saldırıyordu. Yani bir gün böyle çok iyi, bir anda değişiyor kız. Yani oradaki güvenliklere, öğretmenlere herkese yapıyordu. Tek bana değil. Bir keresinde de bana yaptı o şekilde. Vurdu işte kollarımı sıktı, sürekli vurmaya çalıştı falan, tekmeledi." (Ege ve Yazıbaşı, 2021, s. 271). Benzer başka bir çalışmada ise kurum bakımı altında bulunan SSÇ'lerle çalışmanın zor olduğu, alan bilgisi bulunan meslek elemanları tarafından bildirilmiş olup katılımcılardan birinin açıklaması şu şekildedir: "Hastaneye gidiyorsunuz, doktor, "Çocuk tedavi almak istemiyor." yazıyor altına, gönderiyor. AMATEM'e gidiyorsun, "Gönüllü olacak." diyor. Ama biz illa götüreceğiz, illa yapacağız. Kurum bakımını kabul etmeyip, kendini yerden yere vurup, kendini doğrayan ve hastaneye gidip kaçmayı planlayan çocuğa, doktor bakıyor, "Ben müdahale edemem, çocuğunuzu sakinleştirin." diyor. Ben evden getirdim sanki! Öyle bir hakkı var herkesin, ama Aile Bakanlığı'nın öyle bir hakkı hiç olmadı. Ben görmedim yani, 25 senedir çalışıyorum, ben hiçbir zaman olduğunu görmedim. Hatta Adalet Bakanlığı bile danışmanlık deyip bize attı çocuğu. Suça sürüklenen çocuk, annesini bıçaklamış, daha oluru var mı? Vicdani sorumluluğu, anneye hissetmemiş. Bana hissedebilir mi? Çünkü bir de engelliyorum onu. "Rehabilite olacaksın, şu kurala uyacaksın, bu olacak, grup çalışmalarımıza katılacaksın, terapi göreceksin, psikiyatriste gideceksin." diyorum. Bir de üstüne üstlük çocuk, okulda zaten yapmadığını bırakmamış ama bir de ders çalışacaksın diyorum, etüt saati koyuyorum, kitap okuma zamanı koyuyorum, her şeyi koyuyorum." (Öztürk vd., 2024, s. 179). Bu çalışmalardan yola çıkılacak olursa SSÇ'lerin bakım tedbiri alması halinde kabul edildiği çocuk bakım kuruluşu SSÇ'nin hizmetlerini yerine getirme konusunda paydaşların desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çocuk okulda eğitime katılmadığında ya da hastanede tedaviyi reddettiğinde, okul ve sağlık kurumlarının müdahale alanı sınırlı kalabilmektedir. Buna karşılık çocuk bakım kuruluşu personelinden hem çocuğu ikna etmesi hem de süreci bütüncül

biçimde yönetmesi beklenmektedir. SSÇ'nin olumsuz davranışları yalnızca kendi bakım sürecini değil, kurumun işleyişini ve diğer hizmet alanlarını da etkileyebilmektedir. Bu nedenle çocuk bakım kuruluşu personeli üzerinde yüksek bir sorumluluk baskısı oluşabilmektedir. Bu da çocuk bakım kuruluş modelinde çalışan personel için tükenmişlik (Karabenk, 2018, s. 101), şefkat yorgunluğu (Eraslan, 2022, s. 7), düşük iş ve yaşam doyumu (Baran, 2022, s. 41; Ceylan, Gül ve Öksüz, 2016, s. 43) ile sonuçlanmaktadır. Dolayısıyla SSÇ'lerle doğrudan çalışan çocuk bakım kuruluş modellerindeki personellerin de güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

SSÇ'lere yönelik müdahalelerde yalnızca suçun ağırlığına değil, çocuğun gelişimsel öyküsüne ve tekrar riskine de odaklanmak gerekir. Ülkemizde çocuk suçluluğuna ilişkin değişen anlayış doğrultusunda Öztürk ve Erkul (2023, ss. 283-284) son yıllarda hafif suçlar işleyen çocuklar için kitap okuyarak özet çıkarma gibi suçluyu affetmeye yönelik uzlaşmacı yöntemlerin kullanılmaya başlandığını bildirmektedir. Ayrıca bu yönteme benzer olarak suçun ağırlığına göre kademe kademe uzlaşmaya yönelik uygulamalara başvurulmasını önermektedir. Gerekçe olarak çocukların cezaya maruz kalmadan suç durumunu atlatmasının önemli olduğunu ifade etmektedir. Fakat diğer taraftan uzlaşmacı yöntemin çocukta farkındalık gelişimini tam olarak sağlamaması halinde sadece suçun şekline ve düzeyine odaklanılması sonucunda çocuğun bir dahaki suç davranışına ilişkin otokontrolünü de yine suçun şekline ve düzeyine yönelik yapılandırması riski ortaya çıkmaktadır. Bu durum Marshmallow deneyi açısından değerlendirildiğinde marşmelovun şekline odaklandıklarında çocukların marşmelovu kendileri için önemsiz hale getirdikleri ve otokontrol stratejilerini kendileri için daha haz verici olacağını düşündükleri seçeneğe yönelik olarak yapılandırdıkları tespit edilmiştir (Westby, 2012, s. 2). Suçun şekline odaklanmış olan çocuk için suçun haz verici olması durumunda suçun ardından uzlaşmacı yöntemle karşılaşacağı bilinci ile hafif düzey suça yönelik alışkanlık kazanma riski bulunabilir. Hafif düzeyde suç işleyen çocuğun birden fazla kez suç işlemesine rağmen sadece suçun hafif düzey olmasına odaklanılması ve dolayısıyla uzlaşmacı bir yönteme başvurulması durumunda çocuk için suçluluk sadece şekil ve düzey yönünden ele alınan bir olgu haline gelebilir. Ağır düzey suçlara ilişkin uzak durmaya yönelik farkındalık geliştiren ve hafif düzey suçları alışkanlık haline getiren çocuk açısından kendisine yönelik uzlaşmacı müdahale yalnızca suçun büyüklüğünü hedef aldığı takdirde çocuk da suçun düzeyine odaklanarak suçun kendisinde ve etrafında yarattığı etkiyi önemsiz addedebilir. Ergenlik döneminde gelişen hipotetik düşünme, çocuğun kendisinin problem olarak algıladığı durumları düzenlemesi açısından etkilidir (Liu ve Li, 2024, s. 12). Bu anlamda geçmiş deneyimlerinin sonuçlarını kendi içinde tartıp suç davranışına yeniden başvurması mümkündür. Kendisi için istenmedik düzeyde bir ceza ile karşılaşmaması adına suç davranışını içeren pragmatist bir yaklaşımla varsayımlarda bulunarak hareket etmesinin önüne geçilmesi önemlidir. Aksi takdirde tam bir farkındalık geliştirememesi ve suç davranışının kendisi için getirisinin daha fazla olduğunu düşünmesi durumunda davranış değişiminin oldukça güç olacağı öngörülebilir. Suçun kendisi önemli olmakla birlikte çocuğun suç davranışına kaç kez başvurduğu, hangi ortamlarda suça sürüklendiği, suçluluk durumunda çevresinden bir etkiyle karşılaşıp

karşılaşmadığı gibi unsurlar SSÇ için gidişatının öngörülerek buna uygun müdahalelerin gerçekleştirilmesi açısından kritik olabilir. Uzun süredir sokakta yaşayan ihmal edilmiş bir çocukla, uzun süredir kurum bakımında bulunan bir çocuğun benzer suçu işlemesi "eş sonlanım" olarak değerlendirilebilir; bu nedenle iki çocuğun farklı değerlendirilmesi gerekir. Böylelikle çocuklar hakkında gelişimsel psikopatoloji açısından önemli argümanlar ortaya konulabilir. Kurum bakımı altında kalan çocukların hem ceza süreci hem de rehabilitasyonları konusunda göz önüne alınacak unsurların artırılması daha etkin bir davranış değişimini mümkün hale getirebilir.

Güncel yaklaşım, çocuk ile suç kavramlarının özdeşleştirilmesinden kaçınmakta; çocukların en baştan kanunla ihtilafa düşmemesi için önleyici çalışmaları öne çıkarmaktadır. Bu açıdan değerlendirildiğinde SSÇ'lere yönelik önleyici çalışmalar hayati bir öneme sahiptir. Daha önce karakol ve adliye süreçlerinden geçerek bu ortama dair bir aşinalık kazanmış çocuk için caydırıcı bir deneyim karşısında çocuğun suç davranışından kaçınması olasıdır. Fakat çocuk için suç davranışı sonucunda herhangi bir haz ortaya çıkması halinde karakol ve adliye süreçleri ödemesi gereken bir bedel olarak algılanarak haz karşısında bedelin düşük olması durumunda davranışın alışkanlığa dönüşmesi ihtimali mevcuttur. Olumsuz bir konfor alanının oluşmaması adına SSÇ'nin işlediği suçların ve verdiği tepkilerin önceki suç ve tepkileriyle benzer olup olmadığına dikkat edilmesi faydalı olabilir. Benzer suç ve tepkilerin görülmesi halinde alışkanlığa dönüşmemesi adına zaman kaybetmeksizin kapsamlı bir müdahale uygulanması yerinde olacaktır.

Gelişimin sürekli olan doğası SSÇ'nin kısa süreli yoğun rehabilitasyon sürecinden geçmesinden ziyade uzun süreli olarak mevcut durumunda ihtiyaç duyduğu desteği almasını gerektirmektedir. İlk aşamada psikiyatrik değerlendirme, gözetim ve denetim ihtiyacı yüksek olan SSÇ'lere daha yoğun destek sunulması gerekebilir. Davranış değişimi geliştikçe bu desteğin kademeli olarak azaltılması ve çocuğun özerkliğinin güçlendirilmesi yararlı olabilir. SSÇ'nin yaşamının ilerleyen yıllarında suça sürüklendiği ortama hiçbir şekilde temas etmemesi, kendisini suça sürükleyen etmenlerden tamamen bağımsızlaşması ve suç teşkil eden olayı hafızasından tamamen silmesi mümkün değildir. Bu açıdan bakıldığında sistematik duyarsızlaştırmaya benzer olarak SSÇ'nin ilerleme kaydettikçe topluma daha fazla katılımda bulunmasının sağlanması önemlidir. Özellikle suç teşkil eden olaya ilişkin ortam, kişi ve nesnelerle teması durumunda dikkatli bir şekilde gözlenmesinin sonucunda suç yaşantısından ne kadar uzaklaştığının görülmesi sağlanabilir. Suç yaşantısını hatırlatıcı ögeler karşısında hangi baş etme mekanizmalarını kullandığının görülmesi ve sağlıksız baş etme mekanizmaları üzerinde çalışılarak öz düzenlemesine yönelik desteklenmesi faydalı olabilir. Bu sayede suç ögelerini hatırlatıcı yaşantılarla karşılaşan SSÇ sağlıklı bir farkındalıkla yeni ve eski yaşantıyı ayrıştırarak hayatına devam edebilir.

Suça sürüklenen çocuk ifadesi, çocuğun suç davranışına itilen yönünü vurguladığından, müdahalenin temel amacı da çocuğun bu risk etmenleriyle bağını zayıflatmak olmalıdır. Aksi halde, suça sürüklenmiş bir çocuğa zaman kaybetmeksizin uygun bir müdahalede bulunulmaması durumunda ileride suçlu dünyasının bir parçası olacağı ve bu durumun sadece kendisine değil tüm

topluma zarar vereceği vurgulanmaktadır (Toğuç, 2021, s. 100). Hem SSÇ statüsünde bulunan hem de bulunmayan tüm çocukların yetişkinlik yaşantılarının tohumları çocukluk döneminde atılmaktadır. Dolayısıyla yetişkin suçluluğunda da çocukluk yaşantılarının etkisi yadsınamaz. Buradan hareketle reşit olan bireylerin suç dünyasından uzak durması adına daha en baştan çocukluk döneminde suça ilişkin söylem ve suça yönelik davranışları konusunda eğitim yoluyla farkındalık kazandırılması, devam etmesi halinde yaptırım yoluyla sorumluluk bilinci aşılanması ve davranış problemine dönüşmesi durumunda zaman kaybetmeksizin gerekli tedavinin sağlanması gerekmektedir. Bu sayede çocuklarda yerleşik düşünce ve davranış kalıplarının suç işlemeye dönük olarak şekillenmesinden kaçınılabilir. Bu nedenle kurum bakımı, çalışanlarıyla birlikte güçlendirilmeli; etkili rehabilitasyon ve toplumsal entegrasyon sağlayacak olanaklarla desteklenmelidir. Kurum bakımı altında bulunan SSÇ'lerin gelecek yaşantılarında suçlu dünyasının bir parçası olmaması ancak etkili bir kurum bakımı deneyimi sonucu topluma entegrasyon süreçlerinin tamamlanması ile mümkündür.

Sonuç

Suça sürüklenen çocuk tanımı günümüze çok yakın bir dönemde kullanılmaya başlanmıştır. 2005 yılına kadar çocuklara özgü koruyucu ve adli düzenlemelerin sınırlı olması, çocukların uzun süre yetişkinlerle benzer bir hukuki çerçevede değerlendirilmesine yol açmıştır. Yetişkinlerin işlediği suçlar karşısında doğrudan cezalandırılması durumu çocuklara da uygulanmıştır. Bu yaklaşımın, çocuk suçluluğu ile mücadelede yeterli sonuç üretmediği belirtilmiştir. 2005 yılında Çocuk Koruma Kanunu ile birlikte suç işleyen yerine suça sürüklenen çocuk kavramının terminolojiye girmesi ve kanunların çocuklara yönelik işlemlerinde yetişkinlerden farklı bir bakış açısı sunması önemli bir anlayış değişikliği olarak ifade edilmektedir. Suçu işleyen yetişkinlerin suça sürüklenen çocuklardan çok daha farklı bir sistem içerisinde ele alınması olumlu görülebilir fakat 2005 yılından itibaren SSÇ sayısında azalma yaşanmadığı tespit edilmiş olup SSÇ sayısı ülkemizde büyük bir endişe kaynağı olmaya devam etmiştir. Bu durum, mevzuattaki iyileşmenin tek başına yeterli olmadığını ve uygulama boyutunda başka aksaklıkların da bulunduğunu düşündürmektedir. Suça sürüklenen çocuğu sürükleyen etmenlerin fazlalaşması, bu etmenlerin çocuktan uzaklaştırılamaması veya çocuğun bu etmenlerin cazibesine kapılmasının önlenememesi açısından SSÇ'lerin incelenmesi önemli görülmektedir. Bu kapsamda değerlendirildiğinde gelecekteki ampirik çalışmaların SSÇ'lerin suça yönelmesine neden olan etmenleri araştırmasının önemli olduğu düşünülmektedir.

SSÇ'ye yönelik mahkeme tarafından farklı tedbir kararları verilebilmektedir. Cezaevine girmesini gerektirmeyen durumlarda SSÇ'ye verilen bakım tedbiri ile kurum bakımına alınması veya danışmanlık tedbiri ile ailesinin yanında bir sosyal çalışma görevlisi tarafından kendisine düzenli rehberlik sağlanması mümkündür. Kimi zaman ailesi tarafından suça sürüklenen veya ailesinin ihmali sonucu suça sürüklenmesi önlenemeyen çocuğun kimi zaman ailesinin olmadığı veya olsa bile kendisini reddettiği görülebilir. Bu çerçevede, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından

sunulan kurum bakımı hizmeti, SSÇ gibi korunma ve bakım ihtiyacı olan çocuklar açısından önemli bir uygulama alanı oluşturmaktadır.

SSÇ'nin fiziksel ve ruhsal sağlık problemleri ile olumlu davranış değişimi konusunda multidisipliner bir anlayışa ihtiyaç duyduğu literatür tarafından vurgulanmaktadır. Çocuk bakım kuruluş modellerinde istihdam edilen personelin diyetisyen, öğretmen, psikolojik danışman, sosyolog, çocuk gelişimcisi, psikolog ve hemşire gibi çok çeşitli ve SSÇ'nin ihtiyaç duyduğu alanlara yönelik doğrudan bilgi sahibi alan uzmanlarından oluşması multidisipliner bir takım çalışmasını mümkün kılmaktadır. Korunma ve bakım altındaki çocuklara yönelik bu multidisipliner çalışmanın usul ve esasları, bireysel inisiyatife bırakılmadan standartlaştırılmıştır. Çünkü SSÇ gibi çocukların rehabilitasyon ve topluma entegrasyon süreci hem kendileri hem de toplumun refahı için inisiyatife bırakılamayacak kadar hayati bir durumdur.

2022 yılında Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından yayımlanan "Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik" içerisinde her ay zorunlu olarak kuruluş koordinasyon komisyonu ile vaka değerlendirme komisyonunun toplanarak koruma ve bakım altındaki çocuklar hakkında çalışmaların sürdürülmesi gerekliliği ortaya konmuştur. Daha da ötesinde gerekli durumlarda süre beklenmeksizin vaka değerlendirme komisyonunun çocuğun değerlendirilmesi amacıyla toplanabileceği belirtilmiştir. En az ayda bir defa olmak üzere gerekli durumlar halinde ayda birkaç defa toplanan multidisipliner takım tarafından sürdürülen rehabilitasyon ve topluma entegrasyon çalışmalarının özellikle SSÇ gibi hassas grupların ihtiyaçlarına duyarlı olduğu düşünülebilir.

Tek tip bir SSÇ olmadığı göz önünde bulundurulduğunda Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı çocuk bakım kuruluş modellerinin de çocuk evi, çocuk evleri sitesi ve ihtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesi şeklinde farklılaşması, SSÇ'lerin zaman içerisinde ihtiyaç duyduğu modele göre çeşitli seçeneklere sahip olmasını sağlamaktadır. Bu çocuk bakım kuruluş modelleri sadece isim olarak değil işleyiş olarak da farklılaşmakta olup çocuk evi ile çocuk evleri sitesinde uygulanan ÇODEP normal gelişim gösteren çocukları hedeflerken ihtisaslaştırılmış çocuk evleri sitesinde uygulanmakta olan ANKA Çocuk Destek Programı psikososyal desteğe ihtiyaç duyan çocuklara yönelik olarak geliştirilmiştir. Zaman içerisinde farklı isimler alan ve işleyişinde değişiklikler yaşanan çocuk bakım kuruluş modellerinin optimal düzeyde hizmet verme yönünde büyük bir yol katettiği görülmektedir. Bu yönüyle, Türkiye'deki çocuk bakım kuruluş modelleri SSÇ'lerin farklı ihtiyaçlarına göre çeşitlenen önemli modeller olarak değerlendirilebilir. Ancak bu modellerin etkililiğinin daha güçlü ampirik verilerle desteklenmesi gerekmektedir.

ARAŞTIRMAYA İLİŞKİN ETİK BİLGİLER

Bu araştırmada etik kurul izni gerekmemektedir.

KATKI ORANI BEYANI

Yazar çalışmanın tüm aşamalarını tek başına yürütmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

Family is an important factor for children in conflict with the law, who are shaped by their social environment (Abhishek & Balamurugan, 2024, p. 4). However, children in conflict with the law do not always live in a family environment, and they may have diverse sociodemographic characteristics (Enginyurt, 2016, p. 37; Menon & Cheung, 2018, p. 474). In this context, institutional care is an important issue that deserves attention, particularly because it is widely used in Türkiye (Atak, 2022, p. 8).

Children in conflict with the law are among the groups that most need to reintegrate within a comprehensive approach (Pappas & Dent, 2023, p. 22). In this context, childcare institution models constitute an important component of child welfare services for children in conflict with the law (Eroğlu & Demiröz, 2020, p. 131). It is known that only a small proportion of children who violate norms and laws are sanctioned after the procedures carried out in the courts (Vaughn et al., 2022, p. 377). Therefore, to prevent these children from re-engaging in actions that conflict with the law, it is necessary to examine the social integration process under institutional care, identify its strengths, and develop recommendations for rehabilitation. Accordingly, this article aims to discuss the policies and practices that support the social integration of children in conflict with the law living in institutional care.

This review study employs a traditional literature review method. In this sense, the existing literature on children in conflict with the law living in institutional care is thoroughly and critically investigated. The traditional literature review method is a common approach used in academic research to explain a topic critically and comprehensively by drawing on current findings in the literature. This method is considered narrative in nature, in terms of researchers' efforts to reach a coherent narrative regarding the main themes of the research. In this way, after examining the subject, researchers arrive at a narrative synthesis of the current literature. While systematic reviews and meta-analyses follow rigid protocols regarding analysis and synthesis, a traditional literature review seeks to summarize and interpret the existing body of literature. Without predefined criteria, a traditional literature review allows researchers to address the numerous aspects and perspectives of the topic investigated. Thus, using a traditional literature review, this study considers various sources regarding children in conflict with the law in institutional care to provide a comprehensive understanding.

Courts may impose different protective and supportive measures for children in conflict with the law. In cases that do not require imprisonment, a child in conflict with the law may either be placed in institutional care through a care measure or receive regular guidance from a social worker while remaining with the family through a counseling measure. Sometimes there are children who are

drawn into crime by their families, or whose being drawn into crime cannot be prevented due to the negligence of their families. Sometimes there is no family, or, even if there is, the children in conflict with the law may be rejected by their families. In Türkiye, the institutional care services provided by the Ministry of Family and Social Services constitute an important field of practice for children in need of protection and care, including children in conflict with the law.

Given that children in conflict with the law do not constitute a homogeneous group, the Ministry of Family and Social Services offers different childcare models—children's homes, children's homes sites, and specialized children's homes sites—so that services can be matched to children's changing needs over time. These childcare institution models differ not only in name but also in operation. While ÇODEP, which is implemented in children's homes and children's homes sites, targets typically developing children, the ANKA Child Support Program, implemented in specialized children's homes sites, was developed for children needing psychosocial support. Over time, childcare institution models have changed in both name and operation and appear to have diversified according to different needs. In this respect, childcare institution models in Türkiye provide a noteworthy framework for the rehabilitation and social integration of children in conflict with the law.

The scarcity of studies on the subject is a noteworthy limitation of this study, despite the increasing significance of children in conflict with the law living in institutional care. Before 2005, children were often handled within a legal framework closer to that applied to adults, which appears to have limited the effectiveness of child-specific interventions. The Child Protection Law enacted in 2005 marked an important shift by introducing a child-specific perspective into legal procedures. It may be considered positive that children in conflict with the law are handled within a different system from adults; however, there has been no decrease in the number of children in conflict with the law since 2005, and this number has continued to be a significant concern in Türkiye. This situation points to other deficiencies in the system, as it shows that the theoretical improvement has not yielded substantial benefit despite being put into practice. It is therefore essential to examine the factors that lead children toward crime and the limitations of existing interventions in reducing these risks. When evaluated in this context, future empirical studies should investigate the factors that cause children in conflict with the law to turn to crime.

Although children in conflict with the law constitute a significant concern in Türkiye, review studies focusing specifically on those living under institutional care remain limited. By evaluating data from the Ministry of Family and Social Services, the Ministry of Justice, and the Turkish Statistical Institute considering the current literature, this study offers important implications and policy recommendations. Therefore, this study is novel in terms of guiding institutional care practitioners and researchers in the field.

KAYNAKÇA

Abhishek, R. ve Balamurugan, J. (2024). Impact of social factors responsible for Juvenile delinquency–A literature review. *Journal of education and health promotion*, *13*(1), 102. https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_786_23

Abylaikha, S. M., Karmanova, Z. A., Konkhashova, U. M., Iskakova, M. B., ve Nursulankyzy, A. (2021). Behavioural Component in the Development of the Moral Culture among Preschool Children. *Journal of Intellectual Disability-Diagnosis and Treatment*, *9*(5), 526-535. https://doi.org/10.6000/2292-2598.2021.09.05.11

Adalet Bakanlığı. (2023). Adalet İstatistikleri. Erişim Adresi: https://adlisicil.adalet.gov.tr/Resimler/SayfaDokuman/22042024115644ADalet_ist-2023CALISMALARI59.pdf

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2022). Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=39704&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5

Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. (2024). Bilgilendirme Kitapçığı. Erişim adresi: https://www.aile.gov.tr/media/159360/turkiye-geneli-bilgilendirme-kitapcigi_2024.pdf

Ain, M. N. E. (2021). Influence of school socialization styles on student's self esteem at secondary school level. *International Research Journal of Education and Innovation*, *2*(2), 22-29. https://doi.org/10.53575/irjei.4-v2.2(21)22-29

Anadolu Ajansı. (2024). İçişleri Bakanı Yerlikaya: 2023 yılında maalesef 308 kadın, uğradığı şiddet nedeniyle hayatını kaybetti. Erişim adresi: https://www.aa.com.tr/tr/politika/icisleri-bakani-yerlikaya-2023-yilinda-maalesef-308-kadin-ugradigi-siddet-nedeniyle-hayatini-kaybetti/3271305

Arabacı, L. B., Taş, G. ve Dikeç, G. (2017). Çocuk ve ergenlerde madde kullanımı, suça yönelme, ruhsal bozukluklar ve hemşirelik bakımı. *Bağımlılık Dergisi*, *18*(4), 135-144. https://dergipark.org.tr/en/pub/bagimli/issue/35459/391606

Ata, Z. (2018). *Suça sürüklenmiş çocuklarda aile faktörünün etkisi.* Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi, İstanbul.

Atak, I. (2022). *Grup çalışmalarının bilinçli farkındalık, yaşam doyumu, algılanan stres ve öznel mutluluk düzeylerine etkisi: Çocuk Evleri Sitesi örneği.* Doktora tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Aykul, M., Ceyhan, O., Şeker, O. F. ve Aytaç, S. (2022). Çocuk Alanında Çalışan Bakım Elemanlarının Sorunları Üzerine Nitel Bir Çalışma. *Sosyal Sağlık Dergisi*, *2*(2), 100-123. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2615994

Bæck, U. D. K. (2017). It is the air that we breathe. Academic socialization as a key component for understanding how parents influence children's schooling. *Nordic Journal of Studies in Educational Policy*, *3*(2), 123-132. https://doi.org/10.1080/20020317.2017.1372008

Balcı, E. (2019). Türkiye'de Çocuk Hizmetleri ve Sosyal Hizmet. *Ed. Abidin Özdemir, Sosyal Hizmet Dergisi, 2*(1), 6-17. https://shuder.org/Resimler/f90687d6-33a5-4768-a48f-52ead355ea1csosyal-hizmet-dergisi-temmuz-aralik-2019pdf.pdf#page=6

Baran, M. (2022). *Sosyal hizmet merkezlerinde görev yapan sosyal çalışma görevlilerinin iş ve yaşam doyumu arasındaki ilişkinin incelenmesi: İstanbul il örneği.* Yüksek Lisans Tezi. İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İstanbul.

Bilgin, Ö. ve Mavili, A. (2017). Kurum Bakımındaki Cinsel İstismar Mağduru Çocuklara İlişkin Bir Araştırma. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, *1*(2), 105-128. https://dergipark.org.tr/en/pub/tushad/issue/31868/368472

Bode, J. (2019). Juvenile punishment system in view of the need for education and reintegration. *European Journal of Interdisciplinary Studies*, *5*(1), 69-82. https://revistia.org/files/articles/ejis_v5_i1_19/Bode.pdf

Bornstein, M. H., Kotler, J. A. ve Lansford, J. E. (2022). The future of parenting programs: An introduction. *Parenting*, *22*(3), 189-200. https://doi.org/10.1080/15295192.2022.2086808

Brady, B. (2007). Developing children's participation: Lessons from a participatory IT project. *Children & society*, *21*(1), 31-41. https://doi.org/10.1111/j.1099-0860.2006.00024.x

Buran, M. ve Çalık, E. (2019). Çocuk Destek Merkezlerinden Reşit Olarak Ayrılan Bireylerin Sosyal Hayata Uyum Süreci. *Journal of Social Sciences And Education*, 2(1), 149-161. https://dergipark.org.tr/en/pub/josse/issue/45348/551588

Bülbül, S. ve Doğan, S. (2016). Suça sürüklenen çocukların durumu ve çözüm önerileri. *Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları Dergisi*, *59*(1), 31-36. https://seldabulbul.com/wp-content/uploads/2022/01/SucaSuruklenenCocuklarinDurumu.pdf

Castro-Zubizarreta, A. ve Calvo-Salvador, A. (2024). Child participation in early childhood education in Spain: When having rights does not mean being able to exercise them. *Policy Futures in Education*, *22*(4), 642-658. https://doi.org/10.1177/14782103231180665

Caudill, J. W. ve Trulson, C. R. (2016). The hazards of premature release: Recidivism outcomes of blended-sentenced juvenile homicide offenders. *Journal of criminal justice*, *46*, 219-227. https://doi.org/10.1016/j.jcrimjus.2016.05.009

Cavanagh, C. ve Cauffman, E. (2017). The longitudinal association of relationship quality and reoffending among first-time juvenile offenders and their mothers. *Journal of youth and adolescence*, *46*, 1533-1546. https://doi.org/10.1007/s10964-017-0679-3

Ceylan, H., Gül, N. ve Öksüz, M. (2016). Sosyal çalışmacılarda iş doyumu ve tükenmişliğe etki eden faktörlerin sosyal hizmet alanlarına göre karşılaştırmalı incelenmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *6*(11), 43-69. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/269731

Çabuk, G. (2022). Çocuk Suçluluğu Bağlamında Çocuğu Suça İten Nedenler. *Sosyal Politika ve Sosyal Hizmet Çalışmaları Dergisi*, *3*(1), 129-142. https://dergipark.org.tr/en/pub/spshcd/issue/71000/1135338

Çavuş, F. ve Çalış, N. (2021). İhmal Ve İstismarı Önlemeye Yönelik Çocuk Koruma Politikalarında Uzmanlaşmış Koruyucu Aile Modelinin Yeri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *32*(4), 1565-1586. https://doi.org/10.33417/tsh.900655

Çetin, A. (2019). *Ergenlerde sosyalleşme, akran ilişkileri ve dindarlık arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Konya.

De Vries, S. L., Hoeve, M., Assink, M., Stams, G. J. J. ve Asscher, J. J. (2015). Practitioner review: effective ingredients of prevention programs for youth at risk of persistent juvenile delinquency–recommendations for clinical practice. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, *56*(2), 108-121. https://doi.org/10.1111/jcpp.12320

Donovan, R. (2022). Art Therapy with Juvenile Offenders-Building on Community, Strengths and Self-Esteem: A Literature Review. *Expressive Therapies Capstone Theses.* https://digitalcommons.lesley.edu/expressive_theses/585

Ege, R. ve Yazıbaşı, M. A. (2021). Sosyal Hizmet Alanında Görev Yapan Din Görevlilerinin Öz Yeterlik Algıları. *Dinî araştırmalar*, *24*(61), 249-280. https://doi.org/10.15745/da.1020816

Ekinci, N. K. (2016). *Suça sürüklenmiş çocukların annelerinin çocuklarına ilişkin algısı: Siirt örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Başkent Üniversitesi, Ankara.

Elmacı, D. (2022). Türkiye'de özel eğitim alanında korunmaya ihtiyacı olan çocuklar. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, *23*(2), 409-429. https://doi.org/10.21565/ozelegitimdergisi.789072

Enginyurt, Ö. (2016). Ordu İlinde 2010-2014 Yılları Arasında Suça Sürüklenen Çocukların Değerlendirilmesi. *Klinik Tıp Pediatri Dergisi*, *8*(5), 35-39. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/768405

Eraslan, F. A. (2022). *Şefkat yorgunluğu ve tükenmişliğin sosyal çalışma görevlilerinin aile yaşantısına etkisi.* Yüksek Lisans Tezi. Karabük Üniversitesi, Karabük.

Erbay, E., ve Çalış, N. (2022). Kurum Bakımı Altında Kalan Bireylerin Deneyimleriyle Korunma İhtiyacı Olan Çocuk Olmak: Retrospektif Bir Araştırma. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, *2*(3), 10-32. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/2850707

Eroğlu, Z. ve Demiröz, F. (2020). Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Kuruluşlarda Psikososyal Destek Hizmeti Alan Çocukların Bu Hizmete İlişkin Algıları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *31*(1), 131-151. https://doi.org/10.33417/tsh.681859

Fırat, C. (2009). *Suça sürüklenmiş çocuklarda öğrenilmiş çaresizlik düzeyinin farklı değişkenler ve algılanan anne baba tutumları bakımından incelenmesi.* Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, İstanbul.

Fondacaro, M. R. (2015). Why Should We Treat Juvenile Offenders Differently than Adults?. *A new juvenile justice system: Total reform for a broken system*, 105-129. https://doi.org/10.18574/nyu/9781479898800.003.0007

Gülel, E. A. (2019). *Suça sürüklenen erkek çocuklarda aile aidiyeti ve yaşam doyumu ilişkisi: İstanbul örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Gülmez, Ş. Z., Demirden, A. ve Durak, M. (2024). Çocukluk Çağı Travmaları ve Adil Dünya İnancı ile Çocuklarda Mükerrer Suça Sürüklenme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erzurum İl Örneği. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, *14*(1), 61-74. https://doi.org/10.17828/yalovasosbil.1351715

Holzer, K. J., Oh, S., Salas-Wright, C. P., Vaughn, M. G. ve Landess, J. (2018). Gender differences in the trends and correlates of major depressive episodes among juvenile offenders in the United States. *Comprehensive psychiatry*, *80*, 72-80. https://doi.org/10.1016/j.comppsych.2017.09.005

Hong, C. W., Kwok-yin, C. K. ve Chun, W. M. (2012). Practical considerations in the implementation of further restorative justice programmes for juvenile offenders in Hong Kong. *Journal of Asian Public Policy*, *5*(3), 311-321. https://doi.org/10.1080/17516234.2012.731161

Hughes, D., Cox, B., ve Das, S. (2023). Growing up, learning race: An integration of research on cognitive mechanisms and socialization in context. *Annual Review of Developmental Psychology*, *5*(1), 137-167. https://doi.org/10.1146/annurev-devpsych-120321-015718

İzci, L. ve Uğurlu, H. (2018). Korunmaya Muhtaç Çocukların Mekân Değişikliği: Koğuşlardan Evlere. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, *4*(9), 228-237. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/920873

Karabenk, D. (2018). *Sosyal çalışma görevlilerinin tükenmişlik düzeyleri ve süpervizyonun önemi: İstanbul ili örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Kocaeli Üniversitesi, Kocaeli.

Karataş, Z. (2016). *Çocuk adalet sistemi kapsamında suça sürüklenen çocuklara yönelik uygulamaların nitel analizi.* Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, Konya.

Keskin, M., Akova, O. ve Öz, M. (2015). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Rekreasyonel Etkinliklere Katılımlarının Önündeki Engellerin Belirlenmesine Yönelik Bir Çalışma. *Journal of Recreation and Tourism Research*, *2*(4), 37-45. https://www.jrtr.org/index.php/jrtr/article/view/143

Khojanazarova, N. (2022). The Essence of Socialization of Children in Preschool Educational Institutions On the Basis of a Systematic Approach. *World Bulletin of Social Sciences*, *7*, 5-7. https://www.scholarexpress.net/index.php/wbss/article/view/515

Kılıçoğlu, E. A. ve Güneş, E. (2023). Çocuk Refahı. *Disiplinlerarası Çocuk Hakları Araştırmaları Dergisi*, *3*(6), 115-128. https://dergipark.org.tr/en/pub/dicod/issue/81620/1361815

Kızıltepe, R., Gümüşten, D., Sağel-Çetiner, E., Ebeoğlu Duman, M., Yılmaz Irmak, T. ve Aksel, Ş. (2023). An intervention program for male juvenile offenders in Turkey: a pilot randomized trial. *International journal of offender therapy and comparative criminology*, *67*(13-14), 1307-1322. https://doi.org/10.1177/0306624X231165417

Kivarina, M. ve Makarevich, A. (2018, September). Problems of Socialization of the Personality in the Conditions of Digitalization of Economy. In *International Conference on the Theory and*

Practice of Personality Formation in Modern Society (ICTPPFMS 2018) (pp. 210-217). Atlantis Press. https://doi.org/10.2991/ictppfms-18.2018.37

Koç, O., Ünlü Çeber, Ç. ve Ergüt. İ. K. (2021). Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın Çocuk İhmali Ve İstismarı Konusuna Kurumsal Yaklaşımı. *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi, 1*(1), 1-24. https://www.aile.gov.tr/media/72849/cocuk-politikalari-serisi-1.pdf

Kumar, S. (2019). The emerging trends of Juvenile Delinquency in India. *Think India Journal*, *22*(1), 682-688. https://thinkindiaquarterly.org/index.php/think-india/article/view/19691/14557

Kurlychek, M. C., ve Johnson, B. D. (2010). Juvenility and punishment: Sentencing juveniles in adult criminal court. *Criminology*, *48*(3), 725-758. https://doi.org/10.1111/j.1745-9125.2010.00200.x

Liu, R. Y. (2022). Guiding children to respond: Prioritizing children's participation over interaction progression. *Research on Language and Social Interaction*, *55*(2), 184-202. https://doi.org/10.1080/08351813.2022.2075652

Liu, S. ve Li, W. (2024). One policy, two implementations: probing policy specifications in two EMI courses in a Macao university. *Current Issues in Language Planning*, 1-20. https://doi.org/10.1080/14664208.2024.2405764

Macanovic, N. ve Pajic, M. (2022). Attitudes of Juvenile Offenders towards the Criminal Offense Committed. *J. Crimin. & Crim. L.*, *60*, 149. https://doi.org/10.47152/rkkp.60.2.7

Masters, A. S., Scott, M. E., Wright, C. A., Spiewak Toub, T., Dickinson, D. K., Golinkoff, R. M. ve Hirsh-Pasek, K. (2023). Playing with words: Using playful learning experiences in the early childhood classroom to build vocabulary. *The Reading Teacher*, *76*(6), 775-783. https://doi.org/10.1002/trtr.2201

Menon, S. E. ve Cheung, M. (2018). Desistance-focused treatment and asset-based programming for juvenile offender reintegration: A review of research evidence. *Child and Adolescent Social Work Journal*, *35*(5), 459-476. https://doi.org/10.1007/s10560-018-0542-8

Mısırlı, G. N. (2023). *Çocuk koruma sistemi kapsamında bakım tedbiri sürecinin nitel analizi.* Yüksek Lisans Tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.

Mitrofanova, I. (2018). Professional Socialization Of Future Specialist's Personality. In V. Chernyavskaya, & H. Kuße (Eds.), Professional Culture of the Specialist of the Future, vol 51. *European Proceedings of Social and Behavioural Sciences* (pp. 1809-1820). Future Academy. https://doi.org/10.15405/epsbs.2018.12.02.192

Nazım, A. Ö. ve Köseoğlu, M. (2019). Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nde Sosyal Hizmetlerin Yapısı ve İşleyişine Eleştirel Bir Bakış. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *30*(2), 665-689. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/727688

Özdemir, M., Ertürk, V. Ö., Ünsal, N., Murzoğlu, G. ve Yılmaz, S. (2024). Çocukluğun Sosyolojisi ve Çocuk Hakları Sözleşmesi. *International QMX Journal*, *3*(4), 1576-1582. https://doi.org/10.5281/zenodo.1109866

Özpolat, A. O. (2023). Çocuk İhmal ve İstismarının Politikalarla İlişkisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *28*(1), 141-153. https://dergipark.org.tr/en/pub/sduiibfd/issue/73642/1234153

Özpolat, A. O. ve Aktuna, E. (2023). Türkiye'de çocuk yoksulluğuna ilişkin bir değerlendirme. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(1), 204-223. https://doi.org/10.31592/aeusbed.1213348

Öztürk, A. B., Albayrak, H., Karataş, K., ve Aslan, H. (2024). Cinsel İstismara Karşı Çocuk Koruma Kanunu Kapsamında Verilen Tedbirlere Yönelik Meslek Elemanlarının Değerlendirmeleri. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (62), 167-188. https://doi.org/10.30794/pausbed.1413021

Öztürk, A. ve Tat, M. (2021). GÜVENDE: Çocuğu Kötü Muamelenin Etkilerinden Korumak İçin Neler Yapılabilir?. *Gelişim ve Psikoloji Dergisi*, *2*(4), 181-207. https://doi.org/10.51503/gpd.971593

Öztürk, B. ve Erkul, H. (2023). İnsan Hakları Açısından Çocuk Suçluluğu Üzerine Nitel Bir Araştırma. *TroyAcademy*, *8*(3), 262-295. https://doi.org/10.31454/troyacademy.1279473

Pappas, L. N. ve Dent, A. L. (2023). The 40-year debate: a meta-review on what works for juvenile offenders. *Journal of experimental criminology*, *19*(1), 1-30. https://doi.org/10.1007/s11292-021-09472-z

Pryce, D. K., Alotaibi, H. A. ve Boateng, F. D. (2023). Gendered Criminality and Punishment: Does Gender Influence Juvenile Offending and Punishment in Saudi Arabia?. *Crime & Delinquency*, 00111287231195770. https://doi.org/10.1177/00111287231195770

Resmi Gazete. (2005). Çocuk Koruma Kanunu. Erişim adresi: https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5395&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

Resmi Gazete. (2022). Çocuk Koruma Hizmetleri Planlama ve Çocuk Bakım Kuruluşlarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik. Erişim adresi: https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2022/09/20220906-12.htm

Sağlık, S. (2024). Psikososyal ve Manevi Sorunların Çözümünde Okul Sosyal Hizmetinin Gerekliliği. *Journal of Mehmet Akif Ersoy University Economics and Administrative Sciences Faculty*, *11*(1), 85-115. https://doi.org/10.30798/makuiibf.1097910

Sarı, K. S., Uyanık, M. N., Ergüt, İ. K. ve Ünlü Çeber, Ç. (2021). Türkiye'deki Çocuk Araştırmaları Üzerine Sistematik Bir İnceleme. *T.C. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Çocuk Politikaları Serisi, 1*(5), 1-62. https://www.aile.gov.tr/media/92196/cocuk-pol-serisi-5.pdf

Sarı, S. A., Çiçek, A. U., Bütün, C. ve Yıldırım, A. (2019). Sivas ilinde suça sürüklenen çocuk olguların sosyodemografik ve klinik özellikleri. *Adli Tıp Bülteni*, *24*(3), 177-182. https://doi.org/10.17986/blm.20192450173

Solmaz, H. (2017). *Okul öncesi çocuklarının liderlik becerilerinin geliştirilmesi konusunda deneysel bir çalışma: Şimdinin küçükleri, geleceğin büyük liderleri.* Yüksek Lisans Tezi. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale.

Sönmez, S. G. ve Baybuğa, M. S. (2021). Health care needs of juvenile offenders in Turkey. *International Archives of Integrated Medicine*, *8*(5), 1-22. https://www.iaimjournal.com/wp-content/uploads/2021/05/iaim_2021_0805_01.pdf

Sözen, F. S. G. (2016). *Suça sürüklenmiş ergenlerin çocukluk çağı ruhsal travmaları ve anne-babaya bağlanma düzeylerinin incelenmesi.* Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, İstanbul.

Sunandar, A., Ediyanto, F. R., Puspitasari, F. H., Yuniarti, N. ve Iswahyudi, S. R. (2021). Inclusion Policy in East Javanese Cultural Perspective and Its Implication on Guidance and Counseling. *Psikopedagogia, 10*(1), 29-24. https://doi.org/10.12928/psikopedagogia.v10i1.20357

Sütçü, S., Batman, H., Eraslan, E., ve Demirel, A. C. (2023). Cumhuriyetin 100. Yılında geçmişten günümüze Türkiye'de çocuk koruma sistemi. *Abant Kültürel Araştırmalar Dergisi*, *8*(16), 183-198. https://dergipark.org.tr/tr/pub/akader/article/1363895

Şahan, A. H. ve Albayrak, Ş. G. (2022). Çocuk Hükümlülerin Sosyal, Kültürel Ve Sportif Rekreasyon Faaliyetlerinin İncelenmesi: Ankara Çocuk Eğitim Evi Örneği. *Journal of gastronomy, hospitality and travel*, *5*(1), 24-33. https://doi.org/10.33083/joghat.2022.110

Şahin, Ş. (2019). *BM Pekin Kuralları ekseninde çocuk yargılaması ve çocuğun üstün yararı ilkesi.* Yüksek Lisans Tezi. Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.

Şimşek, H. (2021). Dilendirilen Çocukların Görünmezliği. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, *10*(2), 517-542. https://doi.org/10.28956/gbd.1028705

Şimşek, H. (2021). Suç yönetimi bağlamında çocuk suçluluğu, cezalandırma sistemi ve eğitim. *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, *2*(1), 93-120. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1122057

Şirin, M. C. (2017). Fransa ve Türkiye'de Korunması Gereken Çocuk ve Çocuk Koruma İdaresinin Tarihsel Gelişimi. *Çocuk ve Medeniyet*, *2*(3), 43-69. https://dergipark.org.tr/en/pub/cm/issue/57208/807861

Tapan, M. G. (2016). *Madde kullanım öyküsü bulunan ergenlerde aile ve sosyal destek sistemlerinin incelenmesi Gaziantep ili örneği.* Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Ankara.

Toğuç, D. (2021). *Türkiye'de çocuk suçluluğu: Tekirdağ ili örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Edirne.

TRT Haber. (2023). Bakan Göktaş: Kuruluştan izinsiz ayrılan çocuklarla ilgili kriz masası kurduk. https://www.trthaber.com/haber/gundem/bakan-goktas-kurulustan-izinsiz-ayrilan-cocuklarla-ilgili-kriz-masasi-kurduk-814992.html

Türkiye İstatistik Kurumu. (2024). Güvenlik Birimine Gelen veya Getirilen Çocuk İstatistikleri. Erişim adresi: https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Juvenile-Statistics-Received-Into-Security-Unit-2023-53674

Uğur, S. B., ve Kılıç, A. K. (2022). Kurum Bakımında Yetişmiş Kişilerin Kurum Bakımı ve Sonrası Süreçte Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *33*(1), 69-95. https://doi.org/10.33417/tsh.877684

Üzümcü, A. F. (2016). *Çıraklık eğitiminin suça sürüklenmiş çocukların topluma kazandırılmasıdaki rolü: Ankara Çocuk Eğitimevi örneği.* Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.

Van Bijleveld, G. G., Dedding, C. W. ve Bunders-Aelen, J. F. (2014). Seeing eye to eye or not? Young people's and child protection workers' perspectives on children's participation within the Dutch child protection and welfare services. *Children and Youth Services Review*, *47*, 253-259. https://doi.org/10.1016/j.childyouth.2014.09.018

Vaughn, M. G., Sattler, L. J. ve Holzer, K. J. (2022). Juvenile offenders. *Clinical Forensic Psychology: Introductory Perspectives on Offending*, 377-395. https://doi.org/10.1007/978-3-030-80882-2_20

Westby, C. (2012). Self-regulation and delaying gratification. *Word of Mouth*, *23*(5), 1-5. https://doi.org/10.1177/1048395012440418

Wojciechowski, T. W. (2020). PTSD as a risk factor for the development of violence among juvenile offenders: A group-based trajectory modeling approach. *Journal of interpersonal violence*, *35*(13-14), 2511-2535. https://doi.org/10.1177/0886260517704231

Yazıcı, E. (2013). Korunmaya Muhtaç Çocuklar ve Çocuk Evleri/Children in Need of Protection and Children's Homes. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, *9*(18), 499-525. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/183026

Yıldırım, V. (2023). *Suça sürüklenen çocukların soruşturma evresi.* Yüksek Lisans Tezi. Bursa Uludağ Üniversitesi, Bursa.

Yıldız, B. N. ve Karataş, M. (2024). Çocuk evleri hizmet modelinde psikososyal destek sağlayan meslek elemanlarının deneyimleri: Sivil toplum kuruluşu örneği. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, *35*(1), 113-135. https://doi.org/10.33417/tsh.1185725

Yolcuoğlu, İ. G. (2009). Türkiye'de çocuk koruma sisteminin genel olarak değerlendirilmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 18*(18), 43-58. https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/197984

Zimmermann, E. (2012). *Modern-day orphanages: Exploring what it is like to grow up in a stable, long-term residential children's home*. Yüksek Lisans Tezi. Iowa State University, Iowa.

Toplum ve Sosyal Hizmet
ISSN: 2147-3374 / E-ISSN: 2602-280X

Derleme Makalesi / Review Article

Antik Çağda Sosyal Politika Örnekleri: Mezopotamya'dan Roma'ya

Social Regulation Practices in Antiquity: From Mesopotamia to Rome

Yaşar TINAR[1]

1 Dr., Hazine ve Maliye Bakanlığı,
tinaryasar1@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2382-4833

Başvuru: 05.02.2026

Kabul: 04.06.2026

Tınar, Y. (2026). Antik çağda sosyal politika örnekleri: Mezopotamya'dan Roma'ya. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 37(3), 1073-1092, DOI:10.33417/tsh.1882528

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, Antik Çağ toplumlarında toplumsal düzeni ayakta tutan mekanizmaları kendi tarihsel ve siyasal bağlamları içinde ele alarak bir değerlendirme yapmaktır. Antik Mezopotamya, Antik Mısır, Antik Yunan ve Antik Roma örnekleri üzerinden yürütülen incelemede, o dönemde uygulanan düzenleyici kurum ve uygulamaların modern anlamda bir refah anlayışına dayanmadığı; aksine siyasal istikrarı koruma, üretimin devamlılığını sağlama ve toplumsal huzursuzlukları azaltma gibi amaçlarla şekillendiği ortaya konmuştur. Geçmiş antik çağ toplumlarını bugünün sosyal politika penceresinden yorumlamak yerine, onların kendi koşulları içinde geliştirdikleri sınırlı ve seçici düzenleme biçimlerinin doğru bir çerçevede ele almak gerekmektedir. Bu sayede, Antik Çağ'daki borç ilişkileri, gıda depolama ve dağıtım yöntemleri, vatandaşlıkla ilgili yükümlülükler ve çeşitli destek mekanizmalarının, toplumsal eşitsizlikleri gidermekten çok mevcut hiyerarşik yapıyı sürdürmeye yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak çalışma; Antik Çağ'daki bu uygulamaların modern sosyal politika kurumlarıyla birebir örtüşen yapılar olarak değerlendirilmemesi gerektiğini vurgulamakta ve sosyal politikanın tarihsel gelişimini anakronik yorumlardan uzak bir biçimde ele alma imkânı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Antik Çağ, Sosyal Politika, Sosyal Düzenleme, İşgücü Politikaları, Refah Anlayışı*

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the mechanisms that maintained social order in ancient societies within their historical and political contexts. Through the examples of ancient Mesopotamia, Egypt, Greece, and Rome, the study reveals that the regulatory institutions and practices implemented during that period were not based on a modern understanding of welfare; rather, they were shaped by aims such as maintaining political stability, ensuring the continuity of production, and reducing social unrest. Instead of interpreting ancient societies through the lens of modern social policy, it is necessary to examine, within a proper framework, the limited and selective forms of regulation they developed under their own conditions. In this way, it becomes clear that debt relations, food storage and distribution methods, civic obligations, and various support mechanisms in antiquity were aimed more at maintaining the existing hierarchical structure than at addressing social inequalities. In conclusion, the study emphasizes that these practices in antiquity should not be regarded as structures that directly correspond to modern social policy institutions, and it offers an opportunity to examine the historical development of social policy in a way that avoids anachronistic interpretations.

Keywords: *Antique Age, Social Policy, Social Regulation, Labor Policies, Concept of Welfare*

GİRİŞ

Toplumsal düzenin hangi araçlarla kurulduğu ve sürdürüldüğü meselesi, tarih boyunca ortaya çıkan eşitsizliklerin yapısal niteliğini anlamak açısından önem taşımaktadır. Antik Çağ toplumlarında refah politikası niteliğindeki uygulamalar, işgücünün gerektirdiği sorumluluklar ve statüye dayalı toplumsal ayrıcalıklar arasındaki ilişki yalnızca ekonomik bir boyut taşımamakta, aynı zamanda siyasal otoritenin meşrulaştırılmasını ve toplumsal hiyerarşilerin yeniden tesis edilmesini de sağlamaktadır. Bu dönemde geliştirilen düzenleyici uygulamalar, modern sosyal politika kavramlarıyla birebir örtüşmemektedir. Söz konusu müdahaleler daha çok siyasal, toplumsal ve ekonomik istikrarın korunmasına yönelik tarihsel örnekler olarak değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Antik Çağ'da toplumsal düzenin Mezopotamya, Antik Mısır, Antik Yunan ve Roma uygarlıklarında hangi kurumsal araçlarla sürdürüldüğünü karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemekte; modern sosyal politika anlayışını geçmişe taşımaktan kaçınarak bu düzenlemeleri kendi tarihsel, siyasal ve toplumsal bağlamları içinde ele almaktadır. Ele alınan medeniyetlerin farklı üretim biçimleri ve siyasal örgütlenme yapılarına sahip oldukları göz önünde bulundurulmalı, bununla birlikte dönemin toplumsal düzenini korumaya yönelik benzer kurumsal uygulamalar ve faydacı örneklerin de hayata geçirildiği unutulmamalıdır.

Bu çalışma, Antik Çağ toplumlarında ortaya çıkan düzenleyici uygulamaların modern anlamda sosyal politika olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceği sorusuna odaklanmaktadır. Bu çerçevede çalışmanın temel savını, bu uygulamaların bireysel refahı artırmaya yönelik hak temelli politikalar olmaktan ziyade; siyasal otoritenin sürekliliğini sağlama, üretim ilişkilerini koruma ve toplumsal istikrarı sürdürme amacıyla şekillendiğini ortaya koyma oluşturmaktadır.

Sosyal politika kavramı incelendiğinde sanayileşme, kapitalizme dayalı üretim ilişkileri ve refah devletinin ortaya çıkışı ile şekillenmektedir. Bu çerçevede değerlendirilen sosyal politikalar, genellikle 19. ve 20. yüzyıllara özgü kurumsal yapılara indirgenmiştir; bu tarihten önceki toplumlar ise sistematik düzenleyici uygulamalardan mahrum dönemler olarak ele alınmıştır (Tekeli, 2010: 18–22). Oysaki toplumsal düzenin sürdürülmesi, işgücünün devamlılığının sağlanması ve üretim süreçlerinin istikrarı gibi meseleler, Antik Çağ toplumlarında da siyasal ve kurumsal müdahaleleri zorunlu kılmıştır. Mezopotamya'dan Roma'ya uzanan geniş bir coğrafyada geliştirilen toplumsal refah sistemleri, işgücü politikaları ve statüye dayanan haklar, bu toplumsal ve ekonomik müdahalelerin farklı biçimlerde kurumsallaştığını göstermektedir.

Bu konunun seçilmesinin temel nedeni, sosyal politika literatürünün büyük ölçüde modern döneme odaklanması ve Antik Çağ'daki düzenleyici uygulamaların sistematik biçimde analiz edilmemiş olmasıdır.

Antik Çağ dönemleri ile ilgili yapılan tarihsel çalışmalar, tapınak ve saray ekonomileri, merkezi depolama ve yeniden dağıtım uygulamaları, zorunlu işgücü yükümlülükleri ve statüye dayalı ayrıcalıklar gibi uygulamalara ilişkin zengin bir çeşitlilik ortaya koymaktadır. Bu döneme ait ekonomi modeli, toprak ve her türlü mülke sahip olan ve sanayi ürünü olarak ifade edebileceğimiz dış ticareti de içeren büyük saray ve tapınak yerleşkesi içerisinde oluşturulmuştur. Bu yapı, bürokratik örgütlenme ve kayıt tutma sistemleri aracılığıyla toplumun ekonomik, askeri, siyasi ve dini hayatını düzenlemekteydi (Finley, 1999: 13). Bununla birlikte, bu uygulamalar çoğu zaman ekonomik, hukuki ya da siyasal kategoriler içerisinde parça parça ele alınmış; toplumsal istikrar ve siyasal meşruiyetle olan ilişkileri karşılaştırmalı ve bütüncül bir çerçevede değerlendirilmemiştir (Berktay, 2012: 41–45). Bu durum, farklı medeniyetlerde benzer sorunlara verilen yanıtların birlikte değerlendirilmesini güçleştirmektedir.

Antik Çağ toplumlarında yeniden dağıtım, işgücü ve statüye dayalı politikalar, eşitlikçi ya da genel hak anlayışına dayanan meseleleri çözme anlayışı olmaktan ziyade, mevcut hiyerarşik yapının sürdürülmesini hedefleyen belli alanlara özgü seçici ve faydacı uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır. Bu dönemlerde uygulanmakta olan sosyal, siyasi ve hukuki düzenlemeler, toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaktan ziyade, toplumu yönetilebilir kılmayı ve siyasal otoritenin sürekliliğini güvence altına almayı amaçlamıştır. Böylece antik dönem toplumlarında sosyal düzen,

piyasa dışı kurumsal politikalar, zorunlu işgücü ilişkileri ve statüye dayalı ayrıcalıklar üzerinden yeniden oluşturulmuştur (Polanyi, 2001: 48–52).

Diğer taraftan Karl Polanyi'nin yeniden dağıtım sistemleri ve karşılıklılık kavramları, ekonomik ilişkilerin piyasa dışı kurumsal ilkeler çerçevesinde işlediğini ortaya koyarken; Moses I. Finley'nin antik dönem ekonomi yorumlamaları, ekonomik faaliyetin toplumsal anlamda statü, siyasal güç ve kültürel ilişkilerden bağımsız ele alınamayacağını ifade etmiştir (Finley, 1999: 23–27). Diğer yandan tarihsel süreçte gerçekleşen olguların kendi dönemsel koşulları içinde ele alınması gerektiğini vurgulayan çalışmalar, geçmiş toplumları bugünün koşulları altında açıklamanın zor olduğunu göstermektedir. (Berktay, 2012; Tekeli, 2010). Bu anlamda Antik Çağ toplumlarında geliştirilen düzenleyici sosyal politika uygulamaları, modern anlamda sosyal politika anlayışının ilk örnekleri olarak değil, kendi tarihsel bağlamları içinde toplumsal düzenin sürdürülmesine yönelik kurumsal çözümlemeler olarak değerlendirilmelidir.

Son olarak bu çalışma, söz konusu yaklaşımları genişleterek Antik Çağ'daki düzenleyici uygulamaların yalnızca ekonomik değil, aynı zamanda toplumsal düzenin sürdürülebilirliğini sağlayan araçlar olduğunu da ileri sürmektedir.

1. Antik Dönemde Sosyal Politika

Antik Çağ toplumlarında uygulanan sosyal politikalar, günümüzdeki gibi kurumsallaşmış, hak temelli ve evrensel bir yapıdan ziyade; ahlaki değerler, siyasal kaygılar ve toplumsal düzenin korunmasına yönelik ihtiyaçlar çerçevesinde şekillenmiştir. Bu açıdan antik dönemde sosyal koruma veya müdahale sistemlerinin ortaya çıkışı, bireyin refahını önceleyen bir anlayıştan çok, toplumsal düzenin sürdürülmesi, siyasal otoritenin meşruiyetinin pekiştirilmesi ve kamusal huzurun sağlanması gibi amaçlarla ilişkilendirilmiştir. Dolayısıyla antik dönem toplumlarında sosyal politika uygulamalarının, modern refah devleti anlayışında olduğu gibi bireysel haklara dayalı bir sistem olarak değil; toplumsal dengeyi korumaya yönelik araçsal düzenlemeler bütünü olarak ele alındığı söylenebilir (Koray, 2012, s. 26).

Antik dönemde var olan sosyal politika uygulamalarının dikkat çeken bir diğer yönü, bu uygulamaların güçlü bir ahlaki çerçeve içerisinde ele alınmış olmasıdır. Çünkü yardım faaliyetleri çoğu zaman yöneticilerin erdemli davranışları ve kamusal sorumluluk anlayışıyla ilişkilendirilmiştir ve nihayet sosyal koruma, kurumsal bir yükümlülükten çok yönetenlerin takdirine bağlı bir uygulama olarak süregelmiştir. Bu bakış açısı, sosyal politikanın sürekliliğini ve öngörülebilirliğini sınırlandırmış olsa dahi devletin toplumsal meselelere müdahale etmesi gerekliliğine dair bir bilinç oluşturmuştur. Özetle sosyal yardımların siyasal otoritenin meşruiyetini pekiştiren bir unsur olarak kullanılması veya görülmesi antik dönemdeki sosyal politikanın temel ve karakteristik özelliği olarak gözlemlenmektedir (Koray, 2012, s. 28).

Yine sosyal politika çerçevesi içerisinde değerlendirildiğinde dezavantajlı bir kesimi ifade eden engellilik olgusu da antik dönem toplumlarının değer sistemleri ve üretim ilişkileri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Çünkü engellilik, tarihsel süreçte çoğu zaman bireysel bir sağlık meselesi olarak değil; bireyin üretime, savaşa ve kamusal yaşama katılım gösterip gösteremediği üzerinden değerlendirilmiştir. Bundan dolayı engellilik, tıbbi bir durumdan ziyade sosyal, kültürel ve siyasal konular ve politikalar içerisinde ele alınmış ve bireyin toplumsal işlevselliği engelliliğe atfedilen anlamı ile ifade edilmiştir (Yakut İpekoğlu, 2021, s. 5). Antik Çağ'da engelliliğin toplumsal olarak benimsenmesi, engelin ortaya çıkış biçimiyle yakından ilişkili olmuştur. Örneğin, savaşta yaralanarak engelli hâle gelen bireyler, toplum adına fedakârlık göstermiş olmaları nedeniyle daha saygın bir konumda değerlendirilmiş ve belirli ölçülerde korunmaya alınmışlardır. Utku'ya göre (2016), savaştan kaynaklı veya savaş neticesinde oluşan bir engellilik durumu, bireyin toplum için üstlendiği görevin bir sonucu olarak algılanmış ve bu sayede engelli bireyler toplumdan dışlanmak yerine destek görmüşlerdir (Utku, 2016, s. 31). Buna karşılık doğuştan bir engeli olan bireyle, üretim ve savunma gibi alanları sınırlandırdıkları düşüncesiyle toplum tarafından dışlanmaya maruz kalmış ve toplumsal yapının dış etkeni olarak konumlandırılmışlardır.

Benzer bir şekilde yaşlılık ve yaşlanma olgusu da antik dönem toplumlarında üretkenlik, bedensel güç ve kamusal işlevsellik kriterleri üzerinden değerlendirilmiştir. Aktif, üretken ve bedensel olarak güçlü yetişkin erkek birey toplumsal normun merkezinde yer alırken; yaşlılar, kadınlar, çocuklar, köleler ve engelli bireyler bu toplumsal merkezin dışında bırakılmıştır. Böylelikle yaşlı bireyler genellikle toplumsal merkezin dışında, bağımlı ve işlev kaybı ile ilişkilendirilen bir yaşam evresi olarak algılanmışlardır (Boozer, 2011, s. 211). Antik dönemde yaşlılığın, kronolojik bir yaş diliminden ziyade bedensel ve işlevsel açıdan değerlendirildiği ifade edilmişti. Buradan hareketle fiziksel açıdan zayıflık, hareket kısıtlılığı ve duyusal kayıplar bireyin "yaşlı" olarak algılanmasında belirleyici rolleri oluşturmuştur. Dolayısıyla bazı bireyler ileri yaşlara ulaşmalarına rağmen toplumsal rollerini sürdürebilmiş, bazıları ise daha erken dönemlerde yaşlılık kategorisine dâhil edilmiştir (Boozer, 2011, s. 212). Bir başka ifade bizlere, yaşlılık olgusunun antik dönem toplumlarında sabit ve evrensel bir dönem olarak dikkate alınmadığını tam aksine bağlamsal ve akışkan bir süreç olarak değerlendirildiğini göstermektedir.

Toplumun en önemli unsurlarından birisi olan kadınlar da toplumsal açıdan içerisinde bulunduğu ekonomik örgütlenmeye, o dönemde var olan toplumların aile yapısı ve inanç sistemine doğrudan ilişkili olarak konumlandırılmıştır. Antik Yakın Doğu'dan Yunan ve Roma dünyasına uzanan süreçte kadınlar genellikle kamusal alandan dışlanmış; buna karşın aile, din ve üretim alanlarında önemli roller üstlenmişlerdir (Yalçın, 2024, s. 59). Nitekim antik dönemdeki bu değerlendirmeler bizlere kadınların toplumsal konumunun evrensel ve değişmez olmadığını; aksine her dönemde farklı tarihsel koşullar altında yeniden toplumsal açıdan konumlandırıldığını göstermektedir (Yalçın, 2024, s. 68).

Bir başka dezavantajlı kesim olan çocuklarda antik dönem toplumlarında bugünkü anlamda korunması gereken bir birey olarak değil; aile, mülkiyet ve soyun devamı kapsamında işlevsel bir dönem olarak değerlendirilmiştir. Antik dönemde evlat edinme, koruyucu ailelik, terk edilen çocukların kabulü ve yetimlerin himaye edilmesi gibi sosyal uygulamalar, bireysel bir merhamet duygusundan ziyade hukuki ve toplumsal zorunluluklar çerçevesinde şekillenmiştir. Nedeni ise yüksek bebek ölümleri, düşük yaşam beklentisi ve sürekli savaş durumu, antik dönem dünyasında yetim kalmış veya terk edilmiş çocuk sayısının artmasına neden olmuştur. Böylece bu dönemde çocuklar için sosyal koruma uygulamaları belirleyici olmuştur (Fitzgerald, 2016, s. 30).

Bütün bu gelişmeler kapsamında, antik dönemde sosyal politika uygulamalarının günümüz refah devleti anlayışının ilk örnekleri olarak değerlendirilmemesi gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte, devletin toplumsal meselelere tamamen kayıtsız kalmadığını ve toplumsal olaylara belirli müdahale yöntemleri geliştirdiği de göz ardı edilmemelidir. Antik dönemlerde uygulanan sosyal politikalar, sosyal politikanın tarihsel açıdan sürekliliğini ve dönüşümünü anlamak açısından güçlü bir zemin oluşturmaktadır. Ek olarak sosyal politikanın yalnızca modern döneme özgü bir olgu olmadığını da gösteren önemli ipuçları sunmaktadır (Neumann, 2023, s. 12).

2. Antik Mezopotamya'da Sosyal Politika Uygulamaları

Antik Çağ'daki düzenleyici uygulamaların erken ve belirgin örneklerinden biri Mezopotamya'da görülmektedir. Antik Mezopotamya toplumlarında, üretim süreçlerinin, kaynakların paylaşılmasının ve işgücü ilişkilerinin belirli kurumsal yapılar aracılığıyla düzenlendiği tarihsel örnekler arasında bulunmaktadır. Sümer, Akad, Babil ve Asur dönemlerini kapsayan bu coğrafya, toplumsal düzenin sürekliliğini; tapınak, saray ve yerel idari birimler arasında paylaşılan yetkiler vasıtasıyla sağlamıştır. Ayırca arkeolojik bulgular ve çivi yazılı belgeler, üretim fazlasının depolanması, işgücü faaliyetlerinin kayıt altına alınması ve borç ilişkilerinin düzenlenmesi gibi uygulamaların yalnızca ekonomik faaliyetler için değil, aynı zamanda toplumsal düzenin korunmasına yönelik görevler üstlendiğini ortaya koymaktadır (Ayyıldız, 2022, s. 44; Akrep, 2019, s. 109).

Anıtsal kamu yapıları, kentleri köylerden ayırmakla birlikte artık ürünün toplandığı merkezler olarak da işlev görmüştür. Tapınaklar; depoları, zanaatkâr atölyeleri ve rahip odalarıyla büyük bir üretim alanı ve tahıl ambarı niteliği taşımış, kentin ekonomik yapısı bu zigguratların çevresinde şekillenmiştir. Dokumacılar, taş ustaları ve zanaatkârlar tapınak çevresindeki dükkânlarda çalışırken, bazı esnaflar savaş esirlerini çırak olarak kullanmış; zanaatta yetenekli olmayan köleler

ise çocuklarını tanrı hizmetine adayarak özgürlük bedellerini ödemiştir. Serbest bireyler ekonomik fazlalarını tapınağa bağışlayarak bağlılık göstermiştir. Merkezi örgütlenme ve başarı karşılığında tapınağa sunulan ürün fazlaları rahipler sınıfının doğuşunu sağlarken, anıtsal tapınakların yükselişi bu düzeni yansıtmıştır. Kentlerin merkezi, tanrıların tapınaklarını barındıran bir kale niteliğinde olup, tapınak hem dini hem ekonomik birim olarak ortak mülk arazilerini yönetmiş ve topluluğa emek karşılığında toprak sağlamıştır. Tapınaklar; ambarlarda depolanan tüketim malları, geniş tarım arazileri ve günah kefareti olarak toplanan altın ile gümüşü yüksek faizle borç veren bir sistem içinde değerlendirirken, para sisteminin gelişmemiş olması nedeniyle ekonomik işlemler altın ve gümüş üzerinden yürütülmüştür (Eser & Kılıç, 2017, s. 421-423).

Antik Mezopotamya üzerine yapılan çalışmalar, bu dönemde uzun süre etkili olan "tapınak ekonomisi" yaklaşımının, ekonomik faaliyetlerin büyük ölçüde merkezi ve kamusal bir yapı içerisinde örgütlendiğini ileri sürmektedir. Özellikle erken Sümer kentleri, tapınakların üretim, depolama ve yeniden dağıtım süreçlerindeki belirleyici bir rol üstlendiğini vurgulamaktadır. Bununla birlikte daha yakın tarihli olan araştırmalar, tapınakların ekonomik yaşamda önemli bir aktör olduğunu kabul etmektedir. Ayrıca özel mülkiyet anlayışının ve bireysel tasarruflarında yaygın biçimde varlık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu döneme ait satış, kira ve borç sözleşmelerine ilişkin belgeler, ekonomik ilişkilerin sadece tapınak merkezli bir yapı içerisinde değil aynı zamanda çok katmanlı ve kompleks bir yapı içerisinde var olduğunu göstermektedir (Akrep, 2019, s. 112; Ayyıldız, 2022, s. 48).

Bu çok katmanlı ekonomik yapının toplumsal düzen üzerindeki etkileri, özellikle borç ilişkilerinde belirginleşmektedir. Tarımsal üretimin iklim koşullarına bağlı olması, borçlanmayı yaygınlaştırmış ve özellikle küçük üreticileri kırılgan hâle getirmiştir. Borçlanmanın özgür bireyleri köleliğe sürükleme riski bulunsa da, Mezopotamya krallıkları borç ilişkilerine müdahale etmiş; krallar tarafından ilan edilen borç affı ve borç silme uygulamaları, siyasal meşruiyeti korumakla birlikte üretici nüfusu ayakta tutmaya yönelik sınırlı düzenleyici işlevler de taşımıştır (Eser & Kılıç, 2017, s. 418; Ayyıldız, 2022, s. 51). Bu uygulamaların kapsamı ve sürekliliği sınırlı olsa da, toplumsal düzenin tamamen piyasa ilişkilerine bırakılmadığını göstermesi bakımından önemlidir. Özellikle özgür borçluların köleleştirilmesini engellemeye yönelik düzenlemeler, üretimin devamlılığını mümkün kılmış; borç affı ise genel bir sosyal koruma anlayışından ziyade, belirli toplumsal grupları sistem içinde tutmayı amaçlayan bir araç olarak kullanılmıştır (Akrep, 2019, s. 118).

Mezopotamya toplumlarında işgücü piyasası da açık biçimde statüye dayalı bir yapı sergilemiştir. Örneğin, özgür bireyler, yarı bağımlı işçiler ve köleler arasında hukuki ve toplumsal ayrımlar bulunmaktaydı. Bu toplumsal ve hukuki ayrımlar hukuki metinler aracılığıyla açık bir şekilde ifade edilmiştir. Özellikle Hammurabi Kanunları'nda farklı statü gruplarına uygulanan cezalar, ücretler ve yükümlülükler, toplumsal eşitsizliklerin hukuki çerçeveyle meşrulaştırıldığını ortaya koymaktadır (Karaarslan, 2020, s. 97). Böylece bu belgeler bizlere toplumsal ve sosyal düzenin eşitlik temelinde değil, hiyerarşik farklılıklar üzerinden sürdürüldüğünü göstermektedir (Sevinç, 2021, s. 214).

Bu kapsamda Mezopotamya'daki sosyal ve düzenleyici uygulamaların, modern anlamda hak temeline dayalı bir sosyal politika anlayışıyla uyuşmadığı görülmektedir. Bununla birlikte borç affı, işgücü yükümlülüklerinin sınırlı tutulması ve üretici nüfusun korunmasına yönelik müdahaleler, toplumsal istikrarın sağlanmasına yönelik az sayıda ve seçici düzenleme uygulamaları olarak değerlendirilebilmektedir (Messkoub, 2021, s. 6). Mezopotamya örneği, erken dönem toplumları için sosyal ve toplumsal düzenin genel refahın oluşturulmasından çok üretimde sürekliliğin sağlanması ve siyasal otoritenin meşruiyetinin kabul görmesi çerçevesinde değerlendirildiği kabul görmektedir.

Mezopotamya'daki toplumsal yapı içinde kadınların konumu yazılı metinler sayesinde daha görünür hâle gelmiştir. Sümer, Babil ve Asur kanunları kadınların toplumsal yaşam içindeki yerini ayrıntılı biçimde düzenlemiş; özellikle kadın kölelerin hem cinsiyetleri hem de köle statüleri nedeniyle çifte bir bağımlılık ilişkisi içinde oldukları görülmüştür. Bu bağlamda kadın kölelerin ev içi hizmetlerde, üretimde ve cinsel sömürüye açık alanlarda kullanıldığı ve hukuki metinlerde bir mülk unsuru olarak değerlendirildiği ifade edilmektedir (Aslan, 2023, s. 330). Öte yandan borç nedeniyle köleleştirilen kadınların belirli koşullar altında özgürlüklerini yeniden kazanabilmeleri, Mezopotamya hukukunda kadınlara yönelik köleliğin mutlak bir nitelik taşımadığını göstermektedir (Aslan, 2023, s. 333). Ayrıca bazı Mezopotamya toplumlarında kadınların siyasi bir figür olarak da ortaya çıkabildiği bilinmektedir;

nitekim Asur İmparatorluğu′nda kraliçe Naqī′a/Zakūtū′nun yerel yöneticiler üzerinde askerî ve siyasal nüfuz sahibi olması, kadınların belirli koşullar altında iktidar ilişkilerinde görünür olabildiğine işaret eder. Ancak bu tür örneklerin istisnai nitelikte olduğu ve genel toplumsal yapıyı belirleyici bir özellik taşımadığı da açıktır (Çelebi, 2024, s. 112).

Antik Mezopotamya toplumlarında çocukluk ve aile ilişkileri işlevsel bir mantık çerçevesinde ele alınmış, özellikle evlat edinme uygulamaları yazılı hukuk metinleri sayesinde ayrıntılı biçimde düzenlenmiştir. Hammurabi Kanunları ve diğer Mezopotamya hukuk metinleri, evlat edinilen çocuğun miras haklarını, aileye karşı yükümlülüklerini ve biyolojik ailesiyle bağlarının kesilmesini açık biçimde belirlemiş; ancak evlat edinmenin temel amacını çoğunlukla erkek bir mirasçı edinme ve yaşlılık döneminde bakım güvencesi sağlama oluşturmuştur (Huebner, 2013, s. 511). Bu durum evlat edinmenin çocuğun bireysel yararından çok ailenin ve mülkiyet düzeninin sürekliliğine hizmet eden bir kurum olduğunu göstermektedir. Öte yandan evlat edinme yalnızca çocuklarla sınırlı kalmamış, yetişkin bireyler hatta köleler de bu kapsamda değerlendirilmiştir. Özellikle damat evlat edinme uygulaması mülkiyetin aile içinde kalmasını sağlayan stratejik bir yöntem olarak öne çıkarken, kadınların da evlat edinebildiği örnekler, antik Yakın Doğu′da evlat edinme kurumunun cinsiyet açısından görece esnek bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır (Lozano-García vd., 2023, s. 3).

Babil toplumunda hâkim olan ataerkil yapının bir yansıması olarak, aile içinde babanın otoritesi mutlak kabul edilmiştir ve çocukların babalarına itaat etmeleri temel bir toplumsal kural niteliğindedir. Bu durum, Hammurabi Kanunu′nun 195. maddesinde açıkça görülmektedir; söz konusu maddede *“Eğer bir oğul babasını döverse, bileği kesilir”* hükmüyle babaya karşı fiziksel saldırı ağır bir yaptırıma bağlanmıştır (Mutluay, 2010, s. 56-57).

Ekonomik açıdan güçlük yaşayan bir Babilli aile reisinin, borçlarını ödeyebilmek amacıyla eşini ve çocuklarını alacaklıya rehin verme ya da zorunlu kaldığında onları satma yoluna başvurduğu anlaşılmaktadır. Bu uygulamaya ilişkin hukuki çerçeve ise Hammurabi Kanunu tarafından belirlenmiştir. Nitekim Kanun′un 117. maddesinde*, ″Eğer bir kimse borçları nedeniyle eşini, oğlunu ya da kızını borç karşılığı satarsa veya alacaklıya teslim ederse, söz konusu kişiler kendilerini satın alan ya da hizmetli olarak verilen kişinin evinde en fazla üç yıl çalışacaklardır; üçüncü yılın sonunda ise özgürlüklerine kavuşacaklardır″* hükmü yer almaktadır. Bu düzenleme, ekonomik zorunluluklar nedeniyle aile bireylerinin geçici bir süre için hizmet yükümlülüğüne tabi tutulduğunu, ancak bu durumun süre bakımından hukuken sınırlandırıldığını göstermektedir (Mutluay, 2010, s. 56-57).

Antik Mezopotamya toplumlarında çocukluk ve aile ilişkileri de işlevsel bir mantık çerçevesinde ele alınmıştır. Evlat edinme uygulamaları, yazılı hukuk metinleri sayesinde ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Örneğin, Hammurabi Kanunları ve diğer Mezopotamya hukuk metinleri, evlat edinilen çocuğun miras haklarını, aileye karşı yükümlülüklerini ve biyolojik ailesiyle olan bağlarının koparılmasını açık biçimde düzenlemiştir. Ancak görülmektedir ki evlat edinmenin temel amacını genellikle erkek bir mirasçı edinmek ve yaşlılık döneminde bakım güvencesi sağlamak oluşturmaktadır (Huebner, 2013, s. 511). Dolayısıyla evlat edinme amacının çocuğun bireysel yararından ziyade daha çok ailenin ve mülkiyet düzeninin sürekliliğine hizmet eden bir kurum olduğunu göstermektedir. Evlat edinme uygulamaları yalnızca çocuklarla sınırlı kalmamış aynı zamanda; yetişkin bireyler ve hatta köleler de bu kapsamda değerlendirilmişlerdir. Özellikle damat evlat edinme uygulaması, mülkiyetin aile içinde kalmasını sağlamak amacıyla kullanılan stratejik bir yöntem olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca kadınların da evlat edinebildiği örneklerin bulunması, antik Yakın Doğu'da evlat edinmenin cinsiyet bakımından görece esnek bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir (Lozano-García vd., 2023, s. 3).

Mezopotamya'da yaşlılara yönelik yaklaşım, sosyal düzenin aile temelli bir sorumluluk anlayışıyla şekillendiğini ortaya koymaktadır. Çünkü yaşlı bireylerin bakımı büyük ölçüde aileye yüklenmiş ve hukuki düzenlemeler bu sorumluluğu ahlaki ve hukuki bir yükümlülük hâline getirmiştir. Bu dönemde yaşlı ebeveynlerin bakımı çocuklar için hem toplumsal hem de hukuki bir görev olarak kabul edilmiştir (Stol & Vleeming, 1998, s. 45). Dolayısıyla yaşlı bireylerin toplum dışına itilmesini engelleyen önemli bir koruyucu sistem olarak değerlendirilmektedir.

3. Antik Mısır'da Sosyal Politika Uygulamaları

Mezopotamya'da görülen merkezi düzenleme pratiklerine benzer şekilde, Antik Mısır'da da toplumsal düzen doğal çevre ve merkezi otorite arasındaki ilişki üzerinden şekillenmiştir. Antik Mısır toplumunda toplumsal düzenin sürekliliğinin sağlanması, merkezi otorite ile doğal olaylar arasındaki ilişkinin bütüncül yaklaşımından kaynaklanmaktadır. Nil Nehri'nin her yıl düzenli olan fakat bazen öngörülemeyen taşkınları, tarımsal üretimi doğrudan etkilemiştir. Dolayısıyla bu doğal döngüye uyum sağlamaya çalışan merkezi yönetim ve ekonomi sistemi, Mısır'da toplumsal düzenin oturmasında belirleyici rol oynamıştır. Ayrıca devletin tarımsal üretim üzerindeki düzenleyici konumu, depolama sistemleri, kaynakların yeniden şeffaf bir şekilde dağıtımı ve işgücü organizasyonun mükemmelliği toplumsal düzen ve huzuru sağlamıştır. Bu bağlamda Mısır'daki sosyal düzenleme uygulamaları, Mısır toplumunu doğrudan hedef alan refah politikaları olmaktan ziyade, üretimin sürekliliğini ve siyasal düzenin devamlılığını korumaya yönelik uygulamalar olarak ortaya çıkmaktadır (Şahin, 2021, s. 118). Bu yönüyle Antik Mısır örneği, sosyal politika uygulamalarının doğal çevre, siyasal otorite ve ekonomik yapı arasındaki karşılıklı ilişki üzerinden nasıl şekillendiğini göstermesi bakımından tarihsel açıdan önemli bir örneği teşkil etmektedir (Messkoub, 2021, s. 7).

Antik Mısır'da toprak mülkiyetinin hukuki ve fiili niteliği, uygulanan sosyal politikaların anlaşılması açısından özel bir önem taşımaktadır. Şöyle ki toprağın mutlak mülkiyet hakkının firavuna ait olduğu yönündeki yaygın görüş, büyük ölçüde ideolojik ve sembolik bir çerçeve sunmaktadır. Ancak uygulama kısmında ise tapınaklar, saray ve yerel aristokrasi arasında paylaşılan bir kullanım ve tasarruf uygulamasının varlığına işaret eden çok sayıda belge olduğu da bilinmektedir. Bu durum, üretimin tamamen merkezî bir denetim altında yürütülmediğini; ancak devletin, üretim fazlası üzerinde belirleyici bir düzenleme ve yönlendirme yetkisini elinde tuttuğunu göstermektedir Dolayısıyla Mısır'daki ekonomik döngü, serbest piyasa ilişkilerinden ziyade devlet gözetiminde işleyen çok boyutlu bir yapı sergilemiştir.

Dinî inanç ile siyaset, toplumların en güçlü ve en etkili kurumsal yapıları arasında yer alır. Antik Mısır, bu iki yapının iç içe geçtiği ilk medeniyetlerden biridir. Antik Mısır'ın yönetim düzenine bakıldığında, dinin yöneticiler tarafından son derece etkili bir yönetim aracı olarak kullanıldığı açıkça görülür. Meşruiyet arayışı, neredeyse bütün monarşik yönetimlerde din ile siyaseti birbirine bağlayan temel unsurdur. Antik Mısır′da da benzer bir durum göze çarpmaktadır. Özellikle M.Ö. 305– M. S. 30 yılları arasında hüküm süren Ptolemaios Hanedanı′nın dini son derece stratejik bir yönetim aracı olarak kullandığı ve topluma benimsettiği düşünülmektedir. Bu yönetim modelinde din, meşruiyetin temel dayanağını; güç ise siyasetin esas kaynağını oluşturur. Hükümdar, toplum için kutsal hakikatin yeryüzündeki temsilcisi olarak kabul edilir ve bu durum hanedana sınırsız bir meşruiyet sağlamaktadır. Kısacası bu dönemde din ile siyaset arasındaki bu sıkı bağ, yöneticilerin otoritelerini meşrulaştıran temel unsur hâline gelmiştir (Shirinzada, 2021, s. 65).

Tarımsal üretimin yıl içindeki doğal koşullara bağlı olması, depolama ve yeniden dağıtım uygulamalarını Antik Mısır′da toplumsal düzenin temel unsurlarından biri hâline getirmiştir. Şöyle ki hasat dönemlerinde toplanan tahılın devlet ve tapınaklara ait depolarda muhafaza ediliyor olması, hasadın düşük olduğu ya da kıtlık olduğu dönemlerde gıda sorununun ortaya çıkmasını engellemiştir. Bu uygulamaları ise, modern anlamda eşitlikçi ve hak temelli bir sosyal refah politikası olarak değerlendirmek yerinde olmayacaktır (Şahin, 2021, s. 121). Sonuç olarak gıda arzı üzerindeki denetim, yalnızca ekonomik döngünün devam etmesini değil, aynı zamanda siyasal istikrarın sürekliliğini de sağlamıştır.

Antik Mısır'da her türlü işler için çalışanlar kölelerden ve özgür Mısırlılardan oluşuyordu. Her meslek ayrı bir sınıf oluşturacak şekilde babadan oğula geçiyordu. Çalışanlar, kendi işlerinden başka hiçbir işle meşgul olmuyorlardı. Bu dönemde özgür olan Mısırlıların oluşturduğu gruplar, belirli bir zanaat için bir kalfanın emri altında birleşiyor ve her biri, emeklerinin karşılığı olan gündelik alıyorlardı. Kalfalar ise onların yaptığı eşyaları toptan olarak satıyordu. Yine Mısır kaynaklarından elde edilen bilgilere göre işçiler, verilen gündeliklerden memnun olmadıkları veya gündelikleri verilmediği zaman, toplu olarak kalfalarına karşı geliyorlar, dahası krala, hükümete ve valilerine şikâyetlerde bulunabiliyorlardı. Buradan da anlaşıldığı üzere Mısır'da endüstri işçileri teşkilatlanmış bir yapıya sahiptirler (İnan, 1987, s. 209).

Yine beslenme ve gıda tüketimi, Antik Mısır'da toplumsal statünün görünür göstergelerinden birisi olarak öne çıkmaktadır. O döneme ait arkeolojik bulgular ve yazılı kaynaklar, temel gıda maddelerine erişimin geniş halk kesimleri için mümkün olduğunu göstermektedir. Ancak gıda çeşitliliği ve tüketim kalitesinin toplumsal konuma göre farklılaştığı da görülmektedir. Örneğin, temel bir besin kaynağı olan ekmek, içeriğine eklenen katkı maddeleri ve uygulanan işlemlerle farklılaşabiliyordu. Halk, daha kaba öğütülmüş arpa ve buğdaydan yapılan ekmekleri tüketirken, zenginler ise ince öğütülüp elenmiş, kepeksiz ekmekleri tercih ediyordu. İçerisinde bal ve hurma gibi tatlandırıcı katkı maddeleri bulunan ekmekleri ise sadece zengin ve seçkin sınıf yiyebilirdi. Devletin ve tapınakların gıda arzı üzerindeki düzenleyici rolü, özellikle kıtlık dönemlerinde toplumsal huzursuzlukların en az seviyeye indirilmesine katkı sağlamıştır. Böylece beslenme politikaları da sosyal düzenin korunmasına hizmet eder bir konuma bürünmüştür (Şahin, 2020, s. 132).

Antik Mısır'da yaşlılık olgusunun fiziksel belirtilerini azaltmaya yönelik oluşturulan reçetelerin varlığı yaşlılığın geciktirilmesi gibi yöntemlerin olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin, Antik Mısırda kadınlar yaşlarına göre saçlarına kınanın yanı sıra ağarmaya başlayınca Hint yağı da sürerlerdi (Uzel, 2010, s. 49). Başka bir örnekte ise Orta Çağ simyacıları arasında yaşam iksirlerine yönelik arayışın erken örneklerinden biri olarak değerlendirilebilecek bir metin, "Yaşlı Bir Adam Nasıl Gençleştirilir?" başlığını taşımaktadır. Eserin Mısır kökenli varyantı, hemayet adı verilen ve günümüzde anlamı kesin olarak çözülememiş bir meyveden elde edilen bir tür kırışıklık kremine odaklanır. Tarif ise söz konusu meyvenin ezilmesi, kabuğunun soyulması ve tahıl ayıklamaya benzer bir işlemden geçirilmesiyle başlar. Daha sonra meyve, yeni bir kap içerisinde suyla birlikte kaynatılır ve karışım kil kıvamına ulaştığında ocaktan alınır. Soğuma sürecinin ardından karışım kaşık yardımıyla bir kavanoza aktarılır; kavanoz ise içeriğin süzülmesini sağlamak amacıyla keten bir örtü üzerine yerleştirilir. Nihai ürün, ritüel ve estetik değeri yüksek olduğu anlaşılan taş bir vazoda muhafaza edilir. Metinde yer alan büyüsel vaatlere göre, bu krem yüz bölgesine uygulandığında kırışıklıkları, lekeleri ve genel olarak yaşlılığa dair tüm izleri ortadan kaldırmaktadır (Brier&Hobbs, 2008, s. 364-365).

Toplumsal düzenin bir diğer önemli unsuru ise kadınların konumudur. Antik Mısır, antik dünya içerisinde kadınlara görece daha geniş hukuki ve toplumsal haklar tanıyan toplumlar arasında yer almaktadır. Kadınların mülk edinebilmesi, boşanma hakkına sahip olması ve bazı durumlarda siyasal ya da dinsel görevler üstlenebilmesi, onların toplumsal statüsünü güçlendiren unsurlar arasında değerlendirilmiştir. Antik Mısır'da kadın, yalnızca aile yapısının değil, aynı zamanda siyasal ve dinsel düzenin de aktif bir parçası olarak kabul edilmiştir (Babîla, 2016, s. 131). Bununla birlikte erken yaşta evlilik, çok eşlilik ve akraba evlilikleri gibi uygulamaların da var olması kadının toplumsal açıdan denetim altında tutulmaya devam ettiğini de göstermektedir (Babîla, 2016, s. 134).

Yukarıda da ifade edildiği gibi Antik Mısır toplumunda kadınların hukuksal statüsü, dönemlerinin çok ötesinde bir ilerilik göstermekteydi. Kadınlar, suç işlemeleri halinde erkeklerle aynı hukuki prosedürlere tabi tutuluyorlardı. Bununla birlikte, çalışma yaşamına ilişkin toplumsal normlar kadınları ikincil konuma yerleştirmekteydi. Mesleklerin cinsiyete sıkı biçimde bağlandığı bu dönemde, erkekler savaş, devlet yönetimi ve tarımsal faaliyetler gibi kamusal ve ekonomik alanlarda etkin rol üstlenirken; kadınlar daha çok yemek hazırlama, dikiş dikme ve ev idaresi gibi özel alanla ilişkilendirilen görevlerle sınırlandırılmışlardı. Bu durum, hukuki eşitliğe rağmen toplumsal cinsiyet rollerinin çalışma yaşamında belirleyici olduğunu göstermektedir (Brier&Hobbs, 2008, s. 118).

Bütün bu gelişmeler neticesinde Antik Mısır'daki sosyal politika uygulamaları, bireysel refahı merkeze alan bir sosyal politika anlayışından ziyade, üretimin sürekliliğini, siyasal otoritenin meşruiyetini ve toplumsal istikrarı önceleyen sınırlı ve belli alanlara özgü seçici müdahaleler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yönüyle Antik Mısır örneği, erken dönem toplumlarında sosyal düzenin doğal çevre, devlet ve ekonomi arasındaki dinamik ilişki üzerinden kurulduğunu göstermesi bakımından, sosyal politikanın tarihsel kökenlerini anlamak açısından önemli bir karşılaştırma fırsatı sağlamaktadır.

4. Antik Yunan Döneminde Sosyal Politika Uygulamaları

Doğu toplumlarından farklı olarak Antik Yunan'da sosyal düzen, merkezi yapılardan ziyade kent-devletleri ve yurttaşlık ilişkileri üzerinden kurulmuştur. Antik Yunan dünyasında toplumsal düzen, büyük ölçüde "polis" olarak adlandırılan kent devletleri çerçevesinde şekillenmiştir. Bu siyasal yapılanmalar yalnızca yönetsel bir örgütlenmeyi değil; yurttaşlık statüsüne dayalı, mülkiyet ilişkileri, kamusal yükümlülükler ve siyasal katılım üzerinden tanımlanan bütüncül bir toplumsal düzeni ifade etmektedir. Bu nedenle Antik Yunan'daki düzenleyici sosyal politika uygulamaları, merkezi bir devlet anlayışına dayanan kapsayıcı politikalar olmaktan ziyade daha çok yerel kurumsal yapılar ve yurttaşlık temelli aidiyet ilişkileri aracılığıyla meydana gelmektedir (Sevinç, 2021, s. 209).

Örneğin, Sparta'da toprakların genişlemesinin ardından üç toplumsal sınıfın varlığı ortaya çıkmıştır. Birinci sınıf, ele geçirilen toprakları kura yoluyla paylaşan ve sayıları 9.000'i aşmayan damos üyeleridir. Bu grup, Spartiatai (Spartalılar) olarak anılmakta olup siyasal iktidar bu dar erkek nüfusunun elinde toplanmıştır. İkinci sınıfı ise Lakonia'nın dağlık bölgelerinde yaşayan, özgür olmalarına karşın siyasal ve askerî bakımdan damos'a bağlı bulunan perioikoslar oluşturur. Üçüncü sınıf ise toprağa bağlı yarı köle statüsünde çalıştırılan heilotlardan (heilotai) meydana gelir. Perioikoslar, yurttaşlık hakkına sahip olmayan; çevredeki köyler ile kasabalarda yaşayan ve tarım, ticaret ile zanaat gibi ekonomik faaliyetlerle uğraşan bir toplumsal kesimdir. Sparta yurttaşlarından temel farkları, devlete vergi verme yükümlülükleri ile savaş zamanlarında asker göndermeleridir (Çığır Dikyol, 2016, s. 192). Heilotlar ise bu sistemin devamını ve sürekliliğini sağlayan köle sınıfını oluşturuyorlardı.

Bu genel çerçeve içerisinde Antik Yunan dünyasında yardım ve koruma uygulamaları, doğrudan yurttaşlık statüyle ilişkilendirilmiştir. *"Polis"* merkezli siyasal yapının temelini oluşturan yurttaşlık olgusu, sosyal düzenlemelerin kapsamını belirlemiştir. Örneğin, kadınlar, köleler ve yabancılar bu sosyal düzenlemelerin dışında kalmıştır. Bununla birlikte, yoksul yurttaşların tamamıyla göz ardı edildiği de düşünülmemelidir. Çünkü kamusal bazı uygulamalar, ortak mülkiyet anlayışı ve kamu yararını önceleyen düzenlemeler, siyasal katılımın sürekliliğini sağlamak amacıyla belirli ölçülerde sosyal destek uygulamalarının geliştirildiğini ortaya koymaktadır. Bu uygulamaların ise sosyal yardımın insani bir bakış açısından çok, siyasal düzenin istikrarını koruma amacına hizmet ettiğini göstermektedir. Nitekim Aristoteles, yoksulluğun toplumsal çatışmaları doğurabileceğini, sosyal meselelerin siyasal sonuçlara yol açabileceğini ve sosyal düzenlemelerin siyasal bir bütünlükle ele alınması gerekliliğini ifade etmiştir (Aristoteles, 2014, s. 68–71).

Antik Yunan toplumlarında sosyal haklar evrensel bir nitelik taşımamıştır. Doğrudan yurttaşlık statüsüne bağlı olarak tanımlanmıştır. Yurttaşlar, siyasal karar alma süreçlerine katılma, kamusal görevler üstlenme ve belirli ortak kaynaklardan yararlanma hakkına sahip olmuşlardır. Ayrıca kadınlar, köleler ve yerleşik yabancılar bu haklardan muaf tutulmuştur. Bu ayrım, toplumsal düzenin eşitlikçi bir ilkeye değil, statü farklılıkları üzerinden kurulduğunu belirgin bir biçimde göstermektedir (Taş & Günay, 2013, s. 141). Dolayısıyla Antik Yunan'daki sosyal düzenleme uygulamaları, modern anlamda sosyal haklara değil; siyasal aidiyet ve yurttaşlık sorumluluğuna dayalı bir yapıya sahiptir.

Gıda arzının sürekliliği ve temel ihtiyaçların karşılanması Antik Yunan döneminde de oldukça önem arz etmektedir. Özellikle nüfusu artan kent devletlerinde toplumsal düzen ve istikrar önemli bir mesele hâline gelmiştir. Örneğin Atina'da tahıl ticaretinin denetimi, fiyat dalgalanmalarının sınırlandırılması ve dışarıdan tahıl teminine yönelik düzenlemeler, kamusal müdahalenin sınırlı fakat belirgin biçimlerini ortaya koymaktadır. Ancak bu müdahaleler, yoksul kesimleri kapsayan sistematik bir refah politikası olarak değil; kentte yaşayan yurttaş nüfusun huzursuzluğunu önlemeye yönelik geçici ve faydacı önlemler olarak değerlendirilmiştir (Demont, 2016, s. 352). Dolayısıyla gıda politikalarında uygulanan denetimlerin sosyal ve eşitlik amacı taşımadığını tam tersine daha çok siyasal düzenin sürekliliğini hedeflediğini göstermektedir.

Antik Yunan dünyasında işgücü politikaları, toplumsal statüyle doğrudan ilişkilidir. Üretim faaliyetlerinin önemli bir bölümünün köle emeğine dayanması ve yalnızca yurttaş statüsündekilerin siyasal yaşama katılabilmesi bu durumu ortaya çıkarmaktadır. Yine bu dönemde köleler, hukuki ve siyasal haklardan yoksun olmalarına rağmen ekonomik düzenin vazgeçilmez bir parçası hâline getirilmiştir. Çünkü bu yapı, sosyal düzenin siyasal haklardan dışlanan grupların emeği üzerinden

sürdürüldüğünü göstermiştir (Sevinç, 2021, s. 215). İşgücü ilişkileri, eşitlikçi bir düzenin değil, statüye dayalı bir toplumsal hiyerarşinin yeniden oluşturulmasında önemli bir rol oynamıştır.

Yurttaşlara yönelik bazı kamusal yükümlülükler de Antik Yunan'da düzenleyici görevler üstlenmiştir. Özellikle Atina'da zengin yurttaşlara yüklenen "litürji" (Kamu Hizmeti) uygulamaları, kamusal harcamaların belirli ölçüde yeniden dağıtım yoluyla karşılanmasını sağlamıştır. Ancak bu uygulamalar, yoksul kesimlere yönelik sistematik bir koruma mekanizması olarak değil; siyasal güç, toplumsal görünürlük ve yurttaşlık sorumluluğu çerçevesinde değerlendirilmiştir (Taş & Günay, 2013, s. 147). Bu yönüyle litürji sistemi, sosyal yardım görevi görmekten ziyade, siyasal düzenin meşruiyetini pekiştiren sembolik bir araç özelliği taşımaktadır.

Antik Yunan toplumunda beden kavramı, yalnızca bireysel bir varlık alanı değil, toplumsal düzenin sürekliliğini sağlayan temel bir gösterge olarak değerlendirilmiştir. Bu dönemdeki ideal beden anlayışı; güçlü, sağlıklı ve üretken olmayı merkeze almıştır. Diğer taraftan bedensel farklılıklar ise eksiklik ve yetersizlik kavramlarıyla ilişkilendirilmiştir. Tarımsal üretimin, askerlik ve yurttaşlık görevlerinin bedensel yeterlilik gerektirmesi, engelli bireylerin toplumsal konumunu doğrudan etkilemiştir. Özellikle doğuştan engelli bireyler çoğu zaman kamusal yaşamın dışında tutulmuştur (Utku, 2016, s. 29). Bu yaklaşım, Antik Yunan felsefesinde de karşılık bulmuştur. Platon ve Aristoteles gibi düşünürler, toplumsal düzenin korunması adına bedensel ve zihinsel açıdan "kusurlu" bireylerin toplum için bir yük oluşturabileceğini savunmuşlardır (Çetin, 2016, s. 170). Bununla birlikte Hipokrat'ın engelliliği ilahi bir ceza olarak değil, bedensel ve zihinsel nedenlerle açıklaması, dinsel yorumlardan uzaklaşan rasyonel bir kırılma noktasını doğurmuştur (Çetin, 2016, s. 172). Bu değerlendirmeler ise Antik Yunan'da engelliliğe ilişkin yaklaşımların tekdüze bir yapıda olmadığını göstermektedir.

Yaşlılık olgusu da Antik Yunan dünyasında çelişkili ve çok boyutlu bir biçimde ele alınmıştır. Bir yandan yaşlılık, fiziksel zayıflama ve üretkenliğin azalmasıyla ilişkilendirilmiş; diğer yandan bilgelik, deneyim ve ahlaki otoriteyle özdeşleştirilmiştir. Mitolojik anlatılarda ise yaşlılığın bedensel deformasyonunu temsil eden figürlerin yanı sıra, bilgeliği simgeleyen yaşlı karakterlerin varlığı, bu ikili algıyı açık biçimde ortaya koymaktadır (Apak, 2020, s. 34). Felsefi metinlerde ise bedensel açıdan zayıflamanın ruhsal olgunlukla dengelenebileceği fikri öne çıkmıştır. Bu açıdan yaklaşıldığında ise yaşlılık olgusunun tamamen negatif yönlü bir yaşam dönemi olarak değerlendirilmediği de görülmektedir (Neumann, 2023, s. 59).

Toplumsal düzenin önemli unsurlarından biri olan kadınlar, Antik Yunan dünyasında ataerkil bir yapı içinde kamusal ve siyasal alanın dışında tutulmuş, yaşamlarının büyük bölümü ise "oikos" merkezli bir düzenle sınırlandırılmıştır (Özkan, 2017, s. 4). Bununla birlikte kadınlar, özellikle dinsel ayinler ve kült uygulamaları aracılığıyla kamusal alanda dolaylı bir görünürlük kazanmış; Demeter Kültü ve yalnızca kadınların katılımına açık Thesmophoria şenlikleri bu durumun en belirgin örnekleri olmuştur (Emir, 2012, s. 22). Bu ayinler, kadının doğurganlığı ve bereketle ilişkilendirilmesi üzerine kurulmuştur. Felsefi açıdan bakıldığında ise kadın çoğu zaman eksik ve irrasyonel bir varlık olarak tanımlanmış; Aristoteles'in kadını "eksik erkek" olarak nitelemesi bu cinsiyetçi bakışın düşünsel düzeyde kurumsallaşmasına zemin hazırlamıştır. Buna karşılık Platon'un ideal devlet modelinde kadın ve erkek eşitliğine dair sınırlı açılımlar sunması dönemi için istisnai bir yaklaşım olarak görülmüş olsa da, bu düşüncelerin toplumsal pratikte güçlü bir karşılık bulamadığı açıktır (Yalçın, 2024, s. 62).

Örneğin, Sparta kadınları, akademik metinlerde sıklıkla "anti-Atinalı kadınlar" ya da başka bir ifadeyle modern kadınların antik çağdaki bir tezahürü olarak sunulmuştur. Elde edilen bilgiler ışığında görülüyor ki Spartalı kadınlar birçok açıdan antik dünyanın en özgür kadınları arasındaydı. Hatta onlar şiir, müzik, dans ve beden eğitimi alanlarında resmî eğitim alıyorlardı. Bu görüşe göre Sparta'daki oligarşi, Atina'daki demokrasiye kıyasla kadınlara daha dostça bir ortam sunmuştur. Aristoteles ise Spartalı kadınların olağanüstü konumunun Sparta'nın çöküş nedenlerinden biri olduğunu düşünmektedir. Lykurgos, erkekler için ideal bir dünya – *kosmos* – yaratmıştı; kadınlar ise bunun dışında, kaosun egemen olduğu bir âlemde bulunuyordu (Kulesza, 2022, s. 125)

Yine Antik Yunan dünyasında çocukluk ve aile ilişkileri de toplumsal düzenin devamlılığı bakımından ele alınmıştır. Evlat edinme uygulamalarının soyun devam ettirilmesi düşüncesi ve mülkiyetin korunması açısından büyük önem arz ettiği görülmüştür. Evlat edinilen bireyin biyolojik ailesiyle bağlarını koparark yeni ailenin tam üyesi hâline gelmesi ve miras hakkı kazanması, bu uygulamanın kamusal ve hukuki niteliğini ortaya koymaktadır (Huebner, 2013, s. 513). Buna karşılık terk edilen çocuklar, özellikle kız çocukları ve engelli doğanlar açısından son derece hassas bir grup oluşturmuş ve çoğu zaman bu dezavantajlı gruplar köle olarak yetiştirilmişlerdir (Kacprzak & Nowak, 2018, s. 15).

Yine Yunan aile geleneğinde istenmeyen çocukların terk edilmesi yaygın bir uygulamaydı ve bu konuda nihai karar yetkisi aile reisi olan babaya aitti. Çocuğun doğumunu izleyen ilk birkaç gün içinde babanın iradesiyle çocuğun aileye kabul edilip edilmeyeceği belirleniyor, özellikle kız çocukları bu uygulamadan daha fazla etkileniyordu. Terk edilmesine karar verilen bebekler, genellikle insanların yoğun olarak bulunduğu ve görünürlüğün yüksek olduğu agora gibi kamusal alanlara bırakılıyordu. Bu tercih, bebeğin başkaları tarafından görülüp sahiplenilmesini ve büyütülme olanağı bulmasını sağlama amacını taşıyordu (Mutluay, 2007, s. 52).

Bütün bu değerlendirmeler neticesinde Antik Yunan'daki sosyal politika uygulamaları, modern anlamda kapsayıcı ve hak temelli bir sosyal politika anlayışını ortaya koyamamıştır. Aksine toplumsal uygulamalar yurttaşlık statüsü, siyasal aidiyet ve toplumsal hiyerarşi temelinde şekillenen seçici müdahaleler bütünü olarak ortaya çıkmaktadır. Gıda arzının denetlenmesi ve düzenlenmesi, işgücü ilişkilerinin statüye göre ayrıştırılması ve kamusal yükümlülüklerin yurttaşlık temelinde tanımlanması, eşitlikçi bir anlayışı değil tam tersine kentsel siyasal düzenin devamlılığını hedeflemiştir. Bu yönüyle Antik Yunan örneği, sosyal politika uygulamalarının siyasal yapı ve yurttaşlık kavramlarıyla ne denli iç içe geçtiğini göstermesi bakımından önemli bir yer tutmaktadır (Messkoub, 2021, s. 8).

5. Antik Roma'da Sosyal Politika Uygulamaları

Antik Roma (M.Ö. 753 - M.S.476)'da toplumsal düzenin sürdürülmesi tarihsel süreç içerisinde farklı kurumsal araçlar aracılığıyla sağlanmıştır. Roma'nın siyasal ve toplumsal yapısı erken dönemlerde yurttaşlık, mülkiyet ve askerlik yükümlülükleri etrafında şekillenmiştir. İmparatorluk döneminde ise genişleyen coğrafya ve artan nüfusla birlikte merkezi idarenin düzenleyici rolü daha belirgin hâle gelmiştir. Bu açıdan Roma'daki sosyal politika uygulamaları ve düzenlemeleri diğer medeniyetlere kıyasla daha sistematik ve görece daha kurumsallaşmış bir görünüm sergilemektedir. Ancak bu kurumsallaşma, modern anlamda diğer medeniyetlerde de bahsedildiği üzere hak ve eşitlik temeline dayanan bir sosyal politika anlayışına değil yine siyasal istikrarın ve imparatorluk düzeninin sürekliliğinin sağlanmasıyla ilişkilidir (Aly, 2017, s. 22).

Roma Krallığı (M.Ö. 753 – M.Ö. 509) döneminde toplum dört farklı sınıfa ayrılıyordu. Patricius'lar, Pleb'ler, Cliens'ler ve kölelerdi. Her bir sınıf üyesinin toplum içerisindeki statüsü, hakları ve rolleri farklılık oluşturuyordu. Bu dört farklı sınıfa ait olanların ilki Patricius'lardır. Patricius'lar; zengin toprak sahiplerinden oluşuyorlardı ve tüm siyasi hakları ellerinde tutuyorlardı. Pleb'lerle evlenmeleri yasaktı. Toplumsal yapının ikinci sınıfı olan Pleb'ler ise özgür Roma vatandaşlarından oluşuyorlardı. Pleb'lerin siyasi hakları bulunmuyordu ancak mülk edinebiliyorlardı. Toplumun çoğunluğunu Pleb'ler oluşturuyor; çiftçilik, zanaatkârlık ve tüccarlık ile uğraşıyorlardı. Toplumsal yapının üçüncü sınıfı olan Cliens'ler, siyasi hakları olmayan, özgür fakat bir Patricius'a bağımlı kişilerden oluşuyordu. Hukuki ve ekonomik olarak patronlarına bağlıydılar. Genellikle Patricius'ların topraklarını kiralar ve onlar için çalışırlardı. Krallık dönemi toplumsal yapının dördüncü ve son temel sınıfını köleler oluşturuyordu. Köleler, Roma hukukuna göre hiçbir hukuki hakka sahip olmayan mülkiyet olarak kabul edilirlerdi. Yine köleler, savaş esiri veya borçları nedeniyle köleleştirilen kesimlerden oluşurdu. Köleler, tarım, maden, inşaat ve ev hizmetleri gibi en ağır işlerde çalıştırılırlardı. Roma krallığı döneminde Roma ekonomisinin, özellikle büyük çiftçilerin işgücü ihtiyacını karşılıyorlardı (Roma, 2026).

Görüldüğü üzere bu sınıflar arasındaki ilişkiler, yalnızca bir hiyerarşik düzeni değil; aynı zamanda karmaşık fakat karşılıklı bağımlılık ağlarını da oluşturuyordu. Özellikle patron-çalışan ilişkisi, herhangi bir sosyal güvencesi olmayan bireyler için bir hayatta kalma mekanizması işlevi görüyordu. Böylece Roma toplumunun sosyal dokusu oluşuyordu.

Roma Cumhuriyeti (M.Ö. 509 – M.Ö. 27) döneminde toplumsal düzenin korunmasına yönelik alınan çeşitli önlemler başlangıçta sınırlı ve tepkisel bir nitelik taşımıştır. Şöyle ki yönetici seçkin kesim ile daha sınırlı haklara sahip kesimler arasındaki siyasal ve ekonomik sürtüşmeler, özellikle borçlanma ve toprak mülkiyeti gibi alanlarda daha sık görülmüştür. Borç nedeniyle özgür yurttaşların köleleşmesi uygulaması, Antik Çağ Roma toplumunda önemli bir toplumsal mesele olarak ortaya çıkmış ve bu durum zamanla çeşitli düzenlemelerle sınırlandırılmaya çalışılmıştır. Borç ilişkilerine yönelik önlemler çoğunlukla sınıf çatışmaları üzerinden değerlendirilmiştir. Ancak bu durum toplumsal çözülmeyi önlemeye yönelik az da olsa düzenleyici adımlar olarak görülmüştür (Saydam, 2020, s. 94).

Roma İmparatorluğu (M.Ö. 27 - M.S. 395) döneminde sosyal politika uygulamalarının kapsamı ve görünürlüğü belirgin biçimde artmıştır. Özellikle başkent Roma'da nüfusun hızlı bir şekilde artması ve gıda arzının sürekliliğinin sağlanması siyasal istikrar açısından kritik bir mesele hâline getirmiştir. Hal böyle iken bu koşullar altında gelişen temel gıda maddelerinin depolanması ve dağıtımına dayalı kurumsal önlemler ve sistemler, tahıl tedariki ve dağıtımını merkezî bürokrasinin sorumluluğu altında yürütülmüştür. Yine bu dönemde belirli yurttaş gruplarına düzenli tahıl dağıtımı öngörülmüştür. Ancak söz konusu sistem, genel ve kapsayıcı bir refah politikası olmaktan ziyade belli alanlara özgü seçici ve statü temeline dayanan bir düzenleme özelliği taşımıştır (Scapini, 2016, s. 138).

Yine Roma İmparatorluğu döneminde sosyal politika uygulamalarının daha sistemli ve kapsamlı bir görünüm sergilediği görülmektedir. Özellikle bu dönemde kentleşmenin hızlanması ve nüfusun hızlı bir şekilde artması, yoksulluk, sağlık ve gıda tedariği gibi meseleleri de beraberinde daha belirgin hale getirmiştir. Bu sorunları azaltmak amacıyla geliştirilen "*annona"(Roma'da bir yıl içerisinde üretilen tahıl veya eyaletlerden toplanan tahılın Roma'ya gönderilmesi ve tahıl ambarlarında saklanılması)* ismi verilen sistem, kentte var olan yoksullara yönelik düzenli tahıl dağıtımını içermekte ve toplumsal düzen açısından huzursuzlukların önlenmesinde etkili bir araç olarak kullanılmıştır. Yine yukarıdaki ifadeler kapsamında, Roma dönemindeki bu uygulamaların modern anlamda bir sosyal hak anlayışına dayandığını ileri sürmekte oldukça güçtür. Aksine, sosyal düzenlemelerin siyasal sadakati güçlendirmeyi, halkın rızasını sağlamayı ve imparatorluk düzeninin sürekliliğini güvence altına almayı amaçladığı yönündeki değerlendirmelerin ağırlık kazandığı görülmektedir (Şenkal, 2018, s. 44; Buğra, 2015, s. 23). Bu açıklamalardan yola çıkılarak Roma İmparatorluğu dönemindeki sosyal yardımların bireysel refahın korunmasından çok, siyasal istikrarın sürdürülmesine hizmet ettiği söylenebilmektedir.

Bu dönemde gıda döngüsü sisteminin işleyişi, Roma'nın eyaletlerle kurduğu ekonomik ve idari ilişkilerle doğrudan bağlantılıdır. Özellikle Mısır ve Kuzey Afrika eyaletlerinden sağlanan tahıl, imparatorluk bürokrasisi tarafından denetlenmiş; gıda arzının sürekliliği merkezî idarenin meşruiyetini pekiştiren bir yönetim alanına dönüşmüştür. Bir başka ifadeyle bu durum, Roma'da uygulanan sosyal politikaların daha çok yönetimin gücü elinde bulundurabilmesi için tasarlandığını göstermektedir (Solonakis, 2019, s. 57). Diğer yandan bu uygulamalar yoksulluğu ortadan kaldırmayı hedefleyen eşitlikçi bir yapı olarak değil tam tersine kent nüfusunun güven huzurunun bozulmaması ve siyasal sadakati güçlendirmeye yönelik faydacı faaliyetler olarak değerlendirilmelidirler (Aly, 2017, s. 29).

İmparatorluk döneminde sosyal politika açısından çocuklara yönelik uygulamalar daha görünür hâldedirler. Bu bağlamda "alimentum programı" diye ifade edilen, yoksul özgür yurttaşların çocuklarına yönelik maddi destek sağlamayı amaçlayan kurumsal bir yapı oluşturulmuştur. Ancak alimentum uygulamaları modern anlamda bir sosyal yardım sistemi değildir. Şöyle ki alimentum uygulaması genel olarak tarımsal üretimin teşviki, nüfusun artırılması ve yerel elitlerin sisteme bağlanması gibi çok yönlü siyasal ve ekonomik hedeflere hizmet etmiştir (Doğan & Özman, 2023, s. 132). Dolayısıyla burada da sosyal düzenleme ile siyasal ve ekonomik amaçların iç içe geçtiği bir durum ortaya çıkmaktadır.

Roma toplumunda da işgücü politikaları, toplumsal düzenin sürdürülebilirliği açısından belirleyici bir unsur olmaya devam etmiştir. Köleler tarımdan madenciliğe, ev içi hizmetlerden büyük yapı projelerine kadar geniş bir alanda kullanılmışlardır. Ancak köleliğin Roma ekonomisindeki yaygınlığı, kölelerin toplumsal düzenin merkezinde yer aldığı anlamına gelmemektedir. Aksine kölelik, siyasal haklardan tamamen dışlanmış bir grubun emeği üzerinden yurttaşlık temelli düzenin sürdürülmesini mümkün kılan bir yapı olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2018, s. 201).

Engellilik olgusu da Roma'da büyük ölçüde aile otoritesi ve statü ilişkileri üzerinden değerlendirilmiştir. Roma hukukunda engelli çocukların yaşayıp yaşamaması, önemli ölçüde aile reisinin kararına bağlı görülmüş; engellilik kamusal yaşamdan dışlanma gerekçesi olarak işletilmiştir. Yine bu dönemde engelli bireyler sosyal statü, miras ve yurttaşlık hakları bakımından ciddi kısıtlamalarla karşı karşıya kalmıştır (Çetin, 2016, s. 175). Buna karşın savaş gazileri, Roma'nın askerî düzeni içinde sembolik bir değer taşımış ve belirli ayrıcalıklardan yararlanabilmiştir. Dolayısıyla o dönem içerisinde engelliliğe yönelik yaklaşımın da "evrensel koruma" yerine, toplumsal fayda ve siyasal anlam üzerinden şekillendiğini göstermektedir.

Yaşlılık olgusu ise Roma'da aile yapısı ve hukuki düzenlemelerle yakından ilişkilendirilmiştir. "Paterfamilias" (baba egemenliği) konumundaki yaşlı erkek, aile geleneğinin sürdürülmesi ve dinsel ayinlerin yürütülmesi açısından önemli bir role sahip olmuştur. Ancak yine o yaşlı erkek kamusal ve siyasal alandaki bazı etkinliklerden sınırlandırılmış ve bazı yurttaşlık yükümlülüklerinden muaf tutulmuştur (Boozer, 2011, s. 213). Bu durum yaşlılığın aynı anda hem ayrıcalık hem de belirli açılardan dışlanma biçimi olarak ifade edilebileceğine işaret etmektedir. Kadınlar açısından yaşlılık ise farklı bir anlam taşımıştır. Doğurganlığın sona ermesiyle birlikte toplumsal değer çoğu kez zayıflarken, bazı durumlarda özellikle dinsel alanlarda görece daha geniş bir hareket alanı ortaya çıkabilmiştir (Boozer, 2011, s. 214). Bununla birlikte Roma'da yaşlılara özgü sistematik bir sosyal politika geliştirilmemiş; gıda dağıtım sistemi gibi araçlar yaşlılar için ancak dolaylı bir güvence işlevi görmüştür (Rickman, 1980, s. 156).

Kadınların statüsü bakımından Roma Cumhuriyeti'nin, Yunan dünyasına kıyasla görece daha esnek imkânlar sunduğu belirtilmektedir. Romalı kadınlar bazı mülkiyet haklarına sahip olabilmiş ve sosyal yaşamda daha görünür hâle gelmiştir. Ancak kadınlar paterfamilias otoritesine tabi olmaya devam etmiş, hukuki ve siyasal haklar erkek yurttaşlarla sınırlı kalmıştır. Ailenin devletin temel yapı taşı olarak görüldüğü Roma'da kadınlar, bu yapının korunması ve ahlaki süreklilik açısından merkezi bir rol üstlenmişlerdir (Özkan, 2017, s. 10). Roma tarihi üzerine olan yazılarda kadın figürlerinin çoğu zaman ahlaki örnekler üzerinden temsil edilmesi kadın bedeninin ve davranışlarının toplumsal açıdan ne derece önemli olduğunu göstermektedir. Bir başka ifadeyle kadınların siyasal özne olmaktan çok ahlaki semboller olarak konumlandırıldığını göstermektedir (Culham, 2018, s. 128).

Çocukluk ve aile düzeninin tesisi olarak evlat edinme olgusu, Roma'da Yunan dünyasına kıyasla daha kurumsal ve siyasal bir nitelik kazanmıştır. Roma hukukunda "adoptio" (evlat edinme) ve "adrogatio" (bir aile babasının başka bir aile babası egemenliğine girmesi) ayrımı yapılmış ve özellikle yetişkin erkeklerin evlat edinilmesi, siyasal mirasın ve toplumsal statünün aktarılması açısından işlevsel bir araç olarak kullanılmıştır. Roma imparatorlarının önemli bir bölümünün evlat edinme yoluyla iktidara gelmesi, bu kurumun siyasal boyutunu açık biçimde ortaya koymaktadır (Eugena, 2015, s. 172). Buna karşılık yine Roma'da terk edilen çocukların hukuki konumu son derece belirsizdir. Antik döneme ait belgeler bu çocukların çoğunlukla köle olarak yetiştirildiğini ve evlat edinilmenin nadir olduğunu göstermektedir. Bazı hukuki düzenlemelerde yer alan caydırıcı hükümler, evlat edinme uygulamalarının teşvik edilmekten çok sınırlandırılabildiğine işaret etmektedir (Kacprzak & Nowak, 2018, s. 14).

Bütün bu bilgiler ışığında Roma'da sosyal politika uygulamalarının ayırt edici yönünün, imparatorluk ölçeğinde kurumsallaşma kapasitesi olduğunu göstermektedir. Anona (gıda depolama ve dağıtımı) ile alimentum (sosyal yardım fonu) gibi araçlar, yalnızca başkentle sınırlı kalmayıp eyaletlerle kurulan ekonomik ve idari ilişkilerin de parçası hâline gelmiş; gıda arzı siyasal meşruiyetin kritik bir dayanağına dönüşmüştür. Ancak söz konusu kurumsallaşma, refahın yaygınlaştırılmasına değil, kentsel huzursuzluğun sınırlandırılmasına ve düzenin korunmasına hizmet eden faydacı bir karakter taşımaktadır (Messkoub, 2021, s. 9). Bu yönüyle Roma örneği, sosyal düzenleme pratiklerinin geniş ölçekte kurumsal yapılara kavuşabileceğini; fakat bu kurumsallığın modern refah devleti mantığından ziyade, siyasal istikrar ve toplumsal kontrol hedefleriyle belirlendiğini göstermesi bakımından önemlidir.

6. Değerlendirme ve Tartışma

Bu çalışmada ele alınan Mezopotamya, Antik Mısır, Antik Yunan ve Roma örnekleri, Antik Çağ toplumlarında toplumsal düzenin sürdürülmesine yönelik kurumsal müdahalelerin, farklı tarihsel ve

siyasal bağlamlarda benzer meselelere yanıt üretme çabası içinde şekillendiğini ortaya koymaktadır. İncelenen medeniyetler arasında üretim biçimleri, siyasal örgütlenme düzeyleri ve toplum yapıları bakımından önemli farklılıklar olsa da, toplum düzenini tesis eden uygulamaların işlevsellik açısından dikkate değer ortaklıkları da gözlemlenmiştir. Dolayısıyla bu durum, Antik Çağ'daki sosyal politika uygulamalarının gelişigüzel ya da yalnızca dönemsel tepkilere karşılık olarak ortaya çıkmadığını; aksine belirli kurumsal akıl yürütmeler ve yönetim ihtiyaçları çerçevesinde şekillendiğini göstermektedir.

Tablo 1: Antik Çağ Toplumlarında Siyasi-Sosyal ve Ekonomik Yapının Özeti

	Antik Mezopotamya	**Antik Mısır**	**Antik Yunan**	**Antik Roma**
Kadının Toplumsal Konumu	Siyasi ve statüye dayalı rol	Hukuki ve siyasi açından özgür kadın	Modernizm	Ahlaki sembol
Çocuğun Toplumsal Konumu	Ekonomik ve sosyal temelli yaklaşım	Ekonomik ve sosyal temelli yaklaşım	Toplumsal devamlılık	İşlevsel araç
Yaşlıların Toplumsal Konumu	Aile temelli yaklaşım	Önemli bir konumda	Bilge konumda	Kısmi ayrıcalıklı-kısmi dışlanmış
Emek Yapısı/Çalışma İlişkileri	Statüye dayalı yaklaşım	Statüye dayalı yaklaşım	Statüye dayalı yaklaşım	Kölelik ve yurttaşlık temelli bir yapı söz konusu
Ekonomik Düzen	Tapınak ekonomisi	Tarıma dayalı yapı	Kamu müdahalesi etkin	Çiftçi, köle, zanaatkâr ve tüccarlar ekonomik yapıda ön planda

İncelenen tüm medeniyetlerde sosyal düzeni sağlamaya yönelik uygulamaların ortak özelliği, bu uygulamaların evrensel hak anlayışına değil; statüye dayalı ve seçici mekanizmalara dayanmasıdır. Mezopotamya'da borç affı, Mısır'da merkezi depolama, Yunan'da yurttaşlık temelli yardımlar ve Roma'da tahıl dağıtımı gibi uygulamalar, farklı biçimlerde ortaya çıksa da benzer bir işlev üstlenmiştir; bu işlev ise toplumsal istikrarın korunmasıdır. Bununla birlikte, bu uygulamaların kurumsallaşma düzeyi medeniyetler arasında farklılık göstermektedir. Özellikle Roma'da daha sistematik ve bürokratik bir yapı dikkat çekmektedir. Elde edilen bu bilgiler, sosyal politikanın tarihsel süreçte işlevsel olarak dönüşerek modern anlamda hak temelli bir yapıya evrildiğini ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı olarak yapılan değerlendirmelerden elde edilen ilk gözlem, toplum düzenini tesis eden müdahalelerin kapsamı ve hedef kitlesi üzerinden okunabilir olduğudur. Dört farklı medeniyette de yeniden dağıtım, işgücü politikaları ve statü temeline dayanan düzenlemeler, toplumsal eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı amaçlayan genel politikalar şeklinde değil; belirli toplumsal kesimleri sistem içinde tutmaya yönelik, belli alanlara özgü seçici ve sınırlı müdahaleler biçiminde ortaya çıktığı gözlemlenmektedir. Mezopotamya'daki borç affı uygulamaları, Mısır'daki gıda depolama ve yeniden dağıtım mekanizmaları, Yunan kent devletlerinde yurttaşlık temelli kamusal yükümlülükler ve Roma'da annona ile alimentum gibi sosyal uygulamalar, farklı gibi görünmüş fakat benzer bir işlev üstlenmişlerdir. Her bir örnekte temel hedef; toplumsal huzursuzluk riskini azaltmak, üretimin devamlılığını sağlamak ve merkezi otorite ile toplumsal taban arasındaki çatışmaları yönetilebilir düzeyde tutmaktır. Bu çerçevede söz konusu uygulamaların geniş ölçekli bir sosyal eşitlik mantığı ile değil; aksine düzeni koruyan, faydacı ve akılcı bir yönetim anlayışıyla ortaya çıktığı söylenebilmektedir.

Çalışmada elde edilen ikinci gözlem, sosyal düzenleme uygulamalarının siyasal meşruiyetle kurduğu ilişkidir. Tüm örneklerde görüldüğü üzere oluşturulan toplumsal düzenlemeler, siyasal otoritenin meşruiyetini güçlendiren araçlar olarak işlev görmektedir. Mezopotamya ve Mısır'da kralın ya da firavunun "düzen kurucu" rolü; Yunan dünyasında yurttaşlık ideali ve polis merkezli siyasal düzen ve Roma'daki imparatorluk otoritesi, düzenleyici önlemlerin gerekçelendirilmesinde merkezi bir konum sergilemektedir. Bu açıdan, Antik Çağ'da sosyal düzenlemenin ahlaki ya da insani kaygılardan bütünüyle bağımsız olduğunun aksine kabul gören motivasyon kaynağının çoğunlukla "hak" fikrinden ziyade siyasal istikrar, yönetilebilirlik ve rıza üretimi olduğunu göstermektedir.

Elde edilen üçüncü gözlem ise işgücü politikaları ile toplumsal hiyerarşi arasındaki karşılıklı ilişkidir. Örnek gösterilen toplumlarda işgücü, sosyal düzen uygulamalarının hem nesnesi hem de aracıdır. Zorunlu hizmet, angarya ve kölelik gibi farklı işgücü uygulamaları bir yandan üretimin sürekliliğini sağlarken, bir yandan da toplumsal statü ayırımlarını pekiştirmiştir. Çünkü düzenleyici uygulamalar, bu statü farklılıklarını azaltmak yerine onları hukuki ve kurumsal çerçevelerle tanımlayarak sürdürülebilir hale getirmiştir. Bu yönüyle Antik Çağ toplumlarında sosyal düzenleme uygulamaları, eşitlikçi bir toplumsal dönüşümü hedefleyen bir yaklaşımı değil; hiyerarşik düzenin yeniden üretimini yönetilebilir kılan bir müdahale aracı olarak değerlendirilmelidir.

Çalışmada elde edilen son gözlem ise Antik Çağ'daki sosyal alanda gerçekleştirilen düzenleyici uygulamaların modern sosyal politika kavramlarıyla ilişkilendirilmesinde kavramsal açıdan yeniden değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Söz konusu uygulamaların belirli işlevler üstlendiği açıktır. Ancak günümüz anlamında hak temelli, kapsayıcı ve kurumsallaşmış refah anlayışından önemli ölçüde ayrıldığı da görülmektedir. Bundan ötürü Antik Çağ toplumlarındaki sosyal düzenleme uygulamalarını modern sosyal politika kurumlarının doğrudan öncülleri olarak konumlandırmak doğru olmayacaktır. Oluşabilecek toplumsal ve sosyal risklere karşı üretim zaafiyetlerine ve siyasal istikrarsızlık ihtimallerine verilen tarihsel tepkimeler olarak değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu yaklaşım, sosyal politikanın tarihsel sürekliliğini göz ardı etmeden; modern kavramsal çerçeveyi Antik Çağ'a anakronik biçimde taşımadan değerlendirme yapılmasına imkân tanımaktadır.

SONUÇ

Çalışma sonucunda incelenen dört büyük medeniyette toplumsal düzenlemenin genel, kapsayıcı ve hak temelli bir refah anlayışına dayanmadığı; yeniden dağıtım uygulamaları, işgücü yükümlülükleri ve statüye dayalı düzenlemelerin daha çok siyasal istikrarın korunması ve mevcut ekonomik düzenin sürdürülebilirliğini hedeflediği görülmektedir. Bununla birlikte, borç alıp vermenin sınırlandırılması, üretici nüfusun korunması, gıda arzının denetlenmesi ve dezavantajlı gruplara yönelik tedbirler gibi uygulamalar, toplumsal çözülmeyi önlemeyi amaçlayan belirli bir kurumsal bilinç olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda Antik Çağ toplumlarının sosyal politika tartışmalarıyla ilişkilendirilmesinin kesin ve genelleyici sonuçlar üretmediği, daha çok analitik ve karşılaştırmalı bir yaklaşım sunduğu; farklı tarihsel koşullarda benzer toplumsal sorunlara verilen kurumsal yanıtların değerlendirilmesine olanak tanıdığı anlaşılmaktadır. Çalışmada ele alınan dezavantajlı gruplar açısından evlat edinme, terk edilen çocuklar ve yetimlerin modern anlamda çocuk haklarından ziyade mülkiyet, soyun devamı, statü ve bakım ilişkileri çerçevesinde değerlendirildiği; ataerkil toplum yapısı içinde yetimlerin ve dul kadınların sınırlı sosyal yardım uygulamalarının temel hedef grupları arasında yer aldığı görülmektedir. Kadınların konumu ise biyolojik farklılıklardan çok toplumsal ve kültürel yapıların belirleyiciliğiyle şekillenmiş; ataerkil düzen onları özel alanla sınırlandırırken erkek egemen yurttaşlık anlayışı kamusal alanda sistematik bir dışlanma yaratmıştır. Engelli bireyler açısından ise antik dönemdeki dışlayıcı uygulamalar, modern dönemde gelişen sosyal model yaklaşımıyla belirgin bir kırılma göstermiş; engelliliğin bireysel bir eksiklikten ziyade çevresel ve toplumsal düzenlemelerle ilişkili olduğu anlayışıyla insan hakları temelli önemli ilerlemeler kaydedilse de tarihsel önyargıların izleri günümüzde hâlen varlığını sürdürmektedir. Tüm bu değerlendirmeler neticesinde, Antik Çağ'daki düzenleyici uygulamaların modern sosyal politikanın doğrudan öncülleri olarak değil, o dönemin özgün toplumsal risklerine, üretim zaafiyetlerine ve siyasal istikrarsızlıklarına verilen sınırlı ve seçici yanıtlar olarak ele alınması gerektiği ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım ise hem anakronik yorumların önüne geçmekte hem de sosyal politikanın tarihsel sürekliliğini ve dönüşümünü daha sağlıklı biçimde anlamaya imkân tanımaktadır. Bu çalışma, sosyal politikanın yalnızca modern döneme özgü bir olgu olmadığını;

ancak tarihsel süreçte farklı işlevler üstlenerek dönüşüm geçirdiğini göstermesi bakımından literatüre katkı sunmaktadır.

KATKI ORANI BEYANI

Yazar çalışmanın tüm aşamalarını tek başına yürütmüştür.

ÇATIŞMA BEYANI

Bu çalışmada herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

EXTENDED ABSTRACT

This study examines how social order was constructed, regulated, and maintained in ancient societies through institutional and normative mechanisms, focusing on Mesopotamia, Ancient Egypt, Ancient Greece, and Rome. Instead of interpreting ancient practices through modern welfare-state frameworks, it adopts a historically grounded approach that analyzes regulatory interventions within their own political, economic, and cultural contexts. The central argument is that although ancient societies developed responses to social risks and structural vulnerabilities, these responses were not based on universal rights or egalitarian redistribution. Rather, they served as pragmatic tools aimed at preserving political authority, stabilizing production systems, and maintaining hierarchical social structures.

In contemporary social policy literature, systematic welfare mechanisms are typically associated with industrial capitalism and the emergence of the welfare state in the nineteenth and twentieth centuries. Earlier societies are often described as lacking structured social intervention. However, ancient civilizations confronted persistent challenges such as economic inequality, labor dependency, demographic instability, environmental uncertainty, and social unrest. These conditions required forms of institutional regulation. The key difference lies not in the absence of social intervention but in its purpose and normative foundation. In antiquity, regulatory practices were embedded in status-based societies and were oriented toward securing order rather than promoting social equality.

In Mesopotamia, social regulation operated through interconnected temple, palace, and administrative systems. Agricultural production, highly dependent on environmental fluctuations, often triggered debt crises among small producers. Royal debt cancellations functioned as corrective interventions designed to prevent social fragmentation and protect the productive base of society. These measures were not expressions of redistributive justice; they were politically calculated acts intended to secure legitimacy and avoid social destabilization. While debt regulation acknowledged social vulnerability, its application remained selective and temporary.

The Mesopotamian labor regime was explicitly stratified. Legal distinctions among free individuals, dependent laborers, and slaves shaped social relations and institutionalized inequality. Family structures further demonstrate the functional nature of regulation. Adoption practices focused on inheritance continuity and old-age security for adoptive parents, while care for the elderly was understood as a moral and legal obligation within kinship networks rather than a public responsibility. Although women could hold certain legal and economic positions, their roles remained largely shaped by patriarchal authority and property relations. Thus, Mesopotamian social regulation relied on selective legal adjustments and rigid status distinctions rather than inclusive welfare principles.

Ancient Egypt illustrates a distinct model shaped by environmental factors and centralized governance. The Nile’s cyclical flooding generated both abundance and vulnerability, necessitating organized storage and redistribution systems. Grain depots served as stabilizing mechanisms during periods of scarcity, helping prevent famine-related unrest. These provisions show that the state recognized the political implications of food insecurity. Nevertheless, redistribution remained embedded in a hierarchical system in which access depended on status and administrative rank.

Egyptian labor structures combined corvée obligations, administrative employment, and status-based service duties. Major state projects relied not only on slaves but also on temporary and

legally mandated labor. The regulatory framework reinforced social differentiation rather than reducing it. Although Egyptian women enjoyed broader legal rights than those in many other ancient societies—such as the ability to own property and enter contracts—patriarchal norms still shaped social expectations. Elderly people were symbolically respected, yet there was no systematic public provision for old age; responsibility for care remained within families. Egyptian social organization therefore demonstrates how environmental management and centralized authority sustained social stability without establishing rights-based welfare institutions.

In the Greek world, particularly within the polis system, social regulation was inseparable from citizenship. Political membership determined access to resources, participation, and protection. Social benefits were restricted to male citizens, excluding women, slaves, and resident foreigners. Food regulation policies in places such as Athens—such as grain supply stabilization and price controls—were designed to prevent civic unrest and secure citizen loyalty. These measures served as political tools rather than general redistributive programs.

Public finance mechanisms such as liturgies required wealthy citizens to fund communal activities. Although these practices had redistributive effects, they primarily reinforced elite status and civic cohesion rather than promoting social equality. Greek thought on vulnerability was ambivalent: physical and intellectual impairment was often seen as incompatible with full civic participation, even as medical explanations began shifting from religious to natural frameworks. Individuals considered incapable of fulfilling civic functions were frequently marginalized. Adoption practices likewise prioritized lineage continuity and property transfer. In this context, Greek social regulation aimed to maintain civic order rather than create inclusive welfare norms.

Rome represents the most institutionally developed example. As the empire expanded and urban populations grew, especially in the city of Rome, food distribution became increasingly systematic. Grain supply mechanisms ensured that portions of the urban population received regular provisions, but access was shaped by eligibility rules and political considerations. These distributions functioned as tools to prevent unrest and cultivate political loyalty, not as universal welfare entitlements.

Child-support measures introduced during the imperial era further illustrate the intersection of social and political objectives. Financial assistance for the children of free citizens supported demographic goals, agricultural development, and elite consolidation. Roman labor systems remained deeply hierarchical, with slavery as a central economic institution. Citizenship conferred political privilege, while enslaved people provided essential labor. Disability was regulated primarily through family authority and social utility, though war veterans received selective recognition. Adoption played a strategic role in elite succession and imperial continuity, demonstrating how family law supported state stability. Although Roman administrative capacity increased, its interventions remained selective and status-based.

Across these civilizations, several patterns emerge. First, social interventions were targeted rather than universal, addressing specific vulnerabilities—such as debt, food scarcity, or demographic concerns—without challenging structural inequalities. Second, social regulation was closely tied to political legitimacy; authorities intervened to avert instability rather than to promote equality. Third, labor systems and social hierarchies were mutually reinforcing, with regulatory frameworks formalizing distinctions rather than weakening them.

The study concludes that ancient social regulation should not be understood as a direct precursor to the modern welfare state. Although institutional responses to social risk existed, they were shaped by fundamentally different normative assumptions. Equality, social citizenship, and enforceable rights were not guiding principles. Instead, order, productivity, and political continuity shaped regulatory choices. Recognizing this difference allows for a more historically nuanced understanding of the evolution of social policy. Rather than seeing ancient practices as early forms of welfare, they are better understood as mechanisms of political risk management embedded in hierarchical, status-based societies.

KAYNAKÇA

Akrep, M. Y. (2019). *Eski Mezopotamya'da iktisadi hayat ve borç ilişkileri*. Kronik Kitap.

Aly, S. (2017). *Bread and circuses: Food distribution and social control in ancient Rome*. Routledge.

Apak, H. (2020). Gerontolojiye Yunan mitolojisinden bakmak. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 4(1), 33–38.

Aristoteles. (2014). *Politika*. Remzi Kitabevi.

Aslan, C. (2023). Eski Mezopotamya kanunlarına göre kadın köleler. *History Studies*, 15(2), 327–345. https://doi.org/10.9737/hist.2023.1134

Babîla, M. H. A. (2016). Eski Mısır'da kadın. *KSÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 129–140.

Berktay, H. (2012). *Tarih bilinci*. Metis Yayınları.

Boozer, A. L. (2011). Old age and aging. İçinde R. S. Bagnall vd. (Ed.), *The encyclopedia of ancient history* (ss. 211–213). Wiley-Blackwell.

Brier, B. & Hobbs, H. (2008). *Antik Mısır'da Günlük Hayat*. ALFA.

Buğra, A. (2015). *Kapitalizm, yoksulluk ve Türkiye'de sosyal politika*. İletişim Yayınları.

Çelebi, N. (2024). Mezopotamya yerel yönetimlerinde kadının rolü: Naqī'a/Zakūtū örneği. *TÜRKAV Kamu Yönetimi Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(1), 109–124. https://doi.org/10.5281/zenodo.11577137

Çetin, B. I. (2016). Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne Batı dünyasında engellilik tarihi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(36), 167–184. https://doi.org/10.31795/baunsobed.662225

Çığır Dikyol, D. (2016). Antik yunanda bir eğitim modeli: sparta. *Mediterranean Journal of Humanities*, 1(2), 189-207.

Culham, P. (2018). Women in the Roman Republic. İçinde *The Cambridge Companion to the Roman Republic* (ss. 127–145). Cambridge University Press.

Demont, P. (2016). Food supply and civic stability in classical Athens. *Journal of Ancient History*, 4(2), 339–360. https://doi.org/10.1515/jah-2016-0015

Doğan, E., & Özman, R. (2023). Roma İmparatorluğu'nda alimentum sistemi ve çocuklara yönelik sosyal yardımlar. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 23(55), 123–145. https://doi.org/10.21560/spcd.vi.1234

Emir, B. (2012). *Antik Çağ'da kadınların dinsel ritüelleri: Thesmophoria örnek incelemesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Uludağ Üniversitesi.

Eser, E., & Kılıç, Y. (2017). Mezopotamya'da tapınak ekonomisi tartışmaları üzerine yeniden bir değerlendirme. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 36(62), 401–425.

Eugena, B. (2015). Adoption in ancient times. *Science of Law*, 17, 172–173.

Fitzgerald, J. T. (2016). Orphans in Mediterranean antiquity and early Christianity. *Acta Theologica*, Suppl. 23, 29–48.

Huebner, S. R. (2013). Adoption and fosterage in the ancient eastern Mediterranean. İçinde *The Oxford handbook of childhood and education in the classical world* (ss. 510–535). Oxford University Press.

İnan, A. (1987). *Eski Mısır Tarih ve Medeniyeti*. Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kacprzak, A., & Nowak, M. (2018). Foundlings in the Greco-Roman world. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*, 86, 13–54. https://doi.org/10.1163/15718190-08612P05

Karaarslan, İ. (2020). Hammurabi Kanunları'nda toplumsal statü ve ceza farklılaşması. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1), 85–102.

Kulesza, R. (2022). *Sparta: History, State and Society*. Warszawa: Peter Lang.

Koray, M. (2012). *Sosyal politika*. İmge Kitabevi.

Lozano-García, M. vd. (2023). The study of adoption in archaeological human remains. *Genealogy*, 7(38). https://doi.org/10.3390/genealogy7020038

Messkoub, M. (2021). *Social policy in historical perspective*. Palgrave Macmillan.

Mutluay, N. (2010). *Eski Yakındoğu Toplumlarında Çocuk*. Alter Yayınları.

Mutluay, N. (2007). Yunan ve Roma Uygarlığında Çocuk. Ütopya Yayınevi.

Neumann, C. A. (Ed.). (2023). *Old age before modernity*. Heidelberg University Publishing.

Özkan, E. B. (2017). Arkaik ve Klasik Dönem Yunan ve Roma'da kadınların aile hayatı. *İstanbul Üniversitesi Kadın Araştırmaları Dergisi*, 2017/2, 1–25.

Polanyi, K. (2001). *The great transformation*. Beacon Press.

Rickman, G. (1980). *The corn supply of ancient Rome*. Oxford University Press.

Saydam, T. (2020). Roma Cumhuriyeti'nde borç ilişkileri. *Belleten*, 84(301), 85–108.

Scapini, M. (2016). Annona and the politics of food supply. *Historia*, 65(2), 129–148.

Scribd. (2026, Mart). *Roma krallık dönemi*. https://www.scribd.com/document/962226075/Roma-Krall%C4%B1k-Donemi.

Sevinç, H. (2021). Antik Yunan'da yurttaşlık ve emek. *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(1), 203–221.

Shirinzada, O. (2021). *Antik medeniyetlerde yönetim yapısı ve anlayışı: sümerler, mısırlılar ve yunanlılar* (Basılmamış yüksek lisans tezi). Karabük Üniversitesi.

Solonakis, N. (2019). Grain administration in the Roman East. *Ancient Society*, 49, 45–68.

Stol, M., & Vleeming, S. P. (1998). *The care of the elderly in the ancient Near East*. Brill.

Şahin, T. (2020). Antik Mısır'da beslenme kültürü. *Gazi Akademik Bakış*, 14(27), 115–130.

Şahin, T. (2021). Nil taşkınları ve devlet denetimi. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 36(1), 109–128.

Şenkal, A. (2018). *Sosyal politika tarihi*. Umuttepe Yayınları.

Taş, S., & Günay, E. (2013). Antik Yunan'da litürji sistemi. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 135–152.

Tekeli, İ. (2010). *Toplumsal düzen ve devlet*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

UK Disability History Month. (2025). *Disability, life and death*.

Utku, N. Ş. (2016). Antik Çağ'da engellilik. *Engellilik ve Din*, 27–52.

Uzel, İ. (2010). Anadolu uygarlıklarında kozmetoloji. *Lokman Hekim Journal*, 47-54.

Yakut İpekoğlu, H. (Ed.). (2021). *Tarih öncesinden günümüze engellilik*. Ege Yayınları.

Yalçın, E. (2024). Antik Yunan ve modern dönemde kadın olmak. *Marmara Üniversitesi Kadın ve Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 57–71.

Yılmaz, B. (2018). Roma toplumunda köle emeği. *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, 68, 185–210.